

PROLETÁŘI
VŠECH ZEMÍ,
SPOJTE SE!

LENIN
SEBRANÉ
SPISY

17

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ
USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU
KOMUNISTICKÉ STRANY
ČESKOSLOVENSKA

VLADIMÍR
ILJIČ

LENIN

SEBRANÉ
SPISY

SVAZEK

17

březen 1908-červen 1909

NAKLADATELSTVÍ SVOBODA

PRAHA 1984

Podle 5. ruského vydání
V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij,
tom 17, Politizdat, Moskva 1976,
připraveného
Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS,
přeložil kolektiv překladatelů

© Politizdat, Moskva 1976
Translation © Nakladatelství Svoboda, Praha 1984

PŘEDMLUVA

Do sedmnáctého svazku Sebraných spisů V. I. Lenina jsou zařazeny práce, které Lenin napsal od března 1908 do června 1909 (tedy v období, kdy v Rusku řádila černo-
sotňovská reakce) a které tematicky bezprostředně souvisejí s pracemi zahrnutými do předchozího, šestnáctého svazku.

Lenin v těchto letech bojoval za zachování a konsolidaci strany, pokračoval v zobecňování zkušeností z první ruské revoluce, analyzoval poměr třídních sil, rozpracovával agrární otázku a stanovil úkoly a politiku strany za nových podmínek. V pracích pojatých do tohoto svazku se odráží Leninův boj proti oportunistu a revizionismu ve straně i na mezinárodním poli a zdůvodňuje se stanovisko bolševismu k národně osvobozeneckému hnutí v koloniálních a závislých zemích, k boji proti militarismu a nebezpečí imperialistické války.

Lenin vycházel z toho, že objektivní úkoly buržoazní revoluce v Rusku zůstaly nevyřešeny, a proto nutně musí dojít k nové revoluční krizi. Strategický plán, který bolševici uskutečňovali v revolučním období 1905—1907, neztratil nic na svém významu. V člancích O „přirozené povaze“ ruské revoluce, K zhodnocení ruské revoluce a „Levicové sklony“ buržoazie a úkoly proletariátu Lenin ukázal, jak neudržitelné je menševické hodnocení povahy a hybných sil ruské revoluce, a zdůraznil, že je nezbytné a možné, aby se v nadcházející nové buržoazně demokratické revoluci stal hegemonelem proletariát. Konstatoval, že „první období naší buržoazní revoluce (1905—1907) nezvratně dokázalo naprostou vratkost a kontrarevo-

lučnost naší buržoazie, dokázalo, že náš proletariát je s to být *hegemonem* vítězné revoluce, dokázalo, že demokratické masy rolnictva jsou schopny pomocí proletariátu dovést tuto revoluci k vítězství“ (tento svazek, s. 423).

Lenin ostře kritizoval oportunistickou taktiku menševiků, kteří se snažili vtěsnat revoluci do úzkého buržoazního rámce a její vedení přenechat buržoazii. Průběh ruské revoluce podle jeho názoru potvrdil správnost marxistické teze, že má-li být vítězství buržoazní revoluce naprosto jisté a nezvratné, pak je nutné dovést ji podstatně dál než k jejím bezprostředním, buržoazním cílům, že vzhledem ke kontrarevolučnosti ruské buržoazie je vítězství buržoazně demokratické revoluce v Rusku nemyslitelné jako vítězství buržoazie. Úkoly buržoazně demokratické revoluce splní jedině revolučně demokratická diktatura proletariátu a rolnictva, která umožní její přerůstání v revoluci socialistickou. Dělnická třída musí provádět samostatnou politiku předvoje a vůdce revoluce, musí izolovat liberály, vymanit rolnictvo z vlivu buržoazie a vytvořit s ním pevný svazek.

V tomto období se Lenin nadále věnoval rozpracování agrárního programu strany a jeho zdůvodnění. Do svazku jsou pojaty jeho práce Agrární otázka v Rusku koncem 19. století, autoreferát Agrární program sociální demokracie v ruské revoluci, články Hysterie P. Maslova, Jak Plechanov a spol. obhajují revizionismus a Rozprava o agrární otázce v III. dumě, v nichž obhajoval a dále rozvíjel marxistickou teorii agrární otázky.

Ve svých pracích demaskoval buržoazně statkářský charakter Stolypinovy agrární reformy, jejímž cílem bylo rozložit rolnickou občinu a vytvořit na vesnici početnou vrstvu kulaků, která by byla carismu spolehlivou oporou v boji proti revolučnímu hnutí. Tuto politiku charakterizoval jako obrat carského samoděržaví k agrárnímu bonapartismu, jako koketování s kulactvem. Vychází z Marxových výroků, podal klasickou charakteristiku bonapartis-

mu, jehož podstatou je lavírování monarchie, která ztratila svou starou patriarchální oporu a je teď nucena „balancovat, aby se nezhroutila, koketovat, aby mohla vládnout, podplácet, aby se líbila, bratřit se se spodinou společnosti, s vyloženými zloději a podvodníky, aby se nedržela jen pomocí bodáků“ (s. 289).

Na rozsáhlém statistickém materiálu charakterizujícím společenskoekonomické vztahy na vesnici Lenin ukázal, že hlavní brzdou rozvoje výrobních sil v Rusku jsou pozůstatky nevolnictví v podobě feudálních latifundií statkářů, středověkého přídělového vlastnictví rolníků a pozůstatky soustavy odpracovávání. Konstatoval, že se zmenšuje význam přídělové půdy pro rolnické hospodářství, a zdůraznil, že ekonomicky je naprosto nezbytné změnit staré pozemkové vlastnictví — jak statkářské, tak rolnické. Různé třídy a strany svádějí nyní urputný boj, jak tuto změnu provést: zda podle Stolypina, tj. zachovat statkářské pozemkové vlastnictví a nechat kulaky nadále drancovat rolnické občiny, anebo cestou revoluční — tj. úplně odstranit statkářské pozemkové vlastnictví i všechny středověké přehrady.

Lenin všestranně zdůvodnil bolševický program nacionalizace půdy a vysvětlil její ekonomický a politický význam. Mimořádně důležitá je jeho teze, že boj za nacionalizaci půdy je nezbytným předpokladem vítězství buržoazně demokratické revoluce v Rusku a jejího přerůstání v revoluci socialistickou.

Pod zorným úhlem boje mezi dvěma vývojovými cestami agrárních vztahů v Rusku prostudoval Lenin agrární program kadetů, eserů a menševiků. Ukázal, že kadeti v podstatě souhlasí se Stolypinovou politikou. Proti oportunistickým názorům menševiků (Maslova a dalších) na agrární otázku rozhodně vystoupil a v řadě svých prací názorně ukázal, že Maslov a jeho stoupenci jsou revizionisté, neboť odmítají Marxovu teorii absolutní renty a hájí nesprávnou buržoazní ideu takzvané „klesající úrodnosti půdy“. Ostře

kritizoval Plechanova, který bral Maslovovy revizionistické výpady pod ochranu. Dokazoval, že menševický program municipalizace půdy je neudržitelný a že v buržoazní revoluci je to opatření reakční, neboť překáží ekonomicky nutnému a nevyhnutelnému procesu likvidace středověkého pozemkového vlastnictví a vede k federalizaci a územní roztržštěnosti.

Úchylky od marxismu v otázkách programu a taktiky nutně přivedly menševiky k oportunistu i v organizačních otázkách, tj. v otázkách organizačních forem a práce strany v letech reakce. Menševici nadále uplatňovali svou pochybenou taktiku podpory liberální buržoazie a paktovali se s kadety. Hanebně se zříkali revolučního programu a revolučních hesel strany, odmítali ilegální revoluční práci a fakticky usilovali o likvidaci revoluční strany dělnické třídy. Za cenu zřeknutí se revolučních tradic chtěli získat povolení carské vlády k činnosti legální, reformistické dělnické strany.

Lenin vedl proti tomuto oportunistickému směru v SDDSR nesmiřitelný ideový a organizační boj. Přestože v letech 1908—1909 žil v emigraci (zpočátku v Ženevě a později v Paříži), udržoval se stranickými organizacemi v Rusku velmi těsné styky a za nepředstavitelně těžkých podmínek řídil ze zahraničí práci bolševické strany. V ilegálním listě Proletarij, který redigoval a který byl de facto ústředním orgánem bolševiků, byly zevrubně objasňovány otázky vnitrostranického boje. V článcích uveřejňovaných v tomto listě odhaloval Lenin protistranickou, oportunistickou podstatu likvidátorství a ostře odsuzoval menševiky za to, že sklouzávají k „nejpodlejšímu parlamentnímu kretenismu“, a za jejich renegátské vystupování proti ilegálně organizované straně.

Zvláštní význam v boji proti likvidátorství měla V. celoruská konference SDDSR, která se konala koncem prosince 1908 v Paříži. Stěžejním bodem konference byl Leninův referát O současné situaci a úkolech strany. K této otázce

schválila konference s nevelkými změnami rezoluci, kterou předložil Lenin (viz s. 339—342). Konference se usnesla, že k hlavním úkolům strany patří boj proti úchylkám od revolučního marxismu a revolučních hesel strany a proti pokusům likvidovat ilegálně organizovanou SDDSR.

Zároveň vystoupil Lenin i proti „levicovému“ oportunistu ve straně, proti takzvanému oztovismu. Oztovisté, kteří se maskovali revolučními frázemi a prohlašovali, že v podmínkách reakce může strana pracovat jen ilegálně, vyzývali stranu, aby se vzdala legálních forem práce a odvolala sociálně demokratickou frakci ze III. státní dумы.

Na Leninův návrh byla v červnu 1908 zahájena v listu Proletarij diskuse s oztovisty o vztahu k dumě a k sociálně demokratické frakci v dumě. V novinách vycházely jako diskusní příspěvky články oztovistů a zároveň i Leninovy články, v nichž byla odhalována pochybenost a škodlivost návrhů oztovistů. List Proletarij uveřejnil Leninovy články Ke dvěma dopisům, O článku K aktuálním otázkám a Karikatura bolševismu. V posledním z nich podrobil Lenin kritice platformu petrohradských oztovistů, kterou formulovali v období voleb delegátů na V. celoruskou konferenci SDDSR. Ukázal v něm, že oztovistická hesla Pryč s legálními organizacemi! Pryč s legální frakcí v dumě! jen nahrávají likvidátorům, kteří by se velice rádi vymanili zpod kontroly strany. Ve skutečnosti se ovšem v takzvané revolučnosti a levicové orientaci oztovistů projevovala pouze bezradnost a nemohoucnost při zvládnutí obtížné, namáhavé a složité práce, kterou vyžadovala od strany objektivní situace. Tato bezradnost sblížovala v letech reakce oztovisty s likvidátory. Jak likvidátoři, kteří otevřeně volali po tom, aby se skoncovalo s ilegální stranickou prací, tak oztovisté, kteří odmítali legální formy spojení strany s masami, odsuzovali stranu k sektářství a vážně ohrožovali samu existenci revoluční marxistické strany dělnické třídy. Proto Lenin nazýval oztovisty „likvidátory naruby“. Vysvětloval, že likvidátorství i oztovismus jsou projevem

vlivu buržoazie na proletariát, a vyzýval k boji na dvou frontách — proti likvidátorství zprava i likvidátorství zleva.

V. celoruská konference SDDSR jednoznačně odsoudila likvidátorství jako oportunistický směr a zároveň se rozhodně distancovala od otzovismu. Leninova vystoupení proti otzovistům jsou skvělým příkladem boje proti dogmatismu a sektářství, proti šablonovitému uplatňování starých hesel, která už přestala odpovídat nové historické situaci.

Usnesení V. celoruské konference SDDSR považoval Lenin za mezník ve vývoji dělnického hnutí v Rusku po porážce revoluce z let 1905—1907. Po konferenci uveřejnil v ústředním orgánu strany, v listu Social-demokrat článek Na cestu, v němž shrnul výsledky konference. Ukázal, že na základě marxistického rozboru vzájemného poměru tříd a politiky carismu konference správně vyřešila problém vzájemného vztahu mezi legální a ilegální stranickou prací, zdůvodnila nutnost využívat tribuny dumy a vypracovala směrnice pro činnost frakce v dumě. Lenin vyzval stranu, aby se ideově semkla a organizačně upevnila své ilegální stranické organizace, které by měli vést především nejvyspělejší dělníci, a upozorňoval na to, jak nezbytné je rozvíjet všestrannou sociálně demokratickou agitaci mezi masami. V zájmu konsolidace ilegální strany doporučoval, aby se stranické buňky ustavovaly hlavně v průmyslových podnicích. Tyto stranické buňky a výbory měly využívat všech legálních a pololegálních organizací k udržování těsného sepětí s masami, reagovat na všechny požadavky mas, spojovat každou dílčí otázku s celkovými úkoly proletariátu, s bojem za socialismus a zabezpečovat vedoucí úlohu strany ve všech legálních proletářských organizacích.

Usnesení V. celoruské konference SDDSR charakterizoval Lenin i v dopise Představenstvu Sociálně demokratické strany Německa, ve kterém jménem ústředního výboru strany protestoval proti tomu, jak ústřední orgán německé sociální demokracie Vorwärts zkreslil usnesení této konfe-

rence. Oportunističtí vůdcové německé sociální demokracie a II. internacionály soustavně podporovali menševiky a poskytovali jim místo na stránkách svých tiskových orgánů k pomlouvačným útokům proti bolševikům.

Teorii a taktiku oportunistů II. internacionály kritizuje Lenin v mnoha pracích zařazených do tohoto svazku. Nejvýznamnější z nich je stať Marxismus a revizionismus, v níž Lenin zahájil boj proti oportunistům a revizionismu na mezinárodním fóru. Napsal ji v druhé polovině března 1908 pro sborník Karl Marx (1818—1883), chystaný k 25. výročí Marxova úmrtí. Zvolené téma stati nebylo náhodné — boj proti revizionismu totiž považoval Lenin v tomto období za nejdůležitější. V uvedené stati konstatoval, že rozmach marxismu, šíření a prosazování jeho idejí v dělnické třídě nevyhnutelně způsobují, že se výpady všech protimarxistických teorií zostřují. Na marxismus se útočí ze dvou stran: vedle přímých útoků oficiální buržoazní vědy, která se jej marně snaží vyvrátit a zlikvidovat, uplatňují revizionisté skryté formy boje. Revizionismus je velice nebezpečný proto, že se pod záminkou revize Marxova učení pokouší nodlomit marxismus zevnitř. Lenin odhalil podstatu revizionistických názorů a ukázal, že teoretické „objevy“ revizionistů jsou jen opakováním omšelých a zastaralých dogmat buržoazní ideologie a že revizionismus je ve své podstatě odrůdou liberálně buržoazních názorů. Vysvětloval, že revizionismus neútočí proti jednotlivým částem marxismu, ale usiluje o revizi všech jeho součástí — filozofie, politické ekonomie i vědeckého socialismu. Ve filozofii se revizionisté belhají za buržoazní „vědou“; odmítají totiž dialektický materialismus, revoluční dialektiku nahrazují „prostou (a pokojnou) evolucí“ a materialismus subjektivním idealismem. Za naprosto neudržitelné prohlásil Lenin ekonomické teorie revizionistů, zejména jejich tvrzení, že hospodářské krize se už přežily. Život však toto tvrzení vyvracel: „Změnily se formy, sled a charakter jednotlivých krizí, krize však zůstaly nezbytnou

součástí kapitalistického řádu“ (s. 41). V ekonomice kapitalistické společnosti upozornil na nové jevy, příznačné pro epochu imperialismu — na koncentraci průmyslové výroby v kartelech a trastech a zároveň na prohloubení anarchie výroby, na pokles životní úrovně pracujících a zesílení útlaku kapitálu. Podrobil kritice revizionistické „teorie“ o otupování třídních rozporů a třídního boje v podmínkách buržoazní demokracie a na historických faktech ukázal, že buržoazní parlamentarismus neodstraňuje ani krize, ani politické revoluce. Vysvětloval, že revizionismus se zříká konečného cíle dělnické třídy — boje za vítězství socialismu a že revizionisté obětují zásadní zájmy proletariátu domnělým okamžitým výhodám. Označil revizionismus za mezinárodní jev, který má v kapitalistické společnosti hluboké třídní kořeny, a zdůraznil, že úkolem strany je neustále, systematicky a vytrvale bojovat proti jeho šíření v dělnickém hnutí. Lenin si ve své prozíravosti uvědomoval, že boj proti revizionismu se bude zotřovat úměrně tomu, jak se budou upevňovat pozice vědeckého komunismu. Závěrečná slova jeho pozoruhodné stati zní prorocky: „Ideový boj revolučního marxismu s revizionismem na konci 19. století je jen předehrou k velikým revolučním bitvám proletariátu, který jde vstříc úplnému vítězství své věci přes všechna kolísání a veškerou slabost maloburžoazie“ (s. 45).

Leninova stať *Marxismus a revizionismus* má dodnes aktuální význam v boji mezinárodního komunistického hnutí proti reformismu a revizionismu. Její myšlenky o revizionismu jakožto projevu buržoazního vlivu na proletariát, o třídních kořenech revizionismu, o jeho mezinárodním charakteru, o metodách, jichž používá v boji proti revolučnímu marxismu, pomáhají lépe se orientovat v projevech soudobého revizionismu.

Stať *Marxismus a revizionismus* Lenin poprvé vystoupil v tisku proti ruským machistům a bohostrůjčům. Na žádost Gorkého, aby nevystupoval veřejně proti Bogdanovovi,

Bazarovovi a Lunačarskému, Lenin odpověděl: „Musíte pochopit a jistě pochopíte, že jakmile jednou člen strany dospěl k přesvědčení, že někdo hlásá názory, které jsou naprosto nesprávné, ba škodlivé, má povinnost proti nim vystoupit. Nedělal bych rámus, kdybych nebyl došel k nezvratnému přesvědčení (v němž se den ze dne utvrzuji tím více, čím více se obeznamuji s původními prameny moudrosti Bazarova, Bogdanova a spol.), že jejich kniha je stupidní, škodlivá, šosácká, kněžourská, a to *skrznaskrz*, od začátku až do konce, od větví až ke kořenům, k Machovi a Avenariovi“ (srov. Spisy 34, Praha 1957, s. 372).

V poznámce k statí Marxismus a revizionismus Lenin uvedl, že v nejbližší době podrobí v několika člancích nebo v brožuře důkladné kritice filozofické názory Bogdanova, Bazarova a dalších revizionistů. Tento záměr splnil v knize Materialismus a empiriokriticismus, která je příkladem nesmiřitelného boje proti odpůrcům marxistické filozofie, vzorem bolševické stranickosti a významným příspěvkem k marxistické filozofii.

V letech reakce věnoval Lenin velkou pozornost vztahu strany k náboženství, neboť tuto otázku považoval za velice důležitou a aktuální. Reakční kruhy se všemožně snažily oživit náboženství, aby odvedly lidové vrstvy od revolučního boje a využily náboženské ideologie k upevnění carismu a buržoazně statkářského zřízení.

V člancích O vztahu dělnické strany k náboženství a Vztah tříd a stran k náboženství a církvi formuluje Lenin hlavní zásady proletářského ateismu. Marxův výrok „Náboženství je opium lidu“ prohlašuje za úhelný kámen celého marxistického světového názoru v náboženské otázce, odhaluje sociální kořeny náboženství a zdůrazňuje, že boj proti náboženství nesmí spočívat v abstraktní ideologické propagandě, nýbrž musí být spojován s konkrétní praxí třídního boje, který vymýtí sociální kořeny náboženství.

Na základě zkušeností z bojů proti náboženství v socialistickém hnutí Lenin vystupuje proti dvěma typům

ústupků od zásad proletářského ateismu. Kritizuje „levicové“ frazéry, kteří se snaží nahrazovat soustavnou ateistickou propagandu a obhajobu dialektického materialismu administrativními zásahy proti církvi a věřícím. Dokazuje, že taková válka proti náboženství a jeho zakazování zákonem může náboženství jenom posílit a třídní boj proletariátu ztížit. Zároveň však rozhodně potírá oportunistické překrucování zásad proletářského ateismu, kdy se marxistická teze, že náboženství musí být vůči státu soukromou záležitostí, zaměňuje revizionistickou frází, že náboženství je soukromou záležitostí každého člena strany i strany jako celku; takové stanovisko vede ke smířování s náboženstvím a církví, což je v příkrém rozporu s marxistickým světovým názorem.

V článku O vztahu dělnické strany k náboženství Lenin nelítostně kritizuje bohostrůjcovství a jednoho z představitelů tohoto náboženskofilozofického směru — A. V. Lunačarského: odvolává se na Engelse, který vytýkal Feuerbachovi, že nebojoval proti náboženství kvůli tomu, aby je zničil, nýbrž aby je obnovil a vytvořil nové náboženství, a dokazuje, že Lunačarského tvrzení „socialismus je náboženství“ představuje vlastně formu přechodu od socialismu k náboženství (srov. s. 433). V uvedených pracích rozvíjí teoretické základy marxistického ateismu a politiky strany vůči náboženství a církvi.

Specifické místo v Leninově publicistice pojaté do tohoto svazku zaujímá jeho článek Lev Tolstoj jako zrcadlo ruské revoluce, napsaný k 80. výročí spisovatelova narození. Článek je zaměřen především proti oficiálnímu tisku, který dříve proti Tolstému štvál, ale u příležitosti spisovatelových osmdesátin ho vychvaloval, veden snahou „zachovat před Evropou dekorum“, a proti literárním vědcům z řad liberální buržoazie a politikům, kteří farizejsky opěvovali Tolstého jako „velikého bohohledače“. Lenin demaskuje jejich pokrytectví a ukazuje, co je v Tolstého tvorbě vskutku mimořádně vynikající a skutečně veliké. Charakterizuje

jej jako geniálního umělce, který „vytvořil nejen jedinečné obrazy ruského života, ale i vrcholná díla světové literatury“ (s. 225). Tvorbu Tolstého rozebírá v přímé souvislosti s úkoly revoluce v Rusku: upozorňuje na jeho upřímný protest proti tehdejší společenské přetvářce a falši, na to, jak nelítostně Tolstoj kritizoval kapitalistické vykořisťování a odhaloval násilné činy vlády, a zdůrazňuje střízlivý realismus Tolstého, který strhával masky všeho druhu. „Tolstoj je veliký jako hlasatel idejí a smýšlení miliónů ruského rolnictva z období blížící se buržoazní revoluce v Rusku. Tolstoj je originální, neboť veškeré jeho názory ve svém komplexu jsou vlastně výrazem specifičnosti naší revoluce jakožto *rolnické* buržoazní revoluce“ (s. 226).

Zároveň Lenin odhaluje rozpory v názorech, učení a tvorbě Tolstého a dokazuje, že nejsou náhodné, neboť se v nich odrážejí rozporuplné podmínky života v Rusku v poslední třetině 19. století. Vysoce oceňuje jeho veliký talent, ale upozorňuje na stinné stránky jeho názorů, na snahu „postavit na místo kněží z moci úřední kněze z mravního přesvědčení“, nahrazovat aktivní boj proti společenskému zlu bezmocnou výzvou k mravnímu sebezdokonalování a hlásáním „neodporování zlu násilím“. Lenin ironizuje ruské i zahraniční tolstojovce, kteří chtěli právě z těch nejslabších stránek spisovatelových názorů učinit dogma. Jeho článek Lev Tolstoj jako zrcadlo ruské revoluce je vzorem hluboké sociální analýzy společenské funkce literatury a stranického přístupu k literatuře.

Neobyčejně důležitá je tehdejší Leninova publicistika týkající se mezinárodní politiky a národně osvobozenického hnutí v koloniálních a závislých zemích. V článcích Hořlaviny ve světové politice, Bojovný militarismus a protimilitaristická taktika sociální demokracie, Mírová demonstrace anglických a německých dělníků, Události na Balkáně a v Persii a Zasedání mezinárodního socialistického byra objasňuje Lenin nejdůležitější události z mezinárodního života a vytyčuje taktiku sociální demokracie v boji

proti koloniální politice a národnostnímu útlaku, proti militarismu a nebezpečí války. Mimořádnou pozornost v nich věnuje odhalování lupičské, imperialistické politiky evropských kolonizátorů v Asii: na příkladu, jak kolonizátoři potlačili národně osvobozenecý boj v Persii, v Indii a v dalších zemích, demonstruje, „v jaké *bestie* se mění ‚nejcivilizovanější‘ evropští ‚politikové‘, kteří prošli vysokou školou konstitucionalismu, když se masy začnou probouzet k boji proti kapitálu, proti kapitalistickému koloniálnímu systému, tj. proti systému zotročování, drancování a násilí“ (s. 191). Zdůrazňuje, že žádné farizejské řeči ani diplomatické úskoky nemohou zastřít existenci kontrarevoluční koalice takzvaných civilizovaných zemí proti utiskovaným asijským národům deroucím se ke svobodě. Je třeba strhnout masku buržoazním pokrytcům, vyzýval Lenin, upozorňovat nejširší lidové masy na reakční charakter buržoazních vlád, které ze strachu před bojem proletariátu ve vlastní zemi hrají vůči revoluci v Asii úlohu četníka. Demaskoval v těchto svých článcích komplot koloniálních mocností, jehož cílem bylo potlačit revoluci na Východě a pokračovat v olupování kolonií a obsazování dalších území.

Lenin upřímně vítal úspěchy tehdejšího národně osvobozenecého hnutí v Persii, v Turecku, v Indii a Číně: boj koloniálních a závislých zemí za osvobození považoval za součást mezinárodního revolučního hnutí a boj proti veškerému koloniálnímu útlaku a koloniální politice pokládal za bezprostřední úkol mezinárodního proletariátu. „Pryč s každou koloniální politikou, pryč s každou politikou vměšování a boje kapitalistů o cizí území, o cizí obyvatelstvo, o nová privilegia, o nové trhy, nové úžiny atd.“ (s. 248).

Lenin ostře kritizoval nizozemské a německé oportunisty, kteří se snažili nahrazovat boj proti olupování kolonií politikou buržoazních reforem v koloniích, čímž v podstatě podporovali a obhajovali koloniální politiku bur-

žoazních států. Ukazoval, že oportunisté ignorují boj sociální demokracie proti koloniální politice i agitaci mezi masami proti drancování kolonií, že neburcuje utiskované masy v koloniích k odporu a zaměřují se pouze na reformy života v koloniích při zachování současného režimu.

Všechny tyto Leninovy myšlenky jsou aktuální i dnes, kdy se koloniální soustava imperialismu hroutí pod úder národně osvobozeneckých hnutí podporovaných socialistickými zeměmi, mezinárodní dělnickou třídou a všemi pokrokovými silami, a kdy jedním z nejdůležitějších úkolů současnosti je boj za rychlé a úplné odstranění kolonialismu na celém světě ve všech jeho formách a projevech.

Ve zmíněných člancích o mezinárodní situaci poukazuje Lenin na některé typické rysy imperialismu. Konstatuje, že ve všech vyspělých kapitalistických zemích se zostřil boj proletariátu proti buržoazii, že zesílilo hnutí lidových mas proti trastům, že dochází ke spojování revolučního boje proletariátu v evropských zemích s národně osvobozeneckým hnutím asijských národů; poukázal i na řadu dalších faktorů, které připravovaly podmínky pro vítězství socialistické revoluce. „Ve všech vyspělých státech světa se hořlaviny hromadí tak rychle a do většiny asijských států, které ještě včera spaly hlubokým spánkem, přeskakuje požár tak zjevně, že zesílení mezinárodní buržoazní reakce a vyhrocení každé jednotlivé národní revoluce je absolutně nezbytné“ (s. 199).

Zároveň Lenin zdůraznil, že i když revoluční hnutí proletariátu sílí, nemůže se vyvíjet ve všech zemích rovnoměrně a stejným způsobem; vzhledem k rozdílným historickým podmínkám, politickým poměrům v různých zemích a formám dělnického hnutí bude jednotný revoluční proces probíhat různým tempem a v různých formách a každá země vnese do celkového hnutí něco hodnotného a specificky svého.

Velkou pozornost tehdy Lenin věnoval vzrůstajícímu nebezpečí světové války a boji za její odvrácení. Ukazoval,

jak vládnoucí kruhy imperialistických států pod pláštíkem diplomatických frází o upevnění míru připravují válku a uzavírají celou řadu veřejných i tajných smluv a vojenských bloků.

Z rezoluce stuttgartského socialistického kongresu uvedl tezi, že války mají svou prapodstatu v kapitalismu; odstranění sociálních a národnostních příčin všech válek spojoval s vítězstvím socialismu na celém světě, zároveň však vyzýval strany dělnické třídy, aby bojovaly proti militarismu a za odvrácení imperialistických válek. Vysvětloval, jak důležité jsou akce revoluční sociální demokracie proti militarismu a šíření myšlenek mezinárodní solidarity mezi pracujícími. Kritizoval názory pravicových sociálních demokratů (Vollmara aj.), kteří hlásali, že pokud jsou militarismus a válka nezbytným průvodním jevem kapitalismu, nemá smysl proti nim bojovat a vyvíjet nějakou speciální antimilitaristickou činnost. Lenin napsal, že speciální antimilitaristická propaganda je nutná nejen ze zásadních důvodů, ale i proto, že samy dějinné zkušenosti potvrzují její účelnost a pozitivní výsledky. Uvádí celou řadu příkladů úspěšné agitace některých evropských socialistických stran proti militarismu a připomíná zejména společnou demonstraci anglických a německých dělníků proti vzrůstajícímu nebezpečí války, která se konala v Berlíně 20. září 1908 a schválila rezoluci, v níž se říká, že otázka války a míru je v rukou dělnické třídy.

Lenin vysvětloval, že názory o povinnosti zúčastnit se „obránné“ války ženou jejich stoupence Vollmara, Noskeho aj. na cestu nacionalismu, na cestu obrany pouze své buržoazní vlasti. Tuto oportunistickou taktiku pravicových sociálních demokratů, která je za první světové války přivedla k sociálšovinismu, podrobil zevrubné kritice.

Lenin dokazoval, že nacionalistické stanovisko německých pravicových sociálních demokratů je v rozporu s tezí Manifestu Komunistické strany, že za kapitalismu „proletáři nemají vlast“, a rozhodně vystupoval i proti anar-

chistickému frazérství a nacionálnímu nihilismu francouzského socialisty Gustava Hervéa, který hlásal, že proletariátu je jedno, v které vlasti žije. Objasňoval, v čem spočívá opravdové, proletářské vlastenectví, které nemá nic společného s falešným a zjištným vlastenectvím buržoazie: „Vlast, tj. určité politické, kulturní a sociální prostředí, je nejmocnějším činitelem v třídním boji proletariátu... Proletariátu nemůže být jedno, nemůže mu být lhostejné, za jakých politických, sociálních a kulturních podmínek bojuje, a nemůže mu být lhostejný ani osud jeho země“ (s. 207). Lenin zdůrazňoval, že sociální demokraté nesmějí zaujímat stanovisko k válce podle toho, zda jde o válku obrannou, nebo útočnou, ale že musí mít vždy na zřeteli třídní zájmy mezinárodního proletariátu.

Sedmnáctý svazek obsahuje dvanáct dokumentů, které jsou do Leninových Sebraných spisů zařazeny poprvé. Osm z nich bylo již dříve uveřejněno v XXV. svazku publikace Leninskij sbornik. Jsou to jeho prohlášení, návrhy usnesení a rezolucí, předložené a přednesené na plenárním zasedání ÚV SDDSR v srpnu 1908 a na V. celoruské konferenci SDDSR v prosinci 1908. Z těchto dokumentů je patrné, jaký úporný boj musel Lenin svádět s menševiky-likvidátory o to, aby prosadil revoluční taktiku strany. Přípravné materiály zahrnují čtyři Leninovy dokumenty: Pozměňovací návrhy k návrhu rezoluce o svolání celoruské konference strany, přednesenému na plenárním zasedání ÚV SDDSR, Konspekt projevu o organizační otázce na V. celoruské konferenci SDDSR, Osnovu přednášek o marxismu a Osnovu referátu Současná situace v Rusku.

INSTITUT MARXISMU-LENINISMU
PŘI ÚV KSSI

*Otištěno 19. března (1. dubna)1908
v listu Proletarij, č. 26*

Podle textu listu Proletarij

Rozehnutí II. dумы a státní převrat z 3. června 1907² znamenaly zvrát v dějinách naší revoluce a počátek určitého specifického období neboli klikaté cesty v jejím vývoji. Už několikrát jsme upozorňovali na význam této klikaté cesty z hlediska celkového poměru třídních sil v Rusku a úkolů nedokončené buržoazní revoluce. V souvislosti s tímto zvrátem v revoluci bychom teď rádi pohovořili o stavu naší stranické práce.

Od reakčního převratu z 3. června už uplynulo více než půl roku a je nesporné, že první půlrok po převratu byl poznamenán značným úpadkem a oslabením všech revolučních organizací včetně sociálně demokratické. Kolísání, chaos a rozklad — tak se dá celkově charakterizovat tento půlrok. Jinak tomu samozřejmě ani nemohlo být, neboť krajní posílení reakce a její dočasné vítězství za situace, kdy bezprostřední třídní boj ochabl, musí nutně být provázeno krizí revolučních stran.

Dnes můžeme už zcela zřetelně pozorovat celou řadu příznaků, jež svědčí o tom, že krize už pominula, že nejhorskší je už za námi, že se už rýsuje správná cesta, že strana znovu vstupuje na přímou cestu — na cestu důsledného a pevného řízení revolučního boje socialistického proletariátu.

Vezměme si jeden z velmi příznačných, zdaleka ovšem ne nejvýznamnějších, ale snad nejmarkantnějších vnějších projevů krize ve straně. Je to útek inteligence ze strany. První číslo ústředního orgánu naší strany³ z února letošního roku, které v četných příspěvcích, jež do značné míry přetiskujeme, hodnotí vnitřní život strany, charakterizuje tento útek velmi plasticky. „V poslední době okruhovává

organizace odumřela *pro nedostatek* pracovníků z řad inteligence,“ píše se v příspěvku z kulebackého závodu^[70] (vladimirské okruhové organizace v centrální průmyslové oblasti). „Naše ideové síly tají jako sněh,“ píše z Uralu^[271]. „Živly, které se zcela vyhýbají ilegálním organizacím... a ke straně se připojily jen v období revolučního rozmachu a skutečné svobody, jež tehdy v mnoha místech existovala, opustily naše stranické organizace.“ Článek ústředního orgánu K organizačním otázkám^[60] shrnuje tyto (i jiné neotiskuté) příspěvky a dodává: „Víme, že v poslední době příslušníci inteligence houfně dezertují.“

Avšak skutečnost, že se strana zbavila poloproletářské, polomaloburžoazní inteligence, začíná probouzet *k novému životu* nové, *vyložené proletářské síly*, jež se nashromáždily za hrdinného boje proletářských mas. Táž kulebacká organizace, která byla — jak jsme právě citovali z jejího příspěvku — v zoufalém postavení a dokonce zcela „odumřela“, začíná ožívat. „Dělnická ohniska strany,“ čteme v příspěvku, „kterých je v okruhu mnoho a většinou bez inteligence, bez literatury, a dokonce bez jakéhokoli spojení s ústředími strany, nechtějí odumírat... Počet organizovaných členů se nesnižuje, nýbrž naopak zvyšuje... Síly z řad inteligence chybějí, a proto dělníci sami, ti nejuvědomělejší, musí vykonávat propagandistickou práci.“ Obecně lze říci, že „v mnoha místech (Social-demokrat, č. 1, s. 28) se po útěku inteligence chápou odpovědné práce vyspělí dělníci“.

Tato přestavba stranických organizací na jiném, takřkajíc třídním základě je pochopitelně obtížná a nevyhne se výkyvům. Obtížný je však pouze první krok a ten jsme už udělali. Strana už vykročila na přímou cestu, po níž dělnické masy povede pokroková „inteligence“ z řad dělníků samých.

Práce v odborech a družstvech, do níž se zpočátku pouštěli nejistě, se začíná jasně krystalizovat a stabilizovat. Dvě rezoluce ústředního výboru, o odborech^[263] a o druž-

stvech^[262], *obě jednomyslně* schválené, jsou už inspirovány rozvíjející se prací v jednotlivých místech. Stranické buňky ve všech nestranických organizacích; řízení těchto organizací v duchu bojových úkolů proletariátu, v duchu revolučního třídního boje; „od nestranickosti k stranickosti“ (Social-demokrat, č. 1, s. 28) — to je cesta, na kterou už i zde vstoupilo dělnické hnutí. Dopisovatel jedné stranické organizace v zapadlém provinčním městečku Minsku píše: „Revolučněji smýšlející dělníci se od nich“ (od legálních odborů, které správa závodu deformuje) „distančují a stále více inklinují k vytvoření ilegálních odborů.“^[169]

V témž směru „od nestranickosti k stranickosti“ se rozvíjí práce ve zcela jiné oblasti, a to práce sociálně demokratické frakce v dumě. Zní to sice podivně, ale je to fakt: povznést na stranickou úroveň práci našich zástupců v parlamentě naráz nemůžeme, stejně jako jsme naráz nezačali pracovat „stranicky“ ani v družstvech. Naši sociálně demokratičtí zástupci v dumě, zvolení podle volebního zákona^[222] zkrslujícího vůli lidu, zvolení z řad sociálních demokratů, kteří působili legálně, ale jejichž řady neobyčejně silně prořídly po represáliích za činnost v obou prvních dumách, tito naši zástupci v dumě byli zpočátku *skutečně* spíše nestranickými sociálními demokraty než opravdovými členy strany.

Je to smutné, ale je to fakt a v kapitalistické zemi vězící v tisíci poutech nevolnictví, v níž dělnická strana legálně existovala jen nějaké dva roky, tomu sotva může být jinak. A na tomto faktu chtěli vybudovat svou taktiku založení nerevoluční sociální demokracie nejen ti nestraničtí, ale i „bezhlaví“* inteligenti ohánějící se sociální demokracií, kteří se nalepili na frakci v dumě jako mouchy na talíř s medem. Zdá se však, že snahy těchto vážených bernsteinovců ztroskotávají! Jako by se i zde začínala práce

* „Bezhlavými“ nazývá Lenin ironicky bezzaglavovce — příslušníky polokadetské, polomenševické skupiny ruské buržoazní inteligence, která vydávala politický týdeník *Bez zaglavija*. *Čes. red.*

sociální demokracie napřimovat. Nebudeme nic prorokovat, ani nebudeme zavírat oči před tím, jak obrovské úsilí si v našich podmínkách ještě vyžádá alespoň trochu obstojné zorganizování práce sociálních demokratů v parlamentě; poznamenejme však, že první číslo ústředního orgánu přináší stranickou kritiku frakce^[93] a *speciální rezoluci* ÚV^[264] o správnějším zaměření její práce. Rozhodně si nemyslíme, že by kritika v ústředním tiskovém orgánu postihla všechny nedostatky. Domníváme se například, že sociální demokracie neměla hlasovat ani pro to, aby se pozemková daň odváděla především zemstvům, ani pro *výkup* městské půdy pachtované chudinou za nízké ceny (viz 1. číslo ústředního orgánu^[38], s. 36). Ale to už jsou všechno víceméně druhořadé otázky. Hlavní a nejdůležitější je, že se v celé naší práci už jasně rýsuje, že se z frakce stává opravdu stranická organizace a že tedy strana toho dosáhne, ať je to jakkoli obtížné, ať se na této cestě vyskytnou jakékoli zkoušky, kolísání, dílčí krize, osobní konflikty apod.

O tom, že se dnešní sociálně demokratická, skutečně stranická práce dostává na přímou cestu, jasně svědčí také intenzivnější ilegální vydavatelská činnost. „Ural vydává 8 listů,“ čteme v ústředním orgánu, „Krym 2, Oděsa 1 a v Jekatěrinoslavi vyjdou noviny co nevidět. Také v Petrohradě, na Kavkaze a v národních organizacích se rozvíjí bohatá vydavatelská činnost.“^[299] Kromě dvou zahraničních sociálně demokratických orgánů vyšel v Rusku bez ohledu na nepředstavitelné policejní překážky ústřední orgán. Připravuje se oblastní orgán Rabočeje znamja⁴ v centrální průmyslové oblasti.

Ze všeho, co bylo výše řečeno, se zcela jasně rýsuje cesta, na niž sociální demokracie odhodlaně vstupuje. Pevná ilegální organizace stranických ústředí, pravidelná ilegální vydavatelská činnost, ale hlavně místní a zejména závodní stranické buňky vedené nejuvědomělejšími dělníky bezprostředně spjatými s masami — to je základ, na němž jsme

budovali a vybudovali žulově pevné jádro revolučního a sociálně demokratického dělnického hnutí. A toto ilegální jádro dosáhne *svými* tykadly mnohem dál než v minulosti a rozšíří *svůj* vliv jak prostřednictvím dумы, tak v odborových organizacích, v družstvech a v kulturně osvětových spolcích.

Tento systém stranické práce se na první pohled nápadně podobá systému, který zavedli Němci v době platnosti výjimečného zákona^[370] (1878—1890)⁵. Cesta, kterou německé dělnické hnutí urazilo za třicet let po buržoazní revoluci (1848—1878), urazilo ruské dělnické hnutí za tři roky (od konce roku 1905 do roku 1908). Za touto vnější shodou se ovšem skrývá hluboký vnitřní rozdíl. Období třiceti let, jež uplynulo od buržoazně demokratické revoluce v Německu, důsledně splnilo objektivně nezbytné úkoly *této* revoluce. Tato revoluce byla překonána jak v konstitučním parlamentě na počátku šedesátých let, tak v dynastických válkách, které sjednotily značnou část německých zemí, a stejně tak i vytvořením říše pomocí všeobecného volebního práva. V Rusku se za necelé tři roky po prvním velkém vítězství a první velké porážce buržoazně demokratické revoluce nejen nesplnily její úkoly, nýbrž naopak si v těchto letech *široké* masy proletariátu a rolnictva tyto úkoly poprvé uvědomily. Co bylo překonáno během těchto o něco víc než dvou let, to byly konstituční iluze i víra v demokratičnost liberálních lokajů černosotňovského carismu.

Krize v Rusku je nevyhnutelná, protože nebyly splněny objektivní úkoly buržoazní revoluce. Ryze hospodářské, speciálně finanční, vnitropolitické a zahraniční události, okolnosti a peripetie ji mohou zостřit. A strana proletariátu, která se dala přímou cestou k vytvoření silné ilegální sociálně demokratické organizace, jež bude mít víc a rozmanitějších možností k legálnímu a pololegálnímu působení, než měla předtím, bude na tuto krizi lépe připravena a dokáže jí rozhodněji čelit než v říjnu a v prosinci 1905.

O „PŘIROZENÉ POVAZE“ RUSKÉ REVOLUCE

Přirozenost se nezapře, vykřikuje kadetská *Reč* v jednom svém nedávném úvodníku.⁶ Na toto cenné doznání oficiálního orgánu našich kontrarevolučních liberálů je třeba zvláště upozornit, protože se jedná o *povahu* ruské revoluce. A nelze ani dost zdůraznit, jak pádně události potvrzují základní názor bolševismu na zmíněnou „povahu“ *rolnické* buržoazní revoluce, která může zvítězit jen *proti* kolísajícím, labilnímu kontrarevolučnímu buržoaznímu liberalismu.

Před svoláním I. dумы, začátkem roku 1906, napsal pan Struve: „Rolník v dumě bude kadetem.“^[311] Tehdy to bylo *odvážné* tvrzení liberála, který *si ještě myslel*, že mužik se dá převychovat z naivního monarchisty ve stoupence opozice. To bylo tenkrát, když orgán byrokracie, list lokajů pana Vittheho Ruskoje gosudarstvo⁷ tvrdil, že „mužik nás vytrhne“^[293], tj. že široké zastoupení rolníků bude pro samoděržaví výhodné. Tyto názory byly tenkrát (Jak je to dávno! Už celé dva roky!) tak rozšířeny, že podobné tóny zřetelně zaznívaly dokonce i v projevech^[260] menševiků na stockholmském sjezdu⁸.

Tyto iluze monarchistů a *iluze liberálů* však nenávratně rozptýlila už I. duma.⁹ Ukázalo se, že i ten nejzaostalejší, nevzdělaný, politicky nezkušený a v žádné straně neorganizovaný mužik se projevoval *mnohem levicověji* než kadeti¹⁰. Boj kadetů proti „trudovickému duchu“ a politice trudoviků¹¹ tvoří hlavní náplň „činnosti“ liberálů v prvních dvou dumách. A když pan Struve, čelný představitel liberálních kontrarevolucionářů, po rozeznání II. dумы¹²

vztekle sočil proti trudovikům a vyzýval ke křížáckému tažení proti „radikálníci“ vůdcům rolnictva z „řad inteligence“, dokazoval tím *naprostý krach* liberalismu.¹³

Po zkušenostech dvou dum utrpěl liberalismus naprosté fiasko: *nepodařilo se* mu „ochočit mužika“. Nepodařilo se mu donutit ho ke skromnosti, ústupnosti a k ochotě ke kompromisu se statkářským samoděržavím. Liberalismus buržoazních advokátů, profesorů a jiných intelektuálních prázdných mluvků se nedokázal „přizpůsobit“ „trudovické“ mužické holotě. Ukázalo se, že za ním politicky i hospodářsky *zaostává*. Celý historický význam prvního období ruské revoluce můžeme shrnout takto: liberalismus *už* definitivně prokázal svou kontrarevolučnost, svou neschopnost vést rolnickou revoluci; rolnictvo *ještě* zcela nepochopilo, že skutečné vítězství může být vybojováno jedině revoluční republikánskou cestou a pod vedením socialistického proletariátu.

Krach liberalismu znamenal vítězství statkářské reakce. Dnes si zastrašený, poníženy a touto reakcí zneuctěný liberalismus, z něhož se stal otrocký pomahač stolypinovské konstituční frašky, občas zateskní po minulosti. Boj proti trudovickému duchu byl ovšem těžký, přetěžký. Ale... přece jen... nevyhráli bychom podruhé, kdyby tento duch opět zesílil? Nesehráli bychom pak úlohu makléřů úspěšněji? Nepsal snad náš důstojný, náš proslulý P. Struve už před revolucí, že strany středu vždycky získávají tím, když se vyhroťí boj mezi krajními stranami?

A tak liberálové, vysílení z boje proti trudovikům, vynášejí proti reakci trumf v podobě oživení trudovického ducha! „V pozemkových návrzích pravicových rolníků a duchovních, které byly právě předloženy Státní dumě, se projevuje starý trudovický duch. Skutečně trudovický, a nikoli kadetský,“ píše se v témž úvodníku Reči. „Jeden návrh podali rolníci a podepsalo jej 41 členů Státní dumy. Druhý podali duchovní. První je radikálnější, avšak i druhý v některých směrech“ (slyšte kadetskou Reč!) „daleko

předčí kadetský návrh agrární reformy.“ Liberálové jsou nuceni přiznat, že po veškerém prosévání voličů, jež bylo podniknuto a uskutečněno podle nechvalně známého zákona z 3. června^[222], to nesvědčí (jak už jsme konstatovali dříve: viz Proletarij, č. 22^[97]) o náhodě, nýbrž o *povaze* ruské revoluce.*

V rolnickém návrhu se půdní fond nechápe jako předávací instance, píše Reč, „nýbrž jako stálá instituce“. Kadeti to uznávají, avšak skromně mlčí o tom, jak při přechodu od I. dumy k II. ze svého programu sami vyhazovali půdní fond (tj. tak či onak, v té či oné míře souhlas s nacionalizací půdy) ve snaze přizpůsobit se reakci a přisluhovat jí a akceptovali Gurkovo stanovisko¹⁴ úplného soukromého vlastnictví půdy.

Podle rolnického návrhu by se půda měla získávat podle spravedlivého odhadu (to znamená kadetského), píše *Reč*, ale — to pozoruhodné „ale“! — odhad provádějí místní pozemkové instituce „volené veškerým obyvatelstvem dané oblasti“.

A tak páni kadeti znovu musí leccos zamlčovat. Musí zamlčovat, že tato volba, o níž rozhodne veškeré obyvatelstvo, velice připomíná známý „trudovický“ návrh^[200] v I. i ve II. dumě^[239], návrh na vytvoření místních pozemkových výborů, které by byly zvoleny na základě všeobecného, přímého a rovného volebního práva s tajným hlasováním. Musí zamlčovat, jak liberálové proti tomuto návrhu, z demokratického hlediska jedině možnému, podle bojovali v obou prvních dumách, jak uboze se ošivali a vytáčeli, jak *nechtěli* z tribuny dumy naplno říci to, co řekli ve svém tisku, v úvodníku^[167] *Reči*, který potom přetiskl Miljukov (Rok boje)¹⁵, v Kutlerově návrhu^[78] a v Čuprovově článku^[333] (kadetská Agrární otázka^[2], svazek druhý)¹⁶. Ve svém tisku totiž přiznali, že podle jejich záměru by místní pozemkové výbory měly být složeny rovným

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 432—435. *Red.*

dílem ze zástupců rolníků a statkářů a dále ze *zástupce vlády* jakožto třetí osoby. Jinými slovy, kadeti vydávali mužika na milost a nemilost statkáři a všude zajišťovali statkářům většinu (statkáři plus zástupce statkářského samoděržaví budou proti rolníkům vždy ve většině).

Moc dobře víme, proč to podvodníci parlamentního buržoazního liberalismu *musí* zamlčovat. Marně se však domnívají, že dělníci a rolníci dokážou zapomenout na tyto významné mezníky na cestě ruské revoluce.

Dokonce i duchovní, tito ultrareakcionáři, černosotňovští tmáři clevědomě vydržovaní vládou, šli ve svém agrárním návrhu dál než kadeti. Dokonce i oni začali mluvit o snižení „uměle zvýšených cen“ půdy, o progresivní pozemkové dani a o osvobození ode všech daní těch pozemků, které nepřesahují spotřebitelskou normu. Proč vesnický kněz, tento policajt státního pravoslaví, podpořil mužika *utic* než buržoazní liberál? Protože vesnický kněz je nucen žít vedle mužika, v tisíci případech je na něm závislý, a někdy se dokonce — při drobném hospodaření popů na církevní půdě — opravdu ocitá v kůži rolníka. Vesnický kněz se musí i z té nejzubatovovštější dumy vrátit na vesnici; a na vesnici, ať ji jakkoli čistí trestné výpravy a věčně ubytovávaná Stolypinova vojska, *se nemůže vrátit* nikdo, kdo se postavil na stranu statkářů. A tak se ukazuje, že i pro toho nejreakčnějšího popa je obtížnější zradit mužika statkáři než pro vzdělaného advokáta nebo profesora.

Je to tak, přirozenost se nezapře. Přirozená povaha velké buržoazní revoluce v rolnickém Rusku je taková, že dovést revoluci k vítěznému konci i přes imanentní kontra-revolučnost buržoazního liberalismu může pouze vítězné rolnické povstání, které je nemyslitelné bez vedoucí úlohy proletariátu.

Liberálům tak nezbyvá než buď nevěřit v sílu trudovického ducha, a to je nemožné, když tu jsou důkazy, anebo doufat v nové politické podfuky. Program tohoto podfukářství je formulován v závěrečných slovech *Reči*: „Obyva-

telstvo může být vyléčeno z utopických pokusů jedině tehdy, bude-li taková reforma“ (totiž agrární reforma „na nejširším demokratickém základě“) „pojata seriózně a prakticky.“ Rozuměj: Vaše vysokoblahorodí pane Stolypine, ani se všemi Vašimi šibenicemi a zákony z 3. června jste „nevyléčil“ obyvatelstvo z „utopického trudovického ducha“. Dovolte nám, abychom to ještě jednou zkusili: naslibujeme lidu hodně širokou demokratickou reformu a ve skutečnosti ho „vyléčíme“ statkářským výkupem a převahou statkářů v místních pozemkových institucích!

My zase z hloubi duše děkujeme pánům Miljukovům, Struvům a spol. za horlivost, s jakou „lčí“ obyvatelstvo z „utopické“ víry v pokojnou konstituční cestu. Lčí — a se vši pravděpodobností vylčí.

Proletarij, č. 27
26. března (8. dubna) 1908

Podle textu listu Proletarij

MARXISMUS
A REVIZIONISMUS

*Napsáno v druhé polovině března,
nejpozději 3. (16.) dubna 1908
Otištěno mezi 25. zářím,
a 2. říjnem (8.—15. říjnem) 1908
ve sborníku Karl Marks (1818—1883)
Petrohrad, vyd. O. a M. Kedrovových
Podepsán Vl. Iljin*

Podle textu sborníku

Známý výrok praví, že kdyby se geometrické axiomy dotýkaly zájmů lidí, lidé by je určitě vyvraceli. Teorie o vývoji přírody, které se dotýkaly starých předsudků teologie, vyvolávaly a dosud vyvolávají velmi urputný boj. Není divu, že Marxovo učení, které bezprostředně pomáhá vychovávat a organizovat nejpokrokovější třídu soudobé společnosti, které ukazuje, jaké úkoly má tato třída, a dokazuje, že v důsledku ekonomického vývoje bude nynější zřízení nevyhnutelně nahrazeno novým zřízením, není divu, že toto učení musilo na své životní dráze tvrdě bojovat o každý krok vpřed.

O buržoazní vědě a filozofii, kterou v státotvorném duchu přednášejí provládní profesori, aby ohlupovali dospívající mládež z majetných tříd a „vydrezírovali“ ji proti domácím i cizím nepřátelům, není třeba ani mluvit. Tato věda nechce o marxismu ani slyšet a prohlašuje o něm, že je vyvrácen a překonán. Na Marxe útočí se stejným zápalem jak mladí učenci, kteří zakládají svou kariéru na vyvrácení socialismu, tak sešlí starci, kteří střeží odkaz kdekerých omšelých „systémů“. Rozmach marxismu, jeho šíření a upevňování jeho idejí v dělnické třídě nevyhnutelně způsobují, že se tyto buržoazní výpady proti němu stále častěji opakují a zostřují a že pokaždé, kdykoli jej oficiální věda „vyvrátí“, stává se marxismus ještě pevnější, zocelenější a životaschopnější.

Avšak ani mezi učeními, jež jsou spjata s bojem dělnické třídy a rozšířena převážně mezi proletariátem, si marxismus zdaleka neupevnil svou pozici naráz. V prvních padesáti

letech své existence (od čtyřicátých let 19. století) bojoval marxismus proti teoriím, které mu byly od základu nepřátelské. V první polovině čtyřicátých let se Marx a Engels vypořádali s radikálními mladohegelovci, kteří zastávali stanovisko filozofického idealismu. Koncem čtyřicátých let vystupuje do popředí boj v oblasti ekonomických učeních — proti proudhonismu¹⁷. V padesátých letech vrcholí tento boj kritikou stran a učeních, které se projeví v bouřlivém roce 1848. V šedesátých letech se boj přenáší z oblasti obecně teoretické do oblasti, jež má blíže k bezprostřednímu dělnickému hnutí: vyhnání bakuninismu¹⁸ z internacionály. Počátkem sedmdesátých let se v Německu dostává na krátkou dobu do popředí proudhonovec Mühlberger a koncem sedmdesátých let pozitivista Dühring. Avšak ani jeden z nich už nemá na proletariát téměř žádný vliv. Marxismus už plně vítězí nad všemi ostatními ideologiemi v dělnickém hnutí.

Na počátku devadesátých let minulého století bylo toto vítězství v základních rysech dovršeno. Dokonce i v románských zemích, kde se tradice proudhonismu udržely nejdéle, vybudovaly dělnické strany své programy a svou taktiku fakticky na marxistickém základě. Obnovená mezinárodní organizace dělnického hnutí, jež se pravidelně scházela na mezinárodních kongresech, se ve všem podstatném postavila okamžitě a téměř bez boje na půdu marxismu. Jakmile však marxismus vytlačil všechna jen trochu ucelená učeních, která mu byla nepřátelská, začaly si tendence vyjadřované v těchto učeních hledat jiné cesty. Změnily se formy a příčiny boje, boj však pokračoval. A tak druhých padesát let existence marxismu (devadesátá léta minulého století) začalo bojem protimarxistického směru uvnitř marxismu.

Tento směr¹⁹ dostal jméno po bývalém ortodoxním marxistovi Bernsteinovi, který halasně vystoupil s nejucelenějšími formulovanými opravami Marxova učeních, s revizí Marxova učeních, s revizionismem. Dokonce v Rusku, kde se pro

hospodářskou zaostalost země a převahu rolnického obyvatelstva zdeptaného pozůstatky nevolnictví držel nemarxistický socialismus přirozeně nejdéle, dokonce už i v Rusku nám zjevně přerůstá nemarxistický socialismus přímo před očima v revizionismus. Jak v agrární otázce (program municipalizace veškeré půdy), tak v obecných otázkách programu a taktiky stále více a více nahrazují naši sociální narodníci „opravami“ Marxe odumírající, rozpadající se zbytky starého, svým způsobem uceleného a marxismu bytostně nepřátelského systému.

Předmarxistický socialismus je poražen. Nepokračuje už v boji na vlastní půdě, nýbrž na všeobecné půdě marxismu, a to jako revizionismus. Podívejme se tedy, jaký je ideový obsah revizionismu.

Ve filozofii revizionismus pokulhával za buržoazní profesorskou „vědou“. Profesoři šli „zpět ke Kantovi“^[356], kdežto revizionismus se belhal za novokantovci²⁰; profesoři omílali tisíckrát vyřčené banality kněží namířené proti filozofickému materialismu, kdežto revizionisté (přesně podle nejnovějšího handbuku) se shovívavým úsměvem mumlali, že materialismus je dávno „vyvrácen“; zatímco profesoři zacházeli s Hegelem jako s „mrtvým psem“²¹, ačkoli sami hlásali idealismus, jenže oproti hegelovskému tisíckrát mělčí a banálnější, zatímco tedy profesoři pohrdavě krčili rameny nad dialektikou, revizionisté lezli za nimi do bahna filozofické vulgarizace vědy a „rafinovanou“ (a revoluční) dialektiku nahrazovali „prostou“ (a pokojnou) „evolucí“; zatímco si profesoři odpracovávali svůj státní plat, přizpůsobující své idealistické i „kritické“ systémy vládnoucí středověké „filozofii“ (tj. teologii), revizionisté se snažili přitřít se k nim a udělat z náboženství „soukromou věc“ nikoli ve vztahu k soudobému státu, nýbrž ve vztahu ke straně nejpokrokovější třídy.

Jaký skutečný třídní význam měly takovéto „opravy“ Marxe, o tom není třeba mluvit — to je úplně jasné. Poznáváme jen, že jediným marxistou v mezinárodní

sociální demokracii, jenž tyto neuvěřitelné banality revizionistů kritizoval z hlediska důsledného dialektického materialismu, byl Plechanov. To je třeba rozhodně zdůraznit tím spíše, že se dnes dělají zásadně chybné pokusy propašovat starou a reakční filozofickou veteš pod rouškou kritiky Plechanovova oportunistu v taktice.*

Pokud jde o politickou ekonomii, musíme především poznamenat, že v této oblasti byly „opravy“ revizionistů daleko mnohostrannější a důkladnější; snažili se zapůsobit na veřejnost „novými údaji o hospodářském vývoji“. Tvrdili, že ke koncentraci a k vytlačování malovýroby velkovýrobou nedochází v zemědělství vůbec a v obchodě a v průmyslu probíhá nesmírně pomalu. Tvrdili, že krize jsou dnes méně časté a slabší a že kartely a trusty pravděpodobně umožní kapitálu vůbec krize odstranit. Tvrdili, že „teorie krachu“, k němuž spěje kapitalismus, je nepodstatná, protože tu je tendence k otupování a zmírňování třídních rozporů. A konečně tvrdili, že by neškodilo poopravit také Marxovu teorii hodnoty podle Böhmbawerka.

Boj proti revizionistům v těchto otázkách vyvolal v teoretickém myšlení mezinárodního socialismu stejně plodné oživení jako před dvaceti lety Engelsova polemika proti Dühringovi. Argumenty revizionistů byly rozebírány na základě faktů a čísel. Bylo dokázáno, že revizionisté soustavně přikrášlují soudobou malovýrobu. Nepopíratelné údaje dokazují technické a komerční přednosti *velkovýroby* před malovýrobou nejen v průmyslu, nýbrž i v zemědělství. V zemědělství je však zbožní výroba vyvinuta mno-

* Viz knihu Přehled marxistické filozofie^[205] od Bogdanova, Bazarova aj. Zde ji však nemohu rozebírat a musím se zatím omezit na prohlášení, že v nejbližší budoucnosti ukážu v několika článcích nebo ve zvláštní brožuře^[206], že *všechno*, co bylo řečeno v textu o novokantovských revizionistech, platí v podstatě i o těchto „nových“ novohumovských a novoberkeleyovských revizionistech. (Viz Sebrané spisy 18, Praha 1984. Red.)

hem slaběji a soudobí statistikové a ekonomové obvykle nedovedou dobře rozpoznat speciální zemědělská odvětví (někdy dokonce úkony), v nichž se projevuje progresivní zapojování zemědělství do *směny* ve světovém hospodářství. Na troskách naturálního hospodářství se malovýroba udržuje neustálým zhoršováním výživy, chronickým hladověním, prodlužováním pracovního dne, zhoršováním jakosti dobytka a péče o něj, zkrátka týmiž prostředky, jimiž se rovněž udržovala domácká výroba proti kapitalistické manufaktuře. Věda a technika každým svým krokem kupředu nevyhnutelně a neúprosně podkopávají základy malovýroby v kapitalistické společnosti, a úkolem socialistické ekonomie je prozkoumat tento proces ve všech jeho formách, často složitých a spletitých, dokázat malovýrobci, že se za kapitalismu nemůže udržet, že postavení rolnického hospodářství za kapitalismu je beznadějně, že rolník musí přejít na stanovisko proletáře. Revizionisté chybovali v této otázce po vědecké stránce tím, že povrchně zobecňovali jednostranně vytržené fakty, bez jejich souvislosti s celým kapitalistickým zřízením, a po stránce politické tím, že nevyhnutelně, ať chtěli či nechtěli, vyzývali nebo podněcovali rolníka, aby zaujal stanovisko drobného podnikatele (tj. stanovisko buržoazie), místo aby jej podněcovali k přechodu na stanovisko revolučního proletáře.

S teorií krizí a s teorií krachu na tom byl revizionismus ještě hůř. Jen velmi krátkou dobu a jen velmi krátkozrací lidé mohli pod vlivem několika let průmyslového rozmachu a konjunktury pomýšlet na revizi základů Marxova učení. Skutečnost revizionistům velmi rychle ukázala, že čas krizí ještě neskončil: po konjunktúře nastala krize. Změnily se formy, sled a charakter jednotlivých krizí, krize však zůstaly nezbytnou součástí kapitalistického řádu. Koncentrací výroby kartely a trusty očividně zvyšovaly anarchii výroby, existenční nejistotu proletariátu a útlak kapitálu a v dosud nevídané míře tak zostřovaly třídní rozpor. Právě nové mamutí trusty zvláště názorně a ve zvláště

rozsáhlé míře ukázaly, že kapitalismus spěje ke krachu, ať už jde o jednotlivé politické a hospodářské krize či o úplné zhroucení celého kapitalistického řádu. Nedávná finanční krize v Americe, děsivé zvýšení nezaměstnanosti v celé Evropě, nemluvě už o blížící se průmyslové krizi, kterou signalizují mnohé příznaky, to vše způsobilo, že na nedávné „teorie“ revizionistů všichni zapomněli, a jak se zdá, zapomněli na ně i mnozí revizionisté sami. Jenomže my nesmíme zapomínat na poučení, která dala dělnické třídě tato intelektuálská nestálost.

O teorii hodnoty je nutno pouze říci, že kromě velmi nejasných narážek a povzdechů ve stylu Böhma-Bawerka k ní revizionisté nepřispěli vůbec ničím, a proto ve vývoji vědeckého myšlení nezanechali žádné stopy.

V politice se revizionismus skutečně pokusil revidovat základ marxismu, totiž učení o třídním boji. Tvrdili nám, že politická svoboda, demokracie, všeobecné volební právo berou třídnímu boji živnou půdu, čímž zpochybňují starou tezi Komunistického manifestu^[128], že dělníci nemají vlast. V demokracii, jakmile vládne „vůle většiny“, nelze prý stát pokládat za orgán třídní nadvlády, ani se zříkat spojení s pokrokovou, sociálreformátorskou buržoazií proti reakcionářům.

Tyto námitky revizionistů nesporně tvořily dosud ucelený systém názorů, totiž systém dávno známých liberálně buržoazních názorů. Liberálové vždycky říkali, že buržoazní parlamentarismus odstraňuje třídy a dělení na třídy, jakmile všichni občané bez rozdílu získají volební právo, právo spolurozhodovat o státních záležitostech. Celé evropské dějiny druhé poloviny 19. století, celé dějiny ruské revoluce na počátku 20. století jasně dokazují, jak jsou takové názory nesmyslné. Za svobody „demokratického“ kapitalismu se ekonomické rozdíly nezmírňují, nýbrž zesilují a zostřují. Parlamentarismus neodstraňuje, nýbrž obnažuje podstatu i těch nejdemokratičtějších buržoazních republik jakožto orgánů třídního útlaku. Parlamen-

tarismus sice pomáhá vzdělávat a organizovat daleko širší masy obyvatelstva, než jaké se dříve aktivně účastnily politických událostí, ale nepřipravuje tím odstranění krizí a politických revolucí, nýbrž maximální zostření občanské války za těchto revolucí. Události v Paříži na jaře 1871 a v Rusku v zimě 1905 nad slunce jasněji dokázaly nevyhnutelnost takového zostření. Francouzská buržoazie ani na okamžik nezaváhala a spojila se s nepřítelem celého národa, s cizím vojskem, které vyplenilo její vlast, jen aby potlačila proletářské hnutí. Kdo nechápe zákonitou vnitřní dialektiku parlamentarismu a buržoazního demokratismu, která vede v porovnání s minulostí k ještě vyhocenějšímu řešení sporu hromadným násilím, ten nikdy nedokáže využít parlamentarismu k zásadové a důsledné propagandě a agitaci, která by skutečně připravovala dělnické masy k vítězstvím v takových „sporech“. Zkušenosti se spojenectvím, dohodami a bloky se sociálreformátorským liberalismem na Západě a s liberálním reformismem (kadeťi) v ruské revoluci přesvědčivě dokázaly, že tyto dohody jen otupují vědomí mas, že neposilují, nýbrž oslabují skutečný význam jejich boje, protože spojují bojovníky se živly nejméně schopnými bojovat, nejkolísavějšími a nejzrádnějšími. Millerandismus²² ve Francii, jenž znamenal největší pokus o uplatnění revizionistické politické taktiky v širokém, skutečně celonárodním měřítku, byl natolik praktickou ukázkou, kam vede revizionismus, že na ni proletariát celého světa nikdy nezapomene.

Přirozeným doplňkem ekonomických a politických tendencí revizionismu bylo jeho stanovisko ke konečnému cíli socialistického hnutí. „Konečný cíl není ničím, hnutí je vším“^[356] — tato okřídlená Bernsteinova slova vyjadřují podstatu revizionismu lépe než mnohé sáhodlouhé úvahy. Určovat svůj postup od případu k případu, přizpůsobovat se denním událostem a malicherným politickým zvrátům, zapomínat na základní zájmy proletariátu a nejvýznamnější rysy celého kapitalistického řádu, celého kapitalistického

vývoje, obětovat tyto základní zájmy skutečným nebo domnělým chvilkovým výhodám — taková je revizionistická politika. A přímo z podstaty této politiky jasně vyplývá, že může nabývat nekonečně rozmanitých forem a že každá jen trochu „nová“ otázka, každý jen trochu neočekávaný a nepředvídaný zvrát událostí, i kdyby měnil základní linii vývoje jen velmi nepatrně a jen zcela nakrátko, vždycky nevyhnutelně povede k těm či oněm odrůdám revizionismu.

Nevyhnutelnost revizionismu je podmíněna jeho třídními kořeny v soudobé společnosti. Revizionismus je mezinárodní jev. Žádný jen trochu zkušenější a uvažující socialista ani trochu nezapochybuje o tom, že vztahy mezi ortodoxy a bernsteinovci v Německu, mezi guesdovci a jaurèsovci (nyní zvláště broussovci) ve Francii²³, mezi Sociálně demokratickou federací a Nezávislou labouristickou stranou v Anglii²⁴, mezi Brouckèrem a Vanderveldem v Belgii, mezi integralisty a reformisty v Itálii²⁵, mezi bolševiky a menševiky v Rusku jsou v podstatě všude stejné přes nesmírnou rozmanitost dnešních podmínek, v nichž žijí jednotlivé národy, a historických faktorů ve všech těchto zemích. „Dělení“ uvnitř soudobého mezinárodního socialismu probíhá v podstatě již nyní v různých zemích světa po *stejně* linii — což je důkazem obrovského pokroku ve srovnání s tím, co bylo před 30—40 lety, kdy se v různých zemích spolu střetávaly různorodé tendence uvnitř jediného mezinárodního socialismu. A onen „revizionismus zleva“, který se nyní objevil v románských zemích jako „revoluční syndikalismus“²⁶, se rovněž přizpůsobuje marxismu a „vylepšuje“ jej: Labriola v Itálii a Lagardelle ve Francii se často obracejí od špatně pochopeného Marxe k správně chápanému Marxovi.

Nemůžeme se tu zabývat rozborem ideového obsahu *tohoto* revizionismu, který se zdaleka ještě tak nevyvinul jako revizionismus oportunistický, nestal se ještě mezinárodním jevem, nemá za sebou ani jedině velké praktické

střetnutí se socialistickou stranou třebaš jen v jedné zemi. Proto se omezíme na „revizionismus zprava“, o němž jsme se zmínili výše.

V čem spočívá jeho nevyhnutelnost v kapitalistické společnosti? Proč je hlubší než rozdíly v národních zvlášt- nostech a ve vývojových stupních kapitalismu? Proto, že v každé kapitalistické zemi vedle proletariátu vždy existují široké vrstvy maloburžoazie, drobných podnikatelů. Kapitalismus vznikl a ustavičně vzniká z malovýroby. Nutně znovu vytváří celou škálu „středních vrstev“ (doplnek to- várný, domácká práce, malé dílny rozseté po celé zemi pro potřeby průmyslové velkovýroby, například pro výrobu jízdních kol a automobilů atd.). Tito noví malovýrobci jsou opět stejně nevyhnutelně sráženi do řad proletariátu. Je zcela přirozené, že maloburžoazní světový názor znovu a znovu proniká do řad širokých dělnických stran. Je zcela přirozené, že tomu tak musí být a že tomu tak vždycky bude až do peripetií proletářské revoluce, neboť by bylo velikým omylem domnívat se, že bez „úplné“ proletari- zace většiny obyvatelstva není taková revoluce uskutečni- telná. To, co nyní prožíváme často jen ideově, spory o teo- retické opravy Marxe, to, co se nyní v praxi projevuje jen v jednotlivých dílčích otázkách dělnického hnutí jako neshody v taktice s revizionisty a roztržky na této půdě, to dělnická třída nevyhnutelně prožije v daleko větším roz- sahu, až proletářská revoluce vyhrotí všechny sporné otáz- ky, až soustředí všechny neshody v bodech, které mají rozhodující význam pro určení postupu mas, až je donutí v zápalu boje oddělovat nepřátele od přátel a vylučovat ze svých řad špatné spojence, aby mohla být nepříteli za- sazena rozhodná rána.

Ideový boj revolučního marxismu s revizionismem na konci 19. století je jen předehrou k velikým revolučním bitvám proletariátu, který jde vstříc úplnému vítězství své věci přes všechna kolísání a veškerou slabost malobur- žoazie.

VYŠLAPANOU CESTIČKOU!

Zhodnotit revoluci v Rusku, tj. její první tři léta, je velice aktuální. Neobjasníme-li třídní povahu našich politických stran, nepřihlédneme-li k zájmům a vzájemnému postavení tříd v naší revoluci, pak při stanovení nejbližších úkolů a taktiky proletariátu nepostoupíme ani o krok. V tomto článku chceme upozornit naše čtenáře právě na jeden z pokusů o takové zhodnocení.

Ve 3. čísle listu Golos social-demokrata²⁷ F. Dan systematicky hodnotí výsledky revoluce a G. Plechanov vyvozuje závěry o taktice dělnické strany. Dan se ve svém hodnocení^[33] omezuje na to, že naděje na diktaturu proletariátu a rolnictva se nutně musely ukázat jako iluze. Možnost nového mohutného revolučního vystoupení proletariátu... do značné míry závisí na postoji buržoazie... V jeho prvních fázích (tj. nového rozmachu), dokud rozmach revolučního dělnického hnutí nerozhoupe městskou maloburžoazii a vývoj revoluce ve městech nezažehne požár na vesnici, proletariát a buržoazie stanou tvář v tvář jako hlavní politické síly.

Taktické závěry z takovýchto „pravd“ F. Dan zjevně nedopověděl. Zřejmě se ostýchal dopsat to, co samo sebou vyplývá z jeho slov, totiž doporučit dělnické třídě skvělou taktiku menševiků — podporovat buržoazii (vzpomeňte si na bloky s kadety, na podporu hesla kadetská vláda, na Plechanovovu dumu s úplnou mocí atd.). Zato však Plechanov doplnil Dana, když svůj fejeton^[217] ve 3. čísle listu Golos social-demokrata zakončil slovy: „Pro Rusko by bylo bývalo dobré, kdyby se ruští marxisté dokázali v le-

tech 1905—1906 vystříhat těch chyb, jichž se dopustili Marx a Engels před více než půl stoletím v Německu“ (totiž podceňování schopností tehdejšího kapitalismu dále se rozvíjet a přeceňování schopností proletariátu revolučně vystoupit).

To je nad slunce jasnější. Dan a Plechanov se velmi opatrně pokoušejí, aniž nazývají věci pravými jmény, ospravedlnit menševickou politiku závislosti proletariátu na kadetech. Podívejme se, jak „teoreticky zdůvodňují“ své počínání.

Dan soudí, že „rolnické hnutí“ je závislé na „narůstání a vývoji revoluce ve městech v jejím buržoazním i proletářském proudu“. Proto po rozmachu „revoluce ve městech“ následoval rozmach rolnického hnutí, po jejím odlivu se začaly „znovu zostřovat vnitřní antagonismy vesnice, ztlumené rozmachem revoluce“, a „agrární politika vlády, politika narušování jednoty rolnictva atd. začala slavit určitý úspěch“. Z toho vyplynul náš závěr, že v prvních fázích nového rozmachu budou hlavními politickými silami proletariát a buržoazie. Podle názoru F. Dana „proletariát může a musí této situace využít k takovému rozvíjení revoluce, které daleko přesáhne *výchozí stupeň* jejího nového rozmachu a povede k úplné demokratizaci společnosti ve znamení (sic!) radikálního(!) řešení agrární otázky“.

Není těžké postřehnout, že tato úvaha je zcela vybudována na *krajním* nepochopení agrární otázky v naší revoluci a že toto nepochopení je velmi špatně maskované lacinými a jalovými frázemi o „široké demokratizaci“ „ve znamení“ „řešení“ otázky.

F. Dan se domnívá, že „naděje na diktaturu proletariátu a rolnictva“ jsou a byly závislé na narodnických předsudcích, na tom, že se zapomíná na vnitřní antagonismy vesnice a na individualistický charakter rolnického hnutí. To jsou běžné a všem dávno známé menševické názory. Ale až dosud sotvakdo stavěl na odiv celou jejich nesmyslnost plastičtěji než F. Dan v článku, který rozebíráme. Vážen-

mu publicistovi se však podařilo *nepostřehnout*, že *obě* jím konfrontovaná „řešení“ agrární otázky odpovídají „individualistickému charakteru rolnického hnutí“! Stolypinovo řešení, které podle Danova názoru slaví „určitý úspěch“, je opravdu založeno na individualismu rolníků. O tom není pochyb. A co druhé řešení, které F. Dan označil za „radikální“ a spojené s „širokou demokratizací společnosti“? Snad si velevážený Dan nemyslí, že *není založeno* na individualismu rolníků?

Právě v tom je celé neštěstí, že Dan jalovou frází o „široké demokratizaci společnosti ve znamení radikálního řešení agrární otázky“ zastírá krajní nedomyšlenost. Bezděčně, jako slepý, *naráží* na dvě objektivně možná „řešení“ agrární otázky, z nichž ani jedno dějiny dosud definitivně nezvolily, a přitom si neumí jasně a přesně představit povahu a podmínky *ani jednoho* z nich.

Proč může Stolypinova agrární politika slavit „určitý úspěch“? Proto, že kapitalistický vývoj už dávno vytvořil v našem rolnictvu nepřátelské třídy — rolnickou buržoazii a rolnický proletariát. Je možné, aby Stolypinova agrární politika měla sto procentní úspěch? A co by to znamenalo? Je to možné, jestliže nastanou okolnosti pro Stolypina mimořádně příznivé, a znamenalo by to „řešení“ agrární otázky v buržoazním Rusku ve smyslu *definitivního* (až do proletářské revoluce) upevnění soukromého vlastnictví *veškeré* půdy, statkářské i rolnické. Bylo by to „řešení“ *pruského* typu, které by skutečně zajistilo kapitalistický vývoj v Rusku, ale bylo by to řešení neuvěřitelně zdoluhavé. Nadlouho by předalo moc junkerům a pro proletariát a rolnictvo by bylo tisíckrát trýznivější než druhé objektivně *možné*, rovněž kapitalistické „řešení agrární otázky“.

Toto druhé řešení označil Dan, aniž se nad tím vážně zamyslel, za „radikální“. Je to laciné slůvko bez špetky myšlenky. Stolypinovo řešení je rovněž velice radikální, neboť radikálně ruší starou občinu a staré agrární zřízení v Rusku. Skutečný rozdíl mezi *rolnickým* řešením agrární

otázky v ruské buržoazní revoluci a *stolypinovo-kadetským* řešením spočívá v tom, že rolnické řešení likviduje statkářské soukromé vlastnictví půdy se vši určitostí, kdežto rolnické velmi pravděpodobně (o této dílčí otázce — o rolnické přidělové půdě — se zatím nebudeme šířit, protože celá Danova úvaha je nesprávná i z hlediska našeho nynějšího, „municipalizačního“ agrárního programu).

Teď je otázka, zdali je toto druhé řešení vůbec objektivně možné. Nesporně ano. V tom se shodují všichni soudní marxisté; vždyť *jinak* by byla skutečnost, že proletariát podporuje snahu drobných vlastníků konfiskovat velké vlastnictví, reakčním šarlatánstvím. V žádné jiné kapitalistické zemi žádný marxista nenapsal program, který by podporoval snahu *rolníků* konfiskovat velké pozemkové vlastnictví. V Rusku se však bolševici i menševici shodují v tom, že taková podpora je nutná. Proč? Protože Rusko má *objektivně* možnost zvolit *jinou* cestu kapitalistického agrárního vývoje, nikoli „pruskou“, nýbrž „americkou“, nikoli statkářsko-buržoazní (čili junkerskou), nýbrž rolnicko-buržoazní.

Stolypin a kadeti, samoděržaví a buržoazie, Mikuláš II. a Petr Struve se shodují v tom, že je třeba zchátralé agrární zřízení v Rusku kapitalistickým způsobem „očistit“, a to tak, že zůstane zachováno statkářské pozemkové vlastnictví. Rozcházejí se pouze v tom, jak je zachovat nejlépe a do jaké míry.

Dělníci a rolníci, sociální demokraté a narodníci (trudovíci, lidoví socialisté a rovněž eseři) se shodují v tom, že je třeba zchátralé agrární zřízení v Rusku „očistit“ *kapitalistickým* způsobem, a to tak, že se statkářské pozemkové vlastnictví zlikviduje násilně. V jednom se však rozcházejí: sociální demokraté chápou, že v soudobé společnosti má i ta nejradikálnější agrární revoluce, municipalizace i nacionalizace, socializace i rozdělování půdy kapitalistický ráz, kdežto narodníci to nechápou; svůj boj za rolnicko-buržoazní agrární vývoj proti vývoji statkářsko-buržoaznímu

maskují maloměšťáckými a utopickými frázemi o rovném užívání půdy.

Celý Danův zmatek a nepromyšlenost jeho úvah pramení z toho, že vůbec nepochopil ekonomické základy ruské buržoazní revoluce. „*Nepostřehl*“, že za rozdílnými názory marxistického a maloburžoazního socialismu v Rusku na ekonomický obsah a význam boje rolníků o půdu v dané revoluci se skrývá boj reálných společenských sil za tu či onu cestu objektivně možného kapitalistického agrárního vývoje. A toto své naprosté nepochopení zakryl frází o Stolypinově „určitém“ úspěchu a o „úplné demokratizaci společnosti ve znamení radikálního řešení agrární otázky“.

V podstatě je to dnes v Rusku s agrární otázkou takto: Má-li mít Stolypinova politika úspěch, je zapotřebí dlouhá léta násilně potlačovat a vyhlazovat masy rolníků, kteří nechtějí umírat hladem a nechat se vysídlovat ze svých vesnic. Z dějin známe případy, že taková politika měla *úspěch*. Kdybychom řekli, že úspěch takové politiky v Rusku „není možný“, bylo by to plané a hloupé demokratické frazérství. Je možný! Avšak naší povinností je zřetelně ukázat lidu, za jakou cenu se vykupuje takový úspěch, a všemožně bojovat o jinou, kratší a rychlejší cestu kapitalistického agrárního vývoje *prostřednictvím* rolnické revoluce. Rolnická revoluce pod vedením proletariátu bude v kapitalistické zemi obtížná, velmi obtížná, ale je možná a je třeba o ni usilovat. Tři léta revoluce nás i všechen lid naučila nejen tomu, že je třeba za ni bojovat, ale i tomu, jak za ni musíme bojovat. Toto poučení z revoluce nevyhladí z vědomí dělníků žádné „manévrování“ menševiků s politikou podporování kadetů.

Dále. A co když se Stolypinova politika udrží navzdory boji mas dosti dlouho, takže „pruská“ cesta bude mít úspěch? Pak se agrární zřízení v Rusku stane úplně buržoazní, velcí rolníci si zaberou téměř všechnu přidělovou půdu, zemědělství se stane kapitalistickým a žádné „řešení“ agrární otázky za *kapitalismu* — ani radikální, ani ne-

radikální — nebude možné. Potom se čestní marxisté přímo a otevřeně zcela vzdají jakéhokoli „agrárního programu“ a řeknou masám: Dělníci udělali všechno, co mohli, aby zajistili pro Rusko americký, a nikoli junkerský kapitalismus. Dělníci vás teď vyzývají, abyste se připojili k sociální revoluci proletariátu, protože *po* „řešení“ agrární otázky v Stolypinově duchu *nemůže žádná jiná* revoluce podstatně změnit ekonomické podmínky života rolnických mas.

Tak je to tedy s otázkou vztahu mezi buržoazní a socialistickou revolucí v Rusku, kterou Dan v německé verzi^[360] svého ruského článku (*Neue Zeit*²⁸, č. 27) tak zamotal.

Buržoazní revoluce jsou v Rusku možné, ba dokonce nevyhnutelné, i na půdě stolypinovsko-kadetské agrární cesty. Avšak v *takových* revolucích vůbec nebude možné mluvit, stejně jako to nebylo možné ve francouzských revolucích 1830 a 1848, o „úplné demokratizaci společnosti ve znamenitě radikálního řešení agrární otázky“. Nebo přesněji řečeno: v takových revolucích budou jedině maloburžoazní *kvazisocialisté* ještě žvanit o („zvlášť radikálním“) „řešení“ agrární otázky, která už byla pro zemi, v níž se konstituoval kapitalismus, vyřešena.

V Rusku se však ještě ani zdaleka nekonstituovala kapitalistická agrární soustava. To je jasné nejen nám, menševikům i bolševikům, nejen lidem sympatizujícím s revolucí, kteří si přejí její nový rozmach, to je jasné dokonce i tak důsledným, vědomým a nepokrytě troufalým nepřátelům revoluce a příznivcům černosotňovského samoděržaví, jako je pan Petr Struve. Jestliže Struve „hlasitě hořekuje“, že potřebujeme Bismarcka, že je třeba, aby se reakce změnila v revoluci shora, dělá to právě proto, že u nás *nevidí* ani Bismarcka, ani revoluci shora. Struve si je vědom toho, že na pouhé stolypinské reakci s lesem šibenic není možné vybudovat statkářsko-buržoazní, pevné, knechtské Rusko. Je zapotřebí něco jiného, něco, jako je řešení (i když bismarckovské) historických úkolů národa, sjednocení Německa a zavedení všeobecného volebního

práva. Stolypin je však nucen sjednocovat pouze Dumbadzeho s hrdiny řížského muzea²⁹! Je nucen zrušit dokonce vittovské volební právo podle zákona z 11. prosince 1905!³⁰ Stolypin je nucen poslouchat místo rolníků spokojených s Danovým „určitým úspěchem“ agrární politiky dokonce „trudovické“ požadavky rolníků z III. dумы!

Jak nemá Petr Struve „hořekovat“, vzdychat a plakat, když jasně vidí, že *nemáme*, že stále ještě nemáme spořádanou, skromnou, umírněnou a opatrnou, okleštěnou, ale pevnou „ústavu“?

Struve moc dobře ví, kam míří. Ale F. Dan se za tři roky revoluce ničemu nenaučil a nic nezapomněl. Stále ještě jako slepý zavléká proletariát pod křídla pánů Struvů. Stále ještě vede tytéž reakční menševické řečičky, že prý proletariát a buržoazie se u nás mohou stát „hlavní politickou silou“. Proti komu, vážený pane? Proti Gučkovovi? Proti monarchii?

K jakému neuvěřitelnému příkrášlování liberálů přitom F. Dan dospívá, je patrné z jeho německého článku. Dokonce se neostýchá vykládat německé veřejnosti, že městská maloburžoazie volila do III. dумы „pokrokové volitele“ (rozuměj kadety), kdežto rolníci prý zvolili 40 % reakčních volitelů! Ať žijí „pokrokoví“ Miljukovové a Struvové, kteří tleskají Stolypinovi! Ať žije spojenectví Danů s Miljukovy proti „reakčním“ rolníkům, u nichž se projevuje v III. dumě trudovický duch!

A Plechanov překrucuje Engelse ve prospěch stále týchž reakčních menševických teorií. Engels říkal, že Marxova taktika v roce 1848 byla *správná*, že jedině ona poskytla proletariátu správné, trvalé a nezapomenutelné poučení. Engels říkal, že tato taktika, *přestože* byla naprosto správná, nevyšla proto, že proletariát nebyl dostatečně připraven a kapitalismus nebyl dostatečně rozvinut.³¹ Ale Plechanov zrovna jako na výsměch Engelsovi a k velké potěše Bernsteinů a Strelcovů interpretuje Engelse tak, jako by „se kál“ za Marxovu taktiku, jako by ji později považoval za

nesprávnou a dával přednost taktice podpory německých kadetů!

Neřekne nám snad zítra G. Plechanov, že pokud jde o povstání v roce 1849, došel Engels k závěru, že „se nemělo sahat ke zbraním“?[²¹⁶]

Marx a Engels učili proletariát revoluční taktice, taktice rozvíjet boj do těch nejvyšších forem, taktice, která vede rolnictvo za proletariátem, a nikoli proletariát za liberálními zrádci.

Proletarij, č. 29
16. (29.) dubna 1908

Podle textu listu Proletarij

BLOK KADETŮ S OKŤABRISTY?

V soukromém telegramu odeslaném 1. (14.) dubna z Petrohradu listu Frankfurter Zeitung³² stojí: „Od konce března se vedou tajná jednání mezi okťabristy³³, umírněnou pravicí, kadety a Stranou pokojné obnovy³⁴ o tom, zda by nemohli vytvořit *blok*. S návrhem přišli okťabristé, kteří už nemohou počítat s podporou krajní pravice. Tato krajní pravice, která je nanejvýš nespokojena s okťabristy kvůli interpelaci ohledně Dumbadzeho, hodlá hlasovat spolu s opozicí proti středu. Takový postup by ztížil práci dumy, protože spojení krajní pravice s opozicí dává 217 hlasů proti 223 hlasům středu a umírněné pravice. První porada (o bloku) se konala 12. dubna (30. března podle starého kalendáře). Zúčastnilo se jí 30 zmocněnců zvolených na základě poměrného zastoupení. Na poradě se nedospělo k žádným výsledkům, a tak bylo rozhodnuto svolat během příštího týdne novou poradu.“

Nevíme, nakolik je tato zpráva hodnověrná. V žádném případě však mlčení ruských novin nedokazuje opak a my považujeme za nutné uvědomit naše čtenáře o tom, co píše zahraniční tisk.

V zásadě není na tom, že se vedou tajná jednání, nic nepravděpodobného. Kadeti celými svými politickými dějinami *dokázali*, počínaje Struveho návštěvou u Vitteho v listopadu 1905, pokračuje zákulisním jednáním s Trepovem a spol. v létě 1906³⁵ a tak dále a tak dále, že podstatou jejich taktiky je vklouznout zadními vrátky k těm, kdo jsou u moci. I kdyby se snad ukázalo, že zpráva o jednání se nezakládá na pravdě, je nesporné, že ve *skutečnosti*

v III. dumě³⁶ *existuje* tichý blok kadetů s oktabristy, založený na odklonu kadetů doprava. Nezvratně to dokazují četné případy hlasování kadetů ve III. dumě, nemluvě už o obsahu jejich vystoupení a charakteru jejich politických akcí.

V III. dumě jsou *dvě* většiny, říkali jsme ještě před jejím svoláním (viz Proletarij^[119] a rezoluci^[117] listopadové celoruské konference SDDSR z roku 1907³⁷)*. A už tehdy jsme dokazovali, že vyhybat se přiznání tohoto faktu (jako to dělali menševici), ale především *třídní charakteristice kadetsko-oktabristské* většiny znamená být ve vleku buržoazního liberalismu.

Třídní povaha kadetů se projevuje stále zřetelněji: kdo to nechtěl vidět v roce 1906, toho fakta donutí *přiznat* to teď, anebo úplně propadnout oportunismu.

Proletarij, č. 29
16. (29.) dubna 1908

Podle textu listu Proletarij

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 155—164 a 181—188. *Red.*

K ZHODNOCENÍ REVOLUCE V RUSKU³⁸

Dnes už nikdo v Rusku nepomyslí na to, dělat revoluci podle Marxe^[77]. Takto nebo přibližně takto se nedávno vyjádřil jeden liberální, dokonce téměř demokratický, dokonce téměř sociálně demokratický (menševický) list *Stoličnaja počta*³⁹. A je třeba po pravdě říci, že se autorům tohoto výroku podařilo věrně vystihnout *podstatu* dnešních politických nálad a stanovisek k poučením z naší revoluce, která nepochybně převládají v nejširších vrstvách inteligence, polovzdělaných maloměšťáků a patrně i v četných vrstvách zcela nevzdělané maloburžoazie.

V tomto výroku se neobráží jen nenávist k marxismu jako takovému s jeho neochvějným přesvědčením o revolučním poslání proletariátu, s jeho upřímným odhodláním podporovat každé revoluční hnutí širokých mas, vyhrocovat boj a dovádět jej až do konce. Neobráží se v něm jen to. V tomto výroku se obráží i nenávist k oněm formám boje, k oněm metodám práce a oné taktice, které byly *zcela nedávno skutečně* vyzkoušeny v *praxi* ruské revoluce. Všechna vítězství nebo poloviční vítězství či správněji řečeno čtvrtinová vítězství naší revoluce byla dosažena plně a výlučně zásluhou přímého revolučního náporu proletariátu, který šel v čele neproletářských vrstev pracujícího obyvatelstva. Všechny porážky byly způsobeny oslabením tohoto náporu a spojeny s taktikou, která se od tohoto náporu distancovala, počítala, že k němu nedojde, a někdy (jako v případě kadetů) se dokonce přímo snažila o jeho potlačení.

A dnes, v době nejtvrdějších kontrarevolučních represálií,

se maloměšťáci zbaběle přizpůsobují novým pánům nad životem, přidávají se k novým dočasným vládcům, zříkají se starého, snaží se na vše staré zapomenout a ujišťují sebe i jiné, že dnes už v Rusku nikdo nepomýšlí na to, dělat revoluci podle Marxe, nikdo nepomýšlí na „diktaturu proletariátu“ *a tak dále*.

Když v jiných buržoazních revolucích fyzicky zvítězila stará moc nad lidem, který povstal, také to vždy vyvolalo beznaděj a rozklad v širokých kruzích „vzdělané“ společnosti. Avšak v buržoazních stranách, které doopravdy bojovaly za svobodu a hrály poněkud významnější úlohu ve skutečně revolučních událostech, se vždycky objevovaly iluze, jež jsou ve srovnání s dnešními iluzemi ruské maloburžoazní inteligence zcela opačné. Byly to iluze o nevyhnutelném, okamžitém a naprostém vítězství „volnosti, rovnosti a bratrství“, iluze o republice nikoli buržoazní, nýbrž všelidské, o republice, která nastolí na zemi mír a pokoj lidem dobré vůle. Byly to iluze o tom, že mezi lidem utiskovaným monarchií a středověkým řádem nebudou třídní rozdíly, že nebude možné zvítězit nad „ideou“ násilím, že nové, svobodné, demokratické republikánské zřízení, jehož buržoazní charakter si lidé buď vůbec neuvědomovali, anebo si jej uvědomovali krajně nejasně, bude absolutním opakem feudalismu, který se již přežil.

Představitelé proletariátu, kteří se dopracovali k vědeckému socialismu, museli proto v obdobích kontrarevoluce bojovat (jako například Marx a Engels v roce 1850) proti iluzím buržoazních republikánů, proti idealistickému pojetí tradic revoluce a její podstaty, proti povrchním frázím, jimiž se nahrazovala soustavná a seriózní práce uvnitř určité třídy.⁴⁰ U nás je tomu naopak. Nepozorujeme žádné iluze primitivního republikánství, které by brzdily revoluční práci, v níž je tak naléhavě třeba pokračovat za nových, změněných podmínek. Nepozorujeme, že by se *zveličoval* význam republiky, že by se toto nezbytné heslo boje proti feudalismu a monarchii přeměňovalo v heslo veškerého

osvobozeneckého boje všech pracujících a vykořisťovaných vůbec. Socialistů-revolucionářů⁴¹ a příbuzných skupin, které byly živeny *podobnými* idejemi, zůstaly pouhé hrstky a období tříleté revoluční bouře (1905—1907) jim místo masového nadšení pro republiku vyneslo novou stranu *oportunistické* maloburžoazie, stranu enesů⁴², nové zesílení nepolitického buřičství a anarchismu.

V měštáckém Německu se hned druhý den po prvním náporu revoluce roku 1848 zřetelně projevíly iluze maloburžoazní republikánské demokracie. V měštáckém Rusku se hned druhý den po náporu revoluce roku 1905 zřetelně projevíly a stále se projevují iluze maloburžoazního oportunismu, který počítal s tím, že dosáhne kompromisu bez boje, obával se boje a po první porážce se honem zřikal své minulosti a veřejné mínění infikoval beznadějí, malověrností a renegátstvím.

Je zřejmé, že tento rozdíl pramení z rozdílnosti společenského zřízení a z rozdílnosti historické situace, v níž se obě revoluce odehrávaly. Nejde však o to, že by masa ruského maloburžoazního obyvatelstva byla v méně ostrém rozporu se starým zřízením. Právě naopak. Hned v prvním období ruské revoluce naše rolnictvo rozvinulo agrární hnutí mnohem silnější, vyhraněnější a politicky uvědomělejší než v předchozích buržoazních revolucích 19. století. Jde o to, že vrstva, která tvořila jádro revoluční demokracie v Evropě — cechovní městští řemeslníci, městská buržoazie a maloburžoazie — *byla* v Rusku *nucena* přidat se ke kontrarevolučnímu liberalismu. Uvědomělost socialistického proletariátu, který kráčel ruku v ruce s mezinárodní armádou socialistické revoluce v Evropě, do krajnosti vystupňovaná revolučnost mužika, kterého staletý útlak feudálů přivedl do zoufalé situace a dohnal k požadavku konfiskace statkářské půdy — takovéto okolnosti vrhly ruský liberalismus mnohem silněji než evropský do náruče kontrarevoluce. Ruské dělnické třídy proto připadl zvlášť naléhavý úkol: zachovat tradice revolučního boje,

kterého se honem zřká inteligence a maloburžoazie, rozvíjet a upevňovat tyto tradice, imputovat je do vědomí nejširších lidových mas a přenést je do další vzestupné vlny neodvratného demokratického hnutí.

Sami dělníci spontánně sledují právě takovou linii. Příliš vzrušeně prožívali velký říjnový a prosincový boj. Příliš jasně si uvědomovali, že změna jejich postavení závisí *jedině* na tomto přímém revolučním boji. Teď všichni mluví anebo alespoň cítí jako ten tkadlec, který v dopise svému odborovému listu napsal: Továrníci nám vzali, co jsme si vybojovali, mistři nás urážejí jako dřív; *ale jen počkejte, rok 1905 přijde znovu!*

Ale jen počkejte, rok 1905 přijde znovu! Takhle se na to dívají dělníci. Onen rok boje jim ukázal, *co dělat*. Pro inteligenci a renegátskou maloburžoazii je to „bláznivý rok“, příklad toho, *co nedělat*. Proletariát musí rozebrat a kriticky převzít zkušenosti z revoluce tak, aby se naučil uplatňovat *dosavadní* metody boje *úspěšněji*, aby takový říjnový stávkový boj a prosincový ozbrojený boj rozvinul do větší šíře, více jej zkoncentroval a vtiskl mu pečeť větší uvědomělosti. Pro kontrarevoluční liberalismus, který za sebou vleče renegátskou inteligenci, bude přejímání zkušeností z revoluce spočívat v tom, že se jednou provždy distancuje od „naivní“ impulsivnosti „nespoutaného“ masového boje a nahradí jej „kultivovanou, civilizovanou“ činností s použitím *ústavních* prostředků na půdě stolypinovského „konstitucionalismu“.

Dnes kdekdo mluví o osvojení a kritickém zhodnocení revolučních zkušeností. Mluví o tom socialisté i liberálové. Mluví o tom oportunisté i revoluční sociální demokraté. Ne všichni si však uvědomují, že právě mezi dvěma *uvedenými* protiklady balancují všechny rozmanité recepty, jak si osvojit revoluční zkušenosti. Ne všichni si jasně kladou otázku, zda jsou to zkušenosti z revolučního boje, jež si máme osvojit a pomoci v tom i masám, aby boj byl vytrvalejší, houževnatější a rozhodnější, nebo zda jsou to „zkuše-

nosti“ z kadetské zrady revoluce, jež si máme osvojit a předat masám.

Karl Kautsky zkoumá tuto otázku ze základního teoretického hlediska. V druhém vydání své známé knihy Sociální revoluce^[381], přeložené do všech hlavních evropských jazyků, udělal řadu doplňků a změn týkajících se zkušeností z ruské revoluce. Předmluva^[383] k druhému vydání je datována říjnem 1906; to znamená, že autor měl už materiál k posouzení nejenom „bouře a náporu“ z roku 1905, ale také hlavních událostí „kadetského období“ naší revoluce, období všeobecného (téměř všeobecného) opojení z volebního úspěchu kadetů a z I. dумы.

Které otázky ze zkušeností ruské revoluce považoval Kautsky za dostatečně významné a základní anebo alespoň natolik důležité, aby skýtaly *nový* materiál marxistovi, který zkoumá *veškeré* „formy a zbraně sociální revoluce“ (jak hlásá titulek sedmé podkapitoly práce Kautského, tj. podkapitoly doplněné právě na základě zkušeností z let 1905—1906)?

Autor si všímá dvou otázek.

Za první třídního složení sil, které *jsou s to* zvítězit v ruské revoluci, udělat z ní revoluci opravdu vítěznou.

Za druhé významu oněch — z hlediska zaměření revoluční energie a ofenzívnosti — vyšších forem boje mas, které přinesla ruská revoluce, a sice prosincového boje, tj. ozbrojeného povstání.

Každý socialista (zvláště pak marxista), který se jen trochu zamýšlí nad událostmi ruské revoluce, bude muset uznat, že jsou to opravdu základní, klíčové otázky v hodnocení ruské revoluce, jakož i v hodnocení taktické linie, kterou diktuje dělnické straně nynější situace. Jestliže si zcela jasně neuvědomíme, které třídy *jsou s to* za objektivních ekonomických podmínek dovést ruskou buržoazní revoluci k vítězství, pak budou naše řeči o snaze učinit tuto revoluci vítěznou jen prázdným frazérstvím, pouhým demokratickým krasořečením; pak naše taktika v buržoazní

revoluci bude nutně postrádat zásadovost a bude kolísat.

Na druhé straně, má-li být konkrétně vytyčena taktika revoluční strany v nejbouřlivější době celonárodní krize, kterou země prožívá, naprosto nestačí jen poukázat na třídy, které jsou s to *počínat si* tak, aby revoluce byla korunována vítězstvím. Revoluční období se liší od období takzvaného pokojného vývoje, od období, kdy ekonomické poměry nevedou k hlubokým krizím a nevyvolávají mohutná masová hnutí, právě tím, že *formy* boje v revolučním období nutně bývají *mnohem rozmanitější*, že nad propagandistickou a agitační činností vedoucích osobností v parlamentě, v tisku atd. převládá přímý revoluční boj mas. Jestliže tedy při hodnocení revolučních období stanovíme pouze *linii* činnosti různých tříd a nerozebereme *formy* jejich boje, budou naše úvahy z vědeckého hlediska neúplné a nedialektické a z hlediska praktické politiky se zvrhnou v *neplodné mentorování* (které se — poznamenejme v závorce — projevuje v devíti desetinách písemných výtvorů soudruha Plechanova o taktice sociální demokracie v ruské revoluci).

Abychom zhodnotili revoluci skutečně marxisticky, z hlediska dialektického materialismu, musíme ji hodnotit jako boj živých společenských sil, které jsou postaveny do určitých objektivních podmínek, které určitým způsobem jednají a s menším či větším úspěchem uplatňují určité formy boje. Na základě takovéto analýzy a pochopitelně jedině na tomto základě je přípustné, ba co víc, pro marxistu nezbytné hodnotit také *technickou* stránku boje, jeho technické problémy. Uznávat určitou formu boje a neuznávat, že je nutné učit se jeho technice, je totéž, jako kdybychom uznávali, že je třeba účastnit se *určitých* voleb, ale nebrali bychom v úvahu zákon, který určuje techniku *těchto* voleb.

Přejděme nyní ke Kautského odpovědi na obě výše uvedené otázky, které, jak známo, vyvolávaly mezi ruskými sociálními demokraty velmi vleklé a vášnivé spory po *celé* období revoluce, od jara 1905, kdy bolševický třetí sjezd

SDDSR v Londýně⁴³ a v téže době konaná menševická konference v Ženevě⁴⁴ vymezily v přesných rezolucích^[27] hlavní zásady své taktiky, až do jara 1907, kdy se konal londýnský sjezd^[124] sjednocené SDDSR⁴⁵.

Na první otázku odpovídá Kautsky takto: V západní Evropě zahrnuje proletariát velkou masu obyvatelstva. Proto vítězství demokracie v dnešní Evropě znamená politickou nadvládu proletariátu. „V Rusku, kde převládá rolnické obyvatelstvo, to čekat nemůžeme. Avšak vítězství sociální demokracie v blízké (německy: absehbar, tj. v dohledné, pohledem zachytitelné) budoucnosti není vyloučeno ani v Rusku; ovšem toto vítězství by mohlo být jen dílem svazku (Koalition) proletariátu a rolnictva.“^[67] A Kautsky dokonce soudí, že takové vítězství by určitě dalo mocný impuls proletářské revoluci v západní Evropě.

Vidíme tedy, že pojem buržoazní revoluce ještě dostatečně nedefinuje síly, které mohou v takové revoluci zvítězit. Jsou možné a bývaly takové buržoazní revoluce, v nichž úlohu hlavní hybné síly hrála obchodní nebo obchodně průmyslová buržoazie. Vítězství takových revolucí bylo možné jako vítězství příslušné vrstvy buržoazie nad jejími odpůrci (jako je privilegovaná šlechta nebo absolutní monarchie). V Rusku je tomu jinak. Vítězství buržoazní revoluce *jako vítězství buržoazie* zde možné není. Zdá se to paradoxní, ale je to tak. Převaha rolnického obyvatelstva, jeho strašlivá zdeptanost (polo)feudální velkou pozemkovou držbou, síla a uvědomělost proletariátu, zorganizovaného už v socialistickou stranu — všechny tyto okolnosti dodávají *naš* buržoazní revoluci *zvláštní* charakter. Tato zvláštnost nevylučuje buržoazní charakter revoluce (jak se to snažili vykládat Martov^[145] a Plechanov^[218] ve svých víc než nezdařených poznámkách o stanovisku Kautského). Tato zvláštnost podmiňuje pouze kontrarevoluční charakter *naš* buržoazie a nutnost diktatury proletariátu a rolnictva, má-li být *taková* revoluce vítězná. Vždyť „koalice proletariátu a rolnictva“, jež *vítězí* v buržoazní revo-

luci, není nic jiného než revolučně demokratická diktatura proletariátu a rolnictva.

Tato teze je prvopočátkem neshod v taktice v sociální demokracii za revoluce. Jedině když si to uvědomíme, pochopíme všechny dílčí spory (pokud jde o celkovou podporu kadetů, o levý blok a jeho charakter atd.) a konflikty v jednotlivých případech. Jedině v této hlavní neshodě, v otázce taktiky, a nikoli v „přílišné bojovnosti“ nebo „bojkotismu“, jak se někdy domnívají neinformovaní lidé, je *kořen* roztržky bolševiků a menševiků v první fázi revoluce (1905—1907).

A je víc než nutné trvat na tom, aby se prozkoumal onen kořen neshod co nejpečlivěji a z *uvedeného hlediska* se rozebrala zkušenost obou dum i bezprostředního boje rolníků. Neuděláme-li to *ted*, nebudeme schopni postoupit v taktice při příštím rozmachu hnutí o jediný krok kupředu, aniž při tom neoživíme staré spory nebo nevyvoláme frakční konflikty a nesváry ve straně. Vztah sociální demokracie k liberalismu a k rolnické buržoazní demokracii se musí konstituovat na zkušenostech ruské revoluce. Jinak náš proletariát nebude mít zásadovou a pevnou taktiku. Podotkneme však, že „svazek proletariátu a rolnictva“ v žádném případě nelze chápat tak, že znamená splnutí různých tříd nebo stran proletariátu a rolnictva. Nejen splnutí, nýbrž i jakákoli dlouhodobější dohoda by byla pro socialistickou stranu dělnické třídy zhoubná a *oslabila* by revolučně demokratický boj. Nevyhnutelné kolísání rolnictva mezi liberální buržoazií a proletariátem vyplývá z jeho třídního postavení; v naší revoluci se to projevilo v mnoha případech v nejrůznějších sférách boje (bojkot Vitteho dumy, volby, trudovici v I. a II. dumě atd.). Jedině povede-li proletariát naprosto samostatnou politiku předvoje revoluce, pak dokáže odpoutávat rolnictvo od liberálů, vymaňovat je z jejich vlivu, vést je za sebou v boji a tak vytvářet „svazek“ *v praxi*, svazek tehdy a pötdud, když a pokud rolnictvo povede revoluční boj. „Svazek“ proleta-

riátu a rolnictva v zájmu *vítězství* nad společným nepřitelem, a nikoli jen pro hru na bloky a dohody může vzniknout tehdy, když se nebude koketovat s trudoviky, ale budou se nemilosrdně kritizovat jejich slabiny a kolísání, když se budou propagovat myšlenky republikánské a revoluční demokratické strany.

Specifický charakter ruské buržoazní revoluce, na který jsme poukázali, ji odlišuje od jiných novodobých buržoazních revolucí, avšak sblíží je s *velkými* buržoazními revolucemi starých dob, kdy rolnictvo hrálo významnou revoluční úlohu. V tomto smyslu zasluhuje maximální pozornost to, co napsal Bedřich Engels ve svém pozoruhodně důkladném a myšlenkově bohatém článku O historickém materialismu^[365] (anglická předmluva^[362] k Vývoji socialismu od utopie k vědě^[364], kterou sám Engels přeložil do němčiny pro časopis *Neue Zeit*, 1892—1893, ročník XI, svazek 1). Engels píše: „Vidíme tu zajímavý jev: ve všech třech velikých buržoazních povstáních“ (reformace a selská válka v 16. stol. v Německu, anglická revoluce v 17. stol., francouzská revoluce v 18. stol.) „dodává rolnictvo armádu...; a právě rolníci jsou třídou, která je po vybojovaném vítězství nevyhnutelně ruinována ekonomickými důsledky tohoto vítězství. Sto let po Cromwellovi anglická yeomanry (yeomanry — rolnictvo) téměř úplně zmizela. A přece kdyby nebylo yeomanry a městských plebejských živlů, buržoazie sama by nebyla nikdy boj dobojovala do rozhodného konce a nepřivedla Karla I. na popraviště. Aby buržoazie mohla sklidit i jen ty plody vítězství, které tehdy dozrály, bylo nutné, aby revoluce byla dovedena mnohem dál — právě tak jako roku 1793 ve Francii a roku 1848 v Německu. Zdá se opravdu, že je to jeden z vývojových zákonů buržoazní společnosti.“ A na jiném místě téhož článku Engels ukazuje, že francouzská revoluce byla „prvním povstáním, které bylo skutečně vybojováno až do zničení jedné z bojujících stran, aristokracie, a až k úplnému vítězství druhé strany, buržoazie“^[46].

Oba Engelsovy historické postřehy neboli obecné závěry jedinečně potvrdil průběh ruské revoluce. Potvrdilo se i to, že významnější postup buržoazní revoluce kupředu může zajistit jediné zásah rolnictva a proletariátu a „městských plebejských živlů“ (jestliže v Německu v 16. stol., v Anglii v 17. stol. a ve Francii v 18. stol. bylo možné v první řadě počítat s rolnictvem, pak v Rusku ve 20. stol. je bezpodmínečně třeba poměr obrátit, neboť bez iniciativy a vedení proletariátu by rolnictvo nic neznamenal). Potvrdilo se i to, že revoluci je třeba dovést *mnohem dále* než k jejím bezprostředním, nejbližším a již plně dozrálým buržoazním cílům, aby bylo *těchto* cílů opravdu dosaženo a natrvalo se upevnily minimální buržoazní vymoženosti. Můžeme si tedy představit, s jakým despektem by Engels přijímal měšťácké recepty na to, jak předem vtěsnat revoluci pouze do čistě buržoazního, úzce buržoazního rámce, „abychom buržoazii neodradili“, jak říkají ve své rezoluci^[179] z roku 1905 kavkazští menševici^[73], nebo aby byla „záruka před restaurací“, jak říkal ve Stockholmu Plechanov^[250]!

Druhou otázku, hodnocení prosincového povstání z roku 1905, rozebírá Kautsky v předmluvě k druhému vydání své brožury. Píše: „Nemohu dnes už tak jednoznačně jako v roce 1902 tvrdit, že ozbrojená povstání a boje na barikádách nebudou v příštích revolucích hrát rozhodující úlohu. Proti tomu svědčí zcela jasně zkušenosti z moskevských pouličních bojů, kdy se hrstka lidí týden držela proti celé armádě v boji na barikádách a téměř by byla zvítězila, kdyby neúspěch revolučního hnutí v jiných městech neumožnil poslat armádě takové posily, že nakonec byla proti povstalcům soustředěna síla, která je fantasticky převyšovala. Tento relativní úspěch boje na barikádách byl ovšem možný jen proto, že městské obyvatelstvo vydatně podporovalo revolucionáře, kdežto armáda byla zcela demoralizovaná. Kdo ale může s určitostí tvrdit, že něco podobného není možné v západní Evropě?“

A tak téměř rok po povstání, kdy už nebylo možné pomýšlet na bezprostřední povzbuzování ducha bojovníků, takový obezřetný badatel jako Kautsky jednoznačně přiznává, že v moskevském povstání měly boje na barikádách „relativní úspěch“, a považuje za nutné opravit svůj celkový závěr, že v příštích revolucích nemohou hrát pouliční boje významnou úlohu.

Prosincový boj z roku 1905 *dokázal*, že ozbrojené povstání *může* za současného stavu vojenské techniky a vojenské organizace zvítězit. Prosincový boj ukázal, že celé mezinárodní dělnické hnutí musí od nynějška počítat s tím, že v příštích proletářských revolucích bude pravděpodobně použito podobných forem boje. Takové závěry tedy skutečně vyplývají ze zkušeností naší revoluce, takové ponaučení si musejí vzít nejširší masy. Jak vzdáleny jsou tyto závěry a tato ponaučení od celé řady argumentů, které formuloval Plechanov svým hérostratovsky proslulým výrokem o prosincovém povstání: „Nemělo se sahat ke zbraním!“⁴⁷ Vzpomeňte si na tu záplavu renegátských komentářů, kterou vyvolalo takové hodnocení! Jaké nekonečné množství špinavých liberálních rukou se ho chytilo, aby demoralizovaly dělnické masy a infikovaly je duchem maloburžoazního kompromisu!

V Plechanovově hodnocení není ani špetka historické pravdy. Jestliže Marx^[183], který půl roku před Komunou prohlásil, že povstání bude šlenstvím, a přesto hodnotil toto „šlenství“ jako největší masové hnutí proletariátu 19. stol., pak s tisíckrát větší oprávněností musí dnes ruští sociální demokraté přesvědčovat masy o tom, že prosincový boj byl tím nejnnutnějším, nejzákonitějším a největším proletářským hnutím od dob Komuny. Dělnické třídy Ruska budou vštěpovány právě takovéto názory, ať už si různí intelektuálové v sociální demokracii cokoli říkají a jakkoli nařkají.

Tady bude asi třeba připomenout, že stať je psána pro polské soudruhy. Bohužel neumím polsky, a proto znám

polské poměry jen z doslechu. Lehko mi může někdo namítnout, že právě v Polsku si celá strana zlámala vaz na bezmocné partyzánštině, teroru a ohňostrojevých výbušcích, a to ve jménu povstaleckých tradic a společného boje proletariátu a rolnictva (takzvaná PSS-pravice⁴⁸). Je dost možné, že z tohoto hlediska se polské poměry skutečně radikálně liší od poměrů v ostatním Rusku. To nemohu posoudit. Musím však konstatovat, že nikde kromě Polska jsme neviděli tak nesmyslný odklon od revoluční taktiky, který budí oprávněný odpor a boj; a tu člověka maně napadá: Vždyť to bylo právě Polsko, kde nedošlo k masovému ozbrojenému boji v prosinci 1905! A není to snad důvod, proč se v Polsku a jedině v Polsku ujala deformovaná a nesmyslná taktika anarchismu, který „dělá“ revoluci, nestalo se tak proto, že tamější poměry nedovolily rozvinout — třeba nakrátko — masový ozbrojený boj? Cožpak tradice právě *takového* boje, tradice prosincového ozbrojeného povstání není občas jediným seriózním prostředkem k překonání anarchistických tendencí v dělnické straně nikoli pomocí šablonovitého, šosáckého, měšťáckého moralizování, nýbrž tím, že se od bezúčelných, nesmyslných a roztržštěných aktů násilí přejde k násilí cílevědomému, masovému, které bude spojeno s širokým hnutím a se zostřením bezprostředně proletářského boje?

Otázka hodnocení naší revoluce rozhodně nemá pouze teoretický význam, nýbrž i velmi bezprostřední, praktický, aktuální význam. Veškerá naše propagandistická, agitační a organizační práce v současné době musí být spojována s tím, aby si nejširší masy dělnické třídy a poloproletářského obyvatelstva osvojovaly poučení z velikých tří let. Teď nemůžeme jen stroze prohlásit (v duchu rezoluce^[196] X. sjezdu PSS-levice^[37]), že údaje nám nyní nedovolují stanovit, máme-li před sebou cestu revolučního výbuchu, nebo cestu zdoluhavých, pomalých a drobných kroků vpřed. To nemůže pochopitelně stanovit žádná statistika na světě. My musíme samozřejmě pracovat tak, aby naše

práce byla celkově prodchnuta *socialistickým* duchem a obsahem, ať nám budoucnost připraví jakkoli těžké zkoušky. To ale ještě není všechno. Zůstat u toho by znamenalo, že neumíme zajistit proletářské straně faktické vedení. Musíme přímo položit a jednoznačně zodpovědět otázku, v jakém směru budeme nyní v praxi uplatňovat zkušenosti tří revolučních let. Musíme otevřeně a hodně hlasitě prohlásit, abychom poučili ty, kdo kolísají a upadají na duchu, abychom pranýřovali ty, kdo směřují k renegátství a zříkají se socialismu, že dělnická strana vidí v přímém revolučním boji mas, v říjnovém a prosincovém boji roku 1905 nejvýznamnější hnutí proletariátu od dob Komuny, že pouze v rozvíjení těchto forem boje tkví záruka příštích úspěchů revoluce, že tyto vzory boje musí být pro nás majákem při výchově nových generací bojovníků.

Budeme-li postupovat v naší každodenní práci tímto směrem a uvědomovat si, že jen dlouhá léta zásadové a vytrvalé přípravné práce zajistila straně naprostý vliv na proletariát v roce 1905, podaří se nám dosáhnout i toho, že za jakéhokoli vývoje událostí a tempa rozkladu samoděržaví bude dělnická třída neustále sílit a vyrůstat v uvědomělou revoluční sociálně demokratickou sílu.

*Otištěno v dubnu 1908
v časopise Przegląd
socjaldemokratyczny, č. 2
Podepsán N. Lenin
V ruštině otištěno
10. (23.) května 1908
v listu Proletarij, č. 30*

*Podle textu listu Proletarij
porovnaného s textem časopisu*

K A D E T I D R U H Ě H O S L E D U

Příspěvek z Ruska uveřejněný v tomto čísle pod názvem Ze světa vědy^[173] si zaslouží, aby mu čtenáři věnovali zvláštní pozornost. Těsně před vyjitím našeho listu nám byla potvrzena fakta, o nichž mluví dopisovatel, a musíme o nich pohovořit podrobněji.

Rodí se nová politická organizace; společenské hnutí zaznamenává jistý nový obrat. Seskupují se síly buržoazní demokracie, které chtějí jít „více doleva než kadeti“, a přitahují k sobě menševiky a socialisty-revolucionáře. Zdá se, že dochází k určitému matnému poznání, že kadetská opozice v III. dumě je rozkládající se mrtvola a že je nutné „něco podniknout“ bez ohledu na ni.

Takové jsou fakty. Mají sice ještě hodně daleko ke konkrétnosti, ale už signalizují jevy, které jsou z hlediska zkušeností prvních tří let revoluce pochopitelné a nevyhnutelné.

Kadeti prvního sledu se objevili na otevřené scéně revoluce v létě 1905. Za necelé tři roky stačili odkvést, aniž stihli rozkvést. Na jejich místo nastupují kadeti druhého sledu. V čem je smysl tohoto prostřídání a jaké úkoly z něj vyplývají pro dělnickou stranu?

Kadeti prvního sledu nadělali mnoho povyku na banketech roku 1904, vedli zemstevní kampaň, ztělesňovali počínající společenský rozmach v době, kdy ještě nebyl vůbec vyhraněn vztah tříd k samoděržaví a k sobě navzájem, tj. předtím, než tyto vztahy vymezil otevřený boj mas a politika tříd, nikoli skupinek. Kadeti tehdy seskupovali všemožné složky buržoazní, takzvané vzdělané společnosti

od statkáře, kterému nešlo ani tak o ústavu jako o plný žlab, až po úřednickou, námezdní inteligenci. Kadeti se chystali, že *budou dělat prostředníka* mezi „historickou mocí“, tj. carským absolutismem, a bojujícími masami dělnické třídy a rolnictva. Deputace k carovi v létě 1905 byla počátkem tohoto patolízalství, poněvadž jiný způsob prostřednictví než patolízalství ruští liberálové neznají. A od té doby nebylo doslova jediné významnější etapy v ruské revoluci, kdy by buržoazní liberalismus „nedělal prostředníka“ tímž způsobem, tj. že se lísal k samoděržaví a sluhům černosotňovské statkářské kliky. V srpnu 1905 bojoval proti revoluční taktice bojkotu Bulyginovy dumy. V říjnu 1905 založil vysloveně kontrarevoluční stranu oktábristů; zároveň posílal Petra Struveho do předpokoje k Vittemu a hlásal umírněnost a opatrnost. V listopadu 1905 odsoudil stávkou zaměstnanců pošt a telegrafů a vyslovoval politování nad těmi, kdo byli postiženi „hrůzami“ vojenských povstání. V prosinci 1905 se ustrašeně tiskl k Dubasovovi, aby si to příštího dne rozdál s „bezhlavým šlenstvím“ (či lépe řečeno, aby je roznesl na kopytech). Začátkem roku 1906 se horlivě bránil „hanebnému“ podezření, že prý liberálové jsou s to agitovat v zahraničí proti miliardové půjčce na upevnění samoděržaví. V I. dumě stoupenci liberalismu pronášeli fráze o svobodě lidu, aby zadními dvířky potají proklouzli k Trepovovi a bojovali proti trudovikům a dělnickým poslancům. Vyborským manifestem⁴⁹ se snažili zabít dvě mouchy jednou ranou a lavírovat tak, aby se dalo jejich jednání vykládat — podle potřeby — jako že podporují revoluci, i jako že bojují proti revoluci. O II. a III. dumě, kde liberalismus kadetů předvedl svou oktábristickou náтуру v plném lesku, není třeba vůbec mluvit.

Za tři roky „to dotáhli“ kadeti tak daleko, že pokusy o nové oživení se od samého začátku spojují s heslem „více doleva než kadeti“. Kadeti prvního sledu *se znemožnili*. Pohřbili se tím, že naprosto zradili svobodu lidu.

Nejsou však zasaženi týmž mrtvolným jedem kadeti druhého sledu, kteří nastupují na místo starých? Nehodlají snad „sociálkadeti“, páni lidoví socialisté, kteří dělají obzvlášť velký povyk kolem nové organizace, zopakovat starý, nám už ze zkušeností tří let známý vývoj?

Na tuto otázku je třeba odpovědět nikoli dohady o budoucnosti, nýbrž analýzou minulosti. A tato analýza nezvratně ukazuje, že „eserští menševici“, páni lidoví socialisté, skutečně hráli úlohu kadetů v prostředí trudovické, rolnické politické organizace nebo správněji politického hnutí, v němž působili za svých „lepších časů“, například v období I. dумы. Vzpomeňte si na hlavní fakty z dějin „strany“ lidových socialistů (skupinka?) v ruské revoluci. Svůj křest si odbyli ve Svazu osvobozením⁵⁰. Na sjezdu eser-ské strany v prosinci 1905 — věčně kolísajíce mezi kadety a esery — hájili nesmyslnou střední cestu: chtěli jít společně se socialisty-revolucionáři, i distancovat se od nich. V období říjnové svobody vydávali politické noviny společně s esery. Totéž za I. dумы: „vysoká“ diplomacie, „rafinované“ zakrývání rozporů před veřejností. Po rozeznání I. dумы, po nezdaru druhé vlny povstání, po potlačení Sveaborgu⁵¹ se tito gentlemani *rozhodují* — otočit doprava. „Legalizují“ svou stranu přirozeně jedině proto, aby mohli v tisku legálně diskreditovat myšlenku povstání a dokazovat, že aktivní propagování republiky je předčasné. Před rolnickými poslanci v I. dumě vítězí nad esery, neboť pro svůj agrární návrh⁵² získali 104 podpisů, kdežto eseri 33⁵³. „Střízlivé“ buržoazní úsilí drobného rolníka o nacionalizaci půdy vítězí nad mlhavou „socializací“. Místo snahy politicky organizovat rolníky k revoluci, organizovat je pro povstání, pozorujeme, že sociálkadeti si chtějí hrát na legalitu a parlamentarismus, že tíhnou k omezenému intelektuálskému kroužkaření. Kolísání ruského rolníka mezi kadetem a oportunistickým inteligentem, lidovým socialistou na jedné straně a intelektuálsky nedůsledným socialistou-revolucionářem na straně druhé svědčí o rozpolce-

nosti drobného zemědělce, o jeho neschopnosti vést důsledný třídní boj, nebude-li v jeho čele stát proletariát.

A jestliže dnes páni lidoví socialisté znovu začínají „držet“ s levicovými kadety a táhnou za sebou nedůvtipné menševiky a esery, znamená to, že celý ten spolek se za tři roky revoluce ničemu nenaučil. Říkají, že hospodářské požadavky vedou k nejednotě. Chtějí se sjednotit na požadavcích bližších — politických. Vůbec nic nepochopili za revoluce, která ukázala v Rusku i jinde, že síla je pouze v masovém boji a že takový boj se může rozvinout jedině ve jménu hlubokých ekonomických přeměn.

Není žádnou novinkou, že menševici a eseři stále tíhnou k levicovým kadetům. Tak tomu bylo při volbách do II. dумы v Petrohradě, tak tomu bylo v otázce kadetské vlády a dумы s úplnou mocí u jedněch a v tajném bloku s lidovými socialisty u druhých. Existují zřejmě hluboké příčiny, které vyvolávají u maloburžoazní inteligence „chorobnou touhu“ schovat se pod křídla liberální buržoazie.

Tuto touhu samozřejmě zastírají, jak už to bývá, řečmi o využití nového rozmachu nebo nového seskupení sil apod.

Zajisté, pánové, my jsme také pro, aby se té... mrtvol... využilo, jenomže ne k jejímu „oživení“, nýbrž k pohnojení půdy, ne k přitakávání prohnílým teoriím a šosáckým náladám, nýbrž pro úlohu „ďáblova advokáta“. Budeme učit lid na tomto novém, dobrém, skvělém příkladu lidových socialistů a levicových kadetů, budeme jej učit tomu, co nemá dělat a také jak se má vystříhat kadetské proradnosti a měšťáckého slabošství. Budeme bedlivě sledovat růst a vývoj tohoto nového mrzáčka (pokud se nenarodil hned mrtvý) a ustavičně připomínat, že každý takový zárodek, *nenarodí-li se mrtvý*, je v dnešním Rusku nutně a nevyhnutelně předzvěstí masového boje dělnické třídy a rolnictva. Svaz osvobození se obrozuje! Je-li tomu tak, pak to znamená, že nahoře začínají cosi tušit. A je-li tomu tak, pak to znamená, že začátek bude mít pokračo-

vání, že po neplodném intelektuálském povykování bude následovat boj proletariátu.

Protože na scénu přicházejí kadeti druhého sledu, budeme vštěpovat lidu poučení z boje, poučení, že revoluční sbližování je možné jedině v boji a jedině s revolučně bojujícími rolnickými masami.

Proletarij, č. 30
10. (23.) května 1908

Podle textu listu Proletarij

AGRÁRNÍ OTÁZKA V RUSKU
KONCEM 19. STOLETÍ⁵⁴

*Napsáno v první polovině roku 1908
Poprvé otištěno roku 1918 jako brožura
ve vydavatelství Žižň i znanije*

Podle textu brožury

Úkolem této stati je podat stručný nástin celého souhrnu společenskoeconomických vztahů v ruském zemědělství. Takováto práce nemůže mít charakter speciální studie. Musí vyvodit závěry z marxistického bádání, ukázat, jaké místo zaujímá každý poněkud významnější rys naší zemědělské ekonomiky v celé soustavě ruského národního hospodářství, popsat celkovou linii vývoje agrárních vztahů v Rusku a odhalit třídní síly, které tak či onak tento vývoj určují. Z tohoto hlediska tedy budeme zkoumat pozemkovou držbu v Rusku, dále statkářské a rolnické hospodářství a nakonec vyvodíme závěry, kam dospěl náš vývoj během 19. století a jaké úkoly odkázal 20. století.

I

Pozemkovou držbu v evropském Rusku koncem 19. stol. můžeme popsat podle údajů poslední pozemkové statistiky^[300] z roku 1905 (publikace Ústředního statistického výboru, Petrohrad 1907⁵⁵).

Celkově bylo v evropském Rusku do tohoto šetření pojata 395,2 miliónu děsjatin půdy. Půda byla rozdělena do tří hlavních skupin:

I. skupina — soukromá půda	101,7 mil. děsjatin
II. " — přidělová půda	138,8 " "
III. " — státní půda aj.	154,7 " "
<i>Celkem v evropském Rusku</i>	395,2 mil. děsjatin

Podotýkáme, že do státní půdy naše statistika zahrnuje více než sto miliónů děšjatin na Dalekém severu, v Archan-gelské, Oloněcké a Vologedské gubernii. Pojednáváme-li o skutečném fondu zemědělské půdy evropského Ruska, je třeba obrovskou část státní půdy vyloučit. Ve své práci o agrárním programu sociálních demokratů v ruské revoluci^[83] (práce byla napsána koncem roku 1907, ale její vydání se zdrželo z příčin nezávislých na autorovi) odhaduji skutečný fond zemědělské půdy evropského Ruska přibližně na 280 miliónů děšjatin*. Ze státní půdy sem patří nikoli 150 miliónů, nýbrž celkem 39,5 miliónu děšjatin. Z celkové plochy půdy v evropském Rusku je to tedy mimo statkářské a rolnické vlastnictví *necelá sedmina*. Šest sedmin je v rukou dvou antagonistických tříd.

Podívejme se na pozemkovou držbu těchto tříd, které se od sebe liší i stavovsky, neboť větší část soukromé půdy patří šlechtě, kdežto předělová půda rolníkům. Ze 101,7 miliónu děšjatin soukromé půdy patří 15,8 miliónu obcínám a sdružením, zbývajících 85,9 miliónu děšjatin patří individuálním vlastníkům. Rozdělení této poslední kategorie vlastníků půdy podle stavovské příslušnosti v roce 1905 jakož i paralelní údaje za rok 1907 ukazuje tabulka: [viz s. 79. *Red.*]

Hlavními individuálními vlastníky v Rusku jsou tedy šlechtici. Patří jim obrovské množství pozemků. Vývojový trend však směřuje k poklesu šlechtické držby půdy. Rychle, a to mimořádně rychle vzrůstá držba půdy, jež nesouvisí se stavovskou příslušností vlastníků. V období 1877 až 1905 se nejrychleji zvětšila držba půdy „jiných stavů“ (osmkrát za 28 let) a potom rolníků (více než dvakrát). Z rolníků se tedy rekrutuje stále více takových sociálních jedinců, z nichž se stávají soukromí pozemkoví vlastníci. To je všeobecný jev. Při analýze rolnického hospodářství budeme muset odhalit sociálně ekonomický mechanismus,

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 209. *Red.*

Vlastníci půdy podle stavovské příslušnosti	1905		1877		V roce 1905 přírůstek + pokles —	
	Půda		Půda		v mil. děsjatin	kolika- násobný
	v mil. děsjatin	v %	v mil. děsjatin	v %		
Šlechtici	53,2	61,9	73,1	79,9	—19,9	— 1,40
Duchovenstvo	0,3	0,4	0,2	0,2	+ 0,1	+ 1,74
Kupci a vážení občané	12,9	15,0	9,8	10,7	+ 3,1	+ 1,30
Měšťané	3,8	4,4	1,9	2,1	+ 1,9	+ 1,85
Rolníci	13,2	15,4	5,8	6,3	+ 7,4	+ 2,21
Ostatní stavý	2,2	2,5	0,3	0,3	+ 1,9	+ 8,07
Cizí státní příslušníci	0,3	0,4	0,4	0,5	— 0,1	— 1,52
<i>Individuální vlastníci celkem</i>	85,9	100,0	91,5	100,0	— 5,6	— 1,09

který je příčinou tohoto jevu. Prozatím je třeba jednoznačně konstatovat, že vývoj soukromého pozemkového vlastnictví v Rusku probíhá jako přechod od jeho stavovského charakteru k nestavovskému. Koncem 19. století feudální pozemkové vlastnictví šlechty stále ještě zahrnuje obrovskou většinu soukromého pozemkového vlastnictví, ale vývoj jasně spěje k vytvoření buržoazního soukromého vlastnictví půdy. Ubývá soukromé držby půdy, která se dědila po družinících, votčínících*, po osobách v carských službách apod. Vzrůstá soukromá držba půdy získané prostě koupí za peníze. Slábne moc půdy, sílí moc peněz. Půda je stále více a více vtahována do zbožního obratu; z dalšího výkladu uvidíme, že toto vtahování je mnohem rozsáhlejší, než ukazují pouhé statistické údaje o pozemkové držbě.

* Družiníci — původně členové panovníkovy družiny, kteří vlastnili dědičné pozemky.

Votčíníci — příslušníci starých šlechtických rodů. Název pochází od slova votčina — původně se jím označovala bývalá občinná půda, které se zmocnily první bojarské skupiny. *Čes. red.*

Ovšem jak silná je dosud „moc půdy“*, tj. moc středověké držby půdy feudálních statkářů v Rusku koncem 19. století, zvláště názorně vyplývá z údajů o rozdělení soukromého pozemkového vlastnictví podle výměry statků. Pramen, z něhož čerpáme, uvádí velice podrobné údaje o velkém soukromém pozemkovém vlastnictví. Celkové rozdělení podle jeho výměry je následující:

Skupiny statků	Počet statků	Půda v děšjatinách	Průměrný počet děšjatin připadající na 1 statek
10 děšjatin a méně	409 864	1 625 226	3,9
10—50 děšjatin	209 119	4 891 031	23,4
50—500 děšjatin	106 065	17 326 495	163,3
500—2000 děšjatin	21 748	20 590 708	947
2000—10 000 děšjatin	5 386	20 602 109	3 825
Více než 10 000 děšjatin	699	20 798 504	29 754
<i>Skupiny s více než 500 děšjatinami celkem</i>	27 833	61 991 321	2 227
<i>Šhrnem v evropském Rusku</i>	752 881	85 834 073	114

Z toho vidíme, že v soukromé pozemkové držbě individuálních vlastníků hraje drobné vlastnictví nepatrnou roli. Šest sedmin z celkového počtu pozemkových vlastníků, tj. 619 000 ze 753 000, vlastní celkem 6 1/2 miliónu děšjatin. A naopak latifundie jsou obrovské. *Sedm set* vlastníků má průměrně po *třiceti tisících děšjatinách*. Těchto sedm set lidí má třikrát více půdy než šest set tisíc drobných vlastníků. Latifundie jsou vůbec specifikum ruské soukromé držby půdy. Vyčleníme-li všechny statky nad 500 děšjatin, dostaneme dvacet osm tisíc majitelů, kteří vlastní 62 milióny děšjatin, tj. průměrně po 2227 děšjatinách každý. V ruce těchto 28 tisíc jsou tři čtvrtiny veškeré soukromé držby

* Lenin zde naráží na Uspenského cyklus sociologicky laděných črt *Síla země*[⁸²⁸]. *Čes. red.*

půdy.* Podle stavovské příslušnosti vlastníků patří tyto obrovské latifundie převážně šlechticům. Z 27 833 statků jich patří 18 102 jim, tj. téměř dvě třetiny; půdy mají 44 $\frac{1}{2}$ miliónu děsjatin, tj. přes 70 % celkového množství půdy zahrnují latifundie. Z toho je tedy zřejmé, že v Rusku koncem 19. století je obrovské množství půdy — a přitom pochopitelně té nejkvalitnější — soustředěno stejně jako dříve (jako ve středověku) v rukou privilegovaného šlechtického stavu, v rukou včerejších feudálních statkářů. O tom, jaké formy hospodaření vznikají na takových latifundiích, budeme podrobně mluvit dále. Teď ještě jen stručně upozorníme na všeobecně známý fakt, který v tisku výstižně charakterizoval pan Rubakin^[266], že totiž mezi těmito majiteli šlechtických latifundií figurují jeden za druhým nejvyšší hodnostáři z řad byrokracie.⁵⁶

Přejdeme k přidělové držbě půdy. S výjimkou 1,9 miliónu děsjatin, které nebyly podle výměry pozemkové držby klasifikovány, je zbytek, 136,9 miliónu děsjatin, ve vlastnictví 12 $\frac{1}{4}$ miliónu rolnických usedlostí. V průměru vychází na usedlost 11,1 děsjatiny. Ale i přidělová půda je rozdělena nerovnoměrně: téměř polovinu, 64 miliónů děsjatin ze 137, má 2,1 miliónu usedlostí s velkou výměrou půdy, tj. *jedna šestina* z celkového počtu.

Souhrnné údaje o rozdělení přidělové půdy v evropském Rusku vypadají takto: [viz tabulku na s. 82. *Red.*]

U více než poloviny usedlostí s přidělovou půdou — 6,2 miliónu z 12,3 — připadá tedy méně než 8 děsjatin na usedlost. V průměru za celé Rusko tato výměra rozhodně nestačí k obživě rodiny. Abychom si udělali představu o hospodářské situaci těchto usedlostí, zmíníme se o celkových údajích z vojenského soupisu koní^[302] (jediná sta-

* Abych nepřetěžoval text citáty, podotýkám zde hned, že většina údajů je převzata z výše uvedené práce^[300] a z *Vývoje kapitalismu v Rusku*^[113], druhé vydání, Petrohrad 1908. (Viz Sebrané spisy 3, Praha 1980. *Red.*)

Skupiny usedlostí	Počet		Průměrný počet děsjatin připadajících na 1 usedlost
	usedlostí	děsjatin	
Do 5 děsjatin	2 857 650	9 030 333	3,1
5—8 děsjatin	3 317 601	21 706 550	6,5
<i>Do 8 děsjatin celkem</i>	6 175 251	30 736 883	4,9
8—15 děsjatin	3 932 485	42 182 923	10,7
15—30 děsjatin	1 551 904	31 271 922	20,1
Více než 30 děsjatin	617 715	32 695 510	52,9
<i>Úhrnem v evropském Rusku</i>	12 277 355	136 887 238	11,1

tistika, která periodicky a pravidelně podchycuje celé Rusko). Ve 48 guberniích evropského Ruska, tj. s výjimkou Donské oblasti a Archangelské gubernie, bylo v letech 1896—1900 napočítáno 11 112 287 rolnických usedlostí. Z nich 3 242 462, tj. 29,2 %, nemělo koně. Jednoho koně vlastnilo 3 361 778 usedlostí, tj. 30,3 %. Každý ví, čím je v Rusku rolník bez koně (bereme v úvahu samozřejmě jen velká čísla a ne nějaké výjimečné příměstské mlékařské oblasti či oblasti, kde se pěstuje tabák atd.). Stejně tak každý ví, že bídu s nouzí trpí i rolník s jedním koněm. Šest miliónů usedlostí představuje 24—30 miliónů obyvatel. A všechno to jsou pauperizovaní rolníci, chudáci, kterým byl přidělen mizerný kousíček půdy, z něhož se nedá žít, leda umírat hlady. Předpokládáme-li, že k obstojnému živobytí je zapotřebí nejméně 15 děsjatin, pak nám vychází 10 miliónů rolnických usedlostí, které jsou pod touto úrovní; mají 72,9 miliónu děsjatin půdy.

A dále: pokud jde o přidělovou pozemkovou držbu, je nezbytné upozornit na jeden její neobyčejně závažný rys. Rozdělení přidělové půdy mezi rolníky je mnohem rovnoměrnější než rozdělení soukromé půdy. Zato však je mezi rolníky s přidělovou půdou spousta jiných rozdílů, dělítek

a přehrad. Jsou to rozdíly mezi kategoriemi rolníků, jež vznikly historicky během dlouhých staletí. Abychom si tyto přehrady ukázali názorně, vezměme nejdříve globální údaje za celé evropské Rusko. Statistika z roku 1905 uvádí tyto hlavní kategorie: bývalí statkářští rolníci mají průměrně 6,7 děšjatiny přídělové půdy na usedlost, bývalí státní rolníci 12,5 děšjatiny, bývalí úřední rolníci 9,5 děšjatiny, kolonisté 20,2 děšjatiny, dědiční nájemci 3,1 děšjatiny, rezešové 5,3 děšjatiny, Baškirové a těpťari⁵⁷ 28,3 děšjatiny, pobaltští rolníci 36,9 děšjatiny, kozáci 52,7 děšjatiny. Už z toho je vidět, že rolnická přídělová pozemková držba je vyloženě středověká. V této spoustě přehrad, které se udržely mezi rolníky, dodnes přežívá nevolnictví. Jednotlivé kategorie rolníků se liší nejen výměrou půdy, ale i výší plateb, podmínkami výkupu, charakterem pozemkové držby atd. Místo globálních údajů za celé Rusko vezměme nyní údaje za jednu gubernii a uvidíme, co znamenají všechny tyto přehrady. Ze zemstevního statistického sborníku Saratovské gubernie^[288] se dovíme, že místní statistické uvádějí kromě kategorií celoruských, o nichž jsme se zmiňovali výše, další kategorie rolníků: podarované, úplné vlastníky, státní rolníky s občinovou držbou, státní rolníky s držbou čtvrti půdy, státní z bývalých statkářských, pachtýře státní půdy, kolonisty hospodařící na vlastní půdě, přesídlence, rolníky propuštěné z nevolnictví, neodvádějící obrok, svobodné rolníky, bývalé tovární rolníky⁵⁸ atd. Tato síť středověkých přehrad jde až tak daleko, že se někdy rolníci jedné a téže vesnice dělí na dvě zcela rozdílné kategorie: „patřící dříve panu N. N.“ a „patřící dříve paní M. M.“. Naši publicisté z liberálně narodnického tábora, kteří nejsou schopni vidět hospodářské vztahy v Rusku ve vývoji jako směnu nevolnických poměrů buržoazními poměry, obvykle tento fakt ignorují. Nezhodnotíme-li však celkový význam této skutečnosti, vůbec nepochopíme dějiny Ruska 19. století a hlavně jejich bezprostřední výsledek — události v Rusku na počátku 20. století. Země, v níž

se rozmáhá směna a rozvíjí kapitalismus, nutně musí prožívat různé krize, jestliže v hlavním odvětví národního hospodářství jsou středověké vztahy brzdou a překážkou na každém kroku. Proslulá občina⁵⁹, o jejímž významu budeme ještě muset mluvit, nechrání rolníka před proletarizací; ve skutečnosti hraje úlohu středověké přehrady, která rozděluje rolníky, doslova přikované k malým pospolitostem a kategoriím, které ztratily jakýkoli „mysl existence“.

Dříve než učiníme konečné závěry o pozemkové držbě v evropském Rusku, poukážeme ještě na jednu stránku věci. Ani údaje o výměře půdy „horních třiceti tisíc“ statkářů a miliónů rolnických usedlostí, ani údaje o středověkých přehradách v rolnické pozemkové držbě nejsou ještě dostačující, abychom zjistili, do jaké míry přežívající pozůstatky nevolnictví „sešněrovávají“, svazují a deptají našeho rolníka. Za prvé, půda ponechaná rolníkům jako přiděl po vyvlastnění rolníků ve prospěch statkářů, které se nazývá velkou reformou z roku 1861⁶⁰, je mnohem horší kvality než půda statkářská. Dokazuje to veškerá rozsáhlá statistická literatura věnovaná popisu a zkoumání místních poměrů a vydávaná zemstvy. Existují o tom četné nezvratné údaje, jež ukazují, že rolnické pozemky jsou méně úrodné než pozemky statkářské. Všeobecně se přiznává, že tento rozdíl spočívá především v horší kvalitě přidělové půdy, a teprve potom v horším obdělávání půdy a v nedostatcích nuzného rolnického hospodářství. Za druhé, když v roce 1861 statkáři „osvobodili“ rolníky od půdy, byla rolníkům odřezána půda na takových místech, že se octli v obklíčení „svého“ statkáře. Ruská zemstevní statistika obohatila politickou ekonomii jako vědu tím, že velmi originálně a svérázně popsala způsob statkářského hospodaření, který se sotvakde na světě ještě uvidí. Je to hospodaření *prostřednictvím odřezané půdy*. Rolníci byli v roce 1861 „osvobození“ od napajedel, výběhů aj., které byly pro jejich hospodářství nezbytné. Rolnické pozemky byly vklíněny mezi statkářské

tak, aby páni statkáři měli zajištěn naprosto spolehlivý a naprosto výhodný příjem z pokut za spásání a pošlapávání trávy. „Nemáme kam ani kuřátko vypustit“ — toto hořké tvrzení rolníků, tento „šibeniční humor“ napovídá o specifice rolnické držby půdy víc než sebedelší citáty, neboť tato specifika se nedá statisticky podchytit. Není třeba ani dodávat, že touto specifikou je nevolnictví v nejryzejší podobě — jak svým původem, tak ovlivňováním organizace statkářského hospodářství.

Nyní vyvodíme závěr o pozemkové držbě v evropském Rusku. Ukázali jsme, jaké jsou podmínky jednak statkářské, jednak rolnické držby půdy, zkoumané každé zvlášť. Teď se na ně musíme podívat v jejich celkové spojitosti. Vyjdeme přitom z výše uvedeného přibližného údaje o velikosti půdního fondu v evropském Rusku — 280 miliónů děsjatin — a podíváme se, jak je tato půda rozdělena mezi pozemkové vlastníky různého typu. Jaké jsou to typy, ukážeme podrobně v dalším výkladu; teď trochu předběhneme a stanovíme hlavní typy přibližně. Hospodářství o výměře do 15 děsjatin na usedlost zahrneme do první skupiny: to je zbídačené rolnictvo, zdeptané statkářským vykořisťováním. Druhou skupinu bude tvořit střední rolnictvo — s výměrou půdy od 15 do 20 děsjatin. Třetí skupinu zámožné rolnictvo (rolnická buržoazie) a kapitalistická pozemková držba, od 20 do 500 děsjatin. Čtvrtou skupinu tvoří feudální latifundie — nad 500 děsjatin. Shrneme-li do těchto skupin rolnickou i statkářskou pozemkovou držbu, provedeme určité zaokrouhlení* a přibližné počty (jež jsem podrobně uvedl ve výše zmíněné práci), dostaneme tento obraz pozemkové držby v Rusku koncem 19. století:

* Například k latifundiím je kromě 62 miliónů děsjatin statkářské půdy připočteno 5,1 miliónu děsjatin údělných pozemků a 3,6 miliónu děsjatin pozemků v držbě 272 výrobních a obchodních družstev, z nichž každé má více než 1000 děsjatin.

Pozemková držba v evropském Rusku koncem 19. století

	Počet hospodář- ství (v miliónech)		Počet děšjatin připadají- cích na 1 hospodář- ství
a) Zbídačené rolnictvo, zdeptané statkářským vykořisťováním	10,5	75,0	7,0
b) Střední rolnictvo	1,0	15,0	15,0
c) Rolnická buržoazie a kapitalistická pozemková držba	1,5	70,0	46,7
d) Feudální latifundie	0,03	70,0	2333,0
<i>Celkem</i>	13,03	230,0	17,6
Držba nerozdělená podle výměry	—	50,0	—
<i>Úhrnem</i>	13,03	280,0	21,4

Opakuji, že správnost ekonomické charakteristiky uvedených skupin dokážeme v dalším výkladu. A jestliže určité detaily tohoto obrazu (který nemůže být jiný než jen přibližný) vyvolají kritiku, poprosíme čtenáře, aby dával dobrý pozor, zda se kritika detailů nestala zástěrkou k odmítnutí *podstaty* věci. A tato podstata věci spočívá v tom, že na jednom pólu pozemkové držby v Rusku máme 10 1/2 miliónu usedlostí (na 50 miliónů obyvatel) se 75 milióny děšjatin půdy, kdežto na druhém pólu *třicet tisíc rodin* (asi 150 tisíc obyvatel) se 70 milióny děšjatin půdy.

K tomu, abychom uzavřeli otázku pozemkové držby, zbývá nám ještě překročit hranice vlastního evropského Ruska a v hrubých rysech prozkoumat význam kolonizace. Abychom čtenáři poskytli konkrétní představu o veškerém půdním fondu Ruské říše (kromě Finska), použijeme údajů pana Mertvaga^[247]. Pro přehlednost je uvedeme ve formě tabulky a doplníme údaje o počtu obyvatelstva podle sčítání z roku 1897. [Viz tabulku na s. 88. *Red.*]

Z těchto čísel jasně vysvítá, jak málo toho ještě víme o okrajových územích Ruska. Ovšem pomýšlet na „řešení“ otázky půdy uvnitř Ruska přesídlováním obyvatel do okrajových území by bylo vrcholem hlouposti. Není nejmenších pochyb, že takové „řešení“ mohou navrhnout pouze šarlatáni, že rozpory mezi starými latifundiemi v evropském Rusku a novými podmínkami života a hospodaření v evropském Rusku, o nichž jsme mluvili výše, musí být „vyřešeny“ tím či oním převratem *v evropském Rusku*, a nikoli mimo ně. Nejde o to, aby rolníci byli zbaveni přežitků nevolnictví přesídlením. Jde o to, že vedle agrární otázky ve středním Rusku je tu i agrární otázka kolonizace. Nejde o to, abychom krizi v evropském Rusku zastírali otázkou kolonizace, nýbrž o to, abychom ukázali zhoubné důsledky feudálních latifundií *jak* pro střední Rusko, *tak* pro okrajová území. Ruskou kolonizaci *brzdí* pozůstatky nevolnictví ve středním Rusku. Jinak než agrárním převratem v evropském Rusku, jinak než osvobozením rolníků od útlaku feudálních latifundií *není možné* uvolnit cestu ruské kolonizaci a usměrnit ji. Toto usměrnění však nesmí spočívat v byrokratické „péči“ o přesídlování ani v „organizování přesídlování“, o němž tak rádi mluví publicisté z liberálně narodnického tábora, nýbrž v odstranění podmínek, které odsuzují ruského rolníka k nevědomosti, zdeptanosti a zaostalosti ve věčném otroctví u majitelů latifundií.

Pan Mertvago v brožuře, kterou napsal společně s panem Prokopovičem (Kolik je v Rusku půdy a jak ji využíváme?^[247], Moskva 1907), správně poukazuje na to, že s vývojem zemědělství se mění neúrodná půda v úrodnou. Odborní znalci, akademikové Baer a Gelmersen, napsali v roce 1845, že tavriské stepi „budou *vždy* patřit k nejchudším a nevhodným pro obdělávání vzhledem ke klimatickým podmínkám a nedostatku vody!“⁸¹. Tehdy obyvatelstvo Tavriské gubernie produkovalo 1,8 miliónu čtvrtí obilí. Za 60 let se počet obyvatelstva zdvojnásobil

∞

∞

10 gube

polského

38 gube

od Volh

12 gube

a výcho

Celkem

evropské

Kavkaz

Sibiř

Střední

Celkem

Celkem

a produkuje 17,6 miliónu četvertí, tj. téměř desetkrát více.

Je to velmi správná a důležitá úvaha, jenomže pan Mertvago zapomněl na jednu věc, totiž že hlavní podmínkou, která umožnila rychlou kolonizaci Novoruska*, byl *pád nevolnictví* ve středním Rusku. Jedině radikální změna ve středním Rusku umožnila rychle, široce, po americku osídlit a industrializovat jih (o *americkém* vývoji jihu Ruska po roce 1861 bylo už přece řečeno velmi mnoho). A nyní jedině radikální změna v evropském Rusku, jedině úplné odstranění tamních pozůstatků nevolnictví a osvobození rolníků z moci středověkých latifundií může *doopravdy* zahájit novou éru kolonizace.

Kolonizační otázka v Rusku závisí na řešení agrární otázky ve středním Rusku. Konec 19. století nás staví před alternativu: Buď bude nevolnictví v „odvěkých“ ruských guberniích radikálně odstraněno, a pak bude zajištěn rychlý a rozsáhlý americký vývoj kolonizace našich okrajových území. Anebo se bude řešení agrární otázky ve středním Rusku protahovat, a pak nevyhnutelně dojde k dlouhodobé stagnaci v rozvoji výrobních sil a k zachování feudálních tradic i v oblasti kolonizace. V prvním případě bude provozovat zemědělství svobodný farmář, v druhém případě zotročený mužik a jeho pán „hospodařící“ prostřednictvím odřezané půdy.

I I

Přejdeme k organizaci statkářského hospodářství. Je všeobecně známo, že hlavním rysem této organizace je spojený kapitalistické soustavy („svobodná námezdní práce“) se

* Novorusko — kraj na jižní Ukrajině při pobřeží Černého moře, připojený k Rusku koncem 18. století po porážce Krymského chanátu. Úrodná stepní půda tohoto kraje byla hojně kolonizována. *Čes. red.*

soustavou odpracovávání. Co je to soustava odpracovávání?

Abychom mohli na tuto otázku odpovědět, musíme se podívat na organizaci statkářského hospodářství za nevolnictví. Všichni vědí, co znamenalo nevolnictví z hlediska právního, administrativního i sociálního. Velmi zřídka si však lidé kladou otázku, v čem spočívala za nevolnictví podstata ekonomických vztahů mezi statkáři a rolníky. Rolníkům tehdy přidělovali půdu statkáři. Někdy jim půjčovali i jiné výrobní prostředky, například lesní pozemek, dobytek atd. Co znamenalo toto přidělování statkářské půdy rolníkům? Budeme-li to aplikovat na dnešní vztahy, přiděl byl tehdy *formou mzdy*. V kapitalistické výrobě se mzda vyplácí dělníkovi v penězích. Kapitalistův zisk se realizuje v penězích. Nutná práce a nadpráce (tj. práce, která je nutná k úhradě nezbytných životních potřeb dělníka, a práce, která skýtá zdarma nadhodnotu kapitalistovi) se v továrně spojují v jeden pracovní proces, v jeden továrnípracovní den atd. Jinak je tomu v robotním hospodářství. Nutná práce a nadpráce existují i zde, stejně jako v otrokářském hospodářství. Oba tyto druhy práce jsou však odděleny v prostoru i v čase. Nevolný rolník pracuje tři dny pro svého pána, tři dny pro sebe. Pro pána pracuje na statkářské půdě nebo na produkci obilí pro něj. Pro sebe pracuje na přidělené půdě a sám produkuje pro sebe a pro svou rodinu obilí nezbytné k reprodukci pracovní síly pro statkáře.

Nevolnická nebo robotní soustava hospodářství se tedy shoduje s kapitalistickou v tom smyslu, že v obou dostává pracovník jen produkt nutné práce, kdežto produkt nadpráce dává zdarma vlastníkovi výrobních prostředků. Soustava hospodářství za nevolnictví se však liší od kapitalistické v těchto třech směrech: Za prvé, nevolnické hospodářství je hospodářství naturální, kdežto kapitalistické je peněžní. Za druhé, v nevolnickém hospodářství je nástrojem vykořisťování *připoutání* pracovníka k půdě a přidělení

půdy, kdežto v kapitalistickém hospodářství je jím osvobození pracovníka od půdy. Aby získal feudální statkář za nevolnictví důchod (tj. nadprodukt), musí mít na své půdě rolníka, který má svůj příděl, inventář a dobytek. Rolník bez pozemku, bez koně a bez vlastního hospodářství není za nevolnictví vhodným objektem pro vykořisťování. Aby měl důchod (zisk) kapitalista, musí mít k dispozici právě pracovníka bez půdy, bez vlastního hospodářství, který je nucen prodávat svou pracovní sílu na svobodném trhu práce. Za třetí, rolník s přidělenou půdou musí být osobně závislý na statkáři, neboť jakmile má půdu, půjde pracovat na panské jediné z donucení. Hospodářská soustava tu plodí „mimoekonomické přinucení“, nevolnictví, právní závislost, neplnoprávnost atd. Naproti tomu „ideální“ kapitalismus znamená naprostou smluvní svobodu na svobodném trhu — mezi vlastníkem a proletářem.

Teprve až si důkladně ujasníme tuto ekonomickou podstatu nevolnického nebo — což je totéž — robotního hospodářství, můžeme pochopit historické místo a význam odpracovávání. Odpracovávání je přímý a bezprostřední přežitek roboty. Odpracovávání je přechod od roboty ke kapitalismu. Odpracovávání spočívá v tom, že rolníci obdělávají statkářskou půdu *vlastním inventářem* za odměnu zčásti peněžní, zčásti v naturáliích (za půdu, za odřezky, za užívání pastvin, za půjčky v zimě atd.). Forma hospodaření známá jako pacht za polovinu sklizně je jedním z druhů odpracovávání. Statkářské hospodářství založené na odpracovávání *nutně* potřebuje rolníka s přídělem půdy a s živým i mrtvým inventářem, byť sebeubožejším. Je také třeba, aby byl tento rolník natolik zbídačen, aby se sám dal zotročit. Otročká závislost místo svobodné námezdní práce je nezbytný průvodní jev odpracovávání. Statkář zde nevystupuje jako kapitalistický podnikatel, který má peníze a všechny potřebné pracovní nástroje. Při odpracovávání vystupuje statkář jako lichvář, který využívá bídy rolníka ze svého okolí a získává jeho práci za babku.

Abychom si to ukázali názorněji, vezmeme údaje zemědělského odboru; tento pramen nelze ani v nejmenším podezřívát, že by byl zaujat proti pánům pozemkovým vlastníkům. Známa publikace Svobodná námezdní práce v hospodářstvích atd.[⁷⁴] (sešit V, Zemědělské a statistické údaje získané *od hospodářů*. Petrohrad 1892) přináší údaje o středoruském černozemním pásmu za osm let (1883 až 1891): průměrná mzda za celkové obdělání jedné děsjatiny ozimu rolnickým inventářem činí 6 rublů. Vypočteme-li cenu týchž prací konaných svobodnými námezdními dělníky, dostaneme — podle téže publikace — 6 rublů 19 kopějek pouze za práci člověka, *bez práce koně*; za práci koně se platí alespoň 4 ruble 50 kopějek (cit. dílo, s. 45; Vývoj kapitalismu v Rusku, s. 141*). Cena práce svobodných námezdních dělníků se tedy rovná 10 rublům 69 kopějkám, kdežto při odpracovávání činí 6 rublů. Jak tento jev vysvětlit, jestliže není náhodný a ojedinělý, nýbrž normální a obvyklý? Slova jako „dlužní úpis“, „lichva“, „vyděračství“ atd. vyjadřují formu transakce a její charakter, ale nevysvětlují její ekonomickou podstatu. Jak může rolník po celou řadu let konat za 6 rublů práci, jež stojí 10 rublů 69 kopějek? Rolník to *může* dělat proto, že jeho příděl kryje část výdajů jeho rodiny a *dovoluje* snižovat mzdu pod úroveň mzdy za „svobodně najímanou“ práci. Rolník je nucen dělat to zejména proto, že ubohý příděl půdy ho připoutává k statkáři v jeho okolí a neumožňuje mu žít z vlastního hospodářství. Takový jev může být pochopitelně „normální“ jen jako jeden z článků procesu vytlačování roboty kapitalismem. Rolník je totiž v důsledku takových podmínek nevyhnutelně zbídačován a pomalu, ale jistě se mění v proletáře.

Uvedeme ještě další obdobné, ale poněkud úplnější údaje o saratovském újezdu^[288]. Průměrná mzda za obdělání jedné děsjatiny se sklizením, svozem a vymlácením obilí činí

* Viz Sebrané spisy 3, Praha 1980, s. 209. *Red.*

9,6 rublu, byl-li rolník zjednán v zimě a 80—100 % mzdy je vypláceno předem. Je-li touto prací odpracovááno pachtovné za ornou půdu, činí její cena 9,4 rublu. Konají-li ji svobodní námezdní dělníci, je to 17,5 rublu! Žatva a svoz při odpracováání stojí 3,8 rublu za děsjatinu, při použití svobodné námezdní práce 8,5 rublu atd. V každém z těchto čísel je skryta sáhodlouhá historie o nekonečné rolnické bídě, zotročování a zbídačování. Každé z těchto čísel svědčí o tom, že vykořisťování jako za nevolnictví a přežitky roboty jsou v Rusku koncem 19. století stále živé.

Těžko lze zjistit, do jaké míry je soustava odpracováání rozšířena. Obvykle to bývá tak, že v statkářském hospodářství se při různých zemědělských operacích spojuje soustava odpracováání s kapitalistickou soustavou. Nevelkou část půdy obdělávají námezdní dělníci statkářovým inventářem. Větší část půdy se dává rolníkům do pachtu za polovinu sklizně a za odpracováání. Uvedeme několik příkladů, jež jsme převzali z podrobné práce pana Kaufmana, který shromáždil řadu nejnovějších údajů o hospodářství v soukromé držbě*. Tulská gubernie (údaje se týkají let 1897—1898): „statkáři zachovávají starý trojhonný osevň postup... vzdálené pozemky si rozebírají rolníci“; obdělávání statkářské půdy je nanejvýš neuspokojivé. Kurská gubernie: „...přidělování půdy rolníkům po jedné děsjatině, výhodné vzhledem k vysokým cenám... vedlo k vymrskání půdy.“ Voroněžská gubernie: střední a drobní majitelé půdy „...většinou hospodaří výlučně s rolnickým inventářem anebo dávají své statky do pachtu... ve většině usedlostí se hospodaří způsobem, který nezaznamenává sebemenší zlepšení“.

Tyto údaje svědčí o tom, že pro konec 19. století plně platí ona obecná charakteristika různých gubernií evropského Ruska, kterou podal pan Anněnskij v knize Vliv

* Agrární otázka[²]. Vyd. Dolgorukova a Petrunkeviče. Sv. II, Moskva 1907, s. 442—628: O kulturním a hospodářském významu soukromé pozemkové držby[⁷⁰].

sklizní atd.[17], totiž že v nich převládá soustava odpracovávání nebo kapitalistický způsob hospodaření. Tuto charakteristiku uvádíme ve formě tabulky:

	Počet gubernií		Celkem	Celková osevní plocha v soukromé držbě (v tis. des- jatin)
	v černo- zemním pásmu	v nečer- nozem- ním pásmu		
I. Gubernie, v nichž převládá kapitalistic- ký způsob hospoda- ření	9	10	19	7 407
II. Gubernie, v nichž převládá smíšený způsob hospodaření	3	4	7	2 222
III. Gubernie, v nichž převládá soustava odpracovávání	12	5	17	6 281
<i>Celkem</i>	24	19	43	15 910

V černozemním pásmu tedy odpracovávání jednoznačně převládá, avšak ve všech 43 guberniích zahrnutých do naší tabulky ustupuje. Je důležité upozornit, že v první skupině (kapitalistický způsob) se uvádějí oblasti, které nejsou právě typickými zemědělskými centry: gubernie pobaltské, jihozápadní (řepařská oblast), jižní a Petrohradská a Moskevská gubernie.

Jaký vliv má odpracovávání na rozvoj výrobních sil v zemědělství, dokazuje výmluvně materiál shromážděný v práci pana Kaufmana, v níž čteme: „Není pochyb o tom, že drobný rolnický pacht a pacht za polovinu sklizně jsou jedním z faktorů, které nejvíc brzdí pokrok v zemědělství...“ V zemědělských přehledech o Poltavské gubernii se neustále poukazuje na to, že „hospodáři, kteří si pachtují půdu, ji špatně obdělávají, osévají ji špatným osivem a nechávají zarůstat plevelm“.

V Mogiljovské gubernii (1898) „brzdí jakékoli zlepšení v hospodaření nešvary pachtu za polovinu sklizně“. Skopština⁶² je jednou z hlavních příčin toho, že „zemědělství v dněperském újezdu je v takovém stavu, že nelze ani pomyslet na zavedení jakýchkoli novot a zlepšení“. „Náš materiál,“ píše pan Kaufman (s. 517), „nám poskytuje řadu dokladů o tom, že dokonce na témže statku se na propachtovávané půdě nadále udržují staré, přežitě způsoby hospodaření, kdežto na půdě, kterou obdělává statkář sám, jsou už zavedeny nové, dokonalejší způsoby hospodaření.“ Například na zpachtovaných pozemcích se udržuje trojhonný osevní postup mnohdy dokonce bez hnojení chlévskou mrvou, kdežto na pozemcích obdělávaných statkáři je už zaveden vícehonný osevní postup. Pacht za polovinu sklizně brzdí setí pícnin, znemožňuje hojnější používání hnojiva a dokonalejšího zemědělského nářadí. Jaký to má výsledek, je nejlépe vidět na údajích o výnosech. Jako příklad uvedeme jednu latifundii ze Simbirské gubernie: výnos žita z půdy obdělávané statkářem činí 90 pudů z desjatiny, pšenice 60 pudů, ovsa 74 pudů, kdežto z půdy obdělávané za polovinu sklizně 58, 28 a 50 pudů. Celkové údaje z celého újezdu (gorbatovský újezd v Nižněnovgorodské gubernii) jsou následující:

Výnos žita v púdech z desjatiny

Kategorie půdy	Přídělová půda	Půda v soukromé držbě		
		statkářské osevní plochy	pacht za polovinu sklizně	pacht
I.	62	74	—	44
II.	55	63	49	—
III.	51	60	50	42
IV.	48	69	51	51
<i>Kategorie celkem</i>	54*	66	50	45*

* V práci pana Kaufmana jde zřejmě na s. 521 u těchto dvou čísel o tiskovou chybu.

Statkářská půda obdělávaná jako za nevolnictví (pacht za polovinu sklizně a drobný pacht) dává tedy *menší* výnosy než přídělová půda! To je nesmírně závažná skutečnost, neboť nezvratně dokazuje, že hlavní a základní příčinou zemědělské zaostalosti Ruska, stagnace celého národního hospodářství a degradace zemědělce, jež nemá ve světě obdoby, je *soustava odpracovávání*, tj. přímý přežitek nevolnictví. Žádné úvěry, žádná meliorace, žádná „pomoc“ rolníkovi, žádná „podpůrná“ opatření, o nichž tak rádi mluví byrokrati a liberálové, nepřinesou žádné podstatné výsledky, dokud potrvá útlak feudálních latifundií, tlak tradic a způsobů hospodaření. Agrární převrat, který by zlikvidoval statkářskou pozemkovou držbu a rozbil starou středověkou občinu (nacionalizace půdy by ji například rozbila nikoli policejním a nikoli byrokratickým způsobem), by rozhodně položil i základ pro velmi rychlý a skutečně dalekosáhlý pokrok. Neuvěřitelně nízké výnosy z půdy obdělávané za polovinu sklizně a ze zpachtované půdy jsou poplatné systému práce „na pána“. Kdyby se dnešní zemědělec zbavil práce „na pána“, určitě by se zvýšil výnos nejen z těchto pozemků, ale i z přídělové půdy, nutně už jen proto, že by byly odstraněny feudální překážky, jež brání rozvoji hospodářství.

Za daného stavu tu samozřejmě dochází ke kapitalistickému pokroku v soukromých hospodářstvích, ale ten je neobyčejně pomalý a nutně spoutává Rusko na dlouhou dobu politickou a sociální nadvládou „divokého statkáře“^[273]. Teď se podíváme, v čem tento pokrok spočívá, a pokusíme se určit některé jeho globální výsledky.

Že je výnosnost „statkářských“ osevních ploch, tj. statkářské půdy obdělávané kapitalistickým způsobem, větší než výnosnost půdy obdělávané rolníky, to svědčí o technickém pokroku kapitalismu v zemědělství. Tento pokrok je spojen s přechodem od odpracovávání k svobodné námezdní práci. Zbídačování rolnictva, ztráta koní, inventáře a proletarizace zemědělce *nutí* statkáře přejít k práci

s vlastním inventářem. V zemědělství se rostoucí měrou používá strojů, jež zvyšují produktivitu práce a nutně vedou k rozvoji čistě kapitalistických výrobních vztahů. Do Ruska bylo v letech 1869—1872 dovezeno ze zahraničí za 788 tisíc rublů zemědělských strojů, v letech 1873 až 1880 za 2,9 miliónu rublů, v letech 1881—1888 za 4,2 miliónu rublů, v letech 1889—1896 za 3,7 miliónu rublů, v letech 1902—1903 za 15,2—20,6 miliónu rublů. Zemědělských strojů v Rusku bylo vyrobeno (přibližně, podle poměrně nepřesné statistiky továren a závodů) v roce 1876 v hodnotě 2,3 miliónu rublů, v roce 1894 9,4 miliónu rublů, v letech 1900 až 1903 12,1 miliónu rublů. Tyto údaje nesporně svědčí o pokroku v zemědělství, a to samozřejmě o kapitalistickém pokroku. Stejně nesporné však je, že tento pokrok je neobyčejně pomalý ve srovnání s tím, co je možné v moderním kapitalistickém státě, například v Americe. Podle soupisu z 1. června 1900 měli farmáři ve Spojených státech 838,6 miliónu akrů půdy, tj. asi 324 miliónů dešjatin. Počet farem činil 5,7 miliónu, takže průměrně na jednu farmu připadalo 146,2 akru (asi 60 dešjatin). Zemědělského nářadí pro tyto farmáře bylo vyrobeno v roce 1900 za 157,7 miliónu dolarů (v roce 1890 za 145,3 miliónu dolarů, v roce 1880 za 62,1 miliónu dolarů)*. Ve srovnání s těmito čísly jsou údaje týkající se Ruska směšně nízké a je tomu tak proto, že u nás jsou velké a silné feudální latifundie.

V polovině devadesátých let minulého století provedlo ministerstvo zemědělství zvláštní průzkum^[292], v jaké míře používají zdokonaleného zemědělského nářadí jednak statkáři, jednak rolníci. Souhrnné údaje z tohoto průzkumu, které podrobně uvádí pan Kaufman, jsou obsahem následující tabulky:

* Abstract of the Twelfth Census. 1900. Third Edition, Washington 1904, pages 217 and 302 — agricultural implements. Přehled dvanáctého soupisu — zemědělské nářadí. *Red.*

Kraje	Používání zdokonaleného zemědělského náradí (v %)	
	statkáři	rolníci
Středoruský zemědělský	20—51	8—20
Středopovolžský	18—66	14
Novoruský	50—91	33—65
Běloruský	54—86	17—41
Příjezerní	24—47	1—21
Moskevský	22—51	10—26
Průmyslový	4—8	2

Ve všech těchto krajích připadá průměrně na statkáře 42 % a na rolníky 21 %.

Pokud jde o hnojení chlévskou mrvou, všechny statistické údaje dosvědčují stejně nezvratně, že „v tomto směru statkářské hospodářství vždycky bylo a dosud je mnohem dále než rolnické“ (Kaufman, s. 544). A ještě něco: v poreformním Rusku bylo dosti rozšířeným jevem, že statkáři kupovali hnůj od rolníků; to je už důsledek nejkrajnější bídy rolníků. V poslední době takových případů ubývá.

A konečně tu máme k otázce úrovně agrotechniky v statkářském a rolnickém hospodářství přesné a hromadné statistické údaje o tom, jak je rozšířeno setí pícnin (Kaufman, s. 561).

Rok	Plocha osetá pícninami v evropském Rusku v rolnických hospodářstvích	
		na velkostatech (v desjatinách)
1881	49 800	491 600
1901	499 000	1 046 000

Co vyplývá z těchto rozdílů mezi statkářským a rolnickým hospodářstvím? Úsudek si můžeme udělat jedině z číselných údajů o výnosech. V celém evropském Rusku v průměru za 18 let (1883—1900) byly výnosy (v čtvrtích) následující:

	Žito	Ozimá pšenice	Jarní pšenice	Oves
Statkáři	6,0	5,75	5,0	8,5
Rolníci	5,0	5,0	4,25	7,0
Rozdíl	16,7 %	13,0 %	15,0 %	17,6 %

Pan Kaufman má naprostou pravdu, když říká, že rozdíl „není příliš velký“ (s. 592). Je třeba přitom uvážit nejen to, že v roce 1861 byla rolníkům ponechána *nejméně úrodná půda*, ale i to, že celková průměrná čísla týkající se všeho rolnictva stírají (jak hned uvidíme) velké rozdíly.

Z průzkumu statkářského hospodářství nutně vyplývá tento obecný závěr: Kapitalismus si zde naprosto zřetelně razí cestu. Robotní hospodářství je nahrazováno hospodářstvím založeným na svobodné námezdní práci. Ve všech směrech je naprosto patrný technický pokrok kapitalistického zemědělství ve srovnání se zemědělstvím založeným na odpracovávání a drobným rolnickým hospodářstvím. Na moderní kapitalistickou zemi je však tento pokrok neobyčejně pomalý. A konec 19. století zastihuje Rusko v situaci, kdy tam existují nejostřejší rozpory mezi potřebami celkového společenského rozvoje a feudálním způsobem hospodaření, které se svými statkářskými šlechtickými latifundiemi a soustavou odpracovávání brzdí hospodářský vývoj, je zdrojem útlaku, barbarství a nesčetných forem primitivismu v ruském životě.

I I I

Rolnické hospodářství je dnes ústředním bodem agrární otázky v Rusku. Už jsme si ukázali, jaké jsou podmínky rolnické pozemkové držby, a nyní se musíme podívat, jak je rolnické hospodářství organizováno, a to nikoli v technickém, nýbrž v politickoekonomickém smyslu.

Především se setkáváme s otázkou rolnické občiny. Je jí

věnována velmi rozsáhlá literatura a narodnický směr našeho společenského myšlení spojuje základní teze svého světového názoru s národními zvláštnostmi této „vyrovňovací“ instituce. Je proto třeba především konstatovat, že v literatuře o ruské pozemkové občině se neustále prolínají a soustavně směřují dva různé aspekty: jednak agrikulturní a sociální, jednak politickoeconomický. Ve většině prací o občině (V. Orlov^[199], Trirogov^[320], Keussler^[384], V. V.^[21]) je věnováno prvnímu aspektu tolik místa a pozornosti, že druhý zůstává zcela opomíjen. Takový postup je však hluboce nesprávný. Ruské agrární vztahy jsou v porovnání s těmito vztahy v jiných zemích nepochybně velmi svérázné, avšak nenajdou se ani dvě ryze kapitalistické, za kapitalistické všeobecně uznávané země, které by se stejně výrazně nelišily vesnickým způsobem života, historií agrárních vztahů, formami pozemkové držby a užívání půdy atd. To, co dodalo otázce ruské pozemkové občiny na významu a aktuálnosti, to, co počínaje druhou polovinou 19. století rozdělilo naše společenské myšlení na dva hlavní směry — narodnický a marxistický —, to jistě nebyl ani aspekt agrikulturní, ani sociální. Pracovníci provádějící šetření v jednotlivých místech byli možná nuceni věnovat tomuto aspektu mnoho pozornosti jednak proto, aby všestranně prozkoumali právě místní zvláštnosti rolnického způsobu života, a jednak také proto, aby odrazili ignorantské, vyloženě drzé pokusy byrokracie o malicherné, policejním duchem prodchnuté zasahování do své činnosti. Ekonom však v žádném případě nesmí zkoumáním různých forem a techniky nového rozdělování půdy apod. zamlžovat otázku, jaké *typy hospodářství* se vytvářejí *uvnitř* občiny, jak se tyto typy vyvíjejí, jaké vztahy se utvářejí mezi najímateli dělníků a dělníky najímanými na hrubou práci, mezi boháči a chudinou, mezi těmi, kdo zlepšují hospodářství a zavádějí a zdokonalují techniku, a těmi, kdo přicházejí na mizinu, opouštějí hospodářství a utíkají z vesnice. Poznání této pravdy nepochybně přimělo naše

zemstevní statistiky, kteří shromáždili neocenitelný materiál ke studiu národního hospodářství v Rusku, aby v osmdesátých letech minulého století upustili od *oficiálního* dělení rolníků podle občin, podle přídělu a podle počtu re- vizních duší⁶³ nebo evidovaných obyvatel mužského pohlaví a přešli k jedině vědecky fundovanému dělení usedlostí podle *majetnosti*. Podotýkáme, že v době, kdy byl zájem o ekonomické studium Ruska zvláště veliký, dokonce i tak „pravověrný“ publicista v této otázce, jako byl pan V. V., vřele vítal „nový typ místní statistické publikace“^[22] (záhlaví knihy pana V. V. v časopise Severnyj věstnik⁶⁴ za rok 1885, č. 3) a prohlásil: „Číselné údaje nelze uvádět podle takového aglomerátu nejrůznějších ekonomických skupin rolnictva, jako je vesnice nebo obecina, nýbrž podle těchto skupin samých.“

Hlavním rysem naší občiny, který jí v očích narodníků dodal zvláštního významu, je rovné užívání půdy. Ponecháme úplně stranou otázku, jakým způsobem obecina této rovnosti dosahuje, a budeme se zabývat přímo ekonomickými fakty a výsledky tohoto rovného užívání. Rozdělení veškeré přídělové půdy v evropském Rusku zdaleka není rovné, jak jsme na přesných údajích ukázali výše. Rozdělení půdy mezi kategoriemi rolníků, mezi rolníky různých vesnic a dokonce mezi rolníky různých statkářů („dříve jim patřících“) v jedné vesnici nemá s rovností nic společného. Pouze uvnitř malých občin vede nové rozdělení k rovnému užívání v těchto malých uzavřených pospolitostech. Podívejme se na údaje zemstevní statistiky o rozdělení přídělové půdy mezi usedlosti. Přitom samozřejmě nesmíme třídit usedlosti podle velikosti rodiny nebo podle počtu pracovníků, ale výhradně podle *majetnosti* jednotlivých usedlostí (osevní plocha, počet kusů tažného dobytka, počet krav apod.), protože celá podstata kapitalistického vývoje zemědělské malovýroby spočívá ve vytváření a prohlubování majetkové nerovnosti uvnitř patriarchálních pospolitostí, a dále v tom, že se prostá

nerovnost měn v kapitalistické vztahy. Kdybychom si tedy nevytkli za cíl speciálně prozkoumat rozdíly v majetnosti uvnitř rolnictva, všechny zvláštnosti nového hospodářského vývoje bychom zатуšovali.

Vezměme nejdříve jeden typický újezd (údaje zemstevní statistiky^[160] o usedlostech s podrobnými kombinovanými tabulkami podchycují jednotlivé újezdy), a potom uvedeme argumenty, které nás nutí aplikovat závěry, jež nás zajímají, na rolnictvo celého Ruska. Materiál přebíráme z Vývoje kapitalismu^[113], kap. II.*

V krasnoufimském újezdu Permské gubernie, v níž existuje výlučně občinná rolnická pozemková držba, je přídělová půda rozdělena takto:

	Na jednu usedlost připadá	
	osob obojího pohlaví	přídělové půdy v desja- tinách
Neobdělávající půdu	3,5	9,8
Obdělávající méně než 5 desjatín	4,5	12,9
” 5—10 ”	5,4	17,4
” 10—20 ”	6,7	21,8
” 20—50 ”	7,9	28,8
” více než 50 ”	8,2	44,6
<i>Celkem</i>	5,5	17,4

Vidíme, že jakmile se zlepšují majetkové poměry usedlostí, zcela pravidelně se zvyšuje i početnost rodiny. Je jasné, že početná rodina je jedním z faktorů dobrého zabezpečení rolníků. To je nesporné. Jde jen o to, k jakým sociálním a ekonomickým vztahům vede takové zabezpečení za daného stavu celého národního hospodářství. Pokud jde o přídělovou půdu, vidíme, že je rozdělena nerovnoměrně, i když to zase není tak hrozné. Čím je rolnická usedlost majetnější, tím více přídělové půdy připadá na

* Viz Sebrané spisy 3, Praha 1980, s. 69—192. *Red.*

jednoho obyvatele. V nejnižší skupině to nejsou ani tři desjatiny přidělové půdy na osobu bez rozdílu pohlaví; v dalších skupinách kolem tří desjatin, tři desjatiny, kolem čtyř desjatin, čtyři desjatiny; a konečně v poslední, nejvyšší skupině více než pět desjatin přidělové půdy na osobu bez rozdílu pohlaví. Početná rodina a nejvyšší výměra přidělové půdy jsou tedy základem zámožnosti *nevelké menšiny* rolníků. Neboť dvě nejvyšší skupiny zahrnují celkem *jednu desetinu* z celkového počtu usedlostí. Poměr mezi počtem usedlostí, počtem obyvatelstva a rozdělením přidělové půdy v procentech vypadá takto:

Skupiny usedlostí	Used- losti	Obyva- telé obo- jího po- vá půda hlaví	
		v procentech z úhrnu	
Neobdělávající půdu	10,2	6,5	5,7
Obdělávající méně než 5 desjatin	30,3	24,8	22,6
" 5—10 "	27,0	26,7	26,0
" 10—20 "	22,4	27,3	28,3
" 20—50 "	9,4	13,5	15,5
" více než 50 "	0,7	1,2	1,9
<i>Celkem</i>	100,0	100,0	100,0

Z uvedených čísel jasně vidíme, že rozdělení přidělové půdy je skutečně proporcionální a že přihlížíme k výsledkům občinového rovného užívání půdy. Procentní podíly obyvatelstva podle skupin a přidělové půdy podle skupin jsou navzájem dosti blízké. Ale i zde se začíná projevovat vliv majetkových poměrů jednotlivých usedlostí: u nižších skupin je podíl půdy *menší* než podíl obyvatelstva, u vyšších skupin je *větší*. A tento jev není ojedinělý, netýká se pouze jednoho újezdu, nýbrž celého Ruska. Ve výše uvedené práci jsem shrnul stejnorodé údaje z 21 újezdů v 7 guberniích v nejrůznějších místech Ruska. Tyto údaje, jež zahrnují půl miliónu rolnických usedlostí, ukazují, že všude je po-

měr stejný. Na 20 % zámožných usedlostí připadá 26,1 % až 30,3 % obyvatel a 29,0 %—36,7 % přidělové půdy. Na 50 % nejchudších usedlostí připadá 36,6 %—44,7 % obyvatel a 33,0 %—37,7 % přidělové půdy. Přídělová půda je všude proporcionálně rozdělena, ale zároveň se všude projevuje to, že obecina *se dostává pod vliv* rolnické buržoazie: odchylky od proporcionálnosti jsou všude ve prospěch vyšších skupin rolnictva.

Bylo by tedy hrubou chybou myslet si, že zkoumáme-li rozvrstvení rolnictva podle majetkových poměrů, ignorujeme tím „vyrovnávací“ vliv obcíny. Právě naopak, na podkladě přesných údajů vlastně konstatujeme skutečný hospodářský význam tohoto rovného užívání. Ukazujeme zejména, kam až sahá toto rovné užívání a k čemu *koneckonců* spěje celý systém nového rozdělování půdy. I kdyby tento systém přinesl sebelepší rozdělení půdy různé kvality a různých kategorií pozemků, zůstává nesporné, že i v rozdělení přidělové půdy se projevuje převaha zámožných skupin rolnictva nad chudými skupinami. Rozdělení jiné, nepřídělové půdy je mnohem nerovnoměrnější, jak hned uvidíme.

Víme, jaký význam má v rolnickém hospodářství pacht. Potřeba půdy plodí v souvislosti s pachtem neobyčejně rozmanité vztahy závislosti. Jak už jsme řekli, rolnický pacht vždy znamená v podstatě soustavu odpracovávání ve prospěch statkářského hospodářství, znamená, že statkář získává pracovní sílu feudálním způsobem. Je tedy nade vše pochybnost, že náš rolnický pacht je instituce feudální. Sledujeme-li však kapitalistický vývoj dané země, musíme speciálně prozkoumat, jak se v rolnickém pachtu projevují a zda se v něm vůbec projevují *buržoazní* vztahy. K tomu jsou rovněž nezbytné údaje nikoli o celých občinách a vesnicích, ale o různých hospodářských skupinách rolnictva. Například ve Výsledcích zemstevní statistiky^[66] byl pan Karyšev nucen připustit, že naturální pacht (tj. pacht nikoli za peníze, nýbrž za polovinu sklizně nebo za odpra-

covávání) vyjde zpravidla *ušude* draž než pacht za peníze, a to mnohem draž, někdy až dvojnásobně. Dále, že natu-
rální pacht je *nejvíce* rozšířen *mezi nejchudšími skupinami rol-
nictva*. Alespoň trochu majetnější rolníci se snaží zpachto-
vat si půdu za peníze. „Nájemce využívá sebemenší mož-
nosti platit pacht v penězích, a tím snížit náklady za užívání
cizí půdy“ (Karyšev, cit. dílo, s. 265).

To znamená, že feudální rysy našeho pachtu veškerou
svou tíhou doléhají na nejchudší rolníky. Zámožní rolníci
se snaží zbavit se středověkého jařma a to se jim daří jen
úměrně jejich finančním prostředkům. Máš-li peníze, mů-
žeš si zpachtovat půdu za hotové podle běžných tržních
cen. Nemáš-li peníze, dáš se zotročit a platíš za půdu tři-
krát víc buď ve formě pachtu za polovinu sklizně, anebo
odpracováním. Už jsme si ukázali, o kolik je cena práce
ve formě odpracování nižší než cena práce svobodného
námezdního dělníka. A jsou-li pro různě majetné rolníky
podmínky pachtu rozdílné, je jasné, že nemůžeme dělit
rolníky (jak to neustále dělá pan Karyšev) jen podle pří-
dělové půdy, protože takové dělení *uměle* seskupuje různě
majetné usedlosti a směšuje vesnický proletariát s rolnickou
buržoazií.

Pro ilustraci uvedeme údaje týkající se kamyšinského
újezdu v Saratovské gubernii^[288], v níž jsou téměř jen ob-

Skupiny hospodářů	Počet usedlostí v %	Na 1 usedlost s pří- dělovou půdou připadá děsatin	
		přídělo- vé orné půdy	zpachto- vané půdy
Bez tažného dobytka	26,4	5,4	0,3
S 1 kusem tažného dobytka	20,3	6,5	1,6
Se 2 kusy tažného dobytka	14,6	8,5	3,5
Se 3 kusy tažného dobytka	9,3	10,1	5,6
Se 4 kusy tažného dobytka	8,3	12,5	7,4
S 5 a více kusy tažného dobytka	21,1	16,1	16,6
<i>Celkem</i>	100,0	9,3	5,4

činy (z 2455 občin v této gubernii má 2436 půdu v občino-
vé držbě). Poměr mezi různými skupinami usedlostí pach-
tujících půdu vypadá takto: [viz tabulku na s. 105. *Red.*]

Rozdělení přídělové půdy už známe: v majetných used-
lostech připadá na osobu více půdy než v chudých used-
lostech. Rozdělení pachtu je *mnohonásobně* nerovnoměrnější.
V nejvyšší skupině je třikrát více přídělové půdy než v nej-
nižší (16,1 oproti 5,4). Zpachtované půdy je však v nej-
vyšší skupině *padesátkrát* více než v nejnižší (16,6 oproti
0,3). Pacht tudíž nevyrovnává majetkové rozdíly mezi
rolníky, nýbrž je mnohonásobně zvětšuje, zostřuje. Opačný
závěr, s nímž se nejednou setkáváme u narodnických eko-
nomů (V. V., Nik. -on^[34], Maress^[127], Karyšev, Vichlja-
jev^[15] aj.), vyplývá z chybné úvahy: obvykle dělí rolníky
do skupin podle přídělu a dokazují, že rolníci s malým
přídělem si zpachtovávají více půdy než rolníci s velkým
přídělem. Omezují se jen na to a vůbec neukazují, že půdu
si zpachtovávají převážně zámožné usedlosti občin s ma-
lým přídělem, takže zdánlivě rovné rozdělení půdy mezi
občiny pouze zakrývá obrovskou nerovnoměrnost v rozdě-
lení půdy uvnitř občin. Například sám Karyšev přiznává,
že „hodně půdy si zpachtovávají a) kategorie rolníků, které
mají méně půdy, ale b) ty skupiny v těchto kategoriích,
které mají více půdy“ (cit. dílo, s. 139); přesto však ne-
zkoumá rozdělení pachtu podle skupin soustavně.

Aby byla tato chyba narodnických ekonomů jasnější,
vedeme jediný příklad — z pana Maresse (v knize *Vliv*
sklizní a cen obilí^[17], sv. I, s. 34). Z údajů týkajících se me-
litopolského újezdu vyvozuje „přibližně rovnoměrné rozdě-
lení pachtu na osobu“. V čem je podstata? V tom, že roz-
dělíme-li usedlosti podle počtu pracovníků mužského po-
hlaví, ukáže se, že usedlosti bez mužských pracovních sil
pachtují „průměrně“ 1,6 děšjatiny na usedlost, usedlosti
s jedním mužským pracovníkem 4,4 děšjatiny, s dvěma pra-
covníky 8,3 děšjatiny a s třemi 14,0 děšjatin. Vtip je v tom,
že tento „průměr“ zahrnuje usedlosti s naprosto rozdílný-

mi majetkovými poměry, že například mezi usedlostmi s jedním mužským pracovníkem jsou takové, které si pachtují po čtyřech děsjatinách a osévají 5—10 děsjatin, přičemž mají 2—3 kusy tažného dobytka, i usedlosti, které si pachtují po 38 děsjatinách, osévají přes 50 děsjatin a mají 4 a více kusů tažného dobytka. Rovné rozdělení půdy, které demonstruje pan Maress, je tedy *fiktivní*. Ve skutečnosti 20 % nejbohatších usedlostí v melitopolském újezdu, přestože na ně připadá nejvíce jak přidělové, tak koupené půdy, soustřeďuje 66,3 %, tj. dvě třetiny veškeré zpachtované půdy, kdežto na *polovinu* nejchudších usedlostí připadá pouze 5,6 % zpachtované půdy.

A dále. Vidíme-li, že na jedné straně usedlosti bez koně nebo s jedním koněm si berou do pachtu jednu děsjatinu nebo ještě méně, a na druhé straně usedlosti se čtyřmi i více koňmi 7—16 děsjatin, je jasné, že zde kvantita přechází v kvalitu. V prvním případě je to pacht z nouze, pacht zotročující. „Pachtýř“, který je v podobné situaci, se nutně stává nástrojem vykořisťování pomocí odpracování, najímání na práci v zimě, pomocí peněžních půjček atd. A naopak usedlost, která má 12—16 děsjatin přidělové půdy a *k tomu si navíc* bere do pachtu 7—16 děsjatin, zjevně si nezpachtovává půdu z nouze, nýbrž z nadbytku, nikoli „k obživě“, nýbrž k obohacování, proto, aby „vydělala peníze“. Názorně zde vidíme, jak se z pachtu stává kapitalistické farmářství, jak se rodí podnikání v zemědělství. Jak uvidíme dále, takové usedlosti se neobejdou bez najímání zemědělských dělníků.

Je otázka, do jaké míry je tento vyloženě podnikatelský pacht obecným jevem. Dále si ukážeme, že v různých krajích tržního zemědělství se rozvoj podnikatelského hospodářství projevuje různě. Teď ještě uvedeme několik příkladů a vyvodíme obecný závěr o pachtu.

V dněperském újezdu Tavridské gubernie tvoří usedlosti osévající 25 a více děsjatin 18,2 % z celkového počtu. Mají po 16—17 děsjatinách přidělové půdy na usedlost

a zpachtovávají po 17—44 děšjatinách. V novouzenském újezdu Samarské gubernie tvoří usedlosti s 5 i více kusy tažného dobytka 24,7 % z celkového počtu. Osévají po 25, 53 a 149 děšjatinách na usedlost a pachtují po 14, 54 a 304 děšjatinách mimopřídělové půdy (první číslo platí pro skupinu s 5—10 kusy tažného dobytka, zastoupenou 17,1 % usedlostí; druhé číslo pro skupinu s 10—20 kusy, tj. 5,8 % usedlostí; třetí číslo pro skupinu s 20 a více kusy, tj. 1,8 % usedlostí). Od jiných občin si zpachtovávají po 12, 29 a 67 děšjatinách přídělové půdy, ve svých občinách po 9, 21 a 74 děšjatinách. V krasnoufimském újezdu Permské gubernie obdělává 10,1 % z celkového počtu usedlostí po 20 i více děšjatinách. Mají 28—44 děšjatin přídělové půdy na usedlost a zpachtovávají 14—40 děšjatin orné půdy a 118—261 děšjatin luk. Ve dvou újezdech Orelské gubernie (jeleckém a trubčevském) tvoří usedlosti se 4 i více koňmi 7,2 % z celkového počtu. Mají po 15,2 děšjatinách přídělové půdy a koupí a pachtem dosahují toho, že mají v užívání až 28,4 děšjatin na usedlost. V zadoském újezdu Voroněžské gubernie jsou srovnatelná čísla takováto: 3,2 % usedlostí mají po 17,1 děšjatin přídělové půdy a celkově v užívání po 33,2 děšjatin. Ve třech újezdech Nižněnovgorodské gubernie^[162] (kňagininském, makarjevském a vasilském) je 9,5 % usedlostí s 3 i více koňmi. Mají 13—16 děšjatin přídělové půdy na usedlost a celkově v užívání po 21—34 děšjatinách.

Z toho je vidět, že podnikatelský pacht mezi rolnictvem není jev ani ojedinělý, ani náhodný, nýbrž obecný a všeobecně rozšířený. Všude se z občiny vydělují zámožné usedlosti, které tvoří vždy nepatrnou menšinu a vždy organizují kapitalistické zemědělství pomocí podnikatelského pachtu. Problémy našeho rolnického hospodářství proto rozhodně nevysvětlíme obecnými frázemi o pachtu pro obživu a o kapitalistickém pachtu: je třeba studovat *konkrétní údaje* o rozvíjení oněch rysů v pachtu, jež jsou typicky feudální, a o tom, jak se v *tomto pachtu* vytvářejí kapitalistické vztahy.

Již jsme uvedli údaje o tom, jakou část obyvatelstva a přidělové půdy soustřeďuje 20 % nejzámožnějších usedlostí. Nyní můžeme dodat, že soustřeďují 50,8 %—83,7 % veškeré půdy zpachtované rolnictvem, takže na 50 % usedlostí nejnižších skupin zbývá 5 %—10 % veškeré zpachtované půdy. Závěr z toho je jasný: zeptá-li se někdo, jaký pacht v Rusku převládá, zda pacht pro obživu či podnikatelský pacht, pacht z nouze nebo pacht zámožných rolníků, pacht feudální (založený na odpracovávání a zotročování) nebo buržoazní, odpověď může být jen jedna. Podle počtu pachtujících usedlostí je nesporné, že většina z nich pachtuje půdu z nouze. Pro drtivou většinu rolníků znamená pacht zotročující závislost. Podle množství zpachtované půdy je nesporné, že nejméně polovina této půdy je v rukou zámožného rolnictva, vesnické buržoazie, která organizuje zemědělství kapitalistickým způsobem.

Údaje o pachtovním jsou obvykle uváděny jen „v průměru“ pro všechny pachtýře a za veškerou půdu. Nakolik tyto průměrné údaje *přikrášlují* nevýslovnou bídu a útlak rolníků, je vidět ze zemědělní statistiky týkající se dněperského újezdu Tavridské gubernie, kde je naštěstí výjimečně uvedena výše pachtovního pro různé skupiny rolnictva:

	Procento pachtujících usedlostí	Na 1 pachtující usedlost připadá orné půdy (v děšjatinách)	Pachtovní za 1 děšjatinu v rublech
Osévající méně než 5 děšjatin	25	2,4	15,25
5—10 ”	42	3,9	12,00
10—25 ”	69	8,5	4,75
25—50 ”	88	20,0	3,75
přes 50 ”	91	48,6	3,55
<i>Celkem</i>	56,2	12,4	4,23

„Průměrná“ výše pachtovného — 4 ruble 23 kopějek za děšjatinu — falšuje tedy nepokrytě skutečnost, neboť stírá rozpory, jež tvoří samu podstatu věci. Chudina je nucena pachtovat si půdu za vydřidušskou cenu, která je třikrát vyšší než průměrná. Boháči si výhodně kupují půdu ve „velkém“, a tak ji příležitostně pochopitelně přenechají potřebnému sousedovi se ziskem 275 %. Není pacht jako pacht. Existuje zotročující závislost na statkářích jako za nevolnictví, existuje irský pacht a existuje obchod půdou, kapitalistické farmářství.

Skutečnost, že rolníci dávají do pachtu přídělovou půdu, ještě názorněji ukazuje kapitalistické vztahy uvnitř obcí, ožebračování chudiny a obohacování menšiny na úkor této ožebračované masy. Pachtování a propachtování půdy jsou jevy, které vůbec nesouvisejí s občinou a s rovným rozdělením půdy. Jaký význam bude mít v praktickém životě toto rovné rozdělení přídělové půdy, jestliže chudina je nucena *propachtovávat* boháčům půdu, kterou dostala při rovném dělení? A jakými fakty lze názorněji vyvrátit „horování pro občinu“ než faktem, že život *ignoruje* oficiální, evidované, státem uznané rovné příděly? Skutečnost, že chudina dává do pachtu přídělovou půdu a že se pacht soustřeďuje v rukou boháčů, názorně dokazuje, jak bezmocná je jakákoli rovnost v užívání půdy vůči rozvíjejícímu se kapitalismu.

Do jaké míry je rozšířeno toto propachtování přídělové půdy? Podle výsledků zemstevního statistického průzkumu z 80. let minulého století, které jsou dnes už zastaralé, ale prozatím se jimi musíme spokojit, se nezdá, že by počet usedlostí, jež půdu propachtovávají, a procento propachtované přídělové půdy byly velké. Například v dněperském újezdu Tavrijské gubernie propachtovává přídělovou půdu 25,7 % hospodářů; podíl propachtované přídělové půdy činí 14,9 %. V novouzenském újezdu Samarské gubernie propachtovává půdu 12 % usedlostí. V kamyšinském újezdu Saratovské gubernie se dává do pachtu 16 % půdy.

V krasnoufimském újezdu Permské gubernie propachtová-
vá přidělovou ornou půdu 8500 hospodářů z 23 500, tj. více
než třetina. Do pachtu se dává 50 500 děsjatin přidělové
půdy z 410 000 děsjatin, tj. asi 12 %. V zadonském újezdu
Voroněžské gubernie se ze 135 500 děsjatin přidělové půdy
propachtovává 6500 děsjatin, tj. necelých 5 %. Ve třech
újezdech Nižněnovgorodské gubernie se ze 433 000 děsjatin
propachtovává 19 000 děsjatin, tedy rovněž méně než
5 %. Avšak všechna tato čísla se nepatrná jen zdají, pro-
tože takové procentní vyjádření obsahuje nevyslovený
předpoklad, že půdu dávají do pachtu víceméně rovno-
měrně hospodáři všech skupin. Takový předpoklad však
přímo odporuje skutečnosti. Mnohem závažnější než abso-
lutní čísla o pachtování a propachtovávání, než průměrná
procenta propachtovávané půdy nebo hospodářů, kteří
ji dávají do pachtu, je skutečnost, že půdu dává do pachtu
hlavně chudina a že nejvíce si ji pachtují zámožní rolníci.
Údaje zemstevního statistického průzkumu o tom nenechá-
vají nikoho na pochybách. Na 20 % nejzámožnějších
usedlostí připadá 0,3 %—12,5 % veškeré propachtovávané
půdy. A naopak, na 50 % usedlostí nejnižších skupin při-
padá z celkové plochy propachtovávané půdy 63,3 % až
98,0 %. A tuto půdu, kterou propachtovává chudina, si
samozřejmě pachtují tíž zámožní rolníci. Z toho je opět
jasně vidět, že v různých skupinách rolnictva má propach-
továvání půdy rozdílný význam: chudina ji dává do pachtu
z bídy, protože ji není s to obdělávat, nemá osivo, dobytek
ani inventář a zoufale potřebuje peníze. Bohatí rolníci dá-
vají půdu do pachtu zřídka: buď v zájmu hospodářství vy-
měňují jeden pozemek za jiný, anebo s půdou přímo ob-
chodují.

Uvedeme konkrétní údaje z dněperského újezdu Tavrid-
ské gubernie: [viz tabulku na s. 112. *Red.*]

Není snad z těchto údajů patrné, že opouštění půdy a
rozsáhlá proletarizace tu souvisí s tím, že nepatrná hrstka
boháčů obchoduje s půdou? Není snad příznačné, že pro-

	Hospodáři	
	propachtová- vající přidělo- vou půdu	Propachtovaná přídělová půda v %
Neosévající	80	97,1
Osévající méně než 5 děsjatin	30	38,4
” 5—10 ”	23	17,2
” 10—25 ”	16	8,1
” 25—30 ”	7	2,9
” více než 50 ”	7	13,8
<i>V újezdu celkem</i>	25,7	14,9

cento propachtovávané přídělové půdy se zvyšuje právě u těch, kdo osévají velké plochy a mají v průměru 17 děsjatin přídělové půdy na usedlost, 30 děsjatin koupené půdy a 44 děsjatin zpachtované půdy? Celá chudá skupina v dněperském újezdu, tj. 40 % usedlostí, jež mají 56 tisíc děsjatin přídělové půdy, si celkem bere do pachtu 8 tisíc děsjatin a dává do pachtu 21 500 děsjatin půdy. Naproti tomu zámožná skupina, kam patří 18,4 % usedlostí, která má 62 000 děsjatin přídělové půdy, dává do pachtu 3000 děsjatin přídělové půdy a bere si do pachtu 82 000 děsjatin. Ve třech újezdech Tavridské gubernie si tato zámožná skupina propachtovává 150 000 děsjatin přídělové půdy, tj. tři pětiny veškeré propachtovávané přídělové půdy! V novouzenském újezdu Samarské gubernie dává přídělovou půdu do pachtu 47 % usedlostí bez koně a 13 % usedlostí s jedním koněm, kdežto majitelé 10 i více kusů tažného dobytka, jichž je jen 7,6 % z celkového počtu usedlostí, si berou do pachtu po 20, 30, 60, 70 děsjatinách *přídělové* půdy.

Pokud jde o kupovanou půdu, musíme říci téměř totéž, co o zpachtované půdě. Rozdíl je v tom, že v pachtu existují rysy typicky feudální, že pacht bývá za určitých podmínek založen na odpracovávání a zotročování, tj. bývá to způsob, jak připoutat k statkářskému hospodářství pracovní síly z ožebračených rolníků v okolí. Pokud si však

rolníci s přidělovou půdou kupují půdu do soukromého vlastnictví, je to jev ryze buržoazní. Na Západě někdy připoutávají zemědělské dělníky a nádeníky k půdě tím, že jim prodávají menší pozemky. U nás v Rusku byla obdobná operace už dávno oficiálně provedena jakožto „velká reforma“ z roku 1861; kupují-li si dnes rolníci půdu, znamená to pouze, že se z obcí vyčleňují představitelé vesnické buržoazie. O tom, jak se mezi rolníky po roce 1861 vyvíjela koupě půdy, jsme už mluvili, když jsme rozebírali údaje o pozemkové držbě. Na tomto místě je třeba upozornit na obrovskou koncentraci kupované půdy v rukou menšiny: 59,7 %—99 % koupené půdy se koncentruje ve 20 % zámožných usedlostí; na 50 % nejchudších usedlostí připadá 0,4 %—15,4 % veškeré půdy, kterou rolníci koupili. Můžeme proto směle tvrdit, že ze 7 1/2 miliónu děšjatin půdy, kterou získali rolníci do individuálního vlastnictví v letech 1877—1905 (viz výše), jsou dvě třetiny až tři čtvrtiny v rukou nepatrné menšiny zámožných usedlostí. Totéž se samozřejmě týká i půdy, kterou skupily rolnické obce a sdružení. V roce 1877 měly rolnické obce 765 000 děšjatin koupené půdy, kdežto v roce 1905 už 3,7 miliónu děšjatin, a rolnická sdružení měla v roce 1905 v soukromém vlastnictví 7,6 miliónu děšjatin půdy. Bylo by mylné domnívat se, že půda, kterou si kupují nebo berou do pachtu obce, se rozděluje jinak než při individuální koupi či pachtu. Fakta mluví o opaku. Byly například shromážděny údaje o rozdělení půdy, kterou si od státu zpachtovaly rolnické *obce* ve 3 vnitrozemských újezdech Tavridské gubernie; přitom se ukázalo, že 76 % zpachtované půdy je v rukou zámožné skupiny (asi 20 % usedlostí), kdežto 40 % nejchudších usedlostí má pouze 4 % veškeré zpachtované půdy. Rolníci si rozdělují zpachtovanou nebo koupenou půdu jedině „podle peněz“.

Ze všech výše uvedených údajů o přidělové, zpachtované, koupené a propachtované rolnické půdě vyplývá závěr, že *skutečné užívání půdy* rolnictvem se den ze dne stále více rozchází s oficiální, úředně evidovanou držbou přidělové půdy rolnictva. Vezmeme-li ovšem celkové údaje nebo „průměr“, pak se propachtovaná přidělová půda vyrovná zpachtované, zbývající zpachtovaná a koupená půda se rozvrhne na všechny usedlosti zdánlivě rovným dílem, takže získáme dojem, že skutečné užívání půdy se příliš podstatně neliší od oficiální, tj. přidělem vymezené držby. Takový dojem však bude fiktivní, neboť skutečné užívání půdy rolníky se nejvíce vzdaluje od původního rovného užívání přidělové půdy *právě v nejvyšší a nejnižší skupině* rolníků; „průměrná“ čísla tedy věc nutně zkreslují!

Ve skutečnosti rolníci nejnižších skupin využívají relativně — a někdy i absolutně — méně půdy, než kolik činí výměra přidělové půdy (propachtovávání půdy; nepatrný podíl zpachtované půdy); naproti tomu u nejvyšších skupin je výměra veškeré užívané půdy vždycky relativně i absolutně vyšší než výměra přidělové půdy, protože je tu koncentrována koupená i zpachtovaná půda. Jak jsme viděli, má 50 % usedlostí nejchudších skupin 33 %—37 % přidělové půdy, užívá však celkem jen 18,6 %—31,9 %. V některých případech činí tento rozdíl téměř polovinu výměry přidělové půdy: například v krasnoufimském újezdu Permské gubernie jde o 37,4 % přidělové půdy, ačkoli celkově se užívá jen 19,2 % půdy. 20 % zámožných usedlostí má 29 %—36 % přidělové půdy, avšak celkem užívá 34 %—49 %. Pro ilustraci těchto poměrů uvedeme některé konkrétní údaje. V dněperském újezdu Tavridské gubernie má 40 % nejchudších usedlostí 56 000 děsjatin přidělové půdy, ale přesto užívá 45 000 děsjatin, tj. o 11 000 děsjatin méně. Zámožná skupina (18 % usedlostí) má 62 000 děsjatin přidělové půdy, přesto však užívá 167 000 děsjatin,

tj. o 105 000 děsjatin více. Ve třech újezdech Nižněnovgorodské gubernie je situace takováto:

	Na 1 usedlost připadá děsjatin	
	přídělové půdy	veškeré užívané půdy
Rolníci bez koní	5,1	4,4
” s 1 koněm	8,1	9,4
” se 2 koňmi	10,5	13,8
” se 3 koňmi	13,2	21,0
” se 4 a více koňmi	16,4	34,6
<i>Celkem</i>	8,3	10,3

I zde v nejnižší skupině se v důsledku pachtování a propachtování půdy absolutně snížila výměra užívané půdy. A tato nejnižší skupina, tj. rolníci bez koně, zahrnuje celých 30 % usedlostí. Téměř třetině usedlostí přináší pachtování a propachtování půdy absolutní *ztrátu*. Usedlosti s jedním koněm (37 %) si zvětšily výměru užívané půdy, ovšem jen velmi nepatrně, v nižším poměru, než kolik činí průměrné zvětšení výměry půdy užívané rolníky (z 8,3 děsjatiny na 10,3 děsjatiny). Proto se *podíl* této skupiny na celkovém užívání půdy snížil: ve všech třech újezdech měla tato skupina 36,6 % přídělové půdy, avšak celkově užívala jen 34,1 %. A naopak nepatrná menšina nejvyšších skupin si zvětšila výměru užívané půdy vysoko nad průměr. Usedlosti se třemi koňmi (7,3 %) zvýšily pozemkovou držbu jedenapůlkrát — ze 13 děsjatin na 21, usedlosti s větším počtem koní (2,3 %) více než dvojnásobně — ze 16 na 35 děsjatin.

Z toho vidíme, že *snižování významu přídělové půdy v rolnickém hospodářství* je všeobecným jevem. K tomuto snižování dochází na obou pólech vesnice různým způsobem. U chudiny význam přídělové půdy klesá, protože rostoucí bída a ožebračování ji *nutí* dávat půdu do pachtu, odcházet z půdy, *redukovat* obdělávanou půdu pro nedostatek do-

bytka, inventáře, osiva a finančních prostředků a nechat se buď najímat na nějakou práci, anebo... odebrat se na pravdu boží. Nejnižší skupiny rolnictva vymírají — hladomory, kurděje, tyfus konají své. U nejvyšších skupin rolnictva význam přídělové půdy klesá, protože rozšiřující se hospodářství je nuceno vycházet daleko za meze této půdy; toto hospodářství musí být budováno na nové formě pozemkové držby, nikoli té, která je svazuje, nýbrž na svobodné držbě, nikoli na odvěké rodové držbě, nýbrž na půdě kupované na trhu: koupě a pacht. Čím více půdy má rolnictvo, čím viditelněji mizí stopy nevolnictví, čím rychlejší je hospodářský rozvoj, tím výraznější je osvobozování od přídělové půdy, vtahování veškeré půdy do obchodního obratu a budování tržního zemědělství na zpachtované půdě. Příkladem je Novorusko. Právě jsme si ukázali, jak tam zámožné rolnictvo hospodaří spíše na koupené a zpachtované půdě než na půdě přídělové. Zdá se to paradoxní, ale je to tak: v této části Ruska s největším bohatstvím půdy přenáší zámožné rolnictvo, jež má nejvíce přídělové půdy (16—17 děsjatin na usedlost), těžiště svého hospodaření z přídělové půdy na *nepřídělovou!*

Skutečnost, že se úloha přídělové půdy na obou rychle se rozvíjejících pólech rolnictva snižuje, má mimo jiné velký význam pro zhodnocení podmínek agrárního převratu, který devatenácté století odkázalo století dvacátému a který vyvolal boj tříd v naší revoluci. Tato skutečnost národně ukazuje, že se *likvidace* starých forem pozemkové držby, statkářské i rolnické, stala *bezpodmínečnou ekonomickou nutností*. Tato likvidace je absolutně nevyhnutelná a žádná síla na světě jí nezabrání. Bojuje se o způsob této likvidace a o její provedení: provést ji v Stolypinově duchu, s tím, že bude zachována statkářská pozemková držba a kulaci dál budou drancovat občinu, anebo rolnickým způsobem, s tím, že bude zlikvidována statkářská pozemková držba a že se nacionalizací půdy odstraní všechny středověké přehradu týkající se půdy. O tom však promlu-

víme podrobněji dále. Teď je třeba poukázat na důležitý jev, že totiž snižování významu přídělové půdy vede k neobyčejně nerovnoměrnému rozdělení daní a dávek.

Víme, že daně a dávky ruského rolníka si uchovaly velmi silné znaky středověku. Nemůžeme se zde zabývat podrobnostmi z finančních dějin Ruska. Postačí, uvedeme-li výkup — toto přímé pokračování středověkého obroku, tuto daň feudálním statkářům, která je vybírána za pomoci policejního státu. Postačí, připomeneme-li nerovnoměrné zdanění šlechtické a rolnické půdy, naturální dávky atd. Uvádíme pouze celkovou výši daní a dávek podle údajů voroněžské statistiky *rolnických rozpočtů*.⁶⁵ Průměrný hrubý příjem rolnické rodiny (podle údajů o 66 typických rozpočtech) činí 491 rublů 44 kopějek, hrubé výdaje 443 rublů. Čistý příjem je 48 rublů 44 kopějek. Přitom na daně a dávky „průměrné“ usedlosti připadne 34 rublů 35 kopějek. Daně a dávky obnášejí tudíž 70 % *čistého příjmu*. Daně to jsou samozřejmě jen svou formou — ve skutečnosti je to staré feudální vykořisťování „*poddanského stavu*“. Čistý peněžní příjem průměrné rodiny činí pouhých 17 rublů 83 kopějek, tj. „daně“ vymáhané na ruském rolníkovi jsou *dvakrát vyšší* než jeho čistý peněžní příjem, a to podle údaje za rok **1889**, nikoli za rok 1849!

Průměrná čísla však i zde příkrášlují bídu rolníků a líčí postavení rolnictva v mnohem lepším světle, než odpovídá skutečnosti. Údaje o rozdělení daní a dávek mezi skupinami různě majetných rolníků ukazují, že u rolníka bez koně a s jedním koněm (tj. *u tří pětín* všech rolnických rodin v Rusku) daně a dávky mnohonásobně převyšují nejen čistý peněžní, ale i čistý celkový příjem. Podívejme se na tyto údaje: [viz tabulku na s. 118. *Red.*]

Rolníci bez koně a s jedním koněm zaplatí ve formě daní *sedminu a desetinu* svých *celkových* výdajů. Nevolnický obrok byl sotva tak vysoký: pro statkáře by nebylo bývalo výhodné stůj co stůj zbídačovat masy rolníků, kteří byli jeho majetkem. Pokud jde o výši daní, je tu opravdu obrovský

Rozpočtové údaje
(na 1 usedlost v rublech)

	celkový příjem	výdaje	daně a dávky	totéž v % k výda- jům
a) Bez koně	118,10	109,08	15,47	14,19
b) s 1 koněm	178,12	174,26	17,77	10,20
c) se 2 koňmi	429,72	379,17	32,02	8,44
d) se 3 koňmi	753,19	632,36	49,55	7,83
e) se 4 koňmi	978,66	937,30	67,90	7,23
f) s 5 a více koňmi	1 766,79	1 593,77	86,34	5,42
<i>Průměrně</i>	491,44	443,00	34,35	7,75

nepoměr: zámožní rolníci platí v poměru ke svému příjmu třikrát či dvakrát méně. Co je příčinou tohoto nepoměru? To, že hlavní část daní je rozvržena mezi rolníky podle držby přídělové půdy. Podíl daní a podíl přídělové půdy splývají rolníkovi v jeden pojem: „duše“. Jestliže v našem případě číselně vyjádříme výši daní a dávek, jež v různých skupinách připadají na jednu děsatinu přídělové půdy, dostaneme tato čísla: a) 2,6 rublu; b) 2,4 rublu; c) 2,5 rublu; d) 2,6 rublu; e) 2,9 rublu a f) 3,7 rublu. S výjimkou nejvyšší skupiny, která vlastní velké průmyslové podniky, jež se zdaňují zvlášť, vidíme, že daně jsou rozděleny přibližně rovnoměrně. Podíl přídělové půdy i zde celkem odpovídá podílu daní. Tento jev je přímým přežitkem (i přímým důkazem) toho, že naše obecina má poddanský charakter. V podmínkách hospodářství založeného na odpracovávání tomu ani nemůže být jinak: statkáři by si 50 let po „osvobození“ nemohli z místních rolníků zajistit osobně závislé pracovníky, kdyby tito rolníci nebyli připoutáni k hladovému přídělu a nemuseli za něj platit třikrát víc. Nesmíme zapomínat, že *koncem 19. století* nebylo v Rusku vzácností, že se rolníci museli z přídělové půdy *vykupovat*, platit „doplatky“ za to, že se vzdali přídělu, tj. doplácet určitou částku tomu, kdo si vzal jejich příděl,

když z půdy odešli. Když například pan Žbankov v knize Kraj žen^[42] (Kostroma 1891) popisuje život kostromských rolníků, říká, že když Kostromští odcházejí za prací, jen „zřídka kdy dostávají vlastníci za půdu určitou malou částku daní, zpravidla ji totiž pronajímají pouze proto, aby ji pachtýři ohradili, a všechny daně platí sám hospodář“. V Přehledu Jaroslavské gubernie^[191] z roku 1896 se rovněž velice často poukazuje na to, že se rolníci odcházející za prací musí ze svého přídělů vykoupit.

V čistě zemědělských guberniích se však s *takovou* „mocí půdy“^[328] nesetkáme. Ovšem také v nich v jiné formě nesporně platí, že význam přídělové půdy na obou pólech vesnice klesá. To je všeobecně známé. A tato skutečnost vede k tomu, že rozdělení daní podle přídělové půdy nutně způsobuje stále větší a větší nepoměr ve zdanění. Ekonomický vývoj spěje ze všech stran a různými cestami k tomu, že středověké formy pozemkové držby se rozpadají, stavovské přehrady (přídělová, statkářská aj. půda) se hroutí a nové formy hospodaření vznikají z částí té či oné, lhostejno které pozemkové držby. Devatenácté století odkazuje dvacátému století bezpodmínečně závazný úkol — dokončit toto „očistění“ pozemkové držby od středověkých forem. Bojuje se o to, bude-li toto „očistění“ provedeno formou rolnické nacionalizace půdy, nebo formou urychleného vydrancování obcí kulaky a přeměnou statkářského hospodářství v junkerské.

V analýze údajů o současné soustavě rolnického hospodářství teď přejdeme od otázky půdy k problematice chovu dobytka. I tady jsme nuceni znovu konstatovat jako obecné pravidlo, že rozdělení dobytka mezi rolnická hospodářství je *mnohem nerovnoměrnější* než rozdělení přídělové půdy. Například rolníci dněperského újezdu v Tavridské gubernii mají následující množství dobytka: [viz tab. na s. 120. *Red.*]

Rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší skupinou v počtu kusů dobytka je *desetkrát* větší než rozdíl v množství přídělové půdy. Skutečný rozsah hospodářství se i podle údajů

	Na jednu usedlost připadá	
	děšjatin přídělové půdy	kusů všeho dobytka
Neosévající	6,4	1,1
Osévající méně než 5 děšjatin	5,5	2,4
” 5—10 ”	8,7	4,2
” 10—25 ”	12,5	7,3
” 25—50 ”	16,6	13,9
” více než 50 ”	17,4	30,0
<i>Průměrně</i>	11,2	7,6

o chovu dobytka velmi málo podobá tomu, co se obvykle předpokládá, když se uvádějí pouze průměrná čísla a vychází se z domněnky, že příděl podmiňuje všechno. Ať vezmeme kterýkoli újezd, všude je dobytek rozdělen mnohem nerovnoměrněji než přídělová půda. V 20 procentech zámožných usedlostí s 29 %—36 % přídělové půdy je soustředěno 37 %—57 % celkového množství dobytka, které má rolnictvo v daném újezdu nebo ve skupině újezdů. Na 50 % usedlostí nejnižších skupin zbývá 14 %—30 % dobytka z celkového množství.

Tyto údaje však zdaleka ještě nepostihují hloubku skutečných rozdílů. Kromě množství dobytka má stejný, a někdy dokonce i větší význam jeho *kvalita*. Polozruinovaný rolník s nuzným hospodářstvím, závislý ve všem a na všech, není pochopitelně s to opatřit si a chovat alespoň trochu kvalitní dobytek. Hladoví-li hospodář (spíš chudák než hospodář!), hladoví i dobytek, jinak tomu být nemůže. Rozpočtové údaje z Voroněžské gubernie zvláště výmluvně dokazují, jak ubohý je chov dobytka v hospodářstvích rolníků bez koně a s jedním koněm, tj. ve *třech pětinach* všech rolnických hospodářství v Rusku. Abychom ukázali, jak vypadá chov dobytka v rolnických hospodářstvích, uvedeme některé z těchto údajů: [viz tabulku na s. 121. *Red.*]

V letech 1896—1900 bylo v evropském Rusku 3 ¹/₄ miliónu usedlostí bez koně. Není těžké si představit, jak vypadá jejich rolnické „hospodářství“, když do živého

	Počet kusů dobytka připadajících na 1 hospodářství (v přepočtu na skot)	Průměrná výše výdajů za rok v rublech	
		na doplnění a opravu inventáře a na doplnění dobytka	na krmi-vo pro dobytek
a) bez koní	0,8	0,08	8,12
b) s 1 koněm	2,6	5,36	36,70
c) se 2 koňmi	4,9	8,78	71,21
d) se 3 koňmi	9,1	9,70	127,03
e) se 4 koňmi	12,8	30,80	173,24
f) s 5 a více koňmi	19,3	75,80	510,07
<i>Průměrně</i>	5,8	13,14	98,91

i mrtvého inventáře investují *osm kopějek* ročně. Jednoho koně mělo $3 \frac{1}{3}$ miliónu usedlostí. Při výdajích pěti rublů ročně na doplnění inventáře i dobytka mohou jen skomírat ve věčné a bezvýchodné bídě. Dokonce i rolníci se dvěma ($2 \frac{1}{2}$ miliónu usedlostí) a třemi koňmi (1 milión usedlostí) investují do živého i mrtvého inventáře jen 9—10 rublů ročně. Pouze ve dvou nejvyšších skupinách (z 11 miliónů všech rolnických hospodářství jich je v celém Rusku 1 milión) se vydaje na živý i mrtvý inventář alespoň trochu blíží stavu správně vedeného rolnického hospodářství.

Za takových podmínek nemůže být přirozeně kvalita dobytka v hospodářstvích různých skupin stejná. Hodnota jednoho tažného koně u rolníka s jedním koněm se například odhaduje na 27 rublů, u rolníka se dvěma koňmi na 37 rublů, se třemi koňmi na 61 rublů, se čtyřmi koňmi na 52 rublů a s více koňmi na 69 rublů. Rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší skupinou činí více než 100 %. Tento jev je společný všem kapitalistickým zemím, kde existuje malé a velké hospodářství. Ve své knize *Agrární otázka*^[84] (díl I,

Petrohrad 1908*) jsem ukázal, že Drechsler ve svém šetření, které se týkalo německého zemědělství a dobytkářství, dospěl k úplně stejným výsledkům.⁶⁶ Průměrná váha průměrného kusu dobytka dosahovala na velkých statcích 619 kg (rok 1884, cit. dílo, s. 259), v rolnických hospodářstvích s 25 a více hektary 427 kg, v hospodářstvích se 7 1/2—25 hektary 382 kg, s 2 1/2—7 1/2 hektary 352 kg a konečně v hospodářstvích do 2 1/2 hektaru 301 kg.

Na množství a kvalitě dobytka závisí také péče o půdu, hlavně její hnojení. Už jsme ukázali, že veškeré statistické údaje za celé Rusko svědčí o tom, že statkářské pozemky jsou lépe hnojeny než rolnické. Teď vidíme, že takové dělení, jež bylo správné a oprávněné za nevolnictví, zastaralo. Mezi různými rolnickými hospodářstvími zeje hluboká propast a všechna šetření, propočty, závěry a teorie, které vycházejí z představ o „průměrném“ rolnickém hospodářství, vedou v této otázce k absolutně nesprávným závěrům. Zemstevní statistika bohužel jen velmi zřídka zkoumá různé skupiny usedlostí, omezuje se jen na údaje podle občin. Ale podrobným šetřením v usedlostech v Permské gubernii (krasnoufimský újezd) byly přece jen výjimečně shromážděny přesné údaje o hnojení půdy v různých rolnických usedlostech:

	Podíl usedlostí, které hnojí chlévkou mrvou v %	Počet vyvezených vozů mrvy na 1 usedlost (která hnojí půdu mrvou)
Obdělávající méně než 5 děsjatin	33,9	80
” 5—10 ”	66,2	116
” 10—20 ”	70,3	197
” 20—50 ”	76,9	358
” více než 50 ”	84,3	732
<i>Průměrně</i>	51,7	176

* Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 244—255. *Red.*

Tady už vidíme typy hospodářství lišící se od sebe úrovní obdělávání půdy podle velikosti hospodářství. I v jiných místech dospěli pracovníci provádějící šetření, týkající se této otázky, k podobným závěrům. Orelští statistikové konstatují^[286], že v zámožnějších hospodářstvích je od jednoho kusu dobytka téměř dvakrát více hnoje než v chudých hospodářstvích. Při 7,4 kusu dobytka na usedlost připadá na jeden kus 391 pudů hnoje, při 2,8 kusu — 208 pudů. Za „normální“ se považuje 400 pudů, takže normy dosahuje jen nevelká menšina zámožných rolníků. Chudina je nucena používat slámu a hnůj na topení, a někdy dokonce musí hnůj prodávat atd.

V souvislosti s tím je třeba prozkoumat, jak vzrůstá počet rolníků bez koní. Z celkového počtu 10,1 miliónu usedlostí ve 48 guberniích evropského Ruska v letech 1888—1891 nemělo koně 2,8 miliónu usedlostí, tj. 27,3 %. Přibližně za 9—10 let, v letech 1896—1900, bylo z 11,1 miliónu usedlostí 3,2 miliónu usedlostí bez koně, tj. 29,2 %. O rostoucím vyvlastňování rolnictva není tudíž sporu. Podíváme-li se však na tento proces z agronomického hlediska, dospějeme na první pohled k paradoxnímu závěru: dospěl k němu známý narodnický publicista pan V. V.^[287] už v roce 1884 (Věstník Jevropy⁶⁷, 1884, č. 7), když porovnával množství děsjatin orné půdy připadající na jednoho koně v našem rolnickém hospodářství s množstvím děsjatin připadajících na něj v „normálním“ trojhonném hospodářství, normálním z agronomického hlediska. Ukázalo se, že rolníci chovají *příliš mnoho* koní. Na jednoho koně u nich připadá jen 5—8 děsjatin ornice místo 7—10 děsjatin, jak to vyžaduje agronomie. A tak pan V. V. moudře usoudil, že „snižování stavu koní u části obyvatelstva v této oblasti Ruska (středoruského černozemního pásma) musíme do určité míry pokládat za obnovení normálního poměru mezi počtem tažného dobytka a plochou, kterou je třeba obdělát“. Tento paradox lze v podstatě vysvětlit tím, že snižování stavu koní je provázeno koncentrací půdy v zámož-

ných usedlostech, u nichž je poměr mezi počtem koní a plochou obdělávané půdy „normální“. Tento normální poměr se „neobnovuje“ (neboť v našem rolnickém hospodářství nikdy nebyl), toho dosahuje pouze rolnická buržoazie. „Nenormálnost“ však spočívá v roztržitosti výrobních prostředků v drobném rolnickém hospodářství. Množství půdy, kterou milión rolníků s jedním koněm obdělává miliónem koní, obdělávají bohatí rolníci lépe a pečlivěji půl miliónem nebo třemi čtvrtinami miliónu koní.

Pokud jde o mrtvý inventář, je třeba v rolnickém hospodářství rozlišovat tradiční rolnický inventář a zdokonalené zemědělské nářadí. Rozdělení tradičního inventáře celkem odpovídá rozdělení tažného dobytka. V údajích tohoto typu nenajdeme nic nového pro charakteristiku rolnického hospodářství. Zdokonalené nářadí, které je mnohem dražší a vyplatí se jen ve větším hospodářství, zavádějí pouze úspěšně se rozvíjející hospodářství a je koncentrováno mnohem více. Údaje o této koncentraci jsou nesmírně důležité, protože jedině ony dovolují udělat si přesnou představu o tom, kterým směrem a za jakých společenských podmínek se ubírá *pokrok* v rolnickém hospodářství. Od roku 1861 se v tomto směru nesporně udělal krok vpřed, ale velice často se pokládá za sporný nebo se zpochybňuje kapitalistický ráz tohoto pokroku nejen ve statkářském, nýbrž i v rolnickém hospodářství.

Uvádíme údaje zemstevní statistiky o rozdělení zdokonaleného nářadí mezi rolníky: [viz tabulku na s. 125. *Red.*]

V tomto kraji je mezi rolníky poměrně málo zdokonaleného nářadí. Podíl usedlostí, které je mají, je velmi malý. Přitom nejnižší skupiny rolníků je téměř vůbec nemají, kdežto nejvyšší je používají soustavně. V novouzenském újezdu Samarské gubernie má zdokonalené nářadí pouze 13 % hospodářů; jejich podíl se zvyšuje na 40 % ve skupině s 5—20 kusy tažného dobytka a na 62 % ve skupině s 20 a více kusy. V krasnoufimském újezdu Permské gubernie

Počet kusů zdokonaleného
zemědělského náradí
připadající na 100
hospodářství

	ve 2 újezdech Orelské gubernie	v 1 újezdu Voroněžské gubernie
Bez koní	0,01	—
S 1 koněm	0,2	0,06
Se 2—3 koňmi	3,5	1,6
Se 4 a více koňmi	36,0	23,0
<i>Průměrně</i>	2,2	1,2

(ve třech částech újezdu) připadá na 100 hospodářství 10 kusů zdokonaleného náradí — to je celkový průměr. Na 100 hospodářství obdělávajících 20—50 děsjatin připadá však 50 kusů náradí a na 100 hospodářství obdělávajících 50 děsjatin dokonce 180 kusů. Vezmeme-li poměr vyjádřený v procentech, který jsme brali dříve za základ pro srovnání údajů týkajících se různých újezdů, ukáže se, že 20 % zámožných usedlostí má 70 %—86 % veškerého zdokonaleného náradí, zatímco na usedlosti chudiny, jejichž podíl činí 50 %, připadá 1,3 %—3,6 %. Je tedy nade vše pochybnost, že pokrok v používání zdokonaleného náradí mezi rolnictvem (o tomto pokroku mluví mimo jiné pan Kaufman ve výše citované práci^[70] z roku 1907) je pokrokem zámožného rolnictva. Tři pětiny všech rolnických usedlostí, usedlostí bez koně a s jedním koněm, téměř vůbec nejsou s to využívat tato zdokonalení.

V

Při zkoumání rolnického hospodářství jsme dosud brali rolníky převážně jako vlastníky a zároveň jsme ukazovali, že nejnižší skupiny jsou neustále z řad vlastníků vytlačovány. Kam jsou vytlačovány? Samozřejmě mezi proletá-

riát. Nyní musíme podrobně prozkoumat, jak vlastně vzniká proletariát, hlavně vesnický, a jak se utváří trh pracovní síly v zemědělství. Jestliže pro hospodářství založené na odpracovávání jsou typickými představiteli tříd feudální statkář a rolník s přidělovou půdou osobně na něm závislý, pak pro kapitalistické hospodářství je typický farmář najímající pracovní sílu a námezdní zemědělský dělník nebo nádeník. Jak se statkář a zámožný rolník mění v najímatele, jsme už ukázali výše. Teď se podíváme, jak se z rolníka stává námezdní dělník.

Používají zámožní rolníci mnoho námezdní práce? Vezmeme-li z celkového počtu rolnických usedlostí průměrný podíl usedlostí se zemědělskými dělníky (jak se to obvykle dělá), dostaneme velmi nízké procento: 12,9 % v dněperském újezdu Tavridské gubernie, 9 % v novouzenském újezdu Samarské gubernie, 8 % v kamyšinském újezdu Saratovské gubernie, 10,6 % v krasnoufimském újezdu Permské gubernie, 3,5 % ve dvou újezdech Orelské gubernie, 3,8 % v jednom újezdu Voroněžské gubernie a 2,6 % ve třech újezdech Nižněnovgorodské gubernie. To jsou však v podstatě fiktivní údaje, protože vyjadřují poměr usedlostí se zemědělskými dělníky k celkovému počtu usedlostí včetně těch, které tyto dělníky poskytují. V každé kapitalistické společnosti tvoří buržoazie nepatrnou menšinu obyvatelstva. Usedlostí s námezdními dělníky bude vždycky „málo“. Jde o to, vzniká-li tu zvláštní typ hospodářství, anebo je najímání pracovních sil náhodné. I na tuto otázku zcela spolehlivě odpovídají údaje zemstevní statistiky: u skupin zámožného rolnictva všude uvádějí mnohem vyšší podíl usedlostí se zemědělskými dělníky, než je celkový průměr na újezd. Vezmeme údaje o krasnoufimském újezdu Permské gubernie, které výjimečně poskytují informace nejen o najímání zemědělských dělníků, ale i o najímání nádeníků, tj. o formě námezdní práce, která je pro zemědělství typičtější. [Viz tabulku na s. 127. *Red.*]

Vidíme, že majetné usedlosti mají početnější rodiny,

mají více vlastních, pracujících členů rodiny než usedlosti chudé. Přesto však používají mnohem více námezdní práce. „Rodinná kooperace“ je základnou pro rozšiřování hospodářství, a tím se stává kooperací kapitalistickou. V nejvyšších skupinách se z najímání dělníků zjevně stává systém, najímání je podmínkou pro vedení rozšířeného hospodářství. Najímání nádenků je přitom velmi časté dokonce i ve střední skupině rolnictva: ve dvou nejvyšších skupinách (10,3 % usedlostí) najímá dělníky většina usedlostí a ve skupině obdělávající 10—20 děsjatin (22,4 % usedlostí) najímají dělníky na žně *více než dvě pětiny* z celkového počtu usedlostí. Z toho plyne, že zámožné rolnictvo by nemohlo existovat bez miliónové armády zemědělských dělníků a nádenků připravených mu sloužit. A jestliže údaje podle újezdů o průměrném podílu usedlostí se zemědělskými dělníky vykazují značné výkyvy, zcela všeobecným jevem je koncentrace usedlostí se zemědělskými dělníky v nejvyšších skupinách rolnictva, tj. přeměna zámožných usedlostí v podnikatelské. Na 20 % zámožných usedlostí připadá 48 %—78 % všech usedlostí s námezdními dělníky.

	Počet pracovníků mužského pohlaví na 1 usedlost	Podíl usedlostí najímajících dělníky v %			
		sezónních	na sena	na žně	na mláčení
Neobdělávající půdu	0,6	0,15	0,6	—	—
Obdělávající méně než 5 děsjatin	1,0	0,7	5,1	4,7	9,2
” 5—10 ”	1,2	4,2	14,3	20,1	22,3
” 10—20 ”	1,5	17,7	27,2	43,9	25,9
” 20—50 ”	1,7	50,0	47,9	69,6	33,7
” více než 50 ”	2,0	83,1	64,5	87,2	44,7
<i>Průměrně</i>	1,2	10,6	16,4	24,3	18,8

Statistika o druhém pólu vesnice nám obvykle nepředkládá údaje o počtu usedlostí, které poskytují námezdní dělníky všeho druhu. Naše zemstevní statistika udělala v celé řadě otázek velký pokrok ve srovnání se starou oficiální statistikou obsaženou ve zprávách gubernátorů a nejrůznějších odborů. V jedné otázce však i zemstevní statistika převzala staré oficiální hledisko, a sice pokud jde o takzvané „výdělky“ rolníků. Za skutečné zaměstnání rolníka se považuje práce na vlastní přidělové půdě; každá jiná činnost se klasifikuje jako vedlejší „výdělek“ nebo „živnost“; přitom se tu směšují takové ekonomické kategorie, jejichž rozlišení požadují již elementární poučky politické ekonomie. Do kategorie „zemědělských živnostníků“ jsou například vedle masy námezdních dělníků zahrnováni i zemědělstí podnikatelé (např. pěstitelé melounů). Kromě nich tu budou mezi „usedlosti s vedlejšími výdělky“ zahrnováni i žebráci a obchodníci, služebnictvo a samostatní řemeslníci apod. Tato z hlediska politické ekonomie nehorázná zmatenina je nesporně přímým pozůstatkem feudálního způsobu hospodaření. Statkáři bylo skutečně lhotejné, jakou vedlejší činností se zabývá rolník, povinný odvádět *mu* obrok: obchodem, námezdní prací či jinými vedlejšími výdělky; na všechny nevolné rolníky doléhala společná povinnost odvádět obrok, všichni byli pokládáni za dočasně a podmíněčně odloučené od svého skutečného zaměstnání.

Po zrušení nevolnictví se toto hledisko den ze dne dostávalo do stále příkrějšího rozporu se skutečností. Většina rolnických usedlostí s vedlejšími výdělky nesporně patří k těm usedlostem, které poskytují námezdní dělníky, ale zcela přesný obraz o tom nedostaneme, protože menšina *hospodářů* s vedlejšími výdělky přece jen spadá do celkového počtu chudiny a *příkrásluje* tak její postavení. Pro ilustraci uvedeme jeden příklad. V údajích o novouzenském újezdu Samarské gubernie vyčlenili statistikové ze souhrnu všech „výdělků“ „zemědělské výdělky“⁶⁸. Ani tento termín není

samozřejmě přesný, avšak ze seznamu zaměstnání se alespoň dovíme, že ze 14 063 „výdělečně činných osob“ tohoto druhu bylo 13 297 zemědělských dělníků a nádeníků. Zde je tedy převaha námezdních dělníků velmi značná. Podívejme se na údaje o těchto zemědělských výdělcích :

	Podíl pracovníků mužského pohlaví opatřujících si země- dělské výdělky v %
Bez tažného dobytka	71,4
S 1 kusem tažného dobytka	48,7
Se 2—3 kusy " "	20,4
Se 4 kusy " "	8,5
S 5—10 kusy " "	5,0
S 10—20 kusy " "	3,9
S 20 i více kusy " "	2,0
<i>V újezdu</i>	25,0

Z rolníků bez koní se tedy rekrutuje sedm desetin námezdních dělníků a z rolníků s jedním koněm téměř polovina. V krasnoufimském újezdu Permské gubernie činí podíl usedlostí opatřujících si zemědělské výdělky 16,2 %; na usedlosti neobdělávající půdu připadá 52,3 % „osob se zemědělskými výdělky“, na usedlosti obdělávající méně než 5 děsťatin — 26,4 %. V jiných újezdech, kde nejsou zemědělské výdělky uváděny zvlášť, není obraz tak jasný; přesto však zůstává obecným pravidlem, že „výdělky“ a „vedlejší zaměstnání“ jsou takřkajíc specialitou nejnižších skupin. Na 50 % usedlostí nejnižších skupin připadá 60 %—93 % všech usedlostí s „vedlejším zaměstnáním“.

Z toho vidíme, že rolníci nejnižších skupin, hlavně usedlosti s jedním koněm a bez koně, jsou svým postavením v celkové struktuře národního hospodářství *zemědělskými dělníky a nádeníky* (obecněji — námezdními dělníky) s *přídělovou* půdou. Tento závěr dokazují nejen údaje o vzrůstajícím používání námezdní práce v celém Rusku po roce

1861, ale i výsledky zkoumání rozpočtů zjišťujících zdroje příjmů nejnižších skupin, a konečně i údaje o životní úrovni těchto skupin. Těmito třemi důkazy se budeme zabývat poněkud podrobněji.

Celkové údaje o stoupajícím počtu zemědělských námezdních dělníků v celém Rusku jsou k dispozici jen o dělnících odcházejících za prací, bez přesného rozlišení zemědělských a nezemědělských dělníků. Otázka, kteří z nich převládají v celkovém počtu, byla řešena v narodnické literatuře ve prospěch zemědělských dělníků. My však dále uvedeme argumenty pro opačný názor. Je nesporné, že po roce 1861 rychle stoupl počet dělníků odcházejících za prací a rekrutujících se z řad rolnictva. Dokazují to všechny prameny. Do jisté míry se tento jev obráží ve statistice o příjmu z poplatků za vystavení osobních dokladů a o počtu vydaných dokladů. V roce 1868 činil příjem z těchto dokladů 2,1 miliónu rublů, v roce 1884 3,3 miliónu a v roce 1894 4,5 miliónu rublů. To je víc než dvojnásobek. V roce 1884 bylo v evropském Rusku vydáno 4,7 miliónu osobních dokladů a povolení, v letech 1897 a 1898 srovnatelně 7,8 a 9,3 miliónu. Za třináct let se tedy počet zdvojnásobil. Všechny tyto údaje se celkově shodují i s jinými propočty, například s propočty pana Uvarova, který shrnul údaje zemstevní statistiky — povětšinou zastaralé — ze 126 újezdů 20 gubernií a dospěl k závěru, že za prací odchází 5 miliónů dělníků, což je číslo pravděpodobné.⁶⁹ Pan S. Korolenko^[74] na základě údajů o počtu přebytečných místních dělníků dospěl k číslu 6 miliónů.

Podle názoru pana Nikolaje -ona^[34] tvoří „naprostou většinu“ všech výdělků zemědělské výdělký. Ve Vývoji kapitalismu* jsem podrobně vyložil, že údaje a šetření z 60., 80. a 90. let jasně dokazují nesprávnost tohoto závěru. Většinu dělníků odcházejících za prací, i když ne naprostou, tvoří nezemědělstí dělníci. Uvedeme nejúplnější a nej-

* Viz Sebrané spisy 3, Praha 1980, s. 594—607. *Red.*

novější údaje o povoleních k pobytu vydaných v evropském Rusku v jednotlivých guberniích v roce 1898:

Skupiny gubernií	Počet všech vydaných po- volení k pobytu pro rok 1898
1. 17 gubernií, z nichž se odchází převážně na nezemědělské práce	3 369 597
2. 12 gubernií přechodných	1 674 231
3. 21 gubernií, z nichž se odchází převážně na zemědělské práce	2 765 762
<i>Celkem v 50 guberniích</i>	7 809 590

Budeme-li předpokládat, že v guberniích přechodného typu je polovina zemědělských dělníků, pak *přibližné*, nejpravděpodobnější rozdělení bude takovéto: asi 4,2 miliónu nezemědělských námezdních dělníků a *asi 3,6 miliónu zemědělských námezdních dělníků*. S tímto číslem je třeba konfrontovat číslo pana Rudněva⁷⁰, který v roce 1894 shrnul údaje zemstevní statistiky ze 148 újezdů 19 gubernií a určil přibližný počet zemědělských námezdních dělníků na 3 1/2 miliónu. Podle statistiky z 80. let zahrnuje toto číslo jak místní zemědělské dělníky, tak ty, kteří odcházejí za prací. Koncem devadesátých let dosáhli tohoto počtu sami ti, kdo odcházeli za prací.

Rostoucí počet zemědělských námezdních dělníků přímo souvisí s rozvojem kapitalistického podnikání v zemědělství, které jsme zkoumali ve statkářském i rolnickém hospodářství. Vezměte si například používání strojů v zemědělství. Že to u zámožného rolníka znamená přechod k podnikání, ukázali jsme na přesných údajích. A používání strojů a vůbec zdokonaleného nářadí v statkářském hospodářství znamená, že kapitalismus nevyhnutelně vytlačuje soustavu odpracovávání. Rolnický inventář je nahrazován inventářem statkářským; starý trojhonný osevňovací postup vystřídávají nové technické metody spojené se změnou

náradí; rolník hospodářsky závislý na statkáři se nehodí k práci se zdokonaleným náradím a na jeho místo nastupuje zemědělský dělník nebo nádeník.

V té části evropského Ruska, kde se po reformě nejvíce rozšířilo používání strojů, je také nejvíce rozšířeno používání námezdní pracovní síly přesporních zemědělských dělníků. Jsou to jižní a východní okrajová území evropského Ruska. S příchodem zemědělských dělníků do této oblasti se vytvořily neobyčejně typické a velmi vyhraněné kapitalistické vztahy. Je třeba se u nich pozastavit a porovnat staré a dosud převládající formy odpracovávání s novým proudem, který se stále více prosazuje. Především je nutné poznamenat, že v jižních oblastech jsou nejvyšší mzdy v zemědělství. Podle údajů za celé desetiletí (1881—1891), které vylučují jakékoli náhodné odchylky, byly v Rusku nejvyšší mzdy v Tavridské, Besarabské a Donské gubernii. Celoroční zemědělský dělník si vydělá, počítáme-li v to i zaopatření, 143 rublů 15 kopějek, sezónní dělník (najatý na léto) 55 rublů 67 kopějek. Druhé místo, pokud jde o výši mzdy, zaujímá nejprůmyslovější oblast — Petrohradská, Moskevská, Vladimírská a Jaroslavská gubernie. Zde se platí celoročnímu zemědělskému dělníkovi 135 rublů 80 kopějek a sezónnímu dělníkovi 53 rublů. Nejnižší mzdy jsou ve středoruských zemědělských guberniích (Kazaňské, Penzské, Tambovské, Rjazaňské, Tulské, Orelské a Kurské), tj. v oblasti, kde soustava odpracovávání, zotročování a všemožné pozůstatky nevolnictví přežívají především. Zde si zemědělský dělník vydělá pouze 92 rublů 95 kopějek — o třetinu méně než v nejkapitalističtějším guberniích, a sezónní dělník 35 rublů 64 kopějek, tedy za léto o 20 rublů méně než na jihu. Viděli jsme, že právě z této středoruské oblasti dělníci masově odcházeli. Každé jaro odtud odchází přes půldruhého miliónu lidí jednak na zemědělské práce (hlavně na jih, ale také do průmyslových gubernií, jak uvidíme dále), jednak na nezemědělské práce do metropolí a do průmyslových gubernií. Mezi

touto hlavní oblastí odlivu a dvěma hlavními oblastmi přílivu (zemědělský jih a metropole s dvěma průmyslovými guberniemi) leží pásma gubernií se středně vysokou mzdou. Tyto gubernie k sobě přitahují část dělníků z „nejlevnějších“ a nejhladovějších středoruských oblastí a naopak zase uvolňují část dělníků do oblastí, kde se platí vyšší mzdy. V knize pana S. Korolenka Svobodná námezdní práce^[74] je tento proces putování dělníků a přesunu obyvatelstva podrobně vylíčen na podkladě bohatého materiálu. Kapitalismus tím dosahuje rovnoměrnějšího (samozřejmě z hlediska potřeb kapitálu) rozložení obyvatelstva: vyrovnává mzdy v celé zemi a vytváří skutečně jediný, národní trh práce; postupně podkopává starý výrobní způsob, neboť „láká“ dlužnicky závislého mužika vysokou mzdou. Z toho plynou nekonečné stížnosti pánů statkářů na demoralizování místních dělníků, na výtržnictví a opilství jako důsledek odcházení za prací, na to, že město dělníky „kazí“ atd. atd.

V oblasti největšího přílivu dělníků vznikly koncem 19. století poměrně velké kapitalistické zemědělské podniky. Vznikla kapitalistická kooperace spojená s používáním takových strojů, jako jsou například mlátičky. Pan Těžjakov, který popsal životní a pracovní podmínky zemědělských dělníků v Chersonské gubernii⁷¹, uvádí, že k žentourové mlátičce je třeba 14—23 i více dělníků, kdežto k parní 50—70. V některých hospodářstvích se shromažďovalo 500—1000 dělníků, počet na zemědělství neobyčejně vysoký. Kapitalismus umožnil nahrazovat dražší mužskou práci prací žen a dětí. Například v městečku Kachovce, v jednom z hlavních trhů práce v Tavridské gubernii, kde se dříve shromažďovalo na 40 tisíc dělníků a v devadesátých letech minulého století 20—30 tisíc, bylo v roce 1890 zaregistrováno 12,7 % žen, kdežto v roce 1895 už 25,6 %. Děti bylo v roce 1893 0,7 %, kdežto v roce 1895 už 1,69 %.

Kapitalistické velkostatky shromažďovaly dělníky ze všech konců Ruska, třídily je podle svých potřeb a vytváře-

ly tak něco na způsob hierarchie továrních dělníků. Rozlišují například dělníky s normálním a dělníky s polovičním pracovním výkonem, a ty ještě rozdělují na „dělníky s větším než polovičním výkonem“ (16—20 leté) a dělníky s polovičním výkonem „na drobnou výpomoc“ (8—14leté děti). Ze starých takzvaných „patriarchálních“ vztahů statkáře k „vlastnímu“ rolníkovi tu není jediné stopy. Pracovní síla se stává zbožím jako každé jiné zboží. Zotročující závislost „čistě ruského“ typu mizí a ustupuje týdenní peněžní mzdě, zběsilé konkurenci a dohodám mezi dělníky a zaměstnavateli. Nahromadění obrovských mas dělníků na trzích práce a neuvěřitelně těžké, nehygienické pracovní podmínky vedly k pokusům uplatnit veřejnou kontrolu nad velkostatkem. Tyto pokusy jsou typické pro „velkopřemysl“ v zemědělství; avšak neexistuje-li politická svoboda a legální dělnické organizace, nemohou být samozřejmě trvalé. Jak těžké jsou pracovní podmínky přistěhovalých dělníků, je vidět z toho, že pracovní den trvá 12¹/₂—15 hodin. Úrazy dělníků pracujících u strojů se staly běžným jevem. Rozmohly se nemoci z povolání (například mezi dělníky, kteří pracují u mlátiček) atd. Všechny „slasti“ čistě kapitalistického vykořisťování v nejrozvinutější americké podobě můžeme koncem 19. století pozorovat v Rusku vedle čistě středověkých forem odpracovávání a robotního hospodářství, které ve vyspělých zemích už dávno zanikly. Celá nesmírná pestrost agrárních vztahů v Rusku spočívá v tom, že se tu prolínají feudální a buržoazní formy vykořisťování.

Abychom ukončili výklad o podmínkách námezdní práce v ruském zemědělství, uvedeme ještě rozpočtové údaje o hospodářství rolníků nejnižších skupin. Námezdní práce zde figuruje pod eufemistickým názvem „vedlejší zaměstnání“ nebo „výdělky“. V jakém poměru je tedy příjem z vedlejší výdělečné činnosti k příjmu z rolnického hospodářství? Rozpočty voroněžských rolníků bez koně a s jedním koněm na to odpovídají přesně. U rolníka bez

koně činí celkový příjem ze všech zdrojů 118 rublů 10 kopějek, ze zemědělství 57 rublů 11 kopějek a 59 rublů 4 kopějky z „vedlejší výdělečné činnosti“. Tato částka je složena z 36 rublů 75 kopějek, což je příjem z „osobní výdělečné činnosti“, a z 22 rublů 29 kopějek, což jsou různé příjmy. K těm patří *příjem z pronájmu půdy!* Celkový příjem rolníka s jedním koněm činí 178 rublů 12 kopějek; z toho je 127 rublů 69 kopějek příjem ze zemědělství a 49 rublů 22 kopějek z vedlejší výdělečné činnosti (35 rublů z osobní výdělečné činnosti, 6 rublů z povoznictví, 2 ruble z „obchodního a průmyslového podnikání“ a 6 rublů různé příjmy). Odečteme-li investice do zemědělství, dostaneme 69 rublů 37 kopějek příjmu ze zemědělství a 49 rublů 22 kopějek z vedlejší výdělečné činnosti. Tak získávají existenční prostředky tři pětiny všech rolnických usedlostí v Rusku. Životní úroveň těchto rolníků pochopitelně není vyšší, leckdy je možná i nižší než životní úroveň zemědělských dělníků. V téže Voroněžské gubernii byla průměrná roční mzda zemědělského dělníka najatého na rok (v desetiletí 1881—1891) 57 rublů plus zaopatření ve výši 42 rublů. Naproti tomu náklady na zaopatření *celé* čtyřčlenné *rodiny* rolníka bez koně činily *78 rublů ročně*, pětičlenné rodiny rolníka s jedním koněm 98 rublů ročně. Odpracovávání, daně a kapitalistické vykořisťování odsuzují ruského rolníka k tak žebrácké, hladové životní úrovni, jaká se v Evropě zdá neuvěřitelná. Tam se nazývá podobný sociální typ *pauperizovaný rolník*.

V I

Abychom mohli učinit závěry z toho, co bylo řečeno o rozkladu rolnictva, uvedeme nejdříve jedině publikované souhrnné údaje o celém evropském Rusku, které nám umožňují udělat si představu o jednotlivých skupinách rolnictva v různých obdobích. Jsou to údaje vojenských soupisů koní.

Tyto údaje o 48 guberniích evropského Ruska za léta 1888—1891 a 1896—1900 jsem shrnul v druhém vydání své knihy *Vývoj kapitalismu v Rusku*.^{*} Uvádím nejpodstatnější výsledky:

	Počet rolnických usedlostí (v miliónech)			
	v letech 1888—1891		v letech 1896—1900	
	cel- kem	v %	cel- kem	v %
Bez koně	2,8	27,3	3,2	29,2
S 1 koněm	2,9	28,5	3,4	30,3
Se 2 koňmi	2,2	22,2	2,5	22,0
Se 3 koňmi	1,1	10,6	1,0	9,4
Se 4 a více koňmi	1,1	11,4	1,0	9,1
<i>Celkem</i>	10,1	100,0	11,1	100,0

Tyto údaje svědčí, jak už jsem mimochodem podotkl výše, o rychle postupujícím vyvlastňování rolnictva. Celý miliónový přírůstek počtu usedlostí připadl na růst dvou nejnižších skupin. Počet koní klesl za toto období ze 16,91 miliónu kusů na 16,87 miliónu kusů, tzn., že poněkud zchudlo veškeré rolnictvo, pokud jde o koně. Zchudla i nejvyšší skupina, která v letech 1888—1891 měla na usedlost 5,5 koně, kdežto v letech 1896—1900 5,4 koně.

Z těchto údajů snadno vyvodíme závěr, že k „diferenciaci“ mezi rolnictvem nedochází; nejvíce se rozrostla nejchudší skupina, nejvíce se zmenšila (pokud jde o počet usedlostí) nejbohatší skupina. To není diferenciace, nýbrž nivelizace bídy! A s takovými závěry založenými na podobných metodách se velmi často můžeme setkat v literatuře. Jestliže si však položíme otázku, zdali se změnil poměr skupin uvnitř rolnictva, uvidíme něco jiného. V letech 1888—1891 měla polovina usedlostí nejnižších skupin

* Viz *Sebrané spisy* 3, Praha 1980, s. 150—151. *Red.*

13,7 % celkového počtu koní stejně jako v letech 1896 až 1900. Pětina usedlostí nejbohatších skupin měla v prvním období 52,6 % celkového počtu koní a v druhém období 53,2 %. Z toho je jasné vidět, že poměr skupin se téměř nezměnil. Rolnictvo zchudlo, zámožné skupiny zchudly, krize roku 1891 se projevila velmi citelně, avšak poměr vesnické buržoazie k zbídačovanému rolnictvu se tím nezměnil a v podstatě se ani změnit nemohl.

Na to často zapomínají lidé, kteří posuzují rozklad rolnictva podle neúplných statistických údajů. Bylo by směšné myslet si, že například z pouhých údajů o rozdělení koní je možné vysledovat něco o rozkladu rolnictva. Nebudeme-li rozdělení koní zkoumat na podkladě *celého souhrnu údajů* o rolnickém hospodářství, vůbec nic nám nenapoví. Jestliže jsme na základě analýzy těchto údajů zjistili něco společného všem skupinám, pokud jde o rozdělení pachtu a propachtování půdy, o rozdělení zdokonaleného nářadí a hnojiv, vedlejších výdělků a kupované půdy, námezdních dělníků a množství dobytka, jestliže jsme dokázali, že všechny tyto rozdílné stránky jevu spolu úzce souvisí a ukazují, že skutečně vznikají protichůdné ekonomické typy — proletariát a vesnická buržoazie —, jestliže jsme toto všechno zjistili, pak jen v té míře, v jaké je to zjištěno, můžeme vzít jednotlivé údaje o rozdělení třeba jen koní pro *ilustraci* všeho toho, co bylo řečeno výše. Jestliže však bude někdo poukazovat na to, že tam či onde, dejme tomu v zámožné skupině, poklesl počet koní za takové a takové období, bylo by naprosto nesmyslné vyvozovat *pouze z tohoto faktu* nějaké obecné závěry o vzájemném poměru mezi vesnickou buržoazií z řad rolnictva a jinými skupinami rolnictva. V žádné kapitalistické zemi, v žádném hospodářském odvětví neexistuje a nemůže existovat (za nadvlády trhu) rovnoměrný vývoj: kapitalismus se *nemůže* vyvíjet jinak než ve skocích, s výkyvy, tak, že jednou rychle postupuje kupředu, pak zase načas klesá pod dřívější úroveň. A podstata otázky ruské agrární krize a nadcházejícího převratu vůbec

nespočívá v tom, jaký je vlastně stupeň vývoje kapitalismu nebo jak rychle se kapitalismus vyvíjí, nýbrž v tom, zda to je či není kapitalistická krize a převrat, zda krize probíhá či neprobíhá za podmínek, kdy se z rolnictva stává vesnická buržoazie a proletariát, zda vztahy mezi jednotlivými usedlostmi uvnitř obcí jsou či nejsou buržoazní. Jinými slovy — prvořadým úkolem každého zkoumání agrární otázky v Rusku je vysledovat základní údaje pro charakteristiku třídní podstaty agrárních vztahů. A teprve až si ujasníme, s kterými třídami a s jakým vývojovým směrem máme co dělat, můžeme mluvit o dílčích otázkách, o tempu vývoje, o těch či oněch modifikacích celkového vývojového směru atd.

Marxistické názory na poreformní rolnické hospodářství v Rusku vycházejí z toho, že jde o maloburžoazní typ hospodářství. Spory ekonomů marxistického tábora s narodnickými ekonomy se však vedly (a musí se vést, chceme-li si ujasnit skutečnou podstatu rozdílných názorů) právě o to, je-li taková charakteristika správná, je-li přípustná. Jestliže si *tuto* otázku zcela přesně nevyjasníme, nepokročíme ani o krok k nějakým konkrétnějším nebo praktičtějším otázkám. Například by bylo zcela marné a pochybené zkoumat ty či ony způsoby řešení agrární otázky, které devatenácté století odkázalo století dvacátému, kdybychom si předem neujasnili, jakým směrem se vůbec ubírá náš agrární vývoj a které třídy mohou mít z toho či onoho vývoje událostí nějaký prospěch.

Výše uvedené podrobné údaje o rozkladu rolnictva objasňují právě základ všech ostatních otázek agrárního převratu; bez pochopení tohoto základu nelze jít dále. Vztahy mezi různými skupinami rolnictva, které jsme v jejich úhrnu podrobně zkoumali, odhalují právě podstatu společenskoekonomických vztahů v občině. Tyto vztahy názorně ukazují, že v dané historické situaci má rolnické hospodářství maloburžoazní charakter. Když marxisté říkali, že drobný zemědělský výrobce (nezáleží na tom,

zda hospodaří na přidělové či nějaké jiné půdě) se za vývoje zbožního hospodářství nutně jeví jako maloburžo, vyvolávalo to rozpaky; říkalo se, že se tento názor nedá dokázat, že je šablonovitě přenášen z cizích vzorů na naše specifické podmínky. Avšak údaje o vztazích mezi skupinami, o tom, že bohatí členové obcí přebírají pachtovanou půdu od hospodářsky slabých členů, o tom, že bohatí členové obcí najímají zemědělské dělníky a že se z hospodářsky slabých členů obcí stávají námezdní dělníci atd. atd., všechny tyto údaje potvrzují teoretické závěry marxismu a dokazují jejich nespornost. Tyto údaje s *konečnou platností odpovídají* na otázku, jakou úlohu hrála obecina v orientaci hospodářského vývoje Ruska, neboť naše údaje dokazují právě tuto skutečnou orientaci skutečné (a nikoli vymyšlené) obcí. Přes veškeré rovné užívání přidělové půdy, bez ohledu na nové rozdělování půdy apod. *se ukazuje*, že skutečný hospodářský vývoj obcí rolníků směřuje právě k vytvoření vesnické buržoazie a k vytlačení masy nejchudších vlastníků do řad proletariátu. I Stolypinova agrární politika, jak uvidíme dále, i nacionalizace půdy, kterou žádají trudovici, odpovídají linii tohoto vývoje, přestože mezi těmito dvěma formami „řešení“ agrární otázky je obrovský rozdíl, pokud jde o rychlost společenského vývoje, růst výrobních sil a maximální respektování zájmů mas.

Teď se musíme ještě podívat, jak se v Rusku vyvíjí tržní zemědělství. V předchozím výkladu byl uváděn jako předpoklad všeobecně známý fakt, že celé poreformní období se vyznačuje rozvojem obchodu a směny. Uvádět na dotvrzení toho statistické údaje považujeme tedy za zhola zbytečné. Je však třeba za prvé ukázat, do jaké míry je již vlastně dnešní rolnické hospodářství podřízeno trhu, a za druhé, jakých *specifických* forem nabývá zemědělství spolu s tím, jak je podřizováno trhu.

Nejpřesnější údaje k první otázce obsahuje rozpočtová statistika voroněžského zemstva. Můžeme z ní vyčlenit

peněžní výdaje a příjmy rolnické rodiny z celkových výdajů a příjmů (hrubé příjmy a výdaje jsme uvedli již dříve). Uvádíme zde tabulku, která ukazuje úlohu trhu:

	Podíl peněžních výdajů a příjmů rolníka na celkovém úhrnu jeho výdajů a příjmů v %	
Bez koní	57,1	54,6
S 1 koněm	46,5	41,4
Se 2 koňmi	43,6	45,7
Se 3 koňmi	41,5	42,3
Se 4 koňmi	46,9	40,8
S 5 a více koňmi	60,2	59,2
<i>V průměru</i>	49,1	47,9

Tedy dokonce i hospodářství *středního* rolníka — nemluvě už o hospodářství zámožných a zchudlých rolníků, polo-proletářů — je mimořádně silně podřízeno trhu. Proto jakékoli úvahy o rolnickém hospodářství, které ignorují převládající a rostoucí úlohu trhu, směny a zbožní výroby, jsou od základu nesprávné. Likvidace feudálních latifundií a statkářské držby půdy — opatření, k němuž se upínají všechny tužby ruského rolnictva koncem 19. století — *posílí*, a nikoli oslabí moc trhu, neboť růst obchodu a zbožní výroby je *brzděn* odpracováváním a zotročující závislostí.

K druhé otázce je třeba říci, že pronikání kapitálu do zemědělství je svérázný proces, který správně nepochopíme, budeme-li jej posuzovat jen podle všeobecných údajů týkajících se celého Ruska. Zemědělství se nestává tržním ani najednou, ani ve stejné míře v různých hospodářstvích a v různých oblastech státu. Trh si naopak v jednom kraji obvykle podřizuje jednu stránku složitého rolnického hospodářství, a v druhém kraji druhou stránku; ostatní stránky však přitom nezanikají, nýbrž se přizpůsobují „hlavní“, tj. peněžní stránce. Například v jednom kraji vzniká pře-

vážně tržní obilnářství; hlavním produktem vyráběným na prodej je obilí. Chov dobytka má v takovém hospodářství podřadnou úlohu a postupně — v krajních případech jednostranného rozvoje obilního hospodářství — téměř mizí. Například „továrny na pšenici“ na americkém Dalekém západě vznikaly občas na jedno léto téměř bez dobytka. V jiných krajích se zavádí převážně tržní dobytkářství; hlavními produkty vyráběnými na prodej jsou masné nebo mléčné výrobky. Hospodářství založené čistě na rostlinné výrobě se přizpůsobuje dobytkářství. Rozsah hospodářství i způsob jeho organizace budou pochopitelně v obou případech rozdílné. O mléčném hospodářství v okolí měst si nelze udělat představu podle velikosti osevní plochy. Při určování, zda je hospodářství velké či malé, nelze brát stejné měřítko na rolníka, který pěstuje obilí ve stepi, na pěstitele zeleniny, pěstitele tabáku, na „mléčného farmáře“ (máme-li použít anglického výrazu) atd.

Pronikání směny a obchodu do zemědělství vede k jeho specializaci, a ta neustále roste. Tytéž hospodářské ukazatele (například počet koní) nabývají v různých oblastech tržního zemědělství rozdílného významu. Mezi rolníky bez koní v okolí hlavního města jsou například hospodáři, kteří chovají dejme tomu dojnice, mají velký obrat a zaměstnávají námezdní dělníky. Mezi hlavní masou rolníků bez koní nebo s jedním koněm je ovšem takových hospodářů nepatrná hrstka; budeme-li však brát pouze globální údaje, platné pro celou zemi, nepostřehneme zvláštní druh kapitalismu v zemědělství.

Této okolnosti je třeba věnovat mimořádnou pozornost. Kdybychom ji ignorovali, neudělali bychom si o vývoji kapitalismu v zemědělství správnou představu a snadno bychom sklouzli k chybnému zjednodušení. Celou složitost procesu můžeme postihnout jedině tehdy, budeme-li brát v úvahu skutečné specifické rysy zemědělství. Říká-li někdo, že se zemědělství pro své specifické rysy nepodřizuje zákonům kapitalistického vývoje, je to vylo-

ženě nesprávné. Specifické rysy zemědělství brzdí podřízení zemědělství trhu, to je pravda, přesto však všude a ve všech zemích nezadržitelně postupuje proces *rozšiřování tržního zemědělství*. Formy vytváření tržního zemědělství jsou však skutečně svérázné a vyžadují zvláštní metodu zkoumání.

Abychom vysvětlili, co bylo řečeno, uvedeme názorné příklady tržního zemědělství z různých oblastí Ruska. V oblasti tržního obilnářství (Novorusko, Zavolží) vidíme, že neobyčejně rychle rostou výnosy obilovin. V letech 1864—1866 tyto gubernie s čistými výnosy pouhých 2,1 čtvrti na jednoho obyvatele zaostávaly za guberniemi středoruského černozemního pásma; v letech 1883—1887 už čistými výnosy 3,4 čtvrti na jednoho obyvatele středoruské gubernie předstihly. Nejpříznačnější pro tuto oblast v poreformním období je rozšíření osevních ploch. Půda se zde velice často obdělává tím nejprimitivnějším způsobem, veškerá pozornost je soustředěna výhradně na to, aby byla zorána co největší plocha. V druhé polovině 19. století tu vznikalo něco na způsob amerických „továren na pšenici“. Podle výměry osevní plochy (která u rolníků nejvyšších skupin dosahuje až 271 děsjatin na usedlost) si můžeme udělat dokonalou představu o velikosti a typu hospodářství. V jiné oblasti, průmyslové, zvláště v okolí hlavního města, se o takovém rozšíření osevních ploch vůbec nedá mluvit. Pro tuto oblast je zvlášť typické nikoli tržní obilnářství, nýbrž tržní dobytkářství. Správnou představu o hospodářství si tu už nemůžeme udělat ani podle počtu děsjatin obdělávané půdy, ani podle počtu tažných koní. Mnohem vhodnějším měřítkem je počet krav (mléčné hospodářství). Charakteristickým rysem pokroku velkého hospodářství tu není rozšiřování osevních ploch, nýbrž změna osevního postupu, setí pícnin. Usedlostí s více koňmi je tu méně; někdy možná snížení počtu koní znamená dokonce pokrok hospodářství. Zdejší rolníci mají zato více krav než v ostatním Rusku. Podle údajů

zemstevní statistiky pan Blagověščenskij vypočítal, že na jednu usedlost připadá průměrně 1,2 krávy; v 18 újezdech Petrohradské, Moskevské, Tverské a Smolenské gubernie připadá na usedlost 1,6 krávy, a pouze v Petrohradské gubernii 1,8 krávy na usedlost.⁷² Jak obchodní kapitál, tak kapitálové investice do výroby se zaměřují převážně na živočišnou výrobu. Výše příjmů závisí především na počtu dojnic. Vznikají „mléčné farmy“. Zámožní rolníci si stále větší měrou najímají zemědělské dělníky. Už jsme se zmínili o tom, že ze zchudlých středoruských gubernií odcházejí lidé do *průmyslových* gubernií na *zemědělské* práce. Zkrátka, tytéž společenskoekonomické vztahy se tu projevují ve zcela jiné formě, za agrikulturních podmínek, které se nepodobají čistě zemědělským podmínkám.

Vezmeme-li speciální plodiny, například pěstování tabáku nebo spojení zemědělství s technickým zpracováním plodin (výroba lihu, cukru, lisování oleje, výroba bramborového škrobu aj.), poznáme, že podnikatelské vztahy se zde svou formou projevu nepodobají ani těm, které existují za tržního obilnářství, ani těm, které se vytvářejí za tržního dobytkařství. Měřítkem je zde buď výměra půdy oseté speciálními plodinami, anebo velikost podniku, který produkty technicky zpracovává a je spojen s daným hospodářstvím.

Celková statistika zemědělství, která registruje pouze výměru půdy nebo počet kusů dobytka, zdaleka nepostihuje celou škálu všech těchto rozmanitých forem, a proto závěry vycházející jen z takové statistiky jsou vesměs nesprávné. Tržní zemědělství se rozvíjí mnohem rychleji, vliv směny je rozsáhlejší, kapitál mění zemědělství mnohem důkladněji, než si lze představit podle celkových čísel a abstraktních průměrů.

Teď shrneme předcházející výklad o podstatě agrární otázky a agrární krize v Rusku koncem 19. století.

V čem je podstata této krize? M. Šanin v brožuře *Municipalizace, nebo rozdělení půdy do vlastnictví?*^[334] (Vilno 1907) trvá na tom, že krize našeho zemědělství je krize agrikulturní, že nejhlubší podstatou krize je neuvěřitelně nízká technická úroveň zemědělství v Rusku, kterou je zapotřebí povznést a přejít k vyšším formám hospodaření na půdě.

Tento názor je nesprávný, protože je příliš abstraktní. Přejít k dokonalejším formám hospodaření je nesporně nutné, avšak za prvé k tomuto přechodu už v Rusku fakticky docházelo po roce 1861. Ať je tento pokrok jakkoli pomalý, je naprosto nesporné, že jak statkářská hospodářství, tak zámožná rolnická hospodářství, jichž je menšina, začala sít pícniny, používat zdokonalené nářadí, soustavněji a důkladněji hnojit půdu atd. A protože tento pomalý pokrok v zemědělství je od roku 1861 všeobecným procesem, je zřejmé, že k objasnění všeobecně uznávaného zostření zemědělské krize koncem 19. století nestačí poukázat na tento proces. A za druhé, obě formy „řešení“ agrární otázky, jež se uplatnily v praxi, jak její stolypinovské řešení *shora*, tj. zachování statkářské držby půdy a definitivní likvidace občiny a její vydrancování kulaky, tak rolnické (trudovické) řešení *zdola*, tj. likvidace statkářské držby půdy a nacionalizace veškeré půdy — obojí toto řešení svým způsobem usnadňuje přechod k dokonalejším formám hospodaření, znamenají pokrok v agrikultuře. Jenomže jedno řešení zakládá pokrok na urychleném vytlačování rolnické chudiny ze zemědělství, druhé na urychleném vymycování soustavy odpracovávání likvidací feudálních latifundií. Není sporu o tom, že rolnická chudina „hospodaří“ na své půdě od deseti k pěti. Není sporu o tom, že dá-li se její půda vplen a napospas hrstce zámožného rolnictva, agri-

kultura se pozvedne. Ale stejně nesporné je, že i na statkářské půdě obdělávané pomocí odpracovávání a zotročování se hospodaří od deseti k pěti, *hůř než na přidělové půdě* (vzpomeňte si na údaje uvedené výše: výnos z přidělové půdy činí 54 pudů z jedné děsjatiny, z velkostatkářské, na níž se hospodaří kapitalisticky, 66 pudů, z půdy obdělávané za polovinu sklizně 50 pudů a z půdy zpachtované rolníky na rok 45 pudů). Statkářské hospodářství založené na odpracovávání znamená zachovávání neuvěřitelně zaostalých metod hospodaření, znamená věčný primitivismus v agrikultuře i ve veškerém společenském životě. Vymýtí-li se odpracovávání i s kořeny, tj. jestliže se naprosto zlikviduje (a to bez výkupu) statkářská držba půdy, agrikultura se pozvedne.

Podstata agrární otázky a agrární krize nespočívá tudíž v odstranění překážek umožňujících pozvednutí agrikultury, nýbrž v tom, *jakým způsobem* překážky odstranit, která třída je odstraní a jakou formou. Ale odstranit překážky, jež stojí v cestě rozvoji výrobních sil země, je bezpodmínečně nutné, a to nejen v subjektivním, nýbrž i v objektivním smyslu slova, tj. odstranění je naprosto nezbytné a žádné síly mu nemohou zabránit.

Chyba M. Šanina, jíž se dopouštějí i mnozí jiní autoři zabývající se agrární otázkou, spočívá v tom, že správnou tezi o nutnosti pozvednout zemědělství pojal příliš abstraktně, aniž vzal v úvahu svérázné formy prolínání feudálních a kapitalistických rysů v ruském zemědělství. Hlavní a základní překážkou v rozvoji výrobních sil zemědělství v Rusku jsou pozůstatky feudalismu, tj. odpracovávání a hlavně zotročující závislost, dále daně jako za feudalismu, nerovnoprávnost rolníka, jeho ponižující postavení před vyšším stavem atd. atd. Odstranění těchto pozůstatků se stalo hospodářskou nutností; krize zemědělství koncem 19. století se neuvěřitelně silně zostřila právě proto, že vysvobozování Ruska ze středověkých pout se příliš protáhlo, že odpracovávání a zotročování „se vžily“ na příliš

dlouhou dobu. Po roce 1861 odumíraly tak pomalu, že k tomu, aby byl nový organismus zbaven pozůstatků nevolnictví, bylo zapotřebí násilných prostředků.

Jaký je tento nový hospodářský organismus ruského zemědělství? To jsme se snažili zvláště podrobně ukázat v předchozím výkladu, protože ekonomové z liberálně narodnického tábora mají v tomto ohledu mimořádně nesprávné představy. Novým hospodářským organismem, který se u nás klube ze skořápky nevolnictví, je tržní zemědělství a kapitalismus. Ekonomika statkářského hospodářství, pokud není založena na odpracovávání a na zotročování rolníka s přidělem půdy, prokazuje naprosto jasně kapitalistické rysy. Ekonomika rolnického hospodářství — dokážeme-li nahlédnout občině do ledví a zjistit, jak vypadá v praxi oficiální rovné užívání přidělové půdy — nám ukazuje, že se všude projevují čistě kapitalistické rysy. Tržní zemědělství se v Rusku rozvíjí nepřetržitě bez ohledu na všechny překážky a nutně se stává kapitalistickým; formy této přeměny jsou však velice rozmanité a v jednotlivých oblastech rozdílné.

V čem tedy musí spočívat ono násilné odstranění středověké skořápky, které je pro další svobodný vývoj nového hospodářského organismu naprosto nezbytné? V odstranění středověké držby půdy. V Rusku je dosud středověká jak statkářská, tak do značné míry i rolnická držba půdy. Viděli jsme, jak nové ekonomické podmínky odbourávají tyto středověké meze a přehradu v pozemkové držbě, jak nutí chudého rolníka, aby svůj odvěký příděl dával do pachtu, kdežto zámožného rolníka nutí, aby své poměrně velké hospodářství dával dohromady z kousků různé půdy: přidělové, koupené i zpachtované od statkáře. Také na statkářské půdě ukazuje rozdělení pozemků na pozemky obdělávané pomocí odpracovávání, propachtování rolníkům na rok a na pozemky, na nichž se hospodář kapitalistickým způsobem, že nový způsob hospodaření se buduje mimo rámec staré, středověké pozemkové držby.

Tuto pozemkovou držbu je možné odstranit naráz, energickým rozchodem s minulostí. Takovým opatřením je nacionalizace půdy, po níž víceméně důsledně volali všichni zástupci rolnictva v období 1905—1907. Odstraněním soukromého vlastnictví půdy se však nikterak nemění buržoazní podstata obchodního a kapitalistického pozemkového vlastnictví. Není nic mylnějšího než názor, že nacionalizace půdy má něco společného se socialismem nebo dokonce s rovným užíváním půdy. Víme, že socialismus je založen na odstranění zbožního hospodářství. Nacionalizace však znamená, že půda se stává majetkem státu, čímž nijak není dotčeno soukromé hospodaření na půdě. Ať je půda vlastnictvím neboli „majetkem“ celé země, všeho lidu, způsob hospodaření na půdě se tím nezmění, stejně jako se nezmění (kapitalistický) způsob hospodaření zámožného mužika, ať už si koupí půdu „navěky“, zpachtuje si statkářskou nebo státní půdu anebo „zabere“ přídělky zruinovaných, hospodářsky slabých rolníků. Jakmile přetrvává směna, je směšné o socialismu vůbec mluvit. A směna zemědělských produktů a výrobních prostředků vůbec nezávisí na formě pozemkové držby. (Poznamenávám v závorce, že tu vykládám pouze ekonomický význam nacionalizace a nehájím ji jako program; jako program jsem ji hájil v práci uvedené dříve.*)

Pokud jde o rovné užívání půdy, již jsme ukázali, jak je tato zásada uplatňována v praxi při rozdělování přídělové půdy. Viděli jsme, že uvnitř obcí se přídělová půda rozděluje poměrně rovnoměrně, jen nepatrně ve prospěch boháčů. Avšak z tohoto rovného rozdělování zbude nakonec velmi málo, protože chudina dává půdu do pachtu a zpachtovaná půda se soustřeďuje v rukou boháčů. Je jasné, že žádná rovnoměrná pozemková držba není s to odstranit nerovnoměrnost ve skutečném užívání půdy, pokud mezi jejími vlastníky existují majetkové rozdíly a systém směny, který tyto rozdíly prohlubuje.

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 173—180. *Red.*

Ekonomický význam nacionalizace vůbec nespočívá v tom, v čem ho všichni hledají! Nespočívá v boji proti buržoazním vztahům (nacionalizace je nejdůslednější buržoazní opatření, jak už dávno ukázal Marx⁷³), nýbrž v boji proti feudálním vztahům. Rozmanité formy středověké pozemkové držby brzdí hospodářský vývoj; stavovské přehrady znemožňují obchodní obrat; nesoulad mezi starou pozemkovou držbou a novými formami hospodaření plodí ostré rozpory; statkáři díky svým latifundiím prodlužují existenci odpracovávaní; rolníci jsou uzavřeni jako v ghettu ve své přídělové pozemkové držbě, jejíž rámeček život na každém kroku boří. Nacionalizace beze zbytku likviduje veškeré středověké vztahy v pozemkové držbě, ničí všechny umělé přehradu na půdě a skutečně osvobozuje půdu — pro koho? Pro každého občana? Kdepak! Svoboda rolníka bez koně (tj. 3¹/₄ miliónu usedlostí), jak jsme viděli, spočívá v tom, že může propachtovávat přídělovou půdu. Půda se stává svobodnou — *pro vlastníka*, pro toho, kdo ji skutečně chce a *může* obdělávat tak, jak to vyžadují moderní formy hospodaření a zejména světový trh. Nacionalizace by uspíšila zánik nevolnictví a rozvoj čistě buržoazního farmářství na půdě zbavené veškeré středověké veteše. V tom tedy spočívá skutečný historický význam nacionalizace v Rusku v její podobě koncem 19. století.

Pokud jde o druhou, objektivně nikoli nemožnou cestu vyčištění pozemkové držby pro kapitalismus, spočívá — jak jsme poznali — v urychleném vydrancování občiny boháči a v upevnění soukromého pozemkového vlastnictví zámožného rolnictva. Hlavní zdroj odpracovávaní a zotročování zůstává přitom nedotčen, statkářské latifundie zůstávají zachovány. Takovýto způsob vyčištění cesty pro kapitalismus nesporně v mnohem menší míře zabezpečuje svobodný rozvoj výrobních sil než způsob první. Jestliže zůstávají latifundie, nutně tu zůstává i zotročený rolník, odpracovávaní za polovinu sklizně, drobný roční pacht, obdělávání „panské“ půdy rolnickým inventářem, tj.

udrží se ten nejzaostalejší způsob hospodaření a asiatský primitivismus, kterému se říká patriarchální vesnický způsob života.

Dva způsoby „řešení“ agrární otázky v rozvíjejícím se buržoazním Rusku, na které jsem poukázal, odpovídají dvěma cestám vývoje kapitalismu v zemědělství. Tyto cesty nazývám pruskou a americkou. Pro pruskou cestu je příznačné, že středověké vztahy v držbě půdy se nelikvidují naráz, nýbrž pomalu se přizpůsobují kapitalismu, který si proto ještě po dlouhou dobu udržuje polofeudální rysy. Pruská statkářská držba půdy nebyla buržoazní revolucí zlikvidována, nýbrž zůstala zachována a stala se základem „junkerského“ hospodářství, jež je ve své podstatě kapitalistické, avšak neobejde se bez určité závislosti vesnického obyvatelstva, na způsob *gesindeordnung*[³⁷¹]* apod. V důsledku toho se po roce 1848 sociální a politická nadvláda junkerů na dlouhá desetiletí upevnila a výrobní síly se v německém zemědělství rozvíjely mnohem pomaleji než v Americe. Tam se naopak základem kapitalistického zemědělství stalo nikoli staré otrokářské hospodářství velkostatkářů (občanská válka zlikvidovala otrokářské velkostatky), nýbrž svobodné hospodaření svobodného farmáře na svobodné půdě, zbavené jednak všech středověkých pout — nevolnictví a feudalismu — a jednak pout soukromého pozemkového vlastnictví. Půda se v Americe rozdávala z jejích obrovských půdních zdrojů za nominální cenu a soukromé vlastnictví půdy se tam rozvinulo teprve nyní na novém, zcela kapitalistickém základě.

Obě tyto cesty kapitalistického vývoje se zcela jasně rýsovaly v Rusku po roce 1861. Pokrok statkářského hospodářství je nesporný, přičemž pomalé tempo tohoto pokroku není náhodné, nýbrž nevyhnutelné, pokud existují pozůstatky nevolnictví. Nesporné je i to, že čím svobodnější je rolnictvo, čím méně je rdousí pozůstatky nevolnictví

* — čeledního řádu. *Red.*

(například na jihu jsou všechny tyto příznivé podmínky) a konečně čím více půdy má rolnictvo jako celek, tím je rozklad rolnictva silnější, tím rychleji se vytváří třída vesnických podnikatelů-farmářů. Pokud jde o další rozvoj země, spočívá celý problém v tom, která z těchto vývojových cest nakonec zvítězí a v souladu s tím i v tom, která třída provede nezbytné a nevyhnutelné změny: dosavadní vlastník půdy — statkář, anebo svobodně hospodařící rolník — farmář?

U nás se často vyskytuje názor, že nacionalizace půdy znamená vyjmutí půdy z obchodního obratu. Tento názor nesporně sdílí většina pokrokových rolníků a ideologů rolnictva. Takový názor je však od základu nesprávný — právě naopak! Soukromé vlastnictví půdy je překážkou svobodného vkládání kapitálu do půdy. Proto pronajímá-li stát svobodně půdu (a v tom je podstata nacionalizace v buržoazní společnosti), je půda *silněji* vtahována do obchodního obratu než při soukromém pozemkovém vlastnictví. Svoboda vkládání kapitálu do půdy a svoboda konkurence v zemědělství jsou za svobodného pachtu mnohem větší než za soukromého vlastnictví. Nacionalizace půdy je takřkajíc landlordismus bez landlorda. A co znamená landlordismus v kapitalistickém vývoji zemědělství, to s pozoruhodnou důkladností rozebírá Marx v Teoriích o nadhodnotě^[398]. Uvedl jsem jeho úvahy ve výše zmíněné práci o agrárním programu^[88], ale vzhledem k důležitosti této otázky si dovoluji ještě jednou je zde zopakovat.*

V kapitole o historických podmínkách Ricardovy teorie renty (Theorien über den Mehrwert. II. Band, 2. Teil, Stuttgart 1905, S. 5—774) Marx říká, že Ricardo a Anderson „vycházejí z názoru, který se na kontinentě zdá velmi podivný“. Předpokládají totiž, že „neexistuje pozemkové vlastnictví jakožto překážka libovolného vkládání kapitálu do půdy“. Na první pohled je to rozpor,

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1983, s. 261—265. *Red.*

protože se soudí, že feudální pozemkové vlastnictví se plně udrželo zejména právě v Anglii. Marx však vysvětluje, že „nikde ve světě“ se kapitál „nevypořádal tak bezohledně s tradičními poměry v zemědělství“ jako právě v Anglii. V tomto směru je Anglie „nejrevolučnější země na světě“.

„Všechny historicky zděděné poměry na venkově, všude, kde odporovaly nebo neodpovídaly podmínkám kapitalistické výroby, byly bezohledně smeteny; nejen poloha vesnic, nýbrž i samy tyto vesnice, nejen obydlí zemědělského obyvatelstva, nýbrž i samo toto obyvatelstvo, nejen původní střediska hospodářství, nýbrž i samo toto hospodářství — to všechno bylo smetené. U Němců,“ pokračuje Marx, „například jsou ještě hospodářské poměry určeny tradičními poměry markovního hospodářství,“ (Feldmarken) „polohou hospodářských středisek, určitými místy soustředění obyvatelstva. U Angličanů si kapitál postupně vytvářel historické podmínky v zemědělství už od konce 15. století. S technickým výrazem ‚clearing of estates‘ (očišťování statků), obvyklým ve Spojeném království, se nesetkáme v žádné kontinentální zemi. A co znamená toto clearing of estates? Znamená, že bez jakéhokoli ohledu na usedlé obyvatelstvo, které se vyžene, bez ohledu na existující vesnice, které se srovnají se zemí, bez ohledu na hospodářské budovy, které se strhnou, bez ohledu na daný způsob hospodaření, který se rázem změní — například orná půda v pastviny —, se nepřijmou výrobní podmínky tak, jak tradičně existovaly, nýbrž historicky se přetvoří tak, aby za daných okolností odpovídaly požadavku co nejvýhodnějšího vkládání kapitálu. Potud tedy *neexistuje pozemkové vlastnictví*; toto vlastnictví ponechává kapitál — pachtýře — svobodně hospodařit, protože mu jde výhradně o peněžní důchod. Pomořanský statkář,“ (Marx má na mysli Rodbertuse, jehož teorii renty v daném spise skvělým způsobem a detailně vyvrací) „který má v hlavě jen zděděné markovní pozemky, hospodářská střediska a zemědělská kolegia atd., může proto lomit rukama nad Ricardovým

„nehistorickým“ názorem na vývoj poměrů v zemědělství.“
Ve skutečnosti „anglické poměry jsou jediné, v nichž se adekvátně rozvinulo (s ideální dokonalostí) moderní pozemkové vlastnictví, tj. pozemkové vlastnictví *modifikované* kapitalistickou výrobou. Anglická teorie“ (tj. teorie Ricardovy renty) „je zde — pro moderní, tj. kapitalistický způsob výroby — klasická.“

V Anglii se tato půda očišťovala revolučním způsobem s násilným odstraňováním rolnické pozemkové držby. I v Rusku je absolutně nezbytné odstranění starých, přežilých poměrů, avšak devatenácté století (ani prvních 7 let dvacátého století) ještě nerozhodlo, která třída a jakou formou to u nás provede. Výše jsme ukázali, jaká je podstata rozdělení půdy v Rusku v současné době. Viděli jsme, že proti $10^{1/2}$ miliónu rolnických usedlostí se 75 milióny děsjatin půdy stojí 30 tisíc majitelů latifundií se 70 milióny děsjatin půdy. Jedním z možných výsledků boje, k němuž za tohoto stavu nutně musí dojít, bude, že se držba půdy deseti miliónů usedlostí téměř zdvojnásobí, kdežto pozemková držba horních třiceti tisíc zanikne. Podívejme se na tento možný výsledek čistě teoreticky, z hlediska stavu agrární otázky v Rusku koncem 19. století. Jaké by měly být výsledky takové změny? Z hlediska vztahů v pozemkové držbě je zřejmé, že ve středověké přídělové a středověké statkářské držbě půdy by nastaly nové přesuny. Staré poměry by byly beze zbytku smeteny. Pokud jde o vztahy v pozemkové držbě, nemělo by zůstat nic tradičního. Jaká síla by určila nové vztahy v pozemkové držbě? „Zásada“ rovného užívání půdy? Tendenci k takovým úvahám má pokrokový rolník, infikovaný narodnickou ideologií. Tak uvažuje narodnik. Je to však iluze. „Zásada“ rovného užívání, považovaná v občině za zákon a posvěcená obyčejem, vede ve skutečnosti k tomu, že se pozemková držba přizpůsobuje rozdlům v majetnosti, a na podkladě tohoto *ekonomického faktu*, který tisíckrát potvrdily jak ruské, tak západoevropské údaje, tvrdíme, že naděje na rovné užívání by

se rozplynuly jako iluze a *jediným trvalým výsledkem by zůstaly nové přesuny v držbě půdy*. Má takový výsledek velký význam? Mimořádně velký, protože žádné jiné opatření, žádná jiná reforma, žádná jiná změna by nemohla tak plně zaručit co nejrychlejší, nejrozsáhlejší a svobodný pokrok v zemědělské technice v Rusku a zároveň vymýcení všech pozůstatků nevolnictví, stavovství a asiatictví z našeho života.

Technický pokrok? namítne možná někdo. Neukázali jsme si snad už dříve na přesných údajích, že statkářské hospodářství je na vyšší úrovni než rolnické jak v setí pícnin, tak v používání strojů a hnojiv a samozřejmě i kvalitou dobytka atd.? Ano, to jsme ukázali a tato skutečnost je naprosto nesporná. Nesmíme však zapomínat, že *všechny* tyto rozdíly v organizaci hospodářství, v technice aj. se celkově promítají ve *výnosech*. Viděli jsme, že výnosy ze statkářských pozemků, které *rolníci obdělávají za polovinu sklizně* apod., jsou nižší než výnosy z přídělové půdy. Na tuto okolnost se téměř vždy zapomíná, když se mluví o agrikulturní úrovni statkářského a rolnického hospodářství v Rusku! Úroveň statkářského hospodářství je vyšší, *pokud* je vedeno kapitalistickým způsobem. A celá podstata je v tom, že toto „pokud“ koncem 19. století nám zachovalo jako převládající soustavu hospodaření v středoruských oblastech formu odpracovávání. *Pokud* i dnes obdělává statkářské pozemky primitivním nářadím, způsobem atd. zotročený rolník, *potud* je statkářská pozemková držba hlavní příčinou zaostalosti a stagnace. Změna v pozemkové držbě, o níž mluvíme, by zvýšila výnosy z pozemků obdělávaných za polovinu sklizně a propachtovávaných (dnes činí tyto výnosy — viz výše uvedené číselné údaje — 50 a 45 pudů, kdežto na přídělové půdě 54 pudy a na pozemcích obdělávaných statkáři 66 pudů). Kdyby tento výnos dosáhl *alespoň* výnosu z přídělové půdy, i tehdy by to byl obrovský krok kupředu. Pochopitelně by se zvedly i výnosy z přídělové půdy, kdyby se rolníci zbavili útlaku feudálních

latifundií, kdyby se přidělová půda stala stejně jako ostatní státní půda svobodnou, stejně dostupnou (nikoli pro všechny občany, ale pro občany se zemědělským kapitálem, tj. —) pro farmáře.

Tento závěr vůbec nevyplývá z údajů o výnosech, které jsme uvedli. Naopak, tyto údaje jsou uvedeny jen pro názornou ilustraci závěru, jenž vyplývá z *celého souhrnu* údajů o vývoji ruského statkářského a rolnického hospodářství. K vyvrácení tohoto závěru je třeba vyvrátit fakt, že dějiny ruského zemědělství v druhé polovině 19. století jsou dějiny vystřídání feudálních výrobních vztahů vztahy buržoazními.

Budeme-li se držet údajů o počtu rolnických hospodářství v současné době, může vzniknout dojem, že agrární přeměny, jimiž se zabýváme, by vedly k nadměrnému rozdrobení zemědělství. Jen si to představte! Třináct miliónů hospodářství na 280 miliónech děsjatín! Což to není do nebe volající roztrřštěnost? Na to odpovíme: Vždyť taková nesmírná roztrřštěnost existuje právě *dnes*, vždyť přece *dnes hospodaří* 13 miliónů hospodářství na ploše *menší* než 280 miliónů děsjatín! Změna, již se zabýváme, by tedy v žádném případě v tomto směru zhoršení nepřinesla. A co víc, klademe si otázku, je-li důvod k domněnce, že celkový počet hospodářství zůstane při této změně stejný jako předtím? Pod vlivem narodnických teorií a názorů rolníků samých se obvykle soudí, že ano, neboť rolníci všemi smysly tíhnou k půdě a dokonce jsou s to snít o tom, že se z průmyslových dělníků stanou drobní rolníci. Je nesporné, že stejné názorové hledisko jako rolníci sdílel koncem 19. století i určitý počet ruských průmyslových dělníků. Jde však o to, zda to je hledisko *správné*, zda odpovídá *objektivním* hospodářským podmínkám a ekonomickému vývoji. Stačí tuto otázku jasně formulovat a uvidíme, že hledisko rolníků je motivováno dožítvající a nenávratnou minulostí, a nikoli stále více se prosazující budoucností. Hledisko rolníků *je nesprávné*. Je to ideologie včerejška;

ekonomický vývoj *ve skutečnosti* nevede k zvyšování, nýbrž k snižování počtu zemědělského obyvatelstva.

Změna ve vztazích v pozemkové držbě, kterou zkoumáme, nezastaví a nemůže zastavit tento proces snižování podílu zemědělského obyvatelstva, proces společný všem zemím rozvíjejícího se kapitalismu. Někdo se mě může zeptat, jakým způsobem by mohla tato změna ovlivnit úbytek zemědělského obyvatelstva, když možnost získat svobodně půdu by měl každý. Na to odpovím citátem z jednoho projevu rolnického poslance v dumě (za Poltavskou gubernii), pana Čyževského. Na zasedání 24. května 1906 prohlásil: „U nás uvažovali rolníci, ti samí volitelé, kteří nás sem vyslali, například takto: ‚Kdybychom byli trochu bohatší a kdyby každá naše rodina mohla ročně vydat za cukr pět šest rublů, vzniklo by v každém z těch újezdů, kde je možné pěstovat cukrovku, několik cukrovarů, mimo ty, které existují už dnes.‘ Je zcela přirozené, že kdyby tyto cukrovary vznikly, vyvstala by nesmírná potřeba rukou pro intenzifikovanou výrobu! Zvýšila by se produkce cukrovarů atd.“ (Stenografický záznam^[304], s. 622.)

To je velice typická úvaha místního činitele. Kdybychom se ho zeptali, co soudí o významu celkových agrárních přeměn, určitě by vyslovil narodnické názory. Když však nešlo o „úsudek“, nýbrž o *konkrétní* důsledky těchto přeměn, tu *kapitalistická pravda* ihned převládla nad *narodnickou utopii*. Vždyť to, co řekli rolníci svému poslanci panu Čyževskému, je vlastně kapitalistická pravda, pravda kapitalistické reality. Kdyby se jen trochu výrazně zlepšilo postavení masy drobných zemědělců, počet cukrovarů i jejich produktivita by se skutečně pronikavě zvýšily; a pochopitelně nejen cukrovarnictví, nýbrž všechna odvětví zpracovatelského průmyslu, jako je textilní, železa, strojírenský, stavební aj. aj., by dostala mocný impuls a potřebovala by „spoustu rukou“. Tato ekonomická nutnost by byla silnější než všechny krásné tužby a sny o rovném užívání půdy. *Žádná* agrární reforma, *žádné* změny

v pozemkové držbě, žádný „příděl půdy“ neudělá ze tří a čtvrt miliónu rolníků bez koňského potahu „farmáře“. Tyto milióny usedlostí (ale i značná část usedlostí s jedním koněm) *se lopotí*, jak jsme viděli, na svých kouscích půdy, *dávají do pachtu své příděly*. Americký vývoj průmyslu by *nevýhnutelně* většinu takovýchto hospodářů, kteří nemají v kapitalistické společnosti perspektivu, od zemědělství odvrátil, a žádné „právo na půdu“ nebude s to tomu zabránit. Třináct miliónů drobných rolníků s tím nejobožejším, zchátralým a zastaralým inventářem, kteří se *lopotí* na vlastní přídělové i na panské půdě — taková je současná realita; to je *umělé* přelidnění v zemědělství, umělé ve smyslu násilného zachování nevolnických vztahů, které se už dávno přežily a *nemohly by* se ani den udržet bez exekucí, střílení, trestných výprav apod. Každé výraznější zlepšení v postavení mas, každý citelnější úder zasazený přežitkům nevolnictví by *nutně* podkopaly toto přelidnění vesnice, nesmírně by posílily proces (který pomalu probíhá i dnes) odvracení obyvatelstva od zemědělství k průmyslu, snížily by počet hospodářství z 13 miliónů na podstatně menší číslo a vedly by Rusko vpřed americkou, a nikoli čínskou cestou jako teď.

Agrární otázka v Rusku koncem 19. století dala společenským třídám k řešení tento úkol: skoncovat s nevolnickými zatuchlými poměry a vyčistit pozemkovou držbu, vyklidit plně cestu pro kapitalismus, pro růst výrobních sil, pro svobodný a otevřený boj tříd. A tento boj tříd rozhodne, jakým způsobem bude daný úkol vyřešen.

1. července 1908 (podle nového kalendáře)

O NĚKTERÝCH RYSECH SOUČASNĚHO ROZKLADU

Už několikrát jsme poukazovali na ideový a organizační rozklad *zprava*, v táboře buržoazních demokratů a socialistických oportunistů, na rozklad, který je v období řádění kontrarevoluce nevyhnutelný ve stranách a směrech, v nichž převládá maloburžoazní inteligence. Obraz tohoto rozkladu by ovšem nebyl úplný, kdybychom se nepozastavili také u rozkladu „*zleva*“, v táboře maloburžoazních socialistů-revolucionářů.

Slovo „*zleva*“ je zde samozřejmě použitelné jen ve velmi relativním významu, při charakterizování těch, kdo si chtějí *hrát* na levici. V listě Proletarij jsme už nejednou poukazovali na to, že právě v období největšího rozmachu ruské revoluce se v otevřené masové politice obzvlášť názorně projeví, jak nestálý, nepevný a naprosto bezzásadový je „*revolucionismus*“ eserů. Stačí připomenout pouze nejdůležitější události. Rozmach na podzim 1905: eseri jsou v tajném bloku s enesy, kteří tihnou k legální „*straně lidových socialistů*“. Sjezd eserské strany v prosinci 1905 zamítá „*plán*“ na založení takového dvojníka eserské strany, avšak za jarního a letního rozmachu v roce 1906 *opět* vidíme v denním tisku, tj. na hlavní tribuně celonárodní agitace, že eseri jdou v bloku s enesy. Na podzim 1906, po porážce Sveaborgu a Kronštadu⁷⁵, se enesi otevřeně zřikají revoluce, otevřeně vystupují jako oportunisté, a přesto ve volbách do II. dумы v Petrohradě (na jaře 1907) znovu ožívá „*narodnický blok*“ eserů, enesů a trudoviků. Zkrátka — revoluce zcela a definitivně odhalila, že eserská strana nemá žádnou konkrétnější třídní oporu; revoluce

z ní v podstatě udělala jen jakýsi přívěsek, křídlo malo-buržoazní rolnické demokracie, *donutila* ji neustále balan-covat mezi slovním revolučním entuziasmem a diplomací enesů a trudoviků. Odtržení maximalistů, kteří se po celou dobu revoluce odtrhovali od eserů, ale nemohli se od nich odtrhnout nadobro, jen potvrzovalo třídní nepevnost na-rodnické revolučnosti. Už ve 4. čísle Proletarije v článku Eserští menševici^[120] jsme psali, že eserskému středu, „čis-tým eserům“, nezbude než se bránit proti oběma „novým“ směrům v eserstvu argumenty vypůjčenými od marxistů.* Jestliže sociální demokraté vyšli z revoluce s tím, že k sobě definitivně připoutali jednu určitou třídu, proletariát, a vy-hranili se do dvou směrů typických pro celou mezinárodní sociální demokracii — směru oportunistického a revoluční-ho, pak socialisté-revolucionáři vyšli z revoluce bez jaké-koli přímé základny, bez jakéhokoli určitého dělítka, které by je oddělilo jednak od trudoviků a enesů, spjatých s masou drobných podnikatelů, a jednak od maximalistů jakožto teroristické skupiny inteligence.

A nyní, když maximalismus zanikl — možná že jen dočasně —, pozorujeme obnovení s ním spřízněného směru v novém rouše. Plátek *Revoljucionnaja mysl*⁷⁶ (č. 1^[190, 202] z dubna a č. 2^[198, 204] z června 1908), orgán „skupiny so-cialistů-revolucionářů“, se distancuje od „oficiálního orgá-nu eserské strany“, tj. od ústředního orgánu *Znamja truda*⁷⁷, a vyhlašuje „revizi našeho“ (tj. eserského) „teore-tického světového názoru, našich eserských metod boje a organizace“. Celá tato „revize“, celá tato „kritická tvůrčí práce“, kterou nové noviny slibují, je pochopitelně prázdná fráze. Ve skutečnosti o nějaké revizi teorie není a vůbec ani nemůže být řeč, protože nové noviny nemají žádný teoretický světový názor, pouze v tisícerých obmě-nách opakují výzvy k teroru a neobratně, neostříleně a naivně se přizpůsobují tomuto zdánlivě novému, ve sku-

* Viz *Sebrané spisy* 13, Praha 1983, s. 418—419. *Red.*

tečnosti však starému, velmi starému nazírání na revoluci, na masové hnutí, na význam stran vůbec atd. Při srovnání takovéto „teoretické“ výzbroje s velkohubými sliby revize, kritiky a tvůrčí práce bije do očí zarážející ubohost této výzbroje. Úplný zmatek v teoretických názorech „nového“ i „starého“ směru v eserství je o to patrnější, že Revoljuccionnaja mysl sama zdůrazňuje „evoluci, k níž dochází v názorech vedoucích činitelů oficiálního orgánu eserské strany“, evoluci, jež spočívá v tom, že se víc zdůrazňuje „systematický, centrální politický teror“ v zájmu „urychlení událostí“. To je citát z 8. čísla listu Znamja truda^[72]. A v dvojčísle 10/11^[179] (únor—březen 1908) čteme naprosto stejné fráze o „vynaložení sil celé strany“ na „centrální politický teror“, o nutnosti nalézt k tomu „velké finanční prostředky“, přičemž se hned dělá „jemná narážka“ na eventuální zdroj těchto prostředků: Znamja truda na 7. až 8. stránce píše: „Všechny strany až po kadety a stoupence Strany pokojné obnovy budou brzy užívat plody této činnosti. Proto strana právem počítá s nejširší pomocí veřejnosti v tomto svém boji.“

Čtenář vidí, že v úvahách nového listu nic nového není. Charakteristické je pro něj pouze to, že přináší poučný materiál pro hodnocení *rozkladu*, zahaleného „levicovými“ a zdánlivě revolučními frázemi. V listu Golos social-demokrata (č. 1^[174]) menševici ospravedlňují peněžní sbírku mezi liberály určitou politickou solidaritou cílů. Ešeři v listu Znamja truda říkají kadetům a stoupencům Strany pokojné obnovy: Vždyť přece budete užívat plody! Krajnosti se sblížují. Maloburžoazní oportunistus a maloburžoazní revolučnost shodně „pošilhávají“ — i když z různých pozic — po kadetech a stoupencích Strany pokojné obnovy.

A nejen v tom se sblížují uvedené krajnosti. Revoluci jsou rozčarováni jak menševici, tak „revoluční“ narodnici. Jedni i druhí jsou ochotni mávnout rukou nad příslušností ke straně, nad starými tradicemi strany i nad revolučním

masovým bojem. Revoljucionnoje nědomyslije* píše: „Chyba, společná téměř všem revolučním stranám, chyba, která sehrála zhoubnou úlohu v současné krizi, tkví v přemrštěné víře v možnost a nutnost masového lidového povstání... Život nesplnil očekávání strany.“ Jak vidíte, socialisté-revolucionáři zbytečně vytvářeli „socialistický program podle marxistické šablony“, zbytečně vytvářeli „koncepti revoluce tak, že ji ztotožňovali s masovým hnutím a s masovým povstáním, vyvolávaným hospodářskými potřebami, i když ji, po pravdě řečeno, korigovali zdůrazňováním iniciativní menšiny“. Místo korekcí je však třeba rozvinout „teorii a praxi aktivní činnosti iniciativní menšiny“ (č. 1^[19], s. 6—7). Je třeba velebit význam „bezprostředního citu, který se zmocňuje revolucionáře, a ideálů, které ho oduševňují“ (č. 2^[20], s. 1), zatímco teoretické otázky, filozofie a vědecký socialismus — to všechno jsou podle názoru „nových“ sociálně revolučních tmářů jen hlouposti. „Je vůbec naděje, že ve více či méně blízké (právě tak je to řečeno: ve více či méně blízké) budoucnosti dojde k ozbrojenému povstání?“ ptá se Revoljucionnoje nědomyslije a odpovídá: „V tom se všichni shodují: taková naděje není“ (č. 2, s. 2). Závěr: v Rusku „nemůže provést politický převrat nikdo jiný než revoluční menšina“ (s. 7^[20]). „Příčiny neúspěchů revolučních stran v posledních třech letech nebyly náhodné; podle našeho názoru byly způsobeny nejen objektivními podmínkami a nejen taktickými chybami, nýbrž i samou koncepcí jejich organizace“^[196] (s. 10): jak vidíte, revolucionáři si vytyčovali „nesplnitelné úkoly“ skutečně vést masy: sociální demokraté *mátli* esery a nutili je — na úkor toho, co je pravým úkolem — totiž na úkor teroristického boje, aby pomýšleli na organizování rolnictva a jeho přípravu k všeobecnému ozbrojenému povstání (s. 11). Veškeré zlo spočívá v nad-

* Lenin sarkasticky přejmenoval list Revoljucionnaja mysl (myšlení) na Revoljucionnoje nědomyslije (tupost). *Čes. red.*

měrné centralizaci stran — ve „vládě generálů“, v „duchu autoritářství“ (s. 12). „Jediný prostředek a záruku dosažení vytčeného cíle spatřovali revolucionáři ve velké silné straně, ale nepostřehli ani to, že v našich ruských podmínkách není prakticky možné takovou stranu vytvořit, ani všechny její stinné stránky“ (s. 12).

To myslím stačí! Je zbytečné mluvit o tom, jaký myšlenkový chaos vládne v listu *Revoljucionnaja mysl*, jaké tmářství hlásá, na jakém banálním šosáckém zoufalství, malověrnosti a zklamání po prvních těžkostech se vytváří zdánlivě revoluční program. Uvedené citáty mluví samy za sebe.

Ať si však čtenář nemyslí, že podobné úvahy jsou pouhý nesmysl, který náhodně pustila do světa neznámá a bezvýznamná skupinka. Ne, to by byl mylný názor. Je v tom určitá logika, logika rozčarování ze strany i z lidové revoluce, rozčarování, pokud jde o schopnosti *mas* vést přímý revoluční boj. Je to logika intelektuálů, kteří jsou podrážděni, propadají hysterii, nejsou schopni soustavně a houževnatě pracovat, neumějí uplatňovat hlavní zásady teorie a taktiky za změněných okolností, nedovedou vést propagandistickou, agitační a organizační práci za situace, která se pronikavě liší od té, kterou jsme nedávno prožívali. Místo aby se všechno úsilí zaměřilo na boj proti šosáckému rozkladu, který zasáhl jak vyšší, tak nižší třídy, místo aby se pevněji stmelovaly roztržštěné stranické síly a hájily osvědčené revoluční zásady, místo toho nevyrovnání lidé, kteří nemají třídní oporu v masách, házejí přes palubu všechno, čemu se naučili, a hlásají „revizi“, tj. návrat ke starému haraburdí, k revolučnímu přištipkaření, k roztržštěné činnosti skupinek. Žádné hrdinství těchto skupinek ani jednotlivců v teroristickém boji nezmění skutečnost, že jejich činnost jako *členů strany* je známkou *rozkladu*. Je nesmírně důležité uvědomit si onu pravdu, kterou potvrzují zkušenosti všech zemí, v nichž byla revoluce poražena, že jak v pokleslé aktivitě oportunisty, tak v zoufalé odhodlanosti teroristy se projevuje jedna a táž psychologie,

jedna a táž třídní specifičnost, například maloburžoazie.

„Všichni se shodují v tom, že ve více či méně blízké budoucnosti není naděje na ozbrojené povstání.“ Zamyslete se nad touto přiléhavou a stereotypní frází! Tito lidé se zřejmě nikdy nezamýšleli nad objektivními podmínkami, které zpočátku vyvolávají rozsáhlou politickou krizi a později, když se krize vyhroťí, občanskou válku. Tito lidé se naučili nazpaměť „heslo“ ozbrojené povstání, aniž pochopili význam tohoto hesla a podmínky umožňující jeho uplatnění. Proto se hned po prvních porážkách revoluce tak snadno ohánějí nepromyšlenými, lehkovážnými hesly. Kdyby si však tito lidé vážili marxismu jako jediné revoluční teorie 20. století, kdyby se poučili z dějin ruského revolučního hnutí, bylo by jim zřejmé, jaký je rozdíl mezi frází a vývojem skutečně revolučních hesel. Sociální demokraté nevytyčovali „heslo“ povstání ani v roce 1901, kdy demonstrace donutily Kričevského^[75] a Martynova^[148] spustit povyk o „šturmu“, ani v roce 1902 a 1903, kdy nebožtík Naděždin opovržlivě nazval plán staré Jiskry „literátštinou“^[63]. Heslo povstání vytyčili teprve po 9. lednu 1905, kdy už ani jediný člověk nemohl pochybovat o tom, že propukla celonárodní politická krize a že se v bezprostředním hnutí mas den ze dne a z hodiny na hodinu zostruje. A po několika měsících tato krize vyústila v povstání.

Jaké poučení z toho plyne? Takové, že teď musíme pozorně sledovat dozrávající novou politickou krizi, vštěpovat masám poučení z roku 1905, vysvětlovat jim, že každá vyhrocená krize nutně vyústí v povstání, a upevňovat organizaci, která heslo povstání vytyčí, až krize propukne. Ptát se však, zda „je naděje pro nejbližší budoucnost“, není k ničemu. Situace v Rusku je taková, že žádný jen trochu víc uvažující socialista se neodváží předpovídat vývoj. Všechno, co víme a co můžeme říci, je to, že Rusko bez nového uspořádání agrárních vztahů a bez radikálního rozbití starých pozemkových poměrů nemůže žít, ale ono

žit bude. Bojuje se o to, zda se podaří uskutečnit tento zvrat ve prospěch statkářů Stolypinovi, anebo zda jej uskuteční pod vedením dělníků *sami* rolníci tak, jak to pro ně bude výhodné. Je úkolem sociálních demokratů pomoci masám, aby si jasně uvědomily tento *ekonomický* základ prohlubující se krize, a budovat solidní stranickou organizaci, která by pomohla lidu osvojit si bohaté poučení z revoluce a byla by s to vést boj lidu, až pro novou revoluční „kampan“ dozrají už zrající síly.

Lidem, kteří se nedívají na „heslo“ jako na praktický závěr z třídní analýzy a z respektování určité historické situace, ale chápou je jako talisman, který byl straně nebo směru dán jednou provždy, těm se ovšem bude taková odpověď zdát „neurčitá“. Takoví lidé nechápou, že neschopnost přizpůsobit svou taktiku rozdílné situaci, jednou zcela jasně a podruhé nejasné, vyplývá z politické nezkušenosti a omezeného rozhledu. Upevňovat organizaci! Naši hrdinové revolučního „vřískotu“ pohrdavě ohrnují nos nad takovým skromným, nevinným úkolem, který neslibuje žádný rozruch a povyk „hned teď“, neprodleně, už zítra. Prý život „nesplnil očekávání strany“! A to se říká po třech letech revoluce, která *potvrdila* jako dosud nikde na světě, jakou úlohu a význam mají silné strany! Právě ruská revoluce ve svém prvním období ukázala, že je *možné* dokonce za Pleveho režimu⁷⁸ vytvořit *stranu* opravdu schopnou vést *třídy*. Na jaře 1905 představovala naše strana svazek ilegálních kroužků; na podzim už to byla strana *miliónových* mas proletariátu. Stalo se tak „najednou“, pánové, anebo takový výsledek *připravila* a zabezpečila desetiletá pomalá, houževnatá, nenápadná a neokázalá práce? A jestliže v takové chvíli, jakou prožíváme, páni oficiální i neoficiální eseri stavějí *do popředí* zavraždění cara, a nikoli vytvoření *stranické* organizace mezi rolnickými masami, která by byla s to ukout z té rosolovité revolučnosti trudovíků jakožto směru něco stabilnějšího, ideově pevnějšího, odhodlanějšího a důslednějšího, pak prohlásíme, že narod-

nický socialismus v Rusku umírá, že už dávno umřel, že jeho vůdcové nejasně cítí, že jako narodníci „zkrachovali“ hned v prvním období lidové revoluce.

Neočekávali jsme, že by rolníci byli způsobilí hrát v revoluci vedoucí nebo dokonce samostatnou úlohu, ale neklesáme na duchu pro nezdar prvního období revoluce, které ukázalo, jak mohutně jsou rozšířeny revolučně demokratické myšlenky mezi rolnictvem, i když jsou velmi nejasné a nedomrlé. A my dokážeme znovu pracovat stejně vytrvale a houževnatě jako před revolucí, aby nebyla přerušena tradice strany, aby se strana upevnila a v *druhém* období mohla vést nikoli 2—3 milióny proletářů, nýbrž pětkrát, desetkrát víc. Nevěříte v tento úkol? Zdá se vám nudný? Tak jděte k šípku, velevážení: vy nejste revolucionáři, vy jste jen křiklouni.

A stejně hystericky staví váš oficiální orgán otázku účasti v III. dumě^[254].* V dvojčísle 10/11 listu Znamja truda^[81] se jeden hysterik vysmívá chybám našich sociálně demokratických poslanců v III. dumě a o jejich prohlášeních vykřikuje: „Kdo o těchto prohlášeních, o tomto hlasování a abstencích ví?“ (s. 11).

Na to odpovíme: Ano, naši sociálně demokratičtí poslanci v III. dumě dělali mnoho *chyb*. A právě tento příklad, který se tak hodil eserům, ukazuje, jak rozdílný je přístup *dělnické strany a skupiny intelektuálů*. Dělnická strana si uvě-

* Podrobný rozbor eserského bojkotismu viz v 18. čísle listu Proletarij, článek o Parlamentním kretenismu naruby^[206]. Eseři už na podzim 1907, kdy se zdánlivě dovolávali opravdové revoluční tradice bojkotismu, ve skutečnosti tuto tradici pošlapávali, likvidovali, revoluční *útočný bojkot* nahrazovali ubohým a bezmocným „odmítáním účasti“... Už tehdy ujišťovali důvěřivou veřejnost, že „obrátit se zády“ k reakční dumě prý znamená způsobit vládě „citelnou morální“ porážku a učinit „první významný krok k přeměně celkového politického obrazu“.

Tehdy jsme už také odhalili pravý charakter této „revoluční rétoriky... pánů, kteří se neostýchali mást hlavy masám kvůli naivní reklamě pro vlastní stranu“.^[254]

domuje, že v období politické stagnace a rozkladu se nutně musí tento rozklad projevit i v dumské frakci, která u nás mohla ve III. dumě soustředit významné síly strany ještě méně než v II. dumě. Proto dělnická strana kritizuje a napravuje chyby svých poslanců; každá organizace, když po projednání kteréhokoliv projevu dospěje k závěru, že to a to prohlášení nebo vystoupení bylo nesprávné, poskytne materiál pro politické vystoupení mas. Buďte klidní, páni eseři! Ve chvíli, kdy se politická krize vyhrotí, *dokáže* naše frakce — a tím spíše členové naší frakce v dumě — *splnit svou povinnost*. A my kritizujeme jejich chyby veřejně a otevřeně, před masami. Z této kritiky se učí poslanci, učí se třídy a učí se strana, která prožila těžké časy a ví, že z této těžké situace je možné vyjít se ctí nikoli hysterií, ale jedině houževnatou a vytrvalou prací *všech* organizací. Proletarij jako zahraniční list si uvědomoval svou povinnost opatrně radit zdaleka, ale i on otevřeně navrhoval opatření, jak zlepšit práci frakce. Díky naší otevřené stranické kritice, která doplňuje práci frakce, masy znají jak prohlášení v dumě, tak *charakter* stranických korekcí k nim. Jenže kdo si neumí vážít slov pronesených v dumě v takové chvíli, kdy stranické organizace a stranický tisk prožívají značný rozklad, ten projevuje nesmírnou intelektuálskou neodpovědnost.

Páni eseři nechápou význam legálních socialistických projevů, jež jsou bezprostředně kritizovány a korigovány ve stranickém tisku. Páni eseři raději zamlčují chyby *vlastních* funkcionářů: to nám znovu připomenulo Znamja truda ve svém dvojčísle 10/11, když nám vynadalo za „nestoudné“ prohlášení o kadetofilství Geršuniho. K této otázce jsme už dávno řekli své* a neradi bychom to opakovali právě teď, krátce po smrti člověka umučeného carskými katany, člověka, který si za svou oddanost revoluční organizaci zaslouží hlubokou úctu. Jestliže se však pánům ese-

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 173—180. *Red.*

rům zachtělo rozvířit tuto otázku, tak jim odpovíme. Vy, pánové, nám kromě nadávek nemůžete dát žádnou odpověď, nemůžete přímo a otevřeně říci, kdo z vás schvaluje a kdo neschvaluje Geršuniho stanovisko na únorovém (1907) sjezdu eserské strany. Nemůžete odpovědět na podstatu věci a odhalit chyby svých vůdců, uvést počet jejich stoupenců atd., protože nemáte *stranu* a neceníte si výchovy mas prostřednictvím veřejné kritiky osob, prohlášení, směrů a názorových odstínů.

Dělnická třída dokáže vychovat a zocelit své organizace prostřednictvím otevřené kritiky svých představitelů. Nikoli hned, nikoli bez třenic, nikoli bez boje a bez práce, ale přece jen *vyřešíme* obtížný úkol, který před námi vyvstal po nepříznivém zvratu událostí: spojit legální vystoupení v dumě s ilegální činností strany. Při řešení tohoto úkolu se projeví vyspělost strany, která prošla prvním obdobím revoluce; vyřešení tohoto úkolu bude jednou ze záruk, že v druhém období dokáže proletariát pod vedením sociální demokracie dovedněji a semknutěji bojovat a rozhodněji vítězit.

Proletarij, č. 32
2. (15.) července 1908

Podle textu listu Proletarij

AGRÁRNÍ PROGRAM SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE V RUSKÉ REVOLUCI⁷⁹

AUTOREFERÁT

Abych vyhověl žádosti polských soudruhů, pokusím se zde stručně vyložit obsah své stejnojmenné knihy^[83], která byla napsána v listopadu 1907, ale z příčin, na nichž *nenesu* vinu, dosud nevyšla.*

V první kapitole této knihy rozebírám „ekonomické základy a podstatu agrárního převratu v Rusku“. Srovnáním nejnovějších údajů (týkají se roku 1905) o pozemkové držbě v Rusku a odhadem půdního fondu ve všech 50 guberniích evropského Ruska v zaokrouhlených číslech na 280 miliónů děsjatin mi vychází o rozdělení veškerého pozemkového vlastnictví, přidělového i soukromého, takovýto obraz: [viz tabulku na s. 168. *Red.*]

Každý, kdo se jen trochu vyzná v sociální statistice, pochopí, že tento obraz může být jen přibližně správný. Pro nás však nejsou důležité detaily, v nichž se ekonomové liberálně narodnického zaměření obvykle utápějí a tím utápějí i podstatu věci, nýbrž třídní obsah procesu. Moje tabulka vysvětluje tento obsah a ukazuje, oč se v ruské revoluci bojuje. 30 000 statkářů — hlavně šlechtě — a rovněž úřední správě carských statků patří 70 miliónů děsjatin půdy. Tento základní fakt je třeba porovnat s jiným faktem: 10^{1/2} miliónu rolnických usedlostí a nejdrobnějších vlastníků má v držbě 75 miliónů děsjatin půdy.

Tato druhá skupina by mohla *zdvojnásobit* svou držbu na

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 205—423. *Red.*

	Počet hospodář- ství	Počet děšjatin půdy	Na 1 hospo- dářství připadá průměrně děšjatin
v miliónech			
a) Zbídačené rolnictvo zdep- tané feudálním vykořisťo- váním	10,5	75,0	7,0
b) Střední rolnictvo	1,0	15,0	15,0
c) Rolnická buržoazie a ka- pitalistická pozemková držba	1,5	70,0	46,7
d) Feudální latifundie	0,03	70,0	2333,0
<i>Celkem</i>	13,03	230,0	17,6
Nerozděleno podle velikosti hospodářství	—	50,0	—
<i>Úhrnem</i>	13,03	280,0	21,4

úkor první: taková je objektivně nevyhnutelná *tendence* boje, bez ohledu na to, jaký názor na něj mají různé třídy.

Ekonomická podstata agrární krize vystupuje v uvedeném obrazu naprosto jasně. Milióny drobných, zbídačených a ožebračených rolníků, jež sužuje bída, zaostalost a pozůstatky nevolnictví, *nemohou* žít jinak než v polonevolnické závislosti na statkáři, protože za poskytnutí pastvin, výběhů, napajedel a vůbec za „půdu“, za půjčky v zimním období atd. atd. musí obdělávat jeho půdu vlastním zemědělským inventářem. Na druhé straně majitelé obrovských latifundií *nemohou* za takových podmínek hospodařit jinak než s pomocí práce místních zbídačených rolníků, protože tento druh hospodaření nevyžaduje kapitálové investice a přechod k novému způsobu obdělávání půdy. Nutně tady vzniká to, co bylo mnohokrát popsáno v ruské ekonomické literatuře jako soustava odpracovávání. Není to nic jiného než *další vývoj nevolnictví*. Podstatou vykořisťování není odloučení pracovníka od půdy, nýbrž nucené připoutání zbídačeného rolníka k půdě, nikoli

kapitál vlastníka, nýbrž jeho půda, nikoli inventář majitele latifundií, nýbrž odvěké dřevěné rádlo rolníka, nikoli pokrok agrikultury, nýbrž stará, dlouholetá rutina, nikoli „svobodná námezdní práce“, nýbrž zotročování lichváři.

Jak se uvedená situace projevuje v oblasti agrikultury, můžeme vyjádřit těmito čísly: výnosy z přídělové půdy činí 54 pudů z děsjatiny, ze statkářské půdy na chutoru* — kterou statkář obdělává svým inventářem s použitím námezdní práce — 66 pudů, ze statkářské půdy při takzvaném obdělávání „za polovinu sklizně“ 50 pudů a konečně ze statkářské půdy, kterou si zpachtovali rolníci, 45 pudů. Statkářská půda, obdělávaná za *lichvářských* podmínek *nevolnický závislými rolníky* (výše zmíněné obdělávání za polovinu sklizně a rolnický pacht), dává menší výnosy než vymrskaná, kvalitativně horší přídělová půda. Toto zotročování, které feudální latifundie stále prohlubují, se stává hlavní brzdou rozvoje výrobních sil v Rusku.

Z uvedeného obrazu však vysvítá ještě něco jiného, a sice, že tento vývoj *může* v kapitalistické zemi probíhat dvojitým způsobem. Buď se latifundie zachovávají a postupně se stávají základem kapitalistického hospodaření na půdě — to je pruská cesta agrárního kapitalismu, kdy je pánem situace junker. Ten má po celá desetiletí politickou převahu, kdežto rolník je zdeptaný, přehlížený, žije v bídě a nevědomosti. Rozvoj výrobních sil postupuje velmi pomalu — podobně jako v ruském zemědělství v letech 1861—1905.

Anebo revoluce smete statkáře s jejich statky a základem kapitalistického zemědělství se stává svobodný farmář na *svobodné* půdě, tj. očištěné od veškeré středověké veteše. To je *americká* cesta agrárního kapitalismu, *nejrychlejší rozvoj výrobních sil* za podmínek, které jsou pro masy lidu ze všech možných podmínek za kapitalismu nejpříznivější.

V ruské revoluci se *ve skutečnosti* bojuje nikoli za „socia-

* Chutor — rolnické hospodářství nespádající pozemkově ani daňově pod občinu; obvykle dvorec ležící mimo vesnici. *Čes. red.*

lizaci“ a jiné hlouposti narodníků — to je pouhá měšťácká ideologie, maloburžoazní fráze a nic víc —, *nýbrž o to*, jakou cestou se bude ubírat kapitalistický vývoj Ruska — zda „pruskou“, či „americkou“ cestou. Neujasníme-li si *ekonomickou* podstatu revoluce, nemůžeme pochopit z agrárního programu naprosto *nic* (jako to nepochopil Maslov, který zkoumá, co je abstraktně žádoucí, ale nevysvětluje, co je ekonomicky nutné).

Pro nedostatek místa nemohu vyložit další obsah první kapitoly; shrnu jej pouze několika slovy: Všichni kadeti se ze všech sil snaží zastřít podstatu agrárního převratu a pánové Prokopovičové jim v tom *pomáhají*. Kadeti pletou („smiřují“) dvě základní *linie* agrárních programů v revoluci: statkářskou a rolnickou. Dále, rovněž jen pár slovy: V Rusku se už v letech 1861—1905 projeví oba typy kapitalistické agrární evoluce — jak pruský (*postupný* vývoj statkářského hospodářství ke kapitalismu), tak americký (rozvrstvování rolnictva a rychlý rozvoj výrobních sil na jihu, který je nejsvobodnější a nejbohatší na půdu). A konečnou jsem se v této kapitole zabýval i otázkou kolonizace, ale nebudu ji zde moci vyložit. Podotýkám pouze, že *hlavní* překážkou pro využití stamiliónů děsjatin půdy v Rusku jsou středoruské feudální latifundie statkářů. Vítězství nad těmito statkáři bude mocným impulsem, který umožní takový rozvoj zemědělské techniky a takovou úroveň zemědělství, že plocha půdy vhodné k obdělávání poroste desetkrát rychleji než po roce 1861. Uvedu několik čísel: z celkové plochy půdy v celém ruském státě — 1965 miliónů děsjatin — neexistují *žádné* údaje o 819 miliónech děsjatin. K prozkoumání tedy zbývá pouhých 1146 miliónů děsjatin, z nichž je využito 469 miliónů děsjatin, z toho 300 miliónů děsjatin lesů. *Jestliže se Rusko zbaví* statkářských latifundií, bude možné v nejbližší budoucnosti využívat obrovské plochy půdy, která dnes leží ladem.*

* Liberálně narodniční ekonomové uvažují takto: *Protože je ve stře-*

Druhá kapitola mé knihy pojednává o tom, jak agrární programy SDDSR prověřila revoluce. Základní chybou všech našich dřívějších programů je málo konkrétní představa o tom, který *typ* kapitalistické agrární evoluce se může uplatnit v Rusku. Tuto chybu zopakovali menševici, kteří na sjezdu ve Stockholmu zvítězili a dali straně program *municipalizace*. O *ekonomické stránce* otázky, právě o té nejdůležitější, se ve Stockholmu *vůbec nejednalo*, převládaly „politické“ úvahy, politikaření, a nikoli marxistická analýza. Jen *částečně* se to dá vysvětlit samotnou dobou konání stockholmského sjezdu, kdy byla veškerá pozornost soustředěna na hodnocení prosincových událostí roku 1905 a I. dумы z roku 1906. Plechanov, který ve *Stockholmu* prosadil Maslovovu municipalizaci, vlastně *vůbec* nepochopil *ekonomický obsah* „rolnické agrární revoluce“ (Protokol stockholmského sjezdu^[250], s. 42, Plechanovova slova) v kapitalistické zemi. Buď je to fráze a marxisty nedůstojná snaha „nachytat“ rolníky pomocí demagogie a klamání („Bauernfang“), anebo je *ekonomicky* možný nejrychlejší rozvoj kapitalismu díky *vítězství rolnictva*. V tomto případě je však nezbytně nutné mít jasnou představu o takovém vítězství, o takové cestě agrárního kapitalismu a takovém systému vztahů v pozemkové držbě, které by byly v souladu s tímto vítězstvím „rolnické agrární revoluce“.

Hlavním argumentem nejvlivnějších „municipalizátorů“ ve Stockholmu bylo, že rolníci zaujímají k nacionalizaci přidělové půdy *nepřátelský postoj*. Džon, referent stoupenců municipalizace, zvolal: „U nás by nedošlo jen

doruském pásmu půdy nedostatek, *protože* Sibiř, Střední Asie aj. nejsou vhodné pro kolonizaci, je *třeba* přidělit rolníkům další půdu. To znamená, že kdyby nebyl nedostatek půdy, bylo by možné se statkářskými latifundiemi ještě počkat. Marxisté musí uvažovat zcela jinak: *Do té doby, dokud* nebudou zlikvidovány statkářské latifundie, není možný rychlý rozvoj výrobních sil ani ve středoruských oblastech, ani v koloniích (v okrajových územích Ruska).

k Vendée⁸⁰, nýbrž k všeobecnému povstání rolnictva“ (jaká hrůza!) „proti pokusu státu zabránit rolníkům, aby volně nakládali s *vlastní* přidělovou půdou, proti pokusům tuto půdu „nacionalizovat““ (Protokol stockholmského sjezdu, s. 40). Kostrov zvolal: „Jít s ní (s nacionalizací) za rolníky by znamenalo odradit si je od sebe. Rolnické hnutí půjde mimo nás nebo proti nám a my se octneme mimo revoluci. Nacionalizace oslabuje sociální demokracii, izoluje ji od rolnictva, a tím oslabuje i revoluci“ (s. 88).

Zdá se to jasné. Rolníci zaujmají k nacionalizaci nepřátelský postoj — to je hlavní argument menševiků. *A je-li to pravda*, není pak jasné, že by bylo směšné provádět... „rolnickou agrární revoluci“ *proti vůli* rolníků?

Je to však pravda? V roce 1905 P. Maslov napsal: „Nacionalizaci půdy nemůžeme v dnešní době považovat v Rusku za prostředek k vyřešení agrární otázky především“ (všimněte si toho „především“) „proto, že je to beznadějná utopie...“ „Cožpak rolníci budou souhlasit?“ (P. Maslov, *Kritika agrárních programů*^[152], 1905, s. 20).

A v roce 1907, v březnu: „Všechny narodnické skupiny (trudovici, lidoví socialisté a socialisté-revolucionáři) jsou pro nacionalizaci půdy v té či oné formě“ (časopis *Obrazovanije*⁸¹, 1907, č. 3, s. 100). A kdo to napsal? *Tentýž P. Maslov!*^[153]

Tady máte tu novou Vendée! Tady máte to povstání rolníků proti nacionalizaci! A místo aby Maslov poctivě uznal svůj omyl, místo aby *ekonomicky* analyzoval, proč byli rolníci nuceni vyslovit se pro nacionalizaci, tvářil se jako Ivan Zapomnětlivý.* *Rozhodl se, že zapomene* na svá vlastní slova a na všechny projevy na stockholmském sjezdu.

A to ještě není všechno. Aby Maslov zahladil stopy „nepříznivé skutečnosti“, vymyslel si klep o trudovicích, že prý

* *Ivan Zapomnětlivý* (Ivan Něpomňaščij) byla v ruštině přezdívka tuláků předstírajících, že se na nic nepamatují, neznají své jméno ani svůj původ. *Čes. red.*

se vyslovili pro nacionalizaci vzhledem ke svým malo-měšťáckým názorům, že prý „*ukládali naděje do ústřední moci*“ (ibid.). Že je to klep, dokazuje následující srovnání. V agrárním návrhu trudoviků, který předložili v *první* i *druhé* dumě, se v článku 16 říká: „Správou celostátního půdního fondu musí být pověřeny místní samosprávy, zvolené tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, které v mezích stanovených zákonem jednájí samostatně.“^[243]

V agrárním programu SDDSR, který prosadili menševici, se říká, že SDDSR požaduje: „... 4. konfiskovat soukromou půdu s výjimkou drobné pozemkové držby a dát ji k dispozici demokraticky zvoleným velkým orgánům místní samosprávy“ („sjednocujícím — článek 3 — městské i vesnické okruhy“).

Podstatný rozdíl mezi těmito programy nespočívá v rozdílnosti slov „spravování“ a „disponování“*, nýbrž v otázce výkupu (s kterou na stockholmském sjezdu vystoupil Dan a spol., *bolševici* ji zamítli a po sjezdu se ji menševici znovu snažili prosadit) a v otázce *rolnické* půdy. Menševici tyto otázky obcházejí, kdežto trudovici ne. *Trudovici dokázali municipalistům, že jsem měl pravdu.*

Je nepochybné, že trudovický program předložený v I. a v II. dumě je program rolnických mas. Dokazuje to naprosto přesvědčivě jak publicistika rolnických poslanců, tak jejich podpisy pod těmito návrhy i jejich rozdělení podle gubernií. V roce 1905 Maslov psal, že „obzvlášť“ (s. 20 citované brožury^[152]) rolníci s vlastními usedlostmi nemohou souhlasit s nacionalizací. Ukázalo se, že je to „obzvláštní“ nesmysl. V Podolské gubernii kupříkladu jsou rolníci s vlastními usedlostmi, a přece v I. dumě podepsalo agrární návrh „sto čtyř“^[242] 13 a v II. dumě 10 Podolských (trudovický návrh citovaný výše).

* Pozměňovací návrh, aby výraz „dát k dispozici“ byl nahrazen výrazem „dát do vlastnictví“, *menševici ve Stockholmu zamítli* (viz Protokol, s. 152).

Proč se tedy rolníci vyslovili pro nacionalizaci? Proto, že mnohem lépe než krátkozrací rádoby marxisté instinktivně pochopili, že je nutné *odstranit* celé středověké pozemkové vlastnictví. Středověké pozemkové vlastnictví *musí* být odstraněno proto, aby se očistila cesta pro kapitalismus v zemědělství; v různých zemích a v různé míře kapitalismus *odstranil* starou středověkou pozemkovou držbu, podřídil ji požadavkům trhu a uspořádal ji tak, aby odpovídala podmínkám tržního zemědělství. K. Marx už v třetím díle Kapitálu^[396] upozorňoval, že kapitalistický výrobní způsob *zastihuje* pozemkové vlastnictví v historických formách, jež neodpovídají kapitalismu (klanová /rodová/ držba půdy, občinová, feudální, patriarchální atd.), a přispůsobuje je novým ekonomickým požadavkům⁸².

V Teoriích o nadhodnotě*, v podkapitole Historické podmínky pro vývoj teorie renty u Ricarda, Marx tuto myšlenku s geniální jasností rozvinul. Říká tam: „Nikde na světě se kapitalistická výroba, už od dob Jindřicha VII., nevypořádala tak bezohledně s tradičními poměry v zemědělství, nikde si nevytvořila tak dokonalé (adekvátní = ideálně odpovídající) podmínky a nikde si tyto podmínky tak nepodřídila. Anglie je v tomto směru nejrevolučnější zemí na světě.“ „A co znamená clearing of estates (doslova = očišťování statků neboli očišťování půdy)? Znamená, že bez jakéhokoli ohledu na usedlé obyvatelstvo, které se vyžene, bez ohledu na existující vesnice, které se srovnají se zemí, bez ohledu na hospodářské budovy, které se strhnou, bez ohledu na daný způsob hospodaření, který se rázem změní — například orná půda v pastviny —, se nepřijmou výrobní podmínky tak, jak tradičně existovaly, nýbrž historicky *se přetvoří* tak, aby za daných okolností odpovídaly požadavku co nejvýhodnějšího vkládání kapitálu. Potud tedy *neexistuje pozemkové vlastnictví*; toto vlastnictví ponechává kapitál — pachtýře — svobodně

* Theorien über den Mehrwert. II. Band, 2. Teil, Stuttgart 1905.

hospodařit, protože mu jde výhradně o peněžní důchod“ (s. 6—7)⁸³.

Takové jsou podmínky co nejrychlejšího odstranění středověkých forem a co nejsvobodnějšího rozvoje kapitalismu — odstranění veškeré staré pozemkové držby, odstranění soukromého vlastnictví půdy, které stojí v cestě kapitalismu. Takovéto revoluční „očistění“ středověké pozemkové držby je v Rusku nezbytné a žádná síla na světě mu nezabrání. Jde pouze o to, zda provedou toto „očistění“ statkáři nebo rolníci, a jedině o to se bojuje. Provedou-li „očistění“ středověké pozemkové držby statkáři, bude to oloupení rolníků jako v roce 1861, bude to Stolypinova agrární reforma z roku 1906 (zákonodárství podle článku 87^[826]). Provedou-li „očistění“ půdy pro kapitalismus rolníci, bude to nacionalizace půdy.

Právě tuto ekonomickou podstatu nacionalizace v buržoazní revoluci, kterou uskutečňují dělníci a rolníci, nepochopili Maslov, Plechanov a spol. Vypracovávali agrární program^[1] nikoli k boji proti středověké držbě půdy jako jednomu z nejdůležitějších pozůstatků nevolnických vztahů, nikoli proto, aby byla úplně očištěna cesta pro kapitalismus, nýbrž pro ubohý maloměšťácký pokus „harmonicky“ spojit staré s novým, pozemkové vlastnictví, jež vzniklo v důsledku přidělení půdy, s feudálními latifundiemi konfiskovanými revolucí.

Abych konečně ukázal celou maloměšťáckou reakčnost myšlenky municipalizace, uvedu údaje týkající se pachtu (jaký význam má otázka pachtu, jsem ukázal ve sporu s Maslovem již v roce 1906 ve své stati Revize agrárního programu dělnické strany^[104]*). Situaci v kamyšinském újezdu Saratovské gubernie ukazuje následující tabulka**:

* Viz Sebrané spisy 12, Praha 1983, s. 253—285. Red.

** Vývoj kapitalismu v Rusku^[113], 2. vyd., s. 51, 54 a 82. (Viz Sebrané spisy 3, Praha 1980, s. 93—95, 97—98 a 134—135. Red.)

Skupiny hospodářů	Počet děsjatin připada- jících na 1 hospodářství s přidělovou půdou			
	přídělo- vé orné půdy	zpach- tované půdy	propach- tované půdy	celkem oseté půdy
Bez tažného dobytka	5,4	0,3	3,0	1,1
S 1 kusem tažného dobytka	6,5	1,6	1,3	5,0
Se 2 kusy " "	8,5	3,5	0,9	8,8
Se 3 " " "	10,1	5,6	0,8	12,1
Se 4 " " "	12,5	7,4	0,7	15,8
S 5 a více kusy tažného dobytka	16,1	16,6	0,9	27,6
<i>Průměrně</i>	9,3	5,4	1,5	10,8

Podívejte se, jaký je *skutečný* ekonomický poměr mezi *přídělovou* půdou, kterou naši mudrci Maslov a Plechanov ponechávají ve vlastnictví rolníků, a půdou nikoli *přídělovou* (pachtovní), kterou „municipalizují“. Rolníci bez koní, a takových hospodářství bylo v Rusku v letech 1896 až 1900 celkem $3\frac{1}{4}$ miliónu z 11,1 miliónu — *propachtovávají desetkrát více* půdy, než sami zpachtovávají. Osévají jen pětinu svých „přídělů“. U rolníků s 1 koněm ($3\frac{1}{3}$ miliónu hospodářství v celém Rusku) rozloha zpachtované půdy jen *o málo převyšuje rozlohu* půdy propachtované a rozloha oseté půdy je *menší* než „příděl“. Ve všech nejvyšších skupinách, tj. u menšiny rolníků, převyšuje rozloha zpachtované půdy několikrát rozlohu propachtované půdy, přičemž rozloha osévané půdy převyšuje výměru „přídělu“ tím víc, čím je rolník zámožnější.

Podobné poměry jsou v *celém* Rusku. Kapitalismus rozkládá zemědělskou občinu, *osvobozuje* rolníka od jha „přídělu“, snižuje úlohu přídělové půdy na obou pólech vesnice, a hlubokomyslní menševici vykřikují: „Rolníci se vzbouří proti nacionalizaci přídělové půdy.“

Menševici „přehlédli“, že v Rusku je středověké nejen statkářské vlastnictví, ale i rolnické přídělové vlastnictví. Upevnění přídělového vlastnictví, které *vůbec neodpovídá*

novým, kapitalistickým vztahům, je reakční opatření, přičemž municipalizace *upevňuje* přídělové vlastnictví na rozdíl od nepřídělového, které „podléhá municipalizaci“. Vlastnictví přídělové půdy rozděluje rolníky tisícerymi středověkými přehradami a středověkou fiskální „občinou“ a brzdí rozvoj výrobních sil. „Občinu“ i přídělové vlastnictví kapitalismus *nevyhnutelně* zničí. Stolypin to cítí a ničí je černosotňovským způsobem. Rolníci to cítí a chtějí je zničit rolnickým nebo revolučně demokratickým způsobem. A menševici vykřikují: „Nedotýkejte se přídělové půdy!“

Nacionalizace ničí „občinu“, která se přežila, i středověké přídělové vlastnictví tak, jak si jen vůbec lze představit zničení těchto institucí v kapitalistické společnosti při maximálním respektování zájmů rolníků. V brožuře Materiály k rolnické otázce (Zpráva o zasedáních sjezdu delegátů Celoruského rolnického svazu ve dnech 6.—10. listopadu 1905)^[161], Petrohrad 1905, čteme: „Proslulá otázka ‚občiny‘ nebyla vůbec nastolena a mlčky o ní bylo rozhodnuto negativně: půda musí být v užívání osob i sdružení — říká se v rezolucích prvního i druhého sjezdu“ (s. 12). Na otázku, zda neutrpí nacionalizací přídělové půdy sami rolníci, delegáti odpověděli: „Stejně dostanou půdu při rozdělování.“ (S. 20.) Rolník s vlastní půdou (a jeho ideolog pan Pešechonov) moc dobře ví, že „stejně půdu dostane při rozdělování“ a že feudální latifundie budou brzy zničeny. A dalekosáhlé „rozdělení“, jež znamená nacionalizaci veškeré půdy, potřebuje rolník proto, aby se třásl středověká pouta, aby „očistil“ půdu, aby její užívání uvedl do souladu s novými ekonomickými podmínkami. Znameníť to vyjádřil v II. dumě pan Mušenko, který mluvil jménem socialistů-revolucionářů a s naivitou sobě vlastní řekl: „Správné rozmístění (obyvatelstva) bude možné teprve tehdy, až bude všechna půda osvobozena, až padnou všechny přehradky vytvořené soukromým vlastnictvím půdy“ (Protokol II. dumy^[305], s. 1172). Srovnejte tento výrok s výše uvedenými Marxovými slovy a pochopíte, že se pod

měšťáckou frazeologií o „socializaci“ a „rovném užívání půdy“ skrývá velmi reálný obsah: buržoazně revoluční očišťování starého středověkého pozemkového vlastnictví.

Municipalizace půdy je v buržoazní revoluci *reakční* opatření, protože brání ekonomicky nezbytnému a nevyhnutelnému procesu odstraňování středověkého pozemkového vlastnictví, procesu vytváření *stejných* ekonomických podmínek pro všechny *hospodáře*, pokud jde o půdu, bez ohledu na jejich postavení, minulost, příděl z roku 1861 atd. Rozdělení půdy do vlastnictví by teď bylo *reakční*, protože by zachovalo nynější zastaralé a přežilé vlastnictví přídělové půdy, avšak později, po úplném očištění půdy nacionalizací, by rozdělení půdy bylo možné jako heslo *nového*, svobodného *farmářství*.* Úkolem marxistů je pomáhat radikální buržoazii (tj. rolnictvu) co možná nejúplněji odstranit staré haraburdí a zabezpečit rychlý rozvoj kapitalismu, ale rozhodně nepomáhat maloburžoazii zařídit si spokojené živobytí a přizpůsobit se minulosti.

Třetí kapitola pojednává o „teoretických základech nacionalizace a municipalizace“.

Nebudu přirozeně opakovat polským soudruhům věci, jež jsou každému marxistovi všeobecně známy, že totiž nacionalizace půdy v kapitalistické společnosti znamená odstranění absolutní, ale ne diferenční renty atd. *Byl jsem nucen* podrobně o tom hovořit se zřetelem na ruské čtenáře, protože Petr Maslov tvrdil, že teorie Karla Marxe o absolutní rentě je „rozpor“, který „lze vysvětlit pouze(!) tím, že do třetího svazku, který vyšel po Marxově smrti, byly zařazeny i autorovy koncepty“ (Agrární otázka).**

To, že si Petr Maslov činí nárok opravovat Marxovy koncepty, není pro mne nic nového. Už v časopise *Žarja*⁸⁴

* M. Šanin ve své brožuře *Municipalizace, nebo rozdělení půdy do vlastnictví?*[³³⁴], Vilno 1907, vyzvedl onu stránku otázky, která se týká agrikultury, nepochopil však dvě cesty vývoje a význam odstranění nynější pozemkové držby.

** *Agrární otázka*[¹⁴⁸], 3. vydání, s. 108, poznámka.

v roce 1901 jsem upozorňoval^[87], že Maslov v časopise *Žizň*⁸⁶ překroutil Marxovu teorii renty.* Avšak brzy nato Petr Maslov zopakoval tento nehorázný a vyložený nesmysl v roce 1906 (předmluva^[157] k třetímu vydání je datována 26. dubna 1906) *po vyjití* Teorií o nadhodnotě^[398], v nichž Marx naprosto jasně vysvětlil teorii absolutní renty. To už je přespříliš! Protože zde nemám možnost opakovat podrobnou analýzu Maslovových „oprav“ Marxe, jež je obsažena v mé knize, spokojím se konstatováním, že tyto opravy jsou otřepané argumenty buržoazní politické ekonomie. Petr Maslov dospívá k tomu, že proti Marxově teorii absolutní renty staví „výrobu cihel“ (s. 111), křísí „zákon klesající úrodnosti půdy“ a tvrdí, že „bez tohoto zákona nelze vysvětlit ‚zaoceánskou‘ konkurenci“ (s. 107), až nakonec dospívá k názoru, že *bez uvraćení Marxe není možné vyvrátit hledisko narodniků*: „Kdyby nebylo faktu, že produktivita postupně vynakládané práce do téhož pozemku klesá, mohla by se snad ještě uskutečnit idyla, kterou líčí... narodnici“ (Maslov^[153] v časopise *Obrazovanije*, 1907, č. 2, s. 123). Prostě v ekonomické teorii Petra Maslova o absolutní rentě, o „faktu“ klesající úrodnosti půdy, o základních chybách „narodniků“, o rozdílech mezi zdokonalováním obdělávání půdy a zdokonalováním techniky *není jediná nová myšlenka*. Maslov svým vyvracením teorie absolutní renty čistě buržoazními argumenty, které oficiální zastánci kapitálu nepřístojně zulgazovali, musel nutně sklouznout do řad těch, kdo překrucují marxismus. Při překrucování marxismu byl však Petr Maslov natolik prozíravý, že v německém překladu své knihy o Agrární otázce^[401] *všechny* své opravy k Marxovým konceptům *vyпустиł*. Před Evropany Maslov *svou teorii utajil!* V této souvislosti jsem si mimoděk vzpomněl — když jsem psal III. kapitolu — na vyprávění o jednom cizinci, který se poprvé účastnil debaty antických filozofů

* Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 133. *Red.*

a po celou dobu mlčel. Jeden z filozofů mu řekl: „Jsi-li moudrý, chováš se hloupě. Jsi-li však hloupý, pak si počínáš chytře.“

Kdo neuznává teorii absolutní renty, přirozeně sám sebe připravuje o jakoukoli možnost pochopit význam nacionalizace půdy v kapitalistické společnosti, protože nacionalizace může vést k odstranění jediné absolutní, nikoli však diferenční renty. Kdo neuznává absolutní rentu, neuznává jakýkoli ekonomický význam soukromé pozemkové držby jakožto *překážky* vývoje kapitalismu. V důsledku toho Maslov a spol. nutně redukuje otázku — Nacionalizace, či municipalizace? — na otázku politickou („Komu předat půdu?“), a ekonomickou podstatu otázky ignorují. Spojování soukromého vlastnictví přídělové půdy (tj. půdy kvalitou horší, která je v rukou horších hospodářů) se společenským vlastnictvím druhé (lepší) poloviny půdy se stává v kapitalistickém státě poněkud vyspělejším a svobodnějším *absurdní*. Je to pouhý *agrární bimetalismus*.

Tato chyba menševiků způsobila, že sociální demokraté přenechali kritiku soukromého vlastnictví půdy socialistům-revolucionářům. Marx podal v Kapitálu pozoruhodný příklad této kritiky.* U nás se však ukázalo, že sociální demokraté se vůbec nezabývají touto kritikou z hlediska vývoje kapitalismu a k masám se dostává pouze narodnická kritika, tj. maloměšťácky zkomolená kritika soukromého vlastnictví půdy.

Na okraj připomínám, že v ruské literatuře se proti nacionalizaci uváděl i takový argument, že pro drobné rolnické vlastnictví by prý znamenala „peněžní rentu“. Není tomu tak. „Peněžní renta“ (viz Kapitál, III)⁸⁷ znamená pro statkáře moderní formu úroku. V *soudobém* rolnickém pachtu je pachtovné nesporně do určité míry *peněžní rentou*. Likvidace feudálních latifundií urychlí rozvrstvení rolnictva a posílí rolnickou buržoazii, která už teď zavádí ka-

* Viz například Das Kapital. III, 2. T., S. 346—347 o ceně půdy jako překážce vývoje kapitalismu. Tamtéž, s. 344—345, 341 a 342.⁸⁸

pitalistický pacht: vzpomeňte si na dříve uvedené údaje o pachtu v nejvyšších skupinách rolnictva.

Konečně je třeba také upozornit, že mezi marxisty je dosti rozšířen názor, že nacionalizaci lze uskutečnit jen na velmi vysokém stupni vývoje kapitalismu. Není tomu tak. Pak už to bude otázka nikoli buržoazní, nýbrž socialistické revoluce. Nacionalizace půdy je nejdůslednější buržoazní opatření. Marx to *nejednou* dokazoval, počínaje Bídou filozofie⁸⁸. V Teoriích o nadhodnotě (II. Band, I. Teil, S. 208) Marx říká: „Radikální buržoa dospívá proto teoreticky k popírání soukromého pozemkového vlastnictví... V praxi mu však chybí odvaha, protože útok na jednu formu vlastnictví — na formu soukromého vlastnictví pracovních podmínek — by byl velmi nebezpečný i pro druhou formu. Kromě toho se buržoa sám teritorializoval.“⁸⁹ V Rusku dochází k buržoazní revoluci v podmínkách, kdy tu je radikální buržoa (rolník), který „má odvahu“ vytyčit program nacionalizace ve jménu mnohamiliónových mas a který se ještě „neteritorializoval“, tj. má víc škody než užítku z pozemkového vlastnictví (*středověkého*) a „zisku“ z (buržoazního) pozemkového vlastnictví. Ruská revoluce *nemůže* zvítězit jinak než tehdy, až tento „radikální buržoa“, kolísající mezi kadetem a dělníkem, podpoří masovým vystoupením proletariát v jeho revolučním boji. Ruská revoluce *nemůže* zvítězit jinak než jako revolučně demokratická diktatura proletariátu a rolnictva.

Ve čtvrté kapitole knihy se mluví o „politických a taktických“ úvahách v otázkách agrárního programu. Na prvním místě stojí „skvělý“ argument Plechanovův: „Klíčem k mému stanovisku je upozornění na možnost restaurace,“ prohlásil ve Stockholmu (Protokol^[250], s. 113). To je však klíč velice zrezivělý, kadetský klíč *dohod* s reakcí pod rouškou „záruky před restaurací“. Plechanovův argument je nejubožejší sofismus, protože sám Plechanov tvrdí, že záruka před restaurací neexistuje, a přesto si takovou

záruku *vymýšlí*. „(Municipalizace) nepředá půdu do rukou politických představitelů starého režimu“ (s. 45, vystoupení Plechanova). Co je to restaurace? Přejít státní moci do rukou představitelů starého režimu. Může existovat záruka proti takové restauraci? Ne, taková záruka „nemůže existovat“ (Protokol, s. 44, vystoupení Plechanova). Proto... si vymyslel záruku: „Municipalizace nepředá půdu.“

Municipalizace zachová *rozdíl* mezi přidělovou a statkářskou půdou v *ekonomickém smyslu*, tj. usnadní restauraci neboli *obnovení tohoto rozdílu de iure*. V *politickém* smyslu je municipalizace *zákon*, jímž se mění majitel statkářské půdy. Co je to zákon? Výraz vůle vládnoucích tříd. Za restaurace se znovu stanou *vládnoucími* *tytéž* třídy. Spoutá je snad zákon, soudruhu Plechanove? Kdybyste se nad tím zamyslel, pochopil byste, že vůli vládnoucích tříd nemůže spoutat žádný zákon. Nacionalizace však ztěžuje restauraci v *ekonomickém* smyslu, protože *boří všechny* přehrady, *veškeré* středověké vlastnictví půdy a *přizpůsobuje* toto vlastnictví novým, jednotným kapitalistickým výrobním podmínkám.

Plechanovova sofistika znamená přistoupit na taktiku *kadetů*: vést proletariát nikoli k úplnému vítězství, nýbrž k *dohodě* se starou mocí. Ve skutečnosti je jedinou absolutní „zárukou proti restauraci“ socialistický převrat na Západě, relativní zárukou pak je dovedení revoluce do konce, *nejradikálnější* zničení všeho starého, *nejvyšší* stupeň demokracie (republika) v politice a vyčištění cesty pro kapitalismus v ekonomice.

Další Plechanovův argument zní: „Z orgánů veřejné samosprávy vlastníků půdy vytvoří municipalizace záštitu proti reakci. A bude to opravdu silná záštita.“ (Protokol, s. 45.) To není pravda. Za kapitalismu místní samospráva nikdy a nikde nebyla a nemůže být záštitou proti reakci. Kapitalismus *nutně* vede k centralizaci státní moci a *každá* místní samospráva bude za reakční státní moci *bezpodmínečně* poražena. Plechanov hlásá *oportunismus*, neboť se nezaměřuje na „demokratismus ústřední moci“ neboli

na republiku, která je v kapitalistické společnosti jedinou myslitelnou zárukou proti reakci, ale na místní samosprávu, která — pokud jde o řešení velkých historických úkolů — je vždycky bezmocná, lokálně omezená, nicotná, nesamostatná a roztržštěná. „Rolnická agrární revoluce“ nemůže v Rusku zvítězit, jestliže nezvítězí nad ústřední mocí — Plechanov však vštěpuje menševikům názory, které vyslovil ve Stockholmu menševik Novosedskij. „Budou-li existovat skutečně demokratické orgány místní samosprávy, může být nyní schválený program realizován (představte si!) i za onoho stupně demokratizace ústřední vlády, který nemůže být nazván nejvyšším stupněm její demokratizace. Dokonce ani za demokratizace, abych tak řekl, relativní, nemůže být municipalizace na škodu, nýbrž ku prospěchu.“ (Protokol, s. 138.)

To je nad slunce jasnější. Budeme učit lidi přizpůsobovat se monarchii; možná si „nevšimnou“ naší oblastní činnosti a „darují nám život“ jako Ščedrinovu piskoři.* Třetí дума je dobrou ilustrací možnosti municipalizace a *místního* demokratismu při „relativním“, menševickém demokratismu ústřední moci.

Kromě toho municipalizace podporuje federalismus a oblastní rozdrobenost. *Pravicový kozák* Karaulov v II. dumě nadarmo nepranýřoval nacionalizaci o nic méně než Plechanov (Protokol, s. 1366) a *vyslovoval se pro municipalizaci podle oblastí*. Kozácká půda v Rusku *reprezentuje* už vlastně municipalizaci. A právě toto rozdrobení státu na jednotlivé oblasti bylo jednou z příčin porážky revoluce v období jejích prvních tří let!

Nacionalizace — zní další argument — upevňuje ústřední moc buržoazního státu! Za prvé, tento argument má vzбудit vzájemnou nedůvěru v sociálně demokratických stranách *jednotlivých národností*. V časopise *Obrazovanie* (1907,

* Podle satirické pohádky M. J. Saltykova-Ščedrina *Velemoudrý piskoř*[²⁷⁷]. [Vybrané pohádky, Praha 1955.] *Čes. red.*

č. 3, s. 104) Petr Maslov napsal: „V některých místech by možná rolníci souhlasili s rozdělením svých pozemků, ale stačí, aby rolníci jedné velké oblasti (například Polska) odmítli rozdělit své pozemky, a návrh nacionalizovat veškerou půdu se ukáže být nesmyslný.“ Skvělý argument, jen co je pravda! Neměli bychom se vzdát republiky? Vždyť „stačí, aby rolníci jedné velké oblasti odmítli“ apod. To není argument, to je *demagogie*. Náš politický program vylučuje každé násilí a nespravedlnost a žádá širokou autonomii pro jednotlivé provincie (viz 3. bod programu strany). Nejde tedy o to znovu vymýšlet nové „záruky“ v buržoazní společnosti nedosažitelné, ale jde o to, aby strana proletariátu svou propagandistickou a agitační činností *vyzývala* k sjednocení, a ne k rozdrobení, k vyřešení vznešených úkolů centralizovaných států, a ne k provinciálnímu zplanění a k národní omezenosti. Agrární otázku řeší středoruské oblasti, v okrajových územích *nelze* působit jinak než *příkladem*.* To si uvědomuje dokonce každý demokrat, natožpak sociální demokrat. A jde jen o to, má-li proletariát *povznášet* rolnictvo k vyšším cílům, anebo zda se má *snížit* k maloburžoazní úrovni rolnictva.

Za druhé se tvrdí, že nacionalizace umožní větší zvlášť ústřední moci, byrokracii aj. Pokud jde o byrokracii, nutno poznamenat, že i při nacionalizaci bude *spravovat* půdu místní samospráva. To znamená, že výše uvedený argument je chybný. Ústřední moc stanoví všeobecné podmínky, tj. zakáže například jakékoli převody půdy apod. A cožpak náš nynější, tj. menševický program nedává „demokratickému státu k dispozici“ nejen „půdu nutnou pro osídlení“, ale také „lesy a vodstvo celostátního významu“? Strkat však hlavu do písku je nerozumné, i tady je možná *neomezená* zvlášť, protože sama ústřední státní moc bude určovat, *které* vodstvo a lesy mají celostátní význam. Men-

* V kapitalistickém státě *nemůže* existovat paralelně soukromé vlastnictví půdy a nacionalizace. Jedno z toho musí nabýt převahy. Úkolem dělnické strany je hájit vyšší systém.

ševici nehledají záruku tam, kde je třeba: *jedině* naprostý demokratismus ústřední moci, *jedině republika* může zabezpečit nejmenší pravděpodobnost konfliktů mezi ústředím a oblastmi.

„Upevní se buržoazní stát,“ vykřikují menševici, kteří tajně podporují buržoazní monarchisty (kadety) a veřejně se bijí v prsa při myšlence, že by měli podporovat i buržoazní republikány. Skutečná historická otázka, před níž nás postavil objektivní dějinný vývoj společnosti, zní: pruský, anebo americký typ agrární evoluce? Statkářská monarchie s fíkovým listem pseudokonstitucionalismu, anebo rolnická (farmářská) republika? Zavírat oči před otázkou kladenou *tak* objektivně dějinami znamená klamat sebe i jiné, maloměšťácky se schovávat před ostrým třídním bojem, před ostře, prostě a jednoznačně kladenou otázkou demokratické revoluce.

Nemůžeme se zbavit „buržoazního státu“. O tom může snít leda maloburžoazie. Naše revoluce je buržoazní právě proto, že v ní nejde o boj mezi socialismem a kapitalismem, nýbrž *mezi dvěma formami kapitalismu*, dvěma cestami jeho vývoje, dvěma formami buržoazně demokratických institucí. Z hlediska menševika Novosedského je i monarchie okřabristů nebo kadetů „*relativní*“ buržoazní „demokracie“. I proletářsko-rolnická republika je buržoazní demokracie. V naší revoluci nemůžeme udělat *jediný krok* — a také jsme neudělali *jediný krok*, aniž bychom tím tak či onak *nepodpořili* ty či ony vrstvy buržoazie proti starému režimu.

Jestliže někdo říká, že nacionalizace znamená použití peněz na armádu, kdežto municipalizace na zdravotnictví a osvětu, je to sofistika hodná šosáka. Takhle, doslova takhle uvažuje Maslov: „...Nacionalizace, tj. (sic!) vynaložení pozemkové renty na armádu a loďstvo; municipalizace půdy, tj. vynaložení renty na potřeby obyvatelstva“ (srov. *Obrazování*, 1907, č. 3, s. 103). To je maloměšťácký socialismus neboli hubení much práškem, jímž je třeba

chycené mouchy posypat! Dobrák Maslov si neuvědomil, že vynakládají-li zemstva v Rusku a municipality na Západě více prostředků na zdravotnictví atd. než stát, tedy jen proto, že buržoazní stát už *své* nejdůležitější výdaje (na zajištění vlády buržoazie jako třídy) realizoval ze zdrojů, které skýtají největší důchod, a místním institucím *ponechal druhořadé* zdroje na takzvané „potřeby obyvatelstva“. Statisíce na armádu, zlámanou grešli na potřeby *proletariátu* — takové jsou skutečné proporce výdajů buržoazního státu, a je třeba být Maslovem, abychom se domnívali, že stačí *dát* rentu „k dispozici“ municipalitám a rafinovaní menševičtí „politikové“ buržoazní stát obalamutí! Že by snad začal buržoazní stát díky této „rafinované politice“ vynakládat statisíce na proletariát, kdežto armádu a loďstvo odbyl zlámanou grešlí?

Ve skutečnosti menševici provádějí maloměšťáckou politiku — v provinciálním zákoutí místní samosprávy se chtějí vyhnout vyřešení palčivé otázky, nastolené dějinami: Má u nás existovat centralizovaná buržoazní republika farmářů, nebo centralizovaná buržoazní monarchie junkerů? Tomu se nevyhnete, pánové! Žádný provincialismus, žádné koketování s municipálním socialismem vás nezachrání před vaší *nevyhnutelnou* účastí na vyřešení této *palčivé* otázky. Vaše vykrucování znamená ve skutečnosti jen jedno: tajnou podporu kadetské tendence a zároveň nepochopení významu republikánské tendence.

O tom, že menševici svým obhajováním municipalizace koketují vlastně s fabiánským „municipálním socialismem“ v Evropě, jasně svědčí protokol stockholmského sjezdu. „Někteří soudruzi jako by slyšeli o municipálním vlastnictví poprvé,“ říká Kostrov. „Připomenu jim, že v západní Evropě existuje celý směr,“ (Přesně tak!! Kostrov řekl nechtě pravdu!) „municipální socialismus“ (Anglie).“ (Protokol, s. 88.) Ani Kostrov, ani Larin* nepomysleli

* Rolnická otázka a sociální demokracie[79]. Neobyčejně mlhavý komentář k menševickému programu. Viz s. 66. Na s. 103 tento ne-

na to, že tento „směr“ je směr *krajního oportunismu*. Připojovat maloměšťácké reformátorství k úkolům buržoazní revoluce, to je tak pro socialisty-revolucionáře, ale ne pro sociální demokraty, pánové! Buržoazní inteligence na Západě (fabiáni v Anglii, bernsteinovci v Německu, broussovci ve Francii) pochopitelně přesunují těžiště z otázek státního *zřízení* na otázky místní *samosprávy*. My musíme řešit právě otázku státního *zřízení*, jeho agrární základ, a hájit zde „municipální socialismus“ znamená *hrát si* na agrární socialismus. Jen ať si maloměšťáci pospíší „postavit si hnízdečko“ v klidných municipalitách budoucího demokratického Ruska! Úkolem proletariátu je organizovat masy nikoli s tímto cílem, nýbrž k revolučnímu boji dnes za *úplnou* demokratizaci, a zítra za socialistický převrat.

Nám bolševikům se často vytyká, že máme utopické, fantastické revoluční názory. Zvláště často slyšíme tyto výtky právě v souvislosti s nacionalizací. Jenže právě tady jsou nejméně opodstatněné. Kdo považuje nacionalizaci za „utopii“, neuvážil, že politické a agrární přeměny musí probíhat v souladu. Nacionalizace není o nic méně „utopická“ — z hlediska tuctového měšťáka! — než republika. Ani nacionalizace, ani republika nejsou méně utopické než „rolnická“ agrární revoluce, tj. vítězství rolnického povstání v kapitalistické zemi. Z hlediska každodenního klidného vývoje jsou obě tyto přeměny stejně „obtížné“. A tak právě povyk o utopičnosti a nacionalizaci svědčí především o *nepochopení* toho, že mezi ekonomickým a politickým převratem je nezbytně spojitost. Nelze konfiskovat statkářskou půdu (programový požadavek jak bolševiků, tak menševiků), aniž by byla odstraněna neomezená moc statkářů (a zároveň také okřabristů, ne čistě statkářů). A neomezenou moc nelze odstranit bez revolučních akcí uvědomělých miliónových mas, bez velkého rozmachu masového hrdinství, bez odhodlání a umění těchto šťastných obhájce municipalizace uvádí jako *nejlepší* východisko *nacionalizaci!*

mas „šturmovat nebe“, jak se vyjádřil Marx o pařížských dělnících za Komuny.⁹⁰ Na druhé straně tento revoluční rozmach není myslitelný bez radikálního odstranění *všech* pozůstatků nevolnictví, které po staletí sužovaly rolníky, včetně *veškerého* středověkého pozemkového vlastnictví, všech okovů fiskální „občiny“, zatraceně ubohých „milorů“ vlády atd. atd. atd.

Pro nedostatek místa (vždyť už i tak jsem překročil rozsah stati, který mi vymezila redakce Przeglądu⁹¹) se nebudu zabývat obsahem *páté* kapitoly své knihy (Třídy a strany v rozpravách o agrární otázce v II. dumě).

Vystoupení *rolníků* v dumě mají obrovský politický význam, neboť se v nich odráží ono vroucí přání zbavit se útlaku statkářů, ona šířavá nenávist ke středověku a k byrokracii, ona živelná, bezprostřední, často naivní a ne zcela zřetelná, přitom však bouřlivá revolučnost *prostých* rolníků, která lépe než dlouhé úvahy dokazuje, jaká potenciální ničivá energie se nahromadila v rolnických masách proti šlechtě, statkářům a Romanovcům. Úkolem uvědomělého proletariátu je neúprosně vysvětlovat, odhalovat a vymycovat všechny ty nespočetné maloburžoazní iluze, pseudo-socialistické fráze a dětinsky naivní naděje, které rolníci spojují s agrárním převratem; ale nevymycovat je pouze proto, aby byl rolník spokojen a uchlácholen (jak to dělali v obou dumách zrádci svobody lidu, páni kadeti), nýbrž proto, aby se v masách probudila jako ocel pevná, neotřesitelná a rozhodná revolučnost. Bez této *revolučnosti*, bez houževnatého a nelítostného boje *rolnických* mas jsou beznadějně „utopické“ jak konfiskace, tak republika, ale i všeobecné, přímé a rovné volební právo s tajným hlasováním. Proto musí marxisté jasně a jednoznačně říci: Zcela zřetelně se vyhranily dva směry hospodářského vývoje Ruska, dvě cesty kapitalismu. Nechť se nad tím všichni důkladně zamyslí. V prvním období revoluce, během tří let 1905—1907 se nám oba tyto směry ujasnily nikoli jako teoretické zobecnění, jako závěry z takových a takových

rysi evoluce, která probíhala od roku 1861. Ne, tyto směry jsme si nyní ujasnili právě jako směry *vytyčené* nepřátelskými třídami. Statkáři a kapitalisté (oktábristé) si plně uvědomili, že jiný směr vývoje kromě kapitalistického neexistuje a že *pro ně* není možné jít touto cestou bez násilného, urychleného rozbití „občiny“, a nadto právě takového rozbití, které se rovná... neskrývanému lichvářskému vyděračství, vydání „všanc“ policii nebo „trestným“ oddílům. Je to operace, při níž je neobyčejně snadné zlámat si vaz! Ale i masy rolnictva si během těchto tří let neméně jasně uvědomily, jak beznadějně je vkládat naděje v „báňšku cara“ a počítat s pokojnou cestou, pochopily, že k odstranění celého středověku vůbec a veškerého středověkého pozemkového vlastnictví především je nutný revoluční boj.

Veškerá propaganda a agitace sociální demokracie musí vštěpovat masám tyto pravdy, musí připravovat masy k tomu, aby využily těchto zkušeností k co nejlépe organizovanému, rozhodnému a nekompromisnímu útoku v *druhém* období revoluce.

Proto také Plechanovovy řeči ve Stockholmu o tom, že uchopení moci proletariátem a rolnictvem znamená obrodu „narodovoljovství“, jsou krajně reakční. Sám Plechanov dospěl k absurdu: vychází mu „rolnická agrární revoluce“ bez uchopení moci proletariátem, bez uchopení moci rolnictvem! Naproti tomu Kautsky, který se na počátku roztržky mezi bolševiky a menševiky zjevně přikláněl k menševikům, ideově přešel na stranu bolševiků, neboť uznal, že revoluce může zvítězit jedině za existence „svazku proletariátu a rolnictva“^[67].

Bez úplného odstranění veškerého středověkého pozemkového vlastnictví, bez úplného „očistění“, tj. bez nacionalizace půdy, je taková revoluce nemyslitelná. Úkolem strany proletariátu je rozšířit toto heslo nejdůslednějšího a nejradikálnějšího buržoazního agrárního převratu. A až splníme *tohle*, uvidíme, jaké budou další perspektivy; uvidíme, bude-li takový převrat *jen* základem pro americky

rychlý rozvoj výrobních sil za kapitalismu, *anebo* se stane prologem socialistické revoluce na Západě.

18. července 1908

P. S. Neopakují zde svůj návrh agrárního programu, který byl předložen stockholmskému sjezdu SDDSR a několikrát byl otištěn v sociálně demokratické literatuře^[104, 105, 106, 107]. Omezím se jen na několik úvah. Protože v kapitalistické agrární evoluci existují dva směry, musí program bezpodmínečně obsahovat „jestliže“ (technický výraz používaný na stockholmském sjezdu^[91]), tj. program musí brát v úvahu obě možnosti. Jinými slovy: pokud se situace vyvíjí jako dosud, požadujeme svobodné užívání půdy, soudní řízení za snížení pachtovného, zrušení stavů atd. *Zároveň však bojujeme proti soudobému směru a podporujeme revoluční požadavky rolníků v zájmu rychlého rozvoje výrobních sil, širokého rozmachu a svobody třídního boje.* Sociálně demokratická dělnická strana podporuje revoluční boj rolníků proti středověkým poměrům a vysvětluje jim, že nejlepší formou agrárních vztahů v kapitalistické společnosti (a zároveň nejlepší formou odstranění pozůstatků nevolnictví) je nacionalizace půdy, že jedině v souběhu s radikálním politickým převratem, s odstraněním samodržaví a nastolením demokratické republiky je možný radikální agrární převrat, konfiskace pozemkového vlastnictví statkářů a nacionalizace půdy.

Takový je *obsah* mého návrhu agrárního programu. Ta část, která charakterizuje buržoazní rysy *všech* současných agrárních přeměn a vysvětluje čistě proletářské hledisko sociální demokracie, byla *schválena* ve Stockholmu a *zařazena* do nynějšího programu.

Otištěno v srpnu 1908
v časopise *Przegląd*
socjaldemokratyczny, č. 6
Podepsán N. Lenin

Podle textu časopisu
Přeloženo z polštiny

HOŘLAVINY VE SVĚTOVÉ POLITICE

Revoluční hnutí v různých evropských a asijských státech se v poslední době projevilo natolik výrazně, že se před námi poměrně jasně rýsuje nová a nesrovnatelně vyšší etapa mezinárodního boje proletariátu než dosud.

V Persii došlo ke kontrarevoluci, v níž se svérázně spojily jevy obdobné rozehnání I. dумы a povstání v Rusku koncem roku 1905. Armáda ruského cara, tak ostudně poražená Japonci, v odplatu za porážku přisluhuje horlivě kontrarevoluci. Titíž kozáci, kteří se vyznamenali střelením do lidu, trestnými výpravami, masakry a drancováním v Rusku, se vyznamenávají i při potlačování revoluce v Persii. Je pochopitelné, že Mikuláš Romanov v čele černosotňovských statkářů a kapitalistů vyděšených stávkami a občanskou válkou dává průchod své zběsilosti vůči perským revolucionářům, a není to poprvé, kdy bohabojní ruští vojáci vystupují v roli mezinárodních katanů. Že si Anglie farizejsky myje ruce a vůči perským reakcionářům a stoupencům absolutismu zachovává zjevnou přátelskou neutralitu, to je něco trochu jiného. Liberální angličtí buržoové, znepokojení růstem dělnického hnutí ve vlastní zemi a polekaní rozmachem revolučního boje v Indii, dokazují stále častěji, stále otevřeněji a stále brutálněji, v jaké *bestie* se mění „nejcivilizovanější“ evropští „politikové“, kteří prošli vysokou školou konstitucionalismu, když se masy začnou probouzet k boji proti kapitálu, proti kapitalistickému koloniálnímu systému, tj. proti systému ztročování, drancování a násilí. Perští revolucionáři jsou

v těžké situaci, neboť jejich zemi si už málem začali mezi sebou rozdělovat vládci Indie na jedné a kontrarevoluční ruská vláda na druhé straně. Avšak houževnatý boj v Tabrízu a skutečnost, že se válečné štěstí nejednou přiklonilo k revolucionářům, ačkoli zdánlivě už byli na hlavu poraženi, ukazuje, že šáhovi bašibozuci narážejí na neobyčejně tvrdý odpor zdola i přesto, že jim pomáhají ruští Ljachovové a angličtí diplomati. Takové revoluční hnutí, které dokáže vojensky čelit pokusům o restauraci, které nutí hrdiny těchto pokusů žádat o pomoc cizince — takové revoluční hnutí nemůže být zničeno a i ten největší triumf perské reakce by byl za takových podmínek jen předeherou k novým lidovým nepokojům.

V Turecku zvítězilo revoluční hnutí v armádě, které vedli mladoturci⁹². Toto vítězství je sice jen poloviční nebo dokonce ani ne poloviční, protože turecký Mikuláš II. prozatím vyvázl pod slibem, že obnoví proslulou tureckou ústavu. Taková poloviční vítězství v revolucích, takové vynucené, unáhlené ústupky staré moci jsou však nejspolehlivější zárukou, že dojde k novým, mnohem důraznějším a vyhocenějším peripetiím občanské války, která strhne do svého víru širší lidové masy. A škola občanské války není pro národy marná. Je to tvrdá škola, a kdo ji absolvuje celou, *nutně* zažije i vítězství kontrarevoluce, řádění rozlícených reakcionářů, zběsilé účtování staré moci se vzbouřenci atd. Avšak hořekovat nad tím, že národy podstupují tuto strastiplnou školu, mohou pouze vyložení pedanti a vyschlé mumie. V této škole se utlačované třídy učí vést občanskou válku, učí se vítězit v revoluci, v této škole se v masách soudobých otroků koncentruje nenávisť, kterou v sobě po věky skrývají zakřiknutí, otupělí a nevědomí otroci a která tyto otroky vede k velkolepým historickým činům, jakmile si uvědomí potupnost svého otroctví.

V Indii domorodí otroci „civilizovaných“ anglických kapitalistů právě v poslední době nepřijemně znepokojují své „pány“. Násilnosti a drancování ve jménu anglického

způsobu správy Indie nemají konce. Nikde na světě — samozřejmě s výjimkou Ruska — není taková bída a tak chronicky hladovějící obyvatelstvo. Z nejliberálnějších a nejradiálnějších osobností svobodné Británie, jako je John Morley — tato autorita pro konstituční demokracii v Rusku i jinde, hvězda „pokrokové“ (ve skutečnosti kapitálu příslušující) publicistiky —, se v postavení vládců Indie stávají skuteční Čingischáni, kteří jsou s to sankcionovat jakákoli opatření k „uklidnění“ svěřeného jim obyvatelstva, nevyjímaje ani *bičování* politických odpůrců! Tito liberální a „radikální“ ničemové Morleyova typu *zakázali* v Indii maličký týdeník anglických sociálních demokratů Justice (Spravedlnost)⁹³. A když se člen britského parlamentu a vůdce Nezávislé labouristické strany (Independent Labour Party) Keir Hardie drze opovážil přijet do Indie a vykládat Indům o elementárních požadavcích demokracie, spustil veškerý britský buržoazní tisk povyk proti tomuto „buřiči“. I dnes píšou nejvlivnější britské listy se skřípěním zubů o „agitátorech“, kteří narušují klid v Indii a vítají soudní výroky a administrativní represivní opatření proti indickým demokratickým publicistům v čistě ruském duchu à la Pleve. Jenže v Indii začíná na obranu *svých* publicistů a politických vůdců vystupovat ulice. Hanebný rozsudek britských šakalů nad indickým demokratem Tilakem — Tilak byl odsouzen k dlouholetému vyhnanství, přičemž při nedávné interpelaci v britské Dolní sněmovně vyšlo najevo, že indiští porotci se vyslovili pro osvobození a že o vynesení rozsudku se zasloužily *hlasy britských porotců!* — tato pomsta lokajů peněžního měšce na demokratovi vyvolala pouliční demonstrace a stávkou v Bombaji. Už i v Indii proletariát dospěl k uvědomělému politickému masovému boji, a tak v Indii britskému režimu v ruském stylu odzvonilo! Evropanům se podařilo koloniálním drancováním asijských zemí zocelit jednu z nich, Japonsko, pro velká válečná vítězství, která mu zajistila samostatný národní rozvoj. Staleté drancování

Indie Angličany a nynější boj těchto „pokrokových“ Evropanů proti perské a indické demokracii bezpochyby *zocelí* milióny a desetimilióny proletářů v Asii, zocelí je pro stejně vítězný boj (jako Japonce) proti utlačovatelům. Uvědomělý evropský dělník má už v Asii přátele a těchto přátel bude den ze dne a z hodiny na hodinu čím dál víc.

Také v Číně se revoluční hnutí proti středověku projevilo v posledních měsících velice bouřlivě. O tomto hnutí nemůžeme sice ještě říci nic určitého: je o něm tak málo zpráv, a přitom koluje tolik pověstí o vzpourách v různých částech Číny, nicméně však není pochyb o tom, že v Číně mocně sílí „nový duch“ a „vane evropský vítr“, zvláště po rusko-japonské válce; nutně tedy musí dojít i k tomu, že čínské vzpoury dřívějšího rázu se změní v uvědomělé demokratické hnutí. Že jsou tentokrát někteří lidé podílející se na koloniálním drancování znepokojeni, dosvědčuje počínání Francouzů v Indočíně, kteří *pomáhali* čínské „historické moci“ zúčtovat s revolucionáři! Báli se totiž o ce-
listvost „svých“ asijských držav sousedících s Čínou.

Francouzské buržoazii však nedělají starosti pouze državy v Asii. Barikády ve Villeneuve St. Georges, nedaleko Paříže, střelba do stávkujících, kteří postavili tyto barikády (čtvrtek 30. /17./ července) — tyto události znovu dokázaly, že se třídní boj v Evropě zostřuje. Clemenceau, radikál, který vládne ve Francii jménem kapitalistů, se s neobyčejnou horlivostí snaží vymýtit mezi proletariátem poslední zbytky republikánských buržoazních iluzí. Za Clemenceaua, na rozkaz „radikální“ vlády, vojáci střílejí do dělníků snad ještě častěji než dříve. Francouzští socialisté mu už za to dali přezdívku Krvavý a dnes, kdy jeho agenti, četníci a generálové znovu prolili dělnickou krev, vzpomínají socialisté na okřídlený výrok, který kdysi tento nejpokrokovější buržoazní republikán pronesl k dělnickým delegátům: „Stojíme na opačných stranách barikády.“ Ano, francouzský proletariát a nejkrajnější bur-

žoazní republikáni se dnes definitivně postavili na opačné strany barikády. Francouzská dělnická třída prolila mnoho krve, aby vybojovala a uhájila republiku — a nyní, kdy se republikánský režim zcela upevnil, se čím dál rychleji schyluje k rozhodnému boji mezi třídou vlastníků a pracujícími. „To nebylo obvyklé krveprolití, to byl kousek bitvy,“^[418] píše l'Humanité⁹⁴ o 30. červenci. Generálové a policajti chtěli za každou cenu dělníky vyprovokovat a změnit pokojnou, neozbrojenou demonstraci v masakr. Když však vojáci ze všech stran obklíčili stávkující a demonstranty a napadli bezbranné lidi, narazili na odpor — přiměli dělníky k okamžitému stavění barikád; posléze tak vyvolali události, které vzrušily celou Francii. Tyto barikády z prkének byly až k smíchu, jak byly ubohé, píše týž list. To však není důležité. Důležité je, že třetí republika odstranila zvyk stavět barikády. Dnes však „Clemenceau tento zvyk znovu zavádí“ a uvažuje přitom stejně otevřeně jako „katani v červnu 1848 a Gallifet v roce 1871“, když mluvili o občanské válce.

A není to jen socialistický tisk, který připomíná v souvislosti s událostmi z 30. července tato významná historická data. Buržoazní noviny zuřivě napadají dělníky a obviňují je, že si počínali, jako by se chystali rozpoutat socialistickou revoluci. Jedny tyto noviny přitom líčí drobnou, ale příznačnou epizodu, která vystihuje, jaká byla na místě událostí nálada obou stran. Když dělníci nesli jednoho svého raněného kamaráda kolem generála Virvaira, který velel útoku proti stávkujícím, ozvalo se z davu demonstrantů volání: „Saluez!“ (Vzdejte čest!) A generál buržoazní republiky vzdal čest raněnému nepříteli.

Zostření boje proletariátu proti buržoazii je patrné ve všech vyspělých kapitalistických zemích, přičemž rozdílné historické podmínky, politické režimy a formy dělnického hnutí způsobují, že jedna a táž tendence má různé formy projevu. V Americe a v Anglii, kde je úplná politická svoboda a kde proletariát nemá žádnou nebo alespoň poně-

kud živější revoluční a socialistickou tradici, projevuje se zostření boje v tom, že slíí hnutí proti trastům, že se neobvyčejně šíří socialismus a majetné třídy mu věnují zvýšenou pozornost, v tom, že dělnické organizace, mnohdy ryze hospodářské, přecházejí k plánovitému a samostatnému politickému boji proletariátu. V Rakousku a v Německu a částečně i ve skandinávských zemích se zostření třídního boje odráží v předvolebním boji, ve vzájemném vztahu politických stran, ve sblížování buržoá nejrůznějších odstínů proti společnému nepříteli — proletariátu a v zesílení soudních a policejních represálií. Dva nepřátelské tábory pomalu, ale jistě kumulují své síly, upevňují své organizace a stále přikřeji se rozcházejí ve všech sférách veřejného života, jako by se mlčky a soustředěně připravovaly na nadcházející revoluční boje. V románských zemích — v Itálii, ale hlavně ve Francii — se zostření třídního boje projevuje obzvlášť bouřlivými, prudkými a někdy přímo revolučními výbuchy, kdy utajená nenávisť proletariátu k jeho utiskovatelům propuká s nečekanou silou a „pokojný“ parlamentní boj je vystřídán scénami opravdové občanské války.

Mezinárodní revoluční hnutí proletariátu se nerozvíjí a nemůže rozvíjet ve všech zemích rovnoměrně a ve stejných formách. Plně a všestranně využívat všech možností na všech úsecích činnosti je možné jen na základě zkušeností třídního boje dělnictva různých zemí. Každá země přináší do společného řečiště něco cenného a specifického, avšak v každé zemi trpí hnutí nějakou jednostranností, nějakými teoretickými nebo praktickými nedostatky jednotlivých socialistických stran. Vcelku však jasně vidíme, že mezinárodní socialismus zaznamenal obrovský pokrok, že se miliónové armády proletariátu sjednocují v celé řadě konkrétních střetnutí s nepřitelem a že se blíží rozhodný boj proti buržoazii, boj, na který bude dělnická třída mnohem lépe *připravena* než za dob Komuny, tohoto posledního velkého povstání proletářů.

A tento pokrok celého mezinárodního socialismu zároveň se zostřením revolučně demokratického boje v Asii staví ruskou revoluci do zvláštní a neobyčejně těžké situace. Ruská revoluce má významného mezinárodního spojence jak v Evropě, tak v Asii, ale zároveň — a *právě proto* — má nepřítelů nejen ve své zemi, nejen nepřítelů ruského, ale i *mezinárodního*. Ve všech kapitalistických zemích nevyhnutelně dochází k reakci proti stupňujícímu se boji proletariátu, a tato reakce sjednocuje buržoazní vlády na celém světě proti každému lidovému hnutí, proti každé revoluci jak v Asii, tak zejména v Evropě. Oportunisté v naší straně stejně jako většina ruské liberální inteligence dodnes sní o takové buržoazní revoluci v Rusku, která by „neodrazovala“ buržoazii a nezastrašovala ji, nevyvolávala „nadměrnou“ reakci a nevedla k tomu, že by se moci chopily revoluční třídy. To jsou přece marné naděje! To je šosácká utopie! Ve všech vyspělých státech světa se hořlaviny hromadí tak rychle a do většiny asijských států, které ještě včera spaly hlubokým spánkem, přeskakuje požár tak zjevně, že zesílení mezinárodní buržoazní reakce a vyhrocení každé jednotlivé národní revoluce je absolutně nezbytné.

Kontrarevoluce v Rusku neplní a nemůže splnit historické úkoly naší revoluce. Ruská buržoazie nutně čím dál víc tíhne k mezinárodnímu antiproletářskému a antidemokratickému proudu. Ruský proletariát nemůže spoléhat na spojence z řad liberálů. K úplnému vítězství revoluce musí jít samostatně, svou vlastní cestou; musí si uvědomit, že agrární otázku v Rusku nutně musí násilně vyřešit sami rolníci a že proletariát jim přitom musí pomoci svrhnout moc černosotňovských statkářů a černosotňovských autokratů, že si musí vytknout za svůj úkol nastolit demokratickou diktaturu proletariátu a rolnictva v Rusku a nesmí zapomínat, že jeho boj a jeho vítězství jsou spjaty s mezinárodním revolučním hnutím. Jen méně iluzí o liberalismu kontrarevoluční buržoazie (kontrarevoluční jak

v Rusku, tak na celém světě) a více pozornosti růstu mezinárodního revolučního proletariátu!

Proletarij, č. 33
23. července (5. srpna) 1908

Podle textu listu Proletarij

Tento nástin teoretických bludů soudruha Maslova je převzat z práce N. Lenina^[83], v níž autor systematicky rozebírá tendence našeho agrárního vývoje. Demaskování „originálních“ Maslovových agrárních teorií, prostoupených tím nejmělkčjším revizionismem, pochopitelně nutně vede i ke kritice některých tezí stranického programu. Diskuse k této otázce ve stranickém tisku byla podle našeho mínění zahájena v pravý čas.

Pokud jde o teoretické „objevy“ soudruha Maslova, musíme v souvislosti s nimi adresovat pár slov zejména soudruhu Plechanovovi jakožto andělu strážnému našeho revizionisty v agrární otázce.

Při rozboru velmi závažných teoretických otázek v dvojčísle 6/7 listu Golos social-demokrata^[220] jste se ráčil zároveň pustit do vyhybavých dvojsmyslných úvah, které musíme označit za *nepřípustné*. Rozhodl jste se v tisku prohlásit, že určití členové naší strany *nejdou* pro Vás *soudruzi*, ale neměl jste přitom odvalu otevřeně a srozumitelně říci, zda se chystáte vystoupit z naší organizace Vy, anebo se domáháte vyloučení některých jejích členů. Je to zbabělé a nehorázné zároveň.

Jen se trochu zamyslete, Vy neúplatný bojovníku, nad revizionistickými hrdinskými kousky Vašeho Maslova. Vždyť se to děje právě na Vašem písčuku, v té sféře, kde máte, soudě podle publikované literatury, pověst hrozného Dumbadzeho. Kdepak je Vaše kritika revizionistických výmyslů soudruha Maslova? Kdepak je Vaše obrana eko-

nomických teorií Karla Marxe? A kdo jiný než Vy všemožně podporoval Maslova a přitakával mu?

Naši straniční Famusovové* jsou ochotni sehrát úlohu nelítostných bojovníků za marxismus, avšak v zájmu frakčního rodinkaření se nezdráhají zastírat ani velmi závažné úchyly od marxismu!

Proletarij, č. 33
23. července (5. srpna) 1908

Podle textu listu Proletarij

* Famusov — postava z Gribojedovovy hry Hoře z rozumu, představitel tehdejší konzervativní moskevské šlechtické byrokracie. Lenin zde naráží na Famusovovu zálibu v udržování výhodných společenských styků a známostí, jež mu zaručují klidné a zajištěné postavení ve společnosti. *Čes. red.*

BOJOVNÝ MILITARISMUS A ANTIMILITARISTICKÁ TAKTIKA SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE

I

Diplomaté jsou silně znepokojeni. S „nótami“, „depešemi“ a „prohlášeními“ se roztrhl pytel. Ministři si šuškejí za zády korunovaných loutek, jež s poháry šampaňského v ruce „upevňují mír“. Avšak jejich „vazalové“ velmi dobře vědí, že když se supi slétají, páchne někde mršina. I konzervativní lord Cromer prohlásil v britské sněmovně, že „žijeme v době, kdy jsou v sázce národní (?) zájmy, kdy se rozněcují vášně a vzniká nebezpečí i možnost střetnutí, i kdyby úmysly vládců byly sebemírumilovnější (!)“.

V posledních letech se nahromadilo dost hořlavín a stále jich přibývá. Revoluce v Persii hrozí, že rozmetá všechny přehrady — „sféry vlivu“, které tam vytvořily evropské mocnosti. Konstituční hnutí v Turecku hrozí, že tuto doménu vyprostí ze spárů evropských kapitalistických dravců. Kromě toho se znovu nebezpečně vynořily staré, dnes vyhrocené „otázky“, jako je otázka Makedonie, Střední Asie, Dálného východu atd. atd.

Při současném propletenci veřejných i tajných smluv, dohod aj. stačí jen nepatrně zavadit o některou „mocnost“, aby „z jiskry vzešel plamen“.

A čím výhrůžněji řinčí vlády zbraněmi namířenými proti sobě, tím nelítostněji potlačují ve svých zemích antimilitaristické hnutí. Perzekuce antimilitaristů narůstá extenzitou i intenzitou. „Radikální socialistická vláda Clemenceaua-Brianda si v brutalitě nikterak nezadá s junkerskou konzervativní vládou Bülowovou. Antimilitaristic-

ká agitace v Německu byla značně ztížena tím, že byly v celé zemi rozpuštěny „organizace mládeže“ po vydání nového spolčovacího a shromažďovacího zákona, jímž se osobám mladším 20 let zakazovala účast na politických shromážděních.

A tak ve stranickém tisku znovu ožívá spor o antimilitaristickou taktiku socialistů, který po stuttgartském kongresu téměř utichl⁹⁶.

Na první pohled se to zdá divné: přestože jde o tak závažnou otázku, přestože škodlivost militarismu pro proletariát je tak zřejmá, až bije do očí, stěží najdeme jinou otázku, v níž by západoevropští socialisté tak kolísali a byli tak názorově nejednotní jako ve sporech o antimilitaristické taktice.

Zásadní předpoklady pro správné řešení této otázky byly vytvořeny už dávno a naprosto jednoznačně a nevyvolávají názorové neshody. Soudobý militarismus je výsledkem kapitalismu. V obou svých formách je „životním projevem“ kapitalismu: jako vojenská síla, kterou kapitalistické státy využívají ve svých vnějších konfliktech (Militarismus nach aussen, jak říkají Němci), i jako zbraň, jež v rukou vládnoucích tříd slouží k potlačování jakýchkoli (hospodářských i politických) hnutí proletariátu (Militarismus nach innen). V rezolucích několika mezinárodních kongresů (pařížského^[409] z roku 1889, bruselského^[423] z roku 1891, curyšského^[424] z roku 1893 a posléze stuttgartského^[403] z roku 1907) bylo toto stanovisko formulováno s konečnou platností.⁹⁷ Spojitost mezi militarismem a kapitalismem nejlépe vystihuje stuttgartská rezoluce, i když se podle programu (O mezinárodních konfliktech) stuttgartský kongres víc zabýval onou stránkou militarismu, kterou Němci nazývají Militarismus nach aussen (zvnějšku). V příslušné pasáži rezoluce se říká: „Války mezi kapitalistickými státy jsou obvykle důsledkem jejich konkurence na světových trzích, protože každý stát se nejen snaží zabezpečit si odbytiště, nýbrž dobýt i nové oblasti. Hlavní

úlohu přitom hraje podmanění cizích národů a zemí. Tyto války vyvolává také soustavné válečné zbrojení podněcované militarismem, který je hlavním nástrojem třídní nadvlády buržoazie a politického podrobení dělnické třídy.

Válkám nahrávají nacionalistické předsudky, soustavně živené v civilizovaných zemích v zájmu vládnoucích tříd, aby odpoutaly proletářské masy od jejich vlastních třídních úkolů a přiměly je zapomenout na povinnost mezinárodní třídní solidarity.

Války tedy mají svou prapodstatu v kapitalismu; ustanou teprve tehdy, až zanikne kapitalistické zřízení, anebo až lidské oběti a finanční náklady, jež si vyžádá rozvoj vojenské techniky, budou tak obrovské a lid bude zbrojením tak pobouřen, že to povede k odstranění tohoto systému.

Zejména dělnická třída, která poskytuje nejvíce vojáků a přináší nejvíce materiálních obětí, je tedy přirozeným odpůrcem válek, neboť války odporují jejímu cíli: vybudovat podle socialistických zásad hospodářské zřízení, které fakticky uskuteční solidaritu národů...“

I I

Zásadní spojitost mezi militarismem a kapitalismem si tedy socialisté uvědomují s naprostou určitostí, v tom nejsou názorové neshody. Avšak samo uznání této spojitosti ještě konkrétně neurčuje antimilitaristickou *taktiku* socialistů, neřeší praktickou otázku, jak bojovat proti břemeni militarismu a jak zabránit válkám. A právě v odpovědích na tyto otázky se socialisté názorově značně rozcházejí. Na kongresu ve Stuttgartu byly tyto názorové rozdíly obzvlášť patrné.

Na jednom pólu stojí němečtí sociální demokraté typu Vollmara. Uvažují takto: Je-li militarismus výplodem ka-

pitalismu, jsou-li války nezbytným průvodním jevem kapitalistického vývoje, pak není zapotřebí žádné speciální antimilitaristické činnosti. Přesně toto prohlásil Vollmar na sjezdu strany v Essenu^[412]. Pokud jde však o postup sociální demokracie v případě vyhlášení války, většina německých sociálních demokratů v čele s Bebelem a Vollmarem tvrdošijně zastává názor, že sociální demokraté musí bránit svou vlast před napadením, že jsou povinni zúčastnit se „obraně“ války. Toto stanovisko vedlo Vollmara ve Stuttgartu k prohlášení, že „veškerá láska k lidstvu nám nemůže zabránit být dobrými Němci“, a sociálně demokratického poslance Noskeho k prohlášení v Říšském sněmu, že v případě války proti Německu „sociální demokraté nezůstanou za buržoazními stranami a chopí se pušek“; odtud už byl jen krok k tomu, aby Noske prohlásil: „Přejeme si, aby Německo bylo vyzbrojeno, jak jen to bude možné.“

Na opačném pólu stojí malá skupinka stoupenců Hervéa. Proletariát nemá vlast, soudí hervéovci. To znamená, že všechny války jsou vedeny v zájmu kapitalistů; to znamená, že proletariát musí bojovat proti každé válce. Na každé vypovězení války musí proletariát odpovědět vojenskou stávkou a povstáním. Antimilitaristická propaganda se musí soustředit hlavně na to. Ve Stuttgartu proto Hervé předložil tento návrh rezoluce^[374]: „Kongres vyzývá, aby se *na každé vypovězení války, ať ji vypoví kdokoli*, odpovědělo vojenskou stávkou a povstáním.“

Taková jsou dvě „krajní“ stanoviska v této otázce mezi socialisty na Západě. Odrážejí se v nich „jako slunce v kapce vody“^[36] ony dvě choroby, jimiž stále ještě trpí činnost socialistického proletariátu na Západě; jednak oportunistické tendence, jednak anarchistické frazérství.

Nejprve několik poznámek o vlastenectví. V Komunistickém manifestu se skutečně říká, že „proletáři nemají vlast“. Rovněž tak je pravda, že stanovisko Vollmara, Noskeho a spol. je v „křiklavém“ rozporu s touto základní

tezi *internacionálního* socialismu. Z toho však ještě nevyplývá, že pravdu má Hervé a hervéovci, když říkají, že proletariátu je jedno, v jaké vlasti žije, zda žije v monarchickém Německu, či v republikánské Francii, anebo v despotickém Turecku. Vlast, tj. určité politické, kulturní a sociální prostředí, je nejmocnějším činitelem v třídním boji proletariátu; a nemá-li pravdu Vollmar, když vymezuje jakýsi „pravý německý“ vztah proletariátu k „vlasti“, pak stejně tak nemá pravdu ani Hervé, když na tak důležitého činitele osvobozenického boje proletariátu pohlíží neodpustitelně nekriticky. Proletariátu nemůže být jedno, nemůže mu být lhostejné, za jakých politických, sociálních a kulturních podmínek bojuje, a nemůže mu být lhostejný ani osud jeho země. Osud země ho však zajímá jen *potud*, pokud se to týká jeho třídního boje, a ne z nějakého buržoazního „patriotismu“ — to by sociální demokrat neměl ani vypustit z úst.

Složitější je druhá otázka — postoj k militarismu a válce. Už na první pohled je zřejmé, že Hervé obě tyto otázky neodpustitelně směšuje a zapomíná na příčinnou souvislost mezi válkou a kapitalismem; kdyby proletariát uplatňoval hervéovskou taktiku, odsoudil by se k neplodné činnosti: veškeré své bojové odhodlání (vždyť se mluví o povstání) by vynaložil na boj proti důsledku (válce), ale příčinu (kapitalismus) by nechal existovat dál.

Zde se plně projevuje anarchistický způsob myšlení. Slepá víra v zázračnou sílu každé *action directe**, vyjímání této „přímé akce“ z celkové politické souvislosti bez její sebemenší analýzy; „svévolně mechanicistické pojetí společenských jevů“ (jak se vyjádřil K. Liebknecht^[391]) je tu zkrátka zřejmé.

Hervéův plán je „velmi prostý“: v den vypovězení války budou socialisticky smýšlející vojáci dezertovat a záložníci vyhlásí stávkou a zůstanou doma. Ovšem „stávka záložníků

* — přímé akce. *Red.*

není pouhá pasivní rezistence: dělnická třída by rychle přešla k otevřenému odporu, k povstání, které by mělo tím větší vyhlídky na úspěšné dovršení, protože operující armáda by stála na hranicích země“ (G. Hervé, *Leur patrie**).

Tak tedy vypadá tento „účinný, přímý a praktický plán“ a Hervé, přesvědčen o jeho úspěchu, doporučuje odpovědět na každé vypovězení války vojenskou stávkou a povstáním.

Z toho tedy jasně vyplývá, že problém není v tom, zda může proletariát, shledá-li to účelným, odpovědět na vypovězení války vojenskou stávkou a povstáním. Sporné je, má-li být proletariát vázán povinností odpovědět na *každou* válku povstáním. Řešit problém takto by znamenalo vzít proletariátu možnost zvolit si vhodný okamžik k rozhodnému boji a dát ji nepříteli; pak by proletariát nemohl zvolit okamžik boje ve shodě se svými zájmy, ve chvíli, kdy je jeho všeobecné socialistické uvědomění nejsilnější, kdy je pevně zorganizován, kdy je vhodná příležitost atd.; buržoazní vlády by jej mohly vyprovokovat k povstání dokonce i tehdy, kdy by pro ně nebyly příznivé podmínky, například vypovězením války, která by obzvláště nahrávala k vyvolávání patriotických a šovinistických nálad v širokých vrstvách obyvatelstva a která by tak povstavší proletariát izolovala. Nesmíme zapomínat ani na to, že buržoazie, která od monarchického Německa až po republikánskou Francii a demokratické Švýcarsko tak surově pronásleduje antimilitaristickou činnost v mírové době, by asi zběsile potlačila jakýkoli pokus o vojenskou stávku za války, v době, kdy platí válečné zákony, existuje výjimečný stav, vojenské plní soudy atd.

Kautsky^[69] právem o Hervéově myšlence říká: „Myšlenka vojenské stávky je míněna ‚dobře‘, je ušlechtilá a plná hrdinství, je to však hrdinská hloupost.“

Uzná-li proletariát, že je účelné a vhodné odpovědět na

* Jejich vlast. *Red.*

vypovězení války vojenskou stávkou, může tak učinit; mezi jinými prostředky k dosažení sociální revoluce může sáhnout i k vojenské stávce. Svazovat se však tímto „taktickým receptem“ není v zájmu proletariátu.

Právě tak odpověděl na tuto spornou otázku i mezinárodní kongres ve Stuttgartu.

I I I

Jsou-li však názory hervéovců „hrdinská hloupost“, pak je stanovisko Vollmara, Noskeho a jejich stoupenců z „pravého křídla“ oportunistická zbabělost. Je-li militarismus výplodem kapitálu a padne-li s ním — uvažovali ve Stuttgartu a hlavně v Essenu, pak není nutná ani speciální antimilitaristická agitace: ta je pak úplně zbytečná. Vždyť za kapitalistického zřízení také není možné radikálně vyřešit například ani dělnickou, ani ženskou otázku — namítali jim ve Stuttgartu; přesto však bojujeme za dělnické zákonodárství, za rozšíření občanských práv žen atd. Speciální antimilitaristická propaganda musí být vedena tím energičtěji, protože do boje práce proti kapitálu se čím dál častěji vměšují vojenské síly a je stále zřejmější význam militarismu nejen v současném boji proletariátu, ale i v budoucnu — za sociální revoluce.

Nutnost speciální antimilitaristické propagandy dotvrzují nejen zásadní důvody, ale i významné historické zkušenosti. V tomto směru zaujímá první místo Belgie. Belgická dělnická strana kromě všeobecného propagování antimilitaristických myšlenek zorganizovala skupiny socialistické mládeže pod názvem Mladé gardy (Jeunes Gardes). Skupiny z jednoho obvodu tvoří obvodní federaci a všechny obvodní federace tvoří zase národní federaci v čele s ústřední radou. Tiskové orgány Mladých gard (La jeunesse — c'est l'avenir, La Caserne, De Loteling* atd.) jsou rozšiřovány

* Mládež — toť budoucnost, Kasárna, Novobranec. *Red.*

v desetitisících výtisků. Nejsilnější je federace valonská, v níž je sdruženo 62 místních skupin s 10 000 členy; Mladé gardy mají nyní celkem 121 místních skupin.

Kromě agitace v tisku se intenzivně provádí také agitace osobní: v lednu a v září (povolávací měsíce) se v nejvýznamnějších belgických městech pořádala lidová shromáždění a průvody. Před radnicemi, pod širým nebem socialističtí řečníci vysvětlovali brancům, co znamená militarismus. Při ústřední radě Mladých gard byl zřízen výbor pro stížnosti, jehož úkolem je shromažďovat informace o všech případech bezpráví v kasárnách. Tyto informace se denně uveřejňují v ústředním orgánu strany *Le peuple*⁹⁸ v rubrice *Ze života armády*. Antimilitaristická propaganda nekončí u brány kasáren a vojáci socialisté vytvářejí propagandistické skupiny pro práci v armádě. Dnes existuje asi 15 takových skupin („svazů vojáků“).

Podle belgického vzoru se provádí antimilitaristická propaganda s rozdílnou intenzitou a v rozdílných organizačních formách ve Francii*, ve Švýcarsku, v Rakousku i v jiných zemích.

Speciální antimilitaristická činnost je tedy nejen zvlášť potřebná, nýbrž i prakticky účelná a prospěšná. Pokud se tedy Vollmar stavěl proti ní a poukazoval na policejní podmínky v Německu, které ji znemožňují, a na nebezpečí, že by kvůli tomu mohly být rozbity stranické organizace, šlo o konkrétní analýzu podmínek v dané zemi; šlo tedy o fakta, a nikoli o zásadu. Přesto i zde je namísto Jaurèsova připomínka, že německá sociální demokracie, která ve své mladosti, v těžké době výjimečného zákona proti socialistům, odolala železné pěsti hraběte Bismarcka, by se

* Zajímavou zvláštností u Francouzů je vybírání takzvaného „groše na vojáka“: dělník dává každý týden jeden sou tajemníkovi svého svazu; takto získané peníze se posílají vojákům, aby „si připomněli, že i ve vojenském stejnokroji patří k vykořisťované třídě a že za žádných okolností na to něsmějí zapomínat“.

ted, když tak vyrostla a zesílila, nemusela bát pronásledování současných vládců. Vollmar však naprosto nemá pravdu, když se snaží argumentovat tím, že speciální anti-militaristická propaganda je zásadně neúčelná.

Neméně oportunistické je přesvědčení Vollmara a jeho stoupenců, že sociální demokraté jsou povinni účastnit se obranné války. Kautsky svou skvělou kritikou rozmetal tyto názory tak, že z nich nezůstal kámen na kameni. Ukázal, že často je naprosto nemožné zjistit, zejména v době opojení patriotismem, zda je daná válka obranná, anebo útočná (příklad, který uvedl Kautsky: Japonsko zaútočilo, anebo se na začátku rusko-japonské války bránilo?). Kdyby sociální demokraté chtěli určovat svůj postoj k válce podle tohoto kritéria, zapletli by se do sítí diplomatických jednání. Sociální demokraté se mohou dokonce octnout v situaci, kdy se budou dožadovat útočné války. V roce 1848 (ani hervéovcům neuškodí, když se na to upamatují) Marx a Engels považovali válku Německa proti Rusku za nezbytnou. Později se snažili ovlivnit veřejné mínění v Anglii, aby ji přiměli k válce s Ruskem. Kautsky mimo jiné konstruuje takovýto hypotetický příklad: „Předpokládejme, že revoluční hnutí v Rusku zvítězí a pod vlivem tohoto vítězství přejde moc ve Francii do rukou proletariátu; na druhé straně předpokládejme, že se proti novému Rusku vytvoří koalice evropských monarchů. Bude snad mezinárodní sociální demokracie protestovat, přijde-li pak Francouzská republika Rusku na pomoc?“ (K. Kautsky, *Náš názor na patriotismus a na válku*[⁶⁹].)

Je zřejmé, že v této otázce (stejně jako v názoru na „patriotismus“) jsou při zkoumání a řešení toho, jaké stanovisko má zaujmout sociální demokracie k určitému jevu v mezinárodních vztazích, jediným možným kritériem zájmy třídního boje proletariátu, nebo lépe řečeno zájmy mezinárodního proletářského hnutí; a nikoli obranný nebo útočný charakter války.

K jakým absurdnostem je s to oportunismus dospět i v těchto otázkách, dokazuje nedávné Jaurèsovo prohlášení. V jednom německém liberálně buržoazním plátku vykládá své názory na mezinárodní situaci a hájí spojení Francie a Anglie s Ruskem před obviněním z protimírových záměrů, spatřuje v tomto spojení záruku míru a vítá skutečnost, že „nyní jsme se přece jen dočkali spojení Anglie s Ruskem, dvou dávných nepřátel“.

Tento Jaurèsův názor skvěle hodnotí R. Luxemburgová a rozhořčeně na něj reaguje v Otevřeném dopise^[392] v posledním čísle Neue Zeit.

R. Luxemburgová tedy především konstatuje, že mluvit o spojení „Ruska“ a „Anglie“ znamená „mluvit jazykem buržoazních politiků“, neboť zájmy kapitalistických států a zájmy proletariátu v zahraniční politice jsou zcela protichůdné a o souladu zájmů v oblasti zahraničních styků se vůbec nedá mluvit. Je-li militarismus výplodem kapitalismu, pak ani války nemohou být odstraněny intrikami vládců a diplomatů, a úkolem socialistů je nevbuzovat v tomto směru iluze, nýbrž naopak soustavně odhalovat licoměrnost a bezmocnost diplomatických „mírových kroků“.

Těžištěm „dopisu“ je však hodnocení spojení Anglie a Francie s Ruskem, které Jaurès tak vychvaluje. Evropská buržoazie umožnila carismu odrazit revoluční nápor. „Absolutismus se teď snaží učinit z dočasného vítězství nad revolucí vítězství definitivní, a proto sahá k osvědčenému prostředku všech otrěsených despotů — k úspěchům zahraniční politiky.“ Všechna spojení Ruska teď znamenají „svatou alianci buržoazie západní Evropy s ruskou kontrarevolucí, s potlačovateli a katany ruských a polských bojovníků za svobodu; znamenají upevnění nejkrvavější reakce nejen uvnitř Ruska, nýbrž i v mezinárodních vztazích... Proto je nejelementárnějším úkolem socialistů a proletářů všech zemí ze všech sil bránit spojení s kontrarevolučním Ruskem.“

„Jak si máme vysvětlit,“ ptá se R. Luxemburgová Jaurès, „že se tak ‚vehementně‘ budete snažit, aby se z vlády katanů ruské revoluce a perského povstání stal vlivný činitel evropské politiky, aby se z ruských šibenic staly pilíře mezinárodního míru, Vy, který jste svého času ve francouzském parlamentě pronesl skvělou řeč proti půjčce Rusku, Vy, který jste před několika týdny uveřejnil ve svém listu L'Humanité plamennou výzvu adresovanou veřejnému mínění proti krvavému řádění vojenských soudů v ruském Polsku? Jak si dát dohromady Vaše mírové plány, založené na francouzsko-ruském a anglo-ruském spojení, s nedávným protestem francouzské socialistické parlamentní frakce a správní komise Národní rady socialistické strany proti Fallièresově cestě do Ruska, s protestem, který jste Vy podepsal a který plamenně hájí zájmy ruské revoluce? Bude-li se chtít prezident Francouzské republiky odvolat na Vaše výklady o mezinárodní situaci, bude na Váš protest reagovat takto: Kdo schvaluje cíl, musí schválit i prostředky, kdo považuje spojení s carským Ruskem za harmonii mezinárodního míru, ten musí akceptovat všechno, co upevňuje toto spojení a vede k přátelství.

Co byste řekl, kdyby se jednou v Německu, v Rusku a v Anglii vyskytli socialisté a revolucionáři, kteří by ‚v zájmu míru‘ doporučovali spojení s vládou restaurace anebo s vládou Thierse a Julese Favrese a kryli by takové spojení svou morální autoritou?!...“

Tento dopis mluví sám za sebe a ruští sociální demokraté mohou být soudružce R. Luxemburgové jen vděční za tento její protest a za obhajobu ruské revoluce před mezinárodním proletariátem.

Proletarij, č. 33
23. července (5. srpna) 1908

Podle textu listu Proletarij

PLENÁRNÍ ZASEDÁNÍ
ÚV S D D S R⁹⁹

11.—13. (24.—26.) srpna 1908

*Poprvé otištěno roku 1933
v publikaci Leninskij sbornik XXV*

Podle rukopisu

PROHLÁŠENÍ KE SVOLÁNÍ PLENÁRNÍHO ZASEDÁNÍ ÚV.

Prohlášení

Vzhledem k pokusům zamaskovat příčinu projednávaného incidentu kategoricky prohlašuji, že hned na začátku jsem zcela jasně řekl:

Podle Grigorijova sdělení mu Ezra napsal, že *mladší bratr popírá Existenzrecht* plenárního zasedání ÚV.* Toto sdělení, které Grigorij plně potvrdil a Ezra jasně nevyvrátil, znamená, že menševici postupovali *neoprávněně* a že rovněž ústřední výbor Bundu neoprávněně jednal o *této* otázce. Trvám proto na tom, aby byl vyhledán původní text dopisu.

Lenin

Předloženo 12. (25.) srpna 1908

* — právo na existenci. *Red.*

N Á V R H U S N E S E N Í
O I N C I D E N T U
V S O U V I S L O S T I
S E S V O L Á N Í M
P L E N Á R N Í H O Z A S E D Á N Í Ú V

Ústřední výbor ukládá zahraničnímu byru ÚV, aby vypracovalo velice podrobnou zprávu o takzvaném incidentu v souvislosti se svoláním plenárního zasedání, o dopisech Ezry, o Petrových prohlášeních a o všech sporech za tím účelem, aby byla tato zpráva uložena v archívu ústředního výboru, a opravňuje užší ÚV, aby v případě potřeby tuto zprávu zveřejnil.

Předloženo 13. (26.) srpna 1908

N Á V R H U S N E S E N Í
O U S T A V E N Í
Ú S T Ř E D N Í H O
Z A H R A N I Č N Í H O B Y R A

1. Skupiny sociálních demokratů v zahraničí se považují za skupiny pro spolupráci s SDDSR.

2. ÚV jmenuje nové desetičlenné ústřední zahraniční byro. Pokud se nekoná plenární zasedání ÚV, potvrzuje kooptaci nebo výměnu členů jedině zahraniční byro ÚV.

3. Ústřední zahraniční byro zabezpečuje potřeby zahraničních skupin pro spolupráci a plní všeobecné stranické pokyny zahraničního byra ÚV.

4. V zahraničním byru je zastoupen jeden člen ÚV (kterého jmenuje plenární zasedání nebo zahraniční byro) s právem veta.

5. V nejbližší budoucnosti se pod kontrolou zahraničního byra ÚV svolá sjezd pokud možno všech zahraničních skupin pro spolupráci.

6. Statut sjezdu schvaluje zahraniční byro ÚV.

7. Zahraničnímu byru ÚV se ukládá učinit vše pro to, aby se na tomto sjezdu sjednotily všechny národní sociálně demokratické skupiny v zahraničí v jednotné místní skupiny pro spolupráci s SDDSR. Zahraniční byro ÚV musí v této záležitosti navázat spojení se všemi ústředními výbory národních sociálně demokratických organizací.

8. Skupiny odevzdávají 85—90 procent svých příjmů do pokladny ÚV. Výjimku z toho v naléhavých případech (například výdaje pro emigranty) povoluje zahraniční byro ÚV.

Předloženo 13. (26.) srpna 1908

M Í R O V Á D E M O N S T R A C E A N G L I C K Ý C H A N Ě M E C K Ý C H D Ě L N Í K Ů¹⁰⁰

Je známo, že anglický a německý buržoazní tisk a zejména bulvární plátky už dávno vedou šovinistickou kampaň a štvou jednu zemi proti druhé. Konkurence anglických a německých kapitalistů na světovém trhu se čím dál více zostřuje. Někdejší prvenství Anglie a její neomezená vláda na světovém trhu už patří minulosti. Německo patří ke kapitalistickým zemím, které se obzvlášť rychle rozvíjejí, a výrobky německého průmyslu si stále více hledají odbyt v zahraničí. Boj o kolonie a střetávání obchodních zájmů se staly v kapitalistické společnosti jednou z hlavních příčin válek. Není proto divu, že kapitalisté obou zemí považují válku mezi Anglií a Německem za nevyhnutelnou a představitelé vojenských kruhů v obou zemích přímo za žádoucí. Angličtí šovinisté chtějí ochromit sílu nebezpečného konkurenta podlomením námořní moci Německa, dokud je ještě v této sféře nesrovnatelně slabší než Anglie. Němečtí junkeři a generálové s hrubiánem Vilémem II. v čele dychtí po boji s Anglií, neboť doufají, že budou moci využít převahu pozemních sil, a sní o tom, že povykem o vojenském vítězství se přehluší neustále rostoucí nespokojenost dělnických mas a zostřování třídního boje v Německu.

Proti rostoucímu nebezpečí války se rozhodli veřejně vystoupit angličtí a němečtí dělníci. Dělnické noviny v obou zemích už dávno vytrvale bojují proti šovinismu a militarismu. Nyní je však zapotřebí, aby dělnická třída dala svou vůli najevo důrazněji než prostřednictvím tiskových orgánů. Angličtí dělníci se rozhodli vyslat do Berlína delegaci

k účasti na mohutné demonstraci, kde by se projevila solidarita proletariátu obou zemí v odhodlání vést válku proti válce.

Demonstrace se konala v Berlíně v neděli 20. (7.) září. Zástupci anglických dělníků mohli tentokrát hovořit k berlínskému proletariátu bez překážek. Především dva lety, když chtěl J. Jaurès vystoupit jménem francouzské dělnické třídy na masovém sociálně demokratickém shromáždění v Berlíně s protestem proti buržoazním šovinistům, německá vláda mu zakázala hovořit k německým dělníkům. Tentokrát se německá vláda neodvážila vyhnat delegáty anglického proletariátu.

Obrovské dělnické shromáždění bylo svoláno do jednoho z největších berlínských sálů. Na 5000 lidí sál okamžitě zaplnilo a další tisíce jich zůstaly v parku a na ulici. Pořádek zajišťovali dělničtí pořadatelé s rudou páskou na rukávě. Soudruh Legien, známý vůdce dělnických odborů v Německu (takzvaných „svobodných“, tj. skutečně sociálně demokratických odborů), přivítal anglickou delegaci jménem celé politicky a odborově organizované německé dělnické třídy. Už před padesáti lety demonstrovali francouzští a angličtí dělníci za mír, řekl soudruh Legien. Tenkrát ještě za průkopníky socialismu nestály organizované masy. Dnes mají dělnické odbory v Anglii a v Německu dohromady $4\frac{1}{3}$ miliónu členů. Jménem této armády tu dnes vystupují angličtí delegáti a berlínské shromáždění a prohlašují, že rozhodování o válce a míru je v rukou dělnické třídy.

Delegát anglických dělníků Maddison ve své odpovědi ostře odsoudil šovinistické štvání buržoazie a předal Adresu britského dělnictva německému dělnictvu^[349], kterou podepsalo 3000 dělníků.¹⁰¹ Uvedl, že tento dokument podepsali představitelé obou směrů anglického dělnického hnutí (tj. sociální demokraté i stoupenci Nezávislé labouristické strany, kteří dosud nezastávají poněkud důslednější socialistické stanovisko). Adresa poukazuje na to, že války

prospívají zájmům majetných tříd. Celá tíha válek spočívá na dělnických masách, kdežto majetné třídy mají z utrpení lidu prospěch. Ať se tedy dělníci sjednotí k boji proti militarismu, za uhájení míru!

Po projevech dalších anglických delegátů a představitelů německé sociální demokracie Richarda Fischera bylo shromáždění zakončeno jednomyslným schválením rezoluce, která ostře odsuzuje „zjistnou a krátkozrakou politiku vládnoucích a vykořisťovatelských tříd“^[415] a vyjadřuje odhodlání postupovat podle usnesení stuttgartského mezinárodního kongresu, tj. všemi silami a prostředky bojovat proti válce^[403]. Shromáždění se v klidu rozešlo za zpěvu dělnické Marseillaisy. Pouliční demonstrace se nekonaly. Berlínská policie a místní vojenské orgány byly ve svém očekávání zklamány. Pro německé poměry je příznačné, že ani ta nejpokojnější dělnická demonstrace se neobešla bez policejní a vojenské asistence. Berlínská posádka byla v pohotovosti. Vojenské oddíly byly podle přesného plánu rozmístěny na nejrůznějších místech ve městě — převážně tak, aby se nedalo snadno zjistit, kde jsou vojáci ukryti a kolik jich je. Policejní hlídky projížděly ulicemi a náměstími v blízkosti budovy, kde se shromáždění konalo, hlavně pak cestou vedoucí odtud k paláci. Palác byl obklopen skutečným kordónem policistů v civilu a vojenských oddílů, poschovávaných ve dvorech. Byl zorganizován složitý systém policejních hlídek: skupiny policistů stály na rozích ulic, policejní důstojníci byli posláni na všechna „důležitá“ místa, policisté na kolech plnili funkci průzkumníků a informovali vojenské složky o každém kroku „nepřítele“, mosty a přechody přes průplav byly pod trojnásobnou ochranou. „Chránili ohroženou monarchii,“^[430] píše sarkasticky *Vorwärts*¹⁰² o všech těchto opatřeních vlády Viléma II.

Byla to zkouška, dodáváme my. Vilém II. a německá buržoazie zkoušeli vojenský boj proti povstávajícímu proletariátu. Takové zkoušky jsou nepochybně v každém případě

užitečné pro dělnické masy i pro vojáky. Ča ira (půjde to!), jak se říká ve francouzské dělnické písni. Opakované zkoušky vedou možná nyní ještě velmi pomalu, zato však zcela určitě k velkému historickému rozuzlení.

*Napsáno mezi 8. (21.) zářím
a 2. (15.) říjnem 1908
Poprvé otištěno roku 1933
v publikaci Leninskij sbornik XXV*

Podle rukopisu

LEVTOLSTOJ
JAKO ZRCADLO
RUSKÉ REVOLUCE

Spojovat jméno velkého umělce s revolucí, kterou zjevně nepochopil a od níž se zjevně distancoval, se může zdát na první pohled podivné a nadsazené. Což lze nazývat zrcadlem to, co odráží jevy očividně nesprávně? Naše revoluce je však jev mimořádně složitý; mezi všemi těmi, kdo ji bezprostředně uskutečňovali a účastnili se jí, je mnoho sociálních sil, které rovněž zjevně nechápaly, co se vlastně děje, a rovněž se distancovaly od skutečných historických úkolů, jež pro ně vyplývaly z běhu událostí. Máme-li však před sebou skutečně velkého umělce, pak některé, alespoň ty nejpodstatnější stránky revoluce se musely v jeho díle odrazit.

Legální ruský tisk, který se jen hemží články, dopisy a notickami k 80. výročí narození Tolstého, se ze všeho nejméně zajímá o rozbor jeho děl z hlediska charakteru ruské revoluce a jejích hybných sil. Všechn tento tisk je až nechutně přesycen pokrytectvím, a to pokrytectvím dvojího druhu: oficiálním a liberálním. První z nich je nestoudné pokrytectví prodejných pisálků, kterým včera nařídili, aby proti L. Tolstému štváli, a dnes zas mají za úkol hledat v jeho díle vlastenectví a snažit se zachovat před Evropou dekorum. Že tito pisálkové dostávají za své výplody tučný peníz, to ví každý, a tak nemohou nikoho oklamat. Mnohem rafinovanější, a proto mnohem škodlivější a nebezpečnější je pokrytectví liberální. Posloucháme-li kadetské Balalajkiny* z Reči^[346], máme dojem, že s Tolstým plně

* Balalajkin — hlavní postava ze satirického díla spisovatele

a vřele sympatizují. Ve skutečnosti však jsou tyto patetické projevy vypočítané na efekt a nabubřelé fráze o „velikém bohohledači“ vyložený podvod, neboť ruský liberál nevěří ani v tolstojovského boha, ani nesouhlasí s Tolstého kritikou současného zřízení. Ten se pouze přizívuje na Tolstého popularitě, aby rozmnožil svůj politický kapitál a zahrál si na vůdce celonárodní opozice; ryčnými a halasnými frázemi se snaží *přehlušit* potřebu přímo a jasně odpovědět na otázku: Z čeho vyplývají křiklavé rozpory „tolstojovštiny“ a jaké nedostatky a slabiny naší revoluce vyjadřují?

Rozpory v dílech, v názorech, v učení a ve škole Tolstého jsou opravdu křiklavé. Na jedné straně je to geniální umělec, který vytvořil nejen jedinečné obrazy ruského života, ale i vrcholná díla světové literatury. Na druhé straně je to statkář propadající náboženskému blouznění o Kristu. Na jedné straně tu zaznívá neobyčejně silný, bezprostřední a upřímný protest proti společenské přetvářce a falši a na druhé straně máme co činit s „tolstojovcem“, tj. ošumělým hysterickým fňukalem, kterému se říká ruský intelektuál a který se veřejně bije v prsa a kvílí: „Jsem špatný, jsem ubohý, ale mravně se zdokonaluji; už nejím maso a živím se teď rýžovými karbanátky.“ Na jedné straně je tu nelítostná kritika kapitalistického vykořisťování, ukazují se násilné činy vlády, frašky se soudy a státní správou, v celé své hloubce se odhalují rozpory mezi vzrůstajícím bohatstvím, vymoženostmi civilizace a vzrůstající chudobou, demoralizací a utrpením pracujících mas, na druhé straně se blouznivě hlásá „neodporování zlu“ násilím. Na jedné straně je tu nejstřízlivější realismus, strhávají se masky všeho druhu, na druhé straně se hlásá jedna z nejhanebnějších věcí na světě — náboženství, které se snaží postavit na místo kněží z moci úřední kněze z mravního přesvědčení, tj. pěstuje se ten nejrafinovanější, a proto zvláště hanebný klerikalismus. Je tomu opravdu tak:

M. J. Saltykova-Ščedrina Soudobá idyla, v němž autor zpodobil typ liberálního tlučhuby, dobrodruha a lháře. *Čes. red.*

Jsi země všemocná,
i země bezmoená,
matičko má!*

Je zcela evidentní, že při takových rozporech Tolstoj absolutně nemohl pochopit ani dělnické hnutí a jeho úlohu v boji za socialismus, ani ruskou revoluci. Rozpory v názorech a v učení Tolstého však nejsou náhodné: jsou výrazem rozporuplných podmínek života v Rusku v poslední třetině 19. století. Patriarchální vesnice, která se teprve včera osvobodila od nevolnictví, byla vydána doslova napospas kapitálu a fisku. Staré opory rolnického hospodářství a života rolníků, opory, které se opravdu držely celá staletí, se neobyčejně rychle zhroutily. Proto nesmíme hodnotit rozpory v názorech Tolstého z hlediska soudobého dělnického hnutí a soudobého socialismu (takové hodnocení je samozřejmě nezbytné, ale nestačí), nýbrž z hlediska protestu proti nastupujícímu kapitalismu, zbídačování a zbavování mas půdy, z hlediska protestu, který se nutně musel zrodit na patriarchální ruské vesnici. Tolstoj je směšný jako prorok, který objevil nový recept na spásu lidstva; proto jsou tak ubozí zahraniční i ruští „tolstojovci“, kteří by právě z té nejslabší stránky jeho učení chtěli učinit dogma. Tolstoj je veliký jako hlasatel idejí a smýšlení miliónů ruského rolnictva z období blížící se buržoazní revoluce v Rusku. Tolstoj je originální, neboť veškeré jeho názory ve svém komplexu jsou vlastně výrazem specifčnosti naší revoluce jakožto *rolnické* buržoazní revoluce. Z tohoto hlediska jsou rozpory v názorech Tolstého skutečným zrcadlem oněch rozporuplných podmínek, v nichž rolnictvo vyvíjelo svou historickou činnost v naší revoluci. Na jedné straně se za staletí nevolnického útlaku a desetiletí zrychlujícího se zbídačování po reformě navršily celé hory nenávisti, hněvu a zoufalého odhodlání smést z povrchu

* Lenin cituje z poémy N. A. Někrasova *Kdo žije šťastně na Rusi* [176], Praha 1959, s. 308. *Čes. red.*

Лев Толстой, как зеркало русской
революции.

Самостоятельная мысль великого художника
о революции, которую он видит не только, как
революцию, которую он видит отвлеченно, но и как
заботу на первом плане суровости и сурово
справедливости. Не является ли это зеркалом, в
котором мы отражаем явления природы?
Но наша революция — это не революция
справедливости; среди массы ее товарищей
среди социалистов и украинцев есть много
социалистов, социалистов, которые только
но не понимают, что это такое, что это
справедливость и справедливость и справедливость
даже, но это такое, что это такое, что это
такое. И если перед нами действительно

První stránka rukopisu Leninova článku z roku 1908

Lev Tolstoj jako zrcadlo ruské revoluce

Zmenšeno

země jak státní církev, tak i statkáře a statkářskou vládu. Zničit všechny staré formy a druhy pozemkové držby, vyčistit půdu a místo policejního třídního státu vytvořit společenství svobodných a rovnoprávných drobných rolníků — těmito snahami je poznamenán každý historický krok rolnictva v naší revoluci a je nesporné, že ideový obsah Tolstého spisů odpovídá mnohem víc této snaze rolníků než abstraktnímu „křesťanskému anarchismu“, jak bývá někdy hodnocen „systém“ jeho názorů.

Na druhé straně mělo rolnictvo usilující o nové formy společenství naprosto nejasné, patriarchální, ba přímo blouznivé představy o tom, jak by takové společenství mělo vypadat, jakou formou boje by si mělo vydobýt svobodu, jací vůdcové by je měli v tomto boji vést, jak se bude stavět k zájmům rolnické revoluce buržoazie a buržoazní inteligence a proč je nezbytné násilně svrhnout moc cara, má-li být odstraněna statkářská držba půdy. Celý dosavadní život naučil rolnictvo nenávidět panstvo a úřednictvo, ale nenaučil a nemohl je naučit, kde má na všechny tyto otázky hledat odpověď. V naší revoluci jen menší část rolnictva opravdu bojovala a alespoň trochu se za tímto účelem organizovala a jen velmi nepatrná hrstka šla se zbraní v ruce vyhladit své nepřátele, odstranit carské přísluhovače a ochránce statkářů. Většina rolnictva nařkala a modlila se, rozumovala a snila, psala prosebné listy a vysílala „orodovněky“ — zcela v duchu Lva Nikolajeviče Tolstého. A jak už to v takových případech vždy bývá, tolstojovské vyhýbání se politice, tolstojovské odmítání politiky, nezájem o politiku a nepochopení politiky způsobily, že za uvědomělým a revolučním proletariátem šla menšina, kdežto většina se stala kořistí bezzásadových, patofyzických buržoazních intelektuálů, kteří pod hlavičkou kadetů běhali ze schůzí trudovíků do předpokoje ke Stolypinovi, škemrali, smlouvali, smířovali a slibovali smír, dokud si nevysloužili kopanec vojenskou botou. Tolstého ideje jsou zrcadlem slabosti a nedostatků našeho rolnického povstání, odrazem

nemohoucnosti patriarchální vesnice, zkostnatělosti a zbabělosti „příčinnivého mužika“.

Vezměme si vojenská povstání v letech 1905—1906. Svou sociální příslušností se rekrutovali tito bojovníci naší revoluce částečně z rolnictva a částečně z proletariátu. Proletariát tam byl v menšině, proto se hnutí mezi vojáky ani přibližně nevyznačovalo onou celoruskou semknutostí, onou stranickou uvědomělostí, kterou tehdy projevil proletariát, který se jakoby mávnutím kouzelného proutku stal sociálně demokratickým. Na druhé straně není nic mylnějšího než názor, podle něhož neúspěch vojenských povstání zapříčinilo, že nebyla vedena důstojníky. Obrovský pokrok revoluce od dob organizace Narodnaja volja byl naopak právě v tom, že se zbraně proti vrchnosti chopila „hovádka boží“, jejichž nezávislé jednání tolik vyděsilo liberální statkáře i liberální důstojnictvo. Voják vřele sympatizoval s věcí rolnictva: už při pouhé zmínce o půdě mu zazářily oči. Nejednou přešla moc v armádě do rukou vojáků, ale nebylo jí skoro nikdy rázně využito. Vojáci kolísali; několik dní, ba někdy už i několik hodin poté, co zabili některého nenáviděného velitele, propustili z vězení ty ostatní, začali vyjednávat s úřady a pak se dali postřílet, nechali se zmrskat a znovu ujařmit — zcela v duchu Lva Nikolajeviče Tolstého!

Tolstoj zpodobil nahromaděnou nenávist, dozrálou touhu po lepším životě, přání oprostít se od minulosti, ale i nezralé snění, politickou nevypělost a revoluční nemožnost. Historické a ekonomické podmínky nám vysvětlují, proč nejen nutně muselo dojít k revolučnímu boji mas, ale i proč masy nebyly k boji připraveny, objasňují nám tolstojovské neodporování zlu, které bylo závažnou příčinou porážky prvního revolučního tažení.

Říká se, že z porážky se armády nejlépe učí. Přirovnání revolučních tříd k armádě je ovšem správné jen ve velmi omezené míře. Vývoj kapitalismu každou hodinu mění a vyhrocuje podmínky, které burcovaly do revolučně de-

mokratického boje milióny rolníků spojených nenávistí k feudálním statkářům a k jejich vládě. V rolnictvu samém rostoucí směna zboží, nadvláda trhu a moc peněz stále více vytlačují staré patriarchální zvyklosti a patriarchální tolstojovskou ideologii. V jedné věci je však přínos z prvních let revoluce a z prvních porážek masového revolučního hnutí nesporný: je to smrtelný úder zasazený někdejší nevíbojnosti a slaboštví mas. Dělicí čáry se staly zřetelnější. Třídy a strany se diferencovaly. Tvrdý dopad Stolypinových lekcí a soustavná a vytrvalá agitace revolučních sociálních demokratů povedou k tomu, že budou nejen z řad socialistického proletariátu, ale také z demokratických mas rolnictva nutně vyrůstat stále zocelenější bojovníci, kteří se budou stále méně dopouštět našeho historického prohřešku — tolstojovštiny!

Proletarij, č. 35
11. (24.) září 1908

*Podle rukopisu porovnaného
s textem listu Proletarij*

STUDENTSKÉ HNUTÍ A SOUČASNÁ POLITICKÁ SITUACE

Na petrohradské univerzitě byla vyhlášena studentská stávka. Připojila se k ní řada dalších vysokých škol. Hnutí se už přeneslo do Moskvy a do Charkova. Podle všech zpráv v zahraničních a ruských novinách i podle soukromých dopisů z Ruska máme před sebou dosti rozsáhlé *akademické* hnutí.¹⁰³

Zpět k minulosti! Zpět k předrevolučnímu Rusku! Především o tom svědčí tyto události. Vládní reakce drží univerzity na uzdě stejně jako dříve. Věčný boj proti studentským organizacím v absolutistickém Rusku dostal formu tažení černosotňovského ministra Švarce — jednajícího v plné shodě s „premiérem“ Stolypinem — proti autonomii, která byla studentům přislíbena na podzim 1905 (co jen tenkrát pod náporem revoluční dělnické třídy samoděržaví „nenaslibovalo“ ruským občanům!), proti autonomii, kterou studenti měli, dokud samoděržaví nemělo „na studenty čas“, a kterou jim nutně musilo začít brát, mělo-li zůstat samoděržavím.

Liberální tisk stejně jako dříve truchlí a nařká, tentokrát spolu s některými okřabristy: truchlí a lamentují páni profesoři — uprošují vládu, aby se nedávala cestou reakce, aby využila skvělou příležitost „zajistit reformami mír a pořádek“ v „zemi zmučené otřesy“, uprošují studentstvo, aby nesahalo k nezákonným metodám činnosti, které by jen hnaly vodu na mlýn reakci, atd. atd. atd. Vždyť tahle písnička už je tak stará a obehnaná, ale jak živě křísí před našima očima to, co bylo před takovými 20 lety, koncem

osmdesátých let minulého století! Podíváme-li se na nynější situaci izolovaně, bez spojitosti s prožitými třemi lety revoluce, uvidíme, jak neobyčejně nápadně se dnešek podobá tehdejší době. Duma totiž (na první pohled) jen s docela nepatrným rozdílem vyjadřuje naprosto týž vzájemný poměr sil jako před revolucí: nadvládu divokého statkáře^[278], který dává přednost konexím u dvora a raději využívá vliv svého přítelíčka, vysokého úředníka, než vliv nějakého zastupitelského orgánu; podporu tohoto vysokého úředníka kupectvem (okřabristy), které se neodvažuje rozejít se svými dobrodinci; „opozici“ buržoazní inteligence, která se nejvíce stará o to, aby prokázala svou loajalitu, a apelaci na mocipány nazývá politickou činností liberalismu. Dělničtí poslanci v dumě velice, velice málo připomínají to, jakou úlohu nedávno sehrál proletariát svým otevřeným masovým bojem.

Je otázka, můžeme-li za takových podmínek přikládat význam starým formám primitivního akademického boje studentstva. Jestliže se liberálové uchýlili k „politice“ (je ovšem směšné mluvit tu o politice) na úrovni osmdesátých let, nebude to snad znamenat, že sociální demokracie sleví ze svých úkolů, shledá-li za potřebné podpořit tak či onak akademický boj?

Takovou otázku zřejmě leckde kladou sociálně demokratičtí studenti. Alespoň redakce našeho listu dostala jeden dopis od skupiny sociálně demokratických studentů, v němž se mimo jiné praví:

„Dne 13. září se shromáždění studentů petrohradské univerzity usneslo vyzvat studenty k celoruské studentské stávce a svou výzvu odůvodnilo Švarcovou agresivní taktikou; platforma stávky je akademická, shromáždění dokonce vítá ‚první kroky‘ moskevských a petrohradských profesorských rad v boji za autonomii. Jsme v rozpacích nad akademickou platformou, kterou vytyčilo petrohradské shromáždění, a v dané situaci ji pokládáme za nepřípustnou a nezpůsobilou sjednotit studentstvo k aktivnímu a rozsáhlému boji. Uvažujeme jen o takovém vystoupení studentů, jež by bylo akcí koordinovanou s všeobecným politickým vystoupením, v žádném případě však ne akcí

izolovanou. Síly, které by byly schopné studentstvo sjednotit, neexistují. Vzhledem k tomu jsme proti akademické akci.“

Chyba, které se dopouštějí autoři dopisu, je politicky mnohem závažnější, než by se mohlo zdát na první pohled, neboť jejich úvaha se v podstatě dotýká nepoměrně dalekosáhlejší a důležitější věci, než je otázka účasti v dané stávce.

„Uvažujeme jen o takovém vystoupení studentů, jež by bylo akcí koordinovanou s všeobecným politickým vystoupením... Vzhledem k tomu jsme proti akademické akci.“

Uvažovat takto je od základu nesprávné. Revoluční heslo — je třeba usilovat o koordinovanou politickou akci studentů a proletariátu atd. — se zde mění z živého návodu k stále širší, všestrannější a bojovnější agitaci v mrtvé dogma, které se mechanicky aplikuje v různých etapách na různé formy hnutí. O politické koordinované akci nestačí jen řečnit a přitom opakovat „poslední slovo“ poučení z revoluce. Pro politickou akci je třeba *umět* agitovat a pro tuto agitaci *využít* všech možností, všech podmínek a v první řadě a nejvíce ze všeho veškerých velkých konfliktů těch či oněch pokrokových sil se samoděržavím. Nejde přirozeně o to, abychom předem rozdělili každé studentské hnutí na povinná „stadia“ a pak přísně sledovali, zda každé stadium proběhlo správně, z obavy, aby se k politice nepřešlo v „nepravý čas“ apod. Takový názor by byl nejškodlivějším pedantstvím a vedl by jen k oportunistické politice. Stejně škodlivá je však opačná chyba, když lidé nechtějí přihlížet k reálně se vytvořivší situaci ani k podmínkám daného masového hnutí, neboť heslo pochopili nesprávně jako neměnné: taková aplikace hesla se nutně zvrhává v revoluční frazérství.

Může nastat situace, kdy akademické hnutí sráží hnutí politické nebo je tříští či odvádí od něho — pak by ovšem sociálně demokratické studentské skupiny měly zaměřit svou agitaci proti takovému hnutí. Každý však vidí, že

objektivní politické podmínky jsou v této chvíli jiné: akademické hnutí vyjadřuje *začátek* hnutí nové „směny“ studující mládeže, která si již víceméně zvykla na velmi omezenou autonomii; přitom se toto hnutí začíná rozvíjet za situace, kdy momentálně neexistují jiné formy masového boje, v mezidobí klidu, kdy široké masy dosud stále ještě mlčky, soustředěně a pomalu *zažívají* zkušenosti ze tří let revoluce.

Kdyby se sociální demokracie za takových okolností vyslovila „proti akademické akci“, dopustila by se hrubé chyby. Takhle ne! Skupiny studentů, které se hlásí k naší straně, musí zaměřit veškeré úsilí k tomu, aby dané hnutí podpořily, využily a rozšířily. Jako vždy, když sociální demokracie podporuje primitivní formy hnutí, tak i při podpoře tohoto hnutí musí jít především a hlavně o ideové a organizační působení na širší vrstvy, pobouřené konfliktem a prožívající v této formě konfliktu *první* politický konflikt vůbec. Vždyť studující mládež, která v posledních dvou letech přišla na univerzity, žila životem téměř úplně odtrženým od politiky a byla vychovávána v duchu omezeného akademického autonomismu, byla vychovávána nejen provládními profesory a nejen vládním tiskem, nýbrž i liberálními profesory a celou kadetskou stranou. Pro takovou mládež je stávka velkého rozsahu (dokáže-li tato mládež zorganizovat stávku velkého rozsahu! Musíme jí v tom všemožně pomáhat, i když ovšem není věcí nás, socialistů, zaručit úspěch toho nebo onoho buržoazního hnutí) začátkem politického konfliktu, ať už si to bojující uvědomují, či neuvědomují. Naším úkolem je objasnit masě protestujících „akademiků“ objektivní význam tohoto konfliktu, vynasnažit se, aby se stal konfliktem *vědomě* politickým, zesateronásobit agitační činnost skupin sociálně demokratických studentů a *veškerou* tuto činnost *usměrnit* k tomu, aby studenti pochopili revoluční závěry z historie tří let, aby pochopili, že nový revoluční boj je nevyhnutelný, aby se naše stará, nicméně stále zcela aktuální hesla

o svržení samoděržaví a svolání ústavodárného shromáždění znovu stala předmětem diskuse a zkušebním kame-
nem politické koncentrace nových generací demokracie.

Takovou práci nesmějí sociálně demokratičtí studenti za žádných okolností odmítat — a ať je tato práce v nynější situaci jakkoli obtížná, ať postihnou ty nebo ony agitá-
tory jakékoli nezdary na té či oné univerzitě, v tom či onom krajanském studentském spolku, na té či oné schůzi atd., řekneme: Tlučte, a bude vám otevřeno! Práce spojená s politickou agitací není nikdy marná. Její úspěch nelze měřit jen tím, zda se nám podaří ihned a naráz dosáhnout většiny nebo souhlasu s koordinovanou politickou akcí. Může se stát, že toho nedosáhneme hned: proto jsme organizovaná proletářská strana, abychom nebědovali nad dočasnými neúspěchy, nýbrž houževnatě, neústupně a vytrvale konali *svou práci* i za nejobtížnějších podmínek.

Výzva petrohradské studentské koaliční rady, kterou uveřejňujeme dále, ukazuje, že se i nejaktivnější studenti houževnatě drží čistého akademismu a dosud si notují kadetsko-oktábristickou písničku. A to dělají v době, kdy se kadetsko-oktábristický tisk chová ke stávce naprosto hanebně, kdy přímo za nejurputnějšího boje dokazuje, že tento boj je škodlivý, trestuhodný atd. Musíme jen uvítat způsob, kterým se petrohradský výbor naší strany rozhodl postavit se proti koaliční radě (viz rubriku *Ze života strany*¹⁰⁴).

Dnešním studentům zřejmě ještě nestačí Švarcův karabáč k tomu, aby se z „akademiků“ přeměnili v „politiky“; k úplnému revolučnímu vyškolení nových kádrů je třeba ještě důtek dalších a dalších černosotňovských feldvéblů. Tyto kádry školené celou Stolypinovou politikou, školené každým krokem kontrarevoluce musíme neustále vychovávat také my, sociální demokraté, kteří jasně vidíme objektivní nevyhnutelnost nových celonárodních buržoazně demokratických konfliktů se samoděržavím, které je spráženo s černosotňovsko-oktábristickou dumou.

Ano, celonárodních konfliktů, neboť černosotňovská

kontrarevoluce, která vrací Rusko zpět, nejenže zoceluje v řadách revolučního proletariátu nové bojovníky, ale nutně vyvolá i nové hnutí neproletářské, tj. buržoazní demokracie (tím ovšem nemíníme účast *veškeré opozice* v boji, nýbrž širokou účast skutečně demokratických, tj. bojeschopných sil buržoazie a maloburžoazie). Začátek masového studentského boje v Rusku roku 1908 je politickým symptomem, symptomem celé současné situace vyvolané kontrarevolucí. Studující mládež je tisíci a milióny nitek spojena se středními a nižšími vrstvami buržoazie, s nižším úřednictvem, s některými skupinami rolnictva, duchovenstva atd. Jestliže se na jaře roku 1908 dělaly pokusy obrodit Svaz osvobození*, který by byl radikálnější než starý kadetský, polostatkářský svaz představovaný Petrem Struvem, jestliže se na podzim začínají bouřit široké vrstvy mládeže, která má k demokratické buržoazii v Rusku nejbližší, jestliže proti revoluci na školách znovu začali se znásobenou zuřivostí štekát prodejní pisálkové, jestliže podlí liberální profesoři a kadetští vůdcové lamentují a nařikají nad nevhodnými, nebezpečnými a zhoubnými stávkami, které nejsou po chuti milým oktábristům a které by mohly „odradit“ oktábristy, a to vládoucí oktábristy, pak to znamená, že se v prachovnicích hromadí nový prach. Znamená to, že *nejen* ve studentstvu začíná reakce — proti reakci.

A ať je tento začátek jakkoli slabý, ať je to jen zárodek, strana dělnické třídy je povinna ho využít a využije ho. Dovedli jsme pracovat léta a desetiletí před revolucí, vnášeli jsme svá revoluční hesla nejdříve do kroužků, potom mezi masu dělnictva, pak do ulic a posléze na barikády. Musíme umět *také nyní* začít především tím, co je nejaktuálnější a bez čeho by byly řeči o koordinované politické akci prázdnými slovy, totiž vytvořením silné proletářské organizace, která všude povede *politickou agitaci* v masách

* Viz tento svazek, s. 69—73. *Red.*

pod vlastními revolučními hesly. Do vytvoření takové organizace ve vlastním studentském prostředí a do takové agitace na půdě daného hnutí se musí pustit také naše univerzitní skupiny.

Proletariát na sebe nedá čekat. Často přenechává buržoazní demokracii prvenství v projevech na banketech, v legálních spolcích, na půdě univerzit, na tribunách zastupitelských institucí. Nikdy však nepřenechává a nepřenechá prvenství ve vážném, velkém revolučním boji mas. Všechny podmínky pro vzplanutí tohoto boje nezrají tak rychle a tak snadno, jak by si přál ten či onen z nás — zato však zrají a určitě uzrají. I neveliký začátek nevelikých akademických konfliktů je velikým začátkem, neboť po něm — když ne dnes, tedy zítra, když ne zítra, tedy pozítří — bude následovat veliké pokračování.

Proletarij, č. 36
3. (16.) října 1908

Podle textu listu Proletarij

UDÁLOSTI NA BALKÁNĚ A V PERSII

Události na Balkáně zaplnily v poslední době stránky politického tisku nejen v Rusku, ale i v celé Evropě. Nějaký čas se zdálo, že válka v Evropě už na sebe nedá dlouho čekat, a ani dnes — přestože je mnohem pravděpodobnější, že zůstane jen u halasu a tartasu a k válce nedojde — není nebezpečí války ještě zdaleka zažehnáno.

Podívejme se zběžně na charakter této krize a na úkoly, které z ní vyplývají pro ruskou dělnickou stranu.

Mocným podnětem, který probudil asijské národy k politickému životu, byla rusko-japonská válka a ruská revoluce. Proces probouzení však přecházel z jedné země do druhé tak pomalu, že v Persii div nesehrála a dosud div nehraje rozhodující úlohu ruská kontrarevoluce, a turecká revoluce okamžitě narazila na kontrarevoluční koalici mocností s Ruskem v čele. Toto tvrzení ovšem na první pohled odporuje celkovému tónu evropského tisku a diplomatických prohlášení. Jen si poslechněme tato prohlášení a dopřejme víry článkům v oficiálních listech: všechny překypují „sympatiemi“ k obrozenému Turecku, všechny si přejí jedině upevnění a rozvíjení konstitučního režimu v Turecku, žádný si nemůže vynachválit „umírněnost“ buržoazních mladoturků.

Všechny tyhle řeči jsou však jen příkladem hanebného buržoazního farizejství dnešních reakčních vládců v Evropě a dnešní reakční evropské buržoazie. Ve skutečnosti ani jediná evropská země, která se označuje za demokratickou, ani jediná evropská buržoazní strana, která o sobě říká, že je demokratická, pokroková, liberální, radikální

atd., ničím neprokázala, že si opravdu přeje pomoci turecké revoluci, pomoci jí k vítězství a ke konsolidaci. Naopak — všechny se úspěchu turecké revoluce *obávají*, protože by tento úspěch nutně znamenal podporu úsilí všech balkánských národů o autonomii a skutečnou demokracii, ale také vítězství perské revoluce; demokratické hnutí v Asii by dostalo nový podnět, zesílil by boj za samostatnost v Indii, na obrovském území podél ruských hranic by byly vytvořeny svobodné režimy, tudíž vznikly by nové podmínky, které by ztěžovaly politiku černosotňovského carismu, usnadňovaly by rozmach revoluce v Rusku a tak dále.

Podstatou toho, co se dnes děje na Balkáně, v Turecku a v Persii, je kontrarevoluční koalice evropských mocností *proti* rozmáhajícímu se demokratismu v Asii. Veškeré úsilí našich vlád, veškerá propaganda „velkých“ evropských listů má jediný cíl — zastřít tuto skutečnost, zmást veřejné mínění a pokryteckými řečmi a diplomatickými kejklemi zamaskovat *kontrarevoluční koalici* takzvaných civilizovaných evropských národů proti národům Asie, nejméně civilizovaným, ale nejvíce se domáhajícím demokratismu. Hlavní podstatou politiky proletariátu v současné chvíli je naopak strhnout masku buržoazním pokrytcům, otevřít nejširším lidovým masám oči a ukázat jim, jak reakční jsou evropské vlády, které ze strachu před bojem proletariátu ve vlastní zemi hrají a pomáhají hrát vůči revoluci v Asii úlohu četníka.

Sít intrik, jimiž Evropa opředla všechny události v Turecku a na Balkáně, je velmi hustá, a tak maloměštáci sedají na lep diplomatům, kteří se snaží odvést pozornost k podružnostem, k dílčím problémům, k jednotlivým stránkám probíhajících událostí a zatemnit smysl celého procesu. Naším úkolem, úkolem mezinárodní sociální demokracie je naopak vysvětlovat lidu právě celkovou spojitost událostí, hlavní směr a zákulisí veškerého dění.

Konkurence kapitalistických mocností, které chtějí „u-

rvat co největší sousto“ a rozšířit své državy a své kolonie, a dále strach ze samostatného demokratického hnutí závislých národů nebo národů „pod patronací“ Evropy — to jsou dvě hybné síly veškeré evropské politiky. Mladoturky chválí za umírněnost a zdrženlivost, tj. chválí tureckou revoluci za to, že je slabá, za to, že neprobouzí prostý lid a nevede masy ke skutečné samostatné akci, za to, že se nepřátelsky staví k začínajícímu proletářskému boji v Osmanské říši — a zároveň Turecko drancují stejně jako dřív. Chválí mladoturky za to, že jim umožňují dál drancovat turecké državy. Chválí je a přitom pokračují v politice, která je nade vši pochybnost politikou *dělení Turecka*. Velmi správně a výstižně to vyjádřil list lipských sociálních demokratů Leipzigiger Volkszeitung¹⁰⁵:

„V květnu 1791 provedli prozíraví státníci, jimž opravdu šlo o blaho vlasti, politickou reformu v Polsku. Pruský král a rakouský císař chválili ústavu z 3. května a vítali ji jako událost, která ‚přinese blaho sousednímu státu‘. Celý svět chválil polské reformátory za ‚umírněnost‘, s níž bojovali za svou věc na rozdíl od strašlivých jakobínů v Paříži... Dne 23. ledna 1793 podepsalo Prusko, Rakousko a Rusko dohodu o dělení Polska!

V srpnu 1908 provedli mladoturci politickou reformu, která proběhla neobyčejně hladce. Celý svět je chválil za způsobnou ‚umírněnost‘, s níž bojovali za svou věc na rozdíl od strašných socialistů v Rusku... V říjnu 1908 dochází k řadě událostí, které všechny vedou k dělení Turecka.“^[367]

Bylo by skutečně přímo dětinské, kdyby někoho napadlo věřit *slovům* diplomatů a nevšímat si jejich *činů*, kolektivního vystoupení mocností proti revolučnímu Turecku. Stačí porovnat *skutečnost*, že se ministři zahraničí a hlavy některých států sešli a vyjednávali, s událostmi, které následovaly, a hned se naivní víra v prohlášení diplomatů rozplyne jako dým. V srpnu a v září, hned po mladoturecké revoluci a krátce před deklaracemi Rakouska a Bulharska, jsme byli svědky setkání pana Izvolského s králem Eduardem a s premiérem Francouzské republiky Clemenceauem v Karlových Varech a v Mariánských Lázních, setkání

rakouského ministra zahraničí von Aehrenthala s italským ministrem zahraničí Tissonim v Salcburku, dále setkání Izvolského s Aehrenthalem 15. září na Buchlově, setkání bulharského knížete Ferdinanda s Františkem Josefem v Budapešti, setkání Izvolského s německým ministrem zahraničí von Schoenem a poté s Tissonim a s italským králem.

Tyto fakty mluví samy za sebe. *Před* vystoupením Rakouska a Bulharska bylo *všechno podstatné* už předem zcela důvěrně a bezprostředně projednáno na osobních schůzkách králů a ministrů *mezi šesti* mocnostmi: Ruskem, Rakouskem, Německem, Itálií, Francií a Anglií. Spory, které se *potom* vedly v novinách o to, zda měl Aehrenthal pravdu, když tvrdil, že Itálie, Německo a Rusko daly souhlas k anexi (připojení) Bosny a Hercegoviny Rakouskem, nebo neměl pravdu — to už byla *pouhá komedie, pouhé balamucení*, na které se dají nachytat leda liberální šosáci. Ti, kdo stojí u kormidla zahraniční politiky evropských států — všichni ti Izvolští, Aehrenthalové a celá ta banda korunovaných lupičů s jejich ministry — úmyslně hodili tisku kost: Jen se, pánové, klidně štěkejte kvůli tomu, kdo koho napálil a kdo koho urazil, zda Rakousko Rusko, nebo Bulharsko Rakousko atd., jen se štěkejte o to, kdo jako „první“ začal trhat berlínský traktát¹⁰⁶, kdo a jak se staví k plánované konferenci mocností aj. apod. Jen klidně zaměstnávejte těmito zajímavými a důležitými — a jak velice důležitými! — otázkami veřejné mínění! Právě tohle potřebujeme, aby se zamaskovalo to *hlavní a základní*: že už předem bylo dosaženo dohody o tom základním, tj. o akci proti mladoturecké revoluci a o dalších krocích k rozdělení Turecka, o revizi otázky Dardanel pod tou či onou záminkou, o tom, že ruskému černosotňovskému carovi je dovoleno rdousit perskou revoluci. V tom je ta pravá podstata, tohle my, vůdcové reakční buržoazie celé Evropy, opravdu potřebujeme a to také děláme. Jen liberální prostáčekové v tisku a parlamentech sáhodlouze debatují, jak co začalo,

co kdo řekl a jak se má definitivně zformulovat, podepsat a s jakou omáčkou celému světu naservírovat politika drancování kolonií a potlačování demokratických hnutí!

Liberální tisk všech evropských velmocí — kromě momentálně „nejvíce nasyceného“ Rakouska — se teď zabývá obviňováním *svých* vlád, že dost nedbají o *své* národní zájmy. Liberálové každé země líčí svou zemi a svou vládu tak, jako by byla nejnešikovnější, jako by nejméně „využívala“ situace, jako by byla oklamána aj. Právě takovou politiku provádějí i naši kadeti, kteří už dávno tvrdí, že v nich úspěchy Rakouska vzbuzují závist (jak se doslova vyjádřil pan Miljukov). Veškerá tato politika liberálních buržoů vůbec a politika našich kadetů zvláště je nejodpornější pokrytectví, nejhnusnější zrada skutečných zájmů pokroku a svobody. Taková politika totiž za prvé oslabuje demokratické uvědomění lidových mas, protože zamlčuje spiknutí reakčních vlád; za druhé pobádá každou zemi na cestu takzvané aktivní zahraniční politiky, tj. schvaluje systém drancování kolonií a vměšování mocností do záležitostí Balkánského poloostrova, do vměšování, které je vždycky reakční; za třetí tato politika přímo nahrává reakci, neboť vzbuzuje u národů zájem o to, kolik „my“ dostaneme, kolik „my“ získáme při dělení, kolik „my“ vyčachujeme. Reakční vlády právě nyní nejvíce potřebují, aby se mohly při svých anexích nebo „kompenzačních“ požadavcích apod. odvolat na veřejné mínění. Prý jen se podívejte, tisk vlastní země mi vytýká přílišnou nezištnost, obviňuje mě, že nedostatečně hájím národní zájmy, vytýká mi ústupnost a vyhrožuje válkou — mým požadavkům jako „nejskromnějším a nejspravedlivějším“ musí být tudíž v plné míře vyhověno!

Politika ruských kadetů stejně jako politika evropských liberálních buržoů znamená přisluhování reakčním vládám, znamená obhajobu anexí, drancování kolonií a vměšování do cizích záležitostí. Politika kadetů je zvláště škodlivá proto, že se vede pod praporem „opozice“, takže

velmi mnoho lidí mate, svádí k důvěřivosti ty, kdo nevěří ruské vládě, a podlamuje uvědomění mas. Proto musí mít jak naši poslanci v dumě, tak všechny naše stranické organizace na zřeteli, že v sociálně demokratické propagandě a agitaci v souvislosti s událostmi na Balkáně nelze udělat jediný významnější krok, nebude-li z *tribuny dumy*, v letácích a na shromážděních vysvětlována *souvislost* mezi reakční politikou samoděržaví a farizejskou opozicí kadetů. Lidu nedokážeme vysvětlit, že carská politika je naprosto škodlivá a naprosto reakční, jestliže mu nevysvětlíme, že zahraniční politika kadetů je *v podstatě stejná*. Není možné bojovat proti šovinismu a černosotňovskému duchu zahraniční politiky, nebojuje-li se zároveň proti frazérství, překrucování a zamlčování faktů a proti vytáčkám kadetů.

Ukažme si, kam to vede, ustupují-li socialisté stanovisku liberální buržoazie. Ve známém orgánu oportunistů Sozialistische Monatshefte (Socialistický (???) měsíčník)¹⁰⁷ Max Schippel o balkánské krizi napsal: „Téměř všichni uvažující členové strany by pokládali za chybu, kdyby převládl názor nedávno znovu vyslovený v našem berlínském ústředním orgánu (tj. ve Vorwärtsu), totiž názor, že Německo nemá na Balkáně co pohledávat ani za dnešních, ani za budoucích převratů. Nepotřebujeme pochopitelně usilovat o získání cizího území... Nesporné však je, že velké mocenské přesuny v této oblasti, která je důležitým spojovacím článkem mezi Evropou, celou Asií a částí Afriky, se zcela bezprostředně dotýkají našeho mezinárodního postavení... Rusko, tato reakční bašta, tu prozatím nemá žádný rozhodující význam... Nemáme důvod vidět v Rusku za každou cenu nepřítele, kterého v něm spatřovala demokracie padesátých let“ (S. 1319)[⁴¹⁷].

Tento prostoduchý liberál, který si nasazuje masku socialisty, nepostřehl, že za „pěčí“ Ruska o „slovanské bratry“ se skrývá pouhé reakční intrikánství! Říká-li (jménem německé buržoazie) „my“, „naše“ situace aj., nepovšiml

si ani úderu zasazeného mladoturecké revoluci, ani zákroků Ruska proti perské revoluci!

Uvedená slova byla uveřejněna v Sozialistische Monatshefte z 22. října. Dne 18. (5.) října uveřejnilo Novoje vremja¹⁰⁸ skandální článek^[280] o tom, že „anarchie v Tabrízu dosáhla nevídaných rozměrů“, že město je prý „z poloviny rozbořeno a vydrancováno polobarbarskými revolucionáři“. Jak je vidět, vítězství revoluce nad šáhovými vojsky v Tabrízu ihned vyvolalo zuřivý ohlas v oficiálním listu. Vůdce revolučního perského vojska chán Sattár je v tomto článku nazýván „áderbájdžánským Pugačovem“ (Áderbájdžán nebo Ázerbájdžán je severní provincie Persie; hlavním městem této provincie je Tabríz a žije v ní podle Recluse téměř pětina veškerého obyvatelstva Persie). „Je otázka,“ psalo Novoje vremja, „může-li Rusko věčně trpět všechny ty hanebnosti, které ničí náš výnosný obchod na perské hranici... Nesmíme zapomínat, že z etnografického hlediska tvoří celé východní Zakavkazsko a Áderbájdžán jeden celek... Tatarští polointeligenti v Zakavkazsku zapomněli, že jsou vazaly Ruska, vřele sympatizují s nepokoji v Tabrízu a posílají tam své dobrovolníky... pro nás je mnohem důležitější, aby Áderbájdžán, který s námi sousedí, byl pacifikován. Ať je to jakkoli politováníhodné, může být Rusko okolnostmi donuceno vzít celou záležitost do svých rukou, i když se naprosto nehodlá do ničeho vměšovat.“

Německý list Frankfurter Zeitung obdržel 20. října telegrafickou zprávu z Petrohradu, že „kompenzací“ pro Rusko má být okupace Áderbájdžánu. Dne 24. (11.) října uveřejnil tentýž list telegram z Tabrízu. „*Šest praporů ruské pěchoty s příslušným počtem jezdeckva a dělostřelectva překročilo předečtírem perskou hranici a dnes je očekávají v Tabrízu.*“

Ruská vojska překročila ruskou hranici v týž den, kdy Max Schippel, otrocky opakující ujišťování a *pyrkování* liberálního a policejního tisku, namlouval německým dělníkům, že význam Ruska jako bašty reakce patří minulosti

a že by nebylo správné vidět v Rusku za každou cenu nepřítel!

Dá se čekat, že vojska Mikuláše Krvavého znovu začnou masakrovat perské revolucionáře. Po neoficiálním Ljachovovi následuje oficiální okupace Ázerbájdžánu a asijská repríza toho, co učinilo Rusko v Evropě v roce 1849, kdy Mikuláš I. vyslal vojsko proti maďarské revoluci. Tenkrát ještě byli v buržoazních stranách v Evropě skuteční demokraté, kteří byli s to za svobodu bojovat, a ne o ní jen pokrytecky žvanit, jak to dělají všichni buržoazní demokraté dnes. Tenkrát hrálo Rusko úlohu četníka Evropy jen vůči některým evropským zemím. Dnes *všechny* velké evropské mocnosti včetně „demokratické republiky“ „rudého“ Clemenceaua *pomáhají* Rusku hrát úlohu četníka Asie, neboť mají smrtelnou hrůzu z každého rozšíření demokracie ve vlastní zemi, protože by jen nahrávalo proletariátu.

Nemůže být vůbec pochyb o tom, že *zářijové reakční spiknutí* Ruska, Rakouska, Německa, Itálie, Francie a Anglie zahrnovalo „akční svobodu“ Ruska proti perské revoluci. Není vůbec důležité, zda to bylo zapsáno v nějakém tajném dokumentu, který bude zveřejněn po mnoha letech ve sbírce historických pramenů, či zda to řekl pouze Izvolskij svým milým partnerům, anebo zda sami tito partneři „naznačili“ — my přecházíme od „okupace“ k „anexi“, a vy, dejme tomu, od Ljachova k „okupaci“, nebo zda to bylo ještě nějak jinak; to všechno má pramalý význam. Podstatné je, že zářijové kontrarevoluční spiknutí mocností, ať už bylo jakkoli neformální, že toto *spiknutí je faktem* a jeho význam je den ze dne jasnější. Je to spiknutí proti proletariátu a proti demokracii. Je to spiknutí, jež má přímo potlačit revoluci v Asii nebo zasadit této revoluci nepřímý úder. Je to spiknutí, jehož cílem je další drancování kolonií a získání dalších území dnes na Balkáně, zítra v Persii, pozítří možná v Malé Asii, v Egyptě atd. atd.

Svrhnout tuto spojenou sílu korunovaných lupičů a me-

zinárodního kapitálu je s to pouze světová proletářská revoluce. Aktuálním úkolem všech socialistických stran je zesílit agitaci v masách, demaskovat hru diplomatů všech zemí a jasně a zřetelně ukázat všechny fakty svědčící o hanebné úloze *všech spojeneckých mocností*, všech bez výjimky, ať už plní funkci četníka přímo, nebo jen vystupují jako jeho pomocníci, přátelé či finančníci.

Ruským sociálně demokratickým poslancům v dumě — v níž se očekává jak zpráva Izvolského, tak interpelace kadetů a okťabristů — připadá teď neobyčejně těžká, ale i neobyčejně vznešená a veliká povinnost. Jsou členy instituce, která kryje politiku hlavní reakční mocnosti, hlavního spiklence kontrarevoluce, a musí v sobě najít odvahu a schopnost *řici plnou pravdu*. V situaci, jaká je dnes, je sociálně demokratickým poslancům černosotňovské dumy mnoho dáno, ale mnoho se také od nich požaduje. Kromě nich *není* totiž v dumě *nikdo*, kdo by pozvedl hlas proti carismu z *jiného* než okťabristicko-kadetského hlediska. A „protest“ kadetů v takové době a za takové situace je horší než nic, protože to může být pouze protest z *prostředí těžze* kapitalistické vlčí smečky ve prospěch těžze vlčí politiky.

Ať se tedy pustí do práce i naše organizace v dumě a všechny ostatní naše stranické organizace. Agitace mezi masami je dnes stokrát důležitější než za normálních poměrů. Ve veškeré naší stranické agitaci musí být v popředí tři momenty. Za prvé, sociální demokracie musí na rozdíl od veškerého reakčního a liberálního tisku, od černosotňovců až po kadety demaskovat diplomatické komedie s konferencemi, s dohodami mocností, se spojenectvím Anglie proti Rakousku nebo s Rakouskem proti Německu nebo s jakýmkoli jiným spojenectvím. Naším úkolem je ukázat, že reakční spiknutí mocností je *fakt* a že vlády se všemožně snaží zastrít jej komedií s otevřenějším jednáním. Jsme proti diplomatickým komediím, za odhalení pravdy před lidem, za demaskování mezinárodní protiproletářské reakce! Za druhé, musíme ukazovat, jaké jsou skutečné,

a nikoli jen deklarativní plody a výsledky tohoto spiknutí: úder zasazený turecké revoluci, pomoc Ruska při potlačování perské revoluce, vměšování do cizích záležitostí a porušování hlavní zásady demokracie — práva národů na sebeurčení. Náš program, stejně jako programy všech sociálních demokratů na světě, hájí toto právo. A není nic reakčnějšího než péče o „bratry Slované“ od Rakušanů na jedné a od ruských černosotňovců na druhé straně. Touto „péčí“ se zakrývají nejpodlejší intriky, jakými už dávno proslulo Rusko na Balkáně. Tato „péče“ se vždycky zvrhne v úklady proti *skutečnému* demokratismu v těch či oněch balkánských zemích. Jediným upřímným projevem „péče“ mocností o balkánské země by mohlo být pouze a jedině to, kdyby je nechaly na pokoji, kdyby jim nekomplikovaly život cizím vměšováním a kdyby neházely klacky pod nohy turecké revoluci. Od buržoazie však dělnická třída takovou politiku pochopitelně čekat nemůže.

Všechny buržoazní strany — až po ty nejliberálnější a podle názvu „nejdemokratičtější“, včetně našich kadetů — sdílejí stanovisko kapitalistické zahraniční politiky. To je ta třetí okolnost, na kterou musí sociální demokraté obzvlášť energicky upozorňovat. Liberálové a kadetská strana jsou v podstatě pro totéž soupeření kapitalistických národů; zdůrazňují pouze jiné formy tohoto soupeření než černosotňovci, usilují pouze o jiné mezinárodní dohody, než jsou ty, o něž se v současné době opírá vláda. A tento boj liberálů proti jedné formě buržoazní zahraniční politiky za jinou formu těžké politiky, tyto výtky liberálů vládě, že zůstává v porovnání s jinými pozadu (v drancování a vměšování!) mají na masy velmi demoralizující vliv. Pryč s každou koloniální politikou, pryč s každou politikou vměšování a boje kapitalistů o cizí území, o cizí obyvatelstvo, o nová privilegia, o nové trhy, nové úžiny atd.! Sociální demokracie nesdílí nesmyslnou maloměšťáckou utopii „pokojného a spravedlivého“ kapitalistického pokroku. Sociální demokracie bojuje proti celé kapitalistické společ-

nosti, neboť si uvědomuje, že kromě mezinárodního revolučního proletariátu nikdo jiný na světě míru nebrání.

P. S. Když už byl tento článek dán do tisku, zveřejnily noviny telegram *Petrohradské tiskové agentury*, v němž se dementují zprávy o tom, že ruská vojska překročila perské hranice. Telegram byl otištěn ve *Frankfurter Zeitung* 24. X. ve druhém ranním vydání. V *třetím* vydání je telegram z Konstantinopolu z 24. X., 10 hod. 50 minut *večer*. V telegramu se uvádí, že večer 24. X. přišla do Konstantinopolu zpráva, že ruská vojska překročila perskou hranici. Zahraniční tisk s *výjimkou socialistického* prozatím o vpádu ruských vojsk do Persie mlčí.

Z toho plyne, že prozatím není možné dovědět se plnou pravdu. „Dementi“, které vydala carská vláda a *Petrohradská telegrafní agentura*, nemůžeme v žádném případě brát vážně. Faktem však je, že Rusko bojuje proti perské revoluci všemi prostředky, od intrik až po vyslání vojsk, a to s vědomím mocností. Že provádí politiku sledující okupaci Ázerbájdžánu, o tom také nelze pochybovat. Jestliže vojska dosud nepřekročila hranice, pak jsou k tomu určitě podniknuta všechna opatření: Není dýmu bez ohně.

Proletarij, č. 37
16. (29.) října 1908

*Podle textu listu Proletarij
porovnaného s rukopisem*

Z A S E D Á N Í
M E Z I N Á R O D N Í H O
S O C I A L I S T I C K É H O
B Y R A¹⁰⁹

V neděli 11. října podle nového kalendáře se konalo v Bruselu první zasedání mezinárodního socialistického byra po stuttgartském kongresu. Shromáždění představitelů různých socialistických stran bylo zároveň využito jako vhodná příležitost pro konferenci socialistických novinářů a pro konferenci socialistických parlamentních poslanců. První konference se konala den před zasedáním byra, druhá příští den po zasedání; přitom je třeba podotknout, že složení obou konferencí se téměř nelišilo od složení byra: většina členů byra byla jak novináři, tak poslanci. Jen několik belgických socialistických poslanců se dostavilo na konferenci až v pondělí 12. října.

Konference novinářů se konala v sobotu ve 3 hodiny odpoledne. Jednalo se na ní o úpravě a rozvíjení styků mezi periodickými orgány různých socialistických stran. Belgičané vypracovali seznam dopisovatelů z řad členů své strany, kteří jsou připraveni podávat informace tiskovým orgánům jiných stran (převážně) o těch či oněch otázkách. Bylo vysloveno přání, aby podobné seznamy vypracovaly i jiné strany, přičemž se upozorňovalo na nezbytnost uvést, které jazyky dopisovatel ovládá. Zahraniční bulletin strany socialistů-revolucionářů (Russkaja tribuna, vydávaný ve francouzštině) a zahraniční bulletin sociální demokracie (vydávaný v němčině) byly označeny za tiskoviny¹¹⁰ obzvláště užitečné pro naše soudruhy v zahraničí. Rovněž se upozorňovalo na to, že v případě zemí, kde existují různé socialistické strany nebo různé směry v jed-

né straně, je třeba v seznamu uvést, ke které straně dopisovatel patří atd. Ruští sociální demokraté žijící v zahraničí by měli této mezinárodní konferenci využít k zajištění pravidelnějšího publikování svých příspěvků v zahraničních socialistických orgánech.

Konference se usnesla, že se mezinárodní socialistické byro spojí s národy, které nemají socialistické deníky, a projedná s nimi vydávání pravidelných bulletinů (v jednom ze tří oficiálních jazyků internacionály nebo ve všech třech jazycích: francouzském, německém a anglickém). Dále se byro dotáže redakcí socialistických deníků různých zemí, jakou částku by byly ochotny platit za pravidelné zasílání těchto bulletinů.

Tomuto usnesení musí zahraniční byro ústředního výboru¹¹¹ naší strany věnovat obzvláštní pozornost. To, jak jsou informováni naši soudruzi v zahraničí o ruské sociální demokracii, není zdaleka uspokojivé; bylo by žádoucí okamžitě seriózně projednat, jak by se tato záležitost, vydávání *stranického* bulletinu ve třech jazycích v zahraničí, dala zařídit, a udělat všechno možné pro praktickou realizaci tohoto plánu.

Dále se projednával návrh tajemníka byra C. Huysmansse, aby se němečtí sociální demokraté, kteří mají 70 stranických deníků, iniciativně ujali úkolu zřídit mezinárodní telegrafní a telefonní byro pro styk mezi redakcemi socialistických listů v Berlíně, ve Vídni, Paříži, Bruselu atd. Němečtí delegáti prohlásili, že tento plán není možné uskutečnit hned, uvedli však, že nedávno bylo v Německu vytvořeno ústřední informační byro Sociálně demokratické dělnické strany Německa a že časem, až se jeho činnost pořádně rozběhne, by bylo možné uvažovat o přeměně tohoto byra v mezinárodní instituci. Konference se spokojila tímto slibem a zasedání bylo skončeno po schválení usnesení, že zasedání mezinárodního socialistického byra se budou i nadále konat zároveň s konferencemi socialistických novinářů různých zemí.

Večer se v Maison du Peuple* konalo mezinárodní shromáždění, na němž promluvili rakouští, němečtí a angličtí delegáti a dále delegát turecký a bulharský; hovořili hlavně o mezinárodních konfliktech a o boji socialistického proletariátu všech zemí za zachování míru. Shromáždění skončilo jednomyslným schválením této rezoluce: „Mezinárodní shromáždění konané 10. října (podle nového kalendáře) v Maison du Peuple znovu potvrzuje, že proletariát celého světa je pevně rozhodnut hájit mír mezi národy a bojovat ze všech sil proti kapitalistickému militarismu, který zbídačuje a deptá všechny národy. Shromáždění vyslovuje přesvědčení, že jednotlivé národní sekce dělnické internacionály budou důsledně plnit usnesení, které k této otázce schválil mezinárodní socialistický kongres ve Stuttgartu.“ Shromáždění bylo ukončeno zpěvem Internacionály.

Příští den byl plně věnován zasedání mezinárodního socialistického byra. První bod programu — přijetí anglické Labouristické strany (Labour Party)¹¹² — zabral celé dopolední jednání. Podle stanov internacionály mohou totiž být jejími členy za první socialistické strany, které uznávají třídní boj, a za druhé dělnické organizace, které vycházejí ze stanoviska třídního boje (tj. odborové organizace). Labouristická strana, která se nedávno utvořila v britské Dolní sněmovně, se nenazývá otevřeně socialistickou stranou a neuznává rozhodně a jednoznačně zásadu třídního boje (jak to mimochodem požadují od této strany angličtí sociální demokraté). Samozřejmě že do internacionály byla Labouristická strana přijata a zejména na stuttgartský socialistický kongres byla připuštěna, protože v podstatě je to organizace smíšeného typu, na rozhraní oněch dvou typů, jež jsou charakterizovány v 1. a v 2. článku stanov internacionály; politicky vlastně reprezentuje anglické tradeuniony. Přesto však byla otázka jejího přijetí nastole-

* — v Lidovém domě. *Red.*

na — podnět k tomu^[434] vyšel z jejích vlastních řad, od takzvané Nezávislé labouristické strany (Independent Labour Party, aj-el-pí, jak říkají Angličané), která je jednou ze dvou podsekcí britské sekce internacionály. Druhou podsekcí je Sociálně demokratická federace.

Nezávislá labouristická strana se dožadovala, aby Labouristická strana byla *oficiálně* uznána členem internacionály. Její delegát Bruce Glasier zdůrazňoval, jak obrovský význam má toto parlamentní zastoupení statisíců organizovaných dělníků, kteří se dávají stále pevněji a spolehlivěji cestou socialismu. O zásadách, formulích a katechismu se vyslovil velmi pohrdavě. Kautsky, který mu odpovídal, se distancoval od tohoto znevažování zásad a konečného cíle socialismu, ale jednoznačně se vyslovil pro přijetí Labouristické strany jakožto strany, která prakticky vede třídní boj. Kautsky navrhl rezoluci tohoto znění:

„Mezinárodní byro vzhledem k dřívějším usnesením mezinárodních kongresů, podle nichž jsou přijímány všechny organizace, které vycházejí ze stanoviska proletářského třídního boje a uznávají politický boj, prohlašuje, že anglické Labouristické straně se povoluje přístup na mezinárodní socialistické kongresy, protože tato strana, i když výslovně (ausdrücklich) neuznává proletářský třídní boj, přesto jej ve skutečnosti vede a vychází ze stanoviska třídního boje už samou svou organizací, která je nezávislá na buržoazních stranách.“ Kautského podpořili Rakušané, z Francouzů Vaillant, a jak se ukázalo při hlasování, většina malých národů. Proti byl především Hyndman, představitel anglické Sociálně demokratické federace, který žádal, aby vše zůstalo při starém, dokud Labouristická strana výslovně neuzná zásadu třídního boje a socialismu, dále Rousselová (stoupenkyně Guesda, druhá francouzská delegátka), Rubanovič, delegát strany socialistů-revolucionářů, a Avramov, delegát revoluční frakce bulharských socialistů.

Vzal jsem si slovo, abych se připojil k první části rezo-

luce Kautského. Není možné zamítnout přijetí Labouristické strany, tj. parlamentní zastoupení tradeunionů, když už dřívější kongresy připustily všechny tradeuniony jako takové, dokonce i ty, které postupovaly své mandáty buržoazním parlamentním poslancům. Řekl jsem však; že druhá část rezoluce Kautského správná není, protože *ve skutečnosti* Labouristická strana není opravdu nezávislá na liberálech a neprovádí zcela samostatnou třídní politiku. Navrhl jsem proto, aby konec rezoluce od slova „protože“ byl pozměněn takto:

„protože (Labouristická strana) znamená vlastně první krok skutečně proletářských organizací v Anglii k uvědomělé třídní politice a k *socialistické* dělnické straně.“ Tento pozměňovací návrh jsem předložil byru. Kautsky s ním nesouhlasil a v dalším svém vystoupení prohlásil, že mezinárodní byro nemůže schvalovat usnesení založená na „očekávání“. Hlavní boj se však odehrával mezi stoupenci a odpůrci celé rezoluce Kautského. Když se mělo o ní hlasovat, Adler doporučil rozdělit ji na dvě části; obě části mezinárodní byro schválilo, první část proti třem hlasům při jedné abstenci, druhou část proti čtyřem hlasům při jedné abstenci. Rezoluce Kautského se tedy stala usnesením byra. V obou případech se zdržel hlasování Rubanovič. Upozorňuji ještě, že Viktor Adler, který mluvil po mně, ale před druhým vystoupením Kautského, mi oponoval takto (cituji podle belgického socialistického orgánu *Le Peuple*, který nejpodrobněji a nejpřesněji informoval o zasedáních): „Leninův návrh je svůdný (séduisant; Adler řekl: verlockend — lákavý), ovšem nemůže nás přimět, abychom zapomněli, že Labouristická strana se postavila mimo buržoazní strany. Není naší věcí soudit, jak to udělala. Uznáváme, že udělala pokrok.“

Takhle vypadala v mezinárodním byru diskuse k projednávané otázce. Dovolím si teď trochu podrobněji rozebrat tuto diskusi, abych čtenářům Proletarije vysvětlil své stanovisko. Argumenty V. Adlera a K. Kautského mě ne-

přesvědčily a pokládám je i nadále za nesprávné. Když Kautsky ve své rezoluci říká, že Labouristická strana „výslovně neuznává proletářský třídní boj“, nepochybně vyslovil určité „očekávání“, jistý „úsudek“ o tom, jaká je politika Labouristické strany dnes a jaká by měla být. Kautsky to však vyjádřil *nepřímo*, a přitom tak, že z toho vzešlo tvrzení za prvé v podstatě nesprávné a za druhé dávající podnět k nesprávnému výkladu *myšlenky* Kautského. Je nesporné, že anglická Labouristická strana, která se oddělila v *parlamentě* (nikoli ve volbách! Nikoli v celé své politice! Nikoli ve své propagandě a agitaci!) od buržoazních stran, dělá první krok k socialismu a k třídní politice proletářských masových organizací. To není „očekávání“, to je skutečnost. Je to právě ona skutečnost, jež nás nutí přijmout Labouristickou stranu do internacionály, když už jsme do ní přijali tradeuniony. Nakonec by právě taková formulace přiměla statisíce anglických dělníků, kteří nepochybně respektují usnesení internacionály, ale ještě se zcela nestali socialisty, ještě jednou se zamyslet nad tím, proč se o nich říká, že udělali pouze *první* krok, a jaké musí být jejich *další* kroky na této cestě. V mé formulaci není ani náznak požadavku, aby se internacionála ujala řešení konkrétních a detailních otázek dělnického hnutí v jednotlivých zemích, aby určovala, kdy a jaké další kroky je nutno podniknout. Nikdo však nebude popírat, že strana, která výslovně a jasně neuznává zásadu třídního boje, musí učinit další kroky. Kautsky to přiznal ve své rezoluci *nepřímo*, místo aby to přiznal *přímo*. Nyní to vyznívá tak, jako by internacionála ručila za to, že Labouristická strana *prakticky* vede důsledný třídní boj, jako by dělnické organizaci stačilo vytvořit v parlamentě samostatnou dělnickou skupinu, aby si mohla *ve všem počítat* nezávisle na buržoazii!

Hyndman, Rousselová, Rubanovič a Avramov zaujali k této otázce nepochybně ještě nesprávnější stanovisko (které Rubanovič tím, že se zdržel hlasování k oběma částem rezoluce, vůbec nenapravit, nýbrž ještě zkompliko-

val). Když Avramov prohlásil, že přijetí Labouristické strany znamená povzbudit oportunistus, byl to nehorázně nesprávný názor. Stačí připomenout třeba Engelsovy dopisy Sorgovi. Dlouhá léta Engels důsledně zastával názor, že angličtí sociální demokraté s Hyndmanem v čele dělají chybu, když jednají sektářsky a nedokážou využít neuvědomělého, avšak mocného třídního instinktu tradeunionů, když z marxismu dělají „dogma“, zatímco má být „návodem k jednání“¹¹³. Jsou-li tu objektivní podmínky, které brzdí růst politické uvědomělosti a třídní samostatnosti proletářských mas, je třeba umět s masami trpělivě a neúnavně spolupracovat, neustupovat od svých zásad, ale nezříkat se ani práce *mezi širokými* proletářskými masami. Správnost těchto Engelsových pouček potvrdil další vývoj událostí, když anglické tradeuniony, uzavřené, aristokratické, maloměšťácky egoistické a socialismu nepřátelské, z jejichž řad vzešlo mnoho přímých zrádců dělnické třídy, kteří se zaprodali buržoazii za ministerské křeslo (jako ničema John Burns), se přesto začaly *přibližovat* k socialismu, sice těžkopádně, nedůsledně a oklikami, ale přece jen *přibližovat* k socialismu. Pouze slepí mohou nevidět, že mezi dělnickou třídou v Anglii se dnes rychle šíří socialismus, že socialismus se v této zemi *opět* stává masovým hnutím, že i ve Velké Británii se schyluje k sociální revoluci.

Kdyby internacionála neprojevila přímo a rozhodně své vřelé sympatie s tímto obrovským krokem vpřed, jež učinilo masové dělnické hnutí v Anglii, kdyby nepovzbudila tento začínající veliký převrat v samé kolébce kapitalismu, počínala by si naprosto nesprávně. Z toho ovšem vůbec nevyplývá, že by bylo možné už teď považovat Labouristickou stranu za stranu opravdu nezávislou na buržoazii, za stranu vedoucí třídní boj, za stranu socialistickou atd. Bylo třeba napravit jednu nespornou chybu anglické Sociálně demokratické federace, neměly však být ani náznakem podpořeny *jiné, nesporné a neméně závažné* chyby anglických oportunistů, kteří stojí v čele takzvané Nezá-

vislé labouristické strany. Že tito její vůdcové jsou oportunisté, o tom není sporu. R. MacDonald, vůdce ILP (aj-el-pí), ve Stuttgartu dokonce navrhoval pozměnit 2. článek stanov internacionály tak, aby pro vstup dělnických organizací do internacionály nebylo požadováno uznání zásady třídního boje, nýbrž jen jejich dobrá vůle (bona fides). Sám Kautsky okamžitě postřehl ve slovech Brucea Glasiera oportunistickou notu a distancoval se od ní — *ve svém projevu v byru*, bohužel však už ne ve své rezoluci. Projev v byru přednesl pro tucet osob, kdežto rezoluci napsal pro milióny.

Mám před sebou noviny obou směrů anglického socialismu s ohlasy na zasedání mezinárodního byra. Orgán Nezávislé (hm! hm!) labouristické strany Labour Leader¹¹⁴ jása a *přímo říká* desetitiscům anglických dělníků, že mezinárodní socialistické byro nejenže uznalo Labouristickou stranu (to je pravda a bylo to nutné učinit), ale „uznalo také politiku ILP“ (Labour Leader, 16. října 1908, s. 665). To ovšem není pravda, tu byro *neuznalo*. To je nesprávný, oportunistický výklad malé nepřesnosti v rezoluci Kautského. Malá nepřesnost začíná přinášet poměrně velké plody. A navíc k tomu přispívají špatné překlady: Italové nadarmo neříkají, že překladatelé jsou zrádci (traduttori — traditori). Oficiální překlady rezolucí byra ve třech oficiálních jazycích dosud nevyšly a není ani známo, kdy vyjdou. V rezoluci Kautského se říká, že Labouristická strana „vychází ze stanoviska třídního boje“ (konec rezoluce; v originále: „sich... auf seinen, d. h. des Klassenkampfes, Boden stellt“), kdežto v překladu anglických *sociálních demokratů* z toho vyšlo: „vychází ze stanoviska mezinárodního socialismu“; v překladu anglických *oportunistů* (ILP) je to následovně: „*přijímá stanovisko mezinárodního socialismu*“ (tamtéž). Pokuste se teď napravit takové chybičky v agitaci mezi anglickými dělníky!

Ani v nejmenším nechci obviňovat Brucea Glasiera z toho, že rezoluci překroutil. Jsem přesvědčen, že nic ta-

kového v úmyslu neměl, a není to ani tak důležité. Důležité je, jak se vykládá *duch* právě *druhé* části rezoluce Kautského v praktické činnosti mezi masami. Jiný člen Nezávislé labouristické strany na téže stránce Labour Leader líčí své dojmy ze zasedání byra a shromáždění v Bruselu a stěžuje si, že na shromáždění „téměř vůbec nebyla zdůrazněna ideální a etická stránka socialismu“ — u nich na shromážděních ILP se prý tato stránka vždycky zdůrazňuje — a „*místo toho*“ (in its stead) se převážně mluvilo o „*bezduchem a neinspiřujícím* (barren and uninspiring) *dogmatu třídního boje*“.

Když Kautsky psal svou rezoluci o Angličanech, neměl na zřeteli anglického „nezávislého“, nýbrž německého sociálního demokrata...

Orgán anglických sociálních demokratů Justice uveřejňuje trpká Hyndmanova slova^[376] adresovaná většině byra, která „odvrhuje zásady, aby se mohla pohodlně točit po větru“. Hyndman píše: „Vůbec nepochybuji, že kdyby byro dalo Labouristické straně přímé ultimátum, okamžitě by se podřídila a rozhodla se přizpůsobit směru mezinárodního socialismu.“ A v jiném článku v témže čísle se uvádějí *fakta* dosvědčující, že Nezávislá labouristická strana *ve skutečnosti* propašovala část svých členů pod *pochybným* spojenectvím „liberalismu a Nezávislé labouristické strany“ (liberal-labour alliance^[390]) a že některé „nezávislé“ *podporoval liberální ministr John Burns* (Justice, 17. října 1908, s. 4 a 7).

Uskuteční-li ovšem Hyndman záměr, o němž se zmiňuje, že totiž znovu tuto otázku nastolí na mezinárodním socialistickém kongresu v Kodani (v roce 1910), pak bude muset SDDSR usilovat o to, aby rezoluce Kautského byla opravena.

Druhým bodem programu byla otázka společných akcí proletariátu a socialistů různých zemí proti mezinárodním

a koloniálním konfliktům, k nimž vede politika buržoazních vlád. Vaillant předložil rezoluci, která byla s nepatrnými změnami schválena. V diskusi se rakouští delegáti odvolávali na to, že jejich strana v delegacích* oficiálně vystupuje proti politice Františka Josefa a uznává právo všech národů na sebeurčení, jež hlásají socialisté. Vystupujeme-li však proti politice Františka Josefa, jsme také proti politice Abdülhamida nebo Eduarda VII., říkali Rakušané. Naším úkolem je učinit vládu odpovědnou za důsledky jejího jednání. Angličané požadovali od rakouských sociálních demokratů konkrétnější vyjádření proti jejich vládě, Rakušané však neřekli nic kromě toho, co jsme uvedli výše. Avramov, delegát bulharských socialistů („těsných“, tj. revolučních sociálních demokratů; v Bulharsku jsou ještě „širocí“, tj. oportunističtí sociální demokraté), naléhal, aby v rezoluci byla zmínka o imperialistické buržoazii samotných balkánských států, ale příslušný pozměňovací návrh byl zamítnut. Pokud jde o vyhlášení nezávislosti Bulharska — prohlásil Avramov —, bulharští socialisté energicky vystoupili proti buržoazním stranám, neboť toto vyhlášení považují z hlediska dělnické třídy za škodlivé dobrodružství. Bruce Glasier navrhol, aby se v rezoluci konstatovalo, že je nutné pořádat mezinárodní demonstrace; bylo však rozhodnuto, že tento požadavek bude byro tlumočit jednotlivým národním stranám. Van Kol (delegát holandských sociálních demokratů) navrhl zahrnout do rezoluce protest proti tomu, že velmoci porušují berlínskou dohodu^[142], avšak před hlasováním vzal tento návrh zpět, neboť bylo vysvětleno, že není věcí socialistů, aby speciálně hájili dohody buržoazních států. Mezinárodní byro schválilo rezoluci tohoto znění:

„Mezinárodní socialistické byro především konstatuje, že angličtí a němečtí socialisté svými manifestacemi na podporu míru, francouzští

* Jde o zástupce strany v rakouském a uherském parlamentě.
Čes. red.

socialisté svou agitací proti expedici do Maroka, dánští socialisté svým návrhem na odzbrojení jednali v souladu s usneseními internacionály; dále vzhledem k tomu,

že nebezpečí války trvá; že kapitalistický imperialismus v Anglii a Německu dál intrikuje; že expedice a dobrodružství v Maroku pokračují; že carismus, který především hledá nové půjčky, se snaží zkomplikovat situaci, aby upevnil své pozice v boji proti ruské revoluci; že vměšování cizích mocností do záležitostí Balkánského poloostrova a jejich ziskové snahy více než kdy jindy rozněčují národní a náboženské vášně; že vyhlášením nezávislosti Bulharska a hlavně rakouskou anexí Bosny a Hercegoviny se v poslední době zvýšilo a přiblížilo nebezpečí války; a konečně — že všude spiknutí vlád, jejich vystupňované zbrojení, militarismus, kapitalistická konkurence a drancování kolonií ohrožují mír,

mezinárodní socialistické byro znovu prohlašuje, že socialistická strana a organizovaný proletariát jsou jedinou silou, která je s to uchránit mír mezi národy, a že považují za svou povinnost hájit mír.

Byro vyzývá socialistické strany všech zemí, aby podle rezoluce stuttgartského mezinárodního kongresu zvýšily svou bdělost, zintenzívnily svou činnost, aby v tomto směru vynaložily všechny své síly, a doporučuje proto ústředním výborům a vedením stran, jejich parlamentním frakcím a jejich delegátům v byru, aby společně se sekretariátem mezinárodního socialistického byra hledaly v rámci národním i mezinárodním prostředky a praktická opatření, které by mohly podle dané konkrétní situace nejúčinněji pomoci odvrátit válku a zachovat mír.“^[426]

Třetím bodem programu byl návrh britské sekce svolávat mezinárodní socialistické byro pravidelně dvakrát do roka. Závazná rezoluce k této otázce schválena nebyla. Pouze bylo vysloveno přání v tomto smyslu. Jak je vidět, valná většina nepovažuje za nutné scházet se častěji než jednou za rok (jako dosud) — ovšem kromě výjimečných případů.

Čtvrtým bodem programu byl návrh byra na změnu výše příspěvků každé strany, určených pro potřeby byra. Nominální příjmy byra dosud činily 14 950 franků ročně (asi 6000 rublů); předpokládalo se zvýšení této částky na 26 800 franků, čili po odečtení obvyklých nedoplatků zaokrouhleně na 20 000 franků (8000 rublů). Každá strana

by tedy měla přispívat ročně 100 franky za každý hlas, který jí byl přiznán na mezinárodních socialistických kongresech. Rusko má 20 hlasů, bude tudíž muset platit 2000 franků, z toho 700 franků socialisté-revolucionáři, 1000 franků sociální demokraté a 300 franků odborové organizace. Dosud platilo Rusko ročně 1500 franků, z toho my 900 franků (podle dohody se stranou socialistů-revolucionářů). K této otázce rovněž nebylo schváleno závazné usnesení. Byru bylo uloženo spojit se s národními stranami a bylo vysloveno přání, aby příspěvky činily po 100 francích ročně za každý hlas.

Pátý bod se týkal změny počtu hlasů pro Švédsko — byl zvýšen na 12 hlasů, a pro Uhersko; zde bylo celkové zvýšení odloženo, ale 2 hlasy byly přidány Chorvatsku. Také arménská podsekce turecké sekce byla přijata, a to dříve, než se vůbec turecká sekce ustavila — arménští socialisté v Turecku prý nechtějí „čekat“ na Turky, a tak byly této podsekci přičteny 4 hlasy. Bylo by dobře, kdyby se naši arménští sociálně demokratičtí soudruzi, kteří znají stav arménskému socialistického hnutí v Turecku, k této otázce vyjádřili.

Šestý bod programu se týkal přijetí chilské sociálně demokratické strany. Tato strana se ustavila po rozkolu demokratické strany v Chile. Chilští sociální demokraté byli rovněž přijati bez diskuse.

Sedmý bod programu se týkal sionistů-socialistů¹¹⁵ v Rusku. Jak známo, před stuttgartským kongresem požádali ÚV naší strany, aby byli přijati do sociálně demokratické podsekce ruské sekce internacionály. Náš ÚV to odmítl a schválil rezoluci zdůvodňující, proč nemají být *sionisté* přijati mezi sociální demokraty, i když se nazývají „sionisty-socialisty“. Zástupce sionistů-socialistů se dostavil do Stuttgartu, ale naše podsekce ve Stuttgartu ho odmítla přijmout a socialisté-revolucionáři se k tomu nevyslovili. Jelikož podle stanov mohou být noví členové internacionály přijímáni pouze se souhlasem sekce příslušné země

(pokud se dvě podseky jedné země nedohodnou, rozhoduje o věci s konečnou platností mezinárodní byro), sionisté-socialisté se normální cestou na kongres dostat nemohli. Odvolali se k byru, které v tomto případě přijalo kompromisní řešení: připustit zástupce sionistů-socialistů na kongres s *poradním* hlasem. Teď bylo třeba zorientovat se v této motanici: jsou sionisté-socialisté členy internacionály, nebo ne? V. Adler se stejně jako ve Stuttgartu rozhodně vyslovil proti sionistům-socialistům a nesouhlasil s odložením záležitosti, jak o to žádali sionisté-socialisté, kteří poslali telegram, že se nemohou dostavit. Nedostavit se, řekl V. Adler, to je někdy nejlepší způsob obrany. Vzal jsem si slovo, abych znovu připomenul rozhodnutí našeho ÚV a upozornil, že přijetí sionistů-socialistů proti vůli obou ruských podsekci by znamenalo nepřijatelné porušení stanov internacionály. Rubanovič a Žitlovskij, zástupce SERPu (SERP = Socialistická židovská dělnická strana¹¹⁶, kterou eseré přijali ve Stuttgartu do své podseky), rozhořčeně protestovali proti odmítnutí přijmout sionisty-socialisty. *Přitom však Rubanovič nemohl* uvést žádné jiné rozhodnutí *strany* socialistů-revolucionářů než to, že se k této otázce *nevyslovila*, a Žitlovskij, když viděl, že sionisté-socialisté v žádném případě přijati nebudou, *hájl sám sebe* a s komickou horlivostí dokazoval, že jsou-li sionisté-socialisté teritorialisty, pak i oni, SERP, jsou teritorialisté. Z toho pochopitelně vyplývalo nikoli to, že by měli být sionisté-socialisté přijati, nýbrž pouze to, že sotvakdo jiný v internacionále kromě eserů by souhlasil s přijetím SERPu samého. Vzal jsem si slovo podruhé a kategoricky jsem protestoval proti Rubanovičovu způsobu vnucovat sionisty *cizí* podseky, když přitom nemůže uvést, že se jeho vlastní podseky vyslovila v jejich prospěch. Nakonec byroschváli lo jednomyslně (při dvou abstencích — Rubanoviče a Vailanta) rezoluci Adlerovu, v níž se říká:

„Byro konstatuje, že sionisté byli připuštěni (s poradním hlasem) výlučně jen na zasedání stuttgartského kongresu, že sionisté v současné

době nebyli přijati do mezinárodního byra, a přechází k projednání další otázky.“

Osmým a posledním bodem programu bylo schválení — téměř bez diskuse — zvláštního složení delegace francouzských socialistů v mezinárodním byru. Jedním delegátem za Francii byl jmenován Guesde, druhý hlas za Francii v byru byl dán dvěma delegátům, Vaillantovi a Jaurèsovi, dohromady.

Zasedání byra skončilo jednomyslným schválením rezoluce vyjadřující sympatie turecké revoluci; navrhl ji belgický delegát De Brouckère:

„Mezinárodní socialistické byro s radostí vítá pád hanebného režimu, který v Turecku za podpory velmocí tak dlouho udržoval Abdülhamid, vítá možnost, která se naskytlá národům Turecké říše, aby samy rozhodovaly o svém osudu, vítá, že zde byl nastolen režim politické svobody, který umožní rodícímu se proletariátu vést svůj třídní boj v těsné jednotě s proletariátem celého světa.“^[353]

V pondělí 12. října se konalo zasedání meziparlamentní konference^[419]. Na programu byly tři body: 1. poslední parlamentní zasedání; 2. koloniální reformy (referát Van Kola); 3. činnost socialistů v meziparlamentní unii na podporu míru (referát belgického poslance Lafontaine); dále byly projednávány čtyři otázky: a) odškodnění stavebních dělníků (při úpadku podnikatelů); b) hlasování prostřednictvím hlasovacích lístků; c) nové seznamy členů a tajemníků parlamentních skupin a d) zasílání dokumentů.

První bod programu se omezil pouze na to, že bylo na návrh Pernerstorfera potvrzeno usnesení stuttgartského kongresu: Tajemníci parlamentních frakcí se vyzývají, aby zasílali mezinárodnímu socialistickému byru *písemné zprávy* o činnosti frakcí. Po krátké diskusi k oběma posledním „otázkám“ bylo vysloveno obdobné upozornění. K prvním dvěma „otázkám“ bylo stručně upozorněno na příslušné materiály a možnosti některých socialistických poslanců. Lafontainův referát byl na jeho vlastní žádost

odložen. Rakušané a Němci v této souvislosti uvedli, že jsou proti účasti socialistů na konferencích buržoazních parlamentů na podporu míru. Švédský delegát Branting se odvolal na zvláštní podmínky, které prý odůvodňují účast švédských sociálních demokratů na těchto konferencích. Do programu příští meziparlamentní konference, která se bude konat ve stejné době jako příští zasedání byra, byla na jeho návrh také zařazena otázka státního sociálního pojištění dělníků.

Jediným bodem programu, k němuž byl přednesen stručný referát a rozvinula se i zajímavá diskuse, byla otázka koloniálních reforem. Holandský delegát Van Kol, který na sebe ve Stuttgartu upozornil svou oportunistickou rezolucí ke koloniální otázce^[427], se ve svém referátu snažil poněkud jiným způsobem propašovat svou oblíbenou myšlenku o „pozitivním“ koloniálním programu sociální demokracie. Ani slovem se nezmínil o boji sociálních demokratů proti koloniální politice, o jejich agitaci mezi masami proti drancování kolonií, o tom, že utiskované masy v koloniích procitly a stavějí se na odpor. Veškerou pozornost soustředil na výčet „reforem“, jež je možné v koloniích za daných poměrů uskutečnit. Jako svědomitý byrokrat vypočítával nejrůznější otázky, od pozemkového vlastnictví až po školství, podporu průmyslu, věznice atd. Přitom zdůrazňoval, že je třeba počínat si trochu praktičtěji, pamatovat například na to, že všeobecné volební právo se pro divochy nehodí, že někdy je třeba souhlasit se zaváděním nucených prací místo zřizováním věznic v koloniích atd. atd. Celý referát byl prolut duchem toho nejmaloburžoaznějšího, ba ještě hůře, nejbyrokratičtějšího reformátorství, ale v žádném případě ne duchem třídního boje. V závěru Van Kol doporučoval vytvořit komisi ze zástupců pěti nejvýznamnějších zemí s koloniálními državami, která by vypracovala koloniální program sociální demokracie.

Německý delegát Molkenbuhr a někteří Belgičané se pokusili jít ve šlépějích Van Kola a polemizovali s ním pouze

o dílčích otázkách, o tom, zda je nutný jednotný společný program, nebude-li to šablonovité atd. Takováto formulace otázky Van Kolovi jen nahrávala, neboť chtěl všechno redukovat právě na „praxi“ a dokázat, že „v praxi“ jsou názorové rozdíly menší, než se zdálo ve Stuttgartu. Kautsky a Ledebour však formulovali otázku zásadně a ukázali, jak je celé Van Kolovo stanovisko veskrze nesprávné. Podle Van Kola není možné ani v ojedinělých případech zavést všeobecné volební právo, řekl Kautsky, což znamená, že se Van Kol tak či onak smiřuje s despotismem v koloniích, neboť žádný jiný volební systém nedoporučuje a doporučit nemůže. Van Kol připouští nucené práce, jak prohlásil Ledebour, čímž otevírá dveře buržoazní politice, která využívá tisíců nejruznějších záminek k zachování otroctví v koloniích. Van Kol se hájil velice houževnatě, ale velice špatně. Dokazoval například, že bez naturálních břemen to někdy nejde, že „to sám viděl na Jávě“, že Papuánci nevědí, co je to hlasovat, že ve volbách u nich někdy rozhoduje pověra nebo prostě opojení rumem atd. Kautsky a Ledebour se takovým argumentům vysmáli a bezvýhradně dokazovali, že náš všeobecný demokratický program lze uplatnit i v koloniích, že i v koloniích je nutné postavit na první místo boj proti kapitalismu. Jsou snad pověry našich „vzdělaných“ katolíků lepší než pověry divochů? ptal se Ledebour. Není-li vždycky možné uplatnit parlamentní a zastupitelské instituce, řekl Kautsky, pak je vždycky možné uplatnit demokratismus, vždycky je nutné bojovat proti všem ústupkům od demokratismu. V této polemice se naprosto jasně projevila jak revoluční, tak i oportunistická linie sociální demokracie. A když Van Kol viděl, že jeho návrh bude nesporně „ve vší slávě pohřben“, sám jej vzal zpět.

Proletarij, č. 37
16. (29.) října 1908
Podepsán N. Lenin

Podle textu listu Proletarij
porovnaného s rukopisem

V dvojčísle 8/9 listu Golos social-demokrata uveřejnil P. Maslov Dopis redakci^[156], který nelze nazvat jinak než hysterickým. A není to snad hysterie, když mě autor hanobí nejen tím, že srovnává můj styl^[83] se stylem řeholního kněze Iliodora, ale vytahuje k tomu ještě jakési *14 let staré rozhovory*? Čtenáři to bude připadat jako žert, ale je to fakt. P. Maslov píše: „Když se před vyjitím III. dílu Kapitálu Lenin seznámil s mým rukopisem, v němž jsem řešil otázku rozdělování zisku stejným způsobem jako ve III. dílu Kapitálu, prohlásil, že on považuje za správné, jak řeší tuto otázku — naprosto nesmyslně — profesor Skvorcov.“ Představte si: *před* vyjitím III. dílu, tj. *před rokem 1894!* Je třeba být naivní jako dítě, a to můj vážený oponent není, anebo propadnout hysterii, aby mohl někdo tvrdit, že si přesně vzpomíná na jakési rozhovory z doby *před 14 lety* a na své nevydané rukopisy. Snad abyste raději ten rukopis vydal — ne, soudruhu Maslove? To by bylo něco — dokázat, že úkol, který Engels předložil celému světu, vyřešil Maslov, sám Maslov už *před* vyjitím III. dílu Kapitálu! Bylo by to sice trochu pozdě... Ale lepší pozdě než nikdy. Nemůžeme si přece myslet, že by Maslov chtěl poukazováním na své vlastní vzpomínky prostě pochválit sám sebe.

Vypadá to tak, že redakce listu, do kterého Maslov píše, prozatím ještě nepochválila Maslovovy opravy Marxe, a tak se Maslov rozhodl pochválit se sám za to, co udělal (pro sebe) před 14 lety... Vypadá to tedy tak, že já jsem dělal chyby před 14 lety (máme-li uvěřit obdivuhodné pa-

měti soudruha Maslova), před vyjitím III. dílu Kapitálu, ale neuveřejňoval jsem je, kdežto Maslov začal dělat chyby 7 let a 14 let po vyjití III. dílu Kapitálu, ale uveřejňuje je. Ostatně je možné, že Maslovova hysterie vůbec není předem neuvážená. Přesně před pěti lety ztropil Maslov hysterický výstup před Plechanovem a tím ho přiměl, aby přeběhl od bolševiků k menševikům. Nedoufá snad P. Maslov, že až si Plechanov přečte jeho nářky v novinách, které Plechanov a spol. rediguje, přeběhne z řad stoupenců Marxovy teorie renty do řad stoupenců Maslovovy teorie renty? To by bylo velice zajímavé. Ale dokud se to nestalo, podívejme se, jak je tomu s Maslovovou výtkou, že můj článek „je jen“ samé zkreslování a zjevná nepravda“.

Tak tedy „samé“, soudruhu Maslove?

Podívejme se tedy na všechny vaše argumenty!

„Lenin píše: „Není pravda, že podle Marxe vzniká absolutní renta pro nízké složení zemědělského kapitálu. Absolutní renta vzniká proto, že existuje soukromé pozemkové vlastnictví. Toto soukromé vlastnictví vytváří zvláštní monopol.“*“

Tady Maslov *přerušuje mou větu*, která nekončí slovem „monopol“, nýbrž pokračuje, a na konci věty je odkaz *na určitou stránku IV. dílu* (Teorií o nadhodnotě). To, co dělá Maslov, není zkreslování, kdepak! To je pouze „oprava“ cizího výkladu...

„To píše Lenin,“ pokračuje Maslov. „A tohle píše Marx: „Kdyby bylo průměrné složení zemědělského kapitálu stejné jako složení průměrného společenského kapitálu nebo vyšší, absolutní renta — stále v tom smyslu, jak jsme ji vyložili — by odpadla; tj. odpadla by renta, která se liší jak od diferenční renty, tak od renty založené na vlastní monopolní ceně“ (Kapitál III, s. 631 ruského překladu¹¹⁷). Ponechám na čtenáři, aby sám posoudil, kdo správněji vykládá Marxe“ (následuje poznámka o té chybě týkající

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 291. *Red.*

se zákona zisku, které jsem se — jak si přesně P. Maslov pamatuje — dopustil před 14 lety v soukromém rozhovoru s ním).

Já také ponechám na čtenáři, aby posoudil, kdo problémy „zkresluje a mluví zjevnou nepravdu“. Velevážený Maslov *usekl mou větu před mým odkazem na Marxe* a uvádí mně jiný odkaz! Co je to za argument? Neodhaloval snad Maslov znovu a znovu rozpory v Marxových „konceptech“ (připomínám čtenáři, že Maslov v roce 1906, tj. dokonce po vyjití Teorií o nadhodnotě^[398]), měl odvahu vysvětlovat chyby, které objevil u Marxe, tím, že III. díl jsou jen „koncepty“? Nedokazuje to, že Marx si nevěděl rady s absolutní rentou a odvozoval ji *tu* ze soukromého pozemkového vlastnictví, *tu* z nízkého složení zemědělského kapitálu?

Nedokazuje. Dokazuje to pouze, že Maslov znovu plete páté přes deváté. V Marxovi najdeme desítky vět, kde se absolutní renta odvozuje ze soukromého pozemkového vlastnictví, a desítky vět, kde se odvozuje z nízkého složení zemědělského kapitálu. A to z oné prosté příčiny, že na *obě tyto podmínky* na příslušných místech svého výkladu Marx upozorňuje — stejně tak, jako jsem na *obě tyto podmínky* při svém výkladu Marxe *upozornil i já*: v témže odstavci svého článku, z něhož Maslov cituje, mluvím *také o nízkém složení zemědělského kapitálu!* (Viz Proletarij, č. 33, s. 3, sloupec 2—3.*) Maslov jako argument proti mně cituje 45. kapitolu III. dílu Kapitálu, kapitolu o absolutní rentě. Cituje ze strany 298 originálu. Ale na straně 287, *tj. předtím*, Marx říká, že diferenční rentu „nevytváří“ pozemkové vlastnictví (diferenční renta za kapitalismu je nutná *i bez* pozemkového vlastnictví), kdežto absolutní rentu vytváří pozemkové vlastnictví. „Vlastnictví půdy,“ píše Marx kurzívou, „samo vytvořilo rentu“ (III, 2, 287).**

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 290—292. *Red.*

** K. Marx, Kapitál III-2, Praha 1956, s. 303. *Red.*

Je otázka, zda citát ze strany 287 je v rozporu s citátem ze strany 298? Vůbec ne. Když Marx vysvětlil, že soukromé pozemkové vlastnictví *vytváří* rentu (a to absolutní), přechází k vysvětlení, že tato renta bude buď prostě monopolem, jedinečným monopolem, čistým monopolem, anebo *výsledkem* toho, že monopol brání *vyrovnávání zisku* z kapitálů nízkého složení (zemědělství) a vyššího složení (průmysl).

Maslov tedy v listu, který rediguje Plechanov a spol., zopakoval své nehorázné komolení marxismu. Maslov tudíž i zde trvá na tom — jenomže to neříká přímo —, že absolutní renta existovat nemůže, že Marxova teorie je mylná, kdežto teorie buržoazní politické ekonomie, která popírá absolutní rentu, je správná.

Proč neříci přímo to, co je řečeno v Agrární otázce^[149] a uvedeno v mém citátu? To není „zkreslování a zjevná nepravda“? Co to tedy je? V Agrární otázce se říká, že Marx nemá pravdu, že absolutní renta existovat nemůže, kdežto v listu, který rediguje Plechanov a spol., *se o tom mlčí* a mluví se jen o tom, kdo *správněji* vykládá Marxe!!! Vypadá to, jako bychom se s Maslovem přeli jen o to, „kdo *správněji* vykládá Marxe“, a že jsem neměl pravdu, když jsem řekl, že prý Maslov „poopravil“ Marxovy „koncepty“ tím, že z nich vypustil absolutní rentu!? Styďte se, soudruhu Maslove!

„Dále. „Petr Maslov,“ píše Lenin, „...nepochopil... ani Marxovu diferenční rentu... Vloží-li tedy pachtýř do svého pozemku nový kapitál, a ten mu vynese nový zisk a *novou rentu* (podtrženo Leninem), pak nedostává tuto rentu majitel půdy, ale pachtýř.“* V tomto případě Lenin pochopitelně udílí patřičnou lekci „ignorantovi“ Maslovovi. Vezměme si I. díl Agrární otázky a na s. 112 se dočteme: „Jestliže 500 rublů nově vložených do intenzifikace hospodářství dá stejné množství produktu, pak pachtýř už nebude mít zisk 25 procent, nýbrž 100 procent, protože při prvním

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 292–293. *Red.*

vkladu kapitálu platí 333 ruble renty... Jestliže se při vkladu prvního kapitálu spokojil s průměrným ziskem..., pak je pro něho výhodnější, když zpachtovanou výměru půdy zmenší a bude vkládat do téže půdy nový kapitál, neboť mu přinese mimořádný zisk, přinese rentu i pachtýři.' Lenin však potřeboval říci nepravdu, aby mně mohl vynadat.“

Podíváme se, kdo nemluvil pravdu. Abychom se v tom vyznali, musíme si povšimnout *vytečkovaných* míst v úryvku, který jsem citoval, a sice jak ho uvádí Maslov. Ocitoval jsem totiž úplně všechno, co o tom řekl Maslov. Tři tečky označují *vynechávky*. A Maslov *vynechal* na s. 112 svého prvního dílu *právě to*, co tam uvedl *proti Marxovi* a co je na s. 112 vytištěno *kurzívou!* Je to neuvěřitelné, ale je to fakt. Ve svém článku v listu Proletarij jsem jako druhý Maslovův argument proti Marxovi ocitoval ze s. 112 I. dílu tuto větu: „Renta z ‚posledního‘ vkladu kapitálu, Rodbertusova renta a Marxova absolutní renta zmizí, *protože pachtýř může vždycky udělat z ‚posledního‘ kapitálu ‚předposlední‘, když mu vynese něco navíc kromě obvyklého zisku*“ (podtrženo Maslovem).*

To je Maslovův argument proti Marxovi. *Tento* argument jsem napadl a tvrdím i nadále, že je veskrze nesprávný a zmatený. A Maslov mi odpovídá tím, že cituje *tu samou* 112. stránku, *vynechává* však svůj výpad proti Marxovi! Tento výpad nahradil *třemi tečkami*: před tečkami cituje *začátek* stránky, po tečkách *konec*, a výpad proti Marxovi se ztratil. A tohle není zkreslování a zjevná nepravda?

Netvrdil jsem a netvrdím, že se na 400 stránkách Agrární otázky nenajdou správné pasáže. Tvrdil jsem jen, že Maslovovy *argumenty proti Marxovi* jsou nehorázně nesmyslné a neuvěřitelně zmatené. Jestliže Maslov ve slibovaném 4. vydání tyto argumenty vynechá, jestliže například na s. 112 ponechá jen to, co uvedl v listu Golos social-demokra-

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 292. *Red.*

ta, pak řeknu já i každý jiný: počínaje 4. vydáním přestal Maslov opravovat Marxe. Pokud to však neudělá, každý, kdo si přečte I. díl, uvidí na s. 112 Maslovův argument proti Marxovi, argument, který je v Golosu *vypuštěn*. A každý pozná, že mám pravdu, když *tento* argument kritizují, tj. že tento argument proti *absolutní* rentě je nesmyslný, neboť z nového vkladu kapitálu plyne pachtýři během pachtovní smlouvy nová renta *v úplnosti*, tj. i absolutní, i diferenční.

U dalšího Maslovova „příkladu“ se nezastavuji, protože se dotýká *téhož argumentu*, který Maslov v Golosu vypustil. *Bere-li* Maslov svůj argument *zpět*, moje kritika argumentu pochopitelně odpadá. Jestliže to však nedělá a jenom své citáty zkracuje, pak se ptám čtenáře: Kdo se dopouští „jen samého zkreslování a zjevné nepravdy“?

Konečně poslední Maslovův citát z mého článku je tento: „Co to je intenzifikace?“ ptá se Lenin la odpovídá: „Další vklady práce a kapitálu. Veliký Maslov objevil, že žací stroj *není* (podtrženo Leninem) vklad kapitálu. Řádkový secí stroj *není* vklad kapitálu.“* Poněvadž Lenin nezná nejelementárnější pojmy z agrární otázky, nesprávně definoval intenzifikaci a nejenže napsal vyložený nesmysl, ale navíc také tvrdí zjevnou nepravdu. V Agrární otázce (s. 62) je napsáno: „Mlátička snižuje vklad práce na plošnou jednotku půdy jak v extenzivním, tak v intenzivním hospodářství.“ (*Takovým* vkladem, a nikoli vkladem vůbec, bez ohledu na výměru půdy, je určována intenzita hospodaření. P. M.) Stejně je tomu i s žacím strojem.“

Na tohle mohu Maslovovi pouze říci: Poslyšte, velevážený, je třeba znát míru! Cožpak bylo předmětem sporu, je-li intenzita určována vkladem kapitálu na plošnou jednotku nebo bez ohledu na výměru? Vždyť právě tohle je zkreslování a zjevná nepravda! O to ve sporu vůbec nešlo. V *druhé* části svého článku, kterou nyní Maslov cituje, jsem

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 298–299. *Red.*

vůbec nekritizoval Agrární otázku, nýbrž Maslovův článek v 2. čísle časopisu *Obrazovanije* z roku 1907.

Pak diskutujte s člověkem, který jednou vypouští ze svých prací právě ony argumenty proti Marxovi, proti nimž měl kritik námitky, a pak zase *vypouští celé své články* a servíruje čtenáři *něco jiného*, než o čem byla řeč!

Druhá část mého článku^[94] má název: Je nutné k vyvrácení narodnictví vyvracet Marxe? V této části kritizují *pouze* Maslovův článek^[153] v 2. čísle časopisu *Obrazovanije* z roku 1907.

Maslov v Golosu o tomto svém článku pomlčel a odvolává se na svou Agrární otázku! Ale to je přece směšná hra na schovávanou! Nikdy jsem neřekl, že v Agrární otázce dospěl Maslov k závěru, že k vyvrácení narodnictví je nutné vyvrátit Marxe.

Ale v časopise *Obrazovanije* *to* Maslov *řekl*. A proti tomu jsem měl námitky, a vůbec ne proti tomu, jakým vkladem kapitálu je určována intenzifikace. Trvá ještě Maslov — ano, či ne? — na svém tvrzení, že „kdyby nebylo faktu, že produktivita postupně vynakládané práce do téhož pozemku klesá, mohla by se snad ještě uskutečnit ona idyla, kterou líčí eseři“?

Schováváte se, velevážený? To ale znamená, že přiznáváte svou porážku.

Stále ještě tvrdíte, že jste „jako první zvláště výrazně podtrhl rozdíl mezi významem kultivace půdy a technického pokroku pro rozvoj zemědělství, a zejména pro boj mezi velkovýrobou a malovýrobou“? Tak jste to řekl v časopise *Obrazovanije*. Tak to já ocitoval v listu Proletarij. Této a jediné této otázky se týká vaše úvaha o žacím stroji, úvaha v časopise *Obrazovanije*, a nikoli v Agrární otázce. A nehájí-li to, co řekl v časopise *Obrazovanije*, pak se Maslov vzdává!

Tedy pokud jde o podstatu otázky, dělá Maslov jen to, že v Golosu kličkuje. Opakuje zmatené tvrzení, že prý Marx neodvodil absolutní rentu ze soukromého pozemko-

vého vlastnictví, ale neobhájuje přímo své opravy Marxe; ze svých citátů vypouští argumenty proti Marxovi; co řekl v časopise *Obrazovaniye*, to už vůbec obchází. A my opakujeme: vyvrácení Marxovy absolutní renty Maslovem v *Agrární otázce* a Maslovovy úvahy v časopise *Obrazovaniye* zůstávají nepřekonanými perlami zmatku a vnášení buržoazního hlediska do teorie.

Pokud jde o německé vydání Maslovovy knihy^[401], musel jsem se zasmát, jak jsou v něm všechny opravy Marxe utajeny. Maslov se hájí: Vydavatel nevydal celou první část mé knihy! V čem tedy spočívají Maslovovy opravy? Já jsem řekl: Maslov je vypustil. Maslov říká: Vypustil je vydavatel — a vydavatelem je německý sociální demokrat Dietz.

Vypustil-li Dietz Maslovovu „teorii“ a jeho „opravy“ Marxe s Maslovovým souhlasem, stejně to na mém závěru nic nemění. Udělal-li to Dietz *bez* Maslovova souhlasu, mění se tím můj závěr jen formálně: vypustil-li Dietz z Maslovovy knihy hlouposti, jednal rozumně.

Byly to tyto opravy, jichž se domáhal Maslov?

Maslov říká, že „začínám hledat u svých odpůrců kacířské názory“, abych „zakryl“ kacířské názory svých přátel. To není pravda. Proti tomu, co považuji za kacířské u svých přátel, vystupuji stejně rozhodně jako proti vám. Dokazuje to moje poznámka v právě vydaném sborníku *Marxově památce*^[95].* Maslovovo kacířství jsem „začal hledat“ v roce 1901 v časopise *Zarja*^[87]**, tj. *dva roky* před rozkoem na bolševiky a menševiky, *dva roky* před Maslovovým prvním municipalizačním programem^[164]. V roce 1901 byl Maslov mým „odpůrcem“ ve straně, *jen* pokud šlo o jeho opravy k Marxově teorii.

P. S. Když už byla tato poznámka napsána, dostal jsem od administrace listu *Golos social-demokrata* opravný lístek s oznámením:

* Viz tento svazek, s. 40. *Red.*

** Viz *Sebrané spisy* 5, Praha 1981, s. 133–134. *Red.*

„Nedopatřením tiskárny byla v dvojčísle 8/9 listu Golos social-demokrata *vynechána poznámka* redakce k dopisu soudruha Maslova. Tato chyba bude neprodleně napravena a poznámka bude předplatitelům a odběratelům dána k dispozici.“

Této nápravy se nám dosud nedostalo. Považuji za svou povinnost informovat čtenáře o tomto nedopatření tiskárny. Nedošlo však k nedopatření *také* v opravném lístku, který zde přetiskuji? Nemá být místo *soudruha* Maslova vytištěno *pana* Maslova? Plechanov přece v tisku^[220] prohlásil, že lidé, kteří ustupují od Marxe, nejsou pro něho soudruzi, nýbrž pánové! Nebo se to snad *menševiků*, kteří hlásají ústup od marxismu, netýká?

Proletarij, č. 37
16. (29.) října 1908
Podepsán *N. Lenin*

*Otištěno podle textu
listu Proletarij
porovnaného s rukopisem*

N Ě K O L I K P O Z N Á M E K K O D P O V Ě D I P. M A S L O V A¹¹⁸

Můj oponent mi vytýká, že používám polemických metod, které zkreslují podstatu sporu. Aby se vyjasnilo, je-li to pravda, rozeberu Maslovovu Odpověď^[402] krok za krokem.

Maslovův první příklad. Lenin říká, že revoluční rozmach není myslitelný bez radikálního odstranění všech pozůstatků nevolnictví, „jako by snad sociální demokracie tím, že schválila program municipalizace půdy, hodlala zachovat pozůstatky nevolnictví a ponechat půdu v rukou statkářů“.

Každý čtenář postřehne, že Maslov obchází podstatu otázky, protože já jsem celou dobu poukazoval právě na to, že pozůstatkem nevolnictví není jen statkářské vlastnictví, nýbrž i dnešní přídělové vlastnictví. Právě o to byl veden spor. Tím, že Maslov v *celé své* odpovědi tuto otázku obešel a ani slovem se nezmínil o tom, zda je v přídělovém vlastnictví půdy něco středověkého, zda je toto očištění od středověku pro kapitalismus výhodné či ne, odvádí pozornost čtenáře jinam. Ponechávat oponentův principiální argument bez odpovědi a připisovat mu jen „patos“ znamená nepolemizovat, nýbrž ostouzet.

Druhý příklad. To, že poukazuji na nezbytnou spojitost mezi agrárním a politickým převratem, považuje Maslov za nedostatečnou úctu ke čtenáři. Municipalizace prý tuto spojitost také nenarušuje. Tohle má být odpověď? Cožpak tu Maslov nezamlčuje 1. můj *přesný* odkaz na menševika Novosedského^[250], který *jasně* uvedl municipalizaci do spojitosti s neúplným politickým převratem, 2. můj argument,

že municipalizace se nedotýká ani středověké obcí, ani středověké pozemkové držby, tj. rozhodně a bezpodmínečně odsuzuje k neúplnosti právě agrární, a jedině agrární převrat.

Maslovův třetí argument: „Nenávist rolníků k statkářům a úředníkům slouží Leninovi jako argument ve prospěch jeho programu a proti schválenému programu.“ To není pravda. Každý čtenář postřehne, že Maslov podstrčil namísto „*nenávisti ke středověku*“ (sám Maslov o několik řádek výše přiznává, že jsem mluvil o ní) „*nenávist ke statkářům*“. Tuto záměnu potřebuje k tomu, aby mohl zamlčet můj argument o středověké povaze *přídělového* vlastnictví.

Není pravda, že jsem svůj program označoval za bolševický. Není pravda ani to, že prý se o nacionalizaci hlasovalo ve Stockholmu. Fakta se nesmějí překrucovat, souduhu Maslove!

„Žádná teorie renty nedává sebemenší přednost programu nacionalizace či municipalizace, neboť ať je tomu jakkoli, důchod ze zkonfiskované půdy dostává stát nebo samospráva.“

Zde už máme věcný argument. A je to skvělý argument, neboť nejlépe ukazuje, jak nehorázně Maslov zkresluje marxismus. Jedině odmítnutím Marxovy *absolutní renty*, kterou Maslov „vyvrátil“, je možné otázku redukovat výlučně na „důchod“ a zapomenout na snížení ceny obilí a na zajištění přístupu kapitálu do zemědělství! Maslov svým argumentem potvrdil, že je mu *ekonomická* podstata otázky cizí a nepochopitelná. Nejde o důchod, velevážený, ale o podmínky výroby v zemědělství, které se mění — při odstranění *absolutní* renty totiž výroba stoupá. Tím, že Maslov odmítl v Marxově teorii absolutní rentu, připravil se o jakoukoli možnost pochopit ekonomický význam nacionalizace. Proč ji v ruské buržoazní revoluci mohly a musely požadovat milióny drobných vlastníků — tento *ekonomický* problém pro Maslova neexistuje. A v tom je právě jeho neštěstí!

Že jsou mé články z let 1905—1908 namířeny proti programu odřezků, to je pravda. Ale „jásat a triumfovat“ kvůli tomu jako Maslov znamená házet čtenářům písek do očí, a ne vysvětlovat sporné otázky. Vždyť Maslov sám se nedrží celého svého programu^[154] z roku 1903! Proč to před čtenáři tají a vyzdvihuje jen jednu stránku minulosti? Proč cituje slova, která nebudu ani dnes popírat, že totiž nacionalizace půdy je „v policejním státě“ škodlivá? Je to polemika, nebo nactiutřačství?

Polským čtenářům, kteří neznají podrobnosti rozpravy o agrární otázce mezi ruskými sociálními demokraty, musím vysvětlit, že v roce 1903, před II. sjezdem SDDSR, předkládal Maslov v tisku jiný program než ten, který navrhoval v roce 1906^[158]. Vyhrabávat dřívější spory bych považoval za nepřijatelné, a také jsem se jich ve svém předchozím článku nedotýkal. Teď však oživil starý spor sám Maslov. Usmyslel si, že se blýskne ostrovtipem, když bude vyvracet program z roku 1903, od kterého jsem upustil — a možná mu šlo i o to, aby spory o starých věcech odvedl pozornost od slabin svého nového hlediska. Fakt zůstává faktem: Maslov připomněl staré spory, ale polským sociálním demokratům zamlčel, že sám svůj program z roku 1903 změnil. Oponentovi vytýká, že změnil svůj dřívější program, což se stalo otevřeně a už dávno^[104], ale že sám změnil vlastní program, zatajuje. Petr Maslov rovněž tají, že v roce 1903 nejenže neobhajoval nutnost ponechat přidělovou půdu za každou cenu v rukou jejích vlastníků, nýbrž naopak — prostě zahrnul do svého programu i *zespolečenštění přidělové půdy*, bude-li to možné.

To je skvělé, vidíte? Komu jsou nepřijemné vzpomínky na staré časy? Tomu, kdo otevřeně přiznal, z čeho vyplývaly chyby jeho dřívějšího názoru, anebo tomu, kdo zatajuje, že změnil své názory? Proč v roce 1903 považoval P. Maslov za možné i *zespolečenštění přidělové půdy*, kdežto v letech 1906—1908 svolává hromy a blesky proti přípustnosti takových názorů?

At si čtenář udělá sám úsudek o podobných „polemických“ metodách nebo lépe řečeno o takovém zahlazování stop. Maslov si osvojil recept starého turgeněvovského vychytralce^[322]: Odsuzuj co nejhlasitěji to, co sám chceš ve svém jednání utajit! Jiní změnili názory a sami na to upozornili. Vykřikujte co nejhlasitěji proti této změně, abyste zatajili vlastní změnu názorů! Komu chybějí argumenty, nutně musí švindlovat.

Maslovovi se nelíbí moje tabulka o rozdělení pozemkového vlastnictví v evropském Rusku. Maslov není spokojen s tím, že porovnávám „kalmyckou“ držbu půdy s „intenzivním hospodářstvím“ v jihozápadním Rusku. Čtenář obeznámený s literaturou o agrární otázce ovšem ví, že *sám Maslov* i jiní autoři srovnávají — třeba jen v jednotlivých oblastech — zbídačelého rolníka bez koní a se čtyřmi děsjatinami půdy v nějaké zapadlé vesnici s bohatým farmářem, který na stejné výměře půdy poblíže velkého města intenzivně pěstuje zeleninu. Nemístně, naprosto nemístně se chce soudruh Maslov vychloubat „detailním rozbořem“! Je to jen *vychloubání*, a ne vědecký argument, neboť *výsledky* boje se nedají vysvětlit jinak, než to dělám já, a sám Maslov si uvědomuje, že provést „detailní rozbor“ v Przeglądu není možné.

Můj argument, že skupina trudoviků tím, že se vyslovila pro nacionalizaci, dokázala menševikům, že mám pravdu, Maslov prostě nerozebírá, ale snaží se ho nepřímo oslabit tím, že 1. nacionalizace byla „okleštěna“, a 2. tím, že k autonomistům v I. dumě se mnozí přidali „právě proto, že jejich voliči nechtěli nacionalizaci půdy“.

Není to snad uhýbání od dané otázky? Co má nacionalizace společného s tímto „oklešťováním“? A co mají autonomisté společného s tím, že Maslov v roce 1905 a všichni menševici ve Stockholmu kategoricky tvrdili o ruských rolnících, že s nacionalizací rozhodně nebudou souhlasit^[152] a odpovědí na ni novou Vendée^[250]? Maslov zamlčuje jemu nepříjemnou skutečnost, že argumenty menševiků *byly*

vyvráceny tím, že *po* stockholmském sjezdu přijala skupina trudoviků program nacionalizace. Taková „odpověď“, v níž se soustavně obchází podstata věci, není těžká, ale nemá velkou cenu. Faktem je, že v I. i II. dumě se dělničtí poslanci často dostávali do hloupé situace, protože sociální demokraté „oklešťovali“ nacionalizaci *více* než sami rolníci. Sociální demokraté se octli v postavení šosácky bázlivých intelektuálů, kteří *radí* rolníkovi, aby *opatrněji* zacházel se starým, středověkým přidělovým vlastnictvím, více je utužoval a kapitalismu pomaleji přizpůsoboval nové, svobodné pozemkové vlastnictví! Nejde o to, soudruhu Maslove, že trudovici okleřtili nacionalizaci, ale o to, že ji sociální demokraté, marxisté okleřtili ještě více, protože municipalizace je nacionalizace okleřtěná až do zvrácenosti. Není žádné neřtěstí, že autonomisté občas odmítali* nacionalizaci; neřtěstí je v tom, že ruřtí sociální demokraté nebyli s to pochopit povahu boje ruských rolníků. Maslovova demagogie není v jeho konstatování, že několik autonomistů nesouhlasilo s nacionalizací, nýbrž v zamlčování skutečnosti, že mnozí autonomisté nesouhlasili s municipalizací, a v tom, že je popichuje proti nacionalizaci maloměřtáckými separatistickými argumenty!

Autonomisté jsou proti nacionalizaci. Nechť čtenář posoudí, pro koho mluví takový argument. Pokud jde o mne, připomínám, že jsem už v roce 1903, když jsem měl námitky^[102] proti *tehdejšímu* Maslovovu programu, označoval municipalizaci za okleřtěnou nacionalizaci. Připomínám, že jsem v roce 1906 v polemice s Maslovem před stockholmským sjezdem upozorňoval, že není správné směřovat otázku národní autonomie s otázkou nacionalizace půdy.** Autonomii zaručují samy základy našeho programu, a zaručují tudíž i autonomní disponování znacionalizovanou

* A vůbec ne, určitě ne všichni! Maslov by se měl zamyslet nad takovým faktem, jako je skutečnost, že ukrajinský autonomista Čyževskij obhazuje nacionalizaci.

** Viz Sebrané spisy 12, Praha 1983, s. 269—273. Red.

půdou! Tuto abecedu nemůže Maslov pochopit! Nacionalizace znamená odstranění absolutní renty, předání půdy do vlastnictví státu, zákaz jakýchkoli dalších převodů půdy, tj. odstranění všech prostředníků mezi tím, kdo půdu obhospodařuje, a vlastníkem půdy — státem. V rámci tohoto zákazu je autonomie zemí a národů, pokud jde o disponování půdou, stanovení podmínek osídlování, zásad přidělování půdy atd. atd., zcela přípustná, není s nacionalizací v žádném rozporu a patří k požadavkům našeho politického programu. Z toho jasně vyplývá, že jen maloměšťáci — a všichni „autonomisté“ k nim také patří — mohli zastřít svou zbabělost, svou nechuť aktivně bojovat až do konce za jednotnou, centralizovanou agrární revoluci poukazováním na nebezpečí ztráty autonomie. Sociální demokracie se dívá na věc právě opačně: proletariát má zájem, aby revoluce byla dovedena do konce v politické i agrární sféře. V zájmu toho, aby revoluce mohla být dovedena do konce, je zapotřebí provést nacionalizaci půdy, kterou žádají trdovíci, tj. politicky uvědomělí ruští rolníci. Pro marxistu je prvořadé ekonomické kritérium takového kroku, a toto ekonomické kritérium říká, že podle Marxova učení zabezpečuje maximální rozvoj výrobních sil v zemědělství buržoazní nacionalizace půdy. Rozhodný buržoazně revoluční krok v agrární sféře je tedy nerozlučně spjat s rozhodným buržoazně demokratickým převratem v politické sféře, tj. s nastolením republiky, která jediná zaručuje *opravdovou autonomii*. Takový je skutečný vztah mezi autonomií a agrárním převratem, který Maslov vůbec nepochopil!

Můj odkaz na Marxovy Teorie o nadhodnotě^[398] označuje Maslov za „vykrucování“, protože Marx neříká, že „si rolníci sami přejí, aby byli vyvlastnění“. Ale prosím Vás, soudruhu Maslove! Cožpak jste skutečně nepochopil Marxova jasná slova? Říká Marx, že je pro kapitalismus výhodné úplné odstranění středověkého pozemkového vlastnictví? Ano, nebo ne? Znamená nacionalizace půdy, kte-

rou hájí trudovici a kterou žádali v letech 1905—1907 ruští rolníci, odstranění středověkého vlastnictví? Ano, nebo ne? Vždyť právě o to šlo, můj milý oponente, a přejmenuje-li někdo buržoazní rolnickou nacionalizaci půdy na „expropriaci“ rolníků, což je směšné, vůbec tím nepopírá správnost mého pojetí otázky... Maslov pokračuje: „Stejně tak i v průmyslu kapitalismus ruiny drobné vlastnictví, ale vyplývá z toho snad, že se sociální demokraté musí ujmout úkolu vyvlastnit řemeslníky?...“

Tohle je skutečně perla! Boj rolníků proti středověkým přehradám v pozemkovém vlastnictví, boj za nacionalizaci půdy, která — jak dokázal Marx — nejvíce podporuje rozvoj kapitalismu, nazvat „expropriaci“ rolníků a přirovnávat jej k vyvlastnění řemeslníka kapitálem. Proboha, soudruhu Maslove! Uvědomte si pro všechny svaté, proč *podporujeme* rolníka proti statkáři a proč podporu řemeslníků proti továrně považujeme za věc antisemitů!

Maslov nechápe, že sociální demokraté nikdy nemohou podporovat řemeslníka, tj. drobné vlastnictví v oblasti průmyslové výroby, neboť by to byla činnost zcela a za všech okolností reakční. Ale podporovat drobné vlastnictví v oblasti zemědělské výroby marxisté *mohou a musí* vždycky, když je drobné buržoazní hospodářství ve srovnání s velkým feudálním hospodářstvím ekonomicky *progresivní*. Marx nikdy nepodporoval drobný průmysl proti velko-průmyslu, ale ve čtyřicátých letech, když se jednalo o Ameriku, a v roce 1848, když šlo o Německo, podporoval drobné rolnické hospodářství, rolníky proti feudálním latifundii. V roce 1848 Marx navrhoval, aby německé feudální statky byly rozděleny. Marx podporoval hnutí drobných hospodářů proti americkým otrokářským velkostatkům za osvobození půdy, za zrušení soukromého pozemkového vlastnictví v Americe.¹¹⁹

Bylo zaměření Marxovy agrární politiky správné? Bylo správné, vážený soudruhu Maslove, který jste „revidoval“ teorii absolutní renty v duchu buržoazní ekonomie, ale ne-

stačil jste „zrevidovat“ u Marxe to ostatní. Buržoazní revoluce v agrární sféře může být důsledná a vskutku vítězná jedině tehdy, když násilně a radikálně odstraní veškeré feudální vlastnictví, když smete veškeré dřívější pozemkové vlastnictví a místo něho vytvoří základnu pro nové, svobodné buržoazní pozemkové vlastnictví, přizpůsobené požadavkům kapitálu, a nikoli statkáře. Nacionalizace půdy plně odpovídá zaměření takového převratu. Ba co víc, nacionalizace půdy je jedině opatření, které je s to zabezpečit, aby převrat byl proveden s maximální důsledností, jaká je v kapitalistické společnosti vůbec myslitelná. Není jiný způsob, který by tak rozhodně a pokud možno bezbolestně vysvobodil rolníky z „ghetta“ přidělového vlastnictví. Není jiný způsob, který by nikoli policejně, nikoli byrokraticky a nikoli lichvářsky odstranil starou prohnilou občinu.

Objektivně vzato, v ruské buržoazní revoluci stojí otázka takto a jedině takto: Bude přizpůsobovat kapitalismu staré pozemkové vlastnictví Stolypin (tj. statkáři a samoděržaví), anebo to budou dělat samy rolnické masy, až svrhnou moc statkářů a cara? V prvním případě je možné jen přizpůsobení pomocí reformy, tj. polovičaté, nekonečně vleklé, které by znamenalo mnohem pomalejší růst výrobních sil a minimální rozvoj demokracie a které by Rusko nadlouho odsoudilo k tomu, že by v něm vládli junkeři. V druhém případě je možné jen revoluční přizpůsobení, tj. takové, při němž by byly statkářské usedlosti násilně smeteny a zabezpečen co nejrychlejší rozvoj výrobních sil. Je takové revoluční odstranění statkářského vlastnictví myslitelné při zachování starého přidělového vlastnictví rolníků? To myslitelné opravdu není a rolničtí poslanci v obou dumách dokázali, že je to nemožné. Dokázali to tím, že vytvořili politický typ rolnictva celého Ruska v období buržoazní revoluce: typ *trudovika*, který žádá *nacionalizaci* půdy.

Maslov vykřikuje, že nacionalizace má eserský charakter,

a opakuje přitom starou taktiku menševiků: koketuje s kadety a obviňuje revoluční sociální demokraty, že se sblížili s esery. Lidé, kteří koketují s liberálně monarchistickými statkáři a kupci, se rozhořčují nad tím, že revoluční sociální demokraté chtějí v buržoazní revoluci jít společně s revolučními buržoazními rolníky. A nejen to. Maslov svým hřímáním proti eserskému charakteru nacionalizace jen ukazuje, že vůbec nepochopil marxistickou analýzu národních názorů a tužeb ruského rolnictva. Maslov nechápe, že sociální demokraté v Rusku už dávno poukazovali na reakčnost socialistických či spíše kvazisocialistických teorií nebo snů o novém rozdělení půdy (čornyj pereděl) apod. a na *buržoazní pokrokovost* tohoto ideálu v soudobém polonevolnickém Rusku. Za maloburžoazní *frázi* o socialismu eserů Maslov nedovede odhalit buržoazní realitu, totiž revoluční boj proti veškerému starému středověkému haraburdí. Když eser mluví o rovném užívání půdy, o socializaci půdy apod., hlásá z ekonomického hlediska nesmysly a ukazuje, jak je v ekonomické vědě a v teorii vývoje kapitalismu nevzdělaný. Za těmito frázemi, za těmito tužbami se však skrývá nanejvýš živý a reálný obsah — jenomže vůbec ne socialistický, nýbrž čistě buržoazní, a to: vyčištění půdy pro kapitalismus, odstranění všech středověkých a stavovských překrad vztahujících se na půdu, vytvoření svobodného prostoru pro kapitalismus. A tohle nemůže náš nebohý Maslov nijak pochopit, což bezprostředně souvisí s tím, že nemůže pochopit Marxovo učení o absolutní rentě, která na rozdíl od diferenční renty může být v kapitalistické společnosti odstraněna a jejíž odstranění posouvá vývoj kapitalistické společnosti vpřed.

Protože Maslov neumí proti eserům bojovat, vulgarizuje marxismus, a tím sám sebe odsuzuje k tomu, že vidí pouze záda rolníka přikovaného ke svému kousku půdy a vůbec nedovede pochopit demokratismus a revoluční buržoaznost rolníka, který chce smést jak statkářské, tak přidělové pozemkové vlastnictví.

Protože Maslov neumí proti eserům bojovat, přenechává jim, těmto maloburžoazním socialistům, kritiku soukromého pozemkového vlastnictví. Z hlediska vývoje kapitalismu provedl tuto kritiku Marx a měli by ji provádět marxisté. Maslov si však odřízl tuto cestu odmítáním absolutní renty, a proto teď kapituluje před esery; teoreticky připouští, že mají pravdu, ačkoli má pravdu Marx! Kapituluje před esery, kteří kritizují soukromé pozemkové vlastnictví z maloburžoazních pozic, nikoli z hlediska vývoje kapitalismu, ale pouze z hlediska brzdění tohoto vývoje. Maslov nepochopil, že eseri se začínají dopouštět chyby v agrárním programu *po nacionalizaci*, tj. tehdy, když přecházejí k „socializaci“ a „rovnému užívání“ a dospívají k popření třídního boje mezi drobným rolnictvem. Hlavním prohřeškem eserů je to, že nechápou *buržoazní* charakter nacionalizace. Ať mi řekne kterýkoli marxista, který studoval Kapitál, zda je možné pochopit buržoazní povahu nacionalizace, je-li popírána absolutní renta!

Maslov dále tvrdí, že já prý považuji za středověké veškeré drobné rolnické vlastnictví v celé Evropě. To vůbec není pravda. V Evropě „přídělové“ vlastnictví půdy ani stavovské přehrady neexistují, tam už je svobodné, kapitalistické, a nikoli feudální pozemkové vlastnictví. V Evropě neexistuje rolnické hnutí proti statkářům podporované sociálními demokraty. Na to P. Maslov zapomněl!

Přejděme k politickým argumentům. Můj argument, že menševici spojují municipalizaci s ideou kompromisu s monarchií, označuje Maslov za „insinuaci“ a „vědomou lež“ — ale jakpak zní můj doslovný citát z projevu menševika Novosedského, soudruhu Maslove? Kdo tady lže? Nejde snad o to, že byste rád siláckými slovy zahladil přiznání Novosedského, které je vám nepřijemné?

Maslov tvrdí, že kdyby byla půda předána municipalitám, vzrostly by tím jejich šance v boji proti restauraci. A já si dovoluji vyslovit myšlenku, že jedině posílení ústřední republikánské moci by mohlo vážně znesnadnit reakci

její záměry, kdežto rozdrobení sil a prostředků mezi jednotlivé oblasti jí je usnadňuje. Musíme se snažit sjednotit revoluční třídy a hlavně proletariát různých částí státu v jedinou armádu a neuvažovat o beznadějném, ekonomicky nemožném a nesmyslném federalistickém pokusu, tak, aby důchody plynoucí ze zkonfiskované půdy připadly jednotlivým oblastem. „Vyberte si, soudruzi Poláci,“ říká Maslov, „mají důchody ze zkonfiskované půdy připadat polskému sejm, anebo se mají odevzdávat Moskalům* do Pitěru?“

Skvělý argument! A není v něm ani špetka demagogie! A nesměšuje se v něm agrární otázka s otázkou autonomie Polska!

Ale já tvrdím, že Polsko nemůže být svobodné, dokud nebude svobodné Rusko. A svobodné nebudou, jestliže polští a ruští dělníci nepodpoří ruské rolníky v jejich boji za nacionalizaci půdy a nepomohou jim dovést tento boj k úplnému vítězství jak ve sféře politických, tak ve sféře agrárních vztahů. Municipalizaci a nacionalizaci je třeba hodnotit z hlediska ekonomického vývoje středoruských oblastí a politických osudů celého státu, a nikoli z hlediska jednotlivých zvláštností toho či onoho autonomního národního území. Nezvítězí-li proletariát a revoluční rolnictvo v Rusku, je směšné mluvit o skutečné autonomii Polska, o právech municipalit apod. To jsou jen plané řeči. A ruské rolnictvo už — svou revolučností, tím, že neuznává kompromisy s buržoazií a s okfabristy, ale bojuje společně s dělníky a demokracií — nezvratně dokázalo, že sympatizuje s nacionalizací půdy. Přestane-li být rolnictvo revoluční, tj. přestane-li sympatizovat s nacionalizací, odvrátí-li se od buržoazně demokratické revoluce, pak se mu zalíbí Maslovova starost o zachování starého pozemkového vlastnictví — jenže potom už bude Maslovova municipalizace

* Šlo o urážlivou přezdívku Velkorusů, již používali Ukrajinci a Poláci. *Čes. red.*

úplně směšná. Pokud však rolnictvo pokračuje v revolučně demokratickém boji, pokud má „agrární program“ marxistů v buržoazní revoluci smysl, potud jsme povinni podporovat revoluční požadavky rolnictva včetně nacionalizace půdy. Maslovovi se nepodaří vyškrtnout tento požadavek ruských rolníků z dějin ruské revoluce — a můžeme ručit za to, že nový vzestup společenského hnutí, nový rozmach boje rolníků o půdu jasně odhalí veškerou reakčnost „municipalizace“.

*Otištěno v říjnu — listopadu 1908
v časopise Przegląd Socjaldemokra-
tyczny, č. 8/9
Podepsán N. Lenin*

*Podle textu časopisu
Přeloženo z polštiny*

O HODNOCENÍ SOUČASNÉ SITUACE

Do programu nadcházející celoruské konference SDDSR byl zařazen bod Současná situace a úkoly strany. Organizace naší strany už začaly — Moskva a Petrohrad jsou v tomto směru dál než všechna ostatní centra — soustavně projednávat tuto bezesporu mimořádně důležitou otázku.

V nynějším období naprostého klidu v osvobozeném hnutí, v období řádění reakce, zrad a malomyslnosti v táboře demokracie, v období krize a částečného rozkladu sociálně demokratických organizací je zvláště naléhavé mít na paměti především hlavní poučení z prvního období naší revoluce. Nemluvíme o lekcích z taktiky v úzkém slova smyslu, nýbrž zpočátku o všeobecném poučení z revoluce, a proto naše první otázka bude znít: K jakým objektivním změnám došlo v třídním seskupení a v politickém poměru sil v Rusku od roku 1904 do roku 1908? Podle našeho názoru lze mluvit o těchto pěti hlavních změnách: 1. Agrární politika samoděržaví vůči rolnictvu se zásadně změnila — podporu a upevňování staré občiny vystřídala politika její urychlené policejní destrukce a drancování. 2. Zastoupení černosotňovské šlechty a velkoburžoazie učinilo obrovský krok kupředu: místo dřívějších místních volených výborů šlechticů a kupců, místo nejednotných a náhodných pokusů o jejich celoruské zastoupení existuje jednotný zastupitelský orgán — Státní дума, v níž mají tyto třídy zabezpečenu naprostou převahu. Zastoupení liberálních povolání — o rolnictvu a proletariátu už ani nemluvě — má v této „pseudokonstituční“ instituci, která má upevnit samoděržaví, charakter pouhé-

ho doplňku a přívěsku. 3. Třídy v Rusku se v této době poprvé v otevřeném politickém boji navzájem oddělovaly a vyhraňovaly: politické strany, které dnes existují legálně i ilegálně (lépe řečeno zpoila ilegálně, protože po revoluci úplně „ilegální“ strany v Rusku neexistují), vyjadřují s přesností dříve nevídanou zájmy a stanoviska tříd, které během tří let vyzrály stokrát více než za předchozího půl století. Černosotňovská šlechta, národně „liberální“ buržoazie, maloburžoazní demokracie (trudovici se svým nepřilíši početným levým křídlem eserů) a proletářská sociální demokracie — ty všechny za tu dobu ukončily svůj „zárodečný“ vývoj a na mnoho a mnoho let dopředu určily — ne slovy, nýbrž skutky a akcemi mas — svou povahu.

4. Ti všichni, jimž se před revolucí říkalo liberální a liberálně národnická „společnost“ nebo „vzdělaná“ složka a představitelé „národa“ vůbec, široká vrstva zámožné, šlechtické, inteligentské „opozice“, která zdánlivě tvořila jakýsi celek a byla čímsi stejnorodým, co prostupovalo zemstva, univerzity, veškerý „spořádaný“ tisk atd. atd., ti všichni se v revoluci projeví jako ideologové a stoupenci buržoazie, ti všichni zaujali dnes všem zřejmě *kontrarevoluční* stanovisko k *masovému* boji socialistického proletariátu a demokratického rolnictva. Zrodila se a rozrůstá kontrarevoluční liberální buržoazie. Tento fakt nepřestává být faktem proto, že ho popírá „pokrokový“ legální tisk; nebo proto, že ho přecházejí mlčením a nechápou naši oportunisté, menševici.

5. Milióny obyvatel získaly praktické zkušenosti v nejrozmanitějších formách vskutku masového a bezprostředního revolučního boje až po „všeobecnou stávkou“, vyhánění statkářů, vypalování jejich usedlostí a otevřené ozbrojené povstání. Ten, kdo byl revolucionářem nebo uvědomělým dělníkem už před revolucí, nedokáže si hned uvědomit v celém rozsahu obrovský význam skutečnosti, která od základu změnila celou řadu dřívějších představ o vývoji politické krize, o tempu tohoto vývoje, o dialektice dějin, jejichž tvůrci jsou ve skutečnosti masy. Tyto

zkušenosti si budou *masy* osvojovat nepozorovaně, obtížně a pomalu, ale bude to proces mnohem důležitější než mnohé jevy, které se odehrávají na povrchu politického života státu a májí nováčky v politice nejen nedospělého, ale leckdy i notně „pokročilého“ věku. Vedoucí úloha proletářských mas v celé revoluci a na všech bitevních polích, od demonstrací přes povstání až po (chronologicky vzato) „parlamentní“ činnost se očividně projevila v celém tomto období.

Takové jsou objektivní změny, které prohloubily propast mezi předříjnovým a dnešním Ruskem. Takové jsou *výsledky* tří let obsahově velice bohatého období našich dějin, samozřejmě výsledky takříkajíc sumární, pokud se dá několika slovy nastínit to nejdůležitější a nejpodstatnější. Podívejme se teď, jaké závěry je třeba učinit v oblasti taktiky na základě těchto výsledků.

Změna v agrární politice samoděržaví má pro „rolnickou“ zemi, jakou je Rusko, neobyčejně velký význam. Tato změna není náhodná, není to kolísání akční linie vlády, ani výmysl byrokracie, to ne. Jde o velmi podstatný „posun“ k *agrárnímu bonapartismu*, k liberální (v ekonomickém významu, tj. = buržoazní) politice v oblasti rolnických pozemkových vztahů. Bonapartismus je lavírování monarchie, která ztratila svou starou, patriarchální nebo feudální, jednoduchou a spolehlivou oporu, monarchie, která je nucena balancovat, aby se nezhroutila, koketovat, aby mohla vládnout, podplácet, aby se líbila, bratřit se se spodinou společností, s vyloženými zloději a podvodníky, aby se nedržela jen pomocí bodáků. Bonapartismus je objektivně nevyhnutelná evoluce monarchie v každé buržoazní zemi, jak z celé řady faktů moderních evropských dějin vysledovali Marx a Engels. A agrární bonapartismus Stolypinův, kterého v tomto bodě zcela vědomě nesmlouvavě podporují černosotňovští statkáři i oktafristická buržoazie, by se byl nemohl ani zrodit, natožpak už po dvě léta udržet, kdyby se sama občina v Rusku nevyvíjela ka-

pitalisticky, kdyby se uvnitř obcí neustále nevytvářely vrstvy, s nimiž samoděržaví mohlo začít koketovat, jimž mohlo říci: „Obohacujte se!“ „Občinu odřej, ale mne podpoř!“ Proto každé hodnocení Stolypinovy agrární politiky, při němž by se na jedné straně nepřihlíželo k jejím bonapartistickým metodám a na druhé straně k její buržoazní (= liberální) podstatě, by bylo naprosto chybné.

Naši liberálové si například nejasně uvědomují, že Stolypinova agrární politika je bonapartistická, což se projevuje v tom, že útočí proti jejímu policejnímu charakteru, proti idiotským zásahům úředníků do života rolníků atd. apod. Když však kadeti lamentují nad násilným bouráním „odvěkých“ pilířů našeho vesnického způsobu života, stávají se z nich *reakční* fňukalové. Bez násilného, revolučního zbourání pilířů staré ruské vesnice je vývoj Ruska nemožný. Bojuje se — i když si to velmi mnozí účastníci tohoto boje neuvědomují — *jen* o to, bude-li toto násilí násilím statkářské monarchie vůči rolníkům, nebo rolnické republiky vůči statkářům. V obou případech je v Rusku *nevýhnutelná* buržoazní, a žádná jiná agrární revoluce, jenomže v prvním případě zdoluhavá a strastiplná, kdežto v druhém rychlá, rozsáhlá a svobodná. Boj dělnické strany za tuto druhou cestu je vyjádřen a schválen v našem agrárním programu — ne však v části, kde se vytyčuje nesmyslná „municipalizace“, nýbrž v části, kde se mluví o *konfiskaci veškeré statkářské* půdy. Po tříletých zkušenostech se snad jen mezi menševiky ještě mohou najít lidé, kteří nevidí souvislost mezi bojem za tuto konfiskaci a bojem za republiku. Kdyby se Stolypinova agrární politika udržela mnoho a mnoho let, kdyby definitivně přetvořila v čistě buržoazním duchu všechny pozemkové vztahy na vesnici, mohla by nás přimět k tomu, abychom se vzdali jakéhokoli agrárního programu v buržoazní společnosti (dosud *ani* menševici, ba ani Čerevaninové mezi menševiky nedospěli k tomu, že by se zřekli našeho agrárního programu). Stolypinova politika nás však nemůže v žádném případě přimět

k tomu, abychom nyní změnili svou taktiku. Je-li jednou v programu zakotvena „konfiskace veškeré statkářské půdy“, pak by člověk musel být infantilní, aby nepostřehl, že v tom je obsažena revoluční (v přímém a úzkém slova smyslu) taktika. A bylo by nesprávné usuzovat takto: jestliže Stolypinova politika „krachuje“, znamená to, že se blíží rozmach hnutí, a naopak. Krach bonapartistických metod ještě neznamená krach politiky kulackého drancování obcí. Stolypinův „úspěch“ na vesnici bude naopak teď i v nejbližších letech *v podstatě* spíše rozněcovat než hasit boj uvnitř rolnictva, neboť k „cíli“, tj. k definitivnímu a úplnému upevnění *čistě* buržoazního rolnického hospodářství, nelze dospět jinak než dlouhou, velmi dlouhou cestou. Stolypinův „úspěch“ by mohl v nejbližších letech vést v nejlepší případě k tomu, že by se vytvořila vrstva vědomě kontrarevolučních, oktábristických rolníků, ale právě taková přeměna zámožné menšiny v politicky uvědomělou sjednocenou sílu by nevyhnutelně byla obrovským impulsem k rozvíjení politického uvědomění a k sjednocení demokratických mas proti takové menšině. My, sociální demokraté, bychom si ani nemohli přát nic lepšího, než aby se živelný a roztržštěný boj naslepo mezi „vesnickými vydríduchy“ a „občinou“ změnil v uvědomělý a otevřený boj mezi oktábristy a trudoviky.

Přejděme k otázce dумы. Tato černosotňovská „konstituční“ instituce nesporně znamená přesně týž vývoj absolutní monarchie cestou bonapartismu. Všechny znaky bonapartismu, o nichž jsme mluvili výše, se zcela názorně projevují jak v nynějším volebním zákoně^[222], tak ve zfalšované většině černosotňovců plus oktábristů, jak ve hře na napodobování Evropy, tak v honbě za půjčkami, jejichž použití zdánlivě kontrolují „zástupci lidu“, i v tom, že samoděržaví ve své praktické politice úplně ignoruje veškeré rozpravy i usnesení dумы. Rozpor mezi fakticky neomezeně vládnoucím černosotňovským samoděržavím a vnějším zdáním buržoazní „ústavnosti“ se projevuje

stále zřetelněji a přináší s sebou prvky nové revoluční krize. Samoděržaví mělo být prostřednictvím dумы zamaskováno, vyparáděno a vylepšeno; ve skutečnosti však černosotňovsko-okřabristická дума každým dnem své existence stále zřetelněji demaskuje, obnažuje a prozrazuje skutečný charakter naší státní moci, její skutečné třídní opory a její bonapartismus. V této souvislosti nelze nepřipomenout Engelsovo nesmírně závažné upozornění (v dopise Bernsteinovi^[340] z 27. srpna 1883¹²⁰) na význam *přechodu* od absolutní monarchie k monarchii konstituční. Zatímco liberálové vůbec a ruští kadeti zvláště vidí v takovém přechodu projev proslulého „pokojného“ vývoje a jeho záruku, poukázal Engels na historickou úlohu konstituční monarchie jako formy státu, která usnadňuje *rozhodný* boj mezi feudály a buržoazií. Engels napsal: „Ale právě tak jako nemohl být tento boj vybojován za staré absolutní monarchie, nýbrž jenom v monarchii konstituční (Anglie, Francie 1789—1792 a 1815—1830), může být boj mezi buržoazií a proletariátem vybojován jenom v republice.“ Engels tu označuje za konstituční monarchii mimo jiné i Francii z roku 1816, kdy proslulá Chambre introuvable, ultrareakční, kontrarevoluční sněmovna si při podpoře bílého teroru proti revoluci počínala snad neméně zuřivě a zběsile než naše III. дума. Co to znamená? Uznává snad Engels opravdu za konstituční instituce reakční shromáždění zástupců statkářů a kapitalistů, která podporují absolutismus v boji proti revoluci? Ne. To znamená, že za jistých historických podmínek rozněcují instituce, které falšují ústavu, boj za skutečnou ústavu a jsou etapou v rozvoji nových *revolučních* krizí. V prvním období naší revoluce většina obyvatelstva ještě věřila, že je možné smířit skutečnou ústavu se samoděržavím; kadeti budovali celou svou politiku na tom, že tuto víru mezi lidem soustavně podporovali, a trudovici v tomto ohledu kadety následovali přinejmenším na půl cesty. Teď samoděržaví svou III. dumou ukazuje lidu na praktických zkušenostech, s jakou

„ústavou“ je ochotné „smířit se“, a tím přibližuje rozsáhlejší a rozhodnější boj *proti samoděržaví*.

Z toho mimo jiné vyplývá, že bychom si počínali naprosto nesprávně, kdybychom nahradili své staré heslo Pryč se samoděržavím! heslem Pryč s III. dumou! Za jakých podmínek by takové heslo jako Pryč s dumou! mohlo mít význam? Dejme tomu, že v období nejostřejší revoluční krize, která už dospěla k přímé občanské válce, by tu byla liberální, reformátorská, kompromisnická дума. Za takové situace by se docela dobře mohlo stát naším heslem heslo Pryč s dumou! — tj. pryč s pokojným vyjednáváním s carem, pryč s podvodnou „pokojnou“ institucí — a vyzvěme tedy k přímému náporu. Ovšem dejme tomu, že máme naopak ultrareakční dumu, která byla zvolena na základě překonaného volebního práva, a že země netráhá žádná ostrá revoluční krize: heslo Pryč s dumou! by se mohlo za takových okolností stát heslem boje za volební reformu. Nic podobného ani prvnímu, ani druhému případu však u nás nevidíme. III. дума není kompromisnická, nýbrž přímo kontrarevoluční, nesnaží se zamaskovat samoděržaví, nýbrž naopak je demaskuje, nehraje v žádném směru samostatnou úlohu: nikdo a nikde od ní nečeká pokrokové reformy; nikdo si nemyslí, že toto shromáždění zpátečníků je zdrojem skutečné moci a síly carismu. Všichni jsou zajedno v tom, že se carismus o toto shromáždění neopírá, ale využívá ho — že by carismus mohl klidně provádět svou dnešní politiku, i kdyby odročil svolání takové dumy (podobně jako Turecko „odročilo“ svolání parlamentu v roce 1878¹²¹) a nahradil ji „zemským sněmem“ nebo nějakou podobnou institucí atd. Heslo Pryč s dumou! by znamenalo, že soustřeďujeme hlavní boj právě proti instituci, která není samostatná, která není rozhodující a nehraje nejdůležitější úlohu. Takové heslo je nesprávné. Musíme setrvat u starého hesla Pryč se samoděržavím! a Ať žije ústavodárné shromáždění! — neboť právě samoděržaví si nadále zachovává skutečnou moc, je

skutečnou oporou a záštitou reakce. Pád samoděržaví nutně znamená likvidaci (a to revoluční likvidaci) III. dumy jakožto jedné z institucí carismu; pád III. dumy sám o sobě by znamenal buď nové dobrodružství téhož samoděržaví, nebo pokus o reformu, o klamnou a jen zdánlivou reformu, k níž by přikročilo totéž samoděržaví.*

Pokračujme. Viděli jsme, že třídní povaha politických stran se za tři léta prvního revolučního období vyhranila neobyčejně výrazně a plasticky. Z toho vyplývá, že při všech úvahách o nynějším vzájemném poměru politických sil, o tom, v jakém směru se tento poměr mění atd., musíme nutně mít na zřeteli tyto konkrétní historické zkušenosti, a ne abstraktní „všeobecné úvahy“. Celé dějiny evropských států dokazují, že právě v obdobích přímého revolučního boje vznikají takové hluboké a pevné základy třídních seskupení a dělení na velké politické strany, které později přetrvávají i za velmi dlouhých období stagnace. Jednotlivé strany se mohou skrývat v ilegality, nedat o sobě vědět, zmizet z politické scény, ale při sebemenším oživení se hlavní politické síly, dokud nebudou vyřešeny objektivní úkoly tak či onak poražené revoluce, nutně znovu projeví, snad v pozměněné formě, avšak jejich charakter a zaměření jejich činnosti budou nevyhnutelně stále stejné. Proto by bylo například nanejvýš krátkozraké domnívat se, že když v jednotlivých místech neexistují trudovické organizace a skupina trudoviků v III. dumě je neobyčejně rozpačitá a bezradná, tak se masy demokratického rolnictva už nadobro rozpadly a při narůstání nové revoluční krize nehrají nijak podstatnou úlohu. Takto uvažovat mohou leda menševici, kteří stále více propadají nejpodlejšímu „parlamentnímu kretenismu“ (vezměte si třeba jejich vskutku hanebné, renegátské výpady proti ilegální stranické orga-

* V příštím čísle si povšímneme další stránky „dumské“ taktiky a rozebereme „dopis“^[212] soudruha otzovisty z 5. čísla listu *Rabočeje znamja*. (Viz tento svazek, s. 305–321. *Red.*)

nizaci). Marxisté by měli vědět, že podmínky zastoupení nejen v naší černosotňovské dumě, ale i v tom nejideálnějším buržoazním parlamentě budou vždy vytvářet umělý nepoměr mezi skutečnou silou jednotlivých tříd a tím, jak se tato jejich síla odráží v zastupitelské instituci. Například liberálně buržoazní inteligence se v parlamentech vždy a všude zdá stokrát silnější, než je ve skutečnosti (i v naší revoluci považovali sociálně demokratičtí oportunisté kadety za to, čím se zdají být), a naopak velmi široké demokratické vrstvy maloburžoazie (městské v období buržoazních revolucí v roce 1848, vesnické u nás) se nezřídka projeví jako neobyčejně důležitý činitel v otevřeném boji mas, ačkoli z hlediska svého zastoupení v parlamentech jsou zcela bezvýznamné.

Naše rolnictvo vstoupilo do revoluce nesrovnatelně méně uvědomělé než liberální buržoazie na jedné straně a socialistický proletariát na druhé straně. Proto si také odneslo z revoluce nejvíce těžkých, ale užitečných deziluzí, nejvíce trpkých, ale prospěšných poučení. Je zcela přirozené, že tato poučení vstřebává obzvlášť nesnadně a obzvlášť pomalu. Je zcela přirozené, že přitom dojde trpělivost mnoha „radikálům“ z řad inteligence, kteří nade vším mávnou rukou, stejně jako některým maloměšťákům v sociální demokracii, jimž se při zmínce o jakési rolnické demokracii objevuje ve tváři výraz pohrdání, zato se však rozplývají blahem při pouhém pohledu na „osvícené“ liberály. Avšak uvědomělý proletariát hned tak nezapomene na to, co viděl a čeho se zúčastnil na podzim a v zimě 1905. A hodnotíme-li poměr sil v naší revoluci, musíme vidět, že bezpodmínečným znakem skutečně rozsáhlého společenského rozmachu, skutečně se blížící revoluční krize nutně bude v dnešním Rusku hnutí mezi rolníky.

Liberální buržoazie se u nás dala kontrarevoluční cestou. Popírat to mohou jen udatní Čerevaninové a redaktoři listu Golos social-demokrata, kteří se zbaběle zříkají svého názorového stoupence a spolubojovníka. Kdyby však z této kon-

trarevolučnosti buržoazních liberálů vyvodil někdo závěr, že jejich opozice a nespokojenost, jejich konflikty s černosotňovskými statkáři či vůbec zápolení a boje mezi různými frakcemi buržoazie nemohou mít pro narůstání nového rozmachu žádný význam, byla by to obrovská chyba a faktický menševismus naruby. Zkušenosti z ruské revoluce i zkušenosti jiných zemí nezvratně dokazují, že jsou-li tu objektivní podmínky hluboké politické krize, mohou mít i sebemenší konflikty, zdánlivě i sebevíce vzdálené od skutečného ohniska revoluce, nesmírný význam jako popud, jako poslední kapka, jako počátek obratu ve smýšlení atd. Vzpomeňme si, že zemstevní kampaň a petice liberálů v roce 1904 předcházely tak specifické a čistě proletářské „petici“, jakou byla ta z 9. ledna. Bolševici nevystupovali při zemstevní kampani proti tomu, aby se jí využilo k proletářským demonstracím, nýbrž proti tomu, že tyto demonstrace chtěli (naši menševici) omezovat na zasedací sněh zemstevních shromáždění, proti tomu, že demonstrace před poslanci zemstev byly prohlašovány za nejvyšší formu demonstrací, proti tomu, že plány demonstrací se vypracovávaly tak, aby nezastrašily liberály. Dalším příkladem jsou studentská hnutí. V zemi, která prožívá období buržoazně demokratické revoluce, se mohou tato hnutí, hromadí-li se stále více hořlavin, snadno stát počátkem událostí, které se mohou rozrůst mnohem dále než v nějaký malý a dílčí konflikt kvůli tomu, jak se vyřizují záležitosti v jednom resortu státní správy. Sociální demokracie, která provádí samostatnou třídní politiku proletariátu, se pochopitelně nikdy nebude přizpůsobovat ani studentskému boji, ani novým sjezdům zemstev, ani tomu, jak pojmají tu či onu otázku znesvářené frakce buržoazie, nikdy nebude přikládat tomuto rodinnému sváru samostatný význam apod. Jenomže právě strana sociálních demokratů je stranou třídy, která vede veškerý osvobozenecký boj, a je tedy bezpodmínečně povinna využívat všech konfliktů, rozněcovat je, rozšiřovat jejich význam, spojovat s nimi svou

agitaci za revoluční hesla, informovat o těchto konfliktech široké masy, vybízet je k samostatným a otevřeným akcím s vlastními požadavky atd. Ve Francii se po roce 1793 zrodila a od té chvíle sílila kontrarevoluční liberální buržoazie, nicméně konflikty a boj mezi jejími různými frakcemi byly po celých sto let hned v té, hned v oné formě podnětem k novým revolucím, v nichž proletariát vždycky hrál úlohu hlavní hybné síly a které *dovedl* až k vybojování republiky.

Prozkoumejme teď, jaké podmínky má pro ofenzivní boj tato vedoucí a pokroková třída v naší buržoazně demokratické revoluci — proletariát. Když moskevští soudruzi jednali o této otázce, naprosto správně přitom zdůraznili zásadní význam průmyslové krize. Shromáždili o této krizi neobyčejně zajímavý materiál, vzali v úvahu význam boje Moskvy a Lodže a v mnohém poopravili některé dosud převládající představy. Zbývá si jen přát, aby tento materiál nezůstal ležet někde v komisích moskevského výboru nebo moskevského oblastního výboru, ale byl zpracován a uveřejněn v tisku, aby se k němu mohla vyslovit celá strana. My se pak omezíme jen na několik poznámek o *pojetí* otázky. Sporné mimo jiné zůstává, v jakém směru působí krize (jak se všeobecně uznává, po krátkém a nevýrazném oživení prožívá náš průmysl opět těžkou depresi, jež hraničí s krizí). Jedni říkají: Stejně jako předtím není možný ofenzivní hospodářský boj dělnictva, a tudíž není možný ani brzký revoluční rozmach. Jiní zase říkají: Jestliže není hospodářský boj možný, pak je to pobídka k boji politickému, a proto je brzký revoluční rozmach nevyhnutelný.

Domníváme se, že základní chybou úvahy jedněch i druhých je to, že zjednodušují složitou otázku. Podrobné studium průmyslové krize má nepochybně veliký význam. Stejně nepochybné však je, že žádné údaje o krizi, i kdyby byly ideálně přesné, nemohou v podstatě zodpovědět otázku, zda dojde či nedojde vbrzku k revolučnímu rozmachu,

neboť tento rozmach závisí ještě na tisícerých dalších faktorech, které nelze dopředu předvídat. Pokud v zemi neexistuje společná půda pro agrární krizi a depresi v průmyslu, nejsou hluboké politické krize možné — o tom nikdo nepochybuje. Ale i když tu společná půda zjevně existuje, nedá se z toho ještě vyvozovat, zda bude deprese po nějakou dobu brzdit masový boj dělníků vůbec, anebo zda *táž* deprese *v určitém stadiu* událostí přiměje k politickému boji nové masy a svěží síly. K zodpovězení takové otázky vede jediná cesta: pozorně sledovat tep veškerého politického života v zemi, zvláště stav hnutí a nálady širokých proletářských mas. V poslední době například řada zpráv stranických pracovníků z různých končin Ruska, z průmyslových i zemědělských oblastí svědčí o nesporném oživení nálady, o příchodu nových sil, o zvýšeném zájmu o agitaci atd. Srovnáme-li s tím na jedné straně počátek masových studentských nepokojů a na druhé straně pokusy obnovit zemstevní sjezdy, můžeme zaznamenat určitý zvrat, něco, co ruší naprostou stagnaci posledního půldruhého roku. Nakolik je tento zvrat silný, je-li předzvěstí nové éry otevřeného boje atd., to ukážou fakta. Všechno, co dnes můžeme udělat, všechno, co v každém případě udělat musíme, je napsat síly, abychom upevnili ilegální stranickou organizaci a zesateronásobili agitaci v masách proletariátu. Jedině agitace nám může v široké míře ukázat, jaká je skutečná nálada mas, jediné agitace vytváří úzkou součinnost mezi stranou a celou dělnickou třídou, jediné využití každé stávky a každé významné události nebo problému života dělníků, všech konfliktů uvnitř vládnoucích tříd nebo té či oné frakce těchto tříd se samoděržavím, každého vystoupení sociálních demokratů v dumě i každého nového projevu kontrarevoluční politiky vlády atd. k politické agitaci — jediné taková činnost znovu stmelí řady revolučního proletariátu a poskytne spolehlivý materiál k posouzení, jak rychle dozrávají podmínky pro nové a rozhodnější bitvy.

Udělejme resumé. Přehled výsledků revoluce a současných podmínek zřetelně ukazuje, že objektivní úkoly revoluce nebyly vyřešeny. Posun agrární politiky samoděržaví i jeho celkové politiky v dumě a pomocí dумы směrem k bonapartismu jen vyhrocuje a zvětšuje rozpor mezi černosotňovským samoděržavím a nadvládou „divokého statkáře“^[273] na jedné straně a potřebami hospodářského a společenského rozvoje celé země na druhé straně. Tažení policie a kulaků proti vesnické mase zostřuje boj v této mase a vede k tomu, že se tento boj stává politicky uvědoměným, přibližuje — abych tak řekl — boj proti samoděržaví ke každodenním a palčivým otázkám každé vesnice. Za takové situace je obzvlášť nutné, aby sociální demokracie hájila revolučně demokratické požadavky v agrární otázce (konfiskace veškeré statkářské půdy). Černosotňovská oktábristická дума tím, že názorně a v praxi ukazuje, s jakou „ústavou“ je samoděržaví ochotné „smířit se“, tím, že neřeší ani jedinou otázku alespoň minimálního zajištění potřeb hospodářského rozvoje země, mění boj „za ústavu“ v revoluční boj *proti samoděržaví*; za dané situace dílčí konflikty jednotlivých frakcí buržoazie mezi sebou i s vládou právě přibližují takový boj. Zbídačování vesnice, deprese v průmyslu, všeobecné vědomí, že daná politická situace je bezvýchodná a že proslulá „pokojná konstituční“ cesta je beznadějná, plodí stále nové a nové prvky revoluční krize. Naším úkolem teď není násilně vymýšlet jakási nová hesla (jako Pryč s dumou! místo Pryč se samoděržavím!), nýbrž upevňovat ilegální stranickou organizaci (navzdory reakčnímu skučení menševiků, kteří ji pohřbívají) a rozvíjet širokou revoluční sociálně demokratickou agitaci, která stmelí stranu s masami proletariátu a zmobilizuje tyto masy.

JAK PLECHANOV A SPOL. OBHAJUJÍ REVIZIONISMUS

Redakční poznámka listu Golos social-demokrata^[201], tj. Plechanova a spol., k dopisu soudruha Maslova, který jsme rozebrali v 37. čísle listu Proletarij*, vyšla jako separát v příloze k dvojčíslu 8/9 listu Golos social-demokrata. Této poznámce v rozsahu asi půl sloupce Proletarije by měli ruští sociální demokraté věnovat pozornost, neboť je dokladem toho, jak Plechanov a spol. dospěli od maličerných frakčních zájmů pomocí těch nejnevhodnějších sofizmat k *obhajobě* teoretického revizionismu. Tady máte fakty.

„Jsme ti nejrozhodnější a naprosto nesmiřitelní odpůrci *přehodnocování* (revize) marxismu, které se provádí pod reakčním vlivem ideologů západoevropské buržoazie a jehož cílem je podkopat základy filozofického, sociologického a ekonomického učení Marxe a Engelse.“ Tak zní první věta poznámky. „Nejrozhodnější a naprosto nesmiřitelní odpůrci“ — těžko se lze vyjádřit trefněji, vidíte? Těžko lze najít nabubřelejší formulaci *slibů* Plechanova a spol.

Ale... a v tom je právě háček, že *pokud jde o Maslova* (a Plechanov a spol. píšou poznámku právě k Maslovovu článku, právě o Maslovově revizionismu), vyskytuje se u našich „nesmiřitelných“ nepřátel revizionismu ono pozoruhodné „ale“.

„Nikdy jsme ale nebyli marxistickými sektáři,“ prohlašují Plechanov a spol., „a dobře si uvědomujeme, že je

* Viz tento svazek, s. 266—274. *Red.*

možné se s Marxem a Engelsem v té či oné otázce rozcházet, aniž by to znamenalo zpronevěru jejich názorům a odmítání jejich metody — je přitom možné zachovávat věrnost tomu i onomu.“ Následuje příklad: Cunow, sociální demokrat, se v názoru „na původ matriarchátu... částečně rozešel s Engelsem“, ale „jen chorý člověk by ho za to mohl nazvat revizionistou“.

„To, co bylo řečeno, určuje i naše stanovisko k názorům soudruha Maslova na Marxovo učení o rentě. Nesdílíme tento názor,“ (poznámka Golosu social-demokrata: „Soudruh Martynov v 1. čísle Golosu zvláště vyslovil svůj nesouhlas s tím, jak soudruh Maslov opravuje učení o absolutní rentě“) „ale nevidíme v něm revizionismus...“

Teď má čtenář před sebou myšlenkový pochod Plechanova a spol. jako na dlani. My jsme „naprosto nesmířitelní odpůrci revizionismu“, ale — „nevidíme v něm“ (v Maslovově názoru na teorii absolutní renty) „revizionismus“. Revizionismus podkopává základy Marxova učení, zatímco Maslov se rozchází s Marxem v dílčí otázce — taková je obhajoba Plechanova a spol., podepřená nakonec odkazem na H. Cunowa.

Ptáme se jen trochu uvažujícího a jen trochu nezaujatého čtenáře: Není to sofizmus? Marxova teorie absolutní renty se prohlašuje za „dílčí otázku“! S rozdílným názorem na teorii renty se *porovnává* fakt, že se Cunow „částečně rozešel“ s Engelsem v názoru na původ matriarchátu!! Plechanov a spol. zřejmě pokládají své menševiky, kterým servírují takové výklady, za malé děti. Počínat si při objasňování velice závažných, principiálních otázek jako šašek může leda člověk, který si zhola neváží ani sám sebe, ani svých čtenářů. Vždyť dokonce sám Plechanov (a spol.) začíná svůj výklad pompézní frází, v níž je revizionismus označován za podkopávání *základů* Marxova a Engelsova učení. Jak to vlastně je? Zřikají se Plechanov a spol. *tohoto* tvrzení, pokud jde o Maslova? Anebo Plechanov a spol. napsali svou poznámku, aby *utajili* své myšlenky?

Maslov v několika svých člancích a v několika vydáních

své Agrární otázky^[149] prohlásil, že 1. Marxova teorie absolutní renty je nesprávná, 2. vznik takové teorie lze vysvětlit tím, že III. díl Kapitálu je pouze „konceptem“, 3. „klesající úrodnost půdy“ je *fakt*, 4. kdyby byla správná teorie absolutní renty a nesprávný „zákon klesající úrodnosti půdy“, pak by narodníci v Rusku a revizionisté na celém světě mohli mít pravdu.

Právě tyto čtyři body byly uvedeny proti Maslovovi v článku listu Proletarij, kterým začala polemika o dané otázce. Podívejte se, jak postupovali Plechanov a spol.! Za první — velmi skromně se omezili na otázku renty, to jest úplně pomlčeli o ostatních otázkách. To snad není obhajoba revizionismu? Neusmyslí si náhodou Plechanov a spol. popírat, že revize Marxova učení o nesmyslnosti jak zákona, tak i „faktu“ klesající úrodnosti půdy „se provádí pod reakčním vlivem ideologů západoevropské buržoazie“? Za druhé — učení o absolutní rentě přirovnává k dílčí otázce, k rozchodu („částečnému“) v názoru na původ matriarchátu!

To je skutečně žonglérství, pánové! A tímto žonglérstvím maskujete svoji veřejnou obhajobu revizionismu, protože *se neodvažujete říci přímo*, že uznávání absolutní renty a popírání zákona (nebo „faktu“) klesající úrodnosti půdy *není „základem“* Marxova ekonomického učení o agrární otázce. Hájíte „svého člověka“ tím, že Marxe přizpůsobujete Maslovovi, hlásáte, že Maslov „se částečně rozešel“ s Marxem právě v tom, co tvoří *základ* Marxova učení. Tím potvrzujete to, co bylo řečeno v 33. čísle listu Proletarij* o menševických teoreticích, o těchto Famusovech^[32], kteří své služebnictvo odměňují tím, že jsou ochotni Marxovu ekonomickou *teorii* zařadit mezi „dílčí otázky“ a srovnávat ji s otázkou původu matriarchátu.

Plechanove a spol.! Jste sice „nesmiřitelní odpůrci revizionismu“, jste-li však menševik, pak se těchto strašných

* Viz tento svazek, s. 201—202. *Red.*

slov nebojte! Zajděte si do redakce Golosu a uvidíte, že pro menševiky je nesmiřitelnost velice smiřitelná — natolik smiřitelná, že je ochotna „podkopávání teorie“ klást naroveň s „rozchodem v názoru na původ matriarchátu“. Odpustky se prodávají lacino, výprodej už začal — račte dál, vážené publikum!

Ale pokračujme. Nesdílíme Maslovův názor na rentu, prohlašuje Plechanov a spol. — Martynov už měl své výhrady, píšou. „Člověk“, kterého redakce listu Proletarij nazvala „Maslovovým andělem strážným“ (tj. Plechanov), „nejednou (Slyšte!) v tisku polemizoval (podtrženo redakcí Golosu) se soudruhem Maslovem o otázkách, jež úzce souvisejí s naším agrárním programem“^[220].

Takto, doslova tak je to vytištěno v „poznámce“ Plechanova a spol.!

Soudruzí menševici, učte se od své redakce psát dementi! Dávají vám svého druhu klasickou předlohu. Mluví se o revizionismu, spor vzplanul kvůli tomu, zda to byla teoretická nesmiřitelnost, anebo jen malicherná frakční zášť, která přiměla Plechanova, aby nazval v orgánu strany řadu svých oponentů pány, a v „dementi“ se říká: Plechanov „nejednou v tisku polemizoval“ s Maslovem, jenže ne o rentě ani o Maslovových odchylkách od Marxovy teorie.

Najde se nějaký parlamentní výraz, který by charakterizoval podobné metody? Plechanov, který miluje teoretické pory a občas z nich dokáže udělat celou kampaň, ani je-
linkrát nepolemizoval s Maslovem o tom, v čem spočívá jeho revizionismus, tj. popírání absolutní renty, o tom, že Maslov považuje tuto „teorii za koncept“, o obhajobě „faktu“ klesající úrodnosti půdy, o tom, zda by narodníci a revizionisté mohli mít pravdu, kdyby byl Maslov nevrátil Marxu. O to se Plechanov nikdy nepřel, polemizoval o něčem úplně jiném, a sice o důležitých otázkách, které eť Tartuffové¹²² menševismu zaobalili do rafinovaně neasného, diplomaticky kulantního výrazu, který čtenáře

jen mate: „věci, které úzce souvisejí s naším agrárním programem“!!

Skvělé, že? Jak neblahopřát Plechanovovi a spol. k takovému zahájení obhajoby revizionismu! Jak tu nevzpomenout politikářů à la Clemenceau! Clemenceau jako „nesmiřitelný“ nepřítel reakce s ní „nejednou polemizoval“, teď však reakce jedná, a Clemenceau má výhrady a... přísluhuje. Plechanov je „nesmiřitelný“ nepřítel revizionismu. Plechanov „nejednou polemizoval“ s Maslovem (o ledačems *kromě* Maslovova revizionismu). A teď Maslov píše proti Marxovi, opakuje své argumenty proti Marxově teorii na stránkách Golosu, a Plechanov a spol. *mají* pouze *výhrady*!

Tak jen si kupujte odpustky, páni publicisté, dejte se k menševikům! Zítřka vám v Golosu dovolí vyvracet i Marxovu teorii hodnoty — s tím, že redakce si v poznámce vymíní, že „se neztotožňuje“...

„Nepokusí se Proletarij,“ ptají se nás v téže poznámce Plechanov a spol., „zduvodnit svoji myšlenku, že Maslovovy úvahy o absolutní rentě souvisejí s programem, který neuznává nacionalizaci?“ S radostí, velevážení „nesmiřitelní“! Pro začátek tu máte první stručné *zduvodnění*:

„Může ten, kdo nechápe Marxovu teorii absolutní renty, pochopit úlohu soukromého vlastnictví půdy jako překážky rozvoje výrobních sil kapitalistické společnosti?“

Poradte se s Maslovem, „nesmiřitelný“ Plechanove a spol., a odpovězte nám na *tuto* otázku, která vám poskytne vytužené *zduvodnění*!

K E D V Ě M A D O P I S Ů M

V tomto čísle listu Proletarij otiskujeme za první dopis^[214] dělníka otzovisty¹²³, uveřejněný v 5. čísle listu Rabočeje znamja^[213] s poznámkou, že redakce nesdílí jeho názory a považuje dopis za diskusní článek; za druhé dopis, který našemu listu právě došel od petrohradského dělníka Michaila Tomského^[318]. Oba dopisy uveřejňujeme v plném znění. Dobře víme, že se mohou vyskytnout zlomyslní kritikové, kteří jsou s to vytrhnout jednotlivá místa nebo věty z kontextu toho či onoho dopisu, úplně překroutit jejich smysl a vyvodit z nich závěry vzdálené úmyslům obou autorů, kteří psali své dopisy ve spěchu a za velmi nepříznivých konspirativních podmínek. Na takové kritiky však není třeba brát zřetel. Kdo se ovšem vážně zajímá, jaký je v současné době stav dělnického hnutí a postavení sociální demokracie v Rusku, ten nám jistě dá za pravdu, že oba dopisy neobyčejně charakteristicky vystihují *dva směry* mezi našimi uvědomělými dělníky. Tyto dva směry se projevují v životě všech petrohradských a moskevských sociálně demokratických organizací na každém kroku. A protože třetí směr, směr menševismu, který přímo a otevřeně, nebo skrytě, potají pohřbívá stranu, není v místních organizacích skoro vůbec zastoupen, můžeme říci, že střetávání těchto dvou uvedených tendencí je pro naši stranu *problém nanejvýš aktuální*. Proto musíme „dva dopisy“ velmi podrobně rozebrat.

Oba autoři konstatují, že naše strana prožívá nejen organizační, ale i ideově politickou krizi. To je fakt a nemělo by smysl to zatajovat. Musíme si ujasnit, co je příčinou této krize a jakými prostředky proti ní bojovat.

Začněme Petrohradem. Z celého jeho dopisu jasně vysvítá, že příčiny krize jsou podle jeho názoru dvojí. Na jedné straně nedostatek sociálně demokratických vůdců z řad dělníků samých způsobil, že téměř hromadný útěk inteligence ze strany vedl v mnoha místech k rozpadu organizací, které pak nedokázaly zorganizovat a stmelit své řady prořídle v důsledku těžkých represálií, apatie a únavy mas. Na druhé straně jsme se podle názoru pisatele v naší propagandě a agitaci přehnaně věnovali „současné situaci“, tj. soustřeďovali jsme se na aktuální revoluční taktiku, a ne na propagování socialismu a na prohloubení sociálně demokratického uvědomění proletariátu. „Dělníci se stávali revolucionáři, demokráty, jenom ne socialisty,“ a když opadla vlna všeobecně demokratického, tj. buržoazně demokratického hnutí, mnoho, velmi mnoho jich opustilo řady sociálně demokratické strany. Tento názor Petrohrad spojuje s ostrou kritikou „neopodstatněného“ „řádoby novátorského vymýšlení“ hesel a s požadavkem serióznější propagandistické práce.

Myslíme si, že autor ve své polemice zaměřené proti jedné krajnosti sám občas upadá do druhé krajnosti, celkem vzato však má nepochybně naprosto správný názor. Nedá se říci, že bylo „prohřeškem“ „dělat“ z otázek týkajících se současné situace „celé kampaně“. To je přehnané. To znamená pod dojmem *dneška* zapomínat na *včerejšek*, a autor se v podstatě sám opravuje, když přiznává, že „moment bezprostředních akcí proletariátu je ovšem výjimečná otázka“. Vezměme dvě takové akce, pokud možno značně odlišné a časově velmi vzdálené: bojkot Bulyginovy dумы na podzim 1905 a volby do II. dумы počátkem roku 1907. Mohla snad jen trochu aktivní a životaschopná proletářská strana *nesoustředit* v takové chvíli hlavní pozornost a hlavní agitaci na aktuální hesla? Mohla snad sociálně demokratická strana, která v obou případech vedla za sebou masy proletariátu, *nesoustředit* svůj vnitřní boj na hesla určující postup mas v dané chvíli? Vstoupit do Bulyginovy dумы,

nebo ji bojkotovat? Volit do II. dумы v bloku s kadety, nebo proti nim? Stačí si otázku jasně položit a připomenout si, jaká byla situace v této nedávné minulosti, a odpověď je jasná. Rozhořčený boj o to či ono heslo nebyl tehdy vyvolán nějakým „prohřeškem“ strany, to určitě ne, nýbrž objektivní nutností rychle a jednotně rozhodovat v situaci, kdy tu neexistovala zdřívějška jednotná strana, kdy se ve straně uplatňovaly dvě taktiky a existovaly dva ideové směry: maloburžoazní oportunistický a proletářský revoluční.

A rovněž tak není možné líčit situaci způsobem, jako by se tehdy socialismus dostatečně nepropagoval, jako by se tehdy nedělalo dost pro seznamování mas s marxismem. To by nebylo pravdivé. Právě v tomto období, od roku 1905 do roku 1907, se v Rusku rozšířilo takové množství seriózní teoretické sociálně demokratické literatury (hlavně překladové), která teprve přinese plody. Nebudme malověrní, nevnucujme masám svou osobní netrpělivost. *Takové* množství teoretické literatury, jaké v tak krátké době proniklo mezi panenské, socialistickou literaturou téměř nedotčené masy, se nedá strávit rázem. Sociálně demokratické knížky nezůstaly ležet. *Jsou jako sadba*. Rostou a vydají plody — možná že ne zítra ani pozítří, ale o něco později. Nejsme s to změnit objektivní podmínky narůstání nové krize, sadba však plody vydá.

Nicméně ve své hlavní myšlence má autor hlubokou pravdu. Tato pravda spočívá v tom, že se v buržoazně demokratické revoluci *nutně* do jisté míry prolínají proletářské socialistické a maloburžoazní demokratické (i oportunistickodemokratické a revolučně demokratické) prvky a tendence. První období buržoazní revoluce v kapitalisticky se vyvíjející „rolnické“ zemi *nemohlo* proběhnout, aniž by se v něm neprojevalo objektivní splývání určitých proletářských vrstev s určitými maloburžoazními vrstvami. A dnes prožíváme proces nezbytného třídění, nutné diferenciaci, *nového vyčleňování* skutečně proletářských socialistických sil,

jejich očisty od „souběžců hnutí“ (německy se jim říká *Mitläufer*), kteří se k hnutí připojili buď jen pro „přitažlivé“ heslo, nebo pro společný boj s kadety „za dumu s úplnou mocí“.

V různé míře dochází k tomuto třídění v obou frakcích sociální demokracie. Vždyť je přece pravda, že prořídly řady menševiků i bolševiků! Nebojme se to přiznat. Je ovšem nade vši pochybnost, že takový rozklad a taková demoralizace, jakou pozorujeme v řadách pravého křídla strany, její levé křídlo nepostihly. A ne náhodou: zásadová nedůslednost musela přispět k rozkladu. Události nakonec ukážou *v praxi*, kde a proč zůstalo víc organizační semknutosti, proletářské oddanosti a marxistické důslednosti. Takové spory řeší život, a nikoli slova, sliby či zaříkání. Roztříštěnost a kolísání zůstává skutečností a tu je třeba vysvětlit. A nemůže být jiné vysvětlení než nutnost *nového třídění*.

Pro ilustraci své myšlenky uvedeme několik malých příkladů: složení „lidu vězeňského“ (jak říkají právníci), tj. složení osob, které jsou ve vězení, ve vyhnanství, na nucených pracích nebo v politické emigraci. Vždyť toto složení je věrným odrazem včerejší reality. A může snad někdo pochybovat o tom, že složení „politiků“, kteří žijí v místech vzdálených i méně vzdálených, se dnes vyznačuje značnou pestrostí politických názorů a nálad, směsicí a motanicí všeho možného? Revoluce probudila k politickému životu tak široké lidové vrstvy, vynesla všude na povrch tolik nahodilých lidí, tolik „hrdinů okamžiku“^[176], tolik nováčků, že velmi mnozí z nich prostě ani nemohli mít ucelený světový názor. Ten si nelze utvořit během několika měsíců horečnatého vzruchu — a průměrná „délka života“ většiny revolucionářů v první fázi naší revoluce sotva převyšuje několik měsíců. Proto nutně muselo dojít mezi novými vrstvami, novými skupinami a novými revolucionáři, které vyburcovala revoluce, k novému třídění. A takové třídění skutečně probíhá. Například pohřeb, který

sociálně demokratické straně vystrojuje celá řada menševiků, v podstatě znamená, že se tito vážení pánové *sami pochovávají* jako sociální demokraté. My se tohoto třídění nemusíme v žádném případě obávat. My ho musíme uvítat, musíme ho podpořit. Ať si klidně fňukají slaboši, kteří budou tu a tam vykřikovat: Zase boj! Zase vnitřní třenice! Zase polemika! My na to však odpovíme: Opravdu proletářská, revoluční sociální demokracie se nikdy a nikde nevytvořila bez stále nového a nového boje. Vždyť u nás v Rusku se vytváří dokonce v nynější těžké chvíli — *a utvoří se*. Zárukou toho je jak celý kapitalistický vývoj Ruska, tak vliv mezinárodního socialismu i revoluční tendence prvního období z let 1905—1907.

V zájmu tohoto nového třídění je třeba zintenzívnit teoretickou činnost. „Současná situace“ v Rusku je totiž taková, že vysvětlování marxistické teorie, její prohlubování a rozšiřování není diktováno náladou určitých osob ani nadšením jednotlivých skupin a vůbec už ne jen vnějšími policejními podmínkami, které mnohé donutily zanechat „praktické činnosti“, nýbrž celou objektivní situací v zemi. Když si masy osvojují nové a nesmírně bohaté zkušenosti z přímého revolučního boje, stává se teoretický boj za revoluční světový názor, tj. za revoluční marxismus, heslem dne. Proto má Petrohraďan tisíckrát pravdu, když zdůrazňuje, že je nutné prohloubit propagování socialismu, rozpracovat nové otázky, všemožně podpořit a rozvinout práci kroužků, které vychovávají přímo z dělníků skutečně sociální demokraty, sociálně demokratické vůdce mas. Tady připadá obzvláště velká úloha stranickým *buňkám* — pouhá zmínka o nich přivádí Dana a spol. k epileptickým záchvatům —, a novou vděčnou úlohu by tu měli sehrát také „profesionální revolucionáři“, které intelektuální oportunisté tak nenávidí.

Avšak Michail Tomskij i zde, třebaže hájí naprosto správnou myšlenku, částečně upadá do druhé krajnosti. Nemá například pravdu, když z výčtu „závažných otá-

zek“ vylučuje poučení z tříletých revolučních zkušeností, praktické poučení z bezprostředního boje mas, závěry z revoluční politické agitace aj. Nejspíš tu jde jen o prostou mezeru v autorově výkladu nebo o dílčí chyby zaviněné spěšnou prací. Seznámení co nejširšího okruhu dělníků s tímto hodnocením a s těmito závěry je mnohem důležitější než otázka „místních soudů“, „místní samosprávy“ a podobných „reform“ ve stolypinovském Rusku, o nichž s takovou oblibou žvaní byrokrati a liberálové. Takové „reformy“ jsou za černosotňovské dумы a černosotňovského samoděržaví nutně jen pro smích.

Michail Tomskij má ovšem plnou pravdu, když rozhodně odsuzuje „rádoby novátorské vymýšlení hesel“ vůbec a zvláště pak taková hesla jako Pryč s dumou! nebo Pryč s frakcí! Má tisíckrát pravdu, když proti této „rozpačitosti“ staví důslednou sociálně demokratickou organizační, propagandistickou a agitační práci zaměřenou k upevnění sociálně demokratické strany a jejích tradic, které jsou trnem v oku oportunistům, k zlepšení kontinuity v práci a k rozšíření a posílení vlivu této strany, dřívější strany (vám na zlost, redaktoři oportunistického Golosu!) na proletářské masy.

Teď přejděme k dopisu Moskvana a ke kritice ústředního bodu tohoto dopisu, tj. tolik diskutovaného „otzovismu“. Od té doby, co menšina bolševiků předložila na moskevské konferenci svou známou rezoluci^[257] k této otázce (viz Proletarij, č. 31), vyslovili jsme se v Proletariji už nejednou proti otzovismu. Nyní máme před sebou první pokus — rovněž menšiny moskevských bolševiků — o systematické zdůvodnění otzovismu. Prozkoumejme tedy toto zdůvodnění.

Soudruh otzovista vychází ze správného předpokladu, že objektivní úkoly buržoazně demokratické revoluce v Rusku nejsou vyřešeny, že „revoluce není zlikvidována“. Z tohoto správného předpokladu však vyvozuje nesprávné závěry. Táže se: „Čemu se má naše strana přizpůsobovat:

letům stagnace, anebo novému společenskému rozmachu?“ Tady už začíná chybovat. Z toho, že revoluce není zlikvidována, vyplývá pouze, že nutně musí dojít k novému buržoazně demokratickému rozmachu, a nic víc. Nevyplývá z toho ani, že se při tomto rozmachu bude *plně* opakovat staré seskupení buržoazně demokratických sil (přeskupení si může vyžádat delší dobu, než by nám a našemu oponentovi bylo milé), ani to, že „společenský rozmach“ (spíše by se mělo říci: revoluční rozmach) není možný dejme tomu po *roce* stagnace. Prožili jsme nejméně rok stagnace a stagnaci prožíváme i dnes. Soudruh otzovista sám uznává, že „je těžké, ba dokonce nemožné zjistit, jaký *bude* ten vnější impuls, který *uvede do pohybu*... masy“. A nejen to. Pisatel sice vyzývá stranu, aby „přizpůsobila naši taktiku a organizaci právě jí,“ (revoluci, tj. revolučnímu rozmachu) „a nikoli prohnilým politickým poměrům, které právě prožíváme“, ale sám navrhuje přebudovat organizaci se zřetelem k prohnilým poměrům, k zbesilým policejním represáliím, ke skutečnosti, že není možný přímý a bezprostřední styk výborů s dělnickými masami. Za rozmachu by pisatel nepochybně nenavrhoval takový organizační plán, nestavěl by jej na první místo. *Ve skutečnosti* tedy sám popírá své vlastní pojetí otázky a svou *praxí* koriguje vlastní *teorii*. Je tomu tak proto, že teoretický předpoklad vyložil nesprávně. Je-li nový rozmach nevyhnutelný, vyplývá z toho, že je nutné zachovat i starý program i stará revoluční hesla veškeré naší práce v masách, že je nutné systematicky připravovat stranu i masy k novým revolučním bitvám. Nevyplývá z toho však, zda už k tomuto rozmachu došlo, nebo ne, máme-li „se přizpůsobovat“ jeho počátku, nebo jeho vyvrcholení. Jak v roce 1897, tak v roce 1901, ba i počátkem roku 1905 bylo naprosto správné tvrzení, že nový revoluční rozmach (po slabém rozmachu z počátku šedesátých a z konce sedmdesátých let) je nevyhnutelný, ale revoluční sociální demokraté dokázali v těchto třech údobích přizpůsobovat

svou taktiku různým podmínkám narůstající krize. V roce 1897 jsme odmítali „plán“ generální stávky jako frázi, a měli jsme pravdu. V roce 1901 jsme nevytyčovali jako aktuální heslo povstání. Po 9. lednu 1905 však revoluční sociální demokracie správně vytyčila jako aktuální jak toto heslo, tak masovou stávku. Tím vůbec nechceme říci, že nový rozmach bude nutně (či dokonce „pravděpodobně“) stejně pomalý. Naopak, všechny fakty a veškeré zkušenosti z revolucí v Evropě nás opravňují očekávat nesrovnatelně rychlejší tempo než v letech 1897—1905. Avšak skutečnost, že v různých *údobích* rozmachu revoluční sociální demokracie *vždy* vytyčovali jako aktuální různá hesla, nikdo nepopře. Chybou soudruha otcovista je, že na tyto zkušenosti revoluční sociální demokracie zapomíná.

Dále: když soudruh otcovista začíná mluvit o naší frakci v dumě, vychází z předpokladu: „Přirozeným vrcholným oddílem strany, jejím takříkajíc diplomatickým představitelem je frakce v dumě.“ To není pravda. Pisatel zveličuje význam a úlohu frakce. Nesmírně její úlohu po menševicku přehání — nadarmo se přece neříká, že krajnosti se přitahují! Menševici z názoru, že frakce je „vrcholným oddílem“ strany, vyvozují závěr, že strana se musí přizpůsobit frakci. Otcovisté z názoru, že frakce je „vrcholným oddílem“ strany, vyvozují závěr, že je pro stranu zhoubné, má-li tak špatný „vrcholný oddíl“. Předpoklad menševiků ani otcovistů není správný. Nikdy a za žádných podmínek, dokonce ani za „nejideálnější“ buržoazně demokratické republiky, nemůže revoluční sociální demokracie uznat svou parlamentní frakci za „přirozený vrcholný oddíl“ strany, ani za *svého* „diplomatického představitele“. Tento názor je od základu chybný. Neposíláme poslance do buržoazních a buržoazně černosotňovských zastupitelských institucí kvůli nějaké diplomacii, ale proto, aby tam vyvíjeli určitý druh stranické činnosti a pomáhali tak straně, aby vedli agitaci a propagandu ze zvláštní tribuny. Dokonce i za opravdu „ideálnější“ demokratického volebního práva

bude parlamentní frakce dělnické strany vždy nějak po-
znamenána obvyklým buržoazním způsobem voleb, na-
příklad vždy bude „intelektuálštější“ než strana jako celek,
a proto frakci nikdy neuznáme za „vrcholný oddíl“ strany.
Frakce není generální štáb (je-li dovoleno užít vedle pi-
satelova „diplomatického“ přirovnání přirovnání „vojen-
ské“), ale spíše oddíl trubačů v jednom případě a průzkum-
níků v druhém nebo jedna z organizací některého pomoc-
ného „druhu zbraně“.

Soudruh otzovista přeměnil frakci z *pomocné stranické
organizace* ve „vrcholný oddíl“ strany proto, aby *zveličením*
významu frakce přisoudil činnosti našeho oddílu, který
jsme poslali do buržoazní černosotňovské dumy, od základu
nesprávný charakter.

Možná že by však pisatel netrval na tomto „vrcholném
oddílu“. Na jiném místě svého článku sám správně říká:
„Jedním z hlavních důvodů k účasti strany ve volbách
bylo, že spoléhala na propagandistickou a agitační úlohu
tribuny dumy.“ To je správné a pisatelova námitka proti
tomuto správnému tvrzení zvláště jasně dokazuje, že nemá
pravdu: „Skutečnost však ukázala,“ píše, „že agitace v III.
dumě nevede k ničemu, za prvé pro složení skupiny samé,
za druhé vzhledem k naprosté lhostejnosti mas ke všemu,
co se děje ve zdech Tauridského paláce.“

Pusťme se do rozboru tohoto tvrzení, neobyčejně bohaté-
ho na chyby, od konce. Agitace nevede k ničemu *vzhledem*
k naprosté lhostejnosti mas ke všemu, co se děje v dumě.
Cože? Jak to? Z toho přece vyplývá, že podle této prapo-
divné logiky není třeba „odvolat“ frakci, nýbrž masy —
vzhledem k jejich „lhostejnosti“. V dumě se totiž provádí,
jak všichni víme, politika samoděržaví, politika podporo-
vání carismu černosotňovským statkářem a okťabristickým
velkokapitalistou, politika přisluhování liberálního kadet-
ského žvanila carismu. Být lhostejný „ke všemu, co se děje
ve zdech Tauridského paláce“, znamená být lhostejný k sa-
moděržaví, k celé vnitřní i zahraniční politice samoděržá-

ví! Pisatel zase uvažuje v duchu menševismu naruby. „Jsou-li lhostejné masy, musí být lhostejní i sociální demokraté.“ My jsme však strana, která *vede* masy k *socialismu* a vůbec nepodléhá žádné změně v náladě nebo depresi mas. Všechny sociálně demokratické strany prožívaly občas období, kdy masy byly apatické nebo se daly strhnout nějakou chybou, nějakou módou (šovinismem, antisemitismem, anarchismem, boulangérismem¹²⁴ apod.), avšak důslední revoluční sociální demokraté nikdy nepodléhají změnám v náladě mas. Je možné a nutné kritizovat špatnou politiku sociálních demokratů v III. dumě, pokud tam špatnou politiku provádějí, ale říkat, že agitace nevede k ničemu *vzhledem k* naprosté lhostejnosti mas, znamená neuvažovat sociálně demokraticky.

.Nebo snad „naprostá lhostejnost mas“ neznámá lhostejnost k politice carismu vůbec? To znamená, že masy, lhostejné ke všemu, co se děje v dumě, *nejsou lhostejné* řečněme k projednávání otázky pouličních demonstrací, nových stávek, povstání, vnitřního života revolučních stran vůbec a zejména sociálně demokratické strany? V tom je právě autorova chyba, že zřejmě uvažuje takhle, ale *nemůže* říkat tak vyložený nesmysl přímo! Kdyby opravdu mohl říci a dokázat, že masy nejsou v dané chvíli ani trochu lhostejné k politice vůbec, nýbrž naopak mnohem živěji se zajímají o aktivnější formy politiky, pak by věc pochopitelně vypadala jinak. Kdybychom byli místo roku stagnace, úpadku a rozkladu všech sociálně demokratických a všech dělnických organizací prožili rok zjevného zájmu mas právě o bezprostřední revoluční formy boje, pak bychom sami jako první přiznali, že jsme se zmýlili. Neboť trvat za každou cenu a vždy — bez ohledu na podmínky revoluční situace — na zastoupení v jakékoli zastupitelské instituci mohou jen menševičtí „parlamentní kretění“, kteří farizejsky zavírají oči před Marxovými, Lassallovými a Liebknechtovými zkušenostmi z revolučních období. Otázku zastoupení v III. dumě nebo jejího bojkotu musí mar-

xisté, jako každou politickou otázku, stavět *konkrétně*, a ne abstraktně, musí přitom brát v úvahu *celou* revoluční situaci, a ne se jen řídit ubohoučkým úsudkem: „Existuje-li zde zastupitelská instituce, je třeba zastupovat.“ Kdyby se masy živě zajímaly o politiku, znamenalo by to, že existují objektivní podmínky pro narůstání krize, tj. znamenalo by to, že už tu je určitý rozmach a že by se při jeho určité síle nálada mas nepochybně projevila v *masové akci*.

Pokud jde o tuto poslední otázku, sám soudruh otzovista přiznává: „Každá změna v její činnosti“ (frakce) „úzce souvisí se změnou režimu, na který dnes nejsme s to působit...“ Proč si soudruh otzovista myslí, že dnes nejsme s to nejen změnit režim, ale ani na něj *působit*? Zřejmě proto, že jako sociální demokrat má na zřeteli výhradně akce proletářských mas a takové akce *dnes* považuje za nemožné a řeči o nich za bezpředmětné. Podívejte se však, jak přitom „svaluje vinu na nevinného“, tj. jak obrací argument, jenž svědčí proti otzovismu, proti nám.

Soudruh otzovista píše: „*Odstraňte* policejní bariéry, které oddělují poslance od mas, donuťte frakci, aby vystupovala ostřeji a důrazněji, prostě — organicky spojte její činnost s životem proletariátu, a pak snad dělníci uznají její pozitivní stránky; protože však každá změna v její činnosti úzce souvisí se změnou režimu, na který dnes nejsme s to působit, musíme se vzdát všech snů o rozšíření a prohloubení práce frakce!...“

Podmiňuje-li se rozšíření a prohloubení práce frakce „odstraněním policejních bariér“, proč se tedy v závěru říká „vzdejte se snů o zlepšení frakce“, a nikoli vzdejte se snů o odstranění policejních bariér?? Pisatel postupuje zjevně nelogicky a jeho úvahu je nutné opravit takto: Je nezbytné neúnavně usilovat o zlepšení veškeré stranické práce a celého spojení strany s masami; výsledkem toho pak určitě bude i odstranění policejních bariér, ale především posílení styku strany s frakcí a působení strany na frakci. Pisatel jako by od nás — pantiotzovistů — požadoval, abychom *my*

„odstranili policejní bariéry“, a pak by snad byl ochoten vzdát se otzovismu. Což není jasné, že takto staví na hlavu skutečnou souvislost a vzájemnou závislost politických jevů? Dejme tomu, soudruhu otzovisto, že byste měl snad pravdu, kdyby masy mohly „ihned“ nejenom „zapůsobit na režim“ (každá zdařilá politická demonstrace působí na režim), ale i odstranit bariéry — tj. kdyby masy mohly *hned* odstranit „bariéry“ III. dumy, pak by snad revoluční sociální demokracie ani nemusela do této dumy posílat svůj oddíl. Snad. Jenže vy sám říkáte, že tomu tak není; sám uznáváte, že za daných okolností je zapotřebí ještě důkladná a houževnatá přípravná práce, aby se tato možnost stala skutečností.

„Složení frakce“, říkáte. Kdyby se odvolání frakce navrhovalo proto, aby se tím dosáhlo *změny* v jejím složení, pak by tento argument zasluhoval, aby byl prozkoumán z hlediska toho, zda se nějak zlepší složení frakce při nových volbách po rezignaci nynější frakce. Pisatel však nic podobného nesleduje. Chce nejen odvolat frakci z dumy, ale vůbec zlikvidovat jakékoli zastoupení sociální demokracie ve III. dumě, neboť zastoupení v ní prohlašuje za chybu. Zdůvodňuje-li tedy sociální demokrat otzovismus „složením frakce“, projevuje naprosto neodpustitelnou malomyslnost a malověrnost. Naše strana dosáhla toho, že jsme donutili černosotňovce zvolit z řad dělnických volitelů naše stranické kandidáty, sociální demokraty. A my snad máme pochybovat, že tito dělníci, členové strany, dokážou v dumě prostě a jasně vyložit svůj socialismus? Máme snad kapitulovat po několika měsících boje proti buržoazním „znalcům“¹²⁵ (viz dopis o frakci²¹¹) otištěný v tomto čísle, v němž je skvěle popsáno zlo, které tito lidé páchají)? Máme snad svou stranu považovat za nezpůsobitou v období dočasného klidu a stagnace kandidovat sociálně demokratické dělníky, kteří by dovedli veřejně vyložit svůj socialismus? To není politika, to je nervozita. Největší vinu na tom má ovšem sama naše frakce

v dumě, protože právě svými závažnými chybami a jedine těmito chybami způsobuje, že nespokojenost s ní vede až k otzovismu. My však nepřipustíme, aby nás oprávněná nespokojenost strhla k nesprávné politice. To nepřipustíme. Musíme a budeme houževnatě a vytrvale usilovat o sblížení strany s frakcí, o zlepšení práce frakce. Nezapomeneme, že zkušenosti mezinárodní sociální demokracie skýtají příklady mnohem delšího a mnohem ostřejšího boje frakce se stranou než u nás za III. dумы. Vzpomeňte si na Němce. V době platnosti výjimečného zákona došlo u nich až k tomu, že frakce udělala řadu nejnehoráznějších protistranických, oportunistických kroků (odhlasování subvence pro lodní dopravu atd.). Strana vydávala svůj týdenní ústřední orgán v cizině a pravidelně jej dopravovala do Německa. Přes zběsilou policejní perzekuci, přesto, že z objektivních příčin byla situace v Německu méně revoluční, než je v současném Rusku, byla organizace tehdejších německých sociálních demokratů nepoměrně širší a pevnější než nynější organizace naší strany. Strana německých sociálních demokratů vedla dlouhý boj proti své frakci a dovedla jej až k vítězství. Nejspíš stoupenci „mladých“, kteří místo aby usilovali o zlepšení práce frakce, jen hystericky povykovali, skončili, jak víme, velmi špatně. A vítězství strany se projeвило v tom, že se jí frakce podřídila.

U nás boj strany s frakcí za nápravu jejích chyb teprve začíná. U nás se dosud nekonala jediná stranická konference, která by frakci rozhodně a jasně řekla, že musí v těch a těch konkrétně stanovených směrech korigovat svou taktiku. Nemáme ještě pravidelně vycházející ústřední orgán, který by jménem celé strany sledoval každý krok frakce a usměrňoval ji. Naše místní organizace udělaly na tomto úseku činnosti — v agitaci mezi masami, v souvislosti s každým vystoupením sociálních demokratů v dumě, kdy je třeba vysvětlit, jakých chyb se kdo ve svém vystoupení dopustil — ještě velmi, velmi málo. A nás teď bude někdo vyzývat, abychom nad tím mávli rukou, uznali

boj za beznadějný a vzdali se využití tribuny dumy za situace, jaká je roku 1908. Ještě jednou opakují: to není politika, to je nervozita.

Říkáte, že projevy jsou nevýrazné. Pokud však jde o „výrazné projevy“, je třeba rozlišovat dvě věci: za první špatnou informovanost strany a za druhé velmi vážnou zásadní chybu v samotném pojetí výrazných projevů vůbec.

K první otázce je třeba říci, že dosud všichni, kdo chtěli frakci věcně kritizovat, upozornili na řadu nepochybně závažných chyb (deklarace; odhlasování miliónů pro Švarce; porada s lidovými demokraty; uznání náboženství za soukromou věc vůči *straně*; fakt, že se frakce nevyslovila k interpelaci z 15. října 1908^[44]; že jasně nekritizovala kadety atd.). Přecházet tyto chyby mlčením, jako to dělají menševici, kteří shledávají, že je všechno v naprostém pořádku — až na Čilikinův projev —, je zcela nepřístojné. Tyto chyby nesmíme přecházet mlčením, ale musíme je vysvětlovat veřejně, v našich místních i jiných tiskových orgánech, na každé schůzi i v agitačních letáčích rozšiřovaných mezi masami po každém vystoupení. Pro věcnou kritiku frakce a pro to, abychom s touto kritikou seznámili proletářské masy, jsme dosud udělali velice málo. A v tomto směru musíme všichni a všude přiložit ruce k dílu. A až tak učiníme, poznáme, že frakce v celé řadě svých vystoupení, a zejména ve formulacích, že je třeba přejít k řešení aktuálních problémů — ve formulacích vypracovaných ostatně podle pokynů zástupců ÚV a s jejich souhlasem —, vykládá program SDDSR *správně*; tyto projevy a formulace jsou otištěny v protokolech dumy a v příloze k listu *Rossija*¹²⁶, ale v naší masové agitaci jsme je dosud nevyužili ani z jedné setiny. Frakci je třeba kritizovat, o tom není spor; nebylo by poctivé zamlčovat její chyby. Je však také zapotřebí, abychom my všichni upevňovali i místní organizace a rozvíjeli agitaci s tím, že využijeme každého vystoupení frakce. Jedině spojení té i oné práce je činností

skutečně hodnou důsledných revolučních sociálních demokratů, jedině takové spojení nám pomůže překonat „prohnilé poměry“ a urychlit nástup nového rozmachu.

Dále. Pisatel zdůrazňuje, že „projevy jsou nevýrazné“, a říká, že „se vytvořila představa (U koho? U několika *mitläuferů*, kteří nechápou abecedu marxismu?), že se sociální demokracie smířila s daným stavem věcí a pomýšlí na pokojnou kulturní práci; existence frakce jako by se stala důkazem, že revoluce je pohřbena ne-li slovy, tedy... ve skutečnosti. Nechť je tento názor jakkoli nesprávný, nemůžeme jej vyvrátit argumenty, nýbrž fakty.“ A jako jediný „fakt“, který by měl přispět k „přebudování“ veškeré taktiky „zdůrazňující“ masám vztah sociálních demokratů k dumě, pisatel navrhuje odvolání frakce! Odvolání frakce se tedy považuje za „fakt“, který vyvrací „pohřeb revoluce“, za „výrazný projev“ *zdůrazňující* novou taktiku!

K tomu můžeme jen říci, že pisatel nesprávně chápe všeobecný význam „výrazných projevů“ a „přitažlivých“ hesel. Když jsme my, bolševici, bojkotovali v roce 1905 Bulyginovu dumu, bylo toto heslo správné nikoli pro svou „přitažlivost“, nýbrž proto, že *správně* vystihovalo *objektivní* situaci: narůstající rozmach, který se carismus pokoušel utlumit příslibem poradní dumy. Když jsme v létě 1906 prosazovali heslo „Ať výkonný výbor levice podporuje povstání, a ne požadavek vytvořit kadetskou vládu!“, bylo toto heslo správné nikoli pro svou „přitažlivost“, nýbrž proto, že *správně* vystihovalo *objektivní* situaci: události ukázaly, že kadeti boj brzdili, že jejich tajné jednání s Trepovem v červnu 1906 bylo jen manévrem vlády, že *skutečná* bitva se odehrála a musela se odehrát na jiné půdě, po rozeznání dumy, a sice na půdě ozbrojeného boje (Sveaborg a Kronštadt jakožto vyvrcholení vojenských a rolnických vzpour). Když jsme v roce 1907 prosazovali heslo „Ne v bloku s kadety, nýbrž proti nim!“, bylo toto heslo správné nikoli pro svou „přitažlivost“, ale proto, že *správně* vystihovalo *objektivní* situaci. Jak volby v Petrohra-

dě, tak veškeré hlasování (a rozpravy) v II. dumě dokázaly, že „černosotňovské nebezpečí“ byla fikce a že *ve skutečnosti* se bojovalo proti kadetům a reakci dohromady, a nikoli společně s kadety proti reakci.

Jistěže se k nám za revoluce přimkla řada lidí nikoli proto, že by chápali *marxistické* kritérium správnosti hesel a taktiky sociální demokracie, ale jen pro jejich „přitažlivost“. Že u nás dnes, za odlivu vlny, zůstávají a zůstanou jen opravdoví marxisté, to nás neleká, to nás naopak těší. A my vyzýváme soudruha oتزovistu, aby se pozorně zamyslel nad svou úvahou: Pohřeb revoluce nelze vyvracet slovy, nýbrž fakty — *proto* odvolejme frakci! To je od základu nesprávná úvaha. Odvolání frakce jakožto *zdůrazňování* toho, že revoluce není pohřbena, znamená *pohřbívat* ty „revolucionáře“, kteří jsou schopni provádět takovou politiku. Taková „revolučnost“ je totiž výrazem bezradnosti a bezmocnosti při tak obtížné, nesnadné a zdlouhavé práci, která je „dnes“ diktována objektivními podmínkami a kterou nemůžeme odbýt mávnutím ruky, ani se z ní vykrotit slovy.

Na závěr ukážeme, že soudruh oتزovista sám na konci svého dopisu navrhuje *v pěti* bodech takový plán práce pro nejbližší období, který správně vystihuje naléhavé úkoly a *vyvrací* jeho nesprávnou taktiku. Ještě jednou: *praxe* soudruha oتزovisty je lepší než jeho teorie. Má jistě pravdu v tom, že potřebujeme pevnou ilegální organizaci. Nebude pravděpodobně trvat na nanejvýš nepraktickém „jmenování“ členů výborů ústředním výborem. Nezapomínejme, že na místo profesionálního revolucionáře z řad inteligence nebo spíše jemu na pomoc přichází profesionální revolucionář z řad sociálně demokratických dělníků (ať se nad tím menševici sebevíce rozčilují, je to fakt), takže se nová ilegální organizace nebude úplně podobat a nesmí se *úplně* podobat staré. Domníváme se také, že formulace „odtrhovat od sebe stranické buňky“ v poslední větě prvního bodu je náhodná neobratnost a není třeba

se jí zbytečně chytat. Ilegální sociálně demokratická organizace dnes od sebe opravdu neodtrhne izolované buňky, ale sblíží je. Soudruh otcovista má plnou pravdu, zdůrazňuje-li mimořádný význam socialistické propagandy a „dotazníkového systému“ agitace. „Živé spojení mas se stranou“, „zapojování mas do diskusí o agitačních heslech“ — to je opravdu *aktuální*. Uznání *takové* aktuálnosti dosvědčuje lépe než všelijaké úvahy a navzdory všelijakým „řádoby novátorsky vymyšleným“ (jak to výstižně vyjádřil M. Tomskij) heslům, že vývoj událostí nám všem, antiotcovistům i otcovistům, ukládá *jeden* naléhavý praktický úkol, jedno „heslo“ revoluční sociální demokracie: ideově upevňovat socialistické hnutí, organizačně upevňovat ilegální dělnickou stranu, jejíž vůdci budou přímo z řad dělníků, rozvíjet všestrannou sociálně demokratickou agitaci v masách. *Tato* práce, když se do ní pustíme co nejsvorněji, nás všechny semkne, povzbudí, ukázní a napraví naši frakci v dumě lépe než desítky pouhých ultimát, stane se živější; obnoví ovzduší revoluční odhodlanosti; naučí nás přesně odhadovat růst rozmachu a určovat jeho příznaky; rozvane jako prach všechna mrtvá, vykonstruovaná a „řádoby novátorsky vymyšlená“ hesla otcovismu!

Proletarij, č. 39
13. (26.) listopadu 1908

Podle textu listu Proletarij

R O Z P R A V A
O A G R Á R N Í O T Á Z K E
V I I I . D U M Ě

Téměř měsíc trvající rozprava o agrární otázce v III. dumě poskytla neobyčejně bohatý materiál ke studiu současného stavu agrární otázky, výsledků revoluce a úkolů proletariátu. Pokusíme se vyvodit z tohoto materiálu hlavní závěry. Sami řečníci se rozdělují do čtyř skupin: pravice, kadeti, rolníci a sociální demokraté. Rozdíl mezi „pravíci“ v úzkém slova smyslu a oktábristy se zcela stírají. Rolníci vystupují očividně jako jeden politický směr v agrární otázce, přičemž rozdíl mezi pravícově orientovanými rolníky a trudovíky spočívá v pouhé názorové nuanci uvnitř jednoho směru. Rozebereme stanovisko každé z těchto skupin. (Číslice v závorkách znamenají stránky stenografických záznamů^[309] v příloze k listu Rossija.)

Jak se dalo čekat od černosotňovských „parlamentníků“, pravice a oktábristé se vynasnažili podstatu své agrární politiky zaneřádit právníkou kazuistikou a archívním balastem; hlásají totiž, že zákon^[326] z 9. XI. 1906 souvisí s článkem 12 všeobecného výnosu o rolnících^[224] (který dává rolníkům právo žádat po výkupu, aby jim byl přidělen pozemek do soukromého vlastnictví) a dále s článkem 165 Výnosu o výkupu^[223] aj. Šidlovskij, který si chce hrát na „liberála“, dokazoval, že zákonodárství hraběte D. Tolstého o nezczitelnosti přidělů aj. bylo v rozporu s „duchem“ roku 1861, kdežto zákon z 9. XI. 1906 je s tímto duchem v souladu. To vše je pouhý humbuk, jehož cílem je odvést pozornost rolnictva a zamlžit podstatu věci. Kadeti, jak uvidíme dále, pořádně sedli na lep černosotňovcům; nám socialistům pak postačí několika slovy po-

ukázat na to, jak tlustou vrstvu kancelářského prachu je třeba setřít z projevů pánů Šidlovských, Lykošinů a dalších lokajů černosotňovské carské kliky, abychom rozpoznali skutečný obsah jejich agrární politiky. Pan Lvov I., který se tuším vydává za stoupence Strany pokojné obnovy, ale ve skutečnosti je pravý černosotňovec s manýrami à la pan Struve, vyjádřil tento obsah ze všech nejjasněji: „Mezi rolníky,“ prohlásil tento přísluhovač statkářů, „vznikly dva elementy: bezprávná osobnost a svémocný dav. (Potlesk zprava i ve středu)... Takové složení mas znamená hrozbu pro právní“ (rozuměj: statkářský) „stát. (Potlesk zprava i ve středu)... Půda musí patřit všem pracujícím, půda je jako vzduch a voda; přišli jsme sem domáhat se půdy a svobody.“ To byl dominující hlas. A tento hlas, z něhož přímo číší pověry a předsudky zahnízděné mezi rolnickými masami, tento hlas nám prozrazoval pověrečnou představu o moci, která může jedněm brát a druhým dávat... „Vzpomeňme si, co se tu říkalo,“ pokračuje pan Lvov a připomíná předchozí dumy, „je mi zatěžko na to vzpomínat, ale řeknu vám, musím vám říci, o čem se mluvilo v agrární komisi. Představte si, že dokonce i to, že by měly zůstat nedotčeny alespoň zelinářské zahrady, alespoň sady, se setkala s nepředstavitelnými protesty, se silným odporem a bylo to schváleno jen nepatrnou většinou hlasů; když se mluvilo o tom, aby byly zastaveny veškeré transakce s půdou, nejen hypoteční půjčky v šlechtické bance, nejen prodej rolnické bance, ale i koupě a prodej, dokonce i darování a dědění půdy, tu nás, pánové, jímá strach, doslova strach — nikoli o zájmy statkářů, nýbrž strach o existenci a osud státu. (Potlesk ze středu i zprava. Výkřiky: „Bravo!“) Na takovém základě není možné vybudovat moderní kapitalistický stát“ (293).

Statkářský stát začal jímá „strach“ o vlastní existenci, „strach“ z „hlasu“ (a hnutí) rolnických mas. Jiný než na zachování statkářské, tj. feudální držby půdy založený kapitalismus si tito pánové vůbec nedovedou představit! Že

se kapitalismus rozvíjí nejšíře, nejsvobodněji a nejrychleji, je-li zcela odstraněno veškeré soukromé pozemkové vlastnictví, o tom „vzdělaní“ páni Lvovové nikdy neslyšeli!

Abychom mohli agitovat mezi masami, je naprosto nutné znát pasáže z projevů Šidlovského, Bobrinského, Lvova, Golicyna, Kapustina a spol.: dosud jsme viděli, že samoděržaví vydává téměř výlučně příkazy a nařízení a že zřídkakdy vydává prohlášení v duchu Ugrjuma-Burčejeva¹²⁷. Teď tu organizovaní zástupci vládnoucích tříd otevřeně obhajují statkářskou monarchii a černosotňovskou „ústavu“, a tato obhajoba skýtá velmi cenný materiál pro probuzení lidových vrstev, které jsou politicky nevědomělé nebo lhostejné. Zmíníme se stručně o dvou zvlášť významných okolnostech. Za prvé, když pravice vysvětluje svůj politický program, neustále staví před posluchače živého nepřítele, proti němuž bojuje. Tímto nepřítelem je revoluce. „Strach“ z revoluce, který tak nepokrytě vyjádřil hloupý Lvov, prosakuje stejně nepokrytě u *všech*, kdo s nenávistí, zlobou a skřípěním zubů na každém kroku vzpomínají na nedávnou minulost. Skutečnost, že se *všechny* otázky formulují přímo z pozic *kontrarevoluce*, že se *všechny* úvahy podřizují jedné hlavní a zásadní úvaze, boji proti revoluci, obráží hlubokou pravdu, takže projevy pravice jsou mnohem cennějším materiálem (jak pro vědeckou analýzu současného stavu, tak pro agitaci) než projevy polovičatých a zbabělých liberálů. Nezkrotná zuřivost, s jakou pravice útočí na revoluci, na konec roku 1905, na povstání, na první i druhou dumu, ukazuje lépe než všechny dlouhé úvahy, že ochránci samoděržaví vidí před sebou *živého* nepřítele, že boj proti revoluci nepovažují za skončený, že možnost recidivy revoluce neustále vyvstává před nimi jako reálná a bezprostřední hrozba. Proti mrtvému nepříteli se takhle nebojuje. Proti mrtvému nechová nikdo takovou nenávist. Tento společný duch všech projevů pravice naivně vyjádřil prostoduchý pan Balaklejev, když prohlásil, že zákon z 9. listopadu nelze pochopi-

telně odmítnout, neboť je projevem nejvyšší vůle, ale zároveň řekl: „Páni členové Státní dumy! Žijeme v době revoluce, která podle mého hlubokého přesvědčení ještě zdaleka neskončila“ (364). Pan Balaklejev se bojí „revolučního původu“ zákona z 9. XI., bojí se, aby neroznítil nový boj. „Prožíváme těžkou krizi,“ řekl dále, „a nevíme, jak skončí. Rýsují se před námi ty nejchmurnější obrazy, ale naší povinností je nepodporovat mezi lidem zmatek a nespáry.“

Druhá, obzvlášť závažná okolnost se týká ekonomického a speciálně agrárního programu pravice. Je to její obhajoba soukromého pozemkového vlastnictví *rolníků*, obhajoba, která se vine jako červená nit všemi jejími projevy až po projev arcipopa Mitrofanušky (biskupa Mitrofana), který vystoupil hned po referentovi. Patrně chtěl trochu postrašit demokratické, ale zakřiknuté vesnické „báfušky“* a s komickou snahou překonat v sobě návyk dělat ze sebe člověka božského a zvyk používat seminárního jazyka („na počátku byla občina“) „promluvil“ takto: „Život se vyvíjí ve směru stále větší a větší individuality osobnosti“; „za prospěšný nutno uznat nový styl života rolníků našich dle vzoru západoevropských farmářů“ (69).

Je otázka, proč třída statkářů a třída kapitalistů tak energicky obhajuje ve II. i ve III. dumě soukromé pozemkové vlastnictví *rolníků*. Snad jen proto, že je to „poslední vládní nařízení“? Samozřejmě že ne! Toto nařízení napověděla a vnukla Rada spojené šlechty¹²⁸. Statkáři a kapitalisté moc dobře znají nepřítel, proti kterému budou muset bojovat, moc dobře cítí, že *revoluce spojila* vítězství statkářských zájmů s vítězstvím soukromého pozemkového vlastnictví vůbec a vítězství rolnických zájmů s odstraněním soukromého pozemkového vlastnictví vůbec, jak statkářského, tak rolnického. Spojování soukromého vlastnictví přídělové půdy se společenským vlastnictvím vyvlastněné

* Báfuškou venkovští lidé uctivě oslovovali svého kněze. Čes. red.

statkářské půdy je nepodařený výmysl kadetů a menševiků. *Ve skutečnosti* se bojuje o to, zda budou nové Rusko budovat statkáři (to není možné jinak než na základě všech forem soukromého vlastnictví půdy), anebo rolnické masy (což v polonevolnické zemi není možné bez odstranění soukromého vlastnictví *jak* statkářské, *tak* přidělové půdy).

Přejdeme ke kadetům. Jejich projevy se liší od projevů pravice i levice snahou smířit nesmiřitelné, uvelebit se na dvou židlích. Jedině v té části projevu pana Miljukova, kdy mluvil jako *historik*, a nikoli jako *kadet*, máme k dispozici skvělý soubor údajů o historii Rady spojené šlechty, údajů, jejichž shrnutí dělá čest každému *demokratovi*. Celkově však Šingarjov, Berezovskij, Miljukov, Bobjanskij a Rodičev sedli na lep černosotňovci panu Šidlovskému a s přehnanou horlivostí mátlí hlavy posluchačům právníkou kazuistikou, řečnili o „spravedlnosti“ podle římského práva („pro větší vážnost“ Rodičev dokonce použil latinské slovo: *aequitas!* „*My*“ jsme se přece na univerzitě leč čemu učili!) a snižovali se k opovržením hodnému patolízalství. Pan Šingarjov bájil o tom, jak „si váží“ Stolypinova lokaje Lykošina, a dokazoval, že k nucenému zcizení dochází v zemích, kde se „instituce soukromého vlastnictví strážejí jako svátost“. Ze všech projevů kadetů zaznívá tón opozice proti zákonu z 9. listopadu, motivovaný „opatrností“. Nám bolševikům vytýkali, že kadety očeřujeme, když je nazýváme liberálními statkáři. Ve skutečnosti jsou horší. Jsou to liberální *ouřadové*. Nelze si ani představit větší demoralizování *demokratického* smýšlení mas než toto vystoupení strany takzvaných „demokratů“ ve Státní dumě, kteří ve svých projevech *tlumí* boj, hlásají úřednickou „opatrnost“ a nestoudně vychvalují odírání a zotročování rolníků feudálními statkáři, které se nazývá „velkou reformou“ z roku 1861!

Útočit na Stolypina pro jeho „neopatrnost“ v agrární politice znamená prostituovat se, nabízet se na funkci *takových* vykonavatelů agrární politiky, kteří by dokázali *totéž*

dělat „opatrně“, tj. prosadit tutéž statkářskou politiku pod falešným praporem „konstitučního demokratismu“, prosadit ji nejen pouhým násilím, ale také obalamucením rolníků. Uvedu jedno z četných prohlášení kadetů, z nichž vysvítá právě uvedený smysl jejich vystoupení. Pan Berezovskij ve svém projevu, který vysoce ocenil a označil jej za „skvělý“ vůdce kadetské strany pan Miljukov, řekl:

„Jsem hluboce přesvědčen, že tento návrh“ (pozemkový návrh kadetů) „je mnohem výhodnější i pro pozemkové vlastníky,“ (nejen pro rolníky) „a říkám to proto, pánové, že zemědělství znám, sám se jím po celý život zabývám a vlastním pozemky. Pro vyspělé zemědělské hospodářství by byl návrh Strany svobody lidu nesporně prospěšnější, než je dnešní systém. Není třeba vytrhovat holý fakt nuceného zcizení, rozhořčovat se nad ním a nazývat ho násilím, ale je třeba se podívat a zhodnotit, v co se obrací to, co se doporučuje v našem návrhu, a jak se toto nucené zcizení provádí.“ (Zlatá slova, pane Berezovskij! Nestal se z vás náhodou bolševik?) „Vezměte si návrh dvačtyřiceti členů I. státní dumy, který pouze“ (právě!) „přiznával, že je nutné především zcizit pozemky, které sami majitelé neobdělávají. Dále byla Strana svobody lidu pro vytvoření místních komisí, jež by měly do určité doby ujasnit, které pozemky podléhají zcizení, které ne a kolik je třeba dát rolníkům půdy, aby byly jejich požadavky uspokojeny. Tyto komise byly proponovány tak, že by polovinu jejich členů tvořili rolníci a polovinu nerolníci.“ (Jen to řekněte všechno, pane Berezovskij! Nestyďte se! Vždyť pravda se utajit nedá. Tím, že by statkářská vláda závazně jmenovala „neutrálního“ předsedu komisí, měli by statkáři vždycky v komisích zajištění většinu nad rolníky: viz Kutlerův návrh^[79] v II. svazku kadetské Agrární otázky^[2].) „Díky této společné konkrétní práci v místech by se jistě ukázalo, kolik je možné zcizit půdy i kolik půdy potřebují rolníci, a konečně sami rolníci by se přesvědčili, do jaké

míry mohou být uspokojeny jejich spravedlivé požadavky. Potom by se všechno projednalo ve Státní dumě a ve Státní radě“ (právě!) „a po dopracování“ (tj. po dalším okleštění „reformy“ novou statkářskobyrokratickou většinou!) „by došlo ke schválení na nejvyšší úrovni.“ (Vzpomeňte si, jak podobné nejvyšší instance v roce 1861 postupně zmenšovaly výměru přídělů!) „Výsledkem této plánovité práce by nepochybně bylo skutečné uspokojení opravdových potřeb obyvatelstva a s ním spojené uklidnění i zachování vyspělých hospodářství, která nehodlala Strana svobody lidu nikdy rušit, pokud by to nebylo krajně nezbytné“ (143).

Pan Berezovskij přiznal v říjnu 1908 *všechno*, co v létě 1906 říkali bolševici o pozemkovém návrhu kadetů! V I. dumě kadeti veřejně vyzvedávali demokratickou slupku své reformy, ale na tajných poradách s Trepovem a jeho nohsledy dokazovali její statkářský charakter. V III. dumě kadeti veřejně vyzvedávají statkářský charakter své reformy, ale na besedách, utajených před policií s těmi několika podivíny, kteří ještě dokážou poslouchat babiččiny pohádky, dokazují její demokratismus. Janus se dvěma tvářemi obrací své „tváře“ po větru hned na jednu, hned na druhou stranu. „Demokraté“ klesají tak hluboko, že se před černosotňovskými zpátečníky snaží dokazovat, jak neškodné jsou jejich akce a programy za revoluce!

Porovnejte s tím projevy rolníků. Vezměte si typického pravcového rolníka Storčaka. Začíná svou řeč tím, že doslovně reprodukuje slova Mikuláše II. o „posvátných vlastnických právech“, o nepřipustnosti jejich „porušování“ atd. a pokračuje: „Dej bůh zdraví panovníkovi. Hezky to řekl všemu lidu...“ (295). A končí slovy: „Ale jestliže panovník řekl, že musí být spravedlnost a právo, pak ovšem žádné právo a spravedlnost není, když já mám tři děsjatiny půdy a vedle je panství o 30 000 děsjatinách“ (296)!! Srovnajte tohoto monarchistu s monarchistou Berezovským. První z nich je nevzdělaný mužik. Druhý je vzdělanec,

skoro Evropan. První je nadán svatou prostotou a politicky je neskonale zaostalý. Spojení monarchie s „právem“, tj. s bezprávím a nespravedlností, jež chrání majitele 30 000 děšjatin, mu není jasné. Druhý je v politice protřelý, zná všechny přístupové cesty k Vittemu, Trepovovi, Stolypinovi a spol. i únikové cesty od nich a studoval všechny finesy evropských ústav. První je jeden z miliónů, kteří se celý život plahočí na třech děšjatinách a které hospodářská situace *žene* do masového revolučního boje proti majitelům 30 000 děšjatin. Druhý je jeden z několika desítek tisíc, nanejvýš stovky tisíc statkářů, kteří si přejí „pokojnou cestou“ zachovat své „vyspělé hospodářství“ tím, že mužikům mažou med kolem úst. Cožpak není jasné, že první *může* provést v Rusku buržoazní revoluci, *zničit* statkářské pozemkové vlastnictví a vytvořit rolnickou republiku (ať ho dnes sebevíce děsí toto slovo)? Cožpak není jasné, že druhý *nutně musí* brzdit boj mas, bez něhož je vítězství revoluce nemožné?

Nechť se nad tím zamyslí lidé, kteří dodnes za živý svět nedovedou pochopit, co znamená „revolučně demokratická diktatura proletariátu a rolnictva“!

Storčakův agrární program je totéž co návrh pozemkového zákona dvačtyřiceti^[244] rolnických poslanců III. dумы, o němž jsme psali v 22. čísle Proletarije*. Třebaže tento návrh vypadá navenek velmi skromně, je *levější* než kadetský, jak připouštějí sami kadeti. Tento návrh, který požaduje, aby reformu, podle níž má být rolníkům přidělena půda, projednaly místní komise zvolené na základě všeobecného hlasování, je *ve skutečnosti* již revolučním návrhem: vždyť projednání pozemkové reformy v jednotlivých místech opravdu demokratickými volenými institucemi je v dnešním Rusku absolutně neslučitelné se zachováním moci cara a statkářské držby půdy. Skutečnost, že v černosotňovské dumě, která byla zvolena na podkladě

* Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 432—435. *Red.*

volebního zákona speciálně přizpůsobeného ve prospěch statkářů podle instrukcí spojené šlechty, za situace, kdy vládne zběsilá reakce a řádí bezuzdný bílý teror — to, že v takové dumě podepsalo *dvaadvaceticet rolníků* podobný návrh, svědčí lépe než všechny úvahy o revolučnosti rolnické masy v dnešním Rusku. Jen ať oportunisté dokazují nezbytnost spojenectví s kadety, nezbytnost sblížení proletariátu s buržoazií v buržoazní revoluci; vždyť až se uvědomělí dělníci seznámí s rozpravou v III. dumě, jen se upevní ve svém přesvědčení, že buržoazní revoluce v Rusku nemůže zvítězit bez společného náporu dělnických a rolnických mas proti kolísání a proradnosti buržoazie.

Jestliže tedy Storčak a rovněž poslanci duchovní Titov, Andrejčuk, Popov IV. a Nikiťuk, kteří v dumě v tom hlavním a podstatném zastávají stejné stanovisko, vyjadřují revolučnost rolnické masy neuvědoměle, živelně a sami se bojí nejen vyslovit naplno, ale i jen beze zbytku domyslet to, co z jejich slov a návrhů vyplývá, pak trudovici v III. dumě vyjadřují duch masového boje rolníků přímo a otevřeně. Nejcennější jsou v tomto směru ta vystoupení rolníků trudovíků, v nichž vykládají své názory bezprostředně a naprosto přesně a živě tlumočí nálady a tužby mas; přitom si pletou programy (někteří prohlašují, že sympatizují s návrhem dvaadvaceticeti rolníků, jiní — s programem kadetů), ale tím silněji vyjadřují to, co je hlubší než všechny programy.

Vezměte si Kropotova, poslance za Vjateckou gubernii: „Moji voliči mi říkali, že zákon z 9. listopadu je zákon statkářský... Moji voliči se ptali: Proč se to dělá násilně?... Proč naši půdu dali do správy obvodním náčelníkům?... Voliči mi nakazovali: Jen řekni ve Státní dumě, že takhle se už žít nedá... A jen co ho (zákon z 9. XI.) noví statkáři, jak jim říkají naši rolníci, začali v našem kraji využívat, tak už jim hoří domy“ (71)... „Jde jediné o to, aby statkáři byli odškodněni... Pročpak má být z moci ctěného úřadu vzat chudákům poslední kousek půdy a dán těm, kdo si ji

dokázali, jak jsem se vyjádřil — podle zákona sepsaného vládou — náhodou udržet? Což není v obecném zájmu, aby lidi obdělávali ladem ležící půdu — statkářskou, státní, údělnou, klášterní?... Rolník platí 11 rublů 50 kopějek z děsjatiny, a kdybychom, pánové, spravedlivě uložili tuto daň všem rovným dílem, pak by se půda skutečně octla v rukou rolníků a nebylo by zapotřebí nuceného zcizení. Abychom byli spravedliví, měla by se zavést jednotná daň z půdy, a pak se půda octne v rukou pracujících mas, pak nikdo nebude druhému závidět: kdo nechce pracovat, nebude platit...“ (73).

Kolik je dosud sil, které dosud boj nezakusily, kolik touhy po boji obsahuje toto naivní vystoupení! Ve snaze vyhnout se „nucenému zcizení“ doporučuje Kropotov *ve skutečnosti* opatření, která vlastně znamenají *konfiskaci* statkářské půdy a *nacionalizaci veškeré* půdy! Že „jednotná daň“ tohoto stoupence Georgeova učení se rovná *nacionalizaci veškeré* půdy, to Kropotov nechápe, že však tlumočí skutečné touhy *milionů* — o tom nemůže být sebemenších pochybností.

A co poslanec Rožkov, který začíná prohlášením: „Pro mne, vesnického mužika, je, pánové, těžké mluvit z této tribuny“ (77). „Rolnictvo nečekalo od Státní dumy zákon, jako je ten z 9. XI., jímž se rozděluje mezi nás půda, kterou nemáme, nýbrž zákon, podle něhož by se nejprve zvětšil hon a pak by se teprve začalo s dělením. Hlavní teze takového zákona byly s podpisem čtyřiceti sedmi rolníků předloženy 20. února, ale dosud se s nimi nic neudělalo... Pány půdy jsou obvodní náčelníci..., zatímco ti, kdo na půdě opravdu hospodaří, jsou svázáni zesílenou ochranou... O koupi půdy za účelem jejího užívání neexistuje v našem státě příslušný zákon, který by říkal: Nesmíš ji koupit za účelem užívání... A tu najednou 16. září 1907 stavropolská komise pro uspořádání pozemkových poměrů rozhodla, že půdu si může koupit pouze ten, kdo má tažný dobytek a inventář. A tady, pánové, v této

budově sedí téměř polovina statkářů, kteří tyto lidi, jimž komise pro uspořádání pozemkových poměrů upírá právo koupit si půdu, drží v otrocké závislosti. Víme, pánové, že tito lidé slouží za 60—70 rublů ročně... Takový nebohý dřívč je navěky odsouzen pracovat u statkáře, věčně bude ohýbat hřbet pro druhé a za jeho zády se pán bude pokládat za kulturního člověka.“

Tomilov: „Jediné východisko... podle našeho názoru je takovéto: ve všech občinách v Rusku je teď nutné, podle příkladu někdejších revizí, půdu nově rozdělit; revize by měly zjistit počet osob mužského pohlaví k 3. listopadu 1905.

Odvěkým snem nás, rolníků, je získat půdu a svobodu, ale slyšeli jsme, že dokud bude u moci nynější vláda, bude pozemkové vlastnictví nedotknutelné.“ (Hlasy ze středu: „Soukromé vlastnictví.“) Soukromé, šlechtické. (Hlasy ze středu: „Ale vaše také.“) „Pokud jde o nás, jsme ochotni odevzdat příděly;“ (to je ta rolnická *Vendée*, kterou nás ve Stockholmu strašil velemoudrý Plechanov a spol. pro případ, že bude znacionalizována veškerá půda!¹²⁹) „řekněme, že rolníci jedné vesnice budou ochotni odevzdat své příděly jednotku za jednotku, stejným dílem. Z prohlášení zástupce ministerstva však vyplývá, že dokud moc nepřejde do rukou rolnictva a vůbec lidu, neuvidí rolníci ani půdu, ani politickou svobodu. Díky za upřímnost, i když jsme to věděli...“ (149)

„Když se rolníci v roce 1905 pod vedením uvědomělých sil sjednotili (šum a smích zprava) a vyřkli své hrozivé slovo..., tehdy se šlechta nechala slyšet: ‚Vždyť přece půdu máte, dostali jste příděly! Tak jděte a podělte se o tu kost...‘“

Petrov III.: „Jen si vzpomeňte, pánové, na dobu vlády Alexeje Michajloviče a na pobouření rolnického lidu, jež se projevilo v hnutí pod vedením Razinovým! (Hlasy zprava: „Oho!“)... Lid vyslovil své požadavky obzvlášť důrazně v roce 1905. Vždyť tehdy přesně tak donutila bída

lidi jít do ulic a říci rozhodné slovo k tomu, co potřebují“ (187)... „Veškerá půda musí být dána do rovného užívání všeho lidu... Já jsem pochopitelně proti soukromému vlastnictví půdy“ (Vědée, kterou prorokoval Plechanov, se opravdu začíná šířit!) „a tvrdím, že pracujícím lidu bude lehčeji teprve tehdy, až veškerá půda přejde do jeho rukou... (204) Jsem pevně přesvědčen, že znovu spatříte hlubinu rozbouřeného moje života. A pak se naplní slova Písma: „Kdo mečem zachází, mečem schází“ (smích zprava). Frakce Trudovické skupiny se svým ideálům nezpronevěřila, jako se nezpronevěřila svému úsilí... My... říkáme: Všechnu půdu těm, kdo na ní pracují, a veškerá moc pak sama přejde do rukou pracujících“ (206).

Merzljakov: „Půda musí patřit tomu, kdo ji obdělává... Jen kdyby se už u nás v Rusku s půdou nekupčilo a kdyby patřila tomu, kdo ji obdělává vlastní prací“ (207). Atd.

Pro nedostatek místa musíme s citáty přestat. Uvedeme pouze jména řečníků, kteří vyslovili méně jasně a důrazně stejné myšlenky: Kondratjev, duchovní Popov II., Bulat, Volkov II., Dzubinskij, Ljachnickij (poslední dva jmenovaní přednesli oficiální prohlášení jménem Trudovické skupiny).

Jaké závěry vyplývají z těchto stanovisek rolnických poslanců, pokud jde o agrární program sociální demokracie? Všichni se shodují v tom, že rolníci zahalují boj proti feudálním latifundiím a všem pozůstatkům nevolnictví do utopii maloburžoazního socialismu. To je vyjádřeno v poslední části našeho agrárního programu, kterou navrhli bolševici a ve Stockholmu ji schválili menševici (Protokol^[250] stockholmského sjezdu).

Tím se však problém nevyčerpává. Jak rozdělení půdy, tak municipalizace a nacionalizace jsou reformy buržoazně demokratické; pro jaký systém se však mají vyslovit sociální demokraté? Pro municipalizaci — odpovídají menševici s Plechanovem v čele, kteří prosadili tento program ve Stockholmu. Nacionalizace rolnické půdy by vyvolala

Vendée — otevřeně prohlásili menševici ve Stockholmu.

Od té doby vyslovili svá stanoviska rolníci poslanci z nejrůznějších končin Ruska ve třech dumách. Ani jedinou skupinu rolnických poslanců nezlákala „municipalizace“, která byla vymyšlena právě proto, aby rolnická půda zůstala „nedotčena“. *Všichni* trudovičtí rolníci se ve všech třech dumách vyslovili pro nacionalizaci veškeré půdy, přičemž vyjádřili tento požadavek buď tím, že přímo opakovali program trudoviků, anebo doporučovali svéráznou přestavbu „jednotné daně“, či neustále opakovali: „Půda patří tomu, kdo ji obdělává“; „Jsme ochotni odevzdat přídělý“ aj.

Život se vysmál „municipalizaci“ i povyku o „Vendée“.

V čem je ekonomická podstata toho, že všichni politicky uvědomělí rolníci jsou pro nacionalizaci? Abychom mohli na tuto otázku odpovědět, připomeňme si jedno statistické srovnání, které učinil v dumě soudruh Bělousov¹³⁰:

„76 miliónů děsjatin půdy patří 30 000 statkářů (v evropském Rusku), kdežto 73 milióny děsjatin patří deseti miliónům rolnických usedlostí s přídělem od 1 do 15 děsjatin... Závěr je pouze jeden: čtyři pětiny z celkového počtu usedlostí by mohly výměru své držby zdvojnásobit“ (209). Někdo možná o některých z těchto čísel zapochybuje (myslím však, že jsou nesporná), ale žádná jejich obměna nezmění nic na podstatě věci, která spočívá v následujícím: Kdyby rolníci chtěli rozlohu svých pozemků zdvojnásobit, nutně by museli usilovat o úplné splynutí a sloučení přídělové i nepřídělové půdy. Zachování přídělové půdy v soukromém vlastnictví, ve vlastnictví usedlostí a občin jako doposud, a společenského („municipálního“) vlastnictví vyvlastněné mimopřídělové půdy je z hospodářského hlediska absurdní. Je to nejnesmyslnější agrární bimetalismus, dobrý leda k tomu, aby se jím vyplnilo místo v programech, které si vymysleli intelektuálové. Hospodářství potřebuje, aby veškerá půda splynula a sloučila se. Hospodářství už dnes spojuje kousky přídělové půdy

s kousky statkářské půdy (pacht); vymýtí nevolnictví není totiž možné bez odstranění rozdílů v pozemkové držbě a oněch přehrad a omezení, které „municipalizace“ uměle utvrzuje. Hospodářství potřebuje novou držbu půdy, svobodnou pozemkovou držbu přizpůsobenou kapitalismu, a nikoli starým „přídělům“, které rozdělovali a vyměřovali šafáři a státní úředníci. Tento požadavek hospodářského rozvoje vyjadřují (aniž si uvědomují kapitalistický charakter tohoto rozvoje) právě rolníci, když se vyslovují pro nacionalizaci. Starý rozdíl mezi přídělovou a nepřídělovou držbou půdy je v rozporu s potřebami kapitalismu a nutně bude odstraněn, ať se menševici usilující o municipalizaci sebevíc snaží o jeho zachování. K odstranění této přehrady, k spojení, sloučení a splynutí půdy všech kategorií pro nové hospodaření farmářů (rolníci se mylně domnívají, že půdu bude obdělávat každý občan: bude ji obdělávat každý hospodář, tj. ten, kdo k tomu má prostředky!) je nutné odstranit nejen statkářské, ale vůbec veškeré soukromé vlastnictví půdy.

Stolypin chce setřít všechny dřívější přehrady mezi všemi dřívějšími formami pozemkové držby. Tato snaha je ekonomicky správná. Kapitalismus to určitě udělá. Jde pouze o to, zda to udělá na úkor miliónů rolnických usedlostí (loupežný akt podle zákona z 9. listopadu), nebo na úkor 30 000 velkostatkářů. Tato druhá cesta není možná bez nacionalizace půdy v buržoazně demokratické revoluci. Proto se ve všech třech dumách všichni uvědomělí rolníci vyslovili pro nacionalizaci.

Ještě nám zbývá posoudit projevy sociálních demokratů v III. dumě. Pouze dva řečníci naší frakce stačili vystoupit před omezením řečnické lhůty (Gegečkori a Bělousov). Ostatní se vzdali slova, protestující tak proti „násilí“, jež se projevovalo v tomto omezení. Oba jmenovaní soudruzi dobře splnili svůj úkol. Poukázali na „šlechtickobyrokratický charakter“ politiky vlády, na to, že „výnos z roku 1861 byl veskrze feudální“ a že rolnictvo, které žádá „půdu

a svobodu“ a které v roce 1905 prokázalo svou „solidárnost“ a schopnost účastnit se revolučních akcí“, hluboce nenávidí vládu. Náš boj, boj sociálních demokratů za „konfiskaci latifundií a jejich předání lidu“ vyložili řečníci naší strany správně, ne v duchu maloburžoazních utopií o „rovném užívání půdy“, o „socializaci“ apod., ale jako opatření, jež zemi zbaví jařma nevolnického zotročování. Gegečkori i Bělousov pojali otázku jako revoluční sociální demokraté. „Kdo má moc, ten má i právo, a k dosažení práva je třeba shromážďovat síly a organizovat je,“ zakončil svůj projev soudruh Bělousov. Oba projevy sociálně demokratických řečníků v III. dumě musí mít po ruce všichni členové strany, kteří se zabývají propagandou a agitací. Ve formulaci požadavku sociálně demokratické frakce, aby byla půda předána rolníkům, bylo pouze opomenuto, že jim musí být předána bez náhrady. Kdyby to bylo záměrné opomenutí, znamenalo by to vážný prohřešek proti našemu programu. Soudruh Gegečkori, který četl formulaci našeho požadavku, se však ve své řeči dvakrát zmínil o tom, že „zcizení“ musí být provedeno „bez náhrady“, takže snad toto opomenutí nebylo záměrné.

Proletarij, č. 40
1. (14.) prosince 1908
Podepsán N. L.

Podle textu listu Proletarij

*V. CELORUSKÁ
KONFERENCE S D D S R¹³¹*

*21. — 27. PROSINCE 1908
(3. — 9. LEDNA 1909)*

N Á V R H R E Z O L U C E O S O U Č A S N Ě S I T U A C I A Ů K O L E C H S T R A N Y

Pro současnou politickou situaci jsou příznačné následující rysy:

a) Staré samoděržaví založené na nevolnictví se vyvíjí v buržoazní monarchii, která maskuje absolutismus pseudokonstitučními formami. Spojenectví carismu s černo-
soťňovskými statkáři a špičkami obchodní a průmyslové buržoazie bylo nepokrytě upevněno a přiznáno státním převratem z 3. června a ustavením III. dумы. Samoděržaví bylo donuceno definitivně nastoupit cestu kapitalistického vývoje Ruska a ve snaze uhájít právě takovou cestu, jež by zachovala feudálním pozemkovým vlastníkům jejich moc a příjmy, lavíruje mezi touto třídou a představiteli kapitálu. Jejich drobné nesváry se využívají k podpoře absolutismu, který společně s těmito třídami vede zuřivý kontrarevoluční boj proti socialistickému proletariátu a demokratickému rolnictvu, jež prokázaly svou sílu v nedávném masovém boji.

b) Stejný buržoazně bonapartistický charakter má agrární politika dnešního carismu. Carismus už vůbec nevěří v naivní oddanost rolnických mas monarchii. Vyhledává spojenectví s bohatými rolníky a vydává jim vesnici napospas. Samoděržaví se zoufale snaží urychleně zlikvidovat veškerou občinovou přídělovou držbu půdy a upevnit výhradně soukromé pozemkové vlastnictví. Taková politika stonásobně vyhrocuje všechny rozpory kapitalismu na vesnici a urychluje rozdělení vesnice na nepatrnou menšinu reakcionářů a revoluční masu proletářů a poloproletářů.

c) Liberální buržoazie s kadetskou stranou v čele, která se dala cestou kontrarevoluce už při prvních velkých akcích mas za revoluce, jde dál touto cestou, ještě více se sblíží s oktábristy a svou caristicko-nacionalistickou agitací, v níž se projevuje růst třídního vědomí buržoazie, fakticky prokazuje službu absolutismu a feudálním statkářům.

d) Rolnické masy jsou nadále — jak dokazuje i jejich omezené a zfalšované zastoupení v III. dumě — přes veškeré pronásledování demokratických sil na vesnici a přes veškeré své kolísání — pro revolučně demokratický agrární převrat, který by beze zbytku odstranil statkářskou držbu půdy a tím zajistil maximálně rychlý, rozsáhlý a svobodný rozvoj výrobních sil v kapitalistickém Rusku. Zákon z 9. listopadu jen urychluje rozdělení rolnických mas na síly nesmiřitelně nepřátelské a uvědoměle politické.

e) Na proletariát dopadlo a dosud dopadá nejvíce úderů ze strany samoděržaví i ze strany rychle se sjednocujícího a ofenzivního kapitálu. Přesto si proletariát oproti jiným třídám udržuje největší semknutost a zachovává největší věrnost své třídní straně, s níž ho spojila revoluce. Proletariát pokračuje v boji za své třídní zájmy a prohlubuje své socialistické třídní uvědomění; zároveň zůstává jedinou třídou, která je schopna důsledně řídit nový revoluční boj.

f) Celkem vzato není sporu o tom, že objektivní úkoly buržoazně demokratické revoluce v Rusku zůstávají nevyřešeny. Pokračující hospodářská krize, nezaměstnanost a hlad ukazují, že politika samoděržaví z poslední doby nemůže vytvořit podmínky pro kapitalistický vývoj Ruska. Tato politika nutně vede k prohlubování konfliktu mezi demokratickými masami a vládnoucími třídami, k růstu nespokojenosti v nových vrstvách obyvatelstva, k zostřování a prohlubování politického boje různých tříd. Za takové hospodářské a politické situace nevyhnutelně dozrává nová revoluční krize.

g) Celkové zostření boje na světovém trhu, způsobené hlavně změnami v západoevropském průmyslu směřujícími ke krizi, která v roce 1908 vyústila v depresi, a revolučním hnutím na Východě, jež vedlo ke vzniku národních kapitalistických států, posiluje konkurenci a vede k častějším mezinárodním střetům; tím se zostřují třídní rozpory mezi buržoazií a proletariátem a celková mezinárodní situace se stává čím dál revolučnější.

Vzhledem k takovému stavu věcí celoruská konference SDDSR konstatuje, že hlavní úkoly strany v současné době jsou tyto:

1. Vysvětlovat širokým lidovým masám smysl a význam politiky samoděržaví z poslední doby a úlohu socialistického proletariátu, který, ač provádí samostatnou třídní politiku, musí v současné politice i v nadcházejícím revolučním boji vést demokratické rolnictvo.

2. Všestranně studovat a široce popularizovat zkušenosti z masového boje z let 1905—1907, které jsou zdrojem nepostradatelného poučení, jak uplatňovat revoluční sociálně demokratickou taktiku.

3. Upevňovat SDDSR v té podobě, jak se utvořila v revoluci; navazovat na tradice jejího nesmiřitelného boje proti samoděržaví, proti reakčním třídám i proti buržoaznímu liberalismu; bojovat proti úchytkám od revolučního marxismu, proti oklešťování hesel SDDSR a proti pokusům likvidovat ilegální organizaci SDDSR, jak lze pozorovat mezi některými straníky, kteří podlehlí rozkladnému vlivu.

Přitom musíme mít na zřeteli, že stranu vyvedeme na cestu správného vývoje pouze tehdy, budeme-li napomáhat postupnému přechodu stranických funkcí do rukou samotných sociálně demokratických dělníků — tento proces už lze jasně pozorovat — a budeme-li vytvářet a upevňovat ilegální stranické organizace.

4. Všestranně podporovat hospodářský boj dělnické třídy, jak to ukládají rezoluce londýnského^[429] a stuttgartského^[367] kongresu.

5. Využívat dumu a její tribunu k revoluční sociálně demokratické propagandě a agitaci.

6. Aktuálním úkolem se stává především dlouhodobá výchova, organizování a sjednocování uvědomělého proletariátu. Do tohoto úkolu je třeba zahrnout i organizační práci mezi rolnictvem a v armádě, hlavně vydávat a šířit mezi nimi propagandistickou a agitační literaturu. Přitom hlavní pozornost je třeba věnovat socialistické výchově proletářských a poloproletářských sil v rolnictvu a v armádě.

Předloženo 23. prosince 1908

(5. ledna 1909)

Poprvé otištěno v letech 1929—1930

Sočinenija V. I. Lenina, sv. XIV,

2. a 3. vydání

Podle textu napsaného

neznámou rukou

(hektografovaný výtisk)

SMĚRNICE PRO ORGANIZAČNÍ KOMISI

Vzhledem k tomu, že předložené návrhy rezolucí a diskuse o organizační otázce jasně ukázaly, že v SDDSR existují dva hlavní směry, pokud jde o zásadní orientaci dnešní celkové organizační politiky,

konference ukládá komisi, aby za základ své činnosti vzala zásady toho směru, který uznává, že při práci mezi masami, jež nadále zůstává hlavním úkolem sociální demokracie, je nutno přesunout těžiště na vytvoření a upevnění ilegální stranické organizace a že jedině systematickým působením této organizace je možné správně orientovat veškerou práci mezi masami, uplatňovat vliv na frakci v dumě, usměrňovat veškerou činnost strany týkající se frakce v dumě a plně využívat legálních a pololegálních organizací, aniž by tím byly nějak podceňovány třídní úkoly sociální demokracie.

*Předloženo 24. prosince 1908
(6. ledna 1909)*

Podle textu publikace

*Otištěno před 28. lednem
(10. únorem) 1909 v publikaci
Izveščeniye Centralnogo Komitěta
Rossijskoj s.-d. rabočej partii
o sostojavšejsja očerednoj obščepartijnoj
konferencii, vydané V SDDSR v Paříži*

VYSVĚTLENÍ
K DISKUSNÍMU PŘÍSPĚVKU
O ORGANIZAČNÍ OTÁZCE¹³²

Faktická připomínka

Podotýkám, že ve svém diskusním příspěvku k organizační otázce, o které se dnes dlouze jednalo, jsem neřekl a nechtěl říci *jediné slovo* ani o vztahu Kavkazanů k listu Golos social-demokrata, ani o listu Golos social-demokrata *všeobecně*. Soudruh Petr z Tiflisu, který v úvodu svého vystoupení řekl, že v *této* otázce nejsou v současné době mezi Kavkazany a listem Golos social-demokrata žádné názorové neshody, uvedl tedy mé jméno zcela neoprávněně. V předchozí diskusi jsem mluvil jen o těch neshodách mezi *některými* členy redakce Golosu social-demokrata a Kavkazany, které vyšly najevo na srpnovém plenárním zasedání ÚV v roce 1908.

N. Lenin

*Předneseno 24. prosince 1908
(6. ledna 1909)*

Poprvé otištěno roku 1933

v publikaci Leninskij sbornik XXV

Podle rukopisu

NÁVRH NA ZPŮSOB HLASOVÁNÍ O REZOLUCÍCH

Nepožaduje-li se, aby se hlasovalo o některé rezoluci, kterou kdokoli předložil konferenci, pak konference dává hlasovat o rezoluci o zaměření práce komise.

Byl-li vysloven předběžný požadavek, aby se o rezoluci kohokoli hlasovalo jako o podkladu ihned, je třeba tomuto požadavku neprodleně vyhovět.

Lenin

*Předloženo 24. prosince 1908
(6. ledna 1909)*

Podle rukopisu

*Poprvé otištěno roku 1933
v publikaci Leninskij sbornik XXV*

P R A K T I C K É P O K Y N Y
K H L A S O V Á N Í
S O C I Á L N Ě D E M O K R A T I C K É
F R A K C E V D U M Ě
O R O Z P O Č T U

P R V N Í V A R I A N T A

Hlasovat pro rozpočet jako celek je zásadně nepřipustné. Konference pokládá za nezbytné, aby frakce při hlasování o jednotlivých rozpočtových položkách vycházela z oné zásady našeho programu, podle níž sociální demokraté rozhodně odmítají reformy spjaté s policejně byrokratickou kuratelou nad pracujícími třídami. Obecným pravidlem proto musí být hlasování proti jednotlivým rozpočtovým položkám, neboť jejich realizace je skoro vždycky spojena nejen s kuratelou, ale i s přímým nátlakem černosotňovců. V případech, kdy je pravděpodobné, že by se postavení pracujících i za těchto podmínek mohlo zlepšit, doporučuje se frakci, aby se zdržela hlasování a v obligátním prohlášení vyložila socialistické stanovisko. Konečně v těch výjimečných případech, kdy frakce považuje za nezbytné hlasovat „pro“, doporučuje se nedělat to bez konzultace se zástupci ÚV a podle možnosti i se stranickými organizacemi v obou metropolích.

D R U H Á V A R I A N T A

Pokud jde o rozpočet, konference má za to, že hlasování pro rozpočet jako celek je zásadně nepřipustné.

Hlasovat pro jednotlivé rozpočtové položky třídního státu, jež uzákoňují výdaje na nástroje sloužící k utlačování mas (armáda aj.), je rovněž nepřipustné.

Při hlasování pro reformy nebo pro položky určené na kulturní potřeby je nutné vycházet z oné zásady našeho programu, podle níž sociální demokraté odmítají reformy spjaté s policejně byrokratickou kuratelou nad pracujícími třídami.

Obecným pravidlem proto musí být hlasování proti takzvaným reformám, prosazovaným ve III. dumě, a výdajovým položkám na takzvané kulturní potřeby.

Ve zvláštních případech, kdy je alespoň pravděpodobné, že by se postavení pracujících i za těchto celkových podmínek mohlo zlepšit, doporučuje se frakci, aby se zdržela hlasování a ve zvláštním prohlášení vysvětlila, proč se hlasování zdržela.

Konečně ve výjimečných případech, kdy je nepochybné, že z toho budou mít dělníci přímý užitek, dovoluje se hlasovat „pro“, ale doporučuje se konzultovat to se zástupci ÚV a stranických a odborových organizací.

*Předloženo 26. prosince 1908
(8. ledna 1909)*

*Otištěno v roce 1909 v publikaci
Otičet kavkazskoj delegacii ob
obščepartijnoj konferencii*

*Vydalo Ústřední byro zahraničních
skupin SDDSR v Paříži*

*První varianta otištěna podle
publikace, druhá varianta
otištěna podle rukopisu
porovnaného s publikací*

D O D A T E K K R E Z O L U C I
O S O C I Á L N Ě
D E M O K R A T I C K Ě
F R A K C I V D U M Ě

...zároveň konstatuje, že vinu za úchytky frakce nenese jen frakce sama, neboť pracuje v mimořádně těžkých podmínkách černosotňovské dumy, ale do jisté míry ji nesou rovněž všechny organizace strany i její ústřední výbor, které zdaleka ještě neudělaly všechno, co bylo nutné a možné udělat pro správné zaměření práce strany v dumě...

Předloženo 26. prosince 1908

(8. ledna 1909)

Otištěno před 28. lednem

(10. únorem) 1909 v publikaci

Izveščeniye Centralnogo Komitěta

Rossijskoj s.-d. rabočej partii

o sostojavšejsja očerednoj obščerossijskoj konferencii

Vydáno v Paříži ÚV SDDSR

Podle rukopisu

PROHLÁŠENÍ BOLŠEVIKŮ

Faktická připomínka

K Danovu prohlášení o kroužkařských dohodách mezi bolševiky podotýkáme, že naše dohody jsou dohody mezi členy strany, kteří ve straně pracují a píšou do stranických orgánů, kdežto menševici jak svou rezolucí, tak veškerou svou činností dokazují, že jejich dohody jsou dohody členů strany s nečleny strany, kteří potají jednají proti straně, likvidují ji a prosazují oportunistus, jenž nemá ani v jedné evropské sociálně demokratické straně obdoby.

*Předneseno 26. prosince 1908
(8. ledna 1909)*

Podle rukopisu

*Poprvé otištěno roku 1933
v publikaci Leninskij sbornik XXV*

N Á V R H R E Z O L U C E
O Z V E Ř E J N Ě N Í
U S N E S E N Í K O N F E R E N C E

Konference žádá ÚV, aby podnikl opatření k vydání rezolucí konference a předložených návrhů a pokud možno i jejího protokolu nebo stručné zprávy o ní.

Předloženo 26. prosince 1908

(8. ledna 1909)

Poprvé otištěno roku 1933

v publikaci Leninskij sbornik XXV

Podle rukopisu

FAKTICKÁ PŘIPOMÍNKA¹³³

Prohlašuji, že jsem soudruhu Ljadovovi oponoval ve věci, že právo *veta* ÚV — jak jsem mnohokrát zdůraznil ve svém vystoupení — je *nesporné*.

N. Lenin

Předneseno 26. prosince 1908

(8. ledna 1909)

Poprvé otištěno roku 1933

v publikaci Leninskij sbornik XXV

Podle rukopisu

PROHLÁŠENÍ
K NÁVRHU MENŠEVIKŮ
NA LIKVIDACI ÚV¹³⁴

Faktická připomínka

Dopis soudruhů Martynova a Igoreva, který slibovali předložit ÚV a neučinili tak ani během 4 měsíců, se netýkal zaměření práce ÚV, ale jeho „práva na existenci“ (Existenzrecht), tj. týkal se právě likvidátorských plánů.

N. Lenin

*Předloženo 26. prosince 1908
(8. ledna 1909)
Poprvé otištěno roku 1933
v publikaci Leninskij sbornik XXV*

Podle rukopisu

J A K
S O C I A L I S T Ě -
R E V O L U C I O N Á Ř I
V Y V O Z U J Í
Z Á V Ě R Y Z R E V O L U C E
A J A K R E V O L U C E V Y V O D I L A
Z Á V Ě R Y S O C I A L I S T Ů M -
R E V O L U C I O N Á Ř Ů M

V minulém roce (1908) jsme měli už nejednou příležitost mluvit o současné situaci a o směrech v buržoazní demokracii v Rusku. Zaznamenali jsme pokus o obnovení Svazu osvobození za účasti trudoviků (Proletarij, s. 32)*, charakterizovali jsme demokratismus rolnictva a rolnických zástupců v agrární otázce i v jiných otázkách (Proletarij, č. 21 a 40)**, podle listu Revoljucionnaja mysl^[19, 20, 190, 196, 294] jsme popsali zarážející myšlenkovou tupost*** eserské frakce, která se považuje za ultrarevoluční (Proletarij, č. 32). Abychom získali úplnou představu, musíme se teď zastavit u literatury v oficiálních tiskovinách eserské strany. V roce 1908 vyšla čtyři čísla listu Znamja truda (čísla 9—13; 10/11 jako dvojčíslo)**** a zvláštní Zpráva ÚV eserské strany^[49] o první konferenci strany a o čtvrtém zasedání rady strany, které se konaly v zahraničí v srpnu.¹³⁵ Zastavme se u tohoto materiálu.

* Viz tento svazek, s. 157—166. *Red.*

** Viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 424—430 a tento svazek, s. 322—336. *Red.*

*** Revoljucionnaja mysl je podle Lenina Revoljucionnoje nedomyslyje, viz tento svazek, s. 160. *Čes. red.*

**** Redakci listu Proletarij se bohužel nepodařilo sehnat č. 12.

ÚV eserské strany ve Zprávě říká: „Strana musela vyvodit závěry z onoho dnes už dovršeného období velké revoluce v Rusku, během kterého byl hlavním a často téměř jediným aktérem městský proletariát.“ To je řečeno velmi správně. Na esery je to řečeno až neobyčejně pravdivě. Čtete však o pět řádků dále: „Vítězství kontrarevoluce jen názorně potvrdilo onu pro nás od samého počátku nespornou pravdu, že úspěšná revoluce v Rusku buď bude dílem mocného svazku městského proletariátu s pracujícím rolnictvem, anebo k ní vůbec nedojde. Tento svazek existoval dosud jen jako idea vyjádřená v sociálně revolučním programu, který vyplynul přímo ze života v Rusku. Tento program se sotva začal uskutečňovat. Jeho nová realizace je věcí budoucnosti...“

Tak vidíte, jak dlouho vystačili eseri se svou pravdivostí! Každý, kdo jen něco málo zaslechl o programech socialistů-revolucionářů a sociálních demokratů, ví, že se zásadně rozcházejí v těchto bodech: 1. Sociální demokraté prohlašovali ruskou revoluci za revoluci *buržoazní*; socialisté-revolucionáři to popírali. 2. Sociální demokraté tvrdili, že proletariát a rolnictvo jsou *rozdílné třídy* kapitalistické (nebo polonevolnické, polokapitalistické) společnosti; že rolnictvo je třída drobných *vlastníků*, která může v buržoazní revoluci na stejné straně barikády s proletariátem „společně bít“ statkáře i samoděržaví, může v *této* revoluci postupovat v tom či onom případě ve „svazku“ s proletářem a zůstat přitom naprosto odlišnou třídou kapitalistické společnosti. Socialisté-revolucionáři to popírali. Hlavní *myšlenka* jejich programu vůbec nespočívala v tom, že je nutný „svazek sil“ proletariátu a rolnictva, nýbrž v tom, že mezi nimi *neexistuje třídní propast*, že není třeba vést mezi nimi třídní hranici, že sociálně demokratická myšlenka o maloburžoazním charakteru rolnictva na rozdíl od proletariátu je od základu nesprávná.

A teď páni eseri tyto dva zásadní rozdíly mezi svým programem a programem sociálních demokratů stírají

uhlazenými a učesanými frázemi! Závěry z revoluce vyvozují páni eseri takové, jako by tu nebyla bývala ani revoluce, ani eserský program. Eserský program tu ovšem, velevážení, byl a od sociálně demokratického programu se v zásadní, teoretické části lišil právě tím, že popíral maloburžoazní charakter rolnictva a odmítal vést třídní hranici mezi rolnictvem a proletariátem. Byla tu ovšem i revoluce, velevážení, a hlavní poučení z ní je, že rolnictvo svými otevřenými masovými akcemi prokázalo, že se svou třídní povahou liší od proletariátu, že prokázalo svůj maloburžoazní charakter.

Tváříte se, že jste to nepostřehli? Však vy to vidíte, ale nechcete přiznat nepříjemnou skutečnost, kterou odhalila revoluce. Nepostupovali jste jen ve „svazku“ s trudoviky, ale nerozlučně jste s nimi splývali, a to v tak významných údobích, kdy otevřená revoluce dosáhla svého vrcholu: na podzim 1905 a v létě 1906. Legální tiskové orgány byly tehdy esersko-trudovické. Dokonce ani poté, kdy se vyhranily skupiny trudoviků a lidových socialistů, jste nepostupovali jen ve svazku, ale v bloku, tj. téměř v naprosté jednotě s nimi ve volbách do II. dумы i v samé II. dumě. Váš vlastní program na rozdíl od programu trudoviků a lidových socialistů *utrpěl porážku* ve všech otevřených a skutečně masových vystoupeních rolnických zástupců. V I. i v II. dumě akceptovala drtivá většina rolnických poslanců agrární program *trudoviků*, a *nikoli* eserů. Sami socialisté-revolucionáři museli koncem roku 1906 ve svých čistě eserských publikacích připustit, že trudovici jako politický směr jsou *maloburžoazní*, připustit, že v hloubi tohoto směru se projevují „vlastnické instinkty“ drobných rolníků (viz články^[284] pana Vichljajeva^[16] a jiných eserů proti lidovým socialistům).

Otázka je, koho vlastně chtějí eseri oklamat, když při vyvozování „závěrů“ z revoluce *zatajují* ten hlavní a nejdůležitější závěr.

Proč se rolnictvo za revoluce zorganizovalo v samostat-

nou politickou stranu (nebo skupinu) trudoviků? Proč se právě trudovici, a nikoli eseři stali za revoluce stranou rolnických mas? Domnívají-li se páni eseři, že to byla náhoda, pak je škoda řeči o závěrech a o nějakém programu vůbec, protože pak tu místo jakýchkoli závěrů a jakéhokoli programu panuje chaos. Jestliže to nebyla náhoda, nýbrž důsledek základních ekonomických vztahů v současné společnosti, je tím *historicky dokázán* hlavní a stěžejní bod programu ruských sociálních demokratů. Třídní hranici mezi rolnictvem a proletariátem, kterou jsme my, sociální demokraté, vždycky vytyčovali teoreticky, vytyčila revoluce prakticky. Revoluce definitivně dokázala, že strana, která chce být v Rusku stranou mas, stranou třídy, musí být *buď* sociálně demokratická, *nebo* trudovická, neboť v nejvážnějších a nejvyhrocenějších chvílích se masy samy svými otevřenými akcemi plně držely právě a jedině těchto dvou směrů. Skupiny stojící mezi nimi, jak ukázaly události let 1905—1907, nikdy a v ničem nemohly s masami splynout. Tím je také dokázán buržoazní charakter naší revoluce. Žádný historik, žádný seriózní politik nebude teď s to popřít, že politické síly v Rusku se především dělí na socialistický proletariát a maloburžoazní demokratické rolnictvo.

„Svazek sil městského proletariátu a pracujícího rolnictva... existoval dosud jen jako idea.“ To je skrznastrz zmatené a nepravdivé tvrzení. Není pravda, že svazek proletariátu a rolnictva „existoval jen jako idea“ a že se sotva „začal prakticky uskutečňovat“, nýbrž byl příznačný pro celé první období ruské revoluce, pro všechny významné události v letech 1905—1907. Říjnová stávková a prosincová povstání na jedné straně, místní rolnická povstání a povstání vojáků a námořníků nebyla ničím jiným než právě „svazkem“ proletariátu a rolnictva. Tento svazek byl spontánní, nezformovaný a často neuvědomělý. Tyto síly nebyly dostatečně zorganizované, byly roztržštěné a postrádaly centrální vedení, schopné skutečného řízení atd.,

ale fakt, že existoval „svazek“ proletariátu a rolnictva jakožto hlavních sil, které způsobily průlom v starém samoděržaví, tento fakt nikdo nepopře. Kdo tento fakt nepochopil, vůbec nepochopí ani „závěry“ z ruské revoluce. Eseři dospívají k nesprávnému závěru proto, že říkají *pracujícího**, místo aby řekli *trudovického*** rolnictva. Tento malý, tento nepatrný a zdánlivě nepostřehnutelný rozdíl vlastně ve skutečnosti charakterizuje propast mezi před-revolučními sny eserů a skutečností, kterou definitivně odhalila revoluce.

Eseři *vždycky* mluvili o *pracujícím* rolnictvu. Revoluce zformovala politický profil soudobého ruského rolnictva jako *trudovický směr*. Zdá se tedy, že eseři měli pravdu. Jenže v tom je právě ironie dějin, že dějiny sice na věčné časy zachovaly eserský *termín*, ale tomu, co ve skutečnosti odpovídá onomu termínu, vtiskly právě takový *obsah*, který předpovídali sociální demokraté. Dějiny revoluce nás a esery ve sporné otázce maloburžoazního charakteru pracujícího rolnictva rozdělily tak, že eserům přisoudily *slovo*, kdežto nám *podstatu věci*. Pracující rolníci, které eseři *před* revolucí opěvovali, se stali *za* revoluce takovými *trudovíky*, že se jich eseři *museli* zříct! A my, sociální demokraté, teď můžeme a *musíme* dokazovat maloburžoazní charakter rolnictva nejen pomocí Marxovy analýzy podané v Kapitálu¹³⁶, nejen odkazy na erfurtský program¹³⁷, nejen pomocí údajů z ekonomických výzkumů narodníků a zemstevní statistiky, nýbrž počínáním rolnictva v ruské revoluci, a hlavně pak fakty o složení a jednání *trudovíků*.

Na to, jak nás a esery dějiny jednou provždy rozdělily, si opravdu stěžovat nemusíme!

Ve 13. čísle listu Znamja truda se na 3. stránce říká^[295]. „Kdyby se otzovistům podařilo vrátit sociální demokracii

* Ruský *trudovoje krestjanstvo*. Čes. red.

** Ruský *trudovičeskoje krestjanstvo*. Čes. red.

na její krajní bojové pozice, připravili bychom se sice o jistou část materiálu příhodného pro polemiku, ale získali bychom spojence pro důslednou bojovou taktiku.“ A o pár řádků výše: „Boj za svobodu a socialismus by jen získal, kdyby jak mezi kadety, tak i mezi sociálními demokraty nabyl převahy levicový směr.“

Výborně, páni eserí! Chcete zalichotit i našim „otzovistům“, i „levicím“. Dovolte tedy i nám, abychom na lichotky reagovali také lichotkami. Dovolte, abychom i my využili „materiálu příhodného pro polemiku“.

„Nechť celá řada stran až po kadety, trudoviky a sociální demokraty podporuje svou účastí v kaširované operetní dumě fikci konstitučního zřízení“ (Znamja truda, tamtéž).

III. дума je tedy kaširovaná дума. Tato věta už sama o sobě bohatě stačí, aby ukázala bezmeznou hloupost pánů eserů. III. дума je, velevážený páni v čele eserského ústředního orgánu, mnohem *méně* kaširovaná instituce než I. a II. дума! Tím, že jste nepochopili tuto prostou věc, znovu jen potvrzujete, co jsme o vás řekli v článku Parlamentní kretenismus naruby^[206] v listu Proletarij¹³⁸. V plném rozsahu opakujete banální předsudek vulgární buržoazní demokracie, která přesvědčuje sebe i ostatní, že špatné a reakční dumy jsou instituce kaširované, kdežto dobré a pokrokové dumy kaširované nejsou.

Ve skutečnosti byly I. i II. дума papírovými meči v rukou liberálně buržoazní inteligence, která chtěla revoluci postrašit samoděržaví. III. дума není papírový meč, je to opravdový meč v rukou samoděržaví a kontrarevoluce. I. a II. дума byly kaširované dumy, protože jejich usnesení neodpovídala skutečnému rozložení materiálních sil v boji mezi společenskými třídami a zůstávala pouhými slovy. Význam obou těchto dum spočíval v tom, že za přední řadou kadetských konstitučních komediantů byli zřetelně vidět skuteční představitelé onoho demokratického rolnictva a onoho socialistického proletariátu, kteří opravdu dělali revoluci a bili nepřítel v otevřeném masovém boji,

avšak nedokázali ho ještě dorazit. III. дума není kaširovaná дума, protože její usnesení odpovídají skutečnému rozložení materiálních sil za dočasného vítězství kontrarevoluce, a proto nezůstávají pouhými slovy, ale opravdu se realizují. Význam této dumy je v tom, že všechny politicky nevyspělé síly lidu názorně poučila, jaký je vzájemný vztah mezi zastupitelskými institucemi a skutečnou státní mocí. „Sebepokrokovější“ zastupitelské instituce jsou odsouzeny zůstat pouhou divadelní kulisou, pokud třídy, které jsou v nich zastoupeny, nemají ve svých rukou skutečnou státní moc. Sebereakčnější zastupitelské instituce nebudou pouhou divadelní kulisou, pokud třídy, které jsou v nich zastoupeny, mají ve svých rukou skutečnou státní moc.

Nazývat III. dumu kaširovanou operetní dumou je ukázkou oné myšlenkové tuposti a prázdného revolučního frazérství, jež se už dávno staly specifickým, typickým znakem a základní vlastností strany eserů.

Pojďme však dále. Je pravda, že III. дума je „fiktivní konstituční zřízení“? Ne, to není pravda. Ve vedoucím orgánu mohou říkat takové věci jen lidé, kteří neznají ani abecedu, již učil už téměř před půl stoletím Lassalle¹⁸⁹. V čem je podstata ústavy, rozmilí členové základního propagandistického kroužku, který si říká strana socialistů-revolucionářů? Snad v tom, že za ústavy je „větší svoboda“ a „pracujícímu lidu“ se žije lehčeji než bez ústavy? Kdepak, tak uvažují jen vulgární demokraté. Podstata ústavy je v tom, že základní zákony státu vůbec, jakož i zákony o volebním právu do zastupitelských institucí, jejich kompetence aj., vyjadřují skutečný poměr sil v třídním boji. Ústava je fiktivní, když se zákon a skutečnost rozcházejí; není fiktivní, když se shodují. V Rusku je v období III. dumy ústava *méně* fiktivní než v Rusku v období I. a II. dumy. Pobuřuje-li vás tento závěr, páni „socialisti“ „revolucionáři“, pak je to proto, že nechápete ani podstatu ústavy, ani rozdíl mezi její fiktivností a její třídní povahou. Ústava může být černosotňovská, statkářská,

reakční a zároveň méně fiktivní než leckterá „liberální“ ústava.

Neštěstí eserů je v tom, že neznají ani historický materialismus, ani Marxovu dialektickou metodu a zůstávají plně v zajetí vulgárních buržoazně demokratických idejí. Ústava pro ně není novým kolbištěm, ani novou formou třídního boje, ale abstraktní hodnotou, podobně jako „zákonnost“, „právní řád“, „obecné blaho“ liberálních profesorů atd. apod. Ve skutečnosti jak samoděržaví, tak konstituční monarchie či republika jsou jen různé formy třídního boje, přičemž dialektika dějin je taková, že na jedné straně třídní obsah každé z těchto forem prochází různými vývojovými etapami a na druhé straně přechod od jedné formy ke druhé (sám o sobě) nijak neodstraňuje nadvládu dosavadních vykořisťovatelských tříd, která jen nabývá jinou podobu. Například ruské samoděržaví 17. století s bojarskou dumou a bojarskou aristokracií se nepodobá samoděržaví 18. století s jeho byrokracií, se společenskou hierarchií řádů a hodností a s jednotlivými obdobími „osvícenského absolutismu“, a od obou se výrazně odlišuje samoděržaví 19. století, které bylo donuceno „shora“ osvobodovat rolníky a přitom je ožebračovalo, uvolňovalo cestu kapitalismu a zavádělo první formy místních buržoazních zastupitelských institucí. Začátkem 20. století se i tato poslední forma polofeudálního, polopatriarchálního samoděržaví přežila. Rozvoj kapitalismu, růst moci buržoazie atd. si vynutily přechod k zastupitelským institucím v národním měřítku. Revoluční boj v roce 1905 se vyostřil hlavně kvůli tomu, kdo a jakým způsobem vytvoří první celoruskou zastupitelskou instituci. Prosincová porážka rozhodla tuto otázku ve prospěch staré monarchie, a za takových podmínek ústava ani nemohla být jiná než černošotňovsko-oktábristická.

Na novém kolbišti, za existence institucí bonapartistické monarchie, na vyšším stupni politického vývoje začíná boj opět odstraňováním dosavadního nepřítel, černošotňov-

ského samoděržaví. Může se snad socialistická strana v tomto boji vzdát využití nových zastupitelských institucí? Ešeři dokonce nedokázali tuto otázku ani nadhodit a všechno odbývají jen frázemi a zase jen frázemi. Poslouchejte dále:

„My dnes nemáme možnost bojovat na půdě parlamentu, my můžeme bojovat jen mimo parlament. Toto přesvědčení se musí všude pevně zakořenit a je nutné nesmiřitelně bojovat proti všemu, co tomu brání. Soustředme se na mimoparlamentní prostředky boje!“

Úvahy eserů vycházejí z proslulé subjektivní metody v sociologii. Vstřípíme přesvědčení — a máme vrabce v hrsti! Subjektivisté se nestarají o to, že je nutné objektivními fakty prověřit, zda existují ty či ony možnosti boje. Nahlédněme však do Zprávy a do rezolucí^[185] eserské konference, a dočteme se: „... pochmurný klid těžkých časů či lépe řečeno nečasů, které prožíváme,“ (s. 4) „... semknutost reakčních společenských sil... energie lidových mas je spoutána... mezi inteligencí, která je nejvnmavější složkou obyvatelstva, lze pozorovat únavu, ideový chaos a odliv sil od revolučního boje“ (s. 6) atd. apod. „Strana socialistů-revolucionářů musí proto... b) z taktických důvodů zaujmout negativní postoj k návrhům na dílčí masové akce, při nichž by se vzhledem k současným podmínkám mohlo zbytečně plýtvat energií lidu“ (s. 7).

Kdo je vlastně míněn tím „my“ „můžeme bojovat jen mimo parlament“? Zřejmě skupinka teroristů, protože na *masový* boj, který bychom vedli „my“, žádná z citovaných tirád neukazuje. „*Energie lidových mas je spoutána*“ a „soustředme se na mimoparlamentní prostředky boje“ — toto prosté srovnání nám znovu a znovu dokazuje, kolik historické pravdy bylo v tom, když byli eseři nazváni revolučními avanturisty!* A není to snad avanturismus, když kvůli silným slovům mluví o tom, že je třeba soustředit se na takové prostředky boje, které — jak sami uznávají — nejsou

* Viz Sebrané spisy 6, Praha 1981, s. 385—406. Red.

dnes masy schopny použít? Není to snad stará, prastará psychologie inteligentů propadajících beznaději?

„Soustředme se na mimoparlamentní prostředky boje!“ — toto heslo bylo správné v jednom z nejpozoruhodnějších období ruské revoluce, na podzim 1905. Jestliže je dnes eseri nekriticky opakují, počínají si podobně jako hrdina lidové pohádky, který stále vykřikoval, co dělat, ale... vždycky nevhodně. Nepochopili jste, rozmilí, *proč* bylo heslo bojkotu správné na podzim 1905, a tím, že je teď nekriticky, nesmyslně, jako nabiflovanou frází opakujete, neprojevujete žádnou revolučnost, ale prachobyčejnou hloupost?

Na podzim 1905 nikdo nemluvil o tom, že „energie lidových mas je spoutána“. Všechny strany naopak uznávaly, že masy energií překypují. Za takové situace — ve zjevné snaze roztržít a aspoň na chvíli uklidnit rozbouřené síly — přichází stará moc s návrhem na svolání poradního parlamentu. „Soustředme se na mimoparlamentní prostředky boje!“ Tenkrát toto heslo nebylo frází hrstky křiklounů, nýbrž výzvou lidí, kteří skutečně stáli v čele davu, v čele miliónů bojovníků z řad dělníků a rolníků. Tím, že milióny podporovaly tuto výzvu, prokázaly, že heslo bylo *objektivně správné*, že vyjadřovalo nejen „přesvědčení“ hrstky revolucionářů, nýbrž skutečnou situaci, smýšlení a iniciativu mas. Opakovat toto heslo a současně říkat, že „energie lidových mas je spoutána“, mohou pouze politikové, kteří jsou leda k smíchu.

A když už mluvíme o směšnosti, musíme ocitovat tuto perlu z listu Znamja truda: „Ponechme ji (vládu) v dumě samotnou s „černými“ a se stranou posledního vládního nařízení*, a věřte, že budou-li kdy tito pavouci s to začít se vzájemně požírat, bude to právě za takových okolností...“ Toto „věřte“ je tak nenapodobitelně roztomilé, že protiv-

* Lenin má na mysli výsadní zastoupení černosotňovců a okřabristů v III. dumě, zvolené na základě volebního zákona z 3. června. *Čes. red.*

níka přímo odzbrojuje. „Věřte“, čtenáři, že úvodníky do listu Znamja truda skutečně píše roztomilá eserská gymnazistka, která upřímně věří, že když opozice odejde z III. dумы, začnou se „pavoucí“ „navzájem požírat“.

Rezoluce o vztahu k neproletářským stranám¹⁴⁰ přijatá londýnským sjezdem vyvolala velmi prudké útoky menševiků proti té části, která se týká kadetů. O něco mírnější byly útoky proti části týkající se stran narodníků nebo trudoviků. Menševici se snažili dokázat, že nadřujeme eserům nebo že zamlčujeme některé jejich hříchy, na něž marxisté už dávno upozornili, apod. Všechny tyto snahy menševiků pramenily ze dvou zdrojů: na jedné straně tu byly hlavní, zásadní neshody v hodnocení revoluce v Rusku. Menševici si umíněně přejí, aby ji proletariát uskutečňoval společně s kadety, a nikoli s trudovickým rolnictvem proti kadetům. Na druhé straně menševici nepochopili, nakolik otevřené vystoupení mas a tříd v revoluci změnilo někdejší postavení a často i někdejší charakter stran. Před revolucí byli eseri *pouze* skupinou narodnicky smýšlejících inteligentů. Byla by taková charakteristika správná po revoluci či dokonce po roce 1906? Zřejmě ne. Takto formulovaný někdejší názor by mohli obhajovat jen lidé, kteří se v revoluci ničemu nenaučili.

Revoluce *dokázala*, že tato skupina narodnicky smýšlejících inteligentů je krajním levým *křídlem* neobyčejně širokého a nepochybně masového narodnického nebo trudovického proudu, který vyjadřoval zájmy a postoje rolnictva v ruské buržoazní revoluci. Tento fakt prokázala jak rolnická povstání, tak i Rolnický svaz, jak Trudovická skupina ve třech dumách, tak i svobodný tisk eserů a trudoviků. A tento fakt menševici nedokázali pochopit. Pohlížejí na esery *doktrinářsky*, tj. jako doktrináři, kteří vidí chyby cizí doktríny, ale nevidí, jaké reálné zájmy reálných mas, jež jsou hybnou silou buržoazně demokratické

revoluce, tato doktrína vyjadřuje nebo zastírá. Eferská doktrína je škodlivá, chybná, reakční, avanturistická, maloburžoazní — vykřikují menševici; ale ani o krok dál, víc ani slovo; co nad to je, od ďábla je.

A právě tady začíná *vaše* chyba, říkáme menševikům. Je pravda, že eserská doktrína je škodlivá, chybná, reakční, avanturistická, maloburžoazní. *Jenže* proto ještě tato kvazisocialistická doktrína nepřestává být ideovým hávem opravdu revoluční, a ne kompromisnické buržoazie a maloburžoazie v Rusku. Doktrína eserů je totiž jen pramének v trudovickém, tj. rolnicko-demokratickém proudu. Jakmile jen vstoupí masy a třídy do otevřeného boje, pak nás všechny — bolševiky i menševiky — události hned donutí, abychom to uznali, abychom připustili účast eserů v sovětech dělnických zástupců, navázali užší kontakty se sověty rolnických, vojenských, poštovních a telegrafních, železničních atd. zástupců, zúčastnili se s nimi voleb ve svazku proti liberálům, hlasovali s nimi v dumách proti liberálům apod. Revoluce nevyvrátila naše hodnocení eserů, nýbrž je potvrdila; toto hodnocení ovšem potvrdila tak, že neponechala otázku na dřívější úrovni a v dřívější podobě, ale pozvedla ji na nesrovnatelně vyšší úroveň: zatímco dříve šlo pouze o konfrontaci doktrín a ideologií, o politiku skupinek, jde nyní o konfrontaci historické činnosti tříd a mas, které se hlásí k té či oné spřízněné ideologii. Dříve jsme se ptali pouze: Je pravda, co říkají eseri, je správná taktika této ideové organizace? Teď zní otázka takto: Jak se ve skutečnosti chovají ty vrstvy lidu, které se považují za solidární s esery nebo za spřízněné s jejich základními ideami („principem práce“ apod.)? Chyba menševiků je v tom, že nechápou tuto změnu, kterou způsobila revoluce.

A tato změna je kromě uvedeného významu neobyčejně důležitá i proto, že názorně ukázala, jaký je vzájemný vztah mezi třídami a stranami. Naše revoluce nás poučila, že jedině ty strany, které se opírají o určité třídy, jsou silné

a obstojí při jakémkoli zvratu událostí. Otevřený politický boj nutí strany, aby měly užší spojení s masami, neboť bez takového spojení nejsou strany ničím. Ešeři jsou na trudovicích formálně nezávislí. *Ve skutečnosti* však byli v revoluci nuceni postupovat společně s nimi, jinak jim hrozilo nebezpečí, že úplně zmizí z politické scény. A můžeme si být jisti, že za příštího revolučního rozmachu budou ešeři opět nuceni (ať nyní sebevíc vykřikují, že jsou naprosto nezávislí) jít s trudoviky nebo s podobnými organizacemi mas. Objektivní podmínky společenského života a třídního boje jsou silnější než zbožná přání a papírové programy. Z tohoto jedině správného hlediska znamená nynější rozchod trudoviků s esery jen rozpad maloburžoazního hnutí, jen nepevnost maloburžoazie, jejíž příslušníci za těžkých okolností nedokážou zůstat jednotni a každý „táhne za jiný provaz“. Na jedné straně tu máme trudoviky, neorganizované, vrtkavé a kolísající, kteří sice ve III. dumě nepředstavují žádný pevný politický směr, ale nesporně vyšli z mas, jsou s nimi spojeni a vyjadřují jejich požadavky. Na druhé straně je tu hrstka eserských „otzovistů“, kteří nemají s masami žádné spojení a zoufale se zmítají sem a tam, ztrácejí víru v masový boj (viz *Revolucionnaja mysl*) a uchylují se k teroru. Krajní oportunistus trudoviků (z hlediska postavení revolučního rolnictva) a krajní, čistě verbální a nesmyslný revolucionismus eserů jsou dvě krajnosti jednoho a téhož maloburžoazního proudu, jsou to „dva symptomy“ jedné „choroby“: nepevnosti maloburžoazie, její neschopnosti vést soustavný, vytrvalý, houževnatý a svorný masový boj.

Tato okolnost vrhá nové světlo na dnešní taktiku revolučních stran v dumě, zejména na otázku otzovismu. „*My nemáme* možnost bojovat na půdě parlamentu,“ vykřikují chvástaví intelektuálové — ešeři. Kdo „my“, pánové? *Inteligence bez mas* nikdy neměla a nikdy nebude mít ani parlamentní, ani seriózní mimoparlamentní prostředky boje. A které masy šly s vámi nebo po vašem boku včera,

za revoluce? Trudovické rolnictvo. Je pravda, že toto rolnictvo „nemá možnost bojovat na půdě parlamentu“? Není to pravda. Podívejte se na rozpravu o agrární otázce v III. dumě a uvidíte, že tu trudovici nepochybně vyjádřili požadavky mas. Silná slova eserů jsou tedy pouhé plané fráze. Rolnické masy vyjádřily v roce 1908 *své* požadavky z tribuny dumy, kdežto „mimo parlament“ nebojovaly. To je fakt, který se nedá oddiskutovat žádným „levicovým“ povykáním ani vykřikováním esersko-otzovistických frází.

V čem je příčina tohoto faktu? V tom, že zesláblo „přesvědčení“ o přednostech mimoparlamentního boje? Nesmysl! Příčina je v tom, že objektivní podmínky v tomto období dosud nevyvolaly široké vření v masách, ani jejich přímou akci. Je-li tomu tak — a nesporně tomu tak je —, pak bylo povinností každé seriózní strany využít i *nepřímých* cest. Eseri jich využít nedovedli — a jaký je výsledek? Jedině ten, že trudovici plnili svůj úkol velice špatně, napáchali tisíckrát víc chyb, než kdyby je strana byla dokázala ovlivnit, že velmi často kolísali a klopytali. A eseri, kteří se odtrhli od své třídy, od svých mas, „se soustředili“ na pouhé fráze, neboť *ve skutečnosti* neudělali v roce 1908 pro využití „mimoparlamentních prostředků boje“ vůbec *nic*. Tato odtrženost eserů od jejich vlastních sociálních kořenů vede jen k prohloubení jejich prvotního hřichu — k nezměrnému, bezuzdnému chvastounství a samochvále, která má zastřít jejich bezmocnost. Na první stránce Zprávy čteme: „Naše strana si může gratulovat...“ delegáty na konferenci zvolily „reálně existující“ (takoví jsme pašáci!) „místní stranické organizace... ve všech otázkách bylo dosaženo názorové jednoty... bylo to skutečné dosažení jednomyslnosti“ (tamtéž) apod.

To je lež, pánové. Tímto halasem zakrýváte názorové neshody, které jasně vyplynuly na povrch jak v listě Revoljucionnaja mysl (jaro 1908), tak v 13. čísle listu Znamja truda (listopad 1908).¹⁴¹ Tento povyk prozrazuje vaši sla-

bost. Nestranický oportunismus trudoviků i „stranické“ chvastounství, odtrženost a fražérství eserů jsou dvě strany jedné mince, dvě krajnosti rozkladu *jedné* maloburžoazní vrstvy. Za revoluce, kdy se v boji obnažily všechny názorové rozdíly, eseri po celou dobu marně zakrývali, ale přece jen nemohli zakrýt své kolísání mezi enesy a maximalisty.

Vůz leží v příkopě. Koně jsou vypřaženi. Vozka sedí na patníku a s čepicí na stranu „si gratuluje“ k „jednomyslnosti“. Tak vypadá eserská strana. Takové jsou výsledky eserského otzovismu, který odvedl hrstku inteligentů od těžké a houževnaté, ale jedině seriózní a užitečné práce spojené s výchovou a organizováním mas k planému tlačání.

Proletarij, č. 41
7. (20.) ledna 1909

Podle textu listu Proletarij

Rok rozvratu, rok ideově politického chaosu, rok, kdy strana neměla před sebou jasnou cestu, je za námi. Ve všech organizacích strany poklesl počet členů; některé organizace — hlavně ty, v nichž bylo nejméně proletářů — se úplně rozpadly. Pololegální stranické instituce, jež vznikly za revoluce, byly jedna po druhé prozrazeny. Došlo to tak daleko, že někteří lidé ve straně se pod vlivem rozkladu ptají, zda je vůbec třeba zachovat dosavadní sociálně demokratickou stranu, zda má strana pokračovat ve své práci, zda je třeba znovu přejít do ilegality a jak to udělat. Krajní pravice na tuto otázku odpovídala, že strana musí být legální stůj co stůj, tedy i za cenu toho, že by se otevřeně zřekla svého programu, taktiky a organizace (takzvaný likvidátorský směr). Byla to nesporně krize nejen organizační, nýbrž i ideově politická.

Nedávná celoruská konference SDDSR pomohla straně najít cestu a ve vývoji ruského dělnického hnutí po vítězství kontrarevoluce znamená zřejmý obrat. Usnesení konference, jež byla publikována ve zvláštní Zprávě^[50] vydané ústředním výborem naší strany, ÚV schválil, a jsou tedy do příštího sjezdu usneseními celé strany. Tato usnesení zcela jasně odpovídají na otázku, jaké jsou příčiny a význam krize a jak se z ní dostat. Budou-li se naše organizace ve své práci řídit rezolucemi konference a usilovat o to, aby si *všichni* straničtí pracovníci jasně a plně uvědomili dnešní úkoly strany, pak dokážou upevnit a semknout své síly k svorné a čínorodé revoluční sociálně demokratické činnosti.

Hlavní příčina krize ve straně se vysvětluje a zdůvodňuje v rezoluci o organizační otázce. Touto hlavní příčinou je, že se dělnická strana očistila od kolísavých intelektuálních a maloburžoazních živlů, které se přidaly k dělnickému hnutí především proto, že počítaly s brzkým vítězstvím buržoazně demokratické revoluce, ale které nemohly obstát v období reakce. Kolísavost se projevila jak v teorii („úchylky od revolučního marxismu“, praví se v rezoluci o současné situaci), tak v taktice („oklešťování hesel“), tak i v organizační politice strany^[233]. Uvědoměli dělníci se postavili proti této kolísavosti, energicky vystoupili proti likvidátorství a začali sami vést a řídit stranické organizace. Jestliže toto základní jádro naší strany nedokázalo hned překonat prvky chaosu a krize, pak to nebylo jen proto, že po vítězství kontrarevoluce to byl veliký a obtížný úkol, ale také proto, že určitá lhostejnost vůči straně se projevila i mezi těmi dělníky, kteří byli sice naladěni revolučně, ale chyběla jim patřičná socialistická uvědomělost. A právě uvědomělému dělnictvu Ruska jsou především adresována usnesení konference, jež vyjadřují názor sociální demokracie, jakými prostředky je třeba bojovat proti chaosu a kolísání.

Provést marxistický rozbor současného vzájemného vztahu mezi třídami a nové politiky carismu, stanovit nejbližší cíl boje, který si naše strana určuje tak jako doposud, zhodnotit poučení z revoluce, pokud jde o správnost revoluční sociálně demokratické taktiky, objasnit příčiny krize ve straně a ukázat úlohu proletářské části strany v boji proti této krizi, vyjasnit otázku vzájemného vztahu mezi ilegální a legální organizací a uznat, že je potřebné využívat tribunu dumy a vypracovat přesné směrnice pro naši frakci v dumě v souvislosti s otevřenou kritikou jejích chyb — to je hlavní obsah usnesení konference, která dávat úplnou odpověď na otázku, jak si má strana dělnické třídy v dnešní těžké době zvolit správnou cestu. Podívejme se na to důkladněji.

Vzájemný poměr tříd z hlediska jejich politického rozskupení je stejný jako v uplynulém období přímého revolučního boje mas. Obrovská většina rolnictva nemůže jinak než usilovat o takový agrární převrat, který by odstranil polofeudální držbu půdy a který nelze uskutečnit bez svržení carské moci. Vítězství reakce obzvlášť těžce dolehlo na demokratickou část rolnictva, které není schopno pevně se zorganizovat; nicméně revolučnost rolnických mas je navzdory veškerému útisku, navzdory černosotňovské dumě a krajní nestálosti trudoviků jasně patrná dokonce i z rozprav ve III. dumě. Základní stanovisko proletariátu k úkolům buržoazně demokratické revoluce v Rusku zůstává nezměněné: vést demokratické rolnictvo, vymanit je z vlivu liberální buržoazie, z vlivu kadetské strany, která se bez ohledu na drobné dílčí spory i nadále sblíží s oktábristy a v poslední době se snaží etablovat nacionálliberalismus a šovinistickou agitací podepřít carismus a reakci. Boj — praví se v rezoluci — je nadále veden za úplné odstranění monarchie a za dobytí politické moci proletariátem a revolučním rolnictvem.

Samoděržaví nadále zůstává úhlavním nepřítelem proletariátu a veškeré demokracie. Bylo by však chybou domnívat se, že je stále stejné. Stolypinova „ústava“ a Stolypinova agrární politika znamenají novou etapu v rozkladu starého polopatriarchálního, polofeudálního carismu, nový krok k jeho přeměně v buržoazní monarchii. Kavkazští delegáti, kteří chtěli takové hodnocení situace buď vůbec vypustit, anebo místo „buržoazní“ uvést „plutokratické“, měli nesprávný názor. Plutokratické bylo samoděržaví odedávna, kdežto buržoazním se stává svou agrární politikou a přímým, v celonárodním měřítku organizovaným blokem s určitými vrstvami buržoazie teprve po první etapě revoluce, pod vlivem jejích úderů. Samoděržaví si už dávno odchovává buržoazii a buržoazie si už dávno pomocí rublu razí cestu mezi „vyšší kruhy“, získává vliv na zákonodárství a správu státu i stejně výnosná místa jako vysoká

šlechta. Kurióznost dnešní situace však spočívá v tom, že samoděržaví muselo zřídit zastupitelský orgán pro určité vrstvy buržoazie, balancovat mezi nimi a feudálními statkáři a vytvořit v dumě spojenectví těchto vrstev, že už vůbec nemůže doufat v mužikovu patriarchálnost a proti vesnickým masám musí hledat oporu u bohatých rolníků, kteří ruínují občinu.

Samoděržaví se maskuje pseudokonstitučními institucemi, ale v důsledku toho, že se car paktuje jen a jedině s Puriškeviči a Gučkovy, vychází zároveň najevo jeho třídní podstata jako dosud nikdy. Samoděržaví se pokouší převzít řešení objektivně nezbytných úkolů buržoazní revoluce: vytvořit lidový zastupitelský orgán fakticky spravující záležitosti buržoazní společnosti a vyčistit vesnici od středověkých, složitých a ztrouchnivělých agrárních vztahů; praktický výsledek nových kroků samoděržaví se však dosud rovná nule, což jen ještě názorněji dokazuje, že historické úkoly musí řešit jiné síly a jinými prostředky. V mysli miliónových, politicky nezkušených mas bylo dosud samoděržaví opakem jakéhokoli lidového zastupitelského orgánu. Teď se cíl boje zužuje, jeho úkol se vytyčuje konkrétněji — jako boj o moc ve státě, jako boj, který určuje ráz a význam zastupitelského orgánu samého. Proto tedy III. дума znamená zvláštní etapu v rozkladu starého carismu, v jeho vzrůstajícím avanturismu, v prohlubování starých revolučních úkolů a v rozšiřování kolbiště (i počtu účastníků boje), na kterém se bojuje za splnění těchto úkolů.

Tuto etapu musíme překonat; nové podmínky dnešní situace vyžadují nové formy boje; využívat tribunu dумы je bezpodmínečně nutné; do popředí se dostává výchova a organizování proletářských mas, což si vyžádá mnoho času; spojování ilegální a legální organizace staví před stranu zvláštní úkoly; pro teoretické i praktické účely je nutné popularizovat a objasňovat zkušenosti z revoluce, kterou liberálové a likvidátoři z řad inteligence diskreditu-

jí. Taktická linie strany, která musí při výběru metod a prostředků boje přihlížet k novým podmínkám, zůstává ovšem nezměněna. Správnost revoluční sociálně demokratické taktiky — praví se v jedné z rezolucí konference — potvrdily zkušenosti z masového boje v letech 1905—1907. Revoluce v tomto prvním období utrpěla sice porážku, avšak to neznamená, že úkoly byly nesprávné, nejbližší cíle „utopické“ a prostředky a metody boje chybné, nýbrž to znamená, že síly nebyly dostatečně připraveny a revoluční krize nebyla dost hluboká a rozsáhlá — a Stolypin a spol. se snaží prohloubit a rozšířit tuto krizi opravdu s chvályhodnou horlivostí! Jen ať liberálové a zmatení intelektuálové po první opravdu masové bitvě za svobodu klesají na duchu a zbaběle opakují: Nechoďte tam, kde jste byli už jednou poraženi, nedávejte se znovu tou osudovou cestou! Uvědomělý proletariát jim odpoví: Veliké historické bitvy, veliké úkoly revolucí se rozhodovaly jedine tím, že pokrokové třídy znovu a znovu opakovaly svůj nápor a poučeny zkušenostmi z porážek, vítězily. Poražené armády se dobře učí. Revoluční třídy v Rusku byly v prvním tažení poraženy, revoluční situace však zůstává. V nových formách a jinou cestou — někdy mnohem pomaleji, než bychom si přáli — znovu přichází, opět dozrává revoluční krize. Na tuto revoluční krizi musíme široké masy připravovat dlouhodobě, připravovat je důkladněji a mít přitom na zřeteli vyšší a konkrétnější úkoly; a čím úspěšněji tento úkol splníme, tím jistější bude vítězství v novém boji. Ruský proletariát může být hrdý na to, že roku 1905 se pod jeho vedením národ otroků poprvé proměnil v miliónové vojsko útočící proti carismu, v armádu revoluce. A tento proletariát dokáže nyní neochvějně, vytrvale a trpělivě vychovávat a připravovat nové kádry, představující mnohem mohutnější revoluční sílu.

Jak už jsme řekli, je využívání tribuny dumy nezbytnou součástí této výchovy a přípravy. Rezoluce konference o frakci v dumě ukazuje naší straně cestu, která se — máme-li

hledat příklady v dějinách — nejvíce blíží zkušenostem německých sociálních demokratů z doby platnosti výjimečného zákona. Ilegální strana musí umět využívat, musí se naučit využívat legální frakci v dumě, musí z ní vychovat stranickou organizaci schopnou plnit své úkoly. Uvažovat o odvolání frakce (na konferenci byli dva „otzovisté“, nepředložili však tuto otázku přímo) nebo nekritizovat přímo a otevřeně chyby frakce a nepoukázat na ně v rezoluci (někteří delegáti na konferenci se toho domáhali) — to by byla ta nejchybnější taktika, byl by to nejpolitovánímhodnější odklon od důsledné proletářské činnosti, kterou si podmínky nynějšího období vynucují. V rezoluci se plně přiznává, že frakce se dopustila i takových chyb, za něž nenese odpovědnost jen ona sama a které jsou zcela totožné s chybami, jimž se nevyhnou ani všechny ostatní naše stranické organizace. Jsou tu však i jiné chyby — úchytky od *politické linie* strany. Jestliže k těmto úchytkám došlo, jestliže se jich dopustila organizace otevřeně vystupující jménem celé strany, pak bylo povinností strany jasně a přesně říci, že to byly úchytky. V dějinách západoevropských socialistických stran najdeme nejeden příklad nenormálního vztahu parlamentních frakcí vůči straně, v románských zemích jsou tyto vztahy dosud vesměs nenormální, frakcím chybí patřičná stranickost. V Rusku musíme sociálně demokratický parlamentarismus budovat od samého počátku jinak, hned zpočátku se musíme dát v této oblasti svorně do práce, aby každý sociálně demokratický poslanec skutečně cítil, že za ním strana stojí, že se jí bolestně dotýká každá jeho chyba, že dbá o to, aby šel správnou cestou, aby se každý pracovník strany podílel na veškeré činnosti strany v dumě, učil se z věcné marxistické kritiky jejích akcí, aby cítil, že je jeho povinností pomáhat straně a usilovat o to, aby speciální činnost frakce byla podřízena celé propagandistické a agitační činnosti strany.

Konference byla prvním autoritativním shromážděním delegátů největších organizací strany, které jednalo o čin-

nosti sociálně demokratické frakce v dumě během celého zasedání dumy. A usnesení konference jasně ukazuje, jak bude naše strana svou práci v dumě organizovat, jak přísné nároky klade v této oblasti na sebe samu i na frakci, jak neochvějně a důsledně hodlá vychovávat k parlamentarismu skutečně sociálně demokratickému.

Otázka vztahu k frakci v dumě má taktickou a organizační stránku. Z organizačního hlediska je rezoluce o frakci v dumě jen aplikací všeobecných zásad organizační politiky na specifický případ, zásad, které konference stanovila v rezoluci o směrnicích k organizační otázce. Konference konstatovala, že v této otázce jsou v SDDSR dva základní směry: jeden, který klade hlavní váhu na ilegální organizaci strany, a druhý, víceméně příbuzný likvidátorství, který klade hlavní váhu na legální a pololegální organizace. Jde o to, že v současné době, jak jsme už uvedli, odešel ze strany jistý počet stranických pracovníků, zejména z řad inteligence, ale zčásti i z řad dělníků. Likvidátorský směr klade otázku, zda stranu opouštějí a za pole působnosti si volí legální organizace ti nejlepší, nejaktivnější jednotlivci, anebo zda ze strany odcházejí „kolísaví příslušníci inteligence a maloburžoazie“. Není třeba připomínat, že konference kategoricky odmítla a odsoudila likvidátorství a odpověděla, že odcházejí kolísaví. Skutečně proletářská část strany a zásadově nejdůslednější a nejuvědomělejší sociální demokraté z řad inteligence zůstávají SDDSR věrni. Strana se tímto odchodem očistila, zbavila se zejména pevných a nespolehlivých přátel, „souběžců“ (mitläuferů), kteří se vždycky na čas připojovali k proletariátu a kteří se rekrutují z řad maloburžoazie nebo z „deklasovaných živlů“, tj. z lidí, kteří ztratili příslušnost k té či oné určité třídě.

Z tohoto hodnocení organizační zásady strany samozřejmě vyplývá i linie organizační politiky, schválená konferencí. Upevnit ilegální organizaci strany, vybudovat stranické buňky ve všech sférách činnosti, vytvořit pře-

devším „čistě stranické, třeba i málo početné dělnické výbory v každém průmyslovém podniku“ a vedoucí funkce soustředit v rukou těch vůdců sociálně demokratického hnutí, kteří pocházejí z řad dělníků — to je úkol dne. A je samozřejmé, že úkolem těchto buněk a výborů musí být využívat všech pololegálních a podle možnosti i legálních organizací, udržovat „těsné spojení s masami“ a řídit práci tak, aby sociální demokracie reagovala na všechny požadavky mas. Každá buňka a každý stranický dělnický výbor se musí stát „opěrným bodem pro masovou agitační, propagandistickou a praktickou organizační práci“, tj. musí rozhodně jít tam, kam jdou masy, snažit se na každém kroku usměrňovat jejich uvědomění v socialistickém duchu, každou dílčí otázku spojovat s celkovými úkoly proletariátu, každým organizačním opatřením přispět k třídnímu semknutí a vybojovávat si svou energii, svým ideovým vlivem (a samozřejmě ne svým názvem ani postavením) vedoucí úlohu ve všech proletářských legálních organizacích. I když budou tyto buňky a výbory někdy početně velmi malé, bude je spojovat stranická tradice, stranická organizace a konkrétní třídní program; a členové sociální demokracie — i kdyby byli jen dva tři — se tak dokážou vyhnout nebezpečí, že se ztratí v beztvaré legální organizaci, a budou s to prosazovat za všech podmínek, za všech okolností a v jakékoli situaci svou *stranickou* linii, působit na své okolí v duchu celé strany a nedají se prostředím pohltit.

Za kontrarevolučního režimu je možné rozpustit ty nebo ony masové organizace, je možné rozehnat legální odbory, je možné policejním šikanováním zmařit jakoukoli veřejnou akci dělníků, avšak žádná síla na světě nezabrání semknutí dělnických mas v kapitalistické zemi — a takovou zemi už se Rusko stalo. Dělnická třída si tak nebo onak, legálně nebo pololegálně, zjevně nebo tajně najde možnost, aby se semkla, v čele mas půjdou vždy a všude uvědomějí sociální demokraté organizovaní ve straně, kteří se

vždy a všude budou sjednocovat, aby působili na masy v duchu strany. A sociální demokracie, která v otevřené revoluci dokázala, že je stranou třídy, stranou, která dokázala vést za sebou milióny do stávek, do povstání roku 1905 i do voleb v letech 1906—1907, dokáže i nyní zůstat stranou třídy, stranou mas, dokáže zůstat předvojem, který se v nejtěžších dobách neodtrhne od celé armády, ale dokáže jí pomoci tyto těžké doby překonat, znovu semknout její řady a vychovat další a další nové bojovníky.

Ať si jásají a řvou černosotňovští reakcionáři v dumě i mimo dumu, v sídelním městě i v zapadlých koutech, ať si reakce běsní — velemoudrý pan Stolypin nemůže udělat ani krok, aby nepřiblížil pád balancujícího samoděržaví, aby nezamotal nové klubko politických nesmyslů a absurdit, aby proletariátu a revoluční části rolnictva nedodal nové a svěží síly. Strana, která dovede upevnit své řady, aby mohla houževnatě pracovat ve spojení s masami, strana vyspělé třídy, která dovede zorganizovat její předvoj, která usměrní své síly tak, aby v sociálně demokratickém duchu ovlivňovala každý životní projev proletariátu, tato strana zvítězí děj se co děj.

Social-demokrat, č. 2
28. ledna (10. února) 1909

Podle textu listu
Social-demokrat

O Č L Á N K U K A K T U Á L N Í M O T Á Z K Á M¹⁴²

Tento znamenitý článek^[61] přetiskujeme ze 7. čísla orgánu centrální průmyslové oblasti Rabočeje znamja^[212]. Je to odpověď na článek otzovisty^[213] uveřejněný v 5. čísle téhož listu. Otvovistův článek byl otištěn jako diskusní s poznámkou redakce listu Rabočeje znamja, že s autorem nesouhlasí. Článek ze 7. čísla redakce nekomentovala, což znamená, že vyjadřuje mínění redakce samé.

V listu Proletarij jsme se už dávno rozhodně vyslovili proti otzovismu a jasně jsme ukázali, že mění-li se otzovismus z pouhé nálady ve *směr*, v systém politiky, pak opouští cestu revolučního marxismu a zásadně se rozchází s bolševismem. Po tomto článku moskevského bolševického orgánu však musíme přiznat, že jsme dosud otázku otzovismu neformulovali dost důrazně a že jsme podcenili nebezpečí, jež hrozí zásadové důslednosti naší bolševické frakce od lidí, kteří chtějí takovýto otzovismus spojit s bolševismem. Konstatujeme, že soudruh Moskvan, autor přetištěného článku, formuloval otázku tak důrazně, tak jasně a tak zásadově, jak jsme ji formulovali i my v neoficiálních diskusích s otzovisty: náš moskevský orgán, který denně přichází do styku s živými představiteli otzovismu a je očitým svědkem jejich praktické otzovistické agitace, která hrozí, že se bude každým dnem více odchylovat z cesty revoluční sociální demokracie, byl totiž donucen formulovat otázku tak důrazně a nekompromisně zásadově, jak také zcela právem učinil. *Bud'* revoluční marxismus, tj. v Rusku bolševismus, *anebo* otzovismus, tj. zřeknutí se bolševismu — takto formuloval otázku soudruh z Moskvy.

Tím se plně ztotožnil s naším pojetím otázky, jak jsme ji formulovali v našich diskusích se soudruhy otzovisty před celostranickou konferencí.

Víme, že někteří bolševičtí dělníci dnes sympatizují s otzovismem, ale jejich „otzovismus“ neznamena ve většině případů víc než pouhou pomíjivou *náladu*, kterou v nich vyvolávají závažné chyby naší frakce v dumě. A o těch ovšem neplatí nic z toho, co autor článku řekl, ani to, co teď říkáme my. Pokud se však otzovismus povyšuje na teorii, pokud se mění v systém politiky — a to dělá nevelká skupina, která se považuje za představitelku „opravdové“ revolučnosti —, pak proti němu musíme vést nesmiřitelný *ideologický boj!* Autor přetištěného článku má naprostou pravdu, když říká, že otzovistovy úvahy v 5. čísle listu *Rabočeje* znamja (tento článek jsme přetiskli v 39. čísle *Proletarije*^[214]) a otzovismus *jako směr* vůbec se rovnají *menševismu naruby* s jeho propagováním „*dělnického sjezdu*“ aj. A ještě větší pravdu má, když říká, že *zásadní* důvody, které někteří otzovisté uvádějí ve prospěch svého směru, ať už si sami politicky uvědomují jejich dosah nebo ne, vytvářejí objektivní nebezpečí, že se otzovisté sblíží s anarchosyndikalisty anebo prostě s anarchisty.

Způsob, jak formulovali otázku v Moskvě, jasně ukázal, jak jsou přes všechny své dobré úmysly politicky krátkozrací ti bolševici, kteří nechtějí přiznat *zásadní* nebezpečí plynoucí z otzovismu, kteří v něm vidí *jen* „neshody v praktických otázkách“, kteří v otzovismu spatřují „zdravé jádro“, a nikoli zárodek ideového likvidátorství zleva. Z článku moskevského soudruha musí pochopit, že kryjí-li otzovisty ideologicky nebo zachovávají-li vůči jejich názorům přátelskou neutralitu, ženou vodu na jejich mlýn, *stávají se jejich válečnými zajatci* a poškozují bolševismus.

Otzovismus *není* bolševismus, *nýbrž jeho nejhorší politická karikatura, jakou by si jeho nejzarytější politický protivník mohl jen vymyslet. V tom je třeba mít naprosto jasno.* Pokládáme za nezbytné, aby si všichni bolševici až

po poslední kroužek přesně ujasnili skutečný význam otzovismu, aby se náležitě zorientovali a položili si otázku: Nedochází tu pod praporem „revolučnosti“ a „levicového postoje“ k zjevnému zřeknutí se slavných tradic starého bolševismu, jak se zformoval v předrevolučním období a v ohni revoluce?

Proto jsme o těchto otázkách zahájili v listu Proletarij diskusi. Uveřejňovali jsme *všechno*, co nám bylo zasláno, a přetiskovali jsme všechno, co o tom napsali bolševici v Rusku. Neodmítli jsme dosud *ani jediný* diskusní článek a stejně budeme postupovat i napříště. Soudruzi otzovisté a s nimi sympatizující soudruzi bohužel zatím poslali našemu listu málo příspěvků a vůbec se vyhýbali otevřenému a jasnému výkladu svého zásadního kréda v tisku a raději diskutovali „mezi sebou“. Vyzýváme všechny soudruhy, otzovisty i ortodoxní bolševiky, aby vyložili své názory na stránkách Proletarije. Bude-li třeba, vydáme zasláné příspěvky jako samostatnou brožuru. Ideová jasnost a důslednost — to je to, co v nynějších těžkých chvílích obzvláště potřebujeme.

Přenecháme pánům eserům, aby maskovali své názorové neshody a blahopřáli si k „jednomyslnosti“ ve chvíli, kdy se o nich právem říká: Člověk u nich najde všechno — od liberalismu lidových socialistů až po liberalismus s bombou.

Přenecháme menševikům, aby byli ideově zadobře s Čerevaninem a spol. Jen ať praktikují systém podvojného účetnictví (před Němci se Čerevanina zřekli, ale v ruském tisku se s ním objímají), ať jsou zadobře s likvidátory ideových základů revolučního marxismu, ať si maskují své názorové neshody až s takovou virtuozitou, jako je prosté vybilení neshod (viz Golos social-demokrata, dvojčíslo 10/11, kde „odstranili“ názorový rozpor mezi menševiky a Plechanovem jednoduše vybilením¹⁴³).

Naše frakce se nesmí bát vnitřního ideového boje, když už je tedy nezbytný. V takovém boji ještě více zesílí. Jsme

povinni ujasňovat si své názorové neshody tím spíše, že náš směr se fakticky začíná stále více rovnat celé naší straně. Vyzýváme soudruhy bolševiky, aby zaujali *ideově* jasné stanovisko a odmítli všechny postranní pomluvy, ať vycházejí odkudkoli. Je spousta lidí, kteří rádi zaměňují ideový boj o nejzávažnější, kardinální otázky malicherným handrkováním ve stylu menševiků po II. sjezdu. Mezi bolševiky nemají taková lidé co dělat. Bolševičtí dělníci se musí postavit takovým pokusům rázně na odpor a požadovat jedině: *ideovou jasnost, vyhraněné názory a principiální linii*. A až se dosáhne takové naprosté ideové vyhraněnosti, pak dokážou všichni bolševici vystupovat i v organizační otázce stejně jednotně a stejně semknutě, jako naše frakce doposud vždy vystupovala.

Proletarij, č. 42
12. (25.) února 1909

Podle textu listu Proletarij

CÍL BOJE PROLETARIÁTU V NAŠÍ REVOLUCI

Ve výše publikovaném článku^[143] se soudruh Martov dotýká neobyčejně závažné otázky či správněji řečeno řady otázek souvisejících s cílem boje proletariátu a sociální demokracie v naší revoluci. Všímá si vývoje těchto otázek v naší straně, jejich vztahu k základům marxismu a k narodnictví, všímá si názorů všech odstínů vyslovených v této souvislosti — všímá si všech aspektů otázky, ale nevysvětluje ani jednu z nich. Abychom se dostali k podstatě věci, musíme systematicky rozebrat všechny aspekty této otázky.

I

Začneme tím, jak se vyvíjely názory ruské sociální demokracie na tuto otázku. Přišli s ní počátkem roku 1905 bolševici i menševici. Bolševici ji řešili „formulací“ revoluční demokratická diktatura proletariátu a rolnictva^[114] (viz Vperjod¹⁴⁴, č. 14 z 12. dubna 1905)*. Menševici takovou definici třídního obsahu vítězné buržoazní revoluce rozhodně odmítali. Názory obou částí strany oficiálně vyjádřil III. sjezd (bolševiků) v Londýně v květnu 1905 a v téže době konaná konference menševiků v Ženevě. Přitom — zcela v duchu doby — žádná z obou částí strany neformulovala v rezolucích teoretickou, obecnou otázku, co je cílem boje a jaký vůbec má být třídní obsah vítězné revoluce, zato si obě všimaly užší otázky — prozatímní re-

* Viz Sebrané spisy 10, Praha 1982, s. 43—51. Red.

voluční vlády. V rezoluci bolševiků^[258] se praví: „...ustavení demokratické republiky v Rusku je možné jen v důsledku vítězného lidového povstání, jehož orgánem bude prozatímní revoluční vláda; ...vzhledem k vzájemnému poměru sil a jiným činitelům, které nelze předem přesně charakterizovat, je přípustná účast zmocněnců naší strany v prozatímní revoluční vládě, aby nelstostně bojovali proti všem kontrarevolučním pokusům a hájili samostatné zájmy dělnické třídy.“ Rezoluce menševiků^[181]: „...Sociální demokracie si nesmí vytyčovat cíl dobýt moc v prozatímní vládě nebo se na ní podílet, nýbrž musí i nadále zůstat stranou krajní revoluční opozice.“

Z toho je vidět, že sami bolševici na čistě bolševickém sjezdu *nezahrnují* do své oficiální rezoluce nic, co by se podobalo „formulaci“ diktatura proletariátu a rolnictva, nýbrž mluví *pouze* o tom, že účast v prozatímní vládě je přípustná a že proletariát je „povolán“ „sehrát vedoucí úlohu“ (rezoluce o ozbrojeném povstání^[116]). „Formulace“ „revoluční demokratická diktatura proletariátu a rolnictva“, vyslovená v bolševickém tisku před III. sjezdem, se opakuje po tomto sjezdu v brožuře *Dvě taktiky** a nikoho ani nenapadlo vytykat bolševikům, že jejich komentáře neodpovídají jejich rezolucím. Nikoho ani nenapadlo požadovat, aby se rezoluce politicky bojující masové strany doslova shodovala s formulacemi marxistické definice třídního obsahu vítězné revoluce.

Z našeho pohledu do historie vyplývá i další důležitý závěr: na jaře 1905 považovaly obě části strany za *těžké* sporné otázky *dobytí moci* proletariátem a revolučními třídami vůbec, ale ani trochu se nezabývaly tím, jaké mohou nebo mají být *vztahy mezi těmito třídami dobývajícími moc*. Jak jsme poznali, menševici stejně tak zavrhnou cíl *uchvátit moc, jako cíl podílet se na moci*. Bolševici mluví o „*vedoucí úloze proletariátu v revoluci*“ (rezoluce o ozbro-

* Viz Sebrané spisy 11, Praha 1982, s. 25—154. *Red.*

jeném povstání), o tom, že je „přípustná“ účast sociální demokracie v prozatímní vládě, že je třeba „důsledně hájit nezávislost sociální demokracie, která usiluje o úplný socialistický převrat“ (rezoluce o prozatímní revoluční vládě), „podporovat“ revoluční hnutí rolníků, „očistit revolučně demokratický obsah rolnického hnutí ode všech reakčních příměsí“, o tom, že je nutné „rozvíjet revoluční uvědomění rolníků a do všech důsledků prosazovat jejich demokratické požadavky“ (rezoluce o vztahu k rolnickému hnutí^[269]). Žádné jiné „formulace“ o vztahu proletariátu k rolnictvu se v rezolucích bolševického sjezdu z roku 1905 nenajdou.

Přejdeme k návrhům rezolucí, které vypracovaly obě frakce rok nato, před stockholmským sjezdem. Tisk vůbec, ale obzvláště naše strana často zapomínají na tyto návrhy nebo je ignorují; je to skutečně škoda, protože mají pro vývoj názorů sociální demokracie na taktiku nesmírný význam. Právě z těchto návrhů rezolucí je vidět, jaká poučení vyvodily obě části strany ze zkušeností z říjnového a prosincového boje roku 1905.

Bolševici v návrhu rezoluce o třídních úkolech proletariátu uvádějí: „...demokratickou revoluci je s to dovést do konce jedině proletariát za podmínky, že jako jediná důsledně revoluční třída v současné společnosti povede za sebou masu rolnictva a dodá jeho živelnému boji proti statkářské držbě půdy a státu založenému na nevolnictví politické uvědomění“¹⁴⁵ (opakuje se v návrhu rezoluce londýnského sjezdu; viz Proletarij, č. 14 ze 4. března 1907).

„Formulace“, pro kterou se tu sami bolševici rozhodli, tedy zní: proletariát, který *povede za sebou* rolnictvo. Žádnou jinou formulaci pro vyjádření myšlenky revoluční demokratické diktatury proletariátu a rolnictva rezoluce bolševiků neobsahují. Tento fakt ani nelze dost zdůraznit, neboť na tom, že se na něj zapomíná anebo se přechází mlčením, je založen celý pokus soudruha Martova vykládat

význam rezoluce přijaté na prosincové konferenci v roce 1908 naprosto nesprávně.

Menševici ve svém návrhu rezoluce^[237] (přetištěna z listu Partijnyje izvěstija¹⁴⁶ v Leninově Zprávě^[91], s. 68—70) označují za úkol proletariátu „být hybnou silou buržoazní revoluce“ — všimněte si: nikoli „vůdce“, nikoli „vedoucí silou“, jak je řečeno v rezoluci bolševiků, nýbrž hybnou silou! — a mezi úkoly proletariátu uvádějí „masovým ná-
porem podporovat ty opoziční kroky buržoazní demokracie, které nejsou v rozporu s našimi programovými požadavky, které mohou přispět k dosažení těchto požadavků a stát se východiskem pro další rozvíjení revoluce“.

Samy frakce bolševiků a menševiků tedy redukovaly rozpor na protiklad: „vůdce“ a „vedoucí síla“ revoluce, „která povede za sebou“ rolnictvo, *anebo* „hybná síla revoluce“ „podporující“ určité kroky buržoazní demokracie. Dodejme, že menševici, kteří na stockholmském sjezdu zvítězili, tuto rezoluci přes protesty a naléhání bolševiků *sami stáhli*. Proč to menševici udělali, na to najde čtenář odpověď, seznámí-li se s tímto místem v téměř návrhu rezoluce menševiků: „Proletariát může účelně splnit úkol být hybnou silou buržoazní revoluce jen tak, že zatímco se bude sám organizovat, bude zároveň svým bojem strhávat další a další vrstvy městské buržoazie a rolnictva do revolučního boje, demokratizovat jejich požadavky, podněcovat je, aby se organizovaly, a tím vytvářet podmínky pro vítězství revoluce.“

To je zjevný polovičitý ústupek bolševikům, neboť proletariát je tu líčen nejen jako hybná síla, ale aspoň částečně jako vedoucí síla, protože „strhává“ a „podněcuje“ rolnictvo a další vrstvy městské buržoazie.

Dále. O prozatímní vládě se v návrhu menševické rezoluce říká: „Za všeobecného revolučního rozmachu v zemi musí sociální demokracie všude napomáhat k vytváření sovětů dělnických zástupců a podněcovat i další složky revoluční demokracie k vytváření podobných orgánů, na-

pomáhat sjednocení všech těchto orgánů ve společné nestranické organizace revolučního boje lidu a vytyčovat jim celonárodní úkoly, které revoluce má a které z hlediska proletariátu mohou a musí být v dané chvíli vyřešeny“ (tamtéž, s. 91).

Tento zapomenutý návrh menševické rezoluce jasně ukazuje, že říjnové až prosincové zkušenosti z roku 1905 menševiky úplně zmátly, takže vydali své pozice bolševikům. Je snad citované místo slučitelné s dalšími body téhož návrhu: „Sociální demokracie si nesmí v současné buržoazní revoluci klást za úkol uchopit moc a nastolit diktaturu“ (s. 92)? Tato poslední teze je zcela zásadní a zcela opakuje (až na zmínku o „podílení se na moci“) rezoluci z roku 1905. Je však v nesmiřitelném rozporu se zkušenostmi z října až prosince 1905, z nichž *sami* menševici *vyvozují*, že je třeba *sjednotit všechny orgány* proletariátu a „*další složky revoluční demokracie*“ ve „společné nestranické organizace revolučního boje lidu“! Jestliže se totiž sověty dělnických zástupců „sjednocují“ se *stejnými* orgány revoluční demokracie v nestranické organizace revolučního boje lidu, je jasné, že si proletariát *klade* za úkol „uchopit moc a nastolit diktaturu“ a bude *se podílet* na tomto uchopení. V rezoluci samotné se říká, že „hlavním úkolem“ revoluce je „vyrvat státní moc z rukou reakční vlády“. Menševici, kteří se bojí slov, vyhýbají se formulaci „uchopit moc a nastolit diktaturu“ a co nejrozhodněji se zříkají těchto strašlivých věcí, byli po roce 1905 *nuceni přiznat*, že „sjednocení“ sovětu dělnických zástupců s jinými „stejnými“ orgány revoluční demokracie nutně vyplývá z vývoje událostí a že z takového *sjednocení* vzejdou „*společné nestranické*“ (to ale není přesné, bylo by třeba říci: nestranické nebo mezistranické) „organizace revolučního boje lidu“. Tato *společná organizace* bude totiž prozatímní revoluční vládou! Menševici se báli nazvat věc přesně a přímo, a tak se vyjádřili *opisem*. To však na věci nic nemění. „Orgán revolučního boje lidu“, který má „vyrvat

státní moc“ staré vládě, není nic jiného než prozatímní revoluční vláda.

A jestliže menševici byli nuceni přihlédnout ke zkušenostem z října až prosince 1905, přičemž se všelijak pletli a mýlili, pak bolševici vyvodili své závěry přímo a jasně. V bolševickém návrhu rezoluce o prozatímní vládě se říká: „...v tomto otevřeném boji“ (koncem roku 1905) „místní obyvatelstvo, schopné energicky vystupovat proti staré moci (téměř výhradně proletariát a pokrokové vrstvy maloburžoazie), bylo nuceno vytvářet takové organizace, které skutečně byly zárodkem nové revoluční moci — sověty dělnických zástupců v Petrohradě, v Moskvě a v jiných městech, sověty vojenských zástupců ve Vladivostoku, Krasnojarsku aj., výbory železničářů na Sibiři a na jihu, rolnické výbory v Saratovské gubernii, městské revoluční výbory v Novorossijsku a v dalších městech a konečně volené vesnické orgány na Kavkaze a v Pobaltském kraji“ (s. 92). Protože tyto orgány byly navzájem izolované a chyběly jim zkušenosti, neměly úspěch — říká se dál — a prozatímní revoluční vláda je charakterizována jako „orgán vítězného povstání“. „Aby revoluce mohla být dovedena do konce,“ pokračuje rezoluce, „čeká teď proletariát náležitý úkol napomáhat spolu s revoluční demokracií sjednocovat povstání a vytvořit sjednocující centrum tohoto povstání v podobě prozatímní revoluční vlády“. Dále se téměř doslova opakuje rezoluce III. sjezdu z roku 1905.

Citovaná místa z návrhů rezolucí obou frakcí před stockholmským sjezdem nám umožňují postavit otázku revoluční demokratické diktatury proletariátu a rolnictva na konkrétní historický základ. Každý, kdo si přeje dát na tuto otázku přímou a jasnou odpověď, musí vycházet ze zkušeností z konce roku 1905. Vyhýbat se konkrétnímu zhodnocení těchto zkušeností znamená nejen ignorovat materiál pro ruského marxistu mimořádně cenný, ale navíc nutně se odsoudit k „chytráckému“ výkladu formulací, k „zastírání“ a „bílení“ (jak trefně poznamenal soudruh

Martov) podstaty zásadních neshod, nutně se odsoudit právě k takovému bezzásadovému pokulhávání v otázkách teorie a praxe „diktatury“, které nejlépe vyjadřuje známý výrok: Hnutí je vším, konečný cíl ničím!

Zkušenosti z konce roku 1905 nesporně ukázaly, že „všeobecný revoluční rozmach v zemi“ vytváří zvláštní „organizace revolučního boje lidu“ (podle menševické formulace; podle bolševické formulace — „zárodečné orgány nové revoluční moci“). Stejně nesporné je, že tyto orgány v dějinách ruské buržoazní revoluce vytvořil proletariát, to za první, a za druhé „další složky revoluční demokracie“; přitom se stačí obeznámit se složením obyvatelstva Ruska, a zejména pak Velkoruska, a hned zjistíme, že mezi těmito dalšími složkami má obrovskou převahu rolnictvo. Konečně stejně nesporná je i historická tendence k sjednocování těchto místních orgánů nebo organizací. A z těchto nesporných faktů nutně vyplývá, že vítězná revoluce v soudobém Rusku nemůže být ničím jiným než revoluční demokratickou diktaturou proletariátu a rolnictva. Tomuto nevyhnutelnému závěru se lze vyhnout leda „chytračením“ a „bílěním“ neshod. Nebudeme-li z celého problému vytrhávat jen části, nebudeme-li uměle a svévolně odtrhávat město od vesnice, jeden kraj od druhého, nebudeme-li zaměřovat otázku diktatury *říd* otázkou složení té či oné vlády, zkrátka budeme-li posuzovat otázku skutečně *vcelku*, nikdo na konkrétních příkladech zkušeností z roku 1905 nedokáže, že by vítězná revoluce mohla být něčím jiným než diktaturou proletariátu a rolnictva.

Avšak než půjdeme dál, dokončeme ještě, jak se ve straně vyvíjela formulace otázky, kterou zkoumáme. Viděli jsme, nakolik přesně vyložily své názory obě frakce v letech 1905 a 1906. V roce 1907, těsně před londýnským sjezdem, menševici nejdříve předložili jeden návrh rezoluce o vztahu k buržoazním stranám (Narodnaja дума¹⁴⁷, 1907, č. 12 z 24. března 1907), a potom přímo na sjezdu předložili další návrh. V prvním návrhu se mluví o „kombinování“

akcí proletariátu s akcemi dalších tříd, v druhém návrhu o „využívání“ hnutí dalších tříd „v zájmu cílů“ proletariátu, o tom, že proletariát „podpoří“ určité „opoziční a revoluční kroky“ jiných tříd, o „dohodách“ sociální demokracie s liberálními a demokratickými třídami „v jednotlivých konkrétních případech“.

V návrhu bolševiků a stejně tak v rezoluci schválené londýnským sjezdem^[260] se mluví o tom, aby sociální demokracie „je nutila (stranu narodníků nebo trudoviků, které více či méně věrně vyjadřují zájmy a názory širokých vrstev rolnické a městské maloburžoazie) přidat se na stranu sociálních demokratů proti černosotňovcům a kadetům“, o „společných akcích, jež z toho vyplývají“, které však mají „sloužit jen k společnému náporu“. Ve sjezdové rezoluci jsou oproti návrhu bolševiků vložena z iniciativy jednoho Poláka ještě slova: „v boji za dovedení revoluce do konce“¹⁴⁸. I zde se velmi jasně potvrdila myšlenka revoluční demokratické diktatury proletariátu a rolnictva, protože takováto diktatura je vlastně „společnou akcí“ těchto tříd, které „dovedly nebo dovádějí revoluci do konce“!

I I

Stačí jen celkově zrekapitulovat vývoj názorů ve straně na otázku diktatury proletariátu a rolnictva a hned poznáme, do jaké míry k vlastní škodě mluvil soudruh Martov o chytračení a o hnutí bez cíle. Prvním závěrem z rozboru vývoje této otázky skutečně je, že sami bolševici *ani jednou* nepoužili ve svých návrzích rezolucí, ani ve svých rezolucích výrazu nebo „formulace“ diktatura proletariátu a rolnictva. A přesto *nikoho* dosud nenapadlo popírat, že *všechny* bolševické návrhy rezolucí a rezoluce z let 1905—1907 *zcela* vycházejí z myšlenky diktatury proletariátu a rolnictva. Bylo by směšné to popírat. Popírat to znamená právě chytračit, duchaprázdným chytáním se slovíček zastírat

podstatu otázky. Proletariát, který „*získá na svou stranu*“ masu rolnictva — říkal Lenin ve Dvou taktikách (Za 12 let, s. 445)*; proletariát, který „*povede za sebou*“ masu rolnictva — říká se v návrhu bolševické rezoluce z roku 1906; „*společné akce*“ proletariátu a rolnictva „*v boji za dovedení demokratické revoluce do konce*“ — říká se v rezoluci londýnského sjezdu. Cožpak není jasné, že myšlenka všech těchto formulací je stejná? Že tato myšlenka vyjadřuje právě diktaturu proletariátu a rolnictva? Že „*formulace*“ proletariát *opírající se o* rolnictvo *je zcela v mezích* těžce diktatury proletariátu a rolnictva?

Soudruh Martov dělá co může, jen aby to vyvrátil. Záčíná diskuse o spojce „*a*“. Žádné „*a*“ tam není, formulace s „*a*“ byla zamítnuta — vykřikuje soudruh Martov —, nepovažujte se teď vsunovat toto „*a*“ do nepodepsaných článků ústředního orgánu! Přišel jste pozdě, pozdě, milý soudruhu Martove: s takovým požadavkem jste se měl obrátit na *všechny* bolševické orgány *celého* revolučního období, neboť všechny tyto orgány vždycky mluvily o diktatuře proletariátu a rolnictva, a to na základě rezolucí, které *ono* „*a*“ neobsahovaly. Soudruh Martov prohrál své zásadní tažení proti „*a*“, přičemž je prohrál nejen proto, že lhůta je už promlčena, nýbrž proto, že její veličenstvo logika neúprosně vede k tomu nešťastnému „*a*“: *a* „*získání*“, *a* „*vedení za sebou*“, *a* „*společné akce*“, *a* „*opírající se o*“, *a* „*za pomoci*“ (tento poslední výraz je uveden v rezoluci^[422] VI. sjezdu polské sociální demokracie¹⁴⁹).

Ale vždyť přece bolševici měli námítky proti „*opírající se o*“, pokračuje ve své zásadní diskusi soudruh Martov. Ano, měli, ale ne proto, že bychom odmítali diktaturu proletariátu a rolnictva, nýbrž proto, že v ruštině není tato „*formulace*“ příliš zdařilá. Obvykle se opírá slabší o silnějšího. Doslovné opakování polské formulace „*proletariát za pomoci* rolnictva“ je pro bolševiky docela přijatelné,

* Viz Sebrané spisy 11, Praha 1982, s. 113. *Red.*

i když by možná bylo ještě lepší říci „proletariát, který povede za sebou“. Můžeme se o všech těchto formulacích přít, ale dělat z *toho* „zásadní diskusi“ je prostě kuriózní. Popírat, jak se o to snaží soudruh Martov, že „opírající se“ lze zahrnout pod pojem *společné* akce — to je ukázka chytráčení. Tvrdit, že dobytí moci „proletariátem, který se opírá o rolnictvo“, znamená dobytí moci „*pouze* proletariátem“, jak říkají soudruzi Dan, Axelrod a Semjonov, které Martov cituje — to je dobré leda k pobavení čtenáře. Řekneme-li například, že Martov a Potresov, *opírajíce se o* Čerevanina, Prokopoviče a spol., zlikvidovali myšlenku hegemonie proletariátu v revoluci, uvěří nám snad někdo, že Martov a Potresov likvidovali tuto myšlenku *sami, bez* Čerevanina, Prokopoviče a spol.?

Ne, soudruzí, diskusi v ústředním orgánu nesmíme redukovat na chytrácké zdůvodňování. Takové prostředky vám nepomohou vyhnout se uznání hlavního a nesporného faktu, že většina SDDSR včetně Poláků a bolševiků rozhodně 1. uznává vedoucí úlohu proletariátu, úlohu vůdce v revoluci, 2. uznává, že cílem boje je dobytí moci proletariátem za pomoci dalších revolučních tříd, 3. uznává, že první a snad jediné místo mezi těmito „pomocníky“ zaujímá rolnictvo. Kdo chce diskutovat o podstatě věci, musí se pokusit zpochybnit alespoň jednu z těchto tří tezí. Soudruh Martov ani jedinou z nich důkladně nerozebral. Soudruh Martov zapomněl čtenáři říci, že *ke každé* z těchto tří tezí menševici zaujímají stanovisko, které strana *odmítá*, že k *omylům, které strana odmítla*, patří právě menševismus a zase menševismus! Právě politika menševiků v revoluci byla hnutím bez cíle, a tedy hnutím, jež *záviselo* na kolísání kadetské strany. Byla taková právě proto, že menševici nevěděli, zda má proletariát usilovat o úlohu vůdce, zda má usilovat o dobytí moci, zda má přitom počítat s pomocí některé určité třídy. Kdo to neví, nutně a nevyhnutelně odsuzuje politiku sociálních demokratů k omylům, k chybám, k bezzásadovosti a k závislosti na liberálech.

Konference nepohrčila „diktaturu proletariátu a rolnictva“ ani nepovolila její vyškrtnutí ze slovníku života strany, nýbrž naopak ji *potvrdila* a udělala *další krok* k jejímu plnějšímu uznání. Londýnský sjezd uznal 1. úlohu proletariátu jakožto „vůdce v buržoazně demokratické revoluci“ a 2. „společné akce“ „proletariátu a rolnictva“, které „slouží jen k společnému náporu“, mimo jiné i akce k „dovedení revoluce do konce“. Zbývá jen uznat, že cílem boje v této revoluci je dobytí moci proletariátem a rolnictvem. To všechno vyjádřila konference formulací „dobyetí moci proletariátem, opírajícím se o rolnictvo“.

Tím ovšem vůbec nepopíráme a nezastíráme, že mezi bolševiky a Poláky existují názorové rozdíly. Polští sociální demokraté mají plnou možnost vysvětlovat tyto rozdílné názory jak ve svých vlastních tiskovinách vydávaných v ruském jazyce, tak v bolševických novinách a v ústředním orgánu. A polští sociální demokraté už začali tuto možnost využívat. Dosáhne-li soudruh Martov cíle, který sleduje, totiž aby polští sociální demokraté zasáhli do našeho sporu, pak všichni, každý jednotlivec pozná, jak jsme ve všem podstatném solidární s polskou sociální demokracií proti menševikům, pozná, že se rozcházíme jen v dílčích otázkách.

I I I

Pokud jde o Trockého, kterého soudruh Martov donutil, aby se zúčastnil jím zorganizované diskuse třetích osob, diskuse všech kromě jejího iniciátora, pak tady rozhodně nemůžeme důkladně rozebírat jeho názory.^[321] To by vyžadovalo samostatnou rozsáhlou stať. Tím, že se soudruh Martov dotýká mylných názorů Trockého a cituje útržky těchto názorů, vyvolává ve čtenářích spoustu nejasností, protože neúplnými citáty se celá věc jen zatemňuje a zamotává. Hlavní chybou Trockého je, že ignoruje

buržoazní charakter revoluce a nemá jasno v otázce přechodu od této revoluce k revoluci socialistické. Z této základní chyby vyplývají ony dílčí chyby, které Martov *opakuje*, když uvádí pár citátů se sympatiemi a souhlasem. Abychom nenechali záležitosti v tak zamotaném stavu, do něhož je přivedl výklad soudruha Martova, ukážeme alespoň na ty nesprávné úvahy Trockého, které Martov schvaluje. Koalice proletariátu a rolnictva „předpokládá, že buď jedna z existujících buržoazních stran má za sebou rolnictvo, anebo že rolnictvo vytvoří samostatnou silnou stranu“. To je evidentně nesprávné jak z obecného teoretického hlediska, tak z hlediska zkušeností revoluce v Rusku. „Koalice“ tříd *v nejmenším nepředpokládá* ani existenci nějaké silné strany, ani příslušnost k nějaké straně vůbec. To se rovná směřování otázky tříd a otázky stran. „Koalice“ uvedených tříd *v nejmenším nepředpokládá ani* to, že by jedna z existujících buržoazních stran měla za sebou rolnictvo, *ani* to, že by rolnictvo vytvořilo silnou samostatnou stranu! Teoreticky to jasně vyplývá z toho, že za prvé rolnictvo se vůbec dá těžko zorganizovat ve stranu a za druhé vytvoření rolnických stran v buržoazní revoluci je mimořádně těžký a dlouhodobý proces, takže „silná samostatná“ strana může vzniknout například až ke konci revoluce. Ze zkušeností revoluce v Rusku je rovněž jasné, že „koalice“ proletariátu a rolnictva vznikala *desetkrát a stokrát* v nejrůznějších podobách bez „jakékoli silné samostatné strany“ rolnictva. Koalice například vznikla, když šlo o „společnou akci“ sovětu dělnických zástupců a sovětu vojenských zástupců nebo stávkového výboru železničářů či rolnických zástupců atd. Všechny podobné organizace byly převážně *nestranné*, a přesto každá společná akce těchto organizací nezbytně znamenala „koalici“ *tříd*. Rolnická strana se přitom začala rýsovat, rodit a formovat jako Rolnický svaz¹⁵⁰ v roce 1905 či Trudovická skupina v roce 1906; a *podle toho*, jak tato strana rostla, rozvíjela se a vyhraňovala, nabývala koalice *tříd* různé formy

— počínaje neurčitými a nejasně formulovanými a konče zcela určitými a jasně formulovanými politickými dohodami. Například po rozehnutí I. dumy byly vydány tyto tři výzvy k povstání: 1. Armádě a loďstvu; 2. Všem rolnictvu Ruska^[126]; 3. Všem lidu. První výzvu podepsala sociálně demokratická frakce v dumě a výbor Trudovické skupiny. Projevila se v této „společné akci“ *koalice dvou tříd*? Jistěže se projevila. Říkat, že ne, by znamenalo chytračit nebo redukovat široký vědecký pojem „koalice tříd“ na pojem úzce právníkový, řekl bych téměř notářský. Dále — je snad možné popřít, že po této společné výzvě k povstání, kterou podepsali dělníci a rolníci poslanci v dumě, nedošlo ke společným *akcím* představitelů obou tříd v jednotlivých lokálních povstáních? Je snad možné popřít, že společná výzva k všeobecnému povstání a společná účast v lokálních a dílčích povstáních nás opravňuje učinit závěr, že je třeba společně vytvořit prozatímní revoluční vládu? Popřít to by znamenalo chytračit, redukovat pojem vláda jedině na dokončený, jasně vyhraněný jev, zapomínat, že všechno dokončené a jasně vyhraněné bylo kdysi nedokončené a nevyhraněné.

Dále: druhou výzvu k povstání podepsal *ústřední výbor* (menševický!) SDDSR, rovněž tak ústřední výbor eserské strany, Celoruský rolnický svaz, Celoruský svaz železničářů¹⁵¹ a Celoruský svaz učitelů¹⁵² kromě výboru Trudovické skupiny a sociálně demokratické frakce; pod třetí výzvou k povstání jsou podpisy Polské socialistické strany a Bundu¹⁵³ plus všechny předešlé podpisy kromě tří svazů.

Tady máte vyhraněnou politickou koalici stran a nestranických organizací! Tady máte „diktaturu proletariátu a rolnictva“, která byla *vyhlášena* jako hrozba carismu, jako výzva všemu lidu, ale ještě se nestala skutkem! A dnes se sotva najde mnoho sociálních demokratů, kteří by souhlasili s menševickým *Social-demokratem*¹⁵⁴ z roku 1906, v jehož 6. čísle se o těchto výzvách psalo: „V tomto případě naše strana neuzavřela s jinými revolučními stranami a skupi-

nami politický blok, nýbrž bojovou dohodu, kterou jsme vždycky považovali za účelnou a nezbytnou“[?] (srov. *Proletarij*, č. 1 z 21. srpna 1906 a č. 8 z 23. listopadu 1906*). Bojovou dohodu nelze stavět proti politickému bloku, protože je součástí tohoto pojmu. Politický blok se uzavírá v různých momentech historie jednou „bojovou dohodou“ pro povstání, jindy parlamentní dohodou o „společných akcích proti černosotňovcům a proti kadetům“ aj. Myšlenka diktatury proletariátu a rolnictva se prakticky uskutečňovala v průběhu celé revoluce v tisíci podobách, počínaje podepsáním manifestu o neplacení daní a vybírání vkladů (v prosinci 1905) nebo podepsáním výzvy k povstání (v červenci 1906) a konče hlasováním v II. a III. dumě v letech 1907 a 1908.

Stejně nesprávné je i druhé prohlášení Trockého, které uvádí soudruh Martov. Není pravda, že „jde jen o to, kdo určí obsah vládní politiky, kdo v ní sjednotí stejnorodou většinu“ atd. Obzvlášť nesprávné je, když to soudruh Martov uvádí jako argument proti diktatuře proletariátu a rolnictva. V této úvaze Trockij sám připouští „účast zástupců demokratického obyvatelstva“ v „dělnické vládě“, tj. připouští vládu složenou ze zástupců proletariátu i rolnictva. Za jakých podmínek je možná účast proletariátu v revoluční vládě, to je jiná otázka — v ní se velmi pravděpodobně bolševici neshodnou nejen s Trockým, ale ani s polskými sociálními demokraty. V otázce diktatury revolučních tříd však rozhodně nejde jen o otázku „většiny“ v určité revoluční vládě nebo o otázku, za jakých podmínek je přípustná účast sociálních demokratů v určité vládě.

A konečně nejnesprávnější je třetí názor Trockého, který soudruh Martov uvádí a považuje jej za „správný“: „I když to“ (rolnictvo) „neučiní“ („připojit se k režimu dělnické demokracie“) „s větší uvědomělostí, než se obvykle připojuje k buržoaznímu režimu.“ Proletariát nemůže kalku-

* Viz Sebrané spisy 13, Praha 1983, s. 369—384; Sebrané spisy 14, Praha 1983, s. 131—143.

lovat ani s neuvědomělostí a předsudky, jako s nimi kalkulují a opírají se o ně vládcové buržoazního režimu; ani předpokládat, že rolnictvo zůstane v revolučním období třeba jen v obvyklé míře neuvědomělé a pasivní. Příklady z vývoje revoluce v Rusku ukazují, že první vlna rozmachu z konce roku 1905 naráz vyburcovala rolnictvo k takové politické organizovanosti (Celoruský rolnický svaz), která nesporně byla zárodkem samostatné rolnické strany. V I. a II. dumě, přestože kontrarevoluce smetla první směnu pokrokových rolníků, rolnictvo — tentokrát poprvé v celonárodním měřítku, v celoruských volbách — okamžitě klade základy Trudovické skupiny, která je nesporně zárodkem samostatné rolnické strany. Tyto zárodky a výhonky jsou velice nepevné, neurčité a vratké, o tom není sporu, ale jestliže na počátku revoluce vznikly takové politické skupiny, pak není nejmenší důvod k pochybnostem, že revoluce natolik „dokončená“ nebo správněji řečeno dovedená do tak vysokého vývojového stupně, jakým je revoluční diktatura, vytvoří vyhraněnější a silnější revoluční rolnickou stranu. Uvažovat jinak by znamenalo předpokládat, že některé důležité orgány mohou zůstat u dospělého člověka malé a nevyvinuté jako u dítěte.

Závěr soudruha Martova, že konference v otázce vzájemného vztahu mezi proletariátem a rolnictvem v boji o moc souhlasila vlastně s Trockým, je v každém případě v příkrém rozporu s fakty, je vskutku pokusem „vysát“ ze *slova* to, o čem se na konferenci vůbec nejednalo, nemluvílo a co neměl nikdo ani na mysli.

I V

Soudruh Martov se zmiňuje o Kautském a znovu v několika málo slovech kupí jednu nesprávnost na druhou; kdybych chtěl Martovovi seriózně odpovědět, musel bych čtenář vyložit málem všechno od začátku.

Vůbec není pravda, že „mnozí, mezi nimi i Lenin v předmluvě^[111] k článku Kautského^[97] o Perspektivách*, rozhodně popírali buržoazní charakter naší revoluce“, a stejně tak není pravda, že Kautsky „prohlásil, že ruská revoluce není buržoazní“. Bylo to úplně jinak.

Plechanov se obrátil na více představitelů mezinárodní sociální demokracie s dotazy^[215]; v prvním se ptal na „*obecný charakter*“ ruské revoluce, v druhém na „postup sociálně demokratické strany vůči buržoazní demokracii, která svým způsobem bojuje za politickou svobodu“. V takto formulovaných dotazech se soudruh Plechanov dopustil hned dvou prohrěšků proti marxismu: první chybou bylo, že směšoval „obecný charakter“ revoluce, pokud šlo o její *společenskoekonomický obsah*, s hybnými silami revoluce. Marxisté nesmějí tyto otázky směšovat, nesmějí dokonce vyvozovat odpověď na druhou otázku *přímo* z odpovědi na první bez důkladné konkrétní analýzy. Druhou chybou Plechanova bylo, že směšoval úlohu rolnictva v naší revoluci s úlohou buržoazní demokracie vůbec. Ve skutečnosti vědecký pojem „buržoazní demokracie“ zahrnuje rolnictvo i liberály, avšak postoj proletariátu k těmto dvěma odrůdám „buržoazní demokracie“ se nutně musí od sebe podstatně lišit.

Kautsky okamžitě postřehl Plechanovovy chyby a ve své odpovědi je *napravil*. Pokud jde o společenskoekonomický obsah revoluce, Kautsky nejenže nemínil popírat její buržoazní charakter, ale naopak ho jednoznačně potvrdil. Uvedeme příslušné výroky Kautského z těchže Perspektiv, které soudruh Martov tak hluboce nesprávně vykládá.

„Současná revoluce“ (v Rusku) „může vést na vesnici pouze k vytvoření silného rolnictva na základě soukromého pozemkového vlastnictví, a tím vytvořit mezi proletariátem a majetnou vrstvou vesnického obyvatelstva stejnou propast, jaká již existuje v západní Evropě. Proto si nesmíme

* Viz Sebrané spisy 14, Praha 1983, s. 237–243. *Red.*

představovat, že by současná ruská revoluce už vedla k zavedení socialistického výrobního způsobu, i kdyby dokonce načas propůjčila kormidlo vlády sociálním demokratům“ (překlad v redakci N. Lenina, s. 31).

Právě toto místo má Lenin v předmluvě na mysli, když říká (tamtéž, s. 6): „Není třeba ani říkat, že se Kautsky *plně* ztotožňuje s hlavními tezemi *všech* ruských sociálních demokratů o *nesocialistickém* charakteru rolnického hnutí, o tom, že socialismus nemůže vzniknout z rolnické malovýroby atd.“ (Podtrženo v předmluvě Leninem.)

Martovovo tvrzení, že Lenin rozhodně popíral buržoazní charakter naší revoluce, naprosto odporuje pravdě. Lenin říká pravý opak. Kautsky jednoznačně uznal, že naše revoluce — pokud jde o její společenskoekonomický obsah — má celkově buržoazní charakter.

„Myslím, že na první dotaz“ Plechanova — psal tamtéž Kautsky — „nelze prostě odpovědět v tom či onom smyslu. Období buržoazních revolucí, tj. revolucí, jejichž hybnou silou byla buržoazie, minulo, minulo i pro Rusko... Buržoazie nepatří k hybným silám současného revolučního hnutí v Rusku, a proto nemůže být toto hnutí nazváno buržoazním“ (s. 29). Jak čtenář vidí, Kautsky tu naprosto jasně vystihuje, oč jde, naprosto jasně mluví o buržoazní revoluci *nikoli* ve smyslu společenskoekonomického obsahu, *nýbrž* ve smyslu revoluce, „jejíž hybnou silou je buržoazie“.

Dále: druhou Plechanovovu chybu napravil Kautsky tím, že jasně a konkrétně odlišil „liberální“ a rolnickou buržoazní demokracii. Kautsky přiznal, že „revoluční síla ruské sociální demokracie tkví ve společných zájmech průmyslového proletariátu a rolnictva“, že „bez rolníků teď v Rusku nemůžeme zvítězit“ (s. 31). Je zajímavé, že pokud jde o ono nezajímavé „a“, které je náplní zásadní diskuse soudruha Martova, Kautsky v témž článku, tj. v roce 1906, používá *na jedné stránce* jak výrazu „*opřít se*“ („o kterou třídu se může opřít ruský proletariát?“), tak formulace „*svazek*

proletariátu s jinými třídami v revolučním boji se musí zakládat především na společných hospodářských zájmech“ (s. 30).

Obviní snad soudruh Martov K. Kautského z toho, že si v roce 1906 v předtuše prosincové konference SDDSR z roku 1908 vytyčil cíl „zmást čtenáře“, „zastřít a vybílit“ neshody mezi bolševiky a polskými sociálními demokraty, „chytračit“ apod.?

Dodejme, že obhajuje-li Kautsky myšlenku svazku proletariátu a rolnictva v buržoazní ruské revoluci, nepřichází v podstatě s ničím „novým“, ale jde zcela ve stopách Marxe a Engelse: Marx v roce 1848 v *Neue Rheinische Zeitung*¹⁵⁵ napsal: „Velká buržoazie,“ — jde o německou buržoazii po 18. březnu 1848 — „odjakživa protirevoluční, utvořila ze strachu před lidem, tj. před dělníky a demokratickou buržoazií, obranný a útočný spolek s reakcí“ (viz třetí svazek Marxových spisů vydaných Mehringem^[393]. Rusky vyšly prozatím dva svazky^[129, 130]). „Německá revoluce roku 1848,“ napsal Marx 29. července 1848, „je jen parodií francouzské revoluce z roku 1789... Francouzská buržoazie z roku 1789 nenechala své spojence, rolníky, ani chvíli bez pomoci... Německá buržoazie z roku 1848 bez ostychu zrazuje tyto rolníky...“^[397]

Pokud jde o vztah k *buržoazní* revoluci, staví tu Marx proti sobě kontrarevoluční buržoazii spjatou s reakcí a dělnickou třídu plus demokratickou buržoazii, tj. hlavně rolnictvo. A nelze to vysvětlovat skutečností, že Marx tehdy neměl vyhraněný socialistický světový názor. Po 44 letech, v roce 1892, napsal Engels ve svém článku *O historickém materialismu*^[365] (*Neue Zeit*, XI, sv. I; rusky ve sborníku *Historický materialismus*^[55]): „...ve všech třech velkých buržoazních revolucích“ (reformace a selská válka v 16. století v Německu, anglická revoluce v 17. století a francouzská revoluce v 18. století) „dodává rolnictvo armádu... A přece jedině zásahem rolnictva“ (yeomanry — v anglické revoluci) „a městských plebejských živlů byl boj dobo-

jován do rozhodného konce a Karel I. se dostal na popravě.¹⁶⁶

Specifičnost ruské buržoazní revoluce tkví tedy pouze v tom, že místo městského plebsu, který v 16., 17. a 18. století zaujímal druhé místo, nastupuje proletariát, který ve 20. století zaujímá první místo.

V

Závěrem. Soudruh Martov se dotkl nesmírně závažné otázky, která by měla být důkladně prodiskutována na stránkách ústředního orgánu strany. Této otázky se však nelze pouze „dotknout“, ta musí být důkladně rozebrána, a to nejen na základě Marxova a Engelsova učení, nýbrž i na podkladě zkušeností ruské revoluce z let 1905—1907.

Názor, že revoluční diktatura proletariátu a rolnictva znamená, že sociální demokraté jsou v zajetí narodnictví, vyvolává leda úsměv. Z toho, že jsou v zajetí narodnictví, by museli takto uvažující kvazimarxisté obvinít především Kautského, Marxe a Engelse. Ve všech velkých buržoazních revolucích mohl dosahovat rozhodujícího vítězství jedině proletariát (více či méně vyspělý) ve svazku s rolnictvem a stejná podmínka platí pro vítězství buržoazní revoluce v Rusku. Zkušenosti z let 1905—1907 *každým* velkým zvratem událostí tuto pravdu *prakticky* potvrzovaly, protože všechny rozhodující akce, „bojové“ i na půdě parlamentu, byly právě „společnými akcemi“ proletariátu a rolnictva.

Naše strana pevně hájí stanovisko, že úlohou proletariátu je *úloha vůdce* v buržoazně demokratické revoluci, že má-li být tato revoluce dovedena do konce, musí proletariát *postupovat společně* s rolnictvem a že bez *dobytií politické moci* revolučními třídami nemůže revoluce zvítězit. Zřeknou-li se sociální demokraté této pravdy, nutně budou odsouzeni ke kolísání, k „hnutí bez cíle“, od případu k pří-

padu budou propagovat bezzásadové dohody; ve skutečnosti budou v kadetském zajetí, tj. dělnická třída bude závislá na liberálně monarchistické, kontrarevoluční buržoazii.

Social-demokrat, č. 3 a 4
9. (22.) a 21. března (3. dubna) 1909
Podepsán N. Lenin

Podle textu listu
Social-demokrat

PŘEDSTAVENSTVU
NĚMECKÉ
SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ
DĚLNICKÉ STRANY

Článek Organizační otázka v ruské sociální demokracii^[406], uveřejněný v 79. čísle Vorwärtsu (I. Beilage, d. 3. IV. 1909), nás nutí zaslat představenstvu německé sociálně demokratické dělnické strany rozhodný protest. Jménem ústředního výboru Sociálně demokratické dělnické strany Ruska, který nám uložil starat se o její záležitosti v zahraničí, žádáme představenstvo německé sociálně demokratické strany, aby věnovalo pozornost nanejvýš nenormální situaci, která se vytvořila. Ústřední orgán německé sociální demokracie vytrvale ignoruje naše oficiální oznámení, že v zahraničí existuje zvláštní zastupitelství ústředního výboru, a nezveřejnil v tisku naše dávno zaslané sdělení^[50] o zřízení této instituce, ani její adresu. Přitom Vorwärts otiskl zprávu „jistého soudruha“, v níž rozebírá *oficiální* stranickou událost, totiž konferenci SDDSR; avšak *oficiální text* rezolucí (dvou) konference o organizační otázce *se neuvádí*. Dopis otištěný ve Vorwärtsu neuvádí oficiální rezoluce strany, zato naprosto zkresleně interpretuje spory a neshody mezi ruskými sociálními demokraty; navíc tento dopis obsahuje zastřenou frakční polemiku proti usnesení konference. Takovou polemikou se více než čí jiným mohou vyhrotit už beztak nenormální vztahy mezi frakcemi SDDSR. Takováto polemika vyvolává neobyčejné roztrpčení a pobouření a zároveň ztěžuje možnost vysvětlit německým soudruhům skutečnou situaci a míru neshod v naší straně.

Proto zahraniční byro ÚV SDDSR žádá představenstvo německé sociálně demokratické strany, aby projednalo otázku, jak Vorwärts objasňuje neshody v Rusku, a zveřejnilo v tomto listě články o ruských záležitostech, jakož i oficiální sdělení ÚV SDDSR a oficiální texty stranických rezolucí SDDSR.

Zahraněční byro ÚV SDDSR žádá představenstvo, aby rozhodlo, zda je přípustné uveřejňovat ve Vorwärtsu zprávy o stranickém životě ruských sociálních demokratů bez uvedení oficiálních informací ústředního výboru a oficiálních textů stranických rezolucí.

Ve věci samé považuje zahraniční byro ústředního výboru za nezbytné upozornit z nepřehledného množství nepravd v uvedeném článku alespoň na tyto tři *hlavní*, protože výčet *všech* nesprávností by si vyžádal napsání celé brožury.

1. V první rezoluci k organizační otázce, jež byla na konferenci schválena, se konstatuje, že v zásadních otázkách organizační politiky existují v SDDSR *dva* směry. Strana odsuzuje v této rezoluci směr charakterizovaný jako „likvidátorský“, tj. fakticky zaměřený na likvidaci dnešní strany, SDDSR. Pro tuto rezoluci hlasovali nejen všichni bolševici a všichni členové polské sociální demokracie, ale také dva ze tří přítomných delegátů Bundu.

2. V rezoluci k současné situaci^[183], kterou navrhli bolševici a strana schválila, se hned na začátku uvádí, že staré samoděržaví založené na nevolnictví se rozkládá a dělá další krok k přeměně v buržoazní monarchii. Menševici, aniž předložili vlastní návrh rezoluce, hlasovali proti této rezoluci; přitom předložili jediný pozměňovací návrh: slovo buržoazní nahradit slovem plutokratický.

3. Zástupci ukrajinské sociální demokracie se pro menševiky nevyslovili a ani se pro ně vyslovit nemohli, neboť zástupci Ukrajiny na konferenci nebyli. Pokud jde o tvrzení, že s menševiky souhlasila Polská socialistická strana, pak tato strana se konference nezúčastnila a ani se jí zúčastnit nemohla, protože není součástí SDDSR. Návrh menševiků

na sloučení SDDSR s touto stranou konference zamítla tím, že se jí vůbec nezabývala, a přešla k dalšímu bodu programu.

Napsáno nejdříve

23. března (5. dubna) 1909

Poprvé otištěno

roku 1947 (Sočiněnija

V. I. Lenina, sv. 15, 4. vyd.)

Podle rukopisu

KARIKATURA BOLŠEVISMU

Ve 42. čísle listu Proletarij jsme už celkově zhodnotili „otzovismus“ a „ultimatismus“.*

O výše otištěné rezoluci petrohradských otzovistů^[261], která byla jejich platformou ve volbách na prosincové konferenci SDDSR (a která byla *bohužel* dodána redakci listu Proletarij až *po* konferenci), musíme opakovat mnohé z toho, co už bylo řečeno v Proletariji.

V této rezoluci se to nesprávnými, nemarxistickými úvahami jen hemží a každý její bod potvrzuje, jak jsou její autoři myšlenkově nevyzrálí anebo že zapomněli základy sociální demokracie. Bod 1: „...první etapa revoluce skončila...“ Co to znamená? Snad to, že skončila etapa společenskoeconomického vývoje? To asi ne. Autoři mají na mysli, že skončila etapa přímého revolučního boje mas. Takhle musíme uvažovat, nechceme-li otzovistům připisovat něco zcela nesmyslného. A je-li tomu tak, pak tedy přiznávají, že podmínky pro přímý revoluční boj mas neexistují. Otzovisté jsou sice nuceni to přiznat, jsou nuceni přiznat to pod tíhou okolností, ale nedokážou z toho *vyvodit* závěry, nedokážou vyhmátnout logické souvislosti... „Rusko... jde *vstříc* novému revolučnímu rozmachu...“ Správně! Teprve *jde vstříc* rozmachu, tj. rozmach ještě nenastal — tak to odpovídá logice i gramatice! Ukazuje se však, že tento rozmach, který ještě nenastal, „se vyznačuje ostrým konfliktem“ atd. Vychází z toho nesmysl: otzovisté prostě přítomnost nedokážou charakterizovat. Budouc-

* Viz tento svazek, s. 379—382. *Red.*

nost, již „jdeme vstříc“, je „charakterizována“ jen proto, aby se zamaskovalo nepochopení přítomnosti. Například ví bůh, kde se vzala „zchudlá městská maloburžoazie“: jediným pokusem o analýzu nebylo potvrzeno, že existuje; proč se budoucí rozmach „vyznačuje“ ostrým konfliktem zchudlých příslušníků maloburžoazie, není z ničeho patrné; proč se hodilo právě teď vyrukovat se zchudlou městskou maloburžoazií, to nevíme; vždyť pro deklasované živly je přece typický *tu* ostrý konflikt, *tu* zarážející nestálost a neschopnost bojovat. Otvoristé uvažují naprosto zmateně, a tak nás neudivuje, že na konferenci SDDSR hlasovali pro vsuvku o „zchudlé městské maloburžoazii“ spolu se *dvěma* otzovisty *pouze dva bundovci!* Náš názor, že otzovismus je oportunistus naruby, se skvěle potvrdil.

S kým by mělo dojít k ostrému konfliktu? „S vládnoucími blokem velkoburžoazie a feudálních statkářů.“ A ne se samoděržavím? Otvoristé nedokážou odlišit absolutismus lavírující mezi oběma uvedenými třídami od přímé nadvlády těchto tříd, a tak jim z toho vychází nesmysl — boj proti samoděržaví se vytrácí neznámo kam.

„Potají se organizují síly...“ Potají se mohou hodnotit a hodnotit se zkušenosti, lidé si berou nová ponaučení, sbírají síly, avšak *organizování* sil nemůže být tajné ani za absolutní ilegality. V letech 1901—1903 se síly organizovaly ilegálně, ale ne potají. Otvoristé opakují pár naučených frází a přitom je ještě překrucují!

Bod 2: „Za značně rozvinutých třídních rozporů v Rusku nabude řešení tohoto konfliktu formy revoluce...“ Třídní rozpory v Rusku nejsou tak rozvinuté jako v Evropě, která nezná boj proti samoděržaví. Otvoristé si neuvědomují, jak se ve snaze prohloubit své názory přibližují svému antipodu — oportunistům.

„...revoluce, která povede k ozbrojenému povstání...“ O *cíli* boje nám otzovisté dosud nic jasného neřekli, o současné etapě vývoje samoděržaví také ne, ale mluvit o *prostředku* boje si pospíšili, jen aby se mohli prohlásit za „re-

volucionáře“. To je dětinské, milí soudruzi; tím znovu dokazujete, že jste *se naučili* nazpaměť pár pěkných frází, ale *nepochopili* jste jejich smysl. V letech 1897, 1901 a 1905 se revoluční sociální demokraté stavěli k povstání různě: teprve po 9. lednu 1905 dali povstání na pořad dne, přestože jak v roce 1897, tak v roce 1901 Rusko nepochybně „šlo vstříc revolučnímu rozmachu“, spělo „k ostrému konfliktu“ a k „revoluci“. Naučit se heslům je málo, je třeba umět zvážit, kdy je vhodné je vytyčit. Dokud k „rozmachu“ nedošlo, dokud se „revoluce“ v nejužším a pravém smyslu slova nestala přítomností (a otzovisté o ní mluví *v budoucím čase*: „*nabude* formy revoluce“), do té doby vytyčovat heslo *jednoho* z možných prostředků boje znamená dělat ze sebe karikaturu revolučních sociálních demokratů. V rezoluci konference^[183] se mluví o dozrávajícím revolučním krizi a o cíli boje (dobytí moci revolučními třídami); *víc dnes říci* nemůžeme a není to ani třeba.

Jak se sem dostaly „municipální reformy“, o nichž nikdo nic neví, a nadto ještě jako „radikální reformy“, to je u boha. Zdá se, že ani otzovisté nevědí, co to znamená.

Bod 3: „Vzhledem k tomu musí sociální demokracie jako důsledně revoluční strana postavit na první místo boj mimo dumu...“

A to se ještě najdou lidé tak krátkozrací („ultimatisté“), že naše neshody s otzovisty pokládají jen za neshody v praktických otázkách, jen za rozdílné hodnocení prostředků a metod při uplatňování společné taktiky! V létě 1907 mohly být neshody v názoru na bojkot III. dумы pouze praktického rázu, chyba stoupenců bojkotu mohla spočívat jen v chybné volbě prostředků při uplatňování taktiky společně všem bolševikům. V roce 1909 je směšné o tom vůbec mluvit. Chyba otzovistů a ultimatistů znamenala zásadní ústup od marxismu. Zamyslete se: „*vzhledem k tomu*“, tj. vzhledem k tomu, že jdeme vstříc rozmachu a že konflikt „*nabude* formy revoluce“, „*vzhledem k tomu*“ je třeba na první místo postavit boj mimo dumu! Vždyť je to, soudruzi, pou-

há snůška slov, zastírající nepředstavitelný myšlenkový chaos! Vždyť jste se ve své rezoluci nedotkli dumy ani slovem, a už jste slepili závěr: „vzhledem k tomu“ — „boj mimo dumu“! Vzhledem k tomu, že nechápeme význam dumy a úkoly strany v období stupňujícího se rozmachu, vyhlašujeme boj mimo dumu; k takovému nesmyslu vedou tedy úvahy otzovistů. Opakovali útržky úvah bolševiků, které nepochopili a které se vztahují k období, kdy se boj mimo dumu pouze nepropagoval, nýbrž *kdy jej masy vedly*, opakovali je v době, kdy sami pokládají „první etapu revoluce za skončenou“, tj. kdy prozatím neexistují podmínky pro přímý masový boj.

Naučili se nazpaměť správnou poučku, že práce v dumě musí být podřízena zájmům a zaměření dělnického hnutí, které probíhá mimo dumu, a ač to není na místě, opakují v nehorázně zkomolené podobě *útržky* toho, čemu se naučili.

Místo aby zdůraznili, že zároveň s prací v dumě je třeba věnovat i dnes maximum sil také houževnaté, dlouhodobé a namáhavé práci mimo dumu, spojené s organizováním mas a agitací mezi masami, místo toho se otzovisté spolu se socialisty-revolucionáři pouštějí do „revolučního“ po-ykování o „boji mimo dumu“, o náporu apod.

„Přímé bojové akce nejsou dnes možné,“ říkají otzovisté v závěru rezoluce (bod 1), kdežto na začátku *propagovali* boj mimo dumu. Cožpak to není karikatura bolševismu?

„A práci spojenou s dovedením revoluce do vítězného konce...“ — nejdříve útržek myšlenky o prostředcích boje, potom o cíli! — „...a k dosažení tohoto cíle organizování proletariátu a širokých mas rolnictva...“ Ve chvíli, kdy jde především a „v první řadě“ o upevnění a znovuvytvoření polorozpadlých stranických organizací, je tohle, soudruzi, prázdná fráze.

Bod 4 — jedna z perel „otzovismu“: „Strana může využívat pouze ty formy organizační a agitační činnosti, které nezastírají a neoslabují revoluční boj...“

Takto je třeba „prakticky“ pojímat otázku podle názoru „prakticky si počínajících“ ultimatistů! V roce 1909 jsou otzovisté *nuceni hledat*, jak by věci zásadně zdůvodnili, ale toto hledání je nutně dovádí na scesti. „Pouze ty formy činnosti, které nezastírají...“ — tahle slova jsou jasně naměřena proti práci sociálních demokratů v dumě a proti tomu, že využívají pololegálních a legálních organizací. Vypadá to, že existují takové „formy činnosti“, které zastírají, a takové, které nezastírají. Aby si lidé, kteří nedovedou přemýšlet, nemuseli lámat hlavu, vypracujeme seznam „forem činnosti“ a škrtneme ty, které „zastírají“; to bude ta pravá revoluční taktika!!

A co takhle legální literatura, vážení soudruzi? Zastírá tato „forma organizační a agitační činnost“, nebo ne? Ovšemže za Stolypinova režimu „zastírá“! Pak je ji třeba odstranit! vyvozují otzovisté, kteří nejsou s to ukázat, za jakých *podmínek* má revoluční sociální demokracie využívat *nejrůznějších forem*, a tak říkají nesmysly. „Strana musí věnovat zvláštní pozornost využívání a upevňování dosavadních a zakládání nových ilegálních, pololegálních a podle možnosti legálních organizací, které by pro ni mohly být opěrnými body“ — říká se v rezoluci konference^[333], kterou předložili a prosadili bolševici. *Tato* rezoluce a otzovismus — to je nebe a dudy. „Pouze *ty formy*, které nezastírají“ — to je pustá fráze, pouhé „povykování“ místo revolučnosti. Vytvoření ilegálních stranických „dělnických výborů“ k *využívání* i „pololegálních a podle možnosti legálních organizací“ — to je taktika revolučních sociálních demokratů, kteří přihlížejí k tomu, jaké „formy organizační a agitační činnosti“ vyžaduje daná chvíle, kteří jsou s to ukázat *metody* skutečné sociálně demokratické činnosti v *nejrůznějších formách*“.

„Pryč s legální literaturou sociálních demokratů!“ to jsou jen planá slova, která nelze proměnit v čin, a *tedy jsou jen pro oportunisty*, kteří dobře vědí, že se nemohou stát skutkem. Odlišit sociální demokraty oddané straně a ochotné

zodpovídat se straně za svou legální publicistiku od publicistických záškodníků, kteří nestojí na pozicích strany — to je těžký, ale proveditelný úkol; lidé, kteří chtějí spolupracovat se stranou, se dovědí, na co se mají ve své práci zaměřit. „Pryč s legální frakcí v dumě! Pryč s legálními organizacemi!“ to jsou jalové fráze *výhodné pouze pro oportunisty*, kteří by se strašně rádi vymanili zpod kontroly strany. Znovu a znovu promyšlet tuto kontrolu, zamýšlet se nad „využíváním“ legálních organizací, nad *napravováním* každé chyby a chybné taktiky sociálních demokratů — to je úkol strany, kterému my budeme věnovat pozornost a s námi všichni ostatní, kdo chtějí plnit usnesení konference.

Konec bodu 4: „...rozhodně bojovat proti jakýmkoli dohodám kontrarevoluční buržoazie se samoděržavím.“

Uf! Otvoristé omílají útržky myšlenek z bolševické literatury, ač to opravdu *není na místě*. Je třeba, soudruzi, rozvažovat, co je kdy vhodné. V období I. a II. dумы vláda ještě hledala cesty k *dohodám*, kdežto kadeti lidu servírovali dohody jako „bojová“ hesla (hesla, která mátlá dokonce i menševiky v řadách sociální demokracie). *Tehdy* byl rozhodný boj proti *dohodám* skutečně heslem dne, úkolem dané chvíle, odhalováním podvodu. Teď už carismus cestu k dohodě našel a uzavřel ji s těmi třídami, které otzovisté nazvali „blokem“; přitom si o dohodě ve III. dumě nikdo nedělá iluze. Soustřeďovat dnes agitaci na „rozhodný boj proti *jakýmkoli dohodám*“ znamená dělat ze sebe karikaturu bolševismu.

Bod 5. „Naši Státní dumu nelze považovat za parlament, který pracuje v podmínkách politické svobody a za určité svobody třídního boje proletariátu — je to pouze dohoda mezi carismem a velkoburžoazií...“ Tady jsou dvě chyby. Není možné říci *není* to parlament, *nýbrž* dohoda, protože celá řada parlamentů na světě není nic jiného než dohoda buržoazie (na tom či onom vývojovém stupni) s nejrůznějšími přežitky středověku. Museli jsme

bojovat a bojovali jsme proti tomu, aby prvním parlamentem v Rusku byl parlament černosotňovsko-okťabristický, ale když už se tak navzdory našemu úsilí stalo, když už nás dějiny donutily projít takovou etapou, pak by bylo dětinské odbývat tuto nepříjemnou skutečnost pouhým povykáním, pouhými planými frázemi. Druhá chyba: podle autorů rezoluce to vypadá tak, že existuje-li „určitá svoboda“, je to „parlament“, neexistuje-li, pak je to „podvod“. To je vulgárně demokratický názor hodný kadeta, ale ne marxisty. Za III. dумы je mnohem méně svobody, než bylo za II. dумы, ale III. дума je parlament *méně* fiktivní, protože *správněji* obráží skutečný vztah mezi nynějšími vládnoucími třídami a státní mocí. Dokud bude mít moc v rukou car a feudální statkáři, dotud v buržoazním Rusku jiný parlament být nemůže. Zastírat tuto nepřikráslenou pravdu, to je tak pro kadety, ale ne pro sociální demokraty.

Bod 6 je výjimečně pravdivý. Je to skutečně výjimka potvrzující pravidlo, protože... protože v tomto bodě otzovisté nevykládají vlastní myšlenky, ale myšlenky antiotzovistů, kteří prosadili rezoluce konference.

Argumenty. Bod (a): „Duma... jakožto dohoda... a nástroj kontrarevoluce...“ Správně! „...jen upevňuje samoděržaví...“ To „jen“ je nesprávné. Samoděržaví oddálilo svůj zánik, protože se mu podařilo takovou dumu vytvořit; tím se ovšem neupevňuje, ale naopak *rozkládá*. Duma je jako „rouška“ mnohem účinnější než mnohá „odhalení“, protože poprvé na tisíci a jednom problému otevřeně ukazuje, jak je carismus závislý na kontrarevolučních vrstvách, poprvé demonstruje en grand* imanentní spojení Romanova s Puriškevičem, carismu se Svazem ruského národa, samoděržaví s Dubroviny, Iliodory a Polovňovy.

Je nesporné, že дума schvaluje zločiny carismu, což

* — v plné šíři. *Red.*

ovšem znamená, že uznává určité třídy ve jménu určitých třídních zájmů, a úkolem sociální demokracie je právě využít tribunu dumy k vysvětlování těchto poučných pravd třídního boje.

„Osm měsíců činnosti III. státní dumy ukázalo, že sociální demokracie ji nemůže využívat...“

Tady je jádro otzovismu, jehož chybu naši „ultimativisté“ jen zastírají a celou věc zamotávají svou směšnou vytáčkou: Když už jsme vynaložili síly na vytvoření frakce, nemůžeme ji jednoduše odvolat!

Otázka zní jasně a vytáčky tu nepomohou: dokázala osmiměsíční činnost, zda je či není možné využívat tribunu dumy? Odpověď otzovistů není správná. Přestože měla strana s frakcí velmi těžkou práci, nesporně *se ukázalo*, že tribunu dumy je zcela *možné* využívat. Propadat malomyslnosti jen proto, že jsou těžkosti a dělají se chyby, znamená nahrazovat trpělivou, soustavnou a houževnatou práci proletariátu „povykováním“ intelektuálů. Jiné evropské socialistické strany narážely na počátku své činnosti v parlamentě na mnohem větší obtíže, dopustily se přitom mnohem více chyb, ale neutfkaly před úkoly a dokázaly překonávat potíže a napravovat chyby.

(b) „Naše frakce v dumě... tvrdosťjně uplatňovala oportunistickou taktiku, nemohla a nemůže být zásadovou a důslednou představitelkou revolučního proletariátu...“

I největší pravdy je možné zprofanovat, soudruzi otzovisté, i největší úkoly je možné zredukovat na *fráze*, a to právě vy děláte. Z boje proti oportunismu jste udělali frázi, a tím jen nahráváte oportunistům. Naše frakce dělala a dělá chyby, ale právě zkušenosti z její práce ukázaly, že „mohla a může“ principiálně a důsledně reprezentovat proletariát, *mohla a může*, když ji my — strana — usměřňujeme, pomáháme jí, vysíláme do ní své nejlepší lidi jako vůdce, když pro ni vypracováváme směrnice a návrhy projevů, když jí vysvětlujeme, jak škodlivé a zhoubné jsou rady maloburžoazní inteligence, která se nejen v Rusku,

ale *na celém světě vždy* nejsnáze dostává do všech institucí kolem parlamentu.

Jen se, soudruzi, nebojte přiznat, že jsme ještě zdaleka neudělali dost pro to, abychom takto *skutečně* usměrnili práci frakce, abychom jí pomáhali *činy*. Nebojte se přiznat, že pro to *můžeme* udělat desetkrát víc, dokážeme-li upevnit své organizace, semknout svoji stranu, dosáhnout jejího těsnějšího spojení s masami a vytvořit stranické orgány, které by ustavičně působily na široké vrstvy proletariátu. Právě o to usilujeme a musí o to usilovat všichni, kdo chtějí bojovat proti oportunistu činy, a ne pouze slovy.

Otzovisté zredukovali boj proti oportunistu frakce na fráze, protože se sice naučili nazpaměť slova, ale nepochopili rozdíl mezi anarchistickou a sociálně demokratickou kritikou oportunistu. Podívejte se na anarchisty: neustále se chytají každé chybičky každého sociálně demokratického člena parlamentu, neustále vykřikují, že *dokonce i* Bebel kdysi pronesl řeč téměř vlasteneckou, když zaujal nesprávné stanovisko k agrárnímu programu atd. apod. Je sice pravda, že dokonce i Bebel se za své parlamentní kariéry dopouštěl oportunistických chyb, ale co z toho vyplývá? Pro anarchistu závěr, že je třeba odvolat všechny dělnické poslance. Anarchisté osočují sociálně demokratické poslance v parlamentu za to, že se s nimi chtějí rozejít, osočují je a přitom se odmítají podílet na budování proletářské strany, proletářské politiky, na výchově proletářských poslanců. Ve skutečnosti však frazérství dělá z anarchistů nejvěrnější pomocníky oportunistu, druhou stranu téže mince.

Sociální demokraté vyvozují z chyb jiný závěr, a sice ten, že *dokonce ani* Bebel by se nestal Bebelem, kdyby strana dlouhou dobu neusilovala o prosazení skutečného sociálně demokratického zastoupení. Ať nám nikdo neříká: „My nemáme ve frakci Bebel.“ Bebelem se člověk nerodí, Bebelem se musí stát. Bebelové nepřicházejí na svět hotoví, nevystupují jako Minerva z hlavy Jupiterovy, ale formuje

je strana a dělnická třída. Kdo tvrdí, že nemáme Bebely, ten nezná dějiny německé strany, neví, že v dobách platnosti výjimečného zákona se August Bebel dopouštěl oportunistických chyb, strana však tyto chyby napravovala a usměřňovala tím i Bebela.*

(c) „...další účast sociálně demokratické frakce ve Státní dumě... může proletariátu jen uškodit..., snížit důstojnost a vliv sociální demokracie...“ Abychom vysvětlili, jak při tomto nezměrném zveličování přechází „kvantita v kvalitu“, jak z nezměrného zveličování *vyrůstá* (nezávisle na vůli a vědomí soudruhů otzovistů) anarchistické frazérství, stačí připomenout rozpravu o rozpočtu v roce 1909, Bělousovův projev. Pokud se soudí, že *takové* projevy „jsou škodlivé“ a nedokazují, že je možné a nutné využít tribunu dumy, pak se nerozcházíme jen v hodnocení projevu, ale zásadně se rozcházíme v názorech na základní otázky sociálně demokratické taktiky.

I. „Zahájit rozsáhlou agitaci... pro heslo ‚Pryč s III. státní dumou!...‘“

Už v 39. čísle listu Proletarij jsme uvedli, že toto heslo, pro něž se načas nadchli někteří dělničtí antiotzovisté, *není* správné.** Buď je to kadetské heslo volební reformy při zachování samoděržaví, nebo je to opakování nazpaměť naučených slov z doby, kdy liberální dumy ve snaze, aby lid nerozpoznal jasně svého skutečného nepřítele, zastíraly kontrarevolučnost carismu.

II. „Odvolat... frakci z dumy, čímž se zdůrazní jak... charakter dumy, tak revoluční taktika sociální demokracie.“

To je parafráze známé teze moskevských otzovistů^[213]: Bude-li odvolána frakce, zdůrazní se tím, že revoluce není pohřbena. Takový závěr — zopakují slova z 39. čísla listu Proletarij^[214] — „zdůrazňuje“ pouze, že *pohřbení* jsou so-

* Tuto poučnou historii a to, že *dějiny* odsoudily v Německu směry příbuzné našemu otzovismu, chceme rozebrat v samostatném článku.

** Viz tento svazek, s. 305–321. *Red.*

ciální demokraté, kteří uvažují tímto způsobem. *Pohřbívají* tím sami sebe jakožto sociální demokraty, ztrácejí cit pro skutečně proletářskou revoluční práci, a proto se tak pachtí, aby „zdůraznili“ revoluční fráze.

III. „Všechny své síly věnovat organizaci a přípravě... otevřeného... boje“ (a proto se vzdát otevřené agitace z tribuny dumy!) „...a propagandě“ atd.

Na to, že pro sociální demokracii není vhodné říkat se *propagandy* v dumě, na to oत्वovisté zapomněli.

Uvádějí tu argument, který opakují někteří ultimatisté: „Nemá prý smysl tratit v dumě síly na práci, která k ničemu nevede, využijme *všechny síly* produktivněji.“ To není argument, má-li to smysl nebo ne, to je sofistika, která nutně plodí — opět nezávisle na vůli a vědomí autorů — anarchistické závěry. Vždyť anarchisté ve *všech* zemích poukazují na chyby sociálně demokratických členů parlamentu a vyzývají, aby se zanechalo „nesmyslné tahanice s buržoazním parlamentarismem“ a aby se „všechny síly“ soustředily na organizování „přímých akcí“. To však vede k dezorganizaci a k tomu, že místo rozsáhlé a všestranné práce se vykřikují „hesla“, která jsou pro svou odtrženost od života neúčinná. To se oत्वovistům a ultimatistům jen tak zdá, že je to nový argument, týkající se *jedině* III. dumy. Není to však pravda — v celé Evropě to je běžná, *nikoli* sociálně demokratická argumentace.

Otvovismus a ultimatismus jsou tedy karikaturou bolševismu. Jak vznikla tato karikatura? Samozřejmě z pochybenosti celého bolševismu, spěšně dodává menševik. Takový závěr je pro menševiky nesporně velmi výhodný. Škoda jen, že ho objektivní fakty nepotvrzují, nýbrž naopak vyvracejí. Objektivní fakty nám říkají, že nejen ve vývoji bolševismu, ale *celého* ruského marxismu *vůbec* bylo období, kdy se z marxismu dělala karikatura, a že ruský marxismus zesílil a vyrostl v boji proti této nemoci růstu,

nemoci doprovázející rozšiřování jeho sféry vlivu. Ruský marxismus se zrodil počátkem osmdesátých let minulého století v pracích skupiny emigrantů (skupina Osvobození práce).

Marxismus se však stal směrem ruského společenského myšlení a součástí dělnického hnutí v Rusku teprve od poloviny devadesátých let minulého století, kdy se v Rusku zvedla „vlna“ marxistické literatury a sociálně demokratického dělnického hnutí. A co se stalo? Tato vlna s sebou přinesla i *karikaturu marxismu* jednak v podobě struvismu, jednak v podobě rabočedělovství a ekonomismu. Marxismus vyrostl a zmohutněl, protože neskrýval neshody a ne-taktizoval (jako taktizují menševici vůči Maslovovi, Čerevaninovi, Kuskovové, Prokopovičovi, Valentinovi, Jermanskému a spol.), nýbrž podnikl a vítězně ukončil *tažení* proti karikování marxismu, k němuž došlo v důsledku žalostných životních podmínek a přelomu v historickém vývoji socialismu v Rusku. I bolševismus vyrostl a zesílí, jestliže nebude zastírat *zdroje* své deformace karikaturou, kterou zplodily žalostné životní podmínky v Rusku a přelom v kontrarevolučním období, nýbrž když bude masám otevřeně vysvětlovat, na jaké scestí zavádějí frakci a stranu otzovisté a ultimatisté.

Příloha k listu Proletarij, č. 44
4. (17.) dubna 1909

Podle textu přílohy

„LEVICOVÉ SKLONY“
BURŽOAZIE
A ÚKOLY PROLETARIÁTU

„Levicové sklony“ obchodní a průmyslové buržoazie jsou už dávno předmětem neustálé pozornosti našeho legálního tisku. Zaznamenali a konstatovali jsme, že oktabristický tisk pravidelně čas od času reptá proti „agrární“ (rozuměj feudálně statkářské) dumě a proti příslušné politice carismu. Zaznamenali a konstatovali jsme, že celá řada místních stavovských i celonárodních organizací obchodníků a průmyslníků — od provinciálních burzovních výborů až po Radu sjezdů zástupců obchodu a průmyslu — dává v posledních letech a zejména v poslední době najevo svou nespokojenost s politikou statkářů. Tisk popsal moskevské „bratření miliónů s vědou“, vlastně porady největších moskevských a petrohradských magnátů Krestovnikova, Gužona, Volského a jiných s kadetskými profesory a publicisty Manuilovem, Struvem, Kizevetterem a spol., konané ovšem s vyloučením veřejnosti. Nemusíme ani připomínat, jak liberální tisk včetně menševického každou takovou zprávu vychutnává a ve všech tóninách vytrubuje, že znovu ožívá a obnovuje se liberalismus.

Pověstné „levicové sklony“ buržoazie se odrazily v „politických“ krocích carské vlády a ve vystoupeních v dumě. Miláček ruského obchodnictva (a zároveň stará byrokratická krysa) pan Timirjazev byl jmenován ministrem obchodu a průmyslu. Dne 13. března přednesl v dumě velké „programové“ prohlášení; podobné projevy ministrů se ve všech ultrareakčních buržoazních a vůbec v jakýchkoli buržoazních parlamentech na celém světě nazývají programovými jenom pro „dodání vážnosti“. Carský ministr

ve skutečnosti žádný program nevyložil, omezil se pouze — jak se to dělává — na nic neříkající laskavé přivzvkování kapitalistům a na výhrůžky na adresu dělnické třídy; přitom ovšem skloubil tyto výhrůžky s pokryteckým oficiálním vyjádřením „sympatií“. Dne 19. března se toto okázalé objímání ministra s pohlaváry kapitálu opakovalo v Moskvě, kde se Timirjazev a Krestovnikov navzájem počastovali přívětivými projevy na zasedání moskevské burzovní společnosti. „Rusko je choré, ale při správné péči není jeho choroba nebezpečná a rychle pomine,“ řekl Krestovnikov veleváženému Timirjazevovi na uvítanou. A Timirjazev ve svém poděkování vyslovil veleváženému Krestovnikovovi jménem vlády blahosklonný souhlas s „péčí“ o choré Rusko s použitím osvědčených stolypinovských prostředků „přechodného období“.

Vzniká otázka, co objektivně vyvolává tyto „levicové sklony“ buržoazie a jaký je jejich třídní význam. Na tyto otázky odpovídal v časopise *Vozrožděnije*¹⁵⁷ (dvojčíslo 1/2) v článku nazvaném „Levicové sklony“ buržoazie^[146] soudruh Martov s otevřeností a jednoznačností pro něj neobvyklou. Píše: „Život ukázal, že pokud dozrál hospodářský vývoj právě pro buržoazní přeměnu, ale buržoazie nemůže být její hybnou silou, pak to znamená jen tolik, že společenský převrat nemůže být dokončen, dokud další vývoj této třídy neučiní hybnou sílu z ní samé.“ A na jiném místě: „Lidé, kteří se domnívali, že nynější ústava vyjadřuje víceméně organickou jednotu šlechty a buržoazie jako stejně „kontrarevolučních faktorů“, mohou spatřovat ve výše uvedených jevech“ (tj. v „levicových sklonech“ buržoazie) „jen dílčí epizody, které nemusí nutně souviset s hlavním směrem společenského vývoje... Tyto izolované jevy mohou považovat za symptomy pouze ti, pro něž bylo a priori nepochybné, že společenský vývoj neúprosně povede ruskou buržoazii jako třídu k tomu, aby se postavila do opozice proti režimu... z 3. června.“

Srovnejte s tím prohlášením^[221] v 12. čísle listu *Golos so-*

cial-demokrata: „...ztotožňujeme se i s návrhem Kavkanů,“ (tj. Dana, Axelroda a Semjonova na poslední konferenci SDDSR) „aby se o ruské monarchii nemluvilo jako o ‚buržoazní‘, ale jako o ‚plutokratické‘, neboť tato oprava neguje od základu nesprávné tvrzení bolševické rezoluce, že prý ruský carismus začíná vyjadřovat třídní zájmy buržoazie.“

Máme tu jako na dlani celou politickou teorii našeho menševismu se všemi jeho závěry. Je-li naše revoluce buržoazní, pak nemůže být dovedena do konce, dokud se buržoazie nestane její hybnou silou. „Levicové sklony“ buržoazie dokazují, že se takovouto hybnou silou stává, takže o její kontrarevolučnosti nemůže být vůbec řeč. Plutokratickým, a nikoli buržoazním se stává ruský carismus. Z toho přirozeně vyplývá obhajoba oportunistické taktiky dělnické strany v naší buržoazní revoluci, obhajoba taktiky, podle níž má proletariát podporovat liberály, na rozdíl od taktiky, podle níž má proletariát získávající na svou stranu rolnictvo mít vedoucí úlohu v buržoazní revoluci, a to navzdory kolísání a zradám liberalismu.

Taktika menševiků se tu projevuje především jako přerukování marxismu, jako zastírání protimarxistického obsahu „marxistickými“ slovy. Tato taktika je založena na způsobu uvažování, který není vlastní marxistům, nýbrž liberálům vydávajícím se za marxisty. Abychom se o tom přesvědčili, stačí zběžně se podívat dejme tomu na vývoj a výsledky buržoazní revoluce v Německu. O příčinách porážky revoluce roku 1848 napsal Marx v *Neue Rheinische Zeitung*: „Velkoburžoazie, odjakživa protirevoluční, utvořila ze strachu před lidem, tj. před dělníky a demokratickou buržoazií, obranný a útočný spolek s reakcí.“¹⁵⁸ Takto hodnotili události roku 1848 a pozdější taktiku německé buržoazie Marx i všichni němečtí marxisté. Kontrarevolučnost velkoburžoazii nebránila v „levicových sklonech“ například v období ústavního konfliktu v šedesátých letech, ale protože tehdy proletariát nevystupoval

samostatně a rozhodně, nevedly tyto „levicové sklony“ k revoluci, ale jen k nesmělé opozici, která nutila monarchii, aby byla stále více buržoazní, ale která nezpřetrhávala spojenectví buržoazie s junkery, tj. s reakčními statkáři.

Tak se na to dívají marxisté. Naproti tomu liberálové se domnívají, že věc svobody v Německu poškodili dělníci svými přemrštěnými požadavky, svou nerozumnou revolučností a špatně načasovanými útoky proti liberalismu. Tím vehnali své eventuální spojence do náručí reakce.

Je naprosto zřejmé, že naši menševici zastírají překrucování marxismu marxistickými slovy, čímž zastírají svůj přechod *od* marxismu *k* liberalismu.

Jak ve Francii po roce 1789, tak v Německu po roce 1848 udělala monarchie nesporně „další krok k přeměně v buržoazní monarchii“. Stejně tak je nesporné, že se buržoazie po obou těchto revolucích stala kontrarevoluční. Znamená to však, že po roce 1789 ve Francii a po roce 1848 v Německu mizela půda pro „levicové sklony“ buržoazie a pro buržoazní revoluci? Samozřejmě že ne. Francouzská buržoazie přes svou kontrarevolučnost projevovala „levicové sklony“ například v roce 1830 a německá buržoazie v letech 1863—1864. Pokud proletariát nevystupoval samostatně a pokud si s pomocí revolučních vrstev buržoazie nevybojoval ani na krátkou dobu politickou moc, nevedly „levicové sklony“ buržoazie k revoluci (v Německu), nýbrž byly jen dalšími kroky v přeměně monarchie v buržoazní monarchii. Pokud proletariát vystupoval samostatně a ve svazku s revolučními vrstvami buržoazie si svržením staré moci vydobýval politickou moc (jak se nejednou stalo v 19. století ve Francii), byly „levicové sklony“ buržoazie prologem nové buržoazní revoluce.

A tuto abecedu dějin naši menševici při svém přechodu na stanovisko liberálů pozapomněli a zkomolili ji: V Rusku nedojde k buržoazní revoluci, dokud se hybnou silou nestane buržoazie. To je naproste nepochopení dialektiky dějin a ponaučení z 19. století. Přesně naopak: v Rusku

nedojde k buržoazní revoluci, dokud se proletariát společně s revolučními vrstvami buržoazie (to znamená u nás s rolnictvem) nestane samostatnou hybnou silou, a to navzdory kolísání a zradám nestálé a kontrarevoluční buržoazie.

Ruský carismus, vážení soudruzi menševici, se začal měnit v „plutokratickou“ monarchii, „začal vyjadřovat třídní zájmy buržoazie“ nikoli za Mikuláše II., ale za Alexandra II. Nemohl je však vyjádřit bez samostatné třídní *organizace* buržoazie. Revoluce roku 1905 nás pozvedla na vyšší stupeň a starý boj se obnovuje v rámci více vyvinutých politických vztahů. III. дума je politicky vyhraněný, celonárodní svazek politických *organizací* statkářů a velkoburžoazie. Za pomoci *organizací* těchto dvou tříd se carismus pokouší řešit objektivně nutné historické úkoly. Podaří se mu to?

Nepodaří. Ukazuje se, že takový úkol nemůže vyřešit ani plutokratický carismus, který nezná organizaci národního zastoupení „vyšších“ tříd, ale ani poloburžoazní carismus s pomocí černosotňovské buržoazní dumy. Дума mu sice pomáhá tento úkol řešit, ale tato pomoc *je nedostatečná*. „Levicové sklony“ buržoazie vyvolává právě ta *objektivní* skutečnost, že totiž buržoazní vývoj *není* navzdory Stolypinovu restaurování carismu *zajištěn*. Podobně jako před rokem 1905, za carismu, který neznal žádné zastupitelské instituce, byly „levicové sklony“ statkářů a maršálků šlechty symptomem dozrávající krize, tak i v roce 1909, za carismu, který poskytl národní zastoupení Krestovnikovům, jsou „levicové sklony“ těchto magnátů *symptomem* toho, že „objektivní úkoly buržoazně demokratické revoluce v Rusku zůstávají nevyřešeny“, že „*hlavní* faktory, které vedly k revoluci roku 1905, působí i nadále“ (rezoluce konference o současné situaci^[193]).

Menševici se ve svých úvahách omezují na tvrzení, že revoluce v Rusku je buržoazní a že naše buržoazie projevuje „levicové sklony“. Ovšem omezovat se pouze na to zna-

mená dělat z marxismu jakožto „návodu k jednání“ mrtvou literu, znamená to marxismus přerušovat a fakticky přecházet na stanovisko liberalismu. Buržoazní revoluce bez jediného úplného vítězství proletariátu — a v důsledku toho pomalá přeměna staré monarchie v buržoazní a v buržoazně imperialistickou (příkladem toho je Německo) — je možná. Buržoazní revoluce s řadou samostatných akcí proletariátu, které mohou vést k úplnému vítězství i k těžkým porážkám a v důsledku toho k vytvoření republiky (příkladem je Francie), je možná.

Vzniká otázka, zda už Rusko učinilo historické rozhodnutí, kterou cestou se dát. Menševici tuto otázku nechápou, bojí se ji položit, obcházejí ji, aniž si uvědomují, že obcházet tuto otázku znamená fakticky pokulhávat ve své politice za liberální buržoazii. Myslíme si, že Rusko tuto otázku zatím dějnotvorně nerozhodlo, že o ní v nejbližších letech rozhodne boj mezi třídami, že první období naší buržoazní revoluce (1905—1907) nezvratně dokázalo naprostou vratkost a kontrarevolučnost naší buržoazie, dokázalo, že náš proletariát je s to být *hegemonem* vítězné revoluce, dokázalo, že demokratické masy rolnictva jsou schopny pomoci proletariátu dovést tuto revoluci k vítězství.

A zde se opět setkáváme s čistě liberálním názorem menševiků na naše *trudovické* rolnictvo. Podle menševiků jsou trudovici v zajetí spousty maloburžoazních utopických představ a o půdu bojují pod nesmyslnými a reakčními hesly socializace půdy nebo rovného užívání půdy; boj trudoviků o půdu „tudíž“ *oslabuje* boj za svobodu, vítězství trudoviků by znamenalo reakční vítězství vesnice nad městem: k tomu dospívá jak Martynov^[147] ve svých úvahách v dvojčísle 10/11 listu Golos social-demokrata, tak Martov^[144] ve sborníku Společenské hnutí v Rusku na počátku 20. století^[194].

Takové hodnocení trudovického rolnictva představuje stejně nehorázné komolení marxismu jako výše uvedené

úvahy o buržoazní revoluci. Doktrinářství nejvyššího stupně je, když marxista pod slupkou skutečně nesmyslné, naivní a reakční narodnické *doktríny*, vydávané přitom za socialistickou, nedokáže rozpoznat *reálný* význam revolučního boje proti dnešní statkářské držbě půdy. Menševici jsou neuvěřitelně zaslepení a vůbec nechápou dialektiku marxismu, jestliže si neuvědomují, že buržoazně demokratická revolučnost ruského rolnictva se za poměrů, v jakých žije, nemohla ideologicky projevit jinak než „vírou“ ve všespasitelnost rovného užívání půdy. „Ale co je ekonomicky formálně nesprávné, může přesto být z hlediska světových dějin správné“¹⁵⁹ — tato Engelsova slova naši menševici nikdy nemohli pochopit. Když odhalovali *nesprávnost* narodnické *doktríny*, zavírali jako pedanti oči před tím, co je v nynějším boji v nynější buržoazní revoluci *správné* a co tyto kvazisocialistické doktríny vyjadřují.

My však říkáme, že je nutné vést rozhodný boj proti kvazisocialistickým doktrínám trudoviků, eserů, enesů a spol. a přitom otevřeně a důsledně uznávat *svazek* proletariátu s revolučním rolnictvem v *buržoazní* revoluci. Vítězství této revoluce rozptýlí jako dým doktrínu o všespasitelném rovném užívání půdy; v dnešním boji však rolnictvo vyjadřuje touto doktrínou právě šíři, sílu, odvahu, zanícení, upřímnost a nepřemožitelnost svého historického činu, který zbaví Rusko všech přežitků nevolnictví.

U buržoazie se projevují levicové sklony, pryč s utopismem trudoviků, za podporu buržoazie! tak uvažují menševici. My však řekneme: U buržoazie se projevují levicové sklony, takže v prachovnici ruské revoluce se hromadí nový střelný prach. Říkají-li dnes Krestovnikovové, že „Rusko je choré“, znamená to, že zítra vystoupí socialistický proletariát vedoucí za sebou demokratické rolnictvo a řekne: „My je vyléčíme!“

O V Z T A H U D Ě L N I C K É S T R A N Y K N Á B O Ž E N S T V Í

Projev poslance Surkova ve Státní dumě při projednávání rozpočtu synodu a diskuse v naší frakci v dumě při posuzování konceptu tohoto projevu, který otiskujeme níže, rozvířily neobyčejně závažnou a právě dnes neobyčejně palčivou otázku.¹⁶⁰ Vše, co souvisí s náboženstvím, vyvolává dnes nesporně zájem širokých kruhů „veřejnosti“; o tento problém se zajímá inteligence tíhnoucí k dělnickému hnutí i určité dělnické kruhy. Je přímo povinností sociální demokracie vyložit svůj vztah k náboženství.

Sociální demokracie opírá celý svůj světový názor o vědecký socialismus, tj. o marxismus. Filozofickým základem marxismu — jak mnohokrát upozorňovali Marx i Engels — je dialektický materialismus, který plně navázal na historické tradice materialismu 18. století ve Francii a na Feuerbacha (1. polovina 19. století) v Německu, materialismu vyloženě ateistického, který zavrhuje každé náboženství. Připomeňme, že celý Engelsův Anti-Dühring, kterého Marx přečetl v rukopise, usvědčuje materialistu a ateistu Dühringa, že jeho materialismus je nedůsledný, neboť ponechává náboženství a náboženské filozofii otevřena zadní vrátka. Připomeňme, že ve své práci o Ludwigu Feuerbachovi^[338] mu Engels vytýká, že nebojoval proti náboženství proto, aby je odstranil, nýbrž aby je vzkřísil, aby vytvořil nové, „vyšší“ náboženství apod. Náboženství je opium lidu — tento Marxův výrok je úhelným kamenem celého marxistického světového názoru v náboženské otázce.¹⁶¹ Všechna moderní náboženství a církve, veškeré nejružnější náboženské organizace považuje marxismus

vždy za orgány buržoazní reakce sloužící k obhajobě vykořisťování a k ohlupování dělnické třídy.

Zároveň však Engels nejednou odsuzoval pokusy lidí, kteří chtěli být „levější“ nebo „revolučnější“ než sociální demokracie a přáli si zařadit do programu dělnické strany výslovnou proklamaci ateismu ve smyslu vyhlášení války náboženství. Když v roce 1874 Engels mluví o skvělém manifestu blanquistických emigrantů Komuny, kteří žili v exilu v Londýně, označuje jejich halasné vyhlásování války náboženství za hloupost; říká, že takové vyhlášení války je nejlepší způsob, jak oživit zájem o náboženství a ztřížít jeho faktické odumírání. Engels vinil blanquisty z neschopnosti pochopit, že jedině třídní boj dělnických mas, který všestranně vtáhne nejširší vrstvy proletariátu do uvědomělé a revoluční společenské *praktické činnosti*, může skutečně vymanit utiskované masy z náboženského jařma; prohlašovat boj proti náboženství za politický úkol dělnické strany je anarchistická fráze.¹⁶² Když v roce 1877 Engels v Anti-Dühringovi nelítostně tepe i nejdrobnější ústupky filozofa Dühringa idealismu a náboženství, odsuzuje stejně kategoricky Dühringovu zdánlivě revoluční myšlenku, že v socialistické společnosti má být náboženství zakázáno. Vyhlásování náboženství takovou válku znamená — říká Engels — „být bismarckovštější než Bismarck“, tj. dopustit se stejné hlouposti jako Bismarck v boji proti klerikálům (proslulý tzv. „kulturní boj“, Kulturkampf, tj. Bismarckův boj v sedmdesátých letech 19. století proti straně německých katolíků, straně Centrum, vedený prostřednictvím policejního pronásledování katolicismu). Tímto bojem Bismarck jen *posílil* bojovný klerikalismus katolíků, jen uškodil zájmům skutečné kultury, neboť dal přednost náboženským dělátkům před dělátky politickými, čímž odpoutal pozornost některých vrstev dělnické třídy a demokracie od naléhavých úkolů třídního a revolučního boje a upoutal ji k tomu nejpovrchnějšímu a klamnému buržoaznímu antiklerikalismu. Engels vytýkal Dühringovi,

který chtěl být ultrarevoluční, že chce v jiné podobě zopakovat hloupost, jíž se dopustil Bismarck, vyzýval dělnickou stranu, aby se učila trpělivě organizovat a vzdělávat proletariát, což povede k odumírání náboženství, a nabádal ji, aby se nevrhala do dobrodružné politické války proti náboženství.¹⁶³ Toto stanovisko přijala beze zbytku za své německá sociální demokracie, která se například zasazovala o svobodu pro jezuity, o to, aby jim byl povolen návrat do Německa, a o zrušení všech opatření policejního boje proti kterémukoli náboženství. Tuto politickou taktiku sociální demokracie zakotvil proslulý bod erfurtského programu (z roku 1891) — „Vyhlášení náboženství za soukromou věc“.

Tato taktika se dnes už stala rutinou, stačila už zplodit nové zkomolení marxismu v opačném směru — z pozic oportunistu. Myšlenka erfurtského programu se začala vykládat v tom smyslu, že my, sociální demokraté, naše strana *považuje* náboženství za soukromou věc, že pro nás jakožto sociální demokraty, pro nás jako pro stranu je náboženství soukromá věc. Engels nepolemizoval s tímto oportunistickým názorem přímo, ale v devadesátých letech 19. století považoval za nezbytné proti tomuto názoru energicky vystoupit, a to nikoli formou polemiky, nýbrž pozitivně. Engels tak učinil formou prohlášení, v němž záměrně zdůraznil, že sociální demokracie *považuje náboženství za soukromou věc ve vztahu ke státu*, nikoli však *ve vztahu k sobě samé*, nikoli *ve vztahu k marxismu*, nikoli *ve vztahu k dělnické straně*.¹⁶⁴

Tak vypadá celá historie Marxových a Engelsových vystoupení v otázce náboženství. Pro lidi, kteří přistupují k marxismu zbrkle, pro lidi, kteří neumějí nebo nechťejí přemýšlet, je tato historie klubkem nesmyslných protikladů a tápání marxismu: je to prý něco jako kaše z „důsledného“ ateismu a „shovívavosti“ vůči náboženství, cosi jako „bezzásadové“ kolísání mezi r-r-revoluční válkou proti bohu a zbabělým přáním „přizpůsobit se“ věřícím dělní-

kům, obavou, aby se neodradili atd. apod. V publikacích anarchistických frazérů najdeme podobných výpadů proti marxismu spoustu.

Kdo je však schopen alespoň trochu seriózně posoudit marxismus, zamyslet se nad jeho filozofickým základem a nad zkušenostmi mezinárodní sociální demokracie, snadno pozná, že taktika marxismu vůči náboženství je velice důsledná, že ji Marx a Engels důkladně promysleli, že to, co diletanti nebo nevzdělanci považují za kolísání, přímo a nevyhnutelně vyplývá z dialektického materialismu. Bylo by velmi nesprávné domnívat se, že zdánlivá „umírněnost“ marxismu vůči náboženství je dána takzvanými „taktickými“ důvody ve smyslu přání někoho „neodradit“ apod. Naopak, politická linie marxismu i v této otázce důsledně vychází z jeho filozofického základu.

Marxismus je materialismus a jako takový je stejně nelítostně nepřátelský vůči náboženství jako materialismus encyklopedistů 18. století anebo materialismus Feuerbachův. To je nesporné. Ovšem Marxův a Engelsův dialektický materialismus jde dále než encyklopedisté a Feuerbach, neboť materialistickou filozofii aplikuje na dějiny, na společenské vědy. Musíme bojovat proti náboženství. To je abeceda *veskerého* materialismu, a tudíž i marxismu. Marxismus však není materialismus, který zůstal stát u abecedy. Marxismus jde dál. Říká, že je třeba *umět* bojovat proti náboženství, a k tomu je třeba *materialisticky* vysvětlit, z čeho pramení víra a náboženství mezi masami. Proti náboženství nelze bojovat pouze abstraktní ideologickou propagandou, tento boj není možné redukovat jen na tuto propagandu. Tento boj je třeba spojit s konkrétní praxí třídního hnutí, jehož cílem je vymýtit sociální kořeny náboženství. Proč se udržuje náboženství v zaostalých vrstvách městského proletariátu, v širokých vrstvách poloproletariátu a rovněž v mase rolnictva? Protože lid je nevzdělaný, odpovídá buržoazní pokrokář, radikál nebo buržoazní materialista. A tak tedy: Pryč s náboženstvím!

Ať žije ateismus! Šíření ateistických názorů je náš hlavní úkol. Marxista řekne: To není pravda. Takový názor představuje povrchní, omezené buržoazní osvětářství. Takový názor neobjasňuje do hloubky kořeny náboženství, neobjasňuje je materialisticky, nýbrž idealisticky. V moderních kapitalistických zemích jsou to kořeny především *sociální*. Sociální útisk pracujících mas, jejich zdánlivá naprostá bezmocnost vůči slepým silám kapitalismu, který každý den, každou hodinu způsobuje prostým pracujícím lidem tisíckrát víc krutého utrpení a strašných muk než všechny mimořádné události, jako jsou války, zemětřesení aj., to dnes představuje ten nejhlubší kořen náboženství. „Bohy stvořil strach.“ Strach před slepou silou kapitálu, která je slepá proto, že její účinky nemohou masu lidu předvídat, která v životě hrozí proletáři a drobnému vlastníkovi na každém kroku, že mu přinese — a také mu přináší — „nenadálé“, „nečekané“, „náhodné“ zbídačení a záhuby, že z něho udělá žebráka, paupera, prostitutku, že mu přinese smrt hladem; to je ten pravý *kořen* dnešního náboženství, který musí mít materialista především a ze všeho nejvíce na zřeteli, nechce-li zůstat jen materialistou z pomocné školy. Žádná osvětová knížka nevymýtí náboženství z mysli mas zdeptaných kapitalistickou otročinou, závislých na slepých, ničivých silách kapitalismu, dokud se tyto masy samy nenaučí jednotně, organizovaně, plánovitě a uvědoměle bojovat proti tomuto *kořenu* náboženství, proti *vládě kapitálu* ve všech jejích formách.

Vyplývá snad z toho, že osvětová knížka proti náboženství je škodlivá nebo zbytečná? To ne, to vůbec ne. Z toho vyplývá, že ateistická propaganda sociální demokracie musí být *podřízena* jejímu základnímu úkolu: rozvíjení třídního boje vykořisťovaných *mas* proti vykořisťovatelům.

Člověk, který nevnikl do základů dialektického materialismu, tj. do Marxovy a Engelsovy filozofie, nemusí tuto tezi pochopit (nebo alespoň ne hned). Jakže? Ideologickou propagandu, hlásání určitých idejí, boj proti onomu ne-

příteli kultury a pokroku, který se drží po celá tisíciletí (tj. proti náboženství), podřídit třídnímu boji, tj. boji za určité praktické cíle v hospodářské a politické oblasti?

Podobná námitka patří k běžným námitkám proti marxismu, které jsou dokladem naprostého nepochopení Marxovy dialektiky. Protimluv, který uvádí do rozpaků lidi mající podobné námitky, je reálný protimluv reálného života, tj. protimluv dialektický, nikoli slovní, nikoli vybájený. Oddělovat teoretickou propagandu ateismu, tj. odstraňování náboženské víry mezi jistými vrstvami proletariátu, od úspěchu, průběhu a podmínek třídního boje těchto vrstev absolutní, nepřekročitelnou hranicí znamená uvažovat nedialekticky, zaměňovat pohyblivou, relativní hranici za hranici absolutní, a tedy násilně od sebe odtrhovat to, co je v reálné skutečnosti nerozlučně spjato. Uvedme příklad. Řekněme, že proletariát v určité oblasti a v určitém průmyslovém odvětví se dělí na pokrokovou vrstvu poměrně uvědomělých sociálních demokratů, kteří jsou samozřejmě ateisty, a na vrstvu poměrně zaostalých dělníků spjatých dosud s vesnicí a rolnictvem, kteří věří v boha, chodí do kostela anebo dokonce bezprostředně podléhají vlivu místního kněze, který dejme tomu zakládá spolek křesťanských dělníků. Předpokládejme dále, že hospodářský boj v této oblasti vyústil ve stávkou. Marxista nutně musí mít na zřeteli především úspěch stávkového hnutí, musí energicky čelit rozdělení dělníků v tomto boji na ateisty a křesťany, musí rozhodně bojovat proti takovému rozdělení. Ateistická propaganda může být za takových podmínek zbytečná i škodlivá — ne snad z šosáckých obav, aby se neodradily zaostalé vrstvy, anebo ze strachu před ztrátou mandátu ve volbách atd., nýbrž může být škodlivá pro reálný postup třídního boje, který v podmínkách moderní kapitalistické společnosti přivede křesťanské dělníky k sociální demokracii a k ateismu stokrát snadněji než pouhá ateistická propaganda. V takové chvíli a za takové situace by propagátor ateismu jen *nahrával* popovi a popům,

kteří si nic nepřejí víc, než aby se dělníci nedělili podle účasti na stávce, nýbrž podle víry v boha. Anarchista, který by za každou cenu vyhlašoval válku bohu, by ve skutečnosti pomohl popům a buržoazii (jak ostatně anarchisté buržoazii *ve skutečnosti* pomáhají vždy). Marxista musí být materialistou, tj. nepřitelem náboženství, avšak materialistou dialektickým, který nebojuje proti náboženství abstraktně, odtažitě, čistě teoreticky a stereotypně, nýbrž konkrétně, z pozic reálně probíhajícího třídního boje, který ze všeho nejvíce a nejlépe vychovává masy. Marxista musí umět zvažovat celkovou konkrétní situaci, vždy musí umět najít hranici mezi anarchismem a oportunistem (tato hranice je relativní, pohyblivá, proměnlivá, ale existuje), nesmí upadat ani do abstraktního, slovního, ve skutečnosti neplodného „revolucionismu“ anarchisty, ani propadat šosáctví a oportunismu maloburžoy nebo liberálního intelektuála, který má strach z boje proti náboženství, zapomíná na tento svůj úkol, smíruje se s vírou v boha a neřídí se zájmy třídního boje, nýbrž malichernou a nízkou opatrností — neublížit, neodradit, nezastrašit —, řídí se náramně moudrým pravidlem: „Žij a nech žít!“ atd. apod.

Z tohoto hlediska je třeba řešit všechny dílčí otázky týkající se vztahu sociální demokracie k náboženství. Často se například setkáváme s otázkou, zda může být členem sociálně demokratické strany kněz, a obvykle se na ni bez výhrad odpovídá kladně s odvoláním na zkušenosti evropských sociálně demokratických stran. Tyto zkušenosti ovšem nevyplývaly pouze z aplikace marxistického učení na dělnické hnutí, ale také ze specifických historických podmínek na Západě, které Rusko nezná (o těchto podmínkách se zmíníme dále), takže bezvýhradně kladná odpověď tu není správná. Nelze říci, že kněží nikdy a za žádných podmínek nemohou být členy sociálně demokratické strany, ale také není možné stanovit jednou provždy platné opačné pravidlo. Přejde-li kněz mezi nás, aby politicky pracoval společně s námi, vykonává-li svědomitě

stranickou práci a nevystupuje proti programu strany, pak ho můžeme do řad sociální demokracie přijmout, protože rozpor mezi duchem a základy našeho programu a mezi náboženským přesvědčením kněze by za těchto podmínek mohl být jen jeho osobním rozporem; politická organizace však nemůže zkoušet své členy, zda jejich názory nejsou v rozporu s programem strany. Dokonce v Evropě by takový případ mohl být pochopitelně vzácnou výjimkou, ale v Rusku je už vůbec málo pravděpodobný. A kdyby například kněz vstoupil do sociálně demokratické strany a jako svou hlavní a téměř jedinou práci by v ní začal aktivně hlásat náboženské názory, musela by ho strana ze svého středu bezpodmínečně vyloučit. My nejenže musíme všem dosud věřícím dělníkům umožňovat vstup do sociálně demokratické strany, ale musíme je pro vstup do strany usilovně získávat; rozhodně nestrpíme, aby je někdo sebemeně urážel pro jejich náboženské přesvědčení, ovšem získáváme je proto, abychom je vychovali v duchu našeho programu, a ne proto, aby proti němu aktivně bojovali. *Uvnitř* strany připouštíme svobodu názorů, ovšem jen v určitých mezích, daných svobodou vytvářet skupiny: nejsme povinni jít ruku v ruce s aktivními hlasateli těch názorů, které většina strany odmítá.

Jiný příklad: můžeme členy sociálně demokratické strany odsuzovat ve všech případech stejně za výrok „Moje náboženství je socialismus“ a za hlásání názorů tomuto výroku podobných? Nemůžeme. Určitě to není marxistické (a tudíž ani socialistické), avšak význam této odchylky, její takřkajíc specifická váha může být za různých okolností rozdílná. Jedna věc je, když agitátor nebo člověk, který promlouvá k dělníkům, mluví tak proto, aby ho lidé lépe pochopili, uvádí tak svůj výklad, zkrátka když k jasnějšímu vyjádření svých názorů používá termínů, jež jsou pro nevzdělané masy zcela běžné. Ale jiná věc je, když publicista začne hlásat „bohostrůjcovství“ nebo bohostrůjcovský socialismus (například v duchu našeho Lunačarského a spol.).

Zatímco v prvním případě by odsouzení mohlo znamenat šikanování nebo dokonce nemístné omezování svobody agitátora, svobody „pedagogického“ působení, v druhém případě je strana nucena a povinna odsoudit takový způsob. Výrok „Moje náboženství je socialismus“ je pro jednu formou přechodu od náboženství k socialismu, pro druhé od socialismu k náboženství.

Přejdeme nyní k podmínkám, ze kterých na Západě vzešel oportunistický výklad teze „vyhlášení náboženství za soukromou věc“. Jistěže tu působí všeobecné příčiny, jež dávají vzniknout oportunismu vůbec, jako je například obětování základních zájmů dělnického hnutí momentálním výhodám. Strana proletariátu žádá *od státu*, aby prohlásil náboženství za soukromou věc, ale vůbec nepovažuje za „soukromou věc“ boj proti opiu lidu, boj proti náboženským pověrám atd. Oportunisté tuto otázku zkreslují — jako by náboženství za soukromou věc *považovala sociálně demokratická strana!*

Kromě obvyklého oportunistického zkreslování (které v diskusi k projevu o náboženství naše frakce v dumě vůbec nevysvětlila) existují ovšem i specifické historické podmínky, které způsobily — mohu-li se tak vyjádřit — nynější mimořádnou lhostejnost evropských sociálních demokratů k náboženství. Jsou to podmínky dvojího druhu. Za prvé, úkol bojovat proti náboženství je historickým úkolem revoluční buržoazie a na Západě tento úkol do značné míry splnila (nebo plnila) buržoazní demokracie v období *svých* revolucí nebo svého náporu namířeného proti feudalismu a středověku. Jak ve Francii, tak v Německu má boj buržoazie proti náboženství, započatý dávno před socialismem (encyklopedisté, Feuerbach), svou tradici. V Rusku, vzhledem k podmínkám naší buržoazně demokratické revoluce, spočívá i tento úkol téměř výhradně na bedrech dělnické třídy. Naše maloburžoazní (narodnická) demokracie udělala v tomto směru v porovnání s Evropou nikoli příliš mnoho (jak se domnívají novopečení černosotňovští ka-

deti nebo kadetští černosotňovci ze sborníku Věchi¹⁶⁵),
nýbrž *příliš málo*.

Na druhé straně tradice buržoazního boje proti náboženství v Evropě stačila typicky buržoazním způsobem *poznámenat* tento boj anarchismem, který přes všechnu „zuřivost“ svých útoků proti buržoazii stojí — jak na to už dávno a mnohokrát upozorňovali marxisté — na půdě buržoazního světového názoru. Anarchisté a blanquisté v románských zemích, Most (mimořádně Dühringův žák) a spol. v Německu a anarchisté v osmdesátých letech v Rakousku dovedli revoluční frazérství v boji proti náboženství do nec plus ultra*. Není divu, že evropští sociální demokraté dnes v porovnání s anarchisty *jdou do druhého extrému*. Je to pochopitelné a do jisté míry zákonité, ale my, ruští sociální demokraté, nesmíme zapomínat, že na Západě jsou odlišné historické podmínky.

Za druhé, na Západě — *po* skončení národních buržoazních revolucí a *po* zavedení víceméně úplné svobody náboženského vyznání — byl demokratický boj proti náboženství historicky už natolik zatlačen do pozadí bojem buržoazní demokracie proti socialismu, že se buržoazní vlády *vědomě* snažily odpoutat pozornost mas od socialismu organizováním kvaziliberálního „tažení“ proti klerikalismu. Takový ráz měl jak Kulturkampf v Německu, tak boj buržoazních republikánů proti klerikalismu ve Francii. Buržoazní antiklerikalismus, který měl odpoutat pozornost dělnických mas od socialismu — to bylo to, co předcházelo na Západě „lhostejnosti“ k boji proti náboženství, která se dnes mezi sociálními demokraty tolik rozmohla. A zase je to pochopitelné a zákonité, neboť na rozdíl od buržoazního a bismarckovského antiklerikalismu museli sociální demokraté boj proti náboženství *podřídít* boji za socialismus.

Podmínky v Rusku jsou naprosto odlišné. Vedoucí silou

* — do krajnosti. *Red.*

naší buržoazně demokratické revoluce je proletariát. Jeho strana musí být ideovým vůdcem v boji proti všem projevům středověku, tedy i proti starému oficiálnímu náboženství a proti všem pokusům obnovit je nebo je nově či jinak zdůvodnit atd. Jestliže tedy Engels poměrně málo korigoval oportunistus německých sociálních demokratů, kteří požadavek dělnické strany, aby *stát* prohlásil náboženství za soukromou věc, chtěli zaměnit *prohlášením*, že náboženství je soukromou věcí samotných sociálních demokratů a sociálně demokratické strany, pak přejímání této německé zkomoleniny ruskými oportunisty by pocho-pitelně zasloužilo, aby je Engels odsoudil *stokrát* ostřeji.

Když naše frakce z tribuny v dumě prohlásila náboženství za opium lidu, jednala naprosto správně a vytvořila tak precedens, který se musí stát základem pro všechna vystoupení ruských sociálních demokratů o náboženské otázce. Mělo se jít ještě dál a měly se ateistické argumenty rozvíjet ještě důkladněji? Domníváme se, že ne. Mohlo by vzniknout nebezpečí, že politická strana proletariátu boj proti náboženství přežene, což by mohlo vést k setření hranice mezi buržoazním a socialistickým bojem proti náboženství. Sociálně demokratická frakce splnila první úkol, který měla v černosotňovské dumě splnit, se ctí.

Druhý — a pro sociální demokracii snad hlavní úkol — vysvětlovat třídní úlohu církve a duchovenstva při podpoře černosotňovské vlády a buržoazie v jejím boji proti dělnické třídě — byl rovněž se ctí splněn. Na toto téma by se dalo samozřejmě ještě mnoho říci, a až vystoupí sociální demokraté příště, budou jistě vědět, čím doplnit projev soudruha Surkova; i tak byl však jeho projev skvělý a je přímo povinností naší strany, aby jej rozšiřovala prostřednictvím všech stranických organizací.

Třetím úkolem bylo podrobně vysvětlit *správný* význam teze „Vyhlášení náboženství za soukromou věc“, kterou tak často překrucují němečtí oportunisté. To bohužel soudruh Surkov neudělal. Je to škoda tím větší, že už ve své

předchozí činnosti připustila frakce v této otázce chybu soudruha Bělousova¹⁰⁰, jak na to včas upozornil *Proletarij*. Diskuse ve frakci ukazuje, že polemika o ateismu jí zabránila dospět k správnému výkladu proslulého požadavku, aby náboženství bylo prohlášeno za soukromou věc. Nebudeme z této chyby celé frakce vinit pouze soudruha Surkova. A nejen to — přiznáváme přímo, že vinu na tom má celá strana, neboť vysvětlila tuto otázku nedostatečně a nedostatečně připravila sociální demokraty, aby pochopili význam Engelsovy výtky německým oportunistům. Diskuse ve frakci dokazuje, že skutečně šlo o nesprávné pochopení otázky a vůbec ne o nechuť respektovat Marxovo učení. Jsme přesvědčeni, že frakce tuto chybu v příštích vystoupeních napraví.

Opakujeme, že projev soudruha Surkova byl celkově skvělý a všechny organizace jej musí rozšiřovat. V diskusi o tomto projevu frakce dokázala, že plní své sociálně demokratické povinnosti opravdu svědomitě. Můžeme si jen přát, aby se ve stranickém tisku častěji objevovaly příspěvky o diskusi ve frakci, aby se tak frakce se stranou sblížila, strana aby poznala, jak obtížná je práce uvnitř frakce, a aby zavládla ideová jednota v činnosti strany a frakce.

Proletarij, č. 45
13. (26.) května 1909

Podle textu listu Proletarij

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЬ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ

„Пролетаріи всѣхъ странъ соединяйтесь!“

Клубъ редакціи „Пролетарій“

Въ Пятницѣ, 21-го Мая 1909 года

въ залѣ на *rue de Bretagne*, 49

ГОВ. ЛЕНИНЪ

прочтетъ рефератъ на тему:

„РЕЛИГІЯ

И

РАБОЧАЯ ПАРТІЯ“

По окончаніи реферата свободная дискуссія.

Начало въ 8^{1/2} ч. веч.

Плата за входъ **50** и **15** с. Входъ свободный для всѣхъ.

РАБОЧАЯ ТИПОГРАФІЯ

Pozvánka na Leninovu přednášku na 8. (21.) května 1909
Náboženství a dělnická strana

Zmenšeno

V Z T A H T Ř Í D A S T R A N K N Á B O Ž E N S T V Í A C Í R K V I

Rozprava ve Státní dumě o rozpočtu synodu, dále o navracení práv osobám, které opustily duchovní stav, a konečně o starověreckých obcích* přinesly neobyčejně poučný materiál, charakterizující vztah ruských politických stran k náboženství a k církvi. Podívejme se na tento materiál povšečně a zastavme se hlavně u rozpravy o rozpočtu synodu^[308] (stenografický záznam rozpravy k ostatním výše uvedeným otázkám jsme dosud neobdrželi).

První závěr, který při analýze rozpravy v dumě obzvlášť bije do očí, je ten, že bojovný klerikalismus v Rusku nejenže existuje, ale zjevně sílí a stále víc se organizuje. Dne 16. dubna biskup Mitrofan prohlásil: „První kroky naší činnosti v dumě směřovaly právě k tomu, abychom se my — kterým lid prokázal čest nejvyšší a zvolil nás — abychom se zde v dumě povznesli nad rozdrobenost stran a vytvořili jednu jedinou skupinu duchovenstva, která by všechny jevy osvětlovala z hlediska své etiky... Co je příčinou toho, že jsme nedospěli k tomuto ideálnímu stavu?... Vinu nesou ti, kdo tu s vámi“ (tj. s kadety a „levic“), „sedí v těchto křeslech, a sice poslanci z řad duchovenstva, kteří patří k opozici. Ti první pozvedli svůj hlas a prohlásili, že to ne-

* Starověreckými obcemi jsou míněny náboženské skupiny starověrců neboli staroobřadníků. Staroobřadnictví se v Rusku odštěpilo v 2. polovině 17. století od oficiálního pravoslaví na protest proti církevní reformě (důsledná oprava církevních knih a obřadů podle řeckého vzoru) patriarchy Nikona. Tato reforma zavádějící jednotné bohoslužby a tužší centralizaci církevní správy nahrávala mocenským zájmům carského absolutismu. *Čes. red.*

znamená nic jiného než zrození klerikální strany a že to je nanejvýš nežádoucí. Jistěže se nedá mluvit o klerikalismu ruského pravoslavného duchovenstva — takové tendence jsme nikdy neměli, a jestliže jsme si přáli vytvořit samostatnou skupinu, sledovali jsme tím čistě morální, etické cíle; a teď, pánové, když levicovní poslanci vyvolali v našich bratrských řadách takové neshody, že došlo k rozdělení a rozdrobenosti, teď vy“ (tj. kadeti) „svalujete vinu na nás.“

Biskup Mitrofan vyžvanil ve svém negramotném projevu tajemství: Jak vidíte, levicovní poslanci mají vinu na tom, že část popů zasedajících v dumě upustila od vytvoření zvláštní „mravoučné“ (toto slovo se samozřejmě hodí k balamucení lidu lépe než „klerikální“) skupiny!

Skoro měsíc nato, 13. května, přednesl biskup Jevlogij v dumě „usnesení duchovenstva zasedajícího v dumě“: „Drtivá většina pravoslavného duchovenstva v dumě je toho názoru...“ že v zájmu „vedoucího a dominujícího postavení pravoslavné církve“ je naprosto nemyslitelné nechat starověrce svobodně kázat, zakládat starověrecké obce a poskytovat starověreckým duchovním právo být vysvěcováni a nazývat se služebníky Páně. „Čistě morální hledisko“ ruských popů se plně projevilo jako klerikalismus v ryzí podobě. „Drtivou většinu“ duchovenstva zasedajícího v dumě, jehož jménem biskup Jevlogij mluvil, tvořilo podle všeho 29 pravicových a umírněně pravicových kněží v III. dumě a snad i osm kněží patřících k oktábristům. K opozici se patrně přidali čtyři kněží ze skupiny progresistů a Strany pokojné obnovy a jeden z polsko-litevské skupiny.

Jaké je to „čistě morální, etické hledisko drtivé většiny duchovenstva zasedajícího v dumě“ (v dumě z 3. června, dodejme ovšem)? Uvedme několik pasáží z přednesených projevů: „Říkám jen, že iniciativa k těmto (tj. církevním) reformám musí vycházet z lůna církve, a ne zvenčí, ne od státu a samozřejmě že ne od rozpočtové komise. Vždyť

církev je instituce boží a věčná a její zákony jsou neměnné, kdežto ideály státního života, jak známo, podléhají nestálým změnám“ (biskup Jevlogij, 14. dubna). Řečník připomíná „znepokojující historickou paralelu“: sekularizaci církevního majetku za Kateřiny II. „Kdo se může zavázat, že rozpočtová komise, která letos projevila přání podřídit je (církevní prostředky) státní kontrole, nevysloví v příštím roce přání převést je do státní pokladny a posléze vůbec převést jejich správu z moci církevní do moci světské čili státní?... Církevní ustanovení říkají, že jsou-li biskupovi svěřeny křesťanské duše, tím spíše mu musí být svěřen i církevní majetek... Dnes stojí před vámi (poslanci dumy) vaše duchovní matka, svatá pravoslavná církev, nejenom jako před zástupci lidu, ale i jako před svými ovečkami“ (tamtéž).

Máme tu před sebou klerikalismus v ryzí podobě. Církev je nadřazena státu, tak jako věčné a boží je nadřazeno dočasnému, pozemskému. Církev nemůže odpustit státu sekularizaci církevního majetku. Církev pro sebe požaduje vedoucí a dominující postavení. Poslanci dumy pro ni nejsou jen — lépe řečeno ani ne tak — zástupci lidu, jako „duchovní ovečky“.

To nejsou úředníci v kutnách, jak se vyjádřil sociální demokrat Surkov, nýbrž *feudálové* v kutnách. Obrana feudálních výsad církve a otevřená obhajoba středověkých poměrů — to je podstata politiky většiny duchovních zasedajících v III. dumě. Biskup Jevlogij není žádná výjimka. Gepeckij také reptá proti „sekularizaci“ jako proti nepřijatelné „křivdě“ (14. dubna). Pop Maškevič napadá referát *oktábristů* za snahu „podkopat historické a kanonické pilíře, o něž se náš církevní život opíral a musí se opírat..., svěst život a činnost ruské pravoslavné církve z kanonické cesty na cestu, na níž... skutečná církevní knížata — biskupové — budou muset téměř všechna svá práva zděděná po apoštolích postoupit knížatům světským... Není to nic jiného než... ukládání o cizí majetek, o práva církve a její

jmění!... Referent nás navádí k rozbíjení kanonického uspořádání církevního života, pravoslavnou církev se všemi jejími hospodářskými funkcemi chce podřídit Státní dumě, instituci, která je složena z velmi různorodých živlů, z náboženských vyznání v našem státě tolerovaných i netolerovaných“ (14. dubna).

Ruští narodníci a liberálové se dlouho utěšovali či lépe řečeno klamali „teorií“, že v Rusku není vhodná půda pro bojovný klerikalismus, pro boj „církevních knížat“ proti světské moci apod. Kromě jiných narodnických a liberálních iluzí rozptýlila naše revoluce i tuto iluzi. Dokud nerušeně a ničím netknuto existovalo samoděržaví, existoval klerikalismus vskrty. Všemocná policie a byrokracie utajovaly před očima „společnosti“ a lidu třídní boj a především boj „feudálů v kutně“ s „ničemnou lůzou“. Avšak už po prvním průlomu revolučního proletariátu a rolnictva do feudálního samoděržaví se z utajovaného stalo zjevné. Jakmile totiž proletariát a pokrokové vrstvy buržoazní demokracie začaly užívat politickou svobodu, svobodu organizovat masy, kterou si vydobily koncem roku 1905, začaly se samostatně a otevřeně organizovat i reakční třídy. Za neomezeného absolutismu se neorganizovaly a nevystupovaly zvlášť nápadně — ne snad proto, že byly slabé, nýbrž proto, že byly silné; ne proto, že nebyly s to se organizovat a vést politický boj, nýbrž proto, že tehdy ještě neviděly naléhavou potřebu samostatné třídní organizace. Nevěřily, že by v Rusku mohlo vzniknout masové hnutí proti samoděržaví a feudálům. Plně spoléhaly na to, že k udržení lůzy postačí knuta. Hned první rány zasazené samoděržaví přiměly však sociální živly, které samoděržaví podporovaly a potřebovaly je, aby vyšly na světlo boží. Proti masám, které byly s to vyvolat 9. leden, stávkové hnutí v roce 1905 a rozpoutat revoluci v říjnu a prosinci, se už nedalo bojovat jen se starou knutou. Bylo zapotřebí rozvinout činnost samostatných politických organizací; bylo zapotřebí, aby Rada spojené šlechty organi-

zovala černé sotně a rozpoutala nejbezuzdnější demagogii; bylo zapotřebí, aby „církvní knížata — biskupové“ zorganizovali reakční duchovenstvo v samostatnou sílu.

Třetí дума a období ruské kontrarevoluce po dobu existence III. dumy se vyznačují právě tím, že se tyto zorganizované reakční síly začaly projevovat navenek, že začaly v celonárodním měřítku rozvíjet svou činnost a dožadovaly se zřízení zvláštního černosotňovsko-buržoazního „parlamentu“. bojovný klerikalismus se projevil zcela nezastřeně, a tak sociální demokracie Ruska bude teď nejen jednou svědkem a účastníkem konfliktů mezi klerikální a antiklerikální buržoazií. Je-li naším hlavním úkolem pomáhat proletariátu, aby se semkl v samostatnou třídu, která by se dokázala oddělit od buržoazní demokracie, pak součástí tohoto úkolu je využívat všechny prostředky propagandy a agitace včetně tribuny dumy k tomu, abychom vysvětlili masám, v čem se liší socialistický antiklerikalismus od antiklerikalismu buržoazního.

Okťabristé a kadeti, kteří vystupovali v III. dumě proti krajní pravici, proti klerikálům a vládě, nám tento úkol mimořádně usnadnili, neboť názorně ukázali, jaký je vztah buržoazie k církvi a k náboženství. Legální tisk kadetů a takzvaných progresistů věnuje teď zvláštní pozornost otázce starověrců, tomu, že se okťabristé spolu s kadety vyslovili proti vládě, že — byť v malém — „začali uskutečňovat reformy“ slíbené 17. října. Nás mnohem více zajímá principiální stránka věci, tj. vztah veškeré buržoazie — včetně těch, kdo si činí nárok na označení konstituční demokraté — k náboženství a k církvi. Nesmíme připustit, aby relativně dílčí otázka — konflikt starověrců s vládnoucí církví a jednání okťabristů, kteří jsou se starověrci spjatí a částečně jsou na nich přímo finančně závislí (starověrci prý financují vydávání listu *Golos Moskvy*¹⁶⁷) — odsouvala do pozadí zásadní otázku, jaké zájmy sleduje a jakou politiku provádí buržoazie jakožto třída.

Všimněte si projevu hraběte Uvarova, který patřil

k okřabristům, avšak z frakce okřabristů vystoupil. Hovořil po sociálním demokratovi Surkovovi a od zásadního pojetí otázky, jak ji formuloval dělnický poslanec, okamžitě uhnul. Uvarov pouze útočil na synod a vrchního návladního*, že nechťej poskytovat dumě údaje o některých důchodech církve a o tom, jak se hospodaří s prostředky farností. Stejným způsobem formuluje otázku oficiální představitel okřabristů Kamenskij (16. dubna), který požaduje, aby byla „v zájmu upevnění pravoslavi“ obnovena instituce farností. Tutěž myšlenku rozvíjel takzvaný „levicový okřabrista“ Kapustin, který vykřikoval: „V životě lidu, v životě vesnického obyvatelstva pozorujeme dnes smutný jev — náboženský život je otřesen, je otřesen hlavní a jediný základ mravních norem obyvatelstva... Čím nahradit pojem hřichu, čím nahradit apel na svědomí? Nemohou přece být nahrazeny pojmem třídního boje a práv té či oné třídy! Tento pojem, který vešel do našeho všedního života, budí žal. K tomu, aby náboženství jako základ mravnosti existovalo dál a bylo srozumitelné všemu obyvatelstvu, je proto zapotřebí, aby širitelé tohoto náboženství měli náležitou autoritu...“

Představitel kontrarevoluční buržoazie chce náboženství upevnit, chce posílit jeho vliv na masy, neboť se domnívá, že „úředníci v kutnách“ jej uplatňují neuspokojivě a staromódně a že dokonce poškozují vládnoucí třídy a *snižují* autoritu církve. Okřabrista potírá výstřelky klerikalismu a policejního poručníkování, *aby postlil* vliv náboženství na masy, aby alespoň některé, přesměru primitivní, přesměru omšelé a přesměru zvětšelé prostředky ohlupování lidu, které se mjejí účinkem, byly nahrazeny prostředky rafinovanějšími a dokonalejšími. Náboženství pod policejní kuratelou už nestačí k ohlupování mas, dejte nám tedy náboženství kultivovanější, modernější, pružnější,

* Od dob Petra Velikého carem jmenovaný státní úředník řídící církev (místo voleného patriarchy). *Čes. red.*

keré by dokázalo vyvjet na farnost jako samosprávný útvar vliv — právě tohle požaduje kapitalismus od samodržaví.

Toto hledisko *plně* sdílí rovněž kadet Karaulov. Tento „liberální“ renegát (který prodělal vývoj od narodovoljovství k pravicovým kadetům) hřímá proti „denacionalizaci církve, kterou se rozumí vyloučení lidových mas — laiků — z účasti na organizování církevního života“. Považuje za „*hrozně*“ (doslova tak!), že masy „odpadají od víry“. Přesně ve stylu Meňšikova vykřikuje, že „obrovská hodnota církve jako takové je znehodnocována... k nesmírné škodě nejen církve samé, ale i státu“. Odporné pokrytectví fanatika Jevlogije, který prohlašuje, že „úkol církve je věčný a neměnný, a proto nelze spojovat církev s politikou“, nazývá „zlatými slovy“. Protestuje proti spolčování církve s černou sotňou *ve jménu toho*, aby církev „s ještě větší mocí a slávou než dnes konala své velké, posvátné dílo v duchu Kristově, v duchu lásky a svobody“.

Soudruh Bělousov udělal velmi dobře, že se v dumě vysmál těmto Karaulovovým „lyrickým výlevům“. Ale tento výsměch ani zdaleka nepostačuje. Bylo zapotřebí vysvětlit a při nejbližší vhodné příležitosti bude třeba z tribuny dumy vysvětlit, že stanovisko kadetů se naprosto ztotožňuje se stanoviskem okřabristů a nevyjadřuje nic jiného než snahu „vyspělého“ kapitalismu organizovat ohlupování lidu náboženským opiem rafinovanějšími prostředky církevního balamucení, než jsou ty, jichž za starých časů používal typicky ruský „báťuška“*.

Abychom udrželi lid v duchovní porobě, potřebujeme, aby církev byla co nejužěji spjata s černou sotňou, prohlašoval divoký statkář a starý neurvalec** Puriškevičo-

* V lidovém jazyce zdvořilé oslovení duchovního. *Čes. red.*

** Lenin tu naráží prostřednictvím literárních postav (divokého statkáře z pohádky Saltykova-Ščedrína^[275] a policajta Děržimordy z Gogolova Revizora^[28]) na reakční charakter III. dumy. *Čes. red.*

vými ústy. Mýlíte se, pánové, namítá Karaulovými ústy kontrarevoluční buržoa: Takovými prostředky lid jedině nadobro od náboženství odradíte. Musíme postupovat rozumněji, chytřeji a obratněji — zbavme se příliš hloupého a neurvalého černosotňovce, vyhláše boj „denacionalizaci církve“ a napišme na svůj prapor „zlatá slova“ biskupa Jevlogije, že církev stojí nad politikou; jen tak se nám podaří oklamat alespoň část zaostalých dělníků a především maloburžoů a rolníků, jen tak pomůžeme obrozené církvi splnit její „veliké, posvátné dílo“ — udržovat lidové masy v duchovní porobě.

V poslední době náš liberální tisk včetně listu Reč^[80, 198] velice káral Struveho a spol. jakožto autory sborníku Věchi^[18]. Oficiální mluvčí kadetské strany ve Státní dumě Karaulov však znamenitě odhalil celé to hnusné pokrytectví těchto výtek a distancování se od Struveho a spol. Co mají Karaulov a Miljukov na srdci, má Struve na jazyku. Liberálové kárají Struveho *pouze* kvůli tomu, že se neopatrně prořekl, že příliš jasně odhalil karty. Zato liberálové, kteří kritizují Věchi a nadále podporují kadetskou stranu, lid nestydatě balamutí, když neopatrně, ale otevřeně odsuzují vyřčená *slova*, a sami dál *dělají* právě *to*, co těmto slovům odpovídá.

Jaký postoj zaujímali v dumě trudovici během rozpravy k projednávaným otázkám, o tom se nedá mnoho říci. Jako vždy se projevil markantní rozdíl mezi trudovickými rolníky a trudovickou inteligencí, a to v neprospěch trudovické inteligence, která projevila větší ochotu následovat kadety. Rolník Rožkov ovšem prokázal svým projevem naprostou politickou neuvědomělost: také opakoval nejspíše tvrzení kadetů, že Svaz ruského národa nepomáhá víru upevňovat, ale rozvrací ji, a nedokázal vyložit ani žádný program. Když však začal prostoduše líčit holou, nepřikrášlenou pravdu o úplatcích duchovenstvu, o vyděračství popů, o tom, jak za oddavky kromě peněz požadují ještě „láhev vodky, cukroví a libru čaje, a někdy se dožadují

i věci, o které se v dumě vůbec neodvažují mluvit“ (16. dubna, stenografický záznam^[308], s. 2259), černosotňovská дума to už nevydržela a z křesel pravice se ozvaly zběsilé výkřiky: „To je rouhání! To je nestydatost!“ řvali černosotňovci, neboť vycítili, že prostoučský projev mužika o vyděračství s udáním „taxy“ za rituální úkony revolucionuje masu víc než jakákoli teoretická nebo taktická protináboženská a proticírkevní prohlášení. A tak smečka zarytých zpátečnicků, kteří v III. dumě hájí samoděržaví, nahnala svému lokaji, předsedovi Mejendorfovi, strach a donutila ho vzít Rožkovovi slovo (sociální demokraté, k nimž se připojili někteří trudovici, kadeti a jiní, proti takovému jednání předsedy protestovali^[249]).

Ačkoli byl projev trudovického rolníka Rožkova neslýchaně prostoduchý, přece jen skvěle ukázal, jaká propast zeje mezi pokryteckou, vypočítavou a reakční obhajobou náboženství, s níž vystupují kadeti, a mezi primitivní, neuvědomělou, do morku kostí vžitou religiózností mužika, ve kterém jeho životní podmínky vyvolávají — proti jeho vůli a neuvědoměle — skutečné revoluční pobouření proti vyděračství a probouzejí v něm odhodlání rozhodně bojovat proti středověkým poměrům. Kadeti reprezentují kontrarevoluční buržoazii, která chce obrodit a upevnit náboženství proti zájmům lidu. Rožkovové reprezentují revoluční buržoazní demokracii, která přes svou nevyspělost, neuvědomělost, zdeptanost, nesamostatnost a roztržštěnost v sobě skrývá dosud zdaleka nevyčerpané zásoby revoluční energie k boji proti statkářům, popům a samoděržaví.

Trudovický inteligent Rozanov se blížil kadetům s mnohem menší dávkou neuvědomělosti než Rožkov. Rozanov sice dokázal pohovořit o odluce církve od státu jako o požadavku „levice“, neodpustil si ovšem reakční, maloburžoazní fráze o „změně volebního zákona v tom smyslu, aby duchovenstvo bylo vyloučeno z účasti na politickém boji“. Revolučnost, která se u typického, průměrného

mužika samovolně prodírá na povrch, jakmile začne pravdivě mluvit o svém životě, se u trudovického inteligenta vypaří a nahradí ji mlhavé, ba někdy přímo odporné frazérství. Posté a potisící se přesvědčujeme o tom, že ruské rolnictvo je s to svrhnout tíživé a zhoubné jařmo všech feudálních statkářů, feudálních sluhů božích v kutnách či feudálních autokratů, jen bude-li následovat proletariát.

Mluvčí dělnické strany a dělnické třídy sociální demokrat Surkov jako jediný z celé dumy povznesl rozpravu na opravdu principiální úroveň a bez okolků řekl, jak se k církvi a k náboženství staví proletariát a jak se k němu musí stavět veškerá důsledná a životaschopná demokracie. „Náboženství je opium lidu...“ „Ani haléř z peněz lidu těmto krvavým nepřátelům lidu, kteří zatemňují jeho vědomí“ — toto přímé, odvážné a otevřené bojové heslo socialisty zaznělo jako výzva černosotňovské dumě a našlo ohlas u miliónů proletářů, kteří je šíří mezi masami, a až přijde čas, dokážou je proměnit v revoluční čin.

Social-demokrat, č. 6
4. (17.) června 1909

Podle textu listu
Social-demokrat

PŘÍPRAVNÉ
MATERIÁLY

POZMĚŇOVACÍ NÁVRHY
K NÁVRHU REZOLUCE
O SVOLÁNÍ CELORUSKÉ
KONFERENCE STRANY,
PŘEDLOŽENÉMU
NA PLENÁRNÍM
ZASEDÁNÍ ÚV S D D S R¹⁶⁸

ÚV se usnáší [přistoupit k] neprodleně zahájit práce spojené se svoláním konference.

Jako nejzazší termín se stanoví 1. listopad.*

*Předloženo 11. (24.) srpna 1908
Poprvé otištěno roku 1933
v publikaci Leninskij sbornik XXV*

Podle rukopisu

* Text petitem napsal I. F. Dubrovinskij. *Red.*

K O N S P E K T P R O J E V U
O O R G A N I Z A Č N Í O T Á Z C E
N A V. C E L O R U S K Ě
K O N F E R E N C I S D D S R¹⁶⁹

I. Složení (12 apoštolů
(5 [ne]dotknutelných
(ve funkci andělů)¹⁷⁰)

II. (A)

1. stávkové hnutí a revoluční nápor;
2. reformismus a revoluce;
3. úkoly boje proti nacionalismu;
— vytyčit na sjezdu;
4. jak pracovat v legálních spolcích.

III. (B)

- (1) Frakce v dumě.
- (2) Legální noviny.
- (3) Legální spolky.
- (4) Ilegální agitátoři a jejich tajná hesla.

IV. (C)

Rezoluce a jejich popularizace...

V. (D)

Zmocněnci a jejich jmenování.

*Napsáno 24. prosince 1908
(6. ledna 1909)
Poprvé otištěno roku 1933
v publikaci Leninskij sbornik XXV*

Podle rukopisu

OSNOVA PŘEDNÁŠEK O MARXISMU¹⁷¹

Marxismus

- (α) Teorie o nadhodnotě (Mehrwert).
 (β) Ekonomický vývoj.
 (γ) Třídní boj.
 (δ) Filozofický materialismus.

Agrární otázka

- (α) Zbožní výroba v zemědělství.
 (β) Malovýroba vs* velkovýroba.
 (γ) Námezdní práce.
 (δ) Renta.

- (α) 1. Dřívější socialisté: „nespravedlivé“ etc. Symptom citu, ale ne pochopení.
 2. „Princip práce“ (v Rusku).
 3. Zbožní výroba.
 4. Kapitalismus. Teorie *Mehrwert*.

- (β) 1. Ekonomický vývoj. Průmysl (1907).
 2. Ruští domácí výrobci.
 3. Zemědělství.
 4. Železnice a trasty.
 5. Finanční kapitál.
 6. Zespolečenštění výroby. Zespolečenštěná *práce* a individuální *přivlastňování*.

- (γ) 1. Proletariát a jeho semknutost (nevolný rolník — pauper — proletář).
 2. Jednotlivé stávký. „Boj“ strojů.

* — versus — ve srovnání, proti. *Red.*

3. Odbory a hnutí.
 4. Politický boj:
 - } Anglie — liberálové
 - } Francie — radikálové (republikáni)
 - } Německo — liberálové (60. léta) a oportunisté.
 5. Revoluční cíle dělnické třídy: vyvlastnění kapitalistů.
 6. Revoluční boj a boj za reformy.
-

(δ) Filozofický materialismus.

1. Marxova teorie = ucelený světový názor.
2. 2 hlavní světové názory a filozofická východiska: náboženství a materialismus.
3. Engels (Ludwig Feuerbach).
4. 1789 Francie — Hegel a Feuerbach Německo (před rokem 1848).
5. Dialektický materialismus.
6. Rusko: Černyševskij
 narodníci
 dnešní oportunisté (Bogdanov).

*Napsáno roku 1908 nebo 1909
 Poprvé otištěno roku 1933
 v publikaci Leninskij sborník XXV*

Podle rukopisu

OSNOVA PŘEDNÁŠKY
SOUČASNÁ SITUACE
V RUSKU¹⁷²

I. Jak se mění absolutismus. Plutokratická, nebo buržoazní monarchie?

II. Třetí státní дума a „parlamentní prostředky boje“. Pár slov o revolučním frazérství „socialistů-revolucionářů“.

III. Šovinismus kadetů a kolísání trudoviků.

IV. O šlencích, kteří „se cpou tam, kde už byli poraženi“.

V. Jak využívat parlamentarismu v Rusku sociálně demokratickým způsobem.

VI. Opouštějí sociální demokracii lidé nejaktivnější, anebo největší slaboši? Čerevanin jako publicista a sociální typ.

VII. Čemu nás učí zkušenosti německých sociálních demokratů z doby platnosti výjimečného zákona^[414].

VIII. Proletariát a maloburžoazní inteligence ve svátečních a všedních dnech dějin.

*Otištěno před 10. únorem (podle
nového kalendáře) 1909 v pozvánce
na přednášku vydané
2. pafížskou skupinou pro
spolupráci s SDDSR*

Podle textu pozvánky

SEZNAM
DOSUD NENALEZENÝCH
LENINOVÝCH PRACÍ

POZNÁMKY

REJSTŘÍKY

ŽIVOTOPISNÁ DATA

SEZNAM DOSUD NENALEZENÝCH LENINOVÝCH PRACÍ

(*Březen 1908 — červen 1909*)

1908

DO PIS A. V. LUNAČARSKÉMU

V dopise A. M. Gorkému ze 6. (19.) dubna 1908 se Lenin zmiňuje o dopisu A. V. Lunačarskému, v němž vysvětloval, proč odmítl přijet na Capri: „Psal jsem už o tom An. Vas-či...“ (Spisy 34, Praha 1957, s. 379).

DO PISY PŘÍBUZNÝM

O Leninových dopisech matce M. A. Uljanovové a sestře A. I. Uljanovové-Jelizarovové, které se dosud nepodařilo nalézt, víme z jeho dopisů M. A. Uljanovové ze 7. (20.) června a z 27. listopadu (10. prosince) 1908 a z dopisů A. I. Uljanovové-Jelizarovové ze 13. (26.) listopadu a 11. (24.) prosince 1908, z 24. ledna (6. února), 3. nebo 4. (16. nebo 17.) února, 24. února (9. března), 8. (21.) března a 26. března (8. dubna) 1909 (viz Spisy 37, Praha 1959, s. 360–361, 375–376, 373–374, 379–380, 381, 382, 392–394, 398–399, 407–408).

DO PIS J. M. STĚKLOVOVI

V dopise Leninovi z 23. října (5. listopadu) 1908 J. M. Stěklov napsal: „Vážený Vladimíre Iljiči! Teprve dnes jsem podepsal smlouvu a teprve teď mohu odpovědět na Váš dopis, který jsem dostal před pěti dny“ (Ústřední stranický archiv Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS). Korespondence se Stěklovem se týká Leninova příspěvku do sborníku věnovaného životu a činnosti N. G. Černyševského. Stěklov navrhol Leninovi, aby napsal článek na téma Černyševskij a rolnická otázka, a žádal ho, aby mu sdělil obsah svého dopisu A. A. Bogdanovovi. Lenin zaslal Stěklovův dopis se svým vzkazem A. A. Bogdanovovi (viz Spisy 36, Praha 1958, s. 144).

DOPIS V. D. BONČOVI-BRUJEVIČOVI

Z dopisu Bonče-Brujeviče Leninovi z 26. října (8. listopadu) 1908 se dovídáme, že ho Lenin žádal, aby mu pomohl s uveřejněním otevřeného dopisu A. M. Gorkého obsahujícího prosbu o pomoc Kuklinově knihovně v Ženevě (šlo o zaslání novin a materiálů z období revoluce 1905—1907) (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

REFERÁT O SOUČASNÉ SITUACI A ÚKOLECH STRANY, PROJEVY A DISKUSNÍ PŘÍSPĚVKY PŘEDNESENÉ NA V. CELORUSKÉ KONFERENCI SDDSR

Referát O současné situaci a úkolech strany přednesl Lenin na konferenci 23. prosince 1908 (5. ledna 1909).

Informace o Leninově referátu, projevech a diskusních příspěvcích na konferenci jsou obsaženy ve stručném protokolu ze zasedání V. celoruské konference SDDSR, který je uložen v Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS.

1908—1909

DOPISY MEZINÁRODNÍMU SOCIALISTICKÉMU BYRU

O nenalezených Leninových dopisech z let 1908—1909 adresovaných mezinárodnímu socialistickému byru se dovídáme z fotokopii jednotlivých stránek knih došlé a odeslané korespondence MSB, fotokopie jsou uloženy v Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS, jemuž je poskytl C. Huysmans. Zápisy v těchto knihách uvádějí data doručení Leninových dopisů a jejich stručný obsah; ze zápisů je patrné, že v letech 1908—1909 Lenin udržoval rozsáhlou korespondenci s tajemníkem MSB Huysmansem. Ve svých dopisech se Lenin zmiňoval o placení řádných příspěvků SDDSR mezinárodnímu socialistickému byru, o plenárních zasedáních ÚV SDDSR, o zatčení členů ÚV SDDSR, o zaslání referátu SDDSR stuttgartskému kongresu v souvislosti s připravovaným vydáním zprávy o stuttgartském kongresu II. internacionály atd. Ve dvou dopisech žádal Lenin MSB, aby poskytlo pomoc stávkujícím koželuhům ve Vilnu [Vilnius].

V jednom z dopisů Lenin odpovídal na Huysmansovy dotazy o ilegální sociálně demokratické organizaci v Rusku, o byru ÚV SDDSR v Ženevě a žádal, aby MSB poskytlo tajemníkovi sociálně demokratické frakce ve III. státní dumě potřebné informace o otázkách zkracování pracovního dne, odborových organizací, mezd fyzicky pracujících dělníků a pojištění horníků.

1909

DOPIS L. S. PERESOV I

V dopise A. I. Uljanovové-Jelizarovové ze 13. (26.) května 1909 Lenin uvádí, že napsal dopis Peresovi, který se podílel na vydání knihy *Materialismus a empiriokriticismus* (viz Spisy 37, Praha 1959, s. 410).

SEZNAM PUBLIKACÍ
A DOKUMENTŮ,
NA JEJICHŽ REDIGOVÁNÍ
SE V. I. LENIN PODÍLEL

1908—1909

LIST PROLETARIJ

- č. 26 — (1. dubna) 19. března 1908
č. 27 — (8. dubna) 26. března 1908
č. 28 — (15.) 2. dubna 1908
č. 29 — (29.) 16. dubna 1908
č. 30 — (23.) 10. května 1908
č. 31 — (17.) 4. června 1908
č. 32 — (15.) 2. července 1908
č. 33 — (5. srpna) 23. července 1908
č. 34 — (7. září) 25. srpna 1908
č. 35 — (24.) 11. září 1908
č. 36 — (16.) 3. října 1908
č. 37 — (29.) 16. října 1908
č. 38 — (14.) 1. listopadu 1908
č. 39 — (26.) 13. listopadu 1908
č. 40 — 1. (14.) prosince 1908
č. 41 — 7. (20.) ledna 1909
č. 42 — 12. (25.) února 1909
č. 43 — 21. února (6. března) 1909
Příloha k č. 44 — 4. (17.) dubna 1909
č. 44 — 8. (21.) dubna 1909
č. 45 — 13. (26.) května 1909

O VĚJANIJACH VREMENI
[PROUDY DOBY]

Sborník, Petrohrad, vydavatelství Tvorčestvo, 1908.

Sborník vyšel mezi 3. a 10. (16. a 23.) dubnem 1908. Na titulním listě sborníku je mezi jinými autory, kteří zřejmě publikaci i redigovali, uveden Lenin (Vl. Iljin). Ve sborníku uveřejnil Lenin v mírně

zkrácené podobě svůj článek Neutralita odborů, který vyšel v plném znění už dříve (4. března /19. února/ 1908) ve 22. čísle listu Proletarij.

REFERÁT ÚV SDDSR PRO
STUTTGARTSKÝ KONGRES
II. INTERNACIONÁLY

Tento referát měl být pojat do 3. nebo 4. svazku zpráv ke stuttgartskému kongresu (1907), které připravovalo k tisku mezinárodní socialistické byro. Přímo na kongresu referát přednesen nebyl. Z Leninovy korespondence s tajemníkem MSB Huysmansem z let 1908—1909 je známo, že se Lenin zajímal o připravované vydání zpráv z kongresu a poslal Huysmansovi první část referátu ÚV SDDSR. V odpovědi Huysmans Leninovi sděloval, že referát dostal.

1909

ZPRÁVA ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU
SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ
DĚLNICKÉ STRANY RUSKA
Z ŘÁDNÉ CELOSTRANICKÉ KONFERENCE
Paříž, vydavatelství ÚV SDDSR, [1909]

Zprávu vydal ústřední výbor záhy po V. celoruské konferenci SDDSR. V informaci o jednání konference, otištěné ve 2. čísle ústředního orgánu strany, v listu Social-demokrat z 28. ledna (10. února), jsou odkazy na rezoluce konference, uveřejněné ve Zprávě ÚV.

LIST SOCIAL-DEMOKRAT

- č. 2 — (28. ledna) 10. února 1909
- č. 3 — 9. (22.) března 1909
- č. 4 — 21. (8.) dubna 1909
- č. 5 — (23. dubna) 6. května 1909
- č. 6 — 4. (17.) června 1909

R. LUXEMBURGOVÁ
REVOLJUCIONNOJE POCHMELJE
[REVOLUČNÍ KOCOVINA]

Článek R. Luxemburgové namířený proti otrzovistům a ultimatismům byl otištěn 8. (21.) dubna 1909 ve 44. čísle listu Proletarij.

Informace o tom, že článek redigoval Lenin, jsou obsaženy v dokumentech uložených v Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS.

POZNÁMKY

¹ Článek *Na přímou cestu* vyšel jako úvodník ve 26. čísle listu Proletarij.

Proletarij — ilegální bolševický list. Vycházel od 21. srpna (3. září) 1906 do 28. listopadu (11. prosince) 1909 za Leninovy redakce. Celkem vyšlo 50 čísel. Na redakční práci se aktivně podíleli I. F. Dubrovinskij, A. V. Lunačarskij, M. F. Vladimírskij, V. V. Vorovskij; technickou stránku vydávání listu zajišťovali A. G. Šlichter, J. S. Šlichterová aj. Prvních 20 čísel listu bylo připraveno k sazbě a vysázeno ve Vyborgu, tisklo se v Petrohradě, ale z konspirativních důvodů se uvádělo, že list vychází v Moskvě. Později se však podmínky pro vydávání ilegálních novin v Rusku natolik zhoršily, že byla redakce listu z rozhodnutí petrohradského a moskevského výboru SDDSR přemístěna do zahraničí, takže čísla 21—40 vyšla v Ženevě a 41—50 v Paříži.

Proletarij byl fakticky ústředním orgánem bolševiků. Veškerou hlavní redakční práci zajišťoval Lenin. Ve většině čísel má Lenin vždy několik článků. V Proletariji vyšlo celkem přes sto jeho článků a notickek k závažným otázkám revolučního boje dělnické třídy. V listě byly důkladně objasňovány taktické a obecně politické problémy, otiskovány zprávy o činnosti ÚV SDDSR, usnesení konferencí a plenárních zasedání ústředního výboru, dopisy ústředního výboru k nejrůznějším otázkám stranické práce a řada dalších dokumentů. List udržoval úzký styk se stranickými organizacemi v jednotlivých místech.

V letech stolypinské reakce se Proletarij velice zasloužil o zachování a upevnění bolševických organizací a nekompromisně bojoval proti likvidátorům, otzovistům, ultimatistům a bohostrůjcům. Na plenárním zasedání ústředního výboru SDDSR v lednu 1910 se menševikům za pomoci smířlivců podařilo pod záminkou boje proti frakcionářství odhlasovat usnesení, aby byl Proletarij zastaven. — 23

² *Státní převrat z 3. (16.) června 1907* — kontrarevoluční převrat, při němž vláda rozehnala II. státní dumu, zatkla členy sociálně demokratické frakce v dumě a změnila volební zákon o volbách do

dumy. Na základě provokačního obvinění tajné policie, že sociálně demokratická frakce v dumě má spojení s vojenskou organizací a připravuje ozbrojené povstání, Stolypin 1. června 1907 požádal, aby frakci byla zakázána účast na zasedáních dumy a její členové byli podrobeni předběžnému vyšetřování. Šestnáct členů frakce mělo být okamžitě zatčeno. Duma vytvořila komisi, která měla vznesené obvinění přešetřit. Vláda však na výsledky jednání komise nečekala a v noci na 3. (16.) června členy sociálně demokratické frakce zatkla. 3. června vydal car manifest o rozpuštění II. dumy a o změně volebního systému, podle které se podstatně rozšiřovalo zastoupení statkářů a obchodní a průmyslové buržoazie v dumě a výrazně se snižovalo i beztak nepatrné zastoupení rolníků a dělníků. Bylo to hrubé porušení manifestu ze 17. října 1905 a základního zákona z roku 1906, podle nichž nemohla vláda vydávat zákony bez jejich předběžného schválení Státní dumou. Podle nového výnosu volilo jednoho volitele v statkářské kurii 230 voličů, v městské kurii první třídy 1000 voličů, v městské kurii druhé třídy 15 000 voličů, v rolnické kurii 60 000 voličů a v dělnické kurii 125 000 voličů. Statkáři a buržoazie mohli volit 65 procent všech volitelů, rolníci 22 procent (předtím 42 procent), dělníci 2 procenta (předtím 4 procenta). Zákon zbavoval volebního práva původní obyvatelstvo asijské části Ruska, turkotatarské národy v Astrachaňské a Stavropolské gubernii a o polovinu snižoval zastoupení obyvatel Polska a Kavkazu. V celém Rusku byly zbaveny volebního práva osoby, které neovládaly ruský jazyk. Třetí дума, zvolená podle tohoto zákona, se sešla 1. (14.) listopadu 1907; její složení bylo černosotňovsko-oktábristické.

Převratem z 3. června začalo období stolypinské reakce. — 25

- * *Ústřední orgán SDDSR* — ilegální list Social-demokrat. Vycházel od února 1908 do ledna 1917. První číslo, které připravili bolševici a které už bylo částečně vytištěno v soukromé tiskárně ve Vilně [Vilnius], carská policie zkonfiskovala. Zanedlouho se bolševici pokusili znovu vydat list v Petrohradě, ale velká část už vytištěného nákladu opět padla do rukou policii. Poté bylo vydávání listu přeneseno do zahraničí. Číslo 2—32 (únor 1909—prosinec 1913) vyšla v Paříži, čísla 33—58 (listopad 1914—leden 1917) v Ženevě. Celkem vyšlo 58 čísel, z toho pět s přílohami.

Redakci listu podle usnesení ÚV SDDSR zvoleného na V. (londýnském) sjezdu tvořili zástupci bolševiků, menševiků a polských sociálních demokratů. Šéfredaktorem listu byl de facto Lenin a jeho články v něm zaujímaly stěžejní místo (list uveřejnil přes 80 Leninových článků a noticetek).

V redakci prosazoval Lenin důslednou bolševickou linii namířenou proti menševikům-likvidátorům. Kameněv a Zinovjev byli vůči likvidátorům tolerantní a stavěli se proti leninské linii. Menševici Martov a Dan jako členové redakce ústředního orgánu sabotovali její práci, otevřeně hájili likvidátorství v listu Golos social-demokrata a menševikům, kteří byli pro zachování strany, zne-možňovali podílet se na práci ústředního orgánu. Díky Leninovu nesmiřitelnému boji proti likvidátorům Martov a Dan v červnu 1911 z redakce listu odešli. Od prosince 1911 jej redigoval Lenin.

V těžkých letech reakce a za nového rozmachu revolučního hnutí sehrál Social-demokrat významnou úlohu v boji bolševiků proti likvidátorům, trockistům a otcovistům za zachování ilegální marxistické strany, za upevnění její jednoty a posílení jejího spojení s masami.

Za první světové války se ústřední orgán bolševické strany Social-demokrat mimořádně zasloužil o propagování bolševických hesel týkajících se války, míru a revoluce a ukazoval proletariátu, jak má bojovat proti imperialistické válce, aby se změnila ve válku občanskou, v revoluci proti vládnoucím třídám. V listu byl uveřejněn Leninův článek O hesle Spojených států evropských, v němž poprvé formuloval tezi o možnosti vítězství socialismu nejprve v několika málo zemích nebo dokonce v jedné, jednotlivé kapitalistické zemi. Šíření listu Social-demokrat v Rusku a přetiskování jeho nejzávažnějších článků v místních bolševických novinách pomáhalo politicky vychovávat ruský proletariát, vštěpovat mu zásady internationalismu a připravovat masy na revoluci.

V. I. Lenin vysoce hodnotil zásluhy Social-demokrata za první světové války. Později napsal, že bez znalosti článků, které v něm byly otištěny, „se neobejde žádný uvědomělý dělník, který chce *pochopit* vývoj idejí mezinárodní socialistické revoluce a jejího prvního vítězství 25. října 1917“ (Spisy 27, Praha 1954, s. 216). — 25.

⁴ *Rabočeje znamja* — ilegální bolševický list. Vycházel v Moskvě od března do prosince 1908; celkem vyšlo sedm čísel: 1. číslo jako orgán oblastního byra centrální průmyslové oblasti SDDSR, 2.—6. číslo jako orgán moskevského a moskevského okruhového výboru SDDSR a 7. číslo jako orgán oblastního byra centrální průmyslové oblasti, moskevského a moskevského okruhového výboru SDDSR. Na redigování listu se v různé době podíleli I. I. Skvorcov-Stěpanov (redigoval 2.—5. číslo), G. S. Zeliksonová-Bobrovská, V. M. Šuljatikov a jiní.

V 5. čísle byla na stránkách listu zahájena diskuse o vztahu strany

k dumě a k sociálně demokratické frakci v dumě. Lenin v článku Ke dvěma dopisům, který byl uveřejněn 26. (13.) listopadu 1908 v 39. čísle Proletarije (viz tento svazek, s. 305—321), podrobil ostré kritice otzovistický článek, otištěný pod názvem Dopis dělníka^[212] jako diskusní příspěvek v 5. čísle listu Rabočeje znamja. V 7. čísle otiskl tento list proti dopisu otzovisty polemický článek Dopis stranického pracovníka^[213], přetištěný 12. (25.) února 1909 pod názvem K aktuálním otázkám ve 42. čísle Proletarije. Tento článek Lenin pozitivně zhodnotil v redakční poznámce listu Proletarij (viz tento svazek, s. 379—382). — 28

- 5 *Výjimečný zákon proti socialistům* vydala v Německu roku 1878 Bismarckova vláda proti dělníkům a socialistickému hnutí. Zakazovaly se jím všechny organizace sociálně demokratické strany, masové dělnické organizace, dělnický tisk, zabavovala se socialistická literatura, sociální demokraté byli pronásledováni a vypovídáni. Avšak tyto represálie nezlomily sociálně demokratickou stranu, jež svou činnost přizpůsobila ilegalitě: v zahraničí vycházel ústřední orgán strany Der Sozialdemokrat a pravidelně se konaly stranické sjezdy (v letech 1880, 1883 a 1887); v Německu se v ilegalitě rychle obnovovaly sociálně demokratické organizace a skupiny, v jejichž čele stál ilegální ústřední výbor. Zároveň strana využívala co nejvíce legálních možností k pevnějšímu spojení s masami. Její vliv neustále vzrůstal, počet hlasů pro sociální demokraty ve volbách do Říšského sněmu se od roku 1878 do roku 1890 více než ztrojnásobil.

Německým sociálním demokratům významně pomáhali K. Marx a B. Engels. Roku 1890 byl výjimečný zákon proti socialistům pod tlakem mohutnějšího dělnického hnutí zrušen. — 29

- 6 Lenin cituje úvodník uveřejněný 16. (29.) března 1908 v 65. čísle listu Reč.

Reč — deník, ústřední orgán kadetské strany. Vycházel od 23. února (8. března) 1906 v Petrohradě. Faktickými redaktory byli P. N. Miljukov a V. I. Gessen, jejich nejbližšími spolupracovníky — M. M. Vinaver, P. D. Dolgorukov, P. B. Struve a další. Vydávání listu bylo 26. října (8. listopadu) 1917 zastaveno vojenským revolučním výborem při petrohradském sovětu. Poté až do srpna 1918 vycházel pod různými názvy: Naša reč, Svobodnaja reč, Věk, Novaja reč a Naš věk. — 30

- 7 *Russkoje gosudarstvo* — vládní list. Založil jej S. J. Vitte a vycházel v Petrohradě od 1. (14.) února do 15. (28.) května 1906. — 30

* *Stockholmský sjezd* — IV. (sjednocovací) sjezd SDDSR, který se konal ve dnech 10.—25. dubna (23. dubna—8. května) 1906. Před sjezdem, v druhé polovině února, vypracoval Lenin taktickou platformu bolševiků — návrh sjezdových rezolucí ke všem stěžejním otázkám revoluce. Bolševické rezoluce vyzývaly pracující k přípravě nového revolučního náporu proti samoděržaví. Menševici vypracovali pro sjezd vlastní taktickou platformu, v níž se v podstatě zřikali revolučního boje. Obě platformy se staly podkladem pro diskusi, zejména o vztahu ke Státní dumě, ale také pro volby delegátů na sjezd. Diskuse k oběma platformám a volby delegátů na sjezd trvaly téměř dva měsíce. Nakonec se však většina stranických organizací vyslovila pro platformu bolševiků.

Na sjezdu bylo přítomno 112 delegátů s rozhodujícím hlasem, kteří zastupovali 57 místních organizací SDDSR, a 22 delegátů s hlasem poradním. Zastoupení na sjezdu měly tyto národní organizace: po třech zástupcích měly Sociální demokracie Království polského a Litvy, Bund a Lotyšská sociálně demokratická dělnická strana, po jednom zástupci Ukrajinská sociálně demokratická dělnická strana a Finská dělnická strana. Kromě toho byl na sjezdu přítomen zástupce Bulharské sociálně demokratické dělnické strany. Celkem se sjezdu zúčastnilo 156 osob včetně hostů.

Mezi bolševickými delegáty byli V. I. Lenin, M. V. Frunze, J. M. Jaroslavskij, M. I. Kalinin, N. K. Krupská, A. V. Lunačarskij, F. A. Sergejev (Arťom), I. I. Skvorcov-Stěpanov, J. V. Stalin, S. G. Šahumjan, V. V. Vorovskij a K. J. Vorošilov.

Na sjezdu měli většinu menševici, protože četné bolševické organizace, které vedly ozbrojené akce mas, byly rozbity a nemohly vyslat na sjezd své delegáty. Středoruská oblast, Ural, Sibiř a Severní kraj jako opora bolševiků byly na sjezdu zastoupeny malým počtem delegátů. Naproti tomu menševici, kteří měli nejpočetnější organizace v neprůmyslových oblastech země, kde nedošlo k masovým revolučním akcím, mohli vyslat delegátů více. Sjezd měl na pořadu tyto otázky: 1. revize agrárního programu; 2. současná situace a třídní úkoly proletariátu; 3. taktika vyplývající z výsledků voleb do Státní dumy a taktika vůči dumě samé; 4. ozbrojené povstání; 5. partyzánské akce; 6. prozatímní revoluční vláda a revoluční samospráva; 7. vztah k sovětům dělnických zástupců; 8. odbohy; 9. vztah k rolnickému hnutí; 10. vztah k různým stranám a organizacím, které nejsou sociálně demokratické; 11. stanovisko k požadavku samostatného ústavodárného shromáždění pro Polsko vzhledem k národnostní otázce v programu strany; 12. organizace strany; 13. sloučení s národními sociálně demokratickými organizacemi (se Sociální demokracií Království polského a Litvy, Lotyšskou

sociálně demokratickou dělnickou stranou a Bundem); 14. zprávy o činnosti; 15. volby. Tento pořad jednání však nebyl zcela vyčerpán. Sjezd projednal pouze tyto otázky: 1. revize agrárního programu; 2. zhodnocení současné situace a třídní úkoly proletariátu; 3. vztah ke Státní dumě; 4. ozbrojené povstání; 5. partyzánské akce; 6. sloučení s národními sociálně demokratickými stranami a 7. stanovy strany.

Při projednávání jednotlivých otázek docházelo na sjezdu mezi bolševiky a menševiky vždy k urputnému boji. Lenin přednesl referáty a diskusní příspěvky o agrární otázce, o současné situaci a třídních úkolech proletariátu, o vztahu ke Státní dumě, o ozbrojeném povstání i o jiných otázkách; byl rovněž členem komise pro vypracování návrhu stanov SDDSR. Početní převaha menševiků na sjezdu ovlivnila charakter většiny sjezdových usnesení. Po úporném boji sjezd schválil menševické rezoluce o Státní dumě, o ozbrojeném povstání a také menševický agrární program. V otázce vztahu k buržoazním stranám se omezil na potvrzení rezoluce mezinárodního amsterdamského kongresu. Bez projednání schválil kompromisnickou rezoluci o odborech a rezoluci o vztahu k rolnickému hnutí.

Sjezd schválil Leninovu formulaci prvního článku stanov, čímž anuloval oportunistickou formulaci Martovovu. Poprvé byla ve stanovách zakotvena bolševická formulace demokratického centralismu.

Sjezd rovněž schválil usnesení o sloučení se Sociální demokracií Království polského a Litvy a s Lotyšskou sociálně demokratickou dělnickou stranou, které se staly součástí SDDSR jakožto územní organizace působící mezi proletariátem všech národů a národností na daném území. Schválil také návrh podmínek pro sloučení s Bundem, avšak ve zvláštní rezoluci se rozhodně vyslovil proti organizování proletariátu podle národnostní příslušnosti. Z iniciativy Ukrajinské sociálně demokratické dělnické strany se na sjezdu jednalo o jejím sloučení se SDDSR, avšak vzhledem k maloburžoaznímu, nacionalistickému charakteru USDDS se v této otázce nedospělo k dohodě.

Členy ústředního výboru zvoleného na sjezdu se stali 3 bolševici a 7 menševiků. Redakci ústředního orgánu strany, listu Social-demokrat, tvořili pouze menševici.

Sjezd vešel do dějin strany jako „sjednocovací“ sjezd, neboť se na něm — byť čistě formálně — sjednotily obě části strany, bolševická a menševická. Menševici i bolševici však i nadále zaujímali odlišná stanoviska k důležitým otázkám revoluce. Boj na sjezdu odhalil stranickým masám zásadní názorové rozdíly mezi bolševiky a men-

ševiky. Sjezdové materiály umožňovaly členům strany i uvědoměným dělníkům orientovat se v ideovém boji, jasněji a hlouběji pochopit revoluční linii bolševiků.

Ihned po sjezdu napsal Lenin jménem bolševických delegátů provolání ke straně, v němž principiálně zhodnotil usnesení IV. sjezdu a demaskoval oportunistus menševiků, a Zprávu o sjednocovacím sjezdu SDDSR (Dopis petrohradským dělníkům) (viz Sebrané spisy 13, Praha 1983, s. 25–93). — 30

- **I. státní дума** (takzvaná Vitteho дума) byla svolána 27. dubna (10. května) 1906 podle nařízení předsedy vlády S. J. Vitteho.

Celoruská říjnová stávká v roce 1905 donutila cara vydat 17. října Manifest. Oznamovalo se v něm svolání Státní dumy jakožto zákonodárného orgánu na rozdíl od Bulyginovy dumy, která byla jen orgánem poradním a byla smetena revolucí. Carská vláda počítala s tím, že svolání nové dumy rozvrátí a oslabí revoluční hnutí a další vývoj země se bude ubírat pokojnou cestou konstituční monarchie. Neskrblila sice konstitučními sliby, ale zároveň hledala takové formy organizace Státní dumy, které by zajistily, že složení dumy bude pro vládu příznivé. Tento cíl měl splnit zákon o volbách do dumy z 11. (24.) prosince 1905 a zákon z 20. února (5. března) 1906 (viz poznámku 30).

Volby do I. státní dumy se konaly v únoru—březnu 1906. Bolševici volby bojkotovali. Bojkot silně podkopal autoritu Státní dumy a oslabil důvěru části obyvatelstva vůči ní, ale volby neohrozil. Hlavní příčinou neúspěšného bojkotu byla skutečnost, že nedošlo k masovému revolučnímu vzestupu, který by mohl zmařit svolání dumy. K neúspěchu přispěly také rozbíječské akce menševiků a silné konstituční iluze rolnictva. Když se дума přece jen sešla, začal Lenin prosazovat požadavek, aby se jí využilo k revoluční agitaci a propagandě, která by ukázala, že дума je pouhým paskvilem zastupitelského orgánu lidu.

Do I. státní dumy bylo zvoleno 478 poslanců, z toho 179 kadetů, 63 autonomistů (sem patřili členové Polského kola, příslušníci ukrajinské, estonské, lotyšské, litevské a dalších skupin buržoazních nacionalistů), 16 okťabristů, 105 poslanců nezastupujících žádnou stranu, 97 trudoviků a 18 sociálních demokratů. Kadeti tak měli v dumě více než třetinové zastoupení.

Na zasedáních Státní dumy se jednalo o nedotknutelnosti osoby, o zrušení trestu smrti, o svobodě svědomí a shromažďování, o rovnoprávnosti občanů aj. Avšak návrhy zákonů k těmto otázkám, které předkládali většinou kadeti, byly v podstatě „návrhy drakonických zákonů jak *proti* svobodě slova, tak *proti* svobodě shromažďo-

vání a proti jiným dobrým věcem“ (V. I. Lenin, Sebrané spisy 13, Praha 1983, s. 306).

Ústředním bodem jednání ve Státní dumě byla agrární otázka. Dumě byly předloženy dva hlavní návrhy agrárního programu: kadetský návrh zákona, který podepsalo 42 poslanců, a trudovický návrh zákona, takzvaný návrh sto čtyř. Na rozdíl od trudoviků se kadeti snažili zachovat statkářské vlastnictví půdy a připouštěli jedině vyvlastnění za výkupní poplatky „podle spravedlivého odhadu“ té statkářské půdy, kterou převážně obdělávali rolníci vlastním inventářem nebo která byla propachtována.

Pro svou slabost a polovičatost svých usnesení nesplnila I. státní дума naděje vlády, a proto ji carská vláda 8. (21.) července 1906 rozpustila. — 30

- ¹⁰ *Kadeti* — členové Konstitučně demokratické strany, hlavní strany ruské liberálně monarchistické buržoazie. Tato strana vznikla v říjnu 1905; tvořili ji představitelé buržoazie, činitelé zemstev z řad statkářů a příslušníci buržoazní inteligence. Význačnými činiteli kadetů byli P. N. Miljukov, S. A. Muromcev, V. A. Maklakov, A. I. Šingarjov, P. B. Struve, F. I. Rodičev aj. Aby oklamali široké vrstvy pracujících, říkali si kadeti neprávem „strana svobody lidu“, avšak ve skutečnosti jejich požadavky končily u konstituční monarchie. Za svůj hlavní úkol považovali boj proti revolučnímu hnutí a šlo jim o to, aby se podíleli na moci společně s carem a feudálními statkáři. Za první světové války aktivně podporovali expanzivní zahraniční politiku carské vlády. V únorové buržoazně demokratické revoluci se pokoušeli zachránit monarchii. V buržoazní prozatímní vládě, kde měli vedoucí postavení, prováděli protilidovou kontrarevoluční politiku, vyhovující zájmům amerických, anglických a francouzských imperialistů. Po Říjnové revoluci se stali neshovitelnými nepřáteli sovětské moci a zúčastnili se všech ozbrojených kontrarevolučních akcí a intervenčních tažení. Po porážce interventů a bělogvardějců pokračovali ve své kontrarevoluční činnosti v emigraci. — 30

- ¹¹ *Politika trudoviků* — politika Trudovické skupiny, skupiny maloburžoazních demokratů ve Státních dumách v Rusku, složené z rolníků a příslušníků narodnický smýšlející inteligence. Trudovickou frakci vytvořili v dubnu 1906 rolničtí poslanci v I. státní dumě.

Trudovici žádali zrušení všech stavovských a národnostních omezení, demokratizaci zemstevní a městské samosprávy a všeobecné volební právo pro volby do Státní dumy. Agrární program trudoviků vycházel z narodnických zásad rovného užívání půdy: po-

žadoval vytvoření celostátního půdního fondu ze státní, úřední, carské, klášterní a církevní půdy a také ze statkářské půdy, pokud výměra jednotlivých usedlostí přesahovala stanovenou pracovní normu; za vyvlastněnou statkářskou půdu měla být vyplácena určitá náhrada. V. I. Lenin v roce 1906 poznamenal, že typický trudovik je rolník, kterému „nejsou cizí snahy o kompromis s monarchií, snahy spokojit se *svým* kouskem půdy v rámci buržoazního zřízení, ale nyní věnuje své hlavní síly boji proti statkářům o půdu, boji proti feudálnímu státu za demokracii“ (Sebrané spisy 14, Praha 1983, s. 45–46).

V dumě trudovici kolísali mezi kadety a sociálními demokraty. Vyplyvalo to z jejich třídní povahy drobných vlastníků. Avšak vzhledem k tomu, že trudovici byli do určité míry představiteli rolnických mas, uplatňovali bolševici v dumě vůči nim taktiku dílčích dohod v zájmu společného boje proti kadetům a carskému absolutismu. V roce 1917 se Trudovická skupina sloučila se Stranou lidových socialistů a aktivně podporovala prozatímní buržoazní vládu. Po Říjnové revoluci přešli trudovici do tábora kontrarevoluční buržoazie. — 30

¹³ *II. státní дума* byla svolána 20. února (5. března) 1907. Její složení bylo levější než složení I. dumy, i když nerovné a nepřímé volby probíhaly v atmosféře vojenských polních soudů a represálií. Byl to důsledek výraznější diferenciací stran, růstu třídního uvědomění mas a také účasti bolševiků ve volbách.

Složení dumy svědčilo o zesílení vlivu krajních stran: jednak sociálních demokratů a narodnických skupin a jednak pravice, a to na úkor kadetů. Rozdělení členů II. státní dumy podle politických skupin vypadalo takto: 54 příslušníků pravice, tj. monarchistů a okťabristů, 99 kadetů a s nimi sympatizujících, 76 zástupců stran neruských národů a národností, 50 nestraníků, 17 za kozáckou skupinu, 16 lidových socialistů, 37 eserů, 104 trudoviků a 65 sociálních demokratů. Vzhledem k ústupu revoluce měla II. дума menší politický význam, přestože byla svým složením levěji orientovaná.

Pravicové strany ve II. dumě ve všech směrech bezvýhradně podporovaly politiku carské vlády. Rovněž kadeti, jejichž kontrarevolučnost se v době II. dumy definitivně potvrdila, byli pro dohodu se samoděržavím.

V sociálně demokratické frakci II. dumy měli převahu menševici. V činnosti frakce se projevila oportunistická taktika menševiků, kteří byli zastánci bloků s kadety a podporovali v lidu konstituční iluze. Lenin kritizoval chyby sociálně demokratické frakce v dumě, poukazoval na nesoulad názorů mezi většinou sociální demokracie

v Rusku a jejími zástupci v dumě. Bolševici využívali dumu k demaskování carismu a zrádcovské úlohy kontrarevoluční buržoazie, propagovali z ní revoluční program strany, snažili se vymanit rolnictvo z vlivu liberálů a vytvořit v dumě revoluční blok zástupců dělnické třídy a rolnictva. Linie bolševiků byla novou, revoluční marxistickou linií v činnosti zástupců proletariátu v parlamentních institucích. Menševici naopak uplatňovali v dumě oportunistickou taktiku podpory kadetů.

Hlavní otázkou projednávanou ve II. dumě byla stejně jako v I. dumě agrární otázka. Dále projednávala дума na svých zasedáních rozpočet, pomoc hladovějícím a nezaměstnaným a otázku amnestie.

Když bylo zřejmé, že se revoluci nedostává sil, rozhodla se carská vláda dumu rozpustit.

3. červnem 1907, kdy byla II. státní дума rozpuštěna, začalo období reakce (viz poznámku 2). — 30

- ¹³ Jsou míněny články P. B. Struveho *Konzervatismus myšlení intelligence. Z úvah o ruské revoluci*^[312] a *Taktika, nebo ideje?*^[313] (se stejným podtitulem), které byly otištěny v 7. a 8. čísle časopisu *Russkaja mysl* v roce 1907. — 31
- ¹⁴ *Gurkovo stanovisko* — podle náměstka ministra vnitra V. I. Gurka, V projevu v I. státní dumě Gurko prosazoval naprostou nedotknutelnost soukromého vlastnictví půdy. Ve své brožuře *Dílčí úvahy o agrární otázce* (Petrohrad 1906), dokazoval, že předání veškeré anebo alespoň značné části velkostatkářské půdy rolníkům nejenže nezvýší životní úroveň rolnictva, ale naopak je uvrhne do ještě větší bída. Dále tvrdil, že předání statkářské půdy do užívání rolníků je prakticky neuskutečnitelné a pro zemi hospodářsky zhoubné. Zároveň Gurko navrhoval, aby každému členu obcí byl dán do soukromého vlastnictví díl přidělové půdy, který obdělává. — 32
- ¹⁵ Lenin mluví o knize P. Miljukova *Rok boje. Přehled za léta 1905—1906*^[165], Petrohrad 1907. Úvodník z 82. čísla listu *Reč* z 25. května 1906, o němž se Lenin zmiňuje, byl přetištěn v knize pod názvem *Úkoly místních pozemkových výborů v pojetí sociálních demokratů a kadetů*^[166]. — 32
- ¹⁶ Lenin má na mysli druhý svazek sborníku kadetů *Agrární otázka*^[1] (Moskva 1907). V tomto sborníku byly otištěny články A. I. Čuprova *O pozemkové reformě*^[333] a N. N. Kutlera *Návrh zákona o opatřeních k rozšíření a zlepšení rolnické pozemkové držby*^[78]. — 32

¹⁷ *Proudhonismus* — nevědecký, protimarxistický směr maloburžoazního socialismu, nazvaný podle svého zakladatele, francouzského anarchisty Proudhona. Proudhon kritizoval velkokapitalistické vlastnictví z maloburžoazních pozic. Snil o zachování drobného soukromého vlastnictví. Navrhoval zřídit „lidovou“ a „směnnou“ banku, s jejichž pomocí by si mohli dělníci opatřit vlastní výrobní prostředky, stát se drobnými vlastníky a zajistit si „spravedlivý“ odbyť svých výrobků. Proudhon nechápal historickou úlohu proletariátu, odmítal třídní boj, proletářskou revoluci a diktaturu proletariátu. Jako anarchista odmítal nutnost státu. Marx a Engels důsledně bojovali proti pokusům proudhonovců vnútit své názory I. internacionále. Marx podrobil proudhonismus zdrcující kritice v práci *Bída filozofie*. Rozhodný boj Marxe, Engelse a jejich stoupenců proti proudhonismu v I. internacionále skončil na prostém vítězství marxismu.

Lenin nazýval proudhonismus „omezeností měšťáka a šosáka“, neschopného pochopit hledisko dělnické třídy. Proudhonovy názory často využívají buržoazní „teoretikové“ k propagování třídní spolupráce. — 38

¹⁸ *Bakuninismus* — směr nazvaný podle M. A. Bakunina, ideologa anarchismu, odpůrce marxismu a vědeckého socialismu. Bakuninovi houževnatě bojovali proti marxistické teorii a taktice dělnického hnutí. Základní ideou bakuninismu je odmítání státu včetně diktatury proletariátu a nepochopení světodějně úlohy proletariátu. Bakunin razil myšlenku „vyrovnávání“ tříd a sjednocení „svobodných sdružení“ zdola. Podle názoru bakuninovců měl tajný revoluční spolek složený z „vynikajících“ jedinců vést lidová povstání, která musí nutně vypuknout. Bakuninovi se domnívali, že v Rusku je rolnictvo připraveno k okamžitému povstání. Jejich taktika spiklenectví, živelných povstání a terorismu odporovala marxistickým názorům na povstání. Bakuninismus měl blízko k proudhonismu, maloburžoaznímu směru vyjadřujícímu ideologii drobného zchudlého vlastníka. Jedním z představitelů bakuninismu v Rusku byl S. G. Něčajev, který udržoval s Bakuninem živý styk v zahraničí. Program spikleneckého spolku vyložil Bakunin v *Revolučním katechismu*. V roce 1869 se Něčajev pokusil založit v Rusku spikleneckou organizaci *Narodnaja rasprava*. Podařilo se mu však zorganizovat jen několik kroužků v Moskvě. Organizace byla záhy odhalena a v prosinci 1869 ji carská vláda zlikvidovala.

V zájmu svých sociálně revolučních cílů usiloval Bakunin o přijetí do I. internacionály, a to v rámci samostatné organizace

s vlastními stanovami a programem, kterou založil v roce 1868 a nazval ji Aliance socialistické demokracie. Přestože se generální rada internacionály usnesla rozpustit Alianci, Bakunin se podřídil tomuto usnesení jen formálně. Vedle čtyř sekcí Aliance — v Neapoli, Madridu, Paříži a Lyonu — převedl do internacionály jako její ženevskou sekci také ústřední byro Aliance, které si ponechalo původní název organizace a stalo se nástrojem Bakuninových intrik proti generální radě. Ve snaze získat v generální radě rozhodující vliv bojoval Bakunin proti Marxovi všemi prostředky. Marx a Engels konstatovali, že se Aliance v zájmu dosažení svých cílů neštítala „žádného prostředku, žádné nepoctivosti. Lež, pomluvy, zastrašování, zákeřnost — to všechno je jí stejně vhodné“ (K. Marx - B. Engels, Spisy 18, Praha 1966, s. 365). Za rozbiječskou činnost byli vůdcové anarchistických sekcí Aliance v internacionále Bakunina a Guillaume v roce 1872 na haagském kongresu z I. internacionály vyloučeni. Marx a Engels ostře odsoudili teorii a taktiku bakuninovců. Lenin charakterizoval bakuninismus jako světový názor „maloburžoy, jenž ztratil veškerou víru ve svou záchranu“ (Spisy 18, Praha 1957, s. 19). Bakuninismus byl jedním z ideových zdrojů narodnictví.

O Bakuninovi a bakuninovcích viz práce K. Marxe a B. Engelse Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení (1873), Bakuninovci při práci (1873), Emigrantská literatura (1875) a rovněž Leninovu práci O prozatímní revoluční vládě (1905) aj.
— 38

- ¹⁹ Je míněn *bersteinismus* — oportunistický směr v mezinárodní sociální demokracii, který vznikl koncem 19. století v Německu a byl pojmenován podle německého sociálního demokrata E. Bernsteina. Bernstein otevřeně hlásal revizionismus v německé sociální demokracii, který se zvláště jasně projevil po Engelsově smrti v roce 1895.

V letech 1896—1898 uveřejnil Bernstein v teoretickém orgánu německé sociální demokracie *Die Neue Zeit* sérii článků Problémy socialismu, v nichž otevřeně revidoval marxismus.

Levé křídlo německé sociální demokracie zahájilo na stránkách svých listů proti Bernsteinovi boj, avšak ústřední výbor strany proti Bernsteinovi a bersteinismu nevystoupil. V červenci 1898 zahájil časopis *Die Neue Zeit* polemiku proti Bernsteinovi a revizionismu Plechanovovým článkem Bernstein a materialismus.

V březnu 1899 vyšly Bernsteinovy články knižně pod názvem Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie. Knihu příznivě přijalo pravé křídlo německé sociální demokracie a oportunistické živly v ostatních stranách II. internacionály. Bernsteinovo heslo „Svoboda kritiky“ převzali také ruští legální marxisté a eko-

nomisté. Carská cenzura povolila tři ruská vydání Bernsteinovy knihy a Zubatov ji zařadil do seznamu knih doporučených k četbě dělníkům.

Na stuttgartském (v říjnu 1898), hannoverském (v říjnu 1899) a lübeckém (v září 1901) sjezdu německé sociálně demokratické strany byl bernsteinismus odsouzen, avšak strana se od Bernsteina nedistancovala, protože většina jejích vůdců byla vůči němu tolerantní a zaujímalá k němu smířlivecké stanovisko. Bernsteinovci nadále nezasřtěně propagovali revizionistické názory ve svém teoretickém orgánu Sozialistische Monatshefte a ve stranických organizacích. Jedině bolševická strana v čele s Leninem energicky bojovala proti bernsteinismu, jeho stoupencům a následovníkům. Lenin vystoupil proti bernsteinovcům už v roce 1899 v Protestu ruských sociálních demokratů a v článku *Náš program* (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 175—188, 194—198). Důkladné kritice pak podrobil bernsteinismus v knize *Co dělat?* (Sebrané spisy 6, Praha 1981, s. 17—203) a v článcích *Marxismus a revizionismus* (tento svazek, s. 35—45) a *Neshody v evropském dělnickém hnutí* (Spisy 16, Praha 1958, s. 354—363) aj. — 38

²⁰ *Novokantovci* — představitelé idealistického směru v buržoazní filozofii, který vznikl v druhé polovině 19. století v Německu pod heslem „Zpět ke Kantovi!“ Novokantovství obnovuje a rozvíjí idealistické a metafyzické rysy Kantovy filozofie a odmítá její materialistické a dialektické prvky; stalo se teoretickým základem mezinárodního revizionismu. B. Engels charakterizoval novokantovce v práci *Ludwig Feuerbach a vyústění klasické německé filozofie jako „teoretické reakcionáře“*.

Novokantovci v německé sociální demokracii (E. Bernstein, K. Schmidt a další) revidovali marxistickou filozofii, Marxovu ekonomickou teorii a jeho učení o třídním boji a diktatuře proletariátu. V Rusku byli stoupenci novokantovců legální marxisté P. B. Struve, S. N. Bulgakov aj.

Lenin vystoupil proti legálním marxistům, kteří přenášeli novokantovství do Ruska, ve svých raných pracích *Ekonomický obsah nacionalismu a jeho kritika* v knize pana Struveho (*Odras marxismu v buržoazní literatuře*) (1895) a *Nekritická kritika* (1900) a uvítal Plechanovovy články proti novokantovcům v zahraniční literatuře z konce 90. let, v nichž Plechanov označil Bernsteinovo a Schmidtovo novokantovství za „reakční teorii reakční buržoazie“. Novokantovskou filozofii Lenin podrobil všestranné kritice v knize *Materialismus a empiriokriticismus* roce 1909. Ve svých filozofických pracích ukázal, že subjektivně idealistická filozofie novokantovců

je v příkrém rozporu s vědeckým poznáním přírody a společnosti, a dokázal, že její třídní podstatou je buržoazní ideologie. — 39

²¹ Viz K. Marx, *Kapitál I*, Praha 1954, s. 30. — 39

²² *Millerandismus* — oportunistický směr v sociální demokracii, nazvaný podle francouzského sociálreformisty Étienna-Alexandra Milleranda, který roku 1899 vstoupil do francouzské reakční buržoazní vlády a stal se ministrem obchodu. Millerandův vstup do buržoazní vlády byl výrazným projevem politiky třídní spolupráce oportunistických sociálně demokratických vůdců s buržoazií, znamenal odmítnutí revolučního boje a zradu zájmů pracujících tříd. Lenin charakterizoval millerandismus jako revizionismus a renegátství a ukázal, že sociálreformisté se v buržoazních vládách nutně dostávají do role nastrčených figur sloužících kapitalistům jako zástěrka, jako nástroj klamání mas. — 43

²³ *Guesdovci* — levicový marxistický směr ve francouzském socialistickém hnutí na přelomu 19. a 20. století. V jeho čele stáli Jules Guesde a Paul Lafargue. Po rozkolu Dělnické strany Francie na sjezdu v St.-Étienne roku 1882 vytvořili guesdovci samostatnou stranu, ale zachovali její starý název a prosazovali samostatnou revoluční politiku proletariátu: zůstali věrni programu strany přijatému roku 1880 v Le Havru, jehož teoretickou část napsal Marx. Měli velký vliv v průmyslových centrech Francie a sdružovali pokrokové příslušníky dělnické třídy. Roku 1901 vytvořili spolu s blanquisty jako rozhodní odpůrci millerandismu Socialistickou stranu Francie. Roku 1905 se na základě rezoluce mezinárodního kongresu II. internacionály v Amsterdamu vyzývající k jednotě národních socialistických hnutí sloučili s reformistickou Francouzskou socialistickou stranou a vytvořili jednotnou Socialistickou stranu, sekci Dělnické internacionály (SFIO). Za první světové války vůdcové této strany (Guesde, Sembat aj.) zradili dělnickou třídu a stali se sociálšovinisty.

Jaurèsovci — stoupenci francouzského socialisty Jeana Jaurèse, který v 90. letech vytvořil spolu s Millerandem skupinu nezávislých socialistů a stál v čele pravicového, reformistického křídla ve francouzském socialistickém hnutí. Jaurèsovci hlásali „svobodu kritiky“ a pod tímto heslem začali revidovat základní marxistické teze a obhajovat třídní spolupráci proletariátu s buržoazií. V roce 1902 založili reformistickou Francouzskou socialistickou stranu.

Broussouci (Paul Brousse, Benoît Malon aj.) — maloburžoazní reformistický směr ve francouzském socialistickém hnutí v 80. letech 19. století, hlásící se k umírněné politice „získání možného“, která jim vynesla opovržlivou přezdívku *posibilisté*. Svým odmítáním revolučního programu a revoluční taktiky proletariátu zatemňovali socialistické cíle dělnického hnutí a odváděli pracující od revolučních forem boje. Založili Dělnickou sociálně revoluční stranu; jejich vliv se rozšířil hlavně v hospodářsky zaostalejších krajích Francie a mezi méně vyspělými vrstvami dělnické třídy. Roku 1902 vstoupila většina posibilistů do nově založené reformistické Francouzské socialistické strany. — 44

- ²⁴ *Sociálně demokratická federace* byla založena v Anglii roku 1884. Kromě reformistů (Hyndman a jiní) a anarchistů k ní patřila skupina revolučních sociálních demokratů, stoupců marxismu (Harry Quelch, Thomas Mann, Edward Aveling, Eleanor Avelingová-Marxová aj.), kteří tvořili levé křídlo socialistického hnutí v Anglii. Engels kritizoval Sociálně demokratickou federaci za dogmatismus a sektářství, za její odtrženost od masového dělnického hnutí v Anglii a ignorování jeho zvláštností. V roce 1907 byla Sociálně demokratická federace přejmenována na Sociálně demokratickou stranu. Ta v roce 1911 společně s levicově orientovanými členy Nezávislé labouristické strany založila Britskou socialistickou stranu. V roce 1920 většina členů této strany sehrála významnou úlohu při založení Komunistické strany Velké Británie.

Nezávislá labouristická strana (Independent Labour Party) — anglická reformistická organizace. Založili ji vůdcové „nových tradeunionů“ v roce 1893, v době zesíleného stávkového boje a hnutí anglické dělnické třídy za nezávislost na buržoazních stranách. Vstoupili do ní členové „nových tradeunionů“ a mnoho starých tradeunionistů, příslušníci inteligence a maloburžoazie, ovlivnění fabiány. V čele strany stál Keir Hardie. Ve svém programu si strana vytyčila boj za kolektivní vlastnictví všech výrobních prostředků, rozdělování a směnu zboží, za zavedení osmihodinového pracovního dne a zákaz dětské práce, za zavedení sociálního pojištění a podpory v nezaměstnanosti.

Od samého počátku zaujímal tato strana buržoazně reformistické stanovisko. Hlavní důraz kladla na parlamentní formu boje a parlamentní dohody s liberální stranou. Lenin o Nezávislé labouristické straně napsal, že „ve skutečnosti je to oportunistická strana, která byla vždycky závislá na buržoazii,“ že je „nezávislá“ jen na

socialismu, kdežto na liberalismu je velmi závislá“ (Spisy 29, Praha 1955, s. 488; Spisy 18, Praha 1957, s. 360). — 44

²⁵ *Integralisté* — stoupenci integrálního socialismu, který byl odrůdou maloburžoazního socialismu. Vůdcem integralistů byl Enrico Ferri. Integralisté jako stoupenci centristického směru v Italské socialistické straně na přelomu 19. a 20. století vystupovali v řadě otázek proti reformistům, kteří zaujímali krajně oportunistické stanovisko a spolupracovali s reakční buržoazií. — 44

²⁶ *Revoluční syndikalismus* — maloburžoazní poloanarchistický směr, který vznikl v dělnickém hnutí mnoha západoevropských zemí koncem 19. století.

Syndikalisté popírali nutnost politického boje dělnické třídy, vedoucí úlohu strany a diktaturu proletariátu. Domnívali se, že odbory (syndikáty) mohou svrhnout kapitalismus a zmocnit se řízení výroby bez revoluce, pouhým zorganizováním generální stávkové akce dělníků. Lenin učil, že v mnoha zemích „revoluční syndikalismus vyplynul přímo a nevyhnutelně z oportunistu, reformismu a parlamentního kretenismu“ (Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 201). — 44

²⁷ *Golos social-demokrata* — list, zahraniční orgán menševiků. Vycházel od února 1908 do prosince 1911 nejdříve v Ženevě, později v Paříži. Redigovali jej P. B. Axelrod, F. I. Dan, L. Martov, A. Martynov a G. V. Plechanov. List od prvního čísla hájil likvidátory a ospravedlňoval jejich protistranickou činnost. Když Plechanov odsoudil likvidátorské postoje listu a z redakce odešel, *Golos social-demokrata* se definitivně vyhranil jako ideové centrum likvidátorů. — 46

²⁸ *Die Neue Zeit* — teoretický časopis Sociálně demokratické strany Německa. Vycházel ve Stuttgartu v letech 1883—1923. Do října 1917 jej redigoval K. Kautsky, poté H. Cunow. V časopise byly poprvé uveřejněny některé Marxovy a Engelsovy práce. Engels neustále pomáhal redakci časopisu svými radami a často ji kritizoval, že se odchyľuje od marxismu. S časopisem spolupracovali významní činitelé německého a mezinárodního dělnického hnutí z konce 19. a počátku 20. století: A. Bebel, P. Lafargue, W. Liebknecht, R. Luxemburgová, F. Mehring, G. V. Plechanov, C. Zetkinová aj. Od druhé poloviny 90. let časopis soustavně otiskoval práce revizionistů, mimo jiné sérii Bernsteinových článků *Problémy socialismu*, jimiž revizionisté zahájili tažení proti marxismu. Za

první světové války časopis zaujímal centristické stanovisko a de facto podporoval sociálšovinisty. — 51

⁸⁹ „*Rižské muzeum*“ — mučírna rižského vyšetřovacího oddělení policie, kde byli zatčeni při výslechu krutě mučeni. Když bylo počínání policie odhaleno v tisku, carská vláda ve snaze vyvrátit publikovaná fakta prohlásila, že mučicí nástroje, které mělo oddělení k dispozici, byly shromážděny k „muzejním účelům“. — 52

⁹⁰ *Zákon z 11. (24.) prosince 1905* — volební zákon pro volby do I. státní dumy, který carská vláda vydala jako určitý ústupek dělníkům v době, kdy vrcholilo moskevské ozbrojené povstání. Na rozdíl od ustanovení o „poradní“ dumě Bulyginovč (z 6. srpna 1905) měla být podle tohoto zákona vytvořena „zákonodárná“ дума. K dosavadním volebním kuriím — statkářské, městské (buržoazie) a rolnické — přibyla podle zákona i kurie dělnická a při zachování celkového počtu volitelů za městskou kurii se zároveň rozšiřovalo složení městských voličů. Volby nebyly všeobecné, neboť více než dva milióny mužů pracujících v drobných podnicích, dále bezzemci, příslušníci kočovných národů, osoby ve vojenské službě, mládež do 25 let a také ženy neměly volební právo. Volby nebyly rovné, ale celý volební systém měl třídní charakter, o čemž svědčily tyto ukazatele: jeden volitel připadal na 2000 voličů statkářské kurie, na 7000 voličů městské kurie, na 30 000 voličů rolnické kurie a na 90 000 voličů kurie dělnické, tj. jeden hlas statkáře byl roven 3 hlasům představitelů městské buržoazie, 15 hlasům rolníků a 45 hlasům dělníků. Volitelé za dělnickou kurii tvořili pouze 4 % volitelů do Státní dumy. V dělnické kurii mohli volit dělníci z podniků, které zaměstnávaly nejméně 50 dělníků, přičemž podniky s počtem od 50 do 1000 dělníků vysílaly jednoho zmocněnce a velké podniky jednoho zmocněnce na každých tisíc osob. Volby nebyly přímé, nýbrž několikanásobné. Pro dělníky byl stanoven třístupňový a pro rolníky čtyřstupňový volební systém. Fakticky nebyly volby ani tajné. Zákon z 11. (24.) prosince zajišťoval v dumě drtivou převahu statkářům a kapitalistům. Lenin jej považoval za „nejhrubší paskvil lidového zastupitelského orgánu“ (Sebrané spisy 12, Praha 1983, s. 220). — 52

⁹¹ Lenin má na mysli Engelsův Úvod ke knize Karla Marxe *Třídní boje ve Francii 1848—1850* (viz K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 566—585). — 52

⁹² *Frankfurter Zeitung* — deník německých burziánů. Vycházel v letech

1856—1943 ve Frankfurtu nad Mohanem. Znovu začal vycházet v roce 1949 pod názvem Frankfurter Allgemeine Zeitung a je orgánem západoněmeckých monopolistů. — 54

³³ *Okťabristé* — členové strany Svaz 17. října, která vznikla v Rusku po zveřejnění Manifestu ze 17. října 1905, v němž car vystrašený revolucí sliboval lidu „neporušitelné základy občanských svobod“. Strana zastupovala a obhajovala zájmy velkopřemyslníků a velkostatkářů hospodařících kapitalistickým způsobem; v jejím čele stál známý průmyslník a majitel realit v Moskvě A. I. Gučkov a velkostatkář M. V. Rodzjanko. Okťabristé bezvýhradně podporovali vnitřní i zahraniční politiku carské vlády. Na podzim 1906 se stali vládní stranou. — 54

³⁴ *Strana pokojné obnovy* — konstitučně monarchistická organizace velkoburžoazie a statkářů, jež se definitivně ustavila roku 1906 po rozpuštění I. státní dумы. Strana sdružovala levicové okťabristy a pravicové kadety. V čele strany stáli P. A. Gejden, N. N. Lvov, P. P. Rjabušinskij, M. A. Stachovič, D. N. Šipov, J. N. a G. N. Trubečtí aj. Svým programem měla tato strana blízko k okťabristům; hájila zájmy obchodní a průmyslové buržoazie a kapitalisticky hospodařících statkářů. Ve III. státní dumě se Strana pokojné obnovy spojila se Stranou demokratických reforem ve frakci progresistů. — 54

³⁵ Je mýněno jednání kadetů s náměstkem ministra vnitra Trepovem o možnosti vytvoření kadetské vlády. Viz Leninův článek *Začíná vycházet najevo, jak vyjednávala kadetská strana s ministry* (Spisy 17, Praha 1957, s. 414—422). — 54

³⁶ *III. státní дума* (oficiální název Státní дума třetího volebního období) fungovala od 1. (14.) listopadu 1907 do 9. (22.) června 1912 (celkem se sešla pětkrát). Tato дума, zvolená na základě volebního zákona z 3. června, byla svou třídní podstatou a zastoupením stran černosotňovsko-okťabristická a jako taková byla poslušným nástrojem v rukou carské vlády při provádění kontrarevoluční politiky násilí a potlačování revolučních sil v Rusku.

Ve III. dumě bylo celkem 442 poslanců, tj. o 78 méně než v I. a II. dumě. Reakční charakter této dумы byl dán už jejím složením: více než polovina poslanců (229) pocházela z řad šlechty, 46 z řad duchovenstva, 42 z obchodních kruhů, 15 poslanců zastupovalo kozáky, 94 rolnictvo a 12 maloburžoazii. Většinu poslanců tvořili statkáři (242) a činitelé zemstev (133), dále tu bylo 79 rolní-

ků, 49 duchovních, 37 advokátů, 36 obchodníků a průmyslníků, 47 úředníků, 42 lékařů a učitelů, 16 řemeslníků a dělníků atd.

Zpočátku bylo v dumě zastoupeno 11 politických stran a skupin. Z toho bylo 147 poslanců pravice (krajní pravice, nacionalisté a umírnění příslušníci pravice), 154 okťabristů, 7 poslanců za polskou, litevskou a běloruskou národní skupinu, 11 za Polské kolo, 28 za skupinu progresistů, 8 za skupinu muslimů, 54 za kadety, 14 za Trudovickou skupinu a 19 za sociální demokraty.

Ani jedna strana neměla v dumě absolutní většinu, což bylo cílem carské vlády, která prováděla bonapartistickou politiku lavírování mezi statkáři a buržoazií. Ve III. dumě se utvořily dvě kontrarevoluční většiny: černosotňovsko-okťabristická a okťabristicko-kadetská. První umožňovala Stolypinovi realizovat reakční agrární politiku, tvrdou politiku vůči dělnické třídě a vyloženě velmocenskou politiku vůči národnostním menšinám. Druhá většina měla vzbuzovat zdání, že v Rusku je parlamentní zřízení.

Třetí дума bezvýhradně podporovala reakční režim z 3. června v celé své zahraniční i vnitřní politice, ochotně uvolňovala prostředky na policii, četnictvo, obvodní náčelníky, soudy, věznice a Svatý synod. Schválila návrh zákona o povinné vojenské službě, kterým se rušily různé výjimky při odvodech a podstatně se zvyšoval početní stav armády.

Reakčnost III. dumy se obzvláště projevila v dělnickém zákonodárství. Reakční většina v dumě udržovala po tři léta v tajnosti několik návrhů zákonů o dělnickém pojištění. Schválila je teprve v roce 1911 pod tlakem nového vzestupu revolučního hnutí. Byly však natolik okleštěné, že podmínky pojištění v porovnání se zákonem z roku 1903 se ještě zhoršily: pojištění se týkalo pouze 2,5 miliónu dělníků z 13 miliónů námezdně pracujících. V roce 1910 schválila дума návrh zákona o dovolené na zotavenou obchodních zaměstnanců, jímž se přímo zhoršily pracovní podmínky ve srovnání s dřívějšími prozatímními předpisy z roku 1906; tehdy vláda potřebovala získat tyto zaměstnance jako voliče, a proto si je chtěla naklonit určitými výhodami. Pracovní komise dumy zamítla 5. (18.) března 1912 návrh zákona o svobodě stávek a vůbec nepřipustila, aby byl v dumě projednán.

Reakční většina III. dumy podporovala rusifikační politiku carské vlády a rozněcovala národnostní nesváry. V zahraniční politice III. дума souhlasila s aktivním vměšováním do záležitostí balkánských států, podporovala reakční panslavistické tendence a usilovala o zvýšení válečných úvěrů. Plně podporovala Stolypinovy agrární zákony. V roce 1910 schválila agrární zákon, jehož základem byl výnos z 9. (22.) listopadu 1906. Zamítla všechny návrhy

rolnických poslanců na přidělení půdy bezzemkům a rolníkům s malou výměrou.

Sociálně demokratická frakce v III. státní dumě měla velmi obtížné pracovní podmínky, byla početně slabá a zpočátku se také dopouštěla řady chyb. Přesto však vykonala zásluhou svých bolševických poslanců velmi mnoho pro odhalení protilidové politiky III. dumy a pro politickou výchovu ruského proletariátu a rolnictva.

Lenin charakterizoval III. státní dumu, zastoupení stran v dumě a její činnost ve svých pracích Třetí дума, Třetí státní дума a sociální demokracie, O hodnocení současné situace, Rozprava o agrární otázce v III. dumě a v jiných pracích (viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 155–164, 189–195; tento svazek, s. 287–299, 322–336). — 55

- ³⁷ *Je míněna IV. konference SDDSR (III. celoruská). Konala se v Helsinkách (Helsinkách) ve dnech 5.–12. (18.–25.) listopadu 1907. Zúčastnilo se jí 27 delegátů: 10 bolševiků, 4 menševici, 5 polských sociálních demokratů, 5 bundovců a 3 lotyšští sociální demokraté.*

Na konferenci byly projednávány tyto otázky: taktika sociálně demokratické frakce ve Státní dumě, frakční centrum, posílení spojení ústředního výboru s místními organizacemi a přispívání sociálních demokratů do buržoazního tisku. Konference se usnesla, že zastoupení sociální demokracie v dumě se bude nazývat sociálně demokratická frakce. Referát o taktice sociálně demokratické frakce v III. dumě přednesl Lenin. Menševici a bundovci oponovali jeho hodnocení úkolů strany a režimu po 3. červnu a prosazovali podporu kadetů a levicových oktábristů v dumě. Konference většinou hlasů schválila bolševickou rezoluci předloženou jménem petrohradské městské konference SDDSR a bolševickou rezoluci o nepřijatelnosti spolupráce sociálních demokratů s buržoazním tiskem. Tato rezoluce byla zaměřena proti menševickým publicistům, zejména proti Plechanovovi, který kritizoval usnesení III. konference SDDSR (II. celoruské) v levicovém kadetském listu *Tovarišč*.

Protože menševické ústředí tajně, za zády ÚV SDDSR navázalo styky s místními výbory, konference navrhla, jak posílit spojení ÚV SDDSR s místními stranickými organizacemi, schválila závazná usnesení navržená Leninem a vyzbrojila tak stranu marxistickou taktikou pro boj za získání mas v období reakce.

Protokol konference nebyl nalezen. O jednání konference a jejích usneseních podrobně informoval bolševický list *Proletarij* v 20. čísle z 19. listopadu 1907. — 55

- ³⁸ Článek *K zhodnocení revoluce v Rusku* napsal Lenin 3. nebo 4. (16. nebo

17.) března 1908 pro časopis polské sociální demokracie *Przegląd socjaldemokratyczny*, kde vyšel v jeho 2. čísle v dubnu 1908. Dne 10. (23.) května 1908 byl článek uveřejněn v 10. čísle listu *Proletarij*.

Przegląd socjaldemokratyczny vydávali polští sociální demokraté za úzké spolupráce Rosy Luxemburgové v Krakově v letech 1902 až 1904 a 1908–1910. — 56

³⁹ *Stoličnaja počta* — deník; vycházel v Petrohradě od října 1906 do února 1908. Zpočátku byl orgánem levicových kadetů, od února 1907 se stal tribunou Trudovické skupiny. Carská vláda list zakázala. — 56

⁴⁰ Viz K. Marx-B. Engels. Třetí mezinárodní přehled. Od května do října (Spisy 7, Praha 1959, s. 451–494). — 57

⁴¹ *Socialisté-revolucionáři* (eseři) — maloburžoazní strana v Rusku. Vznikla na přelomu let 1901 a 1902 sloučením různých narodnických skupin a kroužků (Svaz socialistů-revolucionářů, Strana socialistů-revolucionářů aj.). Jejím oficiálním orgánem se stal list *Revoljucionnaja Rossija* (1900–1905) a časopis *Věstnik ruské revoluce* (1901–1905). Eseři ignorovali třídní rozdíly mezi proletariátem a drobnými vlastníky, zastírali třídní diferenciaci a rozpory uvnitř rolnictva a popírali vedoucí úlohu proletariátu v revoluci. Názory eserů byly eklektickou směsicí narodnických a revizionistických idejí. Jak řekl Lenin, eseři se pokoušeli „trhliny v narodnické ideologii vyspravit záplatami módní oportunistické ‚kritiky‘ marxismu“ (Sebrané spisy 11, Praha 1982, s. 308). Taktika individuálního teroru, kterou eseři propagovali jako hlavní metodu boje proti samoděržaví, značně poškozovala revoluční hnutí a ztěžovala organizování mas k revolučnímu boji.

Agrární program eserů požadoval odstranění soukromého vlastnictví půdy a její předání občinám, uplatnění „principu práce“ a rovného užívání půdy a předpokládal rozvoj družstevnictví. V tomto programu, který eseři vydávali za program „socializace půdy“, nebylo nic socialistického. Lenin při analýze tohoto programu poukazyval na to, že zachování zbožní výroby a soukromého hospodaření na společné půdě neodstraňuje nadvládu kapitálu, nezbavuje pracující rolníky vykořisťování a bídy; za kapitalismu nemohou zachránit drobné rolníky ani družstva, neboť slouží k obohacování vesnické buržoazie. Zároveň Lenin konstatoval, že požadavky rovného užívání půdy nejsou sice požadavky socialistickými,

historicky však měly progresivní, revolučně demokratický charakter, neboť byly namířeny proti reakčnímu statkářskému vlastnictví půdy.

Bolševická strana odhalovala pokusy eserů vydávat se za socialisty, houževnatě s nimi bojovala o vliv na rolnictvo a poukazovala na škodlivost jejich taktiky individuálního teroru pro dělnické hnutí. Zároveň však bolševici uzavírali s esery za určitých podmínek dočasné dohody v boji proti carismu.

Třídní nestejnorodost rolnictva byla příčinou politické a ideové nepevnosti a organizační nejednotnosti eserské strany, příčinou jejího neustálého kolísání mezi liberální buržoazií a proletariátem. Už za první ruské revoluce se od eserské strany odštěpilo pravé křídlo a vytvořilo legální Lidovou socialistickou stranu práce (enesové), která měla názorově blízko ke kadetům; levé křídlo vytvořilo poloanarchistický Svaz maximalistů. Za stolypinské reakce prožívala eserská strana hlubokou ideovou a organizační krizi. Za první světové války se dostala většina eserů na pozice sociálšovinismu.

Po únorové revoluci 1917 byli eseři spolu s menševiky a kadety hlavní oporou kontrarevoluční buržoazně statkářské prozatímní vlády. Předáci strany (Kerenskij, Avsentyjev a Černov) se stali členy vlády. Eserská strana odmítla podpořit rolníky požadující likvidaci statkářského pozemkového vlastnictví a byla pro jeho zachování; eserští ministři v prozatímní vládě vysílali trestné výpravy proti rolníkům, kteří zabírali statkářskou půdu.

Koncem listopadu 1917 vytvořilo levé křídlo eserů samostatnou stranu levých eserů. Ve snaze udržet si vliv na rolnictvo uznali leví eseři oficiálně sovětskou moc a uzavřeli s bolševiky dohodu. Brzy však začali proti sovětské moci bojovat.

V letech cizí vojenské intervence a občanské války vyvíjeli eseři podvatrnou činnost: aktivně podporovali interventy a bělogvardějce, účastnili se kontrarevolučních spiknutí a organizovali teroristické útoky na představitele sovětského státu a komunistické strany. Po skončení občanské války pokračovali v nepřátelské činnosti proti sovětskému státu doma i v tábore bělogvardějské emigrace. — 58.

- ⁴³ *Enesové* (lidoví socialisté) — členové maloburžoazní Lidové socialistické strany práce, která se v roce 1906 odštěpila od pravého křídla strany eserů (socialistů-revolucionářů). Enesové byli pro částečnou nacionalizaci statkářské půdy, která by měla být podle takzvané pracovní normy a za výkupní poplatky rozdělena mezi rolníky, a pro vytvoření bloku s kadety. Lenin je proto nazýval „sociálkadety“, „maloburžoazními oportunisty“ a „eserskými menševiky“;

kolísajícími mezi kadety a esery, a zdůrazňoval, že se tato strana „velice málo liší od kadetů“, neboť „vyškrtává z programu republiku i požadavek veškeré půdy“ (Sebrané spisy 14, Praha 1983, s. 44). V čele strany stáli N. F. Anněnskij, V. A. Mjajotin, A. V. Peščonov aj. Po únorové buržoazně demokratické revoluci se strana lidových socialistů spojila s trudoviky a aktivně podporovala buržoazní prozatímní vládu, do níž vyslala své zástupce. Po Říjnové revoluci se enesové zúčastňovali kontrarevolučních spiknutí a ozbrojených akcí proti sovětské moci. V době cizí vojenské intervence a občanské války se strana rozpadla. — 58

- 48 *III. sjezd SDDSR* svolaný bolševiky se konal v Londýně 12.—27. dubna (25. dubna—10. května) 1905. Menševici účast na sjezdu odmítli a svolali do Ženevy svou vlastní konferenci.

Na sjezdu bylo přítomno 38 delegátů: 24 s hlasem rozhodujícím a 14 s poradním. Rozhodující hlas měli delegáti z 21 výborů SDDSR (petrohradský, moskevský, tverský, řížský, severní, tulský, nižněnovgorodský, uralský, samarský, saratovský, voroněžský, nikolajevský, oděský, poleský, severozápadní, kurský, orelský výbor a Kavkazský svaz, sdružující výbory bakuský, batumský, imeretsko-megrelský a tifliský). Lenina delegoval oděský výbor. Mezi delegáty byli V. V. Vorovskij, R. S. Zemljačková, N. K. Krupská, A. A. Bogdanov, A. V. Lunačarskij, M. M. Litvinov, M. G. Cchakaja aj. Předsedou sjezdu byl zvolen Lenin.

Sjezd projednal hlavní otázky rozvíjející se revoluce v Rusku a stanovil úkoly proletariátu a jeho strany. Byly projednány tyto otázky: zpráva organizačního výboru, ozbrojené povstání, postoj k politice vlády před převratem, otázka prozatímní revoluční vlády, vztah k rolnickému hnutí, stanovy strany, postoj k odštěpené části SDDSR, k národním sociálně demokratickým organizacím a k liberálům, praktické dohody s esery, otázky propagandy a agitace, zpráva ústředního výboru, zprávy delegátů místních výborů a jiné.

Ke všem hlavním otázkám projednávaným na sjezdu napsal Lenin návrhy rezolucí. Na sjezdu přednesl referát o účasti sociální demokracie v prozatímní revoluční vládě a referát k rezoluci o podpoře rolnického hnutí, dále hovořil o ozbrojeném povstání, o stanovisku k taktice vlády před převratem, o vztazích mezi dělníky a inteligencí v sociálně demokratických organizacích, o stanovách strany, vyjádřil se ke zprávě o činnosti ústředního výboru a k jiným otázkám. Sjezd vypracoval strategický plán strany v buržoazně demokratické revoluci. Podle tohoto plánu měl být vůdcem revoluce proletariát, který měl izolovat buržoazii a ve svazku s rol-

nictvem bojovat za vítězství revoluce — za svržení samoděržaví a nastolení demokratické republiky, za odstranění všech pozůstatků nevolnictví. Na základě tohoto strategického plánu stanovil sjezd taktickou linii strany. Za hlavní a neodkladný úkol strany označil přípravu ozbrojeného povstání. Upozornil, že po vítězství ozbrojeného povstání lidu je třeba ustavit prozatímní revoluční vládu, která by potlačila odpor kontrarevoluce, splnila minimální program SDDSR a připravila podmínky pro přechod k socialistické revoluci.

Sjezd pozměnil stanovy strany. Schválil Leninovu formulaci prvního článku stanov týkajícího se členství ve straně, odstranil systém dvou ústředí ve straně (ústředního výboru a ústředního orgánu), vytvořil jedině řídicí ústředí strany — ústřední výbor — a přesně vymezil jeho práva a jeho vztah k místním výborům.

Sjezd odsoudil činnost menševiků, jejich oportunistismus v organizačních a taktických otázkách. Protože Jiskra, které se zmocnili menševici, zaujímalá oportunistické pozice, uložil III. sjezd SDDSR ústřednímu výboru, aby zajistil vydávání nového ústředního orgánu — listu Proletarij. Jeho redaktorem byl na plenárním zasedání ÚV 27. dubna (10. května) 1905 jmenován Lenin.

III. sjezd měl veliký historický význam jako první bolševický sjezd. Dal straně a dělnické třídě program boje za vítězství demokratické revoluce. O průběhu a významu III. sjezdu strany viz Leninův článek Třetí sjezd (Sebrané spisy 10, Praha 1982, s. 230 až 237). Sjezdová usnesení zdůvodnil Lenin v knize Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci (Sebrané spisy 11, Praha 1982, s. 25—154). — 62

“ *Ženevská konference menševiků* se konala v dubnu 1905 současně s III. sjezdem SDDSR. Protože se jí zúčastnili delegáti pouze z 9 výborů, prohlásili ji menševici za konferenci stranických pracovníků.

Usnesení konference dokazovala, že menševikům nešlo o další rozvíjení revoluce, že odmítali hegemonii proletariátu v revoluci a politiku spojenectví proletariátu s rolnictvem. Za vedoucí sílu buržoazně demokratické revoluce považovali liberální buržoazii, která měla po vítězství revoluce převzít moc. Menševici popírali nutnost prozatímní revoluční vlády a účast představitelů sociální demokracie v této vládě. V usneseních týkajících se ozbrojeného povstání neukládala jejich konference proletariátu praktické úkoly spjaté s povstáním. Menševici se domnívali, že proletářská strana se nemusí podílet na přípravě povstání, protože by to mohlo buržoazii odradit. Konference se vyslovila proti účasti sociální demokracie v prozatímní revoluční vládě; požadavek vytvářet revoluční

rolnické výbory, které by zabíraly statkářskou půdu, vůbec nevniesla a řešení otázky pozemkového vlastnictví přenechala budoucímu ústavodárnému shromáždění. Konference zrušila stanovy strany schválené na II. sjezdu SDDSR. Její usnesení k organizační otázce vracela stranu zpátky od II. sjezdu k organizační roztržitosti a kroužkaření. Ženevská konference dosvědčovala, že menševici se dali cestou ideového i organizačního odzbrojování dělnické třídy, její výchovy v duchu reformismu a přízpusobování se taktice liberální buržoazie a stali se šířiteli buržoazního vlivu na dělnickou třídu. Lenin o taktice menševiků prohlásil, že její podstatou je, „zrada revoluce a přeměna proletariátu v ubohého nohsleda buržoazních tříd“ (Sebrané spisy 11, Praha 1982, s. 107). V článku Třetí krok zpět (Sebrané spisy 10, Praha 1982, s. 325–335), v díle Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci a v Předmluvě k brožuře Dělníci o rozkolu ve straně (Sebrané spisy 11, Praha 1982, s. 25–154, 182–188) i v jiných svých pracích odhalil oportunistický charakter usnesení ženevské konference a podrobil je zdrcující kritice. — 62

⁴⁶ Je míněn *V. sjezd SDDSR*, který se konal ve dnech 30. dubna–19. května (13. května–1. června) 1907 v Londýně. Původně měl být svolán do Kodaně a v případě zákazu do Malmö nebo do Bruselu. Dánská, švédská a belgická vláda však pod tlakem carské vlády konání sjezdu SDDSR na území svých států zakázaly. Sjezdoví delegáti, kteří přijeli do Kodaně, se přesunuli do Malmö a odtud odjeli do Londýna.

Svolání sjezdu bylo naléhavě nutné vzhledem k oportunistické politice menševického ÚV, zvoleného na IV. (sjednocovacím) sjezdu SDDSR (v ústředním výboru bylo sedm menševiků a tři bolševici a v redakci ústředního orgánu pět menševiků). Tato politika, která se rozcházela s vůlí většiny členů strany, utrpěla naprosté fiasko. Ani jediné opatření menševického ÚV k závažným vnitropolitickým událostem se nejen nesetkalo s podporou většiny nejsilnějších stranických organizací v průmyslových centrech, ale naopak bylo těmito organizacemi odsuzováno.

V srpnu 1906 schválil petrohradský výbor SDDSR rezoluci o nutnosti neprodleně svolat mimořádný sjezd strany a usnesl se informovat o tomto rozhodnutí všechny stranické organizace a vybidnout je, aby se k této otázce vyslovily. Agitace pro sjezd dosáhla i přes odpor ÚV takových rozměrů, že už do října podpořily usnesení petrohradského výboru moskevský výbor SDDSR, většina stranických organizací v Rusku a rovněž Sociální demokracie Království polského a Litvy a ÚV Sociální demokracie Lotyšského.

kraje, které se na IV. sjezdu strany začlenily do SDDSR. Koncem září 1906 schválily stranické organizace, které se vyslovily pro sjezd, Výzvu k Sociálně demokratické dělnické straně Ruska, v níž požadovaly okamžité svolání mimořádného sjezdu strany. Přes silný odpor menševického ÚV se II. konference SDDSR (I. celoruská), která se konala v listopadu 1906, usnesla svolat sjezd strany na 15. (28.) března 1907. Příprava sjezdu probíhala za urputného boje mezi bolševiky a menševiky, přičemž každý z obou směrů vystoupil se svým vlastním programem (bolševický program — Návrhy rezolucí pro V. sjezd SDDSR viz Sebrané spisy 15, Praha 1983, s. 25—35).

Sjezdu se zúčastnilo 336 delegátů, kteří zastupovali více než 147 000 členů strany. Mezi delegáty bylo 105 bolševiků, 97 menševiků, 57 bundovců, 44 polských sociálních demokratů, 29 zástupců Sociální demokracie Lotyšského kraje a 4 takzvaní mimo-frační delegáti.

Velká průmyslová centra delegovala na sjezd bolševiky. Petrohradská stranická organizace vyslala 17 delegátů, z toho 12 bolševiků, moskevská a moskevská okruhová organizace 19 delegátů, z toho 16 bolševiků, uralská 19 bolševiků a ivanovsko-vozněsenská, vladimírská, kostromská okruhová, brjanská, kazaňská a krasnojarská organizace pouze bolševiky. Lenina zvolila na sjezd hornokamská organizace. Na sjezdu vystoupila pod Leninovým vedením semknutá skupina bolševických delegátů: A. S. Bubnov, M. G. Cchakaja, I. F. Dubrovinskij, J. M. Jaroslavskij, M. N. Ljadov, V. P. Nogin, M. N. Pokrovskij, K. N. Samojlovová, J. V. Stalin, A. M. Stopani, S. G. Šahumjan, I. A. Teodorovič, K. J. Vorosilov aj. Sjezdu se s poradním hlasem zúčastnil M. Gorkij.

Diskuse o pořadu jednání sjezdu zabrala téměř čtyři zasedání a ukázala hluboké a zásadní neshody mezi bolševiky a menševiky. Bolševici trvali na tom, aby do pořadu jednání sjezdu byly zařazeny hlavní teoretické a politické otázky zásadního rázu: taktika sociální demokracie v současné etapě buržoazně demokratické revoluce a vztah k buržoazním stranám. Menševici a bundovci, které podporoval Trockij, se stavěli proti tomu a usilovali o to, aby z pořadu jednání byly staženy obecné otázky týkající se taktiky strany v buržoazně demokratické revoluci.

Bolševikům se po houževnatém boji, ve kterém je podporovali polští a lotyšští sociální demokraté, podařilo prosadit na pořad jednání sjezdu pouze jednu zásadní otázku, a to o vztahu k buržoazním stranám. Lenin konstatoval, že „tato otázka byla v popředí nejen všech zásadních sjezdových otázek, ale i v popředí veškeré práce vůbec“ (Sebrané spisy 15, Praha 1983, s. 387). Po dlouhé a

vášnivě diskusi byl schválen tento pořad jednání: 1. zpráva ústředního výboru; 2. zpráva sociálně demokratické frakce v dumě a její organizace; 3. vztah k buržoazním stranám; 4. Státní дума; 5. „dělnický sjezd“ a nestranické dělnické organizace; 6. odbory a strana; 7. partyzánské akce; 8. nezaměstnanost, hospodářská krize a výluky; 9. organizační otázky; 10. mezinárodní kongres ve Stuttgartu (1. máj, militarismus); 11. práce v armádě a 12. různé. Protože se sjezd protáhl a finanční prostředky byly vyčerpány, byly otázky týkající se Státní dumy, odborů a strany, partyzánských akcí a organizační otázky projednány v posledních dvou dnech sjezdu. Referáty k těmto otázkám předneseny nebyly, takže se projednávaly pouze návrhy a rezoluce, které předložily sjezdu jednotlivé frakce. Otázky nezaměstnanosti, hospodářské krize a výluk a mezinárodního kongresu ve Stuttgartu byly z pořadu jednání staženy.

Lenin byl zvolen do předsednictva sjezdu. Přednesl na sjezdu referát a závěrečné slovo k nejdůležitější otázce pořadu jednání — o vztahu k buržoazním stranám, diskusní příspěvky ke zprávě o činnosti ÚV a ke zprávě o činnosti frakce v dumě a vystoupil s návrhem, aby do pořadu jednání byly zařazeny zásadní otázky o taktice strany v buržoazní revoluci. Kromě toho vystupoval v diskusi proti menševikům, bundovcům a Trockému. Předsedal 6., 7., 14., 15., 27., 34. a 35. zasedání sjezdu.

Bolševiky podporovali na sjezdu delegáti Sociální demokracie Království polského a Litvy a Sociální demokracie Lotyšského kraje. Bolševici, kterým se podařilo semknout je na revoluční platformě, získali na sjezdu většinu a prosadili revoluční marxistickou linii. Ke všem základním otázkám schválil sjezd bolševické rezoluce.

V otázce vztahu k buržoazním stranám byla schválena rezoluce, kterou napsal Lenin. Sjezd podal v této rezoluci bolševické hodnocení všech neproletářských stran — černosotňovců, okřabristů, kadetů a eserů — a stanovil taktiku revoluční sociální demokracie vůči těmto stranám. To bylo velké vítězství bolševiků. Strana, jak napsal Lenin později, „shrnuje základní poučení z revoluce v londýnské rezoluci o neproletářských stranách. Sociálně demokratický proletariát v ní přesně a jasně zhodnotil vzájemný vztah tříd v revoluci, určil sociální základnu všech hlavních stran a celkové úkoly dělnického hnutí v boji za demokracii“ (Spisy 16, Praha 1958, s. 133).

Sjezd schválil bolševickou rezoluci o Státní dumě, v níž byly formulovány úkoly sociální demokracie v dumě. Uvádělo se v ní, že činnost sociální demokracie v dumě musí být podřízena činnosti mimo dumu a že dumu je třeba využít především jako tribunu

k odhalování samoděržaví a kompromisnické politiky buržoazie, k proklamování a propagování revolučního programu strany. V rezoluci ke zprávě frakce vyjádřil sjezd přesvědčení, že sociálně demokratická frakce v dumě bude sloužit zájmům ruského proletariátu v duchu směrnic sjezdu a pod vedením ústředního výboru.

K otázce takzvaného dělnického sjezdu byla schválena bolševická rezoluce, vypracovaná na základě Leninova návrhu sjezdové rezoluce O nestranických dělnických organizacích v souvislosti s anarchosyndikalistickým směrem mezi proletariátem (viz Sebrané spisy 15, Praha 1983, s. 33–35). V rezoluci k otázce Odbory a strana odmítl sjezd oportunistickou teorii neutrality odborů a uznal za nutné prosadit, aby odbory ideově a politicky vedla strana. Sjezd provedl změny ve stanovách strany v tom smyslu, že odstranil existenci dvou ústředních institucí (volbu ústředního výboru a ústředního orgánu na sjezdu). Podle pozměněných stanov se na sjezdu volil pouze ústřední výbor, kdežto redakce ústředního orgánu měla být jmenována ústředním výborem a pracovat pod jeho kontrolou. Podle stanov se měly svolávat pravidelné stranické porady, na nichž by byly projednány nejdůležitější otázky stranického života.

Do ústředního výboru bylo zvoleno 5 bolševiků, 4 menševici, 2 polští a 1 lotyšský sociální demokrat. Za kandidáty ÚV bylo zvoleno 10 bolševiků, 7 menševiků, 3 polští a 2 lotyšští sociální demokraté. Za členy a kandidáty ÚV byli zvoleni V. I. Lenin, F. E. Dzeržinskij, I. F. Dubrovinskij, V. P. Nogin, L. B. Krasin, L. Tyzcka, J. Marchlewski aj. Později byli do ÚV kooptováni další tři lidé: dva za Bund a jeden za Sociální demokracii Lotyšského kraje.

Protože ÚV složený ze zástupců různých směrů (zástupci národních sociálně demokratických organizací často kolísali mezi bolševiky a menševiky) nezaručoval spolehlivost vedení, bylo ke konci sjezdu na schůzi bolševické frakce zvoleno bolševické ústředí v čele s Leninem, v němž byla zastoupena i redakce listu Proletarij.

V. sjezd SDDSR znamenal vítězství bolševismu v dělnickém hnutí v Rusku. Ve sjezdových usneseních byly shrnuty výsledky vítězství bolševismu nad oportunistickým, menševickým křídlem strany v období buržoazně demokratické revoluce. Bolševická taktika byla schválena jako jediná taktika pro celou stranu. — 62

⁴⁶ Viz K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 346 a 349. — 64

⁴⁷ Viz G. V. Plechanov, Znovu o naší situaci (Dopis soudruho-
vi X)[²¹⁶], Sočiněnija, sv. XV, 1926, s. 12. — 66

⁴⁸ *Polská socialistická strana* (PSS), (Polska Partia Socjalistyczna) — reformistická nacionalistická strana, založená v roce 1892. Vystupovala pod heslem boje za nezávislost Polska a pod vedením Pilsudského a jeho stoupenců prováděla separatistickou a nacionalistickou propagandu mezi polskými dělníky, které se snažila odvrátit od společného boje s ruskými dělníky proti samoděržaví a kapitalismu.

Po celou dobu trvání PSS vznikaly v jejích řadách pod tlakem prostých dělníků levicové skupiny. Některé z nich se později přimkly k revolučnímu křídlu polského dělnického hnutí.

V roce 1906 se Polská socialistická strana rozštěpila na PSS-levici a na šovinistickou pravici, PSS-revoluční frakci. PSS-levice pod vlivem bolševické SDDSR a Sociální demokracie Království polského a Litvy (SDKPaL) postupně přecházela na důsledně revoluční pozice. Za první světové války se většina členů PSS-levice hlásila k internacionalismu. V prosinci 1918 se PSS-levice sloučila se SDKPaL. Sloučené strany vytvořily Komunistickou dělnickou stranu Polska (od roku 1925 se nazývala Komunistická strana Polska).

Pravicová část PSS pokračovala za první světové války ve své nacionálně šovinistické politice. Na území Haliče zformovala polské legie, které potom bojovaly na straně rakousko-německého imperialismu. Po vzniku polského buržoazního státu se pravicová PSS spojila v roce 1919 s organizacemi PSS na polském území, jež bylo předtím obsazeno Německem a Rakouskem, a přijala opět název Polská socialistická strana. Získala rozhodující vliv ve vládě a zasadila se o to, aby moc přešla do rukou polské buržoazie. Soustavně prováděla protikomunistickou propagandu a podporovala agresivní politiku, namířenou proti Sovětskému Rusku, politiku anexe a utlačování západní Ukrajiny a západního Běloruska. Jednotlivé skupiny PSS, které s touto politikou nesouhlasily, vstupovaly do Komunistické strany Polska.

Po fašistickém převratu Pilsudského v květnu 1926 se PSS formálně octla v parlamentní opozici. Ve skutečnosti však nikdy aktivně proti fašistickému režimu nebojovala a dál pokračovala v protikomunistické a protisovětské propagandě. Levicové síly PSS spolupracovaly v těch letech s polskými komunisty a v četných kampaních podporovaly taktiku jednotné fronty.

Za druhé světové války se PSS znovu rozštěpila. Její pravicová, šovinistická část přijala název Wolność, Równość, Niepodległość (Svoboda, Rovnost, Nezávislost) a vstoupila do reakční polské emigrantské „vlády“ v Londýně. Druhá, levicová část PSS, která přijala název Polští socialisté a později Dělnická strana polských socialistů, se pod vlivem Polské dělnické strany založené v roce 1942

zapojila do národní fronty boje proti hitlerovským okupantům, bojovala za osvobození Polska od fašistické poroby a usilovala o navázání přátelských styků s SSSR.

Po osvobození východní části Polska od německých okupantů a po vytvoření Polského výboru národního osvobození přijala Dělnická strana polských socialistů v roce 1944 opět název Polská socialistická strana a spolu s Polskou dělnickou stranou se podílela na budování lidově demokratického Polska. V prosinci 1948 se obě strany sloučily a vytvořily Polskou sjednocenou dělnickou stranu (PSDS). — 67

- ⁴⁹ *Vyborský manifest* neboli Vyborská výzva — provolání nazvané Zástupci lidu se obrací k lidu, které bylo schváleno na poradě konané ve dnech 9.—10. (22.—23.) července 1906 ve Vyborgu, kam po rozpuštění I. státní dумы odjelo na 200 jejích bývalých poslanců, převážně kadetů. Text provolání připravila komise, jež byla ustavena na této poradě ze zástupců kadetů, trudoviků a menševiků. V provolání se vyzývalo obyvatelstvo, aby na protest proti rozpuštění dумы přestalo platit daně, posílat brance do vojenských útvarů a uznávat půjčky uzavřené bez souhlasu dумы. Těmito projevy „pasívní rezistence“ se kadeti snažili zklidnit revoluční masové hnutí; na svém sjezdu v září 1906 „pasívní rezistenci“ otevřeně odmítli a Vyborské výzvy se zřekli.

Záhy po poradě ve Vyborgu pohnala carská vláda její účastníky před soud. V prosinci 1907 se konal soud, který odsoudil ty, kdo výzvu podepsali, ke třem měsícům vězení. — 70

- ⁵⁰ *Svaz osvobození* — liberálně monarchistická organizace založená roku 1904. Svaz osvobození sdružoval liberálně buržoazní inteligenci, která se od roku 1902 seskupovala kolem časopisu *Osvoboždění*, vycházejícího v zahraničí, a některé levicové představitele zemstevního hnutí. Existoval do října 1905. Osvobožděnci se snažili jistými „opozičními“ opatřeními přimět cara k určitým reformám a ústupkům ruské buržoazii, ve skutečnosti však byli pro konstituční monarchii a usilovali o dohodu s carskou vládou. Zrazování revoluce a zájmů lidu maskovali falešným demokratismem. Spolu s konstitucionalisty v zemstvech vytvořili jádro Konstitučně demokratické (kadetské) strany, která vznikla v říjnu 1905 jako vedoucí strana liberálně monarchistické buržoazie v Rusku. — 71
- ⁵¹ *Povstání v pevnosti Sveaborg* u Helsingforsu [Helsinky] vzplanulo v noci ze 17. (30.) na 18. (31.) července 1906 jako živelná a předčasná akce, do značné míry vyprovokovaná esery. Když petrohradskému

výboru strany došly zprávy o situaci ve Sveaborgu a o eventuálním ozbrojeném povstání, usnesl se výbor vyslat tam okamžitě své zástupce. Ti se měli pokusit povstání oddálit, a kdyby se to nepodařilo, zúčastnit se co neaktivněji jeho řízení. Text usnesení napsal Lenin (viz Sebrané spisy 13, Praha 1983, s. 349). Když se bolševici přesvědčili, že živelnému vystoupení nelze zabránit, postavili se mu do čela. Akce řídili členové vojenské organizace SDDSR podporující A. P. Jemeljanov a J. L. Kochanskij. Povstání se aktivně zúčastnilo 7 dělostřeleckých rot (z tamějších 10). Povstalci razili hesla svrhnout samoděržaví, dát lidu občanské svobody a předat půdu rolníkům. Na podporu povstalců vystoupila finská dělnická třída: 18. (31.) července začala v Helsingforsu a poté i v dalších městech generální stávkou. Sveaborské povstání však trvalo jen tři dny, protože nebylo vůbec připraveno. Po ostřelování pevnosti válečným loďstvem bylo 20. července (2. srpna) potlačeno a jeho účastníci byli postaveni před soud. Na základě soudního rozsudku bylo 43 osob popraveno a několik set osob odsouzeno k nuceným pracím a do vězení. — 71

⁵³ *Jde o návrh agrárního zákona*^[242] podepsaný 104 členy Státní dumy (takzvaný *návrh sto čtyř*), který předložili trudovici 23. května (5. června) 1906 na 13. zasedání dumy. Podle něj mělo agrární zákonodárství „usilovat o nastolení takového pořádku, aby půda se svými zdroji a vodstvem patřila všemu lidu s tím, že zemědělská půda by byla dávana do užívání pouze těm, kdo ji budou obdělávat vlastní prací“ (Gosudarstvennaja дума v Rossii v dokumentach i materialach, Moskva 1957, s. 172). Proto byl vznesen požadavek vytvořit „celostátní půdní fond“ z veškeré státní, úřední, carské, klášterní a církevní půdy. Ve prospěch tohoto fondu měla být vyvlastněna i veškerá statkářská a ostatní soukromá půda, pokud výměra jednotlivých usedlostí přesahovala pracovní normu stanovenou pro danou oblast. Za vyvlastněnou soukromou půdu měla být vyplácena určitá náhrada. Přídělová půda a půda v drobném soukromém vlastnictví měla být dočasně ponechána dosavadním majitelům; podle tohoto návrhu zákona měla však později i tato půda postupně přejít do všelidového vlastnictví. Agrární reformu měly provádět místní výbory zvolené na základě všeobecného, přímého a rovného volebního práva s tajným hlasováním. — 71

⁵³ Je míněn *Návrh základního pozemkového zákona*^[240], který podepsalo 33 poslanců (hlavně trudoviků) I. státní dumy. Byl vypracován za bezprostřední účasti eserů a vyjadřoval jejich názory na agrární otázku. Jeho základním požadavkem bylo okamžité a úplné zru-

šení soukromého vlastnictví půdy; kromě toho návrh proklamoval rovné právo všech občanů na užívání půdy a zásadu občinového užívání půdy s rovnými příděly podle spotřební a pracovní normy. Oproti jiným trudovickým návrhům rozhodněji prosazoval okamžité zrušení soukromého vlastnictví půdy a konfiskaci statkářské půdy bez výkupu.

„Návrh třiatřiceti“ byl předložen I. dumě k projednání 6. (19.) června 1906. Narazil však na silný odpor kadetů a byl zamítnut většinou 140 hlasů proti 78. — 71

- ⁵⁴ Práci *Agrární otázka v Rusku koncem 19. století* napsal Lenin v roce 1908 pro encyklopedický slovník, který vydávala společnost bratří Granatů. Z cenzurních důvodů nebyla tehdy otištěna. Poprvé vyšla roku 1918 jako samostatná brožura ve vydavatelství Žizň i znanije. Lenin v ní použil statistických údajů a tabulek týkajících se agrární otázky ze svých dřívějších prací *Vývoj kapitalismu v Rusku a Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905–1907* (Viz Sebrané Spisy 3, Praha 1980 a Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 205–423).

Rukopis knihy se nezachoval. V Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS je uloženo šest závěrečných stránek strojopisného textu této práce. Na poslední stránce je uvedeno datum dokončení: 1. července 1908 podle nového kalendáře. — 75

- ⁵⁵ Jde o publikaci *Statistika pozemkové držby v roce 1905*. Souhrnné údaje o padesáti guberniích v evropském Rusku^[300]. Vydal ji Ústřední statistický výbor, Petrohrad 1907. — 77
- ⁵⁶ Lenin má na mysli článek N. A. Rubakina *Naše vládnoucí byrokracie v číslech*^[266]. Byl otištěn 20. dubna (3. května) 1905 v 54. čísle listu *Syn otěčestva*. — 81
- ⁵⁷ *Dědičnǎ nájemci* (činševici) — rolníci nebo obyvatelé měst, časově neomezení dědiční nájemci půdy; za právo mít v držbě půdu a užívat ji museli platit majiteli činš — pravidelný obrok v naturáliích nebo v penězích. Tato forma feudální závislosti byla nejvíce rozšířena v západní Evropě, v carském Rusku hlavně na území Polska, Litvy, Ukrajiny a Běloruska. Výkup půdy jakožto přežitek feudálních pozemkových vztahů tam přetrvával až do začátku 20. století.

Rezešové — drobní pozemkoví vlastníci v Moldavsku a Besarábii.

Těpťari — Novobaškirové, přesídlenci z Uralu a Povolží, kteří se usadili na území Baškirska. — 83

- ⁵⁸ Rolníci v Rusku se jako třída feudální společnosti dělili na tři velké skupiny: 1. rolníci soukromých vlastníků půdy (statkářů), 2. rolníci státní a 3. rolníci údělní (patřili carské rodině). Každá z těchto skupin se zase dělila na několik kategorií a podskupin, které se od sebe lišily svým původem, formou držby půdy a jejím užíváním, právním postavením a pozemkovými vztahy atd. Rolnická reforma z roku 1861, kterou provedla carská vláda ve prospěch feudálních statkářů, zachovala pestrrou škálu rolnických kategorií, které se v podstatě udržely až do roku 1917. Oficiální (vládní) a zemstevní statistika uváděla následující kategorie a skupiny rolnictva:

Státní rolníci — kategorie rolníků, kteří obdělávali státní půdu a kromě daně z hlavy odváděli feudální obrok státu nebo pachtýřům státních statků. Mimoto plnili četné povinnosti (udržování cest, ubytování vojáků, poskytování příprěží apod.). Kategorie státních rolníků byla velmi pestrá. Formy užívání a držby půdy těchto rolníků byly velmi různorodé a zachovaly se i po rolnické reformě.

Údělní rolníci — kategorie rolníků, kteří obdělávali údělnou půdu. Kromě daně z hlavy odváděli feudální obrok, plnili různé povinnosti a museli odevzdávat naturální dávky panovnickému dvoru. Při vytváření údělných statků v roce 1797 byli tito rolníci, kteří statky osidlovali, kvalifikováni jako mezivrstva mezi státními a statkářskými rolníky. Údělní rolníci byli postupně vysvobozováni z nevolnictví od roku 1858, ale definitivně byli osvobozeni až v roce 1863. Dostali příděl půdy do vlastnictví s podmínkou, že do 49 let zaplatí výkupní poplatky. Údělní rolníci dostali o něco víc půdy než rolníci patřící statkářům, ale méně než státní rolníci.

Podarovaní rolníci — část bývalých statkářských rolníků převážně v jižních a jihovýchodních černozemních guberniích, kteří při reformě roku 1861 dostali od statkáře darem podle „dohody“ (tj. bez výkupu) mizivý příděl půdy. Tento příděl tvořil pouhou čtvrtinu tzv. nejvyššího neboli „nařízeného“, tj. zákonem stanoveného přídělu v dané oblasti. Ostatní části dřívějších rolnických přídělů se zmocnil statkář, který pak své „podarované“ rolníky, násilně zbažené půdy, udržoval v zotročující ekonomické závislosti i po zrušení nevolnictví. „Darovanému“ přídělu se mezi lidem říkalo „čtvrtinový“, „sirotčí“, „kočičí“ nebo „gagarinovský“ (podle

knížete P. P. Gagarina, který předložil návrh zákona o „darovaných“ přidělech).

Mnoho podarovaných rolníků pocházelo z takových na půdu chudých černozemních gubernií, jako Voroněžská, Charkovská, Poltavská a Tambovská, kde byla tržní cena půdy, již se zmocnili statkáři, vysoká. Darované přiděly dostalo mnoho rolníků v jihovýchodních a jižních černozemních guberniích — v Orenburské, Ufské, Saratovské, Jekatěrinoslavské a Samarské, v nichž bylo pachtovné mnohem nižší než obrok odváděný statkáři, který byl stanoven výnosem z 19. února 1861. Když se začátkem 20. století zvýšil počet obyvatelstva a půda musela být znovu rozdělena, podarování rolníci téměř úplně přišli o své přiděly a tvořili hlavní masu rolnictva s nejmenší výměrou půdy.

Úplní vlastníci — bývalí statkářští rolníci, kteří vykoupili svou přidělovou půdu před stanovenou lhůtou a získali ji tak do soukromého vlastnictví. Tvořili poměrně nepočetnou, ale nejzámožnější vrstvu na vesnici.

Státní rolníci s občinovým přidělem — neměli právo na soukromé vlastnictví půdy; obhospodařovali ornou a jinou půdu na základě občinové držby půdy.

Státní rolníci s držbou čtvrti půdy — kategorie bývalých státních rolníků, potomků osob, jež zastávaly nižší funkce ve státní službě (dětí bojarů, kozáků, střelců, dragounů, vojáků atd.) a střežily jižní a jihovýchodní hranice Moskevského státu. Za tuto službu jim car přiděloval půdu o výměře několika čtvrtí. Protože hospodařili na jedné usedlosti (rusky odin dvor), říkalo se jim „odnodvorcy“. Kromě této držby u nich vznikla rovněž občinová držba půdy.

Jako osobně svobodní rolníci dlouhou dobu tvořili mezivrstvu mezi šlechtou a rolníky a měli právo opatřovat si nevolníky. Za Petra I. se z nich stali státní rolníci a jejich půda přešla do vlastnictví státu. Ve skutečnosti však nakládali s půdou jako se svým vlastnictvím. V tom se lišili od státních rolníků s občinovou držbou, kteří neměli právo půdu kupovat, prodávat ani předávat dědicům.

Státní rolníci ze statkářských — kategorie státních rolníků, které stát získal od soukromých vlastníků nebo kteří byli státu darováni atd. Jako státní rolníci měli menší práva. K jejich zrovnoprávnění došlo v roce 1859, některé rozdílly ovšem přetrvávaly.

Svobodní rolníci — kategorie rolníků osvobozených z nevolnické

závislosti zákonem z 20. února 1803, který dovoloval, aby statkáři propouštěli rolníky na svobodu a dávali jim půdu za podmínek stanovených statkářem. — 83

⁶⁰ *Občina* (pozemková) v Rusku byla forma společného užívání půdy rolníky. Pro občinu bylo typické povinné dodržování osevního postupu a společné užívání lesů a pastvin. Nejdůležitějšími znaky ruské pozemkové občiny bylo vzájemné ručení (povinná kolektivní odpovědnost rolníků za včasné a úplné vyrovnaní peněžních plateb a splnění všech povinností vůči státu a statkářům) a pravidelné znovurozdělování půdy; rolníci přitom neměli právo vzdát se půdy a nesměli občinovou půdu kupovat ani prodávat. Po reformě z roku 1861 se občina zachovala jako jeden z hlavních přežitků nevolnictví a sloužila carské vládě a statkářům k stupňování útlatku a k vymáhání výkupních plateb, daní a jiných povinností od rolníků. — 84

⁶⁰ Jde o rolnickou reformu z roku 1861, kterou carská vláda zrušila v Rusku nevolnictví ve prospěch feudálních velkostatkářů. Tato reforma byla krokem k přeměně Ruska v buržoazní monarchii: „osvobodila“ sice 22,5 miliónu rolníků, avšak statkářské vlastnictví půdy zůstalo zachováno a půda rolníků byla prohlášena za vlastnictví statkářů. Rolník mohl získat jen zákonem stanovený příděl půdy se souhlasem statkáře, a to výkupem. Výkupní platby odváděli rolníci carské vládě, která určitou část vyplácela statkářům. Podle přibližných výpočtů patřilo po reformě šlechticům 71,5 miliónu děsjatin půdy, kdežto rolníkům pouze 33,7 miliónu děsjatin. Díky reformě si statkáři odřezali více než $\frac{1}{6}$, a někdy dokonce $\frac{2}{6}$ rolnické půdy. Zůstala jim nejlepší část rolnických přídělů („odřezaná půda“ lesy, louky, napajedla, pastviny aj.), bez nichž rolníci nemohli samostatně hospodařit. Výkupem svých přídělů byli rolníci doslova okradáni. Svůj dluh carské vládě mohli zaplatit do 49 let, ovšem s šestiprocentním úrokem. Nedoplatky za výkup se rok od roku zvyšovaly. Jen bývalí statkářští rolníci zaplatili carské vládě ve výkupních platbách 1,9 miliardy rublů, zatímco tržní cena získané půdy nepřesahovala 544 miliónů rublů. Rolníci museli ve skutečnosti zaplatit za svou půdu stamilióny rublů, čímž byla rolnická hospodářství zbídačena a široké masy rolníků ožebračeny.

V. I. Lenin nazval „rolnickou reformu“ z roku 1861 prvním hromadným násilím spáchaným na rolnících v zájmu rodícího se kapitalismu v zemědělství, statkářským „vyčišťováním půdy“ pro kapitalismus. O reformě z roku 1861 viz Leninovy práce Padesáté výročí zrušení nevolnictví, K výročí, „Rolnická reforma“ a prole-

tářsko-rolnická revoluce (Spisy 17, Praha 1957, s. 78—81, 100—118).
— 84

- ⁶¹ Jde o knihu Studie o ruském státě a přilehlých asijských zemích^[361] vydanou nákladem carské Akademie věd za redakce K. M. Baera a G. P. Gelmersena v Petrohradě roku 1845. — 87
- ⁶² *Skopština* byl název pro naturální zotročující pacht na jihu Ruska; pachtýř odváděl majiteli půdy „z kopny“ (mandele) určitou část sklizně (polovinu a mnohdy i víc) a nadto ještě část své práce v různých formách odpracovávání. — 95
- ⁶³ *Revizní duše* — mužské obyvatelstvo nevolnického Ruska, které podléhalo dani z hlavy nezávisle na věku a práce schopnosti (hlavně rolníci a měšťané). Počet revizních duší se zjišťoval zvláštními soupisy (tzv. revizemi), které se v Rusku prováděly od roku 1718; poslední, desátá revize se uskutečnila v letech 1857—1859. Podle počtu revizních duší se v mnoha krajích rozdělovala půda uvnitř vesnických občin. — 101
- ⁶⁴ *Severnyj věstník* — literárněpolitická revue liberálního zaměření. Vycházela v Petrohradě v letech 1855—1898. V prvních letech v ní publikovali převážně narodničtí beletristé a kritici (N. K. Michajlovskij, S. N. Južakov, V. P. Voroncov, S. N. Krivenko aj.). V 90. letech se časopis stal nejzávažnější literární tribunou — vedle významných realistů (A. P. Čechov, M. Gorkij aj.) uveřejňoval práce první generace ruských symbolistů. — 101
- ⁶⁵ Lenin má na mysli Sborník odhadů držby půdy v zemljanském, zadonském, korotojackém a nižněděvickém újezdu^[362], který vydalo ve Voroněži v roce 1889 voroněžské guberniální zemstvo jako přílohu k III., IV., V. a VI. svazku Sborníku statistických údajů o Voroněžské gubernii^[363]. — 117
- ⁶⁶ Jde o Drechslerovu práci Postavení rolníků v některých částech Hannoverské provincie. Viz Práce Spolku pro sociální politiku. XXIV, 1883. Postavení rolníků v Německu.^[364] — 122
- ⁶⁷ *Věstník Evropy* — historickopolitický a literární měsíčník buržoazně liberálního zaměření. Vycházel v Petrohradě v letech 1866—1918. Časopis uveřejňoval články proti revolučním marxistům. — 123
- ⁶⁸ Tyto údaje jsou obsaženy ve Sborníku souhrnných statistických

údajů o Samarské gubernii^[290], sv. VIII, sešit 1, Samara, vydalo samarské guberniální zemstvo, 1892. — 128

- ⁶⁹ Lenin má na mysli článek M. S. Uvarova O vlivu odcházení za prací na zdravotní poměry Ruska^[324], který byl otištěn v červenci 1896 v časopise Věstník občestvennoj gigijeny, suděbnoj i praktičeskoj mediciny. — 130
- ⁷⁰ Lenin uvádí číselné údaje z článku N. F. Rudněva Živnosti rolníků evropského Ruska^[267], který byl otištěn v roce 1894 v 6. a 11. čísle Sborníku saratovského zemstva^[283]. — 131
- ⁷¹ Lenin má na mysli knihu N. I. Těžakova Zemědělstí dělníci a organizace zdravotnického dohledu v Chersonské gubernii^[316], kterou vydala v Chersonu v roce 1896 guberniální zemstevní správa. — 133
- ⁷² Lenin uvádí údaje z knihy N. A. Blagověščenského Statistický sborník souhrnných hospodářských údajů podle zemstevních soupisů usedlostí^[8], díl I, Moskva 1893. — 143
- ⁷³ Viz K. Marx, Bída filozofie (K. Marx-B. Engels, Spisy 4, Praha 1958, s. 180—190) a Teorie o nadhodnotě II, Praha 1964, s. 36. — 148
- ⁷⁴ Srov. K. Marx, Teorie o nadhodnotě II, Praha 1964, s. 244—246. — 150
- ⁷⁵ Jsou míněna povstání ve Sveaborgu (viz poznámku 51) a v Kronštadu. Povstání námořníků a vojáků v Kronštadu vypuklo 19. července (1. srpna) 1906, když tam došly zprávy o povstání ve Sveaborgu. Ozbrojené povstání dělníků, vojáků a námořníků v Kronštadu se připravovalo pod vedením bolševiků na jaře a v létě 1906; jeho přípravu ovšem do značné míry znesnadnilo, že 9. (22.) července byla zatčena značná část vojenské a dělnické organizace SDDSR. Zbytek vedoucích funkcionářů za podpory petrohradského výboru a jeho představitele D. Z. Manuilského však přesto pokračoval v přípravě ozbrojeného povstání a zároveň sváděl boj s esery, kteří chtěli vyprovokovat předčasné akce. Vzhledem k živelnému vzplanutí povstání ve Sveaborgu nebyl Kronštadt na ozbrojenou akci zcela připraven, ale události ve Sveaborgu si vynucovaly zahájit povstání — byť předčasně — i v Kronštadu. Bolševici se mu postavili do čela a usilovali o jeho maximální organizovanost. Podle smluveného signálu zahájili téměř současně boj mi-

něři, ženisté, vojáci elektrominové roty a námořníci 1. a 2. námořní divize a připojila se k nim i část ozbrojených dělníků. Vláda, která byla provokatéry informována o termínu zahájení povstání, se však na střetnutí předem připravila; jeho úspěšný průběh mařila také rozbíječská činnost eserů. Povstání bylo potlačeno k ránu 20. července (2. srpna).

Petrohradský výbor SDDSR schválil 20. července (2. srpna) na podporu povstání v Kronštadu a Sveaborgu usnesení o všeobecné politické stávce, avšak po zprávě o potlačení povstání je odvolal.

Carská vláda s povstanci tvrdě zúčtovala: bylo zatčeno přes 2500 účastníků kronštadtského povstání a na základě rozsudku vojenského polního soudu bylo 36 osob popraveno, 130 posláno do vyhnanství, 316 uvězněno a 935 posláno do nápravných oddílů. — 157

- ⁷⁶ *Revoljucionnaja mysl* — orgán skupiny eserů. Vycházel v zahraničí od dubna 1908 do prosince 1909; celkem vyšlo šest čísel. — 158
- ⁷⁷ *Znanja truda* — ústřední orgán eserské strany. Vycházel od července 1907 do dubna 1914 v Paříži. — 158
- ⁷⁸ *Pleveho režim* — tvrdý režim policejního teroru, který v roce 1902 zavedl v Rusku ministr vnitra V. K. Pleve k boji proti revolučnímu hnutí. Pleve hojně využíval zubatovovštiny, aby rozložil dělnické hnutí provokacemi a politickou demoralizací nejzaostalejších a kolísavých dělníků; byl iniciátorem národnostních třenic a četných pogromů na jihu Ruska; na jeho rozkaz střílely vojsko a policie do stávkujících a demonstrantů. — 163
- ⁷⁹ Autoreferát *Agrární program sociální demokracie v ruské revoluci* je stručný výklad knihy *Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907* (viz Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 205—421). Lenin jej napsal proto, aby seznámil polské sociální demokraty s neshodami v SDDSR v agrární otázce. Uveřejněn byl v 6. čísle časopisu *Przeгляд socjaldemokratyczny* v srpnu 1908. — 167
- ⁸⁰ *Vendée* — západofrancouzský departement, v němž za Velké francouzské revoluce propuklo kontrarevoluční povstání zaostalého rolnického obyvatelstva proti republice. Povstání vedlo katolické duchovenstvo, šlechta a rojalističtí emigranti a mělo podporu Anglie.
- Vendée je synonymem pro reakční vzpoury a ohniska kontrarevoluce. — 172

- ⁸¹ *Obrazovanije* — legální literární a společenskopolitický měsíčník. Vycházel v Petrohradě v letech 1892—1909. V letech 1902—1908 uveřejňoval články sociálních demokratů. Ve druhém čísle z roku 1906 v něm byly otištěny V.—IX. kapitoly Leninovy práce *Agrární otázka* a „kritikové Marxe“ (Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 167 až 231.) — 172
- ⁸² Viz K. Marx, *Kapitál* III—2, Praha 1956, s. 164. — 174
- ⁸³ Srov. K. Marx, *Teorie o nadhodnotě* II, Praha 1964, s. 245—246. — 175
- ⁸⁴ *Zarja* — marxistický časopis pro vědu a politiku; v letech 1901 až 1902 jej vydávala legálně ve Stuttgartu redakce *Jiskry*. Celkem vyšla čtyři čísla (tři sešity): 1. číslo v dubnu 1901 (fakticky 23. března podle nového kalendáře), dvojčíslo 2/3 v prosinci 1901 a 4. číslo v srpnu 1902. Úkoly časopisu byly stanoveny v Návrhu prohlášení redakce listu *Jiskra* a časopisu *Zarja*, který napsal Lenin v Rusku (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 327—337). V roce 1902, když v redakci vznikly rozpory a konflikty, Plechanov navrhl, aby *Zarja* byla od *Jiskry* oddělena s tím, že sám se ujme redigování časopisu *Zarja*. Návrh však nebyl přijat, a tak zůstala redakce obou orgánů po celou dobu společná.
Zarja kritizovala mezinárodní i ruský revizionismus a hájila teoretické zásady marxismu. Byly v ní uveřejněny některé Leninovy a Plechanovy práce. — 178
- ⁸⁵ *Žizň* — časopis pro literaturu, vědu a politiku. Vycházel v Petrohradě v letech 1897—1901. Přispívali do něho legální marxisté (M. I. Tugan-Baranovskij, P. B. Struve aj.), pokrokoví spisovatelé a kritici (M. Gorkij, A. P. Čechov, V. V. Veresajev, S. G. Skitalec, I. A. Bunin a J. A. Solovjov). V časopise byla otištěna Marxova práce *Mzda, cena a zisk* a rovněž Leninův článek *Odpověď panu P. Něždanovovi* (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 169—174). V červnu 1901 vláda časopis zastavila. Jeho vydávání obnovila v dubnu 1902 v zahraničí sociálně demokratická skupina *Žizň* (V. D. Bonč-Brujevič, V. A. Posse, V. M. Věličkinová, G. A. a M. A. Kuklinovi aj.). V zahraničí vyšlo šest sešitů časopisu, dvanáct čísel jeho přílohy *Listok Žizni* a jednotlivé publikace edice *Bibliotěka Žizni*. Skupina *Žizň* nejednou sklouzla od sociálně demokratických názorů a taktiky ke křesťanskému socialismu a anarchismu. V prosinci 1902 byla rozpuštěna a vydavatelství zrušeno. — 179

- ⁸⁶ Viz K. Marx, *Kapitál III—2*, Praha 1956, s. 358—361, 357, 353 až 354 a 356. — 180
- ⁸⁷ Viz K. Marx, *Kapitál III—2*, Praha 1956, s. 344—350. — 180
- ⁸⁸ Viz K. Marx - B. Engels, *Spisy 4*, Praha 1958, s. 180—190. — 181
- ⁸⁹ Srov. K. Marx, *Teorie o nadhodnotě II*, Praha 1964, s. 40. — 181
- ⁹⁰ Tento výraz použil Marx v dopise Kugelmannovi z 12. dubna 1871 (viz K. Marx - B. Engels, *Spisy 33*, Praha 1971, s. 247). — 188
- ⁹¹ Jde o časopis polských sociálních demokratů *Przegląd socjaldemokratyczny* (viz poznámku 38). — 188
- ⁹² *Mladoturci* — evropský název členů turecké buržoazně statkářské nacionalistické strany *Jednota a pokrok*, která byla založena v roce 1889 v Istanbulu. Mladoturci usilovali o omezení absolutní moci sultána; z feudální říše chtěli vytvořit buržoazní konstitučně monarchistický stát a zároveň posílit úlohu turecké buržoazie v hospodářském a politickém životě země. Když se mladoturci dostali v červenci 1908 k moci díky palácovému buržoaznímu převratu, který podpořila armáda, zachovala jejich vláda monarchii a prováděla reakční politiku. Po porážce Turecka v první světové válce na podzim 1918 mladoturecká strana oznámila, že se rozpouští. — 192
- ⁹³ *Justice* — anglický týdeník. Vycházel v Londýně v letech 1884 až 1925. Zpočátku byl orgánem Sociálně demokratické federace, od roku 1911 orgánem Britské socialistické strany. Od února 1925 do prosince 1933 vycházel pod názvem *Social-Democrat*. — 195
- ⁹⁴ *L'Humanité* — deník, který roku 1904 založil Jean Jaurès jako orgán Francouzské socialistické strany. Roku 1905 uvítal tento list začínající revoluci v Rusku a tlumočil solidaritu francouzského lidu „s ruským národem, uskutečňujícím svůj rok 1789“. Redakce listu organizovala sbírku ve prospěch ruské revoluce. Za první světové války byl list v rukou nejpravicejšího křídla Francouzské socialistické strany a zaujímal šovinistické stanovisko. Roku 1918 se šéfredaktorem listu stal významný činitel francouzského a mezinárodního dělnického hnutí Marcel Cachin. V letech 1918—1920 bojoval list proti imperialistické politice francouzské vlády, která vyslala vojska proti sovětské republice. V prosinci roku 1920, kdy v Tours

došlo k rozkolu ve Francouzské socialistické straně a kdy byla vytvořena Komunistická strana Francie (tak se nazývala Francouzská komunistická strana v letech 1920—1943), stal se list jejím ústředním orgánem. Na počátku druhé světové války, v srpnu 1939, francouzská vláda l'Humanité zakázala. Za okupace Francie hitlerovskými vojsky (1940—1944) vycházel list ilegálně a sehrál mimořádnou úlohu v boji za osvobození Francie od fašistických vetřelců. V poválečném období l'Humanité vytrvale bojuje za upevnění národní nezávislosti země, za akční jednotu dělnické třídy, za upevnění míru a přátelství mezi národy, za demokracii a sociální pokrok. — 197

- ⁹⁵ List Proletarij uveřejnil tento Leninův text jako redakční poznámku k článku Petr Maslov opravuje koncepty Karla Marxe (viz Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907, Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 205—423). — 201
- ⁹⁶ *Mezinárodní socialistický kongres ve Stuttgartu* (VII. kongres II. internacionály) se konal ve dnech 18.—24. srpna 1907. Na kongresu bylo přítomno 886 delegátů zastupujících socialistické strany a odbory. Zastoupení delegátů z jednotlivých zemí bylo následující: z Anglie 123, z Čech 41, z Francie 78, z Itálie 13, z Maďarska 25, z Polska 23, z Rakouska 75, z USA 20 atd. Obzvláště početná byla německá delegace — měla 289 členů. Z velké části ji tvořili odboroví funkcionáři, což se výrazně projevilo na stanovisku německé sociálně demokratické strany při projednávání a schvalování kongresových rezolucí.

V ruské delegaci bylo 37 sociálních demokratů, 21 eserů a 7 zástupců ruských odborů. Z 20 rozhodujících hlasů ruské delegace dostali 10 hlasů sociální demokraté (4,5 bolševici, 2,5 menševici a po jednom hlasu bundovci a lotyšští a arménští sociální demokraté), 7 hlasů získali eseri a 3 hlasy zástupci odborů. Členy bolševické delegace byli V. I. Lenin, A. A. Bogdanov, M. Cchakaja, I. P. Goldenberg (Meškovskij), B. A. Knunjanc, M. M. Litvinov, A. V. Lu-načarskij, N. A. Semaško aj.

Kongres projednával tyto otázky: 1. Militarismus a mezinárodní konflikty, 2. Vztah mezi politickými stranami a odbory, 3. Koloniální otázka, 4. Přistěhovalectví a vystěhovalectví dělníků a 5. Volební právo žen.

Lenin svolal několik porad bolševických delegátů kongresu, na nichž byl stanoven postup bolševiků v sociálně demokratické sekci, v ruské delegaci a na kongresu. Zúčastnil se zasedání sociálně demokratické sekce, v níž vystupoval proti oportunistické linii men-

ševiků, a zasedání ruské delegace, kde hájil stanovisko SDDSR proti eserům.

Během kongresu vykonal Lenin velmi mnoho pro sjednocení levicových sil v mezinárodní sociální demokracii a rozhodně vystupoval proti oportunistům a revizionistům. Porady s představiteli levice (C. Zetkinovou, R. Luxemburgovou, L. Tyszkou, G. Ledebourem a dalšími) byly prvním krokem ke sjednocení revolučních marxistů v mezinárodním socialistickém hnutí v období imperialismu.

Hlavní práce kongresu se soustřeďovala v komisích, kde se vypracovávaly návrhy rezolucí pro plenární zasedání. Lenin pracoval v komisi pro otázky militarismu a mezinárodních konfliktů. Při projednávání Bebelova návrhu rezoluce Lenin svými pozměňovacími návrhy, které podporovali představitelé polské sociální demokracie, dosáhl toho, že návrh byl podstatně změněn v duchu revolučního marxismu. Nejdůležitější úprava, která zásadně změnila návrh rezoluce, byla tato: „Jestliže válka přece jen vypukne, musí se (dělnická třída v jednotlivých zemích a její představitelé v parlamentech — Red.)... všemi prostředky snažit využít hospodářské a politické krize způsobené válkou k probuzení lidových mas a urychlit pád kapitalistického třídního panství“ (Proletarij, č. 17, 20. října 1907, s. 6). Tuto tezi potvrdil kodaňský kongres v roce 1910 a v roce 1912 byla pojata do rezoluce basilejského kongresu.

Schválení rezoluce Militarismus a mezinárodní konflikty bylo velkým vítězstvím revolučního křídla nad oportunistickým v mezinárodním dělnickém hnutí.

Na kongresu se rozvinul ostrý boj také kolem koloniální otázky. Oportunistická většina komise v čele s holandským „socialistou“ Van Kolem předložila přes protesty menšiny návrh rezoluce, v němž se říkalo, že kongres nemusí zásadně odsuzovat každou koloniální politiku, která může za socialismu sehrát civilizační úlohu. Van Kol, který označil koloniální politiku Holandska za vzor, prohlásil na kongresu, že i v budoucnu musí socialisté jít k „divokým národům“ nejen se stroji a jinými kulturními vymoženostmi, ale také se zbraní v ruce. Oportunistický návrh rezoluce podpořila většina německé delegace. Zmařit přijetí rezoluce komise a schválit takové pozměňovací návrhy, které fakticky měnily její obsah, se podařilo jen díky úsilí ruských, polských a nepatrného počtu německých, francouzských a anglických socialistů a rovněž úsilím všech socialistů z malých zemí, které neměly kolonie. Rezoluce o koloniální otázce schválená na kongresu přímo a bezvýhradně odsoudila veškerou koloniální politiku.

V komisi pracující na rezoluci o přistěhovalectví a vystěhovalec-

tví dělníků vystoupili oportunisté na obranu úzce kastovních zájmů dělnické aristokracie v USA a v Austrálii s požadavkem, aby do těchto zemí bylo zakázáno přistěhovalectví čínských a japonských proletářů, protože prý nejsou schopni se organizovat. Zastánci tohoto požadavku na plenárním zasedání otevřeně nevystoupili, a proto k této otázce schválil kongres rezoluci odpovídající požadavkům revoluční sociální demokracie, požadavkům výchovy dělníků všech zemí v duchu internacionalismu.

Lenin považoval za velmi významné, že kongres schválil rezoluci o vztahu mezi odbory a politickou stranou dělnické třídy. V kongresové komisi podporoval Leninovu myšlenku o stranickosti odborů A. V. Lunačarskij. Přes nesouhlas pravého křídla schválil kongres rezoluci potvrzující zásadu stranickosti odborů.

Lenin poukazoval na význam rezolucí schválených ve Stuttgartu a nabádal bolševiky, aby je všude propagovali a nezapomínali přitom vysvětlovat, jak probíhal boj mezi revolučním a oportunistickým směrem na kongresu. — 204

- 97 O militarismu se jednalo na všech mezinárodních kongresech, o nichž se Lenin zmiňuje.

Pařížský kongres schválil rezoluci^[347] o nahrazení pravidelné armády všeobecným ozbrojením lidu. Rezoluce požadovala upevnění míru mezi národy a ukládala socialistům hlasovat proti válečným úvěrům. Boj za mír spojovala s bojem za socialismus.

Na bruselském kongresu přednesli referát o vztahu dělnické třídy k militarismu W. Liebknecht a E. Vaillant. K Liebknechtovu referátu schválil kongres rezoluci vyzývající k protestu proti všem pokusům o přípravu války. Zdůrazňovalo se v ní, že teprve nastolení socialistické společnosti, která odstraní vykořisťování člověka člověkem, přinese národům mír a skoncuje s militarismem; ani Liebknechtův referát, ani jeho návrh rezoluce neobsahovaly však žádná konkrétní doporučení, jak bojovat proti militarismu a válce.

Na curyšském kongresu byla po diskusi k Plechanovovu referátu o válce schválena rezoluce, v níž se v podstatě opakovaly myšlenky bruselské rezoluce a jejíž nejdůležitější a politicky nejsprávnější bod zavazoval socialistické strany hlasovat proti válečným úvěrům.

Nejdůkladněji byla otázka militarismu a taktiky proti militarismu projednána na stuttgartském kongresu. — 204

- 98 *Le Peuple* — deník, ústřední orgán Belgické dělnické strany. Byl založen v roce 1885 a vychází v Bruselu (nyní jako orgán Belgické socialistické strany). — 210

⁹⁰ *Plenární zasedání ÚV SDDSR* se konalo ve dnech 11.—13. (24.—26.) srpna 1908 v Ženevě. Zúčastnilo se ho 12 zástupců, z nichž bylo pět bolševiků (V. I. Lenin, I. F. Dubrovinskij, V. K. Taratuta aj.), tři menševici, jeden lotyšský sociální demokrat, jeden polský sociální demokrat a dva bundovci. Na programu zasedání byly tyto otázky: 1. zpráva o svolání plenárního zasedání, 2. celoruská konference, 3. ústřední zahraniční byro a skupiny pro spolupráci, 4. organizace ústředního výboru, 5. finanční záležitosti, 6. zpráva ústředního výboru na stuttgartském kongresu, 7. běžné záležitosti.

Svolání plenárního zasedání předcházel urputný boj s menševiky-likvidátory. Od začátku roku 1908 se bolševici připravovali na řádnou celoruskou konferenci strany. Ruské byro ÚV schválilo 27. února 1908 výzvu Všem stranickým organizacím, v níž informovalo o usnesení svolat celoruskou konferenci strany v druhé polovině dubna 1908. Ve stanoveném termínu však konference zásluhou menševiků-likvidátorů svolána nebyla. Likvidátoři využili toho, že byli zatčeni téměř všichni členové ÚV působící v Rusku, a pokusili se prosadit řadu opatření, jimiž chtěli ÚV jakožto řídicí orgán strany zlikvidovat a místo něho vytvořit takzvanou informační komisi s poradními funkcemi.

Na plenárním zasedání bolševici rozhodně odrazili pokusy menševiků zlikvidovat ÚV strany a zmařit svolání konference strany. K hlavním otázkám programu zasedání schválilo usnesení navržená bolševiky. Na Leninův návrh bylo rozhodnuto okamžitě zahájit práci spojenou se svoláním konference a stanovit její program. Byly schváleny bolševické návrhy rezolucí o organizaci ÚV a o ustavení zahraničního ústředního byra. Základem této rezoluce se stal Leninův Návrh usnesení o ustavení zahraničního ústředního byra (viz tento svazek, s. 219). Do redakce ústředního orgánu byl za bolševiky zvolen Lenin.

Protože se během diskuse ukázalo, že menševici vedou korespondenci s Bundem a pod rouškou „reorganizace“ ÚV v ní de facto doporučují zlikvidovat ÚV jakožto řídicí orgán strany, projednávala se zpráva o svolání plenárního zasedání společně s otázkou organizace ÚV. Přímou na zasedání se menševici a bundovci všemožně snažili tato fakta zamaskovat. Lenin proto předložil Prohlášení ke svolání plenárního zasedání ÚV a Návrh usnesení o incidentu v souvislosti se svoláním plenárního zasedání ÚV, který plenární zasedání schválilo (viz tento svazek, s. 217 a 218).

Po srpnovém plenárním zasedání ÚV SDDSR bolševici v čele s Leninem zahájili rozsáhlé přípravy ke svolání celoruské konference strany. — 215

¹⁰⁰ Článek *Mírová demonstrace anglických a německých dělníků* napsal Lenin u příležitosti dělnického shromáždění, které se konalo 20. září 1908 v Berlíně na protest proti sílícímu nebezpečí války. Byl určen pro 36. číslo listu Proletarij, ale nebyl zveřejněn. — 220

¹⁰¹ Adresa britského dělnictva německému dělnictvu byla otištěna ve 222. čísle listu Vorwärts 22. září 1908 pod názvem Die Arbeiter Britanniens an die Arbeiter Deutschlands.

Vorwärts — deník, ústřední orgán Sociálně demokratické strany Německa. Vycházel z rozhodnutí sjezdu strany v Halle od roku 1891 v Berlíně jako pokračování listu Berliner Volksblatt (vycházejícího od roku 1884) pod názvem Vorwärts. Berliner Volksblatt. Engels v tomto listě bojoval proti nejrozličnějším projevům oportunistu. Od druhé poloviny 90. let, po Engelsově smrti, se redakce listu octla v rukou pravého křídla strany a soustavně uveřejňovala články oportunistů. Vorwärts vysvětloval tendenčně boj proti oportunismu a revizionismu v SDDSR, podporoval ekonomisty a později, po rozštěpení strany, menševiky. V období reakce uveřejňoval pomlouvačné články Trockého, aniž umožňoval Leninovi a jiným bolševikům tyto pomluvy vyvrátit a objektivně zhodnotit situaci ve straně. Za první světové války zastával Vorwärts sociálněšovinistické stanovisko; po Říjnové revoluci se stal jedním z center protisovětské propagandy. Jeho vydávání bylo zastaveno v roce 1933. — 221

¹⁰² Lenin cituje z článku otištěného ve 222. čísle listu Vorwärts 22. září 1908 pod titulkem Die Verteidigung von Berlin! [Obrana Berlína!] — 222

¹⁰³ Je míněno masové studentské hnutí v Rusku, které se začalo šířit na podzim 1908 v Petrohradě. Tehdejší studentské hnutí reagovalo na reakční politiku ministra školství a osvěty A. Švarce, který zahájil tažení proti zbytkům univerzitní autonomie a hodlal odstranit všechny studentské svobody, které z roku 1905 dosud přetrvávaly. — 232

¹⁰⁴ Jde o usnesení petrohradského výboru SDDSR^[226] uveřejněné v 36. čísle listu Proletarij z 3. (16.) října 1908 v rubrice Ze života strany. Petrohradský výbor vyzýval studentské sociálně demokratické skupiny, aby se veřejně distancovaly od provolání koaliční studentské rady^[229] a podřídily studentské hnutí úkolům sociální demokracie a boji všeho lidu proti carismu. — 236

¹⁰⁵ *Leipziger Volkszeitung* — deník, orgán levého křídla německé sociální demokracie. Vycházel v letech 1894—1933. Řadu let jej redigovali F. Mehring a R. Luxemburgová. V letech 1917—1922 byl orgánem německých „nezávislých“. Po roce 1922 se stal orgánem pravico- vých sociálních demokratů. — 241

¹⁰⁶ Takzvaný *berlínský traktát*^[142] byl oficiálním výsledkem jednání mezinárodního kongresu, který se konal v Berlíně ve dnech 13. června až 13. července 1878. Kongres byl svolán na žádost Rakouska-Uherska a Anglie za tiché podpory Německa a měl revidovat mírovou smlouvu uzavřenou v San Stefanu v březnu 1878 mezi Ruskem a Tureckem po válce z let 1877—1878 a anuloval ji v neprospěch Ruska. Anglie nechtěla připustit, aby v bezprostřední blízkosti Bosporu a Dardanel bylo vytvořeno silné, s Ruskem spřátelené Bulharsko, a také Rakousko-Uhersko chtělo znemožnit posílení slovanských států na Balkáně.

Berlínský traktát podepsali představitelé vlád Ruska, Anglie, Rakouska-Uherska, Německa, Francie, Itálie a Turecka. Na základě této smlouvy získala Anglie ostrov Kypr, Rusko Besarábii, Batum, Kars a Ardahan, Rumunsko Dobrudžu. Rakousko-Uhersko, které se války nezúčastnilo, získalo oprávnění k okupaci i správě Bosny a Hercegoviny. Traktát se stal základem nového poměru sil v jihovýchodní Evropě; de facto vedl k zostření rozporů na Balkáně a připravil půdu pro další války v této oblasti. S výjimkou některých článků platil traktát až do první světové války. — 242

¹⁰⁷ *Sozialistische Monatshefte* — časopis, hlavní orgán německých oportunistů a jeden z orgánů mezinárodního revizionismu. Vycházel v letech 1897—1933 v Berlíně. Za první světové války zaujímal sociálšovinistické stanovisko. — 244

¹⁰⁸ *Novoje vremja* — deník, vycházel v Petrohradě v letech 1868—1917; patřil různým vydavatelům a několikrát změnil svou politickou orientaci. Zpočátku byl umírněně liberální, od roku 1876, kdy se jeho vydavatelem stal A. S. Suvorin, se změnil v orgán reakčních šlechtických a byrokratických kruhů. Od roku 1905 byl orgánem černosotňovců. Po únorové buržoazně demokratické revoluci podporoval kontrarevoluční politiku prozatímní vlády a štvál proti bolševikům. 26. října (8. listopadu) 1917 byl vojenským revolučním výborem při petrohradském sovětu zastaven. Lenin označoval *Novoje vremja* za vzor prodejných novin. — 245

¹⁰⁹ *Mezinárodní socialistické byro* — stálý výkonný a informativní orgán II. internacionály. Bylo vytvořeno ze zástupců socialistických

stran jednotlivých zemí na základě usnesení pařížského kongresu II. internacionály v září 1900. Za ruské sociální demokraty byli do byra zvoleni G. V. Plechanov a B. N. Kričevskij. Od roku 1905 zastupoval SDDSR v byru V. I. Lenin, který v něm energicky bojoval proti oportunistu vůdců II. internacionály. MSB zaniklo v roce 1914. — 250

¹¹⁰ Jedná se o tyto zahraniční bulletiny:

La Tribune Russe — zahraniční bulletin eserské strany. Vycházel v Paříži od ledna 1904 do prosince 1909 a od října 1912 do července 1913. V roce 1904 vycházel každých čtrnáct dnů, později jednou za měsíc.

Russisches Bulletin vydávala v Berlíně skupina menševiků v letech 1907—1916. — 250

¹¹¹ *Zahraněční byro ústředního výboru SDDSR* bylo ustaveno na plenárním zasedání ÚV SDDSR v srpnu 1908 jako celostranický zastupitelský orgán v zahraničí (bylo tříčlenné) a podléhalo ruskému byru ústředního výboru. K povinnostem byra patřilo udržovat stálý styk s ústředním výborem v Rusku a jeho členy, kteří pracovali v zahraničí, sledovat činnost zahraničních skupin pro spolupráci s SDDSR a jejich ústředního byra, přijímat peněžní příspěvky od zahraničních organizací do pokladny ÚV a organizovat peněžní sbírky ve prospěch ÚV. V zájmu sjednocení všech zahraničních skupin pro spolupráci s SDDSR a jejich podřízení jednotnému celostranickému vedení bylo na srpnovém plenárním zasedání ÚV zahraničnímu byru uloženo, aby svolalo zvláštní sjezd těchto skupin. Během roku 1909 se však byru nepodařilo tento sjezd svolat, neboť naráželo na houževnatý odpor ústředního byra zahraničních skupin, jehož se zmocnili menševici-likvidátoři. Na lednovém plenárním zasedání ÚV v roce 1910 bylo zahraniční byro ÚV reorganizováno a jeho úloha v řízení všeobecných záležitostí strany byla omezena; současně byla posílena pravomoc ruského byra ÚV. Zahraniční byro se stalo pětičlenným, přičemž tři jeho členové zastupovali ústřední výbory národních organizací SDDSR. Členy zahraničního byra byli A. I. Ljubimov za bolševiky, B. I. Gorev (Goldman) za menševiky, L. Tyszka za polské sociální demokraty, F. M. Ionov (F. M. Kojgen) za bundovce a J. A. Berzinš za lotyšské sociální demokraty. Složení byra se však brzy změnilo: za bolševiky se jeho členem stal N. A. Semaško (Aleksandrov), za bundovce M. I. Liber a za lotyšské sociální demokraty Švarc (J. Elias); poslední dva patřili k likvidátorům. V zahraničním byru se tak vytvo-

řila pevná likvidátorská většina, která se všemožně snažila dezorganizovat činnost ústředních stranických institucí. Protistranické stanovisko byra se zvláště výrazně projevilo v tom, že soustavně mařilo svolání plenárního zasedání ÚV, kterého se bolševici usilovně domáhali, protože likvidátoři nesplnili usnesení lednového plenárního zasedání ÚV. Likvidátorská taktika zahraničního byra způsobila, že zástupce bolševiků N. A. Semaško v květnu 1911 složil funkci v zahraničním byru ÚV.

Porada členů ÚV SDDSR v červnu 1911 v Paříži schválila usnesení, v němž odsoudila politickou linii zahraničního byra ÚV. V rezoluci, která byla na poradě schválena, se uvádělo, že byro v celé řadě otázek (jako například v otázce sjednocení zahraničních skupin SDDSR, svolání plenárního zasedání ÚV, v otázce podpory legálních sociálně demokratických tiskovin v Rusku a v mnoha dalších) se dalo cestou protistranické, frakční politiky, čímž porušilo usnesení plenárního zasedání z roku 1910. Porada odsoudila protistranické jednání byra a navrhla, aby o jeho další existenci rozhodlo příští plenární zasedání.

V listopadu 1911 byl ze zahraničního byra ÚV odvolán zástupce polské a později i lotyšské sociální demokracie. V lednu 1912 se byro rozpustilo. — 251

- ¹¹² *Labouristická strana* (Labour Party) nevznikla jako politická strana v běžném smyslu; byla založena v roce 1900 jako federace odborových svazů (tradeunionů) a socialistických organizací a skupin pod názvem Výbor dělnického zastoupení, jehož cílem bylo dosáhnout zastoupení dělníků v parlamentě. V roce 1906 se Výbor přejmenoval na Labour Party. Členové tradeunionů se automaticky stávají členy strany, pokud platí stranické příspěvky. V čele labouristické strany stojí výkonný výbor, který spolu s generální radou tradeunionů a výkonným výborem Družstevní strany tvoří takzvanou Národní radu práce. K labouristické straně se úzce přimyká Družstevní strana, která je jejím kolektivním členem, a Nezávislá labouristická strana (Independent Labour Party). Labouristická strana je svou ideologií a taktikou organizace oportunistická: už od jejího zrodu sledují její vůdcové politiku třídní spolupráce s buržoazií; za první světové války zaujímalí sociálšovinistické stanovisko.

Labouristé několikrát sestavovali vlády (v letech 1924, 1929, 1945 a 1950), které vždy prováděly politiku britského imperialismu. Nespokojenost britských pracujících s reakční politikou vedení labouristické strany vedla k tomu, že ve straně vzniklo levé křídlo, které vystupuje proti oficiální politice jejího vedení. — 252

- ¹¹³ Viz K. Marx - B. Engels, Spisy 36, Praha 1973, s. 671—674; Spisy 39, Praha 1975, s. 333—337. — 256
- ¹¹⁴ *The Labour Leader* — týdeník Nezávislé labouristické strany. Vychází od roku 1891, od roku 1946 pod názvem Socialist Leader. — 257
- ¹¹⁵ *Sionisté-socialisté* — členové Sionistické socialistické dělnické strany, maloburžoazní židovské nacionalistické organizace, která vznikla v roce 1904. Sionisté-socialisté považovali za hlavní úkol židovského proletariátu boj za získání vlastního území a vytvoření vlastního národního státu. Prosazovali třídní spolupráci s židovskou buržoazií, snažili se izolovat židovské dělníky od revolučního hnutí ruského i mezinárodního proletariátu a pokoušeli se šířit zášť mezi dělníky různých národů a národností. Nacionalistická činnost sionistů-socialistů oslabovala třídní vědomí židovských dělníků a působila dělnickému hnutí velké škody.
- Po únorové buržoazně demokratické revoluci 1917 se Sionistická socialistická dělnická strana sloučila se Socialistickou židovskou dělnickou stranou a vytvořila Jednotnou židovskou socialistickou dělnickou stranu. — 261
- ¹¹⁶ *SERP* neboli *Socialistická židovská dělnická strana* vznikla v roce 1906 jako maloburžoazní nacionalistická organizace; základem jejího programu byl požadavek národní autonomie Židů — vytvoření exteritoriálních židovských parlamentů (sněmů), které by měly právo řešit otázky politické organizace Židů v Rusku. Strana SERP měla blízko k eserům a společně s nimi vystupovala proti SDDSR. — 262
- ¹¹⁷ K. Marx, Kapitál III—2, Praha 1956, s. 313. — 267
- ¹¹⁸ Tento článek napsal Lenin jako odpověď na článek P. Maslova uveřejněný v 7. čísle časopisu polských sociálních demokratů *Przegląd socjaldemokratyczny* v září 1908 pod názvem *K agrárnímu programu (Odpověď Leninovi)*^[402]. Maslov vystoupil proti programu bolševiků, který Lenin vyložil v autoreferátu *Agrární program sociální demokracie v ruské revoluci* (viz tento svazek, s. 167—190), a obhajoval agrární program menševiků. — 275
- ¹¹⁹ Viz K. Marx, *Návrh zákona o zrušení feudálních břemen* (K. Marx - B. Engels, Spisy 5, Praha 1959, s. 306—311) a K. Marx a B. Engels, *Oběžník proti Kriegovi* (K. Marx - B. Engels, Spisy 4, Praha 1958, s. 19—35). — 281

¹²⁰ Viz K. Marx - B. Engels, Spisy 36, Praha 1973, s. 83—86. — 292

¹²¹ V roce 1876 turecký sultán Abdülhamid II. pod tlakem skupiny Mladé Turecko svolal parlament a vyhlásil ústavu. Záhy nato však svolání parlamentu „odročil“ a v roce 1878 jej vůbec rozpustil. V Turecku byla obnovena ústava a svolán parlament teprve po třiceti letech, v roce 1908, když zvítězila buržoazní revoluce. — 293

¹²² *Tartuffe* — hrdina stejnojmenné Molièrovky komedie. Je ztělesněním farizejství a pokrytectví. — 303

¹²³ *Otzovisté* — oportunistická skupina, jež vznikla mezi bolševiky. V jejím čele stál A. A. Bogdanov. Otzovisté (G. A. Alexinskij, M. N. Ljadov, A. V. Sokolov [S. Volskij], A. V. Lunačarskij aj.) požadovali odvolání sociálně demokratických poslanců ze III. státní dumy a přerušování práce v legálních organizacích. Prohlašovali, že v období reakce má strana pracovat pouze ilegálně, a proto zastoupení v dumě, práci v dělnických odborech, v družstevních a jiných masových legálních a pololegálních organizacích odmítali. Odrůdou otzovismu byl ultimatismus, ale rozdíl mezi ultimaty a otzovisty byl pouze formální: ultimátisté navrhovali dát sociálně demokratické frakci v dumě ultimátum, aby se bezpodmínečně podřizovala usnesením ÚV strany; v případě, že by se sociálně demokratické poslanci nepodřídili, měli být z dumy odvoláni. Lenin nazýval ultimátisty „stydlivými otzovisty“.

Otzovisté působili straně obrovskou škodu. Jejich politika směřovala k odtržení strany od mas, k přeměně strany v sektářskou organizaci, jež by nebyla schopna zkoncentrovat síly k novému rozmachu revolučního hnutí. Lenin demaskoval otzovisty jako „likvidátory naruby“ a vyhlásil otzovismu nesmiřitelnou válku. Boj proti otzovistům začal na jaře 1908. Při projednávání výsledků pětiměsíční činnosti sociálně demokratické frakce v III. státní dumě v březnu až dubnu 1908 byly v některých moskevských obvodech přijaty otzovistické rezoluce. Na květnové městské konferenci v Moskvě byla rezoluce otzovistů zamítnuta 18 hlasy proti 14. Materiály z moskevské konference strany zveřejnil 4. (17.) června 1908 v 31. čísle listu *Proletarij*. Tímto číslem byla na Leninův návrh zahájena v listě diskuse o vztahu k dumě a k sociálně demokratické frakci v dumě. Zároveň s diskusí v tisku probíhal boj proti otzovistům i ve stranických organizacích. Na podzim 1908, když se volili delegáti na V. celoruskou konferenci, vypracovali otzovisté a ultimátisté v petrohradské organizaci zvláštní platformu, kterou předložili jako rezoluci rozšířenému zasedání petrohradského výboru. Stranické

organizace však tuto rezoluci výrazně nepodpořily. Na konferenci otzovisté se svou platformou otevřeně nevystoupili, podařilo se jim dát dohromady jen nepatrnou skupinu svých stoupců. (Podrobněji o postoji otzovistů na konferenci viz poznámku 131.)

Po konferenci byla platforma otzovistů na Leninovo naléhání otištěna v listu Proletarij. Lenin ji podrobil obšírné kritice v článku Karikatura bolševismu, otištěném v témž čísle Proletarije; odhalil její nedůslednost a bezzásadovost a ukázal, jak protimarxistické jsou názory otzovistů. Kritice otzovismu jsou rovněž věnovány Leninovy články Ke dvěma dopisům, O článku K aktuálním otázkám, Likvidace likvidátorství, O frakci stoupců otzovismu a bohostrůjcovství aj.

Někteří otzovističtí vůdcové (Bogdanov, Lunačarskij) spolu s menševiky (Valentinov, Juškevič) zaútočili v tisku na teoretické základy marxismu — na dialektický a historický materialismus. Lunačarskij začal hlásat, že je nutné vytvořit novou stranu a spojit socialismus s náboženstvím.

Na jaře 1909 vytvořili otzovisté, ultimativisté a bohostrůjci iniciativní skupinu, která měla zorganizovat protistranickou školu na Capri (Bogdanov, Alexinskij, Lunačarskij aj.); tato škola se fakticky stala centrem protistranické frakce. V červnu 1909 přijala porada rozšířené redakce listu Proletarij usnesení, že „bolševismus jako směr v SDDSR nemá nic společného s otzovismem a ultimativismem“, a vyzvala bolševiky, aby proti těmto úchytkám od revolučního marxismu co nejrozhodněji bojovali. Ideový vůdce otzovistů Bogdanov byl z řad bolševiků vyloučen. — 305

¹²⁴ *Boulangérismus* — pravicové hnutí ve Francii koncem 80. let 19. století, nazvané podle svého vůdce generála Georgese Boulangerera, pozdějšího člena vlády. Podnětem ke vzniku tohoto hnutí byla politická krize vyvolaná zbídačováním maloburžoazie v souvislosti s krizí v průmyslu i zemědělství a rovněž nespokojeností s reakční politikou buržoazních republikánů hájících zájmy finanční a průmyslové velkoburžoazie, neúspěchy v koloniální politice a oživením revanšistických nálad. Boulanger jako stoupenec odvetné války proti Německu („generál revanš“) kolem sebe soustřeďoval různé společenské vrstvy — převážně drobnou a střední buržoazii — a za podpory strany buržoazních radikálů a pomocí tajných styků s monarchisty zahájil kampaň proti parlamentnímu režimu a za revizi ústavy. Usiloval o nastolení vojenské diktatury. Vláda jeho spojení s pravicí odhalila a vydala na něj zatykač pro spiknutí proti republice. Boulanger uprchl v dubnu 1889 do Belgie, rychle ztratil popularitu a hnutí se rozpadlo. — 314

- ¹²⁵ „*Žnalcí*“ — skupina příslušníků inteligence, kteří plnili funkci poradců při sociálně demokratické frakci v III. státní dumě. Většinou to byli likvidátoři a revizionisté (A. N. Potresov, S. N. Prokopovič aj.), kteří využívali toho, že vedoucí pracovníci bolševické strany pracovali v ilegalitě a nemohli se podílet na práci frakce v dumě, a proto se snažili orientovat její činnost proti straně. — 316
- ¹²⁶ *Rossija* — reakční černosotňovský deník; vycházel v Petrohradě v letech 1905—1914. Od roku 1906 byl orgánem ministerstva vnitra. — 318
- ¹²⁷ *Ugrjum-Burčejev* — satirická postava náčelníka města z díla Saltykova-Ščedrina *Dějiny jednoho města*^[276], jejíž jméno se stalo hanlivým označením pro reakcionáře a tupé a omezené hodnostáře. Tato postava patří ke klasickým typům světové literatury jako jedno z nejsilnějších uměleckých zobecnění absolutistické zvlá. — 324
- ¹²⁸ *Rada spojené šlechty* — kontrarevoluční organizace ruských feudálních statkářů. Vznikla v květnu 1906 na prvním sjezdu zmocněnců guberniálních šlechtických společností a existovala do října 1917. Hlavním cílem organizace bylo hájit absolutistické zřízení, velkostatkářské pozemkové vlastnictví a šlechtická privilegia. V čele rady stáli hrabě A. A. Bobrinskij, kníže N. F. Kasatkin-Rostovskij, hrabě D. A. Olsufjev, V. M. Puriškevič aj. Lenin nazval Radu spojené šlechty „radou spojených feudálů“. Byla de facto polovládním orgánem, který diktoval vládě zákonodárná opatření na ochranu zájmů feudálů. Mnoho členů rady bylo členy Státní rady a řídicích center černosotňovských organizací. — 325
- ¹²⁹ Jde o vystoupení G. V. Plechanova na IV. (sjednocovacím) sjezdu SDDSR, kde měl koreferát k revizi agrárního programu. Plechanov, vystupující proti nacionalizaci půdy, prohlásil: „Abychom nenapáchali škody nacionalizací, musíme najít záruku proti restauraci — ovšem taková záruka není a nemůže být. Jen si vzpomeňte na dějiny Francie, na dějiny Anglie: v obou těchto zemích následovala po širokém revolučním vzepětí restaurace. Může k tomu dojít i u nás. A proto musí být náš program takový, aby v případě, že bude uskutečněn, zmenšil škody, které může restaurace napáchat, na minimum“ (Četvrtýj /Objedinitelnyj/ sjezd RSDRP. Protokoly. Moskva 1959, s. 59—60). — 332
- ¹³⁰ Bělousov promluvil v III. dumě k agrární otázce 31. října (13. listopadu) 1908.

Návrh jeho vystoupení napsal Lenin. Statistické srovnání a číselné údaje, které Bělousov uvedl, byly převzaty z tehdy neotištěných Leninových prací *Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907* a *Agrární otázka v Rusku koncem 19. století* (viz *Sebrané spisy* 16, Praha 1984, s. 205—423 a tento svazek, s. 75—156). — 334

¹⁸¹ *V. celoruská konference SDDSR* se konala ve dnech 21.—27. prosince 1908 (3.—9. ledna 1909) v Paříži. Rozsáhlé přípravy ke konferenci byly zahájeny po srpnovém plenárním zasedání ÚV SDDSR v roce 1908, na němž bylo schváleno usnesení neprodleně zahájit práci spojenou se svoláním konference. Na podzim 1908 uveřejnil Lenin v listě *Proletarij*, který byl fakticky ústředním orgánem bolševiků, články *O hodnocení současné situace*, *Ke dvěma dopisům a Rozprava o agrární otázce v III. dumě* (viz tento svazek, s. 287—299, 305—321, 322—336), v nichž hluboce analyzoval otázky, které plenární zasedání ÚV zařadilo do programu nadcházející konference strany.

Konference se zúčastnilo 16 delegátů s rozhodujícím hlasem, z toho 5 bolševiků (2 za centrální průmyslovou oblast, 2 za petrohradskou a 1 za uralskou organizaci), 3 menševici delegovaní kavkazským oblastním výborem, 5 polských sociálních demokratů a 3 bundovci.

Lenin se zúčastnil konference jako zástupce ÚV SDDSR. S poradním hlasem se jejího jednání zúčastnil člen sociálně demokratické frakce ve Státní dumě bolševik N. G. Poletajev. Bolševičtí delegáti, kteří pracovali přímo v Rusku, zastupovali největší stranické organizace SDDSR. Menševická delegace, která získala mandáty díky různým machinacím, se skládala z lidí žijících v zahraničí, a tudíž neznalých problematiky stranické práce v Rusku. Delegace polské sociální demokracie podporovala na konferenci bolševiky, bundovci v mnoha otázkách následovali menševiky-likvidátory.

Konference měla na programu tyto otázky: 1. zprávy o činnosti ÚV SDDSR, ÚV Sociální demokracie Království polského a Litvy, ÚV Bundu, petrohradské a moskevské organizace, organizace centrální průmyslové oblasti, uralské a kavkazské organizace; 2. současná politická situace a úkoly strany; 3. sociálně demokratická frakce v dumě; 4. organizační otázky v souvislosti se změnami politickými podmínkami; 5. sjednocení národních organizací na místní úrovni; 6. zahraniční záležitosti.

Ve všech otázkách vedli bolševici na konferenci nesmiřitelný boj proti menševikům-likvidátorům a jejich stoupcům. V diskusi k prvnímu bodu programu vystoupili menševici-likvidátoři

(P. B. Axelrod, F. I. Dan, N. V. Ramišvili — takzvaná kavkazská delegace) s prohlášením, v němž všemožně hanobili práci ústředního výboru strany a zpochybňovali pravomoc konference. Proti pokusu menševiků zmařit konferenci se postavili bolševici — delegáti stranických organizací centrální průmyslové oblasti, Petrohradu a Uralu (N. N. Baturin /Konstantin/, A. M. Bujko /Šestakov/, M. N. Ljadov aj.), kteří učinili kolektivní prohlášení a demaskovali pomlouvačné výmysly menševiků. Konference v rezoluci Ke zprávám ostře odsoudila likvidátorství jako oportunistický směr a vyzvala k rozhodnému ideovému a organizačnímu boji proti pokusům likvidovat stranu.

Hlavním bodem jednání konference byl Leninův referát O současné situaci a úkolech strany a rezoluce k němu. Bolševici přikládali této otázce velký význam, neboť konference měla stanovit taktickou linii, která by odpovídala nesnadným podmínkám práce strany v letech reakce. Menševici se pokusili vyškrtnout tuto otázku z programu konference, ale neuspěli. Při diskusi k Leninově rezoluci menševici doporučovali, aby v ní bylo poukázáno na to, že samoděržaví není buržoazní, nýbrž plutokratickou monarchií. (Kritiku tohoto pozměňovacího návrhu viz v Leninově článku „Levicové sklony“ buržoazie a úkoly proletariátu, tento svazek, s. 418—424.) Pozměňovací návrh menševiků byl drtivou většinou hlasů zamítnut. Při hlasování o rezoluci předložili otzovisté prohlášení, v němž psali, že jako představitelé takzvaného otzovistického směru sice nesouhlasí s 5. bodem rezoluce o využívání dumy a její tribuny k revoluční sociálně demokratické propagandě a agitaci, ale protože souhlasí s ostatními body, hlasují pro ni en bloc. Konference tuto rezoluci (s. 339—342) schválila s nepatrnými změnami.

Při projednávání 3. bodu programu se diskuse zaměřila hlavně na dvě otázky: na chyby, jichž se dopustila frakce v dumě, a na právo ÚV strany vetovat usnesení frakce. V bolševické rezoluci byla činnost frakce podrobena kritice a zároveň navržena konkrétní opatření, jak napravit práci frakce. Menševici měli námítky proti tomu, aby se v usneseních konference upozorňovalo na chyby frakce v dumě, a stavěli se proti právu veta ÚV strany vůči frakci: dovolávali se zkušeností západoevropských socialistických stran, které do usnesení sjezdů a konferencí nezahrnovaly kritiku chyb, jichž se dopustily jejich parlamentní frakce. Taktika menševiků, pokud jde o parlamentní činnost sociální demokracie, se plně shodovala s postojem oportunistických vůdců II. internacionály, kteří považovali stranu za přívěsek parlamentní frakce.

Proti Leninovu stanovisku k práci frakce v dumě se stavěli i otzovisté. S. Volskij (A. V. Sokolov, Valerian) prohlásil, že v Rusku

nejdou podmínky pro práci sociálně demokratické frakce v dumě, a vznesl námitky i proti tomu, aby se v rezoluci poukazovalo na její chyby, které prý byly vyvolány „objektivními okolnostmi“.

Lenin ve svém rozhořčeném vystoupení označil oizovisty jako „likvidátory naruby“ a ukázal, že při veškeré rozdílnosti mají závěry likvidátorů i oportunistů o práci frakce v dumě společný, oportunistický základ. Konference schválila bolševickou rezoluci; do jejího textu byla zčásti zahrnuta Leninova druhá varianta Praktických pokynů k hlasování sociálně demokratické frakce v dumě o rozpočtu a do usnesení byl úplně pojat Leninův Dodatek k rezoluci O sociálně demokratické frakci v dumě (viz tento svazek, s. 346—347 a 348).

Při projednávání organizační otázky byly předloženy tři návrhy rezolucí: bolševický, menševický a bundovský. Bolševici ve svém návrhu upozorňovali, že strana musí věnovat mimořádnou pozornost vytvoření a posílení ilegálních stranických organizací a zároveň využít pro práci v masách široké sítě různých legálních spolků. Menševici se fakticky dožadovali likvidace ilegální strany a zastavení veškeré revoluční práce.

Ve vystoupení k organizační otázce Lenin ostře kritizoval rezoluci menševiků-likvidátorů i jejich pokusy všemožně ospravedlnit jednání osob, které v letech reakce dezertovaly ze strany. Po Leninově vystoupení bundovci stáhli svůj návrh rezoluce a hlasovali společně s bolševiky. Menševická rezoluce byla 12 hlasy proti 3 zamítnuta.

Konference schválila Leninem navržené Směrnice pro organizační komisi (viz tento svazek, s. 343) a ustavila komisi pro vypracování rezoluce. Komise a poté i konference schválily bolševický návrh rezoluce.

V rezoluci o sjednocení národních organizací na místní úrovni, kterou konference schválila, byla rozhodně odmítnuta zásada federalismu, kterou hájili bundovci, prosazující rozdělení dělníků ve straně podle národní příslušnosti. V diskusi o práci ústředního výboru menševici navrhovali, aby bylo jeho sídlo přeneseno do Ruska a zrušeno zahraniční byro ÚV. Likvidátorské návrhy rezoluce však byly zamítnuty. Konference schválila rezoluci o činnosti ÚV, v níž se považovalo za „užitečné a nutné, aby v zahraničí existoval celostranický zastupitelský orgán ve formě zahraničního byra ústředního výboru“ (viz KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I, Praha 1954, s. 174). Rovněž byla schválena bolševická rezoluce o ústředním orgánu. Návrh menševiků přenést jeho vydávání do Ruska byl zamítnut.

Bolševici dosáhli na konferenci výrazného vítězství v boji proti

menševikům-likvidátorům. Usnesení konference O současné situaci a úkolech strany, O sociálně demokratické frakci v dumě a o dalších otázkách zasadila úder i oțzovistům. Přijatá usnesení se stala vodítkem pro činnost strany v letech reakce. — 337

¹³² S touto připomínkou vystoupil Lenin na konferenci 24. prosince 1908 (8. ledna 1909) po pomlouvačném diskusním příspěvku člena kavkazské delegace, menševika N. Ramišviliho (Petra). Na plenárním zasedání ÚV v srpnu 1908 vyšlo najevo, že menševici-likvidátoři usilovali už před svoláním zasedání o likvidaci ÚV jakožto řídícího orgánu strany a o omezení jeho činnosti pouze na informativní funkce. Plán likvidace ÚV vyložili člen ÚV B. Gorev a člen redakce listu Golos social-demokrata A. Martynov v dopise Ko vsem meňševistskim organizacijam [Všem menševickým organizacím] z června 1908. Dopis byl tak otevřeně protistranický, že jej nepodpořila ani petrohradská menševická konference. S navrhovaným plánem nesouhlasili ani bundovci, kteří byli v organizačních otázkách s menševiky často solidární, a otevřeně jej tehdy nepodpořil ani člen ÚV menševik N. Ramišvili. Přímou na plenárním zasedání se pak menševici všemožně snažili svůj záměr zlikvidovat ÚV zamaskovat (srov. tento svazek, s. 217–218 a poznámku 99). Bolševici však prohlédli dezorganizačtorské, protistranické akce likvidátorů a plenární zasedání ÚV schválilo bolševické návrhy rezolucí ke všem hlavním bodům pořadu jednání. Členové redakce Golosu social-demokrata Dan a Axelrod i člen ÚV N. Ramišvili, kteří se V. celoruské konference zúčastnili jako delegáti kavkazské organizace, zaujímali shodné, ultralikvidačtorské stanovisko. — 344

¹³³ S touto faktickou připomínkou vystoupil Lenin na posledním, 9. zasedání konference 26. prosince 1908 (8. ledna 1909). Jak vyplývá z protokolárního záznamu, pokračovalo se na tomto zasedání v projednávání rezoluce o sociálně demokratické frakci v dumě. Když se jednalo o hlasování o rozpočtu, navrhl Lenin vlastní formulaci této části rezoluce (viz tento svazek, s. 346–347). V protokolu je zachycen pozměňovací návrh M. N. Ljadova, aby závěr rezoluce „a odborových organizací“ byl rozšířen v tomto smyslu: „po poradě se zástupci odborových organizací“. Ljadov zdůvodňoval svůj pozměňovací návrh tím, že projednáváný návrh rezoluce omezuje práva ústředního výboru. Lenin Ljadovovi oponoval a vysvětlil, že ÚV má právo veta vůči sociálně demokratické frakci v dumě. Při hlasování byl Ljadovův pozměňovací návrh zamítnut. Usnesení k bodu o právu veta ÚV vůči frakci v dumě bylo schváleno na témž zasedání. Uvádělo se v něm, že ÚV odpou-

vřídá za práci frakce a vzhledem k tomu musí bez váhání vetovat usnesení frakce „ve všech případech, kdy by tato usnesení mohla stranu poškodit“. — 351

¹⁸⁴ *Prohlášení k návrhu menševiků na likvidaci ÚV* učinil Lenin na zasedání konference 26. prosince 1908 (8. ledna 1909), když se projednávala rezoluce o činnosti ÚV. Menševici-likvidátoři se už před srpnovým zasedáním ÚV v roce 1908 pokoušeli zlikvidovat ústřední výbor jako řídicí orgán strany. V souvislosti s tím učinil Lenin na plenárním zasedání 12. (25.) srpna 1908 Prohlášení ke svolání plenárního zasedání ÚV (viz tento svazek, s. 217). Příštího dne bylo schváleno Leninem navržené usnesení o incidentu v souvislosti se svoláním plenárního zasedání ÚV (s. 218; viz též poznámku 99). — 352

¹⁸⁵ *První celostranická konference socialistů-revolucionářů* se konala v Londýně ve dnech 4.—15. (17.—28.) srpna 1908. Hned po konferenci se konalo 4. zasedání rady strany, které schválilo rezoluce konference. Většina těchto rezolucí byla uveřejněna v brožuře vydané pod názvem Zpráva ústředního výboru strany socialistů-revolucionářů. O sjezdu rady strany a celostranické konferenci[*9]. Lenin ve svém článku tuto zprávu rozebírá a cituje. — 353

¹⁸⁶ Viz K. Marx, *Kapitál III—2*, Praha 1956, s. 330—361. — 357

¹⁸⁷ *Erfurtský program Sociálně demokratické strany Německa* byl schválen v říjnu 1891 na sjezdu v Erfurtu. Ve srovnání s gothajským programem z roku 1875 znamenal krok vpřed; vycházel z marxistického učení o nevyhnutelném zániku kapitalistického výrobního způsobu a o jeho nahrazení socialistickým výrobním způsobem. V programu se zdůrazňovalo, že dělnická třída nutně musí vést politický boj, že strana je vedoucí silou tohoto boje apod. Avšak i erfurtský program obsahoval závažné ústupky oportunistu. Engels podrobil návrh erfurtského programu zevrubné kritice (Ke kritice návrhu sociálně demokratického programu z roku 1891 — viz K. Marx - B. Engels, *Spisy 22*, Praha 1967, s. 267—282); byla to v podstatě kritika oportunismu celé II. internacionály, pro jejíž strany byl erfurtský program jakýmsi vzorem. Vedení německé sociální demokracie však Engelsovu kritiku stranickým masám zatajilo, takže k jeho nejzávažnějším připomínkám nebylo při vypracování definitivního znění programu přihlédnuto. Erfurtský program mlčky přešel otázku diktatury proletariátu, což Lenin považoval za jeho hlavní nedostatek, za zbabělý ústupek oportunistu. (O erfurtském programu viz Leninovu práci *Stát a revoluce*, *Spisy 25*, Praha 1956, s. 391—506.) — 357

- ¹³⁸ Článek, jehož se Lenin dovolává, byl otištěn (bez podpisu) 29. října (11. listopadu) 1907 v 18. čísle listu *Proletarij*. — 358
- ¹³⁹ Lenin má na mysli Lassallovu brožuru o Podstatě ústavy, obsahující texty dvou přednášek proslavených autorem v roce 1862 v Berlínském občanském obvodním spolku. První přednáška byla vydána v roce 1862 pod názvem *O podstatě ústavy*^[386] a druhá v roce 1863 pod názvem *Co teď?*^[387] Jejich úplný ruský překlad vyšel poprvé roku 1905. Základní myšlenkou Lassallovu „abecedy“ je, že „skutečnou ústavou země není nikdy ústava psaná, nýbrž ta, která je dána reálnými ‚mocenskými poměry‘ atd.“. — 359
- ¹⁴⁰ *Jde o rezoluci V. (londýnského) sjezdu SDDSR O vztahu k neproletářským stranám*^[260] (srov. KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I, Praha 1954, s. 136–137). — 363
- ¹⁴¹ *Jde o nepodepsaný článek Znovu o současné situaci a taktice strany*^[41], uveřejněný ve 13. čísle listu *Znamja truda* v listopadu 1908, a o článek A. Volina *Otázky revoluce*^[19], uveřejněný v 1. čísle listu *Revoljucionnaja mysl* v dubnu 1908. — 366
- ¹⁴² Leninův článek byl uveřejněn 12. (25.) února 1909 ve 42. čísle listu *Proletarij* jako redakční poznámka k článku *K aktuálním otázkám*^[61], přetištěnému ze 7. čísla listu *Rabočeje znamja*. Dopis dělníka otzovisty z 5. čísla tohoto listu podrobil Lenin kritice v článku *Ke dvěma dopisům* (viz tento svazek, s. 305–321). — 379
- ¹⁴³ *Jde o Plechanovovo prohlášení, že vystupuje z redakce likvidátorského listu Golos social-demokrata, které bylo otištěno v jeho připravovaném dvojčísle 10/11. Po dodatečném jednání s Plechanovem však bylo toto prohlášení při lámání sazby vypuštěno a zmínka o něm v záhlaví vybělena. Konflikt tím ovšem nebyl definitivně zlikvidován: v květnu 1909 uveřejnilo 14. číslo listu Golos social-demokrata dopis, v němž Plechanov čtenářům oficiálně oznámil, že vystupuje z redakce.* — 381
- ¹⁴⁴ *Vperjod* — ilegální bolševický týdeník; vycházel v Ženevě od 22. prosince 1904 (4. ledna 1905) do 5. (18.) května 1905. Vyšlo 18 čísel v nákladu 7000–10 000 výtisků. Jeho organizátorem, ideologem a de facto šéfredaktorem byl Lenin. Členy redakce byli A. V. Lunačarskij, M. S. Olminskij a V. V. Vorovskij. Veškerou korespondenci listu s místními výbory v Rusku a s dopisovateli vy-

řizovala N. K. Krupská. Lenin o obsahu tohoto listu napsal: „Linie listu Vperjod je *linií staré Jiskry*. Ve jménu staré Jiskry Vperjod energicky bojuje proti nové Jiskře“ (Sebrané spisy 9, Praha 1982, s. 234). Lenin nepsal pro Vperjod jen zásadní články, ale také mnoho různých noticetek a upravoval příspěvky dopisovatelů. Některé články napsal ve spolupráci s dalšími členy redakce (Vorovským, Olminským aj.). Četl rovněž korektury každého čísla. Snad jedině 18. číslo neprošlo Leninovou redakcí, neboť v té době přesídlil z Londýna do Ženevy. V listu Vperjod vyšlo přes 60 jeho článků a noticetek. Některá čísla, například 4 a 5, věnovaná událostem z 9. ledna 1905 a začátku revoluce v Rusku, připravil Lenin téměř úplně sám.

Vperjod si velmi brzy získal sympatie místních stranických výborů, které jej uznaly za svůj orgán. Sjednocoval místní stranické výbory na základě leninských zásad a sehrál tak významnou úlohu v přípravě III. sjezdu strany, jehož usnesení vycházela z koncepcí, které Lenin zformuloval a zdůvodnil v tomto listu. Jeho taktická linie se stala taktickou linií III. sjezdu. Vperjod udržoval neustálé spojení se stranickými organizacemi v Rusku. Místní orgány bolševického tisku často přetiskovaly Leninovy články z listu Vperjod a vydávaly je jako letáky nebo brožury. III. sjezd strany ocenil v samostatné rezoluci významnou úlohu tohoto listu v boji proti menševismu, za obnovení pevně organizované strany, při koncipování a objasňování otázek taktiky revolučního hnutí, v úsilí o svolání sjezdu a vyslovil redakci listu Vperjod poděkování. III. sjezd rozhodl, aby místo listu Vperjod začal vycházet jako ústřední orgán strany list Proletarij. — 383

¹⁴⁵ Viz KPSS v rezolucijach i řešeních sjezdov, konferencij i plenu-mov CK, č. I, Moskva 1954, s. 106. — 385

¹⁴⁶ *Partijnnyje izvěstija* — ilegální orgán sjednoceného ÚV SDDSR. Byl založen po sloučení bolševického ÚV a menševické organizační komise, k němuž došlo na základě usnesení I. konference SDDSR v Tammerforsu [Tampere] z prosince 1905. Vycházel v Petrohradě před IV. (sjednocovacím) sjezdem, ale vyšla pouze dvě čísla — 7. (20.) února a 20. března (2. dubna) 1906. Redakce listu byla složena ze stejného počtu redaktorů bolševického orgánu Proletarij a menševické nové Jiskry. Za bolševiky byli v redakci V. A. Bazarov, A. V. Lunačarskij a V. V. Vorovskij. V 1. čísle listu vyšel s podpisem Bolševik Leninův článek Současná situace v Rusku a taktika dělnické strany a ve 2. čísle článek Ruská revoluce a úkoly proletariátu (viz Sebrané spisy 12, Praha 1983, s. 190—197

- a 224—234). Po IV. sjezdu SDDSR přestaly Partijnyje izvěštija vycházet. — 386
- ¹⁴⁷ *Narodnaja дума* — menševický deník; vycházel v březnu—dubnu 1907 v Petrohradě místo zakázaného listu Russkaja žižň. Celkem vyšlo 21 čísel. — 389
- ¹⁴⁸ Jde o dodatek ke 4. bodu rezoluce O vztahu k buržoazním stranám, který navrhl na 29. zasedání V. (londýnského) sjezdu SDDSR člen polské delegace Muchin (Budowniczy) (viz Protokoly Pjatogo sjezda RSDRP, Moskva 1935, s. 513). — 390
- ¹⁴⁹ Je míněna rezoluce O politické situaci v zemi a úkolech strany, kterou schválil VI. sjezd Sociální demokracie Království polského a Litvy konaný v prosinci 1908 v Praze; sjezd odmítl likvidátorské tendence a konstatoval, že hlavním úkolem sociální demokracie je boj proletariátu za dobytí politické moci, a to s pomocí revolučního rolnictva. — 391
- ¹⁵⁰ *Rolnický svaz* (oficiální název Celoruský rolnický svaz) vznikl v roce 1905 jako revolučně demokratická organizace z podnětu rolníků Moskevské gubernie. Jeho ustavující sjezd se konal ve dnech 31. července—1. srpna (13.—14. srpna) 1905 v Moskvě, další sjezd se konal ve dnech 6.—10. (19.—23.) listopadu 1905. Byl na nich vypracován program a taktika svazu. Rolnický svaz žádal politickou svobodu a okamžité svolání ústavodárného shromáždění; řídil se taktikou bojkotu I. státní dumy. Agrární program svazu obsahoval požadavek zrušení soukromého vlastnictví půdy a předání klášterní, církevní, údělné, carské a státní půdy rolníkům bez výkupu. Rolnický svaz byl pod vlivem eserů a liberálů a projevoval maloburžoazní polovičatost, kolísavost a nerozhodnost. Požadoval sice odstranění statkářského vlastnictví půdy, avšak souhlasil s částečným odškodněním statkářů. Podle Leninových slov to byla „organizace, která přirozeně přejímala i mnoho rolnických předsudků, podléhala maloburžoazním iluzím rolníků (jako jim podléhají i naši socialisté-revolucionáři), ale byla to nesporně ‚s půdou srostlá‘, reálná organizace mas. ve svém základu jednoznačně revoluční, schopná používat skutečně revoluční metody boje“ (Sebrané spisy 12, Praha 1983, s. 349). Od samého počátku své činnosti byl svaz vystaven policejním represálím. Zanikl počátkem roku 1907. — 394
- ¹⁵¹ *Celoruský svaz železničářů* byl ustaven na I. celoruském sjezdu železničářů v Moskvě ve dnech 20.—21. dubna (3.—4. května) 1905.

Sjezd vznesl řadu politických a hospodářských požadavků: zajištění politických svobod, svolání ústavodárného shromáždění, zlepšení pracovních podmínek na železnicích atd. S rozvojem revolučního hnutí v letech 1905—1907 sílil ve svazu železničářů vliv bolševiků. II. celoruský sjezd železničářů ve dnech 22.—24. července (4.—6. srpna) 1905 v Moskvě se usnesl neprodleně zahájit agitaci za vyhlášení celoruské politické stávký železničářů. Celoruský sjezd železničářů (takzvaný delegátský), který se konal na přelomu září a října 1905 v Petrohradě, pod tlakem revolučních mas vypracoval a předložil vládě řadu požadavků: zavedení osmihodinové pracovní doby, volitelnost železniční správy shora dolů, okamžité propuštění železničářů zatčených při stávkách, zrušení výjimečného stavu a zesílené ochrany, poskytnutí politických svobod, vyhlášení amnestie, sebeurčení národů a okamžité svolání ústavodárného shromáždění, které by bylo zvoleno na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva s tajným hlasováním. Lenin vyzdvihl vedoucí úlohu železničních dělníků a svazu železničářů v říjnové všeobecné politické stávce.

Celoruská konference zástupců 29 drah podpořila usnesení moskevské městské konference bolševiků o vyhlášení všeobecné politické stávký a 6. (19.) prosince 1905 schválila usnesení, že se železničáři připojí ke stávce a okamžitě zahájí celoruskou stávkou železničářů. Po porážce prosincového ozbrojeného povstání 1905 svaz železničářů přešel de facto do ilegality. Na konferenci železničářů v srpnu 1906 byla v souvislosti s rozpuštěním I. státní dумы vnesena otázka všeobecné stávký a přípravy povstání. Koncem roku 1906 se svaz železničářů octl ve vleku eserů a ztratil svůj revoluční význam. V únoru 1907 svolal ÚV SDDSR konferenci nejvýznamnějších sociálně demokratických organizací železničářů, na níž byli všichni revoluční sociální demokraté vyzváni, aby ze svazu vystoupili. — 395

¹⁵³ Jde o *Celoruský svaz učitelů a výchovných pracovníků*, který vznikl na jaře 1905. Rozhodující vliv v něm měli představitelé eserské strany, jejichž maloburžoazní omezenost a sklon k revolučnímu frazérství se obrážely v celém programu svazu. Zřetelně se tu projevovala tendence omezit činnost svazu jen na zájmy odborového boje. Přesto se ani tato organizace nemohla vyhnout obecně politickým otázkám a pod vlivem revolučních událostí se připojila k heslům revoluční demokracie. Členové svazu prohlašovali, že jsou odhodláni zúčastnit se boje lidu za půdu, svobodu a moc, a vyzývali učitele, aby „prohlubovali uvědomělost lidu a pomáhali organizovat boj ve jménu velkých ideálů pracujícího lidu“ (Protokoly III delegat-

ksogo sjezda Vserossijskogo sojuza učitel'ej i dějatel'ej po narodnomu obrazovaniju, 7—10 ijuňa 1906, s. 135). Svaz podporoval požadavek svolání ústavodárného shromáždění „na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva s tajným hlasováním, bez rozdílu pohlaví, národní příslušnosti a náboženského vyznání“ (tamtéž). Za jeden ze svých hlavních úkolů považoval boj za zásadní reorganizaci školství v Rusku: za zavedení všeobecné bezplatné a povinné docházky do základní školy a bezplatného středošolského a vysokoškolského vzdělání, vyučování v rodném jazyce a koordinování všech typů škol tak, aby všeobecně vzdělávací škola vyššího typu bezprostředně navazovala na nižší školu aj. Za nejvhodnější prostředek k dosažení těchto cílů doporučoval svaz otevřenou kritiku dosavadního školského systému, organizování kolektivních protestů učitelstva i žactva proti zvláště nadřazených školských orgánů, všestranné propagování idejí svazu mezi obyvatelstvem aj.

Dne 6. (19.) června 1906 přednesl Lenin pod krycím jménem Karpov skupině delegátů celoruského sjezdu učitelů referát o agrární otázce. Toto Leninovo vystoupení reprodukoval eserský list Golos (č. 15 z 8. /21./ června 1906). — 395

¹⁶³ *Bund* (Všeobecný židovský dělnický svaz v Litvě, Polsku a Rusku) byl založen roku 1897 na ustavujícím sjezdu židovských sociálně demokratických skupin ve Vilně [Vilnius]. Sdružoval převážně poloproletářské židovské řemeslníky ze západoruských oblastí. Na I. sjezdu SDDSR (1898) vstoupil Bund do SDDSR „jako autonomní organizace, samostatná jen v otázkách týkajících se výlučně židovského proletariátu“ (KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I, Praha 1954, s. 11).

Bund byl nositelem nacionalismu a separatismu v dělnickém hnutí Ruska. V dubnu 1901 se IV. sjezd Bundu usnesl zrušit organizační vztahy k SDDSR schválené na I. sjezdu SDDSR. Sjezd ve své rezoluci prohlásil, že považuje SDDSR za federativní svazek národních organizací a že Bund může být pouze její federativní součástí.

Na II. sjezdu SDDSR vystoupil Bund ze strany, protože sjezd odmítl uznat jej za jediného představitele židovského proletariátu. V roce 1906 byl Bund na základě usnesení IV. (sjednocovacího) sjezdu znovu přijat do SDDSR.

V SDDSR bundovci neustále podporovali oportunistické křídlo strany (ekonomisty, menševiky, likvidátory) a bojovali proti bolševismu a bolševikům. Proti bolševickému programovému požadavku práva národů na sebeurčení stavěl Bund požadavek kulturně

národnostní autonomie. Za stolypinské reakce zaujímal Bund likvidátorské stanovisko a aktivně se podílel na vytvoření protistranického srpnového bloku. Za první světové války stáli bundovci na sociálšovinistických pozicích. V roce 1917 podporoval Bund prozatímní vládu a bojoval na straně nepřátel Říjnové revoluce. V letech cizí vojenské intervence a občanské války se vedení Bundu spojilo s kontrarevolučními silami. Někteří řadoví členové však začali spolupracovat se sovětskou mocí. V březnu 1921 se Bund rozpadl; část jeho členů byla přijata do KSR(b). — 395

- ¹⁶⁴ *Social-demokrat* — list, ilegální orgán ÚV SDDSR. Vycházel v Petrohradě od 17. (30.) září do 18. listopadu (1. prosince) 1906; celkem vyšlo 7 čísel. Redakce listu zvolená na IV. (sjednocovacím) sjezdu SDDSR se skládala pouze z menševiků (F. I. Dan, L. Martov, A. S. Martynov, P. P. Maslov, A. N. Potresov). List byl de facto frakčním orgánem menševiků. — 395

- ¹⁶⁵ *Neue Rheinische Zeitung* — deník, který vycházel za Marxovy redakce v Kolíně nad Rýnem od 1. června 1848 do 19. května 1849. Členy redakce byli B. Engels, W. Wolff, G. Weerth, F. Wolf, E. Dronke, F. Freiligrath a H. Bürgers.

Tento bojový orgán proletářského křídla demokracie vychovával lidové masy a vyzýval je k boji proti kontrarevoluci. Úvodníky, v nichž zaujímal list stanovisko k nejdůležitějším otázkám evropské revoluce, psali zpravidla Marx a Engels.

Rozhodný a nesmiřitelný postoj listu *Neue Rheinische Zeitung*, jeho bojový internacionalismus, politická odhalení, která se v něm objevovala a byla namířena proti pruské vládě a místním kolínským úřadům, měly už od prvních měsíců jeho existence za následek nejen štvání ze strany feudálně monarchistického a liberálně buržoazního tisku, ale i pronásledování ze strany vlády, zejména po kontrarevolučním převratu v Prusku.

Přes všechno pronásledování a policejní represálie list *Neue Rheinische Zeitung* statečně hájil zájmy revoluční demokracie, zájmy proletariátu. V květnu 1849, kdy kontrarevoluce zahájila generální ofenzívu, využila pruská vláda toho, že Marxovi nebyla udělena pruská státní příslušnost, a vypověděla ho z pruského území. Marxovo vypovězení a represálie proti jiným redaktorům listu *Neue Rheinische Zeitung* vedly k tomu, že přestal vycházet. Poslední, 301. číslo, které bylo vytištěno červeně, vyšlo 19. května 1849. V svolání na rozloučenou redaktoři listu prohlásili, že „jejich posledním slovem vždy a všude bude osvobození dělnické třídy“.

Níže Lenin cituje Engelsův (nikoli Marxův) článek Berlínské debaty o revoluci (z 13. června 1848) a Marxův článek (z 29. července 1848) Návrh zákona o zrušení feudálních břemen (viz K. Marx - B. Engels, Spisy 5, Praha 1959, s. 83 a 310–311). — 400

- ¹⁵⁶ Viz K. Marx - B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 346. — 401
- ¹⁵⁷ *Vozrožděnie* — časopis menševiků-likvidátorů; vycházel v Moskvě od prosince 1908 do července 1910. S časopisem spolupracovali F. Dan, L. Martov, A. Martynov aj. — 419
- ¹⁵⁸ O těchto příčinách napsal ve skutečnosti B. Engels v Berlínských debatách o revoluci (srov. K. Marx - B. Engels, Spisy 5, Praha 1959, s. 83). — 420
- ¹⁵⁹ Lenin cituje z Engelsovy Předmluvy k prvnímu německému vydání Marxovy práce Bída filozofie (viz K. Marx - B. Engels, Spisy 21, Praha 1967, s. 209). — 424
- ¹⁶⁰ Jde o projev sociálně demokratického poslance III. státní dumy P. I. Surkova při projednávání rozpočtu synodu na zasedání dumy dne 14. (27.) dubna 1909 (viz Stenografický záznam jednání III. státní dumy, II. zasedání, část III, s. 2074^[308]). Informace o projednávání Surkovova projevu v sociálně demokratické frakci dumy jsou uvedeny v článku Diskuse v sociálně demokratické frakci dumy o vztahu sociální demokracie k náboženství^[231], otištěném 13. (26.) května 1909 ve 45. čísle listu Proletarij v rubrice Ze života strany. — 425
- ¹⁶¹ Viz Marxův Úvod ke kritice Hegelovy filozofie práva^[134] (K. Marx - B. Engels, Spisy 1, Praha 1956, s. 402). — 425
- ¹⁶² Viz B. Engels, Emigrantská literatura. II. Program blanquistických emigrantů Komuny (K. Marx - B. Engels, Spisy 18, Praha 1966, s. 548–554). — 426
- ¹⁶³ Viz B. Engels, Anti-Dühring (K. Marx - B. Engels, Spisy 20, Praha 1966, s. 310–311). — 427
- ¹⁶⁴ Je míněn Engelsův Úvod k Marxově práci Občanská válka ve Francii (viz K. Marx - B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 231). — 427
- ¹⁶⁵ *Věchi* (v českém překladu *Na rozcestí* nebo také *Mezntky* či *Milnky*)

— sborník konstitučně demokratické strany, vyšel na jaře 1909 v Moskvě a obsahoval články N. A. Berďajeva, S. N. Bulgakova, S. L. Franka, M. O. Geršenzona, A. S. Izgojeva, B. A. Kist'akovského a P. B. Struveho, představitelů kontrarevoluční liberální buržoazie. Ve svých člancích o ruské inteligenci se věchovci pokoušeli zdiskreditovat revolučně demokratické tradice nejlepších představitelů ruského lidu, mezi jinými i V. G. Bělinského, N. G. Černyševského, N. A. Dobroljubova a D. I. Pisareva. Hanobili revoluční hnutí z roku 1905 a děkovali carské vládě za to, že „svými bodáky a žaláři“ zachránila buržoazii před „rozlíceností“ lidu. Lenin tento sborník podrobil kritice a politicky jej zhodnotil v článku O sborníku Věchi (viz Spisy 16, Praha 1958, s. 124—132). — 434

- ¹⁶⁶ Chyba poslance Bělousova spočívala v tom, že při jednání o rozpočtu synodu na zasedání III. státní dumy 22. března (4. dubna) 1908 v jím navržené formulaci, aby se přešlo k dalšímu jednání, se uznávalo náboženství za „soukromou věc každého jednotlivce“. Chybnost Bělousovy formulace konstatoval úvodník^[270] 28. čísla listu Proletarij z 2. (15.) dubna 1908. — 436
- ¹⁶⁷ *Golos Moskvy* — deník, orgán okťabristické strany. Vycházel v letech 1905—1915. — 443
- ¹⁶⁸ Pozměňovací návrhy k návrhu rezoluce o svolání celoruské konference vepsal Lenin do textu, který napsal I. F. Dubrovinskij. Návrh rezoluce s Leninovými změnami předložil jménem bolševiků I. F. Dubrovinskij a plénum jej schválilo. Rezoluce menševiků, jejímž smyslem bylo odložit svolání konference na neurčito, byla 7 hlasy proti 5 zamítnuta. — 451
- ¹⁶⁹ Z dochovaného stručného protokolárního záznamu Leninova projevu o organizační otázce z 24. prosince 1908 (6. ledna 1909) se nedá zjistit, nakolik se v tomto projevu odrazily všechny otázky uvedené v publikovaném konspektu. Podle okruhu témat uvedených v konspektu se však dá předpokládat, že mohl být napsán během diskuse o organizační otázce. — 452
- ¹⁷⁰ Je míněno složení dvanáctičlenného ústředního výboru strany zvoleného na V. (londýnském) sjezdu SDDSR. Pětkou se rozumí užší ÚV o pěti lidech, který pracoval v Rusku. Leninova ironická poznámka o pěti „ve funkci andělů“ se pravděpodobně týká návrhu rezoluce menševiků-likvidátorů, aby bylo zrušeno zahraniční byro ÚV a veškeré řízení stranické práce soustředěno v rukou ruské pětiice. — 452

- ¹⁷¹ *Osnova přednášek o marxismu* byla napsána v roce 1908 nebo 1909. Přesné údaje o těchto Leninových přednáškách nemá Institut marxismu-leninismu k dispozici. Pouze ze vzpomínek je známo, že počátkem roku 1909 přednášel Lenin v kroužku bolševiků v Paříži o filozofii. Zmínka o průmyslu z roku 1907 v rukopise nasvědčuje tomu, že osnova byla napsána až po roce 1907, neboť statistické údaje o rozvoji průmyslu za rok 1907 mohly být známy teprve počátkem příštího roku.

V části pojmenované Filozofický materialismus je v bodě 6 napsáno: „dnešní oportunisté (Bogdanov)“. Z toho se dá předpokládat, že osnova byla napsána nejdříve v druhé polovině března 1908. Tehdy Lenin dokončil a odeslal do vydavatelství Kedrovových (nejpozději 3. /16./ dubna) stať *Marxismus a revizionismus*, v níž poprvé v tisku kritizoval Bogdanovovy oportunistické, revizionistické názory ve filozofii. Téměř všechny body části Filozofický materialismus jsou obsaženy v knize *Materialismus a empiriokriticismus*; některé body z části *Agrární otázka* objasnil Lenin v pracích o agrární otázce, jež napsal v roce 1908. — 453

- ¹⁷² Osnova této přednášky byla otištěna v textu pozvánky, kterou vydala 2. pařížská skupina pro spolupráci s SDDSR. Oznamovalo se v ní:

„Ve středu 10. února 1909

ve 20.30 hod.

přednáší

v salle des Sociétés savantes

8, rue Danton, 8

N. Lenin

na téma

Současná situace v Rusku.”

Jednotlivé body osnovy se odrážejí v řadě Leninových prací z roku 1909, zvláště pak v jeho článku *Na cestu* (viz tento svazek, s. 368—378).

Text pozvánky byl v roce 1955 přetištěn ve 2. čísle časopisu *Istoričeskij archiv*. — 455

SEZNAM LITERATURY,
KTEROU V. I. LENIN CITUJE
NEBO O NÍŽ SE ZMIŇUJE*

[1] *Аграрная программа, [принятая на IV (Объединительном) съезде РСДРП].* — В листовке: Постановления и резолюции Объединительн. съезда Российской социал-демократической рабочей партии. [Спб.], тип. Центрального Комитета, [1906], стр. 1. (РСДРП). — 49, 171, 173, 175, 184, 187, 201, 290, 334, 336

[2] *Аграрный вопрос.* Т. II. Сборник статей Брейера, Бруна, Воробьева, Герценштейна, Дена, Кауфмана, Кутлера, Левитского, Мануилова, Петрункевича, Хауке, Чупрова, Якушкина. М., «Беседа», 1907. XIII, 648 стр. (Изд. Долгорукова и Петрункевича). — 32, 93—96, 97—99, 125, 145, 169, 327

Аграрный проект кадетов в I Государственной думе — см. Проект основных положений по аграрному вопросу, внесенный 42 членами I Государственной думы.

Аграрный проект кадетов во II Государственной думе — см. Проект главных оснований закона о земельном обеспечении земледельческого населения, внесенный во II Государственную думу кадетами.

Аграрный проект 104-х в I Государственной думе —

* Česká redakce přetiskuje tento seznam literatury z 5. ruského vydání v nezměněné podobě.

V textové části jsou bibliografické prameny přeloženy a opatřeny číslem v hranaté závorce, které odkazuje na originální název díla a jeho bibliografické údaje v tomto seznamu.

Knihy, noviny a časopisy s Leninovými poznámkami jsou označeny hvězdičkou. Tyto výtisky jsou uloženy v Archivu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS. Čes. red..

см. Проект основных положений земельного закона, внесенный 104 членами Государственной думы.

Аграрный проект 33-х в I Государственной думе — см. Проект основного земельного закона, внесенный 33 членами Государственной думы.

Адрес рабочих Британии к рабочим Германии — см. Die Arbeiter Britanniens an die Arbeiter Deutschlands.

[3] [Алексинский, Г. А.] Алексеев. [Поправка к проекту аграрной программы РСДРП, внесенная на 12-ом заседании IV (Объединительного) съезда РСДРП]. — В кн.: Протоколы Объединительного съезда РСДРП, состоявшегося в Стокгольме в 1906 г. М., тип. Иванова, 1907, стр. 152. — 173

[4] * Анненский, Н. Ф. Стоимость производства хлеба в частновладельческих хозяйствах. — В кн.: Влияние урожаев и хлебных цен на некоторые стороны русского народного хозяйства. Под ред. проф. А. И. Чупрова и А. С. Посникова. Т. I. Спб., тип. Киришбаума, 1897, стр. 157—245. — 93—94

Бельтов — см. Плеханов, Г. В.

[5] [Берлинский трактат с приложениями. 1 (13) июля 1878 г.]. — В кн.: Мартенс, Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Т. VIII. Трактаты с Германией. 1825—1888. Спб., тип. м-ва путей сообщения (Бенке), 1888, стр. 639—676. На русск. и франц. яз. — 242, 259

[6] * Благовещенский, Н. А. Сводный статистический сборник хозяйственных сведений по земским подворным переписям. Т. I. Крестьянское хозяйство. М., типо-лит. Кушнерева, 1893. XVI, 267 стр. На русск. и франц. яз. — 143

[7] «Блок крайней левой». — «Социал-Демократ», Спб., 1906, № 6, 3 ноября, стр. 2—4. На газ. дата: 3 октября. — 396

- [⁸] * *Булгаков, С. Н. Героизм и подвижничество.* (Из размышлений о религиозной природе русской интеллигенции). — В кн.: Вехи. Сборник статей о русской интеллигенции Н. А. Бердяева, С. Н. Булгакова, М. О. Гершензона, А. С. Изгоева, Б. А. Кистяковского, П. Б. Струве, С. Л. Франка. М., [тип. Саблина], 1909, стр. 23—69. — 434
- [⁹] *Весин, Л. П. Значение отхожих промыслов в жизни русского крестьянства.* — «Дело», Спб., 1886, № 7, стр. 127—155; 1887, № 2, стр. 102—124. — 130, 131
- [¹⁰] «*Вестник Европы*», Спб., 1884, № 7, стр. 319—356. — 123
- [¹¹] «*Вестник Общественной Гигиены, Судебной и Практической Медицины*», Спб., 1896, т. XXXI, кн. 1, июль, стр. 1—49. — 130
- [¹²] «*Вестник Финансов, Промышленности и Торговли*», Спб., 1896, № 51, стр. 972—976. — 97
- [¹³] * *Вехи.* Сборник статей о русской интеллигенции Н. А. Бердяева, С. Н. Булгакова, М. О. Гершензона, А. С. Изгоева, Б. А. Кистяковского, П. Б. Струве, С. Л. Франка. М., [тип. Саблина], 1909. II, 209 стр. — 434, 446
- [¹⁴] *В. И. Тимирязев в Москве.* — «Голос Москвы», 1909, № 65, 20 марта, стр. 5. — 419, 424
- [¹⁵] * *Вихляев, П. А. Крестьянское хозяйство.* Изд. Тверского губ. земства. Тверь, 1897. X, 313 стр. (В изд.: Сборник статистических сведений по Тверской губернии. Т. XIII. Вып. 2). — 106
- [¹⁶] — *Народно-социалистическая партия и аграрный вопрос.* — В кн.: Сборник статей. № 1. Спб., «Наша Мысль», 1907, стр. 75—93. — 355
- [¹⁷] * *Влияние урожаев и хлебных цен на некоторые стороны русского народного хозяйства.* Под ред. проф. А. И. Чупрова и А. С. Посникова. Т. I. Спб., тип.

Киришбаума, 1897. VIII, LXIV, 533 стр. — 94—95, 106

[18] «Возрождение», М., 1909, № 1—2, стр. 26—31. — 419, 422, 423

[19] *Волин, А. Вопросы революции.* — «Революционная Мысль», 1908, № 1, апрель, стр. 4—8. — 160, 161, 163, 353, 366

[20] — *Политический переворот и инициативное меньшинство.* — «Революционная Мысль», 1908, № 2, июнь, стр. 4—7. — 160, 161, 353

[21] [*Воронцов, В. П.] В. В. Крестьянская община.* — В кн.: Итоги экономического исследования России по данным земской статистики. Т. I. Общий обзор земской статистики крестьянского хозяйства. А. Фортунатова. Крестьянская община. В. В. М., тип. Мамонтова, 1892, стр. 1—600. — 100

[22] — *Новый тип местно-статистического издания.* Сборник статистических сведений по Таврической губернии. Статистические таблицы о хозяйственном положении селений Мелитопольского уезда. Приложение к I тому сборника. — «Северный Вестник», Спб., 1885, № 3, ноябрь, стр. 186—193. Подпись: В. В. — 101

[23] — *Разделение труда земледельческого и промышленного в России.* — «Вестник Европы», Спб., 1884, № 7, стр. 319—356. Подпись: В. В. — 123

87 статья основных государственных законов — см. Свод законов Российской империи. Т. 1. Ч. I. Свод основных государственных законов. Изд. 1906 года.

[24] «Вперед», Женева, 1905, № 14, 12 апреля (30 марта), стр. 1. — 383, 384

[25] *Всероссийская конференция Росс. соц.-дем. рабочей партии.* (В декабре 1908 года). Изд. газ. «Пролетарий». Paris, 1909. 47 стр. (РСДРП). — 343, 349, 373, 455

[26] * *Второй очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей пар-*

тии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Женева, тип. партии. [1904]. 397, II стр. (РСДРП). — 171, 183—184, 248, 277, 279, 318, 354—355, 356

Выборгский манифест — см. Народу от народных представителей.

[27] *Главнейшие резолюции, [принятые на Третьем съезде Российской соц.-дем. рабочей партии]*. — В кн.: Третий очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Женева, тип. партии, 1905, стр. XVI—XXVII. (РСДРП). — 62, 383—385, 388, 390

[28] *Гоголь, Н. В. Ревизор*. — 445

[29] — *Тарас Бульба*. — 236, 424

[30] *«Голос Москвы»*. — 443

— 1909, № 65, 20 марта, стр. 5. — 419, 424

[31] *«Голос Социал-Демократа»*, [Женева — Париж]. — 28, 267, 268, 295, 300, 303, 304, 310, 344

— [Женева], 1908, № 1—2, февраль, стр. 24—26. — 159

— 1908, № 3, март, стр. 3—12. — 46—50, 51, 52, 53

— 1908, № 6—7, май — июнь, стр. 3—14. — 197, 273, 303

— 1908, № 8—9, июль — сентябрь, стр. 23—24. — 266, 267, 269, 271, 272, 273, 300, 304

— 1908, № 8—9, июль — сентябрь. Прибавление к №№ 8—9 «Голоса Соц[иал]-Демократа», стр. 1. — 274, 300, 304

— 1908, № 10—11, ноябрь — декабрь. 32 стр. — 381, 423

— 1909, № 12, март, стр. 15—16. — 419, 421, 423

[32] *Грибоедов, А. С. Горе от ума*. — 72, 202, 302

[33] *Дан, Ф. И. Пролетариат и русская революция*. — «Го-

лос Социал-Демократа», [Женева], 1908, № 3, март, стр. 4—7. — 46—50, 51, 52

- [34] [Даниельсон, Н. Ф.] Николай — он. Очерки нашего пореформенного общественного хозяйства. Спб., тип. Бенке, 1893. XVI, 353 стр.; XVI л. табл. — 106, 130
- [35] «Дело», Спб., 1886, № 7, стр. 127—155; 1887, № 2, стр. 102—124. — 130, 131
- [36] Державин, Г. Р. Бог. — 206
- [37] Десятый съезд ППС. Программа. Тактика. (Изд. «Муś-и Socjalistycznej». Львов], 1908. 17 стр. — 67
- [38] Деятельность с[оциал]-д[емократической] думской фракции. — «Социал-Демократ», [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 36—37, в отд.: Из партии. — 28
- Директивы для комиссии по организационному вопросу — см. Ленин, В. И. Директивы для комиссии по организационному вопросу.*
- [39] «Дневник Социал-Демократа», [Женева], 1905, № 4, декабрь, стр. 1—12. — 53, 66
- [40] Ежегодник России 1905 г. (Год второй). Спб., типолит. Ныркина, 1906. CXVI, 749 стр. (Центр. стат. ком. М. В. Д.). На русск. и франц. яз. — 96
- [41] * Еще о современном моменте и о тактике партии. — «Знамя Труда», [Париж, 1908, № 13, ноябрь], стр. 11—13. — 366
- [42] Жбанков, Д. Н. Бабыя сторона. Статистико-этнографический очерк. — В кн.: Материалы для статистики Костромской губернии. Изд. Костромского губ. стат. ком. Под ред. В. Пирогова. Вып. 8. Кострома, 1891, стр. 1—136. — 119
- [43] «Жизнь», Спб., 1901, № 3, стр. 162—186; № 4, стр. 63—100. — 179

Закон 11 декабря 1905 г. — см. Указ правительствующему Сенату об изменениях и дополнениях в положении о выборах в Государственную думу.

Закон 9 ноября 1906 г. — см. Указ правительствующему Сенату о выходе крестьян из общин и закреплении в собственность наделных участков.

[44] *[Запрос министру внутренних дел по поводу недопущения с.-петербургским градоначальником прений по докладу проф. Погодина «Босния и Герцеговина под оккупацией Австро-Венгрии», внесенный на заседании Государственной думы 15 октября 1908 г.]*. — В кн.: Стенографические отчеты [Государственной думы]. 1908 г. Сессия вторая. Ч. I. Заседания 1—35 (с 15 октября по 20 декабря 1908 г.). Спб., гос. тип., 1908, стр. 22. (Государственная дума. Третий созыв). — 318

[45] *«Заря», Stuttgart, 1901, № 2—3, декабрь, стр. 259—302. — 178, 273*

[46] *[Заявление Трудовой группы Государственной думы по поводу законопроекта по указу 9 ноября 1906 г.]*. — В кн.: Стенографический отчет с.-петербургского телеграфного агентства [о заседаниях Государственной думы. 1908 г. Третий созыв. Сессия вторая. Ч. I. Заседания 1—35 (с 15 октября по 20 декабря 1908 г.). Приложение к газете «Россия»]. Спб., [тип. газ. «России»], 1908, стр. 444—445. — 333

[47] *Земельный проект умеренно-правых крестьянских депутатов.* — «С.-Петербургские Ведомости», 1908, № 24, 29 января (11 февраля), стр. 2. — 329

[48] *«Знамя Труда», [Париж]. — 158, 164, 358, 359*

— 1907, № 4, 30 августа, стр. 1—3. — 163

— 1907, № 8, декабрь, стр. 1—6. — 159

— 1908, №№ 9—13, январь — ноябрь. — 353

— 1908, № 10—11, февраль — март, стр. 5—12. — 159, 164, 165, 353

— 1908, № 12. — 353

* — [1908, № 13, ноябрь], стр. 1—3, 11—13. — 357—359, 360—363, 366

Избирательный закон 3 июня 1907 г. — см. Положение о выборах в Государственную думу.

[49] *Извещение центрального комитета п(артии) с(оциалистов)-р(еволюционеров). О съезде совета партии и общепартийной конференции. Б. м., [сентябрь 1908]. 16 стр. — 353—355, 357, 361, 362, 366*

[50] *Извещение Центрального Комитета Российской с.-д. рабочей партии о состоявшейся очередной общепартийной конференции. [Изд. ЦК РСДРП. Paris, 1909]. 8 стр. (РСДРП). — 345, 348, 350, 368—373, 374, 375—378, 386, 393, 403, 404, 407—408, 410, 412, 422*

[51] *Издательство «Отклики». Сборник II. Спб., [электропеч. Левенштейн], 1907. 76 стр. — 62*

[52] *Интернационал. — 252*

[53] * *«Искра», [Лондон], 1902, № 23, 1 августа, стр. 2—4; № 24, 1 сентября, стр. 2—4. — 361*

[54] * *Историко-статистический обзор промышленности России. Под ред. Д. А. Тимирязева. Т. I—II. Спб., 1883—1886. 2 т. (Всерос. пром.-худож. выставка 1882 г. в Москве).*

* — Т. I. Сельскохозяйственные произведения, огородничество, садоводство и домашние животные. Горная и соляная промышленность. 1883. 545 стр. — 97

* — Т. II. Произведения фабричной, заводской, ремесленной и кустарной промышленности. 1886. 956 стр. — 97

[55] *Исторический материализм. Сборник статей Энгельса, Каутского, Лафарга, Жореса, Сореля, Адлера, Штерна, Цеттербаума, Келлес-Крауза, Бельфорд-Бакса, Штиллиха. Сост. и пер. С. Бронштейн*

(С. Семковский). С предисл. и указателем литературы об историческом материализме на русском и иностранных языках. Спб., тип. «Общественная Польза», 1908. II, 403 стр. — 400

[56] *Исторический поворот.* — «Листок «Рабочего Дела»», [Женева], 1901, № 6, апрель, стр. 1—6. Подпись: Редакция «Рабочего Дела». — 162

[57] *Итоги экономического исследования России по данным земской статистики.* Т. I. — * II. М. — Дерпт, 1892. 2 т.

— Т. I. Общий обзор земской статистики крестьянского хозяйства. А. Фортунатова. Крестьянская община. В. В. М., тип. Мамонтова, 1892. 648 стр. — 100

* — Т. II. Карышев, Н. А. Крестьянские внеадельные аренды. Дерпт, тип. Лакмана, 1892. XIX, 402, LXV стр., 3 л. табл. — 104, 106

[58] *К армии и флоту.* От социал-демократической фракции и Трудовой группы Государственной думы. 12 июля 1906 г. [Листовка]. Спб., тип. ЦК РСДРП, 1906. 2 стр. — 395, 396

[59] *К обществу и студенчеству.* [Обращение СПБ коалиционного студенческого совета]. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 36, (16) 3 октября, стр. 6—7, в отд.: Студенческое движение. На газ. дата: 16 (30) октября. — 236

[60] *К организационным вопросам.* — «Социал-Демократ», [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 27—30. — 25, 27, 28

[61] *К очередным вопросам.* — «Пролетарий», Париж, 1909, № 42, 12 (25) февраля, стр. 1—3. — 379—382

[62] *К переживаемому моменту.* — «Знамя Труда», [Париж], 1907, № 8, декабрь, стр. 1—6. — 159

[63] *Канун революции.* Непериодическое обозрение вопро-

сов теории и тактики. Под ред. Л. Надеждина. № 1. [Женева], 1901. 132 стр. (Изд. гр. «Свобода»).— 162

- [64] *Карамзин, Н. М. Чувствительный и холодный. Два характера.* — 30, 33
- [65] *Карл Маркс (1818—1883). К двадцатипятилетию со дня его смерти (1883—1908).* Спб., [Кедровы], 1908. 410 стр. На обл. загл.: Памяти Карла Маркса.— 273
- [66] * *Карышев, Н. А. Крестьянские внеадельные аренды.* Дерпт, тип. Лакмана, 1892. XIX, 402, LXV стр., 3 л. табл. (В изд.: Итоги экономического исследования России по данным земской статистики. Т. II). — 104, 106
- [67] *Каутский, К. Движущие силы и перспективы русской революции.* Пер. с нем. («Neue Zeit», №№ 9 и 10, 25. Jg., Bd. I). Под ред. и с предисл. Н. Ленина. М., «Новая Эпоха», 1907. 32 стр. — 62, 189, 397—400
- [68] — *Наш взгляд на патриотизм и войну.* — В кн.: Каутский, К. Наш взгляд на патриотизм и войну. Пер. с нем. Л. Неманова. Св. Франциск Ассизский. Пер. с нем. С. Марковича. [Спб., типолит. «Герольд», 1905], стр. 3—32. — 208, 211
- [69] — *Наш взгляд на патриотизм и войну.* Пер. с нем. Л. Неманова. Св. Франциск Ассизский. Пер. с нем. С. Марковича. [Спб., типолит. «Герольд», 1905]. 48 стр. — 208, 211
- [70] *Кауфман, А. А. К вопросу о культурно-хозяйственном значении частного землевладения.* — В кн.: Аграрный вопрос. Т. II. Сборник статей Брейера, Бруна, Воробьева, Герценштейна, Дена, Кауфмана, Кутлера, Левитского, Мануилова, Петрункевича, Хауке, Чупрова, Якушкина. М., «Беседа», 1907, стр. 442—628. (Изд. Долгорукова и Петрункевича). — 93—96, 97—99, 124—125, 145, 169
- [71] *Классовые задачи пролетариата в современный момент демократической революции.* [Проект резолюции

большевиков к IV (Объединительному) съезду РСДРП]. — «Партийные Известия», [Спб.], 1906, № 2, 20 марта, стр. 6. Под общ. загл.: Проект резолюций: К Объединительному съезду Российской социал-демократической рабочей партии. — 385, 388, 390

[72] *Ко всему народу*. [Воззвание от комитета социал-демократической фракции Государственной думы, комитета Трудовой группы Государственной думы, Центрального Комитета РСДРП, центрального комитета партии социалистов-революционеров, центрального комитета Польской социалистической партии (ППС), центрального комитета Всеобщего еврейского союза в Литве, Польше и России (Бунда)]. Июль 1906 г. [Листовка]. Б. м., тип. ЦК РСДРП, июль 1906. 1 стр. — 395, 396

[73] *Конференция кавказских социал-демократических рабочих организаций*. [Genève, тип. партии, 1905]. 8 стр. (РСДРП). — 65

[74] *Короленко, С. А. Вольнонаемный труд в хозяйствах владельческих и передвижение рабочих в связи с статистико-экономическим обзором Европейской России в сельскохозяйственном и промышленном отношениях*. Спб., тип. Киришбаума, 1892. XX, 864 стр.; 17 л. карт. (Деп. земледелия и сельской пром-ти. С.-х. и стат. сведения по материалам, полученным от хозяев. Вып. V). — 92, 130, 133

[75] *Кричевский, Б. Н. Принципы, тактика и борьба*. — «Рабочее Дело», Женева, 1901, № 10, сентябрь, стр. 1—36. — 162

[76] *Кулебаки*. — «Социал-демократ», [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 44. Под общ. загл.: Корреспонденции. — 26

[77] [*Кускова, Е. Д.*] *О русском марксизме*. (К двадцатипятилетию смерти Карла Маркса). — «Столичная Почта», Спб., 1908, № 251, 1 (14) марта, стр. 3—4. Подпись: Е. К. — 56—57

- [78] Кутлер, Н. Н. Проект закона о мерах к расширению и улучшению крестьянского землевладения. — В кн.: Аграрный вопрос. Т. II. Сборник статей Брейера, Бруна, Воробьева, Герценштейна, Дена, Кауфмана, Кутлера, Левитского, Мануилова, Петрункевича, Хауке, Чупрова, Якушкина. М., «Беседа», 1907, стр. 629—648. (Изд. Долгорукова и Петрункевича). — 32, 327
- [79] Ларин, Ю. Крестьянский вопрос и социал-демократия. [Спб.], «Новый Мир», 1906. 111 стр. — 187
- [80] Левин, Д. Наброски. — «Речь». Спб., 1909, № 133 (1018), 17 (30) мая, стр. 2—3. — 446
- [81] Левые в третьей Думе. (Действительность и мечты). — «Знамя Труда», [Париж], 1908, № 10—11, февраль—март, стр. 9—12. Подпись: Игн. Н. — 164, 165
- [82] [Ленин, В. И.] А судьи кто? — «Пролетарий», [Выборг], 1907, № 19, 5 ноября, стр. 6—7. На газ. место изд.: М. — 165
- [83] — Аграрная программа социал-демократии в первой русской революции 1905—1907 годов. Ноябрь — декабрь 1907 г. — 78, 79—80, 81, 85—86, 88, 89, 136, 150, 167—190, 201, 266—273
- [84] — Аграрный вопрос. Ч. I. Спб., [«Зерно», январь] 1908. 263 стр. Перед загл. авт.: Вл. Ильин. — 121
- [85] — Аграрный вопрос и «критики Маркса». — В кн.: [Ленин, В. И.] Аграрный вопрос. Ч. I. Спб., [«Зерно», январь] 1908, стр. 164—263. Перед загл. авт.: Вл. Ильин. — 121
- [86] — Аграрные прения в III Думе. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 40, 1 (14) декабря, стр. 3—5. Подпись: Н. Л. — 353
- [87] — Гг. «критики» в аграрном вопросе. — «Заря», Stuttgart, 1901, № 2—3, декабрь, стр. 259—302. Подпись: Н. Ленин. — 179—180, 273

- [88] * — *Две тактики социал-демократии в демократической революции.* — В кн.: [Ленин, В. И.] За 12 лет. Собрание статей. Т. 1. Два направления в русском марксизме и русской социал-демократии. Спб., тип. Безобразова, [1907], стр. 387—469. Перед загл. авт.: Вл. Ильин. На тит. л. год изд.: 1908. — 391
- [89] — *Две тактики социал-демократии в демократической революции.* Изд. ЦК РСДРП. Женева, тип. партии, 1905. VIII, 108 стр. (РСДРП). Перед загл. авт.: Н. Ленин. — 384
- [90] — *Директивы для ком(иссии) по организационному вопросу.* — В кн.: Извещение Центрального Комитета Российской с.-д. рабочей партии о состоявшейся очередной общепартийной конференции [Изд. ЦК РСДРП. Paris, 1909], стр. 6. (РСДРП). Под общ. загл.: Организационный вопрос. — 345, 375—376, 403
- [91] — *Доклад об Объединительном съезде РСДРП.* Письмо к петербургским рабочим. М. — Спб., тип. «Дело», 1906. 111 стр. Перед загл. авт.: Н. Ленин. — 190, 385—388, 390
- [92] * — *За 12 лет.* Собрание статей. Т. 1. Два направления в русском марксизме и русской социал-демократии. Спб., тип. Безобразова, [1907]. XII, 471 стр. Перед загл. авт.: Вл. Ильин. На тит. л. год изд.: 1908. — 391
- [93] — *К дебатам о расширении бюджетных прав Думы.* — «Социал-Демократ», [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 10—14. Подпись: Н. Ленин. — 27
- [94] — *Как Петр Маслов исправляет черновые наброски смерти (1883—1908).* Спб., [Кедровы], 1908, № 33, (5 авг.) 23 июля, стр. 3—6. — 201, 266—273
- [95] — *Марксизм и ревизионизм.* — В кн.: Карл Маркс (1818—1883). К двадцатипятилетию со дня его смерти (1883—1908). Спб., [Кедровы], 1908, стр. 210—217. На обл. загл.: Памяти Карла Маркса. Подпись: Вл. Ильин. — 273

- [⁹⁶] — *Материализм и эмпириокритицизм*. Критические заметки об одной реакционной философии. Февраль — октябрь 1908 г. — 40
- [⁹⁷] — *Новая аграрная политика*. — «Пролетарий», Genève, 1908, № 22, (3 мар.) 19 февраля, стр. 1. На газ. дата: (4 мар.) 19 февраля. — 32, 329
- [⁹⁸] * — *О блоках с кадетами*. — «Пролетарий», [Выборг], 1906, № 8, 23 ноября, стр. 2—5. На газ. место изд.: М. — 396
- [⁹⁹] — *О некоторых чертах современного распада*. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 32, (15) 2 июля, стр. 1—2. — 353
- [¹⁰⁰] — *От редакции*. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 33, (5 авг.) 23 июля, стр. 6. — 302, 303
- [¹⁰¹] — *От редакции «Пролетария»*. [По поводу статьи «К очередным вопросам»]. — «Пролетарий», Париж, 1909, № 42, 12 (25) февраля, стр. 3—4. — 406, 407
- [¹⁰²] — *Ответ на критику нашего проекта программы*. — В кн.: [Маслов, П. П.] Икс. Об аграрной программе. [Ленин, В. И.] Ленин, Н. Ответ на критику нашего проекта программы. Изд. Лиги русск. рев. с.-д. Женева, тип. Лиги, 1903, стр. 26—42. (РСДРП). Подпись: Н. Ленин. — 279
- [¹⁰³] — *П. Маслов в истерике*. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 37, (29) 16 октября, стр. 3—5. Подпись: Н. Ленин. — 300, 302
- [¹⁰⁴] — *Пересмотр аграрной программы рабочей партии*. Спб., «Наша Мысль», 1906. 31 стр. Перед загл. авт.: Н. Ленин. — 175, 190, 275, 279
- [¹⁰⁵] — *Пересмотр аграрной программы рабочей партии*. Спб., 1906. 31 стр. Перед загл.: Н. Ленин. — 190
- [¹⁰⁶] — *(Пересмотр аграрной программы рабочей партии. Глава VI)*. — В кн.: [Ленин, В. И.] Доклад об Обь-

единительном съезде РСДРП. Письмо к петербургским рабочим. М.—Спб., тип. «Дело», 1906, стр. 66—67. Под загл.: Проект аграрной программы большинства аграрной комиссии, в отд.: Приложения. Перед загл. авт.: Н. Ленин. — 190

[107] — *[Пересмотр аграрной программы рабочей партии. Глава V]*. — «Партийные Известия», [Спб], 1906, № 2, 20 марта, стр. 12. Под общ. загл.: Проекты аграрной программы к предстоящему съезду. — 190

[108] — *По поводу двух писем*. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 39, (26) 13 ноября, стр. 3—6. — 294, 415

— *По поводу статьи «К очередным вопросам»*. — см. Ленин, В. И. От редакции «Пролетария».

[109] — *Политические заметки*, — «Пролетарий», [Женева], 1908, № 21, 26 (13) февраля, стр. 2. — 353

[110] — *Политический кризис и провал оппортунистической тактики*. — «Пролетарий», [Выборг], 1906, № 1, 21 августа, стр. 2—6. На газ. место изд.: М. — 396

[111] — *Предисловие к русскому изданию [книги К. Каутского «Движущие силы и перспективы русской революции»]*. — В кн.: Каутский, К. Движущие силы и перспективы русской революции. Пер. с нем. («Neue Zeit», №№ 9 и 10, 25. Jg., Bd. I). Под ред. и с предисл. Н. Ленина. М., «Новая Эпоха», 1907, стр. 1—7. — 398, 399

— *Проект аграрной программы РСДРП, предложенный IV (Объединительному) съезду РСДРП* — см. Ленин, В. И. Пересмотр аграрной программы рабочей партии. Глава V.

[112] — *Проект большевистской резолюции о временном правительстве и местных органах революционной власти*. Временное революционное правительство и местные органы революционной власти. — В кн.: [Ленин, В. И.] Доклад об Объединительном съезде Российской социал-демократической рабочей партии.

Письмо к петербургским рабочим. — М., Спб., тип. «Дело», 1906, стр. 92—93, в отд.: Приложения. — 387—388, 390

- [113] * — *Развитие капитализма в России*. Процесс образования внутреннего рынка для крупной промышленности. Изд. 2-е, доп. Спб., «Паллада», 1908. VII, VIII, 489 стр. Перед загл.: авт.: Владимир Ильин. — 81, 82, 92, 93, 94, 97, 102—104, 105—106, 107—109, 110, 111, 112, 114—115, 117, 119, 120—123, 124, 126, 127—129, 130—131, 134—137, 139, 142, 155, 175
- [114] — *Революционная демократическая диктатура пролетариата и крестьянства*. — «Вперед», Женева, 1905, № 14, 12 апреля (30 марта), стр. 1. — 383, 384
- [115] * — *Революционный авантюризм*. — «Искра», [Лондон], 1902, № 23, 1 августа, стр. 2—4; № 24, 1 сентября, стр. 2—4. — 362
- [116] — *Резолюция о вооруженном восстании, [принятая на III съезде РСДРП]*. — В кн.: Третий очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Женева, тип. партии, 1905, стр. XVII—XVIII. (РСДРП). — 384, 385, 391
- [117] — *Резолюция о тактике с.-д. фракции в [III] Государственной думе*. — «Пролетарий», [Выборг], 1907, № 20, 19 ноября, стр. 4, в отд.: Из партии. Под общ. загл.: Резолюции 3-й Общероссийской конференции. На газ. место изд.: М. — 55
- [118] — *[Тактическая платформа к Объединительному съезду РСДРП. Проект резолюций к Объединительному съезду РСДРП]*. — «Партийные Известия», [Спб.], 1906, № 2, 20 марта, стр. 5—9. — 385
- [119] — *Третья Дума*. — «Пролетарий», [Выборг], 1907, № 18, 29 октября, стр. 1—3. На газ. место изд.: М. — 55
- [120] * — *Эсеровские меньшевики*. — «Пролетарий», [Выборг], 1906, № 4, 19 сентября, стр. 3—6. На газ. место изд.: М. — 158

- [121] [Ленин, С. Н.] *Сельскохозяйственные машины и орудия*. — «Вестник Финансов, Промышленности и Торговли», Спб., 1896, № 51, стр. 972—976. Под общ. загл.: Всерос. пром. и худож. выставка в Н.-Новгороде. — 97.
- [122] — *Сельскохозяйственные орудия и машины*. — В кн.: Производительные силы России. Краткая характеристика различных отраслей труда соответственно классификации выставки. Сост. под общ. ред. В. И. Ковалевского. Спб., [1896], стр. 47—58, в отд.: I. Сельское хозяйство. (М-во финансов. Комиссия по заведованию устройством Всерос. пром. и худож. выставки 1896 г. в Н.-Новгороде. — 97
- [123] «Листок «Рабочего Дела», [Женева], 1901, № 6, апрель, стр. 1—6. — 162
- [124] * *Лондонский съезд Российской соц.-демокр. раб. партии (состоявшийся в 1907 г.)*. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Paris, 1909. 486 стр. (РСДРП). — 62, 363, 390, 393
- [125] *Манифест*. 17 (30) октября 1905 г. — «Правительственный Вестник», Спб., 1905, № 222, 18 (31) октября, стр. 1. — 443
- [126] *Манифест ко всему российскому крестьянству (от комитета социал-демократической фракции Государственной думы, комитета Трудовой группы Государственной думы, Всероссийского крестьянского союза, Центрального Комитета РСДРП, центрального комитета партии социалистов-революционеров, Всероссийского железнодорожного союза, Всероссийского учительского союза)*. [Листовка]. Б. м., тип. ЦК РСДРП, [июль 1906]. 2 стр. — 394, 395, 396
- [127] * *Маресс, Л. Н. Производство и потребление хлеба в крестьянском хозяйстве*. — В кн.: Влияние урожаев и хлебных цен на некоторые стороны русского народного хозяйства. Под ред. проф. А. И. Чупрова и А. С. Посникова. Т. I. Спб., тип. Киришбаума, 1897, стр. 1—96. — 106

- [128] *Маркс, К. и Энгельс, Ф. Манифест Коммунистической партии.* Декабрь 1847 г. — январь 1848 г. — 42, 206
- [129] — *Собрание сочинений Карла Маркса и Фридриха Энгельса.* 1841—1850. Т. 1. Март 1841 — март 1844. Полный пер. с нем. И. С. Гройсмана. Под ред. Л. И. Аксельрод (Ортодокс), Д. Кольцова и Б. Рязанова. С предисл. к русск. изд. Ф. Меринга. [Одесса, «Освобождение Труда»], 1908. II, 650 стр. (В изд.: Из литературного наследия Карла Маркса, Фридриха Энгельса и Ферд. Лассаля. Изд. Ф. Мерингом). — 400
- [130] — *Собрание сочинений Карла Маркса и Фридриха Энгельса.* 1841—1850. Т. 2. Июль 1844 — ноябрь 1847. Под ред. Л. И. Аксельрод, В. И. Засулич и Д. Кольцова. [Одесса, «Освобождение Труда»], 1908. VIII, 541 стр. (В изд.: Из литературного наследия Карла Маркса, Фридриха Энгельса и Ферд. Лассаля. Изд. Ф. Мерингом). — 400
- [131] — *Третий международный обзор.* С мая по октябрь. 1 ноября 1850 г. — 57—58
- [132] — *Циркуляр против Криге.* 11 мая 1846 г. — 281
- [133] *Маркс, К. Второе воззвание Генерального Совета Международного Товарищества Рабочих о франко-прусской войне.* Членам Международного Товарищества Рабочих в Европе и Соединенных Штатах. 9 сентября 1870 г. — 66
- *Законопроект об отмене феодальных повинностей* — см. Магх, К. Köln, 29. Juli.
- [134] — *К критике гегелевской философии права.* Введение. Конец 1843 г. — январь 1844 г. — 426, 438
- [135] — *Капитал.* Критика политической экономии, т. I—III. 1867—1894 гг. — 284, 357
- [136] — *Капитал.* Критика политической экономии. Т. I. 1867 г. — 39

- [137] — *Нищета философии*. Ответ на «Философию нищеты» г-на Прудона. Первая половина 1847 г. — 148, 181
- [138] * — *Письма к Л. Кугельману*. С предисл. редакции «Neue Zeit». Пер. с нем. М. Ильиной под ред. и с предисл. Н. Ленина. Спб., [«Новая Дума»], 1907. XI, 96 стр. — 188
- [139] * — [*Письмо Л. Кугельману*. 12 апреля 1871 г.]. — В кн.: Маркс, К. Письма к Л. Кугельману. С предисл. редакции «Neue Zeit». Пер. с нем. М. Ильиной под ред. и с предисл. Н. Ленина. Спб., [«Новая Дума»], 1907. стр. 88—89. — 188
- [140] — *Послесловие ко второму изданию [первого тома «Капитала»]*. 24 января 1873 г. — 39
- [141] *Марсельеза*. — 222
- [142] *Мартенс, Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами*. Т. VIII. Трактаты с Германией. 1825—1888. Спб., тип. м-ва путей сообщения (Бенке), 1888. XXII, 747 стр. На русск. и франц. яз. — 242, 259
- [143] *Мартов, Л. За что бороться?* — «Социал-Демократ», Париж, 1909, № 3, 9 (22) марта, стр. 3—4. — 383, 385, 389, 390, 391—393, 394, 396, 397—398, 399—400, 401
- [144] — *Итоги политического развития*. — В кн.: Общественное движение в России в начале XX-го века. Под ред. Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресова. Т. I. Предвестники и основные причины движения. Спб., тип. «Общественная Польза», 1909, стр. 663—676. Подпись: Л. М. — 423
- [145] — *К. Каутский и русская революция*. — В кн.: Издательство «Отклики». Сборник II. Спб., [электропеч. Левенштейн], 1907, стр. 3—24. — 62
- [146] — «*Левение*» буржуазии. — «Возрождение», М., 1909, № 1—2, стр. 26—31, в отд.: Общественно-политиче-

ский отдел. Заметки журналиста. — 419, 422, 423

- [147] *Мартынов, А. Аграрный вопрос в контрреволюционной думе.* — «Голос Социал-Демократа», [Женева], 1908, № 10—11, ноябрь—декабрь, стр. 5—14. — 423
- [148] — *Обличительная литература и пролетарская борьба.* («Искра», №№ 1—5). — «Рабочее Дело», Женева, 1901, № 10, сентябрь, стр. 37—64. — 162
- [149] *Маслов, П. П. Аграрный вопрос в России.* (Условия развития крестьянского хозяйства в России). 3-е изд. Спб., тип. «Общественная Польза», 1906. XIII, 462 стр. — 178, 179, 268, 269, 270, 272, 302, 303
- [150] — *Аграрный вопрос в России.* Т. I—II. Спб., тип. «Общественная Польза», 1908. 2 т.
Т. I. (Условия развития крестьянского хозяйства в России). 4-е доп. изд. С приложением статей: 1) О принципиальных основах аграрной программы. 2) Мои критикам. XIII, 520 стр. — 271
Т. II. Кризис крестьянского хозяйства и крестьянское движение. VIII, 457, 135 стр.; 4 л. карт. — 271
- [151] — *К аграрному вопросу.* (Критика критиков). — «Жизнь», Спб., 1901, № 3, стр. 162—186; № 4, стр. 63—100. — 179
- [152] — *Критика аграрных программ и проект программы.* М., «Колокол», 1905. 43 стр. (Первая б-ка. № 31). — 172, 173, 277, 278
- [153] — *О принципиальных и теоретических основах аграрной программы.* — «Образование», Спб., 1907, № 2а, стр. 117—126; № 3, стр. 89—104. — 172, 179, 183—184, 185, 272
- [154] — *Икс. Об аграрной программе.* — В кн.: [Маслов, П. П.] Икс. Об аграрной программе. [Ленин, В. И.] Ленин, Н. Ответы на критику нашего проекта программы. Изд. Лиги русск. рев. с.-д. Женева, тип. Лиги, 1903, стр. 1—25. — (РСДРП). — 273, 277, 278, 279

- [155] — *Икс. Об аграрной программе.* [Ленин, В. И.] Ленин, Н. Ответ на критику нашего проекта программы. Изд. Лиги русск. рев. с.-д. Женева, тип. Лиги, 1903. 42 стр. (РСДРП). — 273, 277, 278, 279
- [156] — *Письмо в редакцию.* — «Голос Социал-Демократа», [Женева], 1908, № 8—9, июль — сентябрь, стр. 23—24. — 266, 267, 269, 271—272, 273, 300, 304
- [157] — *Предисловие к третьему изданию [книги «Аграрный вопрос в России»].* — В кн.: Маслов, П. П. Аграрный вопрос в России. (Условия развития крестьянского хозяйства в России). — 3-е изд. Спб. тип. «Общественная Польза», 1906, стр. XIII. — 179
- [158] — *[Проект аграрной программы].* — «Партийные Известия», [Спб.], 1906, № 2, 20 марта, стр. 12. Под общ. загл.: Проекты аграрной программы к предстоящему съезду. — 277
- [159] *Материалы для статистики Костромской губернии.* Изд. Костромского губ. стат. ком. Под ред. В. Пирогова. Вып. 8. Кострома, 1891. II, 333, 25 стр.; 4 л. табл. — 119
- [160] *Материалы для статистики Красноуфимского уезда Пермской губернии.* Вып. III. Таблицы. Изд. Красноуфимского земства. Казань, тип. Вечеслава, 1893. [На обл.: 1894]. VII, 430 стр. — 102, 108, 111, 115, 123, 124, 126, 127, 129
- [161] * *Материалы к крестьянскому вопросу.* Отчет о заседаниях делегатского съезда Всероссийского крестьянского союза 6—10 ноября 1905 г. С вступит. статьей В. Громана. Б. м., «Новый Мир», 1905. 114 стр. — 177
- [162] * *Материалы к оценке земель Нижегородской губернии.* Экономическая часть. Вып. IV, IX, XII. Изд. Нижегородского губ. земства. Н.-Новгород, 1888—1890. 3 т. (Статистическое отделение Нижегородской губ. зем. управы).

- *— Вып. IV. Княгининский уезд. 1888. 442 стр. — 109, 111, 115, 126
- *— Вып. IX. Васильский уезд. 1890. 428 стр. — 109, 111, 115, 126
- *— Вып. XII. Макарьевский уезд. 1889. 549 стр. — 109, 111, 115, 126
- [163] *[Материалы, поступившие в Общее собрание Государственной думы 2-го созыва]*. Б. м., [1907]. 7, 23 стр.; 1040 л. — 31, 173, 355
- [164] *Милитаризм и международные конфликты*. [Резолюция, принятая на Международном социалистическом конгрессе в Штутгарте]. — «Пролетарий», [Выборг], 1907, № 17, 20 октября, стр. 5—6. Под общ. загл.: Резолюции Штутгартского съезда. На газ. место изд.: М. — 204, 209, 222
- [165] *Милюков, П. Н. Год борьбы*. Публицистическая хроника. 1905—1906. Спб., [тип. «Общественная Польза»], 1907. XVII, 550 стр. (Б-ка «Общественной Пользы»). — 32
- [166] — *Задачи местных аграрных комитетов в понимании с.-д. и к.-д.* — В кн.: Милюков, П. Н. Год борьбы. Публицистическая хроника. 1905—1906. Спб., [тип. «Общественная Польза»], 1907, стр. 457—460. (Б-ка «Общественной Пользы»). — 32
- [167] — *С.-Петербург, 25 мая*. — «Речь», Спб., 1906, № 82, 25 мая (7 июня), стр. 1. — 32
- [168] — *С.-Петербург, 16 марта*. — «Речь», Спб., 1908, № 65, 16 (29) марта, стр. 1. — 30, 31, 33
- [169] *Минск*. — «Социал-Демократ», [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 43—44. Под общ. загл.: Корреспонденции. — 27
- [170] *Мольер, Ж. Б. Тартюф, или Обманщик*. — 303

Надеждин, Л. Канун революции—см. Канун революции.

- [171] *«Народная Дума»*, [Спб.], 1907, № 12, 24 марта (6 апреля), стр. 4. — 389
- [172] *Народу от народных представителей*. [Июль 1906 г. Листовка]. Б. м., 1906. 1 стр. — 70
- [173] *Научная хроника*. (Новые опыты оживления трупов).— «Пролетарий», Женева, 1908, № 30, (23) 10 мая, стр. 2—3. Подпись: Т—ренов. — 69, 72
- [174] *Не пора ли покончить?* — «Голос Социал-Демократа», [Женева], 1908, № 1—2, февраль, стр. 24—26. — 159
- [175] *Некрасов, Н. А. Кому на Руси жить хорошо*. — 226
- [176] — *Рыцарь на час*. — 308
- Ник.* — он — см. Даниельсон, Н. Ф.
- [177] *«Новое Время»*, Спб., 1908, № 11698, 5 (18) октября, стр. 2. — 245
- [178] *Новые казни террористов и наша легальная пресса*. — «Знамя Труда», [Париж], 1908, № 10—11, февраль — март, стр. 5—9. — 159
- [179] *О временном правительстве*. [Резолюция конференции кавказских социал-демократических рабочих организаций]. — В кн.: Конференция кавказских социал-демократических рабочих организаций. [Geneve, тип. партии, 1905], стр. 3. (РСДРП).—65
- [180] *О думской с.-д. фракции*. [Резолюция, принятая на Пятой конференции РСДРП (Общероссийской 1908 г.)].— В кн.: Извещение Центрального Комитета Российской с.-д. рабочей партии о состоявшейся очередной общепартийной конференции. [Изд. ЦК РСДРП. Paris, 1909], стр. 5—6. (РСДРП).—348, 374—375, 412—413
- [181] *О завоевании власти и участии во временном правительстве*. [Резолюция первой общерусской конференции партийных работников].— В кн.: Первая обще-

русская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры». Женева, тип. партии, 1905, стр. 23—24. (РСДРП). — 383—385, 386

- [182] *О классовых задачах пролетариата в современный момент демократической революции.* Проект резолюции к V съезду РСДРП]. — «Пролетарий», [Выборг], 1907, № 14, 4 марта, стр. 3. Под общ. загл.: Проекты резолюций к Пятому съезду РСДРП. На газ. место изд.: М. — 385, 391
- [183] *О современном моменте и задачах партии.* [Резолюция, принятая на Пятой конференции РСДРП (Общероссийской 1908 г.)]. — В кн.: Извещение Центрального Комитета Российской с.-д. рабочей партии о состоявшейся очередной общепартийной конференции. [Изд. ЦК РСДРП. Paris, 1909], стр. 4—5. (РСДРП). — 371, 372, 373, 386, 393, 404, 407, 422
- [184] *О современном моменте революции и задачах пролетариата.* [Проект резолюции меньшевиков к IV (Объединительному) съезду РСДРП]. — «Партийные Известия», [Спб.], 1906, № 2, 20 марта, стр. 9. Под общ. загл.: Проект резолюций к предстоящему съезду, выработанный группой «меньшевиков» с участием редакторов «Искры». — 386, 388
- [185] *О текущем моменте и общей тактике партии.* — В кн.: Извещение центрального комитета п[артии] с[оциалистов]-р[еволюционеров]. О съезде совета партии и общепартийной конференции. Б. м., [сентябрь 1908], стр. 6—7. Под общ. загл.: Резолюции, принятые 1-ой общепартийной конференцией и утвержденные 4-м советом партии социалистов-революционеров. — 361, 362
- [186] *Об отношении к буржуазным партиям.* Проект резолюции большевиков, внесенный на V (Лондонском) съезде РСДРП]. — В кн.: Лондонский съезд Российской соц.-демокр. раб. партии (состоявшийся в 1907 г.). Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Paris, 1909, стр. 466—467. (РСДРП). — 390, 391

- [187] *Об отношении к буржуазным партиям.* Проект резолюции к V (Лондонскому) съезду РСДРП, выработанный группой меньшевиков-литераторов и практиков]. — «Народная Дума», [Спб.], 1907, № 12, 24 марта (6 апреля), стр. 4, в отд.: Из партий. — 389
- [188] *Об отношении к буржуазным партиям.* Проект резолюции меньшевиков, внесенный на V (Лондонском) съезде РСДРП]. — В кн.: Лондонский съезд Российской соц.-демокр. раб. партии (состоявшийся в 1907 г.). Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Paris, 1909, стр. 465. (РСДРП). — 389
- [189] *Об улучшении и увеличении крестьянского землевладения и землепользования.* Основные положения. — В кн.: Приложения к стенографическим отчетам Государственной думы. Третий созыв. Сессия I. 1907—1908 гг. Т. I. (№№ 1—350). Спб., гос. тип., 1908, стлб. 1983—1984. — 32
- [190] *Обзор печати партии с.-р.*]. — «Революционная Мысль», 1908, № 1, апрель, стр. 16, в отд.: Библиография. — 158, 159, 160, 353
- [191] * *Обзор Ярославской губернии.* Вып. II. Отхожие промыслы крестьян Ярославской губернии. Под ред. А. Р. Свирщевского. Изд. Ярославского губ. стат. ком. Ярославль, 1896. IX, 193 стр.; 29 стр. табл. — 119
- [192] «Образование», Спб., 1907, № 2а, стр. 117—126; № 3, стр. 89—104. — 172—173, 179, 183—184, 185, 272
- [193] *Общее положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости.* 19 февраля 1861 г. — В кн.: Положения о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости. 19 февраля 1861 г. Спб., 1861, стр. 1—33. — 322
- [194] *Общественное движение в России в начале XX-го века.* Под ред. Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресо-ва. Т. I. Предвестники и основные причины движения. Спб., тип. «Общественная Польза», 1909. [5], 676 стр. — 423

- [195] *Общие тактические указания для текущего момента.* [Резолюция, принятая на X съезде ППС]. — В кн.: Десятый съезд ППС. Программа. Тактика. [Изд. «Myśli Socjalistycznej». Львов], 1908, стр. 8—10. Под общ. загл.: Резолюции. — 67
- [196] *Одинцев. К вопросу о революционных организациях.* (Письмо в редакцию). — «Революционная Мысль», 1908, № 2, июнь, стр. 10—13. — 160, 353
- [197] *Одоевский, А. И. «Струн вещей пламенные звуки...».* — 203
- [198] *Озероский, С. О «Вехах».* — «Речь», Спб., 1909, № 139 (1024), 24 мая (6 июня), стр. 5. — 446
- [199] *Орлов, В. Крестьянское хозяйство.* Вып. I. Формы крестьянского землевладения в Московской губернии. Изд. Моск. губ. земства. М., 1879. III, 320, 39 стр. (В изд.: Сборник статистических сведений по Московской губернии. Отдел хозяйственной статистики. Т. IV. Вып. I). — 100
- [200] *[Основные положения законопроекта об организации местных комитетов по аграрному вопросу, внесенные в I Государственную думу 35 членами Трудовой группы].* — В кн.: Стенографические отчеты [Государственной думы]. 1906 год. Сессия первая. Т. I. Заседания 1—18 (с 27 апреля по 30 мая). Спб., гос. тип., 1906, стр. 672—673. (Государственная дума). — 32
- [201] *От редакции.* — «Голос Социал-Демократа», [Женева], 1908, № 8—9, июль—сентябрь. Прибавление к №№ 8—9 «Голоса Соц[иал]-Демократа», стр. 1.— 273—274, 300—302, 303—304
- [202] *От редакции.* — «Революционная Мысль», 1908, № 1, апрель, стр. 1. — 158, 160, 353
- [203] *Отношение между социалистической партией и профессиональными союзами.* [Резолюция, принятая на Международном социалистическом конгрессе в Штут-

- гарте]. — «Пролетарий», [Выборг], 1907, № 17, 20 октября, стр. 5. Под общ. загл.: Резолюции Штутгартского съезда. На газ. место изд.: М. — 341
- [204] *Отчет кавказской делегации об общепартийной конференции.* Изд. Центрального бюро заграничных групп РСДРП. Paris, Rédaction du Socialisme, 1909, 53 стр. (РСДРП). — 349, 391
- [205] *Очерки по философии марксизма.* Философский сборник. Спб., [тип. Безобразова], 1908. 329 стр. — 40
- [206] *Парламентский кретинизм наизнанку.* — «Пролетарий», [Выборг], 1907, № 18, 29 октября, стр. 2—5. На газ. место изд.: М. — 164, 358
- [207] «*Партийные Известия*», [Спб.], 1906, № 2, 20 марта, стр. 5—9, 9—11, 12. — 190, 277, 385—387, 388, 391
- [208] * *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.* Вып. I. Население империи по переписи 28-го января 1897 г. по уездам. Сост. Центр. стат. ком. на основании местных подсчетных ведомостей. Изд.: Центр. стат. ком. м-ва внутр. дел. Спб., 1897. 29 стр. На русск. и франц. яз. — 86, 88
- [209] *Первая общерусская конференция партийных работников.* Отдельное приложение к № 100 «Искры». Женева, тип. партии, 1905. 31 стр. (РСДРП). — 62, 383—385, 387
- [210] *Письма И. Ф. Беккера, И. Дицгена, Ф. Энгельса, К. Маркса и др. к Ф. А. Зорге и др.* Пер. с нем. Политкуса. С письмами и биографией Ф. А. Зорге Евг. Дицгена. С предисл. Н. Ленина. С портр. Ф. А. Зорге. Спб., Дауге, 1907. XXVI, 44, 485, II стр. — 256, 423
- [211] *Письмо из Петербурга.* (В думской с.-д. фракции). — «Пролетарий», Женева, 1908, № 39, (26) 13 ноября, стр. 6—8, в отд.: Хроника. Подпись: Н. — 316
- [212] *Письмо партийного работника.* — «Рабочее Знамя», [М.], 1908, № 7, декабрь, стр. 4—6. — 379—380

- [213] *Письмо рабочего.* (О плане партийной работы в связи с оценкой текущего момента). — «Рабочее Знамя», [М.], 1908, № 5, октябрь, стр. 4—5. — 294, 305, 379, 380, 415
- [214] *Письмо рабочего в редакцию «Рабочего Знамени».* Перепечатаваем из № 5 «Рабочего Знамени». — «Пролетарий», Женева, 1908, № 39, (26) 13 ноября, стр. 3—4. — 305, 310—321, 380, 415
- [215] *Плеханов, Г. В. [Вопросы к нерусским социал-демократам о характере русской революции и о тактике, которой должны придерживаться русские социал-демократы].* — В кн.: Каутский, К. Движущие силы и перспективы русской революции. Пер. с нем. («Neue Zeit», №№ 9 и 10, 25. Jg., Bd. I). Под ред. и с предисл. Н. Ленина. М., «Новая Эпоха», 1907, стр. 29. — 398—400
- [216] — *Еще о нашем положении.* (Письмо к товарищу Х.). — «Дневник Социал-Демократа», [Женева], 1905, № 4, декабрь, стр. 1—12. — 53, 66
- [217] — *Заметки публициста.* — «Голос Социал-Демократа», [Женева], 1908, № 3, март, стр. 3—12. — 46, 52
- [218] — *Заметки публициста.* — «Современная Жизнь», М., 1907, № 2, февраль — март, стр. 158—186. Подпись: Бельтов. — 62
- [219] — *Проект программы русских социал-демократов.* 1885—1887 гг. — 171
- [220] — *Materialismus militans.* Ответ г. Богданову. I. (Письмо первое). — «Голос Социал-Демократа», [Женева], 1908, № 6—7, май — июнь, стр. 3—14. — 197, 273, 303
- [221] *По поводу конференции РСДРП.* — «Голос Социал-Демократа», [Женева], 1909, № 12, март, стр. 15—16. — 419, 422, 423
- [222] *Положение о выборах в Государственную думу.* С

разъяснениями правительствующего Сената и министерства внутренних дел. Спб., сенатская тип., 1907. 188 стр.; 2 схемы. (Изд. м-ва внутр. дел). — 27, 32, 33, 291, 329

- [223] *Положение о выкупе крестьянами, вышедшими из крепостной зависимости, их усадебной оседлости и о содействии правительства к приобретению ими крестьянами в собственность полевых угодий*. 19 февраля 1861 г. — В кн.: Положения о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости. Спб., 1861, стр. 1—32. — 322
- [224] *Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости*. 19 февраля 1861 г. Спб., 1861. 357 стр. Разд. паг. — 322
- [225] «*Полярная Звезда*», Спб., 1906, № 10, 18 февраля, стр. 733—737. — 30
- [226] [*Постановление ПК РСДРП по поводу Обращения СПб коалиционного студенческого совета*]. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 36, (16) 3 октября, стр. 10. Под общ. загл.: С.-Петербург, в отд.: Из партин. На газ. дата: 16 (30) октября. — 236
- [227] *Постановления и резолюции Объединительн. съезда Российской социал-демократической рабочей партии*. [Листовка. Спб.], тип. Центрального Комитета, [1906], стр. 1. (РСДРП). — 49, 171, 173, 175, 184, 187, 190, 290, 333, 335
- [228] * *Постников, В. Е. Южнорусское крестьянское хозяйство*. М., тип. Кушнерева, 1891. XXXII, 392 стр. — 107, 109, 110, 111—112, 114, 116, 122, 126
- [229] «*Правительственный Вестник*», Спб., 1905, № 222, 18 (31) октября, стр. 1. — 443
- [230] «*Правительственный Вестник*», Спб., 1905, № 268, 13 (26) декабря, стр. 1. — 52
- 1906, № 252, 12 (25) ноября, стр. 1. — 175, 322, 325, 326, 330, 335, 340

— 1906, № 256, 18 ноября (1 декабря), стр. 1. — 175

[²³¹] *Прения в думской с.-д. фракции по вопросу об отношении с.-д. к религии.* — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 45, 13 (26) мая, стр. 6—7, в отд.: Из партии. — 425, 433, 436

[²³²] *Приложения к стенографическим отчетам Государственной думы.* Третий созыв. Сессия I. 1907—1908 гг. Т. I. (№№ 1—350). Спб., гос. тип., 1908. 35 стр., 2024 стлб. — 32

Примечание редакции «Голоса Социал-Демократа» к письму т. Маслова — см. От редакции.

[²³³] *Принятая [Пятой] конференцией [РСДРП (Общероссийской 1908 г.)] после комис[сионной] работы резолюция [по организационному вопросу].* — В кн.: Извещение Центрального Комитета Российской с.-д. рабочей партии о состоявшейся очередной общепартийной конференции. [Изд. ЦК РСДРП. Paris, 1909], стр. 6. (РСДРП). Под общ. загл.: Организационный вопрос. — 371, 376—377, 403, 410

[²³⁴] *Программа и организационный устав партии социалистов-революционеров, утвержденные на первом съезде.* Изд. центрального комитета п. с.-р. Б. м., тип. партии соц.-рев., 1906. 32 стр. — 354—355

[²³⁵] *Программа Российской соц.-дем. рабочей партии, принятая на Втором съезде партии.* — В кн.: Второй очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Женева, тип. партии, [1904], стр. 1—6. (РСДРП). — 171, 183, 184, 248, 277, 279, 318, 354—355, 356

[²³⁶] *Проект главных оснований закона о земельном обеспечении земледельческого населения, [внесенный во II Государственную думу кадетами].* — В кн.: [Материалы, поступившие в Общее собрание Государственной думы 2-го созыва]. Б. м., [1907], л. 293—295. — 32

[237] *Проект меньшевистской резолюции о временном правительстве и революционном самоуправлении.* Временное правительство и революционное самоуправление. — В кн.: [Ленин, В. И.] Доклад об Объединительном съезде РСДРП. Письмо к петербургским рабочим. М. — Спб., тип. «Дело», 1906, стр. 91—92, в отд.: Приложения. — 386, 388

[238] *Проект меньшевистской резолюции об оценке современного момента.* О современном моменте революции и задачах пролетариата. — В кн.: [Ленин, В. И.] Доклад об Объединительном съезде РСДРП. Письмо к петербургским рабочим. М. — Спб., тип. «Дело», 1906, стр. 68—70, в отд.: Приложения. — 386, 388

Проект организации местных земельных комитетов, внесенный в I Государственную думу 35 членами Трудовой группы — см. Основные положения законопроекта об организации местных комитетов по аграрному вопросу, внесенные в I Государственную думу 35 членами Трудовой группы.

[239] *[Проект организации местных земельных комитетов, внесенный во II Государственную думу 37 членами Трудовой группы].* — В кн.: [Материалы, поступившие в Общее собрание Государственной думы 2-го созыва]. Б. м., [1907], л. 314. — 32

[240] *Проект основного земельного закона, [внесенный 33 членами Государственной думы].* — В кн.: Стенографические отчеты [Государственной думы]. 1906 год. Сессия первая. Т. II. Заседания 19—38 (с 1 июня по 4 июля). Спб., гос. тип., 1906, стр. 1153—1156. (Государственная дума). — 71, 355

[241] *Проект основных положений земельного закона, [внесенный во II Государственную думу от имени группы социалистов-революционеров].* — В кн.: [Материалы, поступившие в Общее собрание Государственной думы 2-го созыва]. Б. м., [1907], л. 486—491. — 355

- [242] *Проект основных положений, [земельного закона, внесенный 104 членами Государственной думы].* — В кн.: Стенографические отчеты [Государственной думы]. 1906 год. Сессия первая. Т. I. Заседания 1—18 (с 27 апреля по 30 мая). Спб., гос. тип., 1906, стр. 560—562. (Государственная дума). — 32, 71, 173, 279, 355
- [243] *Проект основных положений [земельной реформы, внесенный во II Государственную думу от имени Трудовой группы и Крестьянского союза].* — В кн.: [Материалы, поступившие в Общее собрание Государственной думы 2-го созыва]. Б. м., [1907], л. 17—19, 37. — 31, 173, 355
- [244] *[Проект основных положений по аграрному вопросу, внесенный 42 членами I Государственной думы].* — В кн.: Стенографические отчеты [Государственной думы]. 1906 год. Сессия первая. Т. I. Заседания 1—18 (с 27 апреля по 30 мая). Спб., гос. тип., 1906, стр. 248—251. (Государственная дума). — 31, 328
- [245] *Проект резолюций к предстоящему съезду, выработанный группой «меньшевиков» с участием редакторов «Искры».* — «Партийные Известия», [Спб.], 1906, № 2, 20 марта, стр. 9—11. — 385
- [246] *Производительные силы России.* Краткая характеристика различных отраслей труда соответственно классификации выставки. Сост. под общ. ред. В. И. Ковалевского. Спб., [1896]. XI, 1249 стр. (М-во финансов. Комиссия по заведованию устройством Всерос. пром. и худож. выставки 1896 г. в Н.-Новгороде). — 97
- [247] * *Прокопович, С. Н. и Мертваго, А. П. Сколько в России земли и как мы ею пользуемся.* М., тип. Сытина, 1907. 28 стр. (Б-ка хозяина (под ред. А. П. Мертваго)). — 86, 87, 88, 170
- [248] *«Пролетарий», [Выборг — Женева — Париж].* — 28, 157, 164, 254, 300, 310, 353, 379, 381, 406

- [Выборг], 1906, № 1, 21 августа, стр. 2—6. На газ. место изд.: М. — 396
- * — 1906, № 4, 19 сентября, стр. 3—6. На газ. место изд.: М. — 158
- 1906, № 8, 23 ноября, стр. 2—5. На газ. место изд.: М. — 396
- 1907, № 14, 4 марта, стр. 3. На газ. место изд.: М. — 385, 391
- 1907, № 17, 20 октября, стр. 5—6. На газ. место изд.: М. — 204, 209, 341
- 1907, № 18, 29 октября, стр. 1—5. На газ. место изд.: М. — 55, 164, 358
- 1907, № 19, 5 ноября, стр. 6—7. На газ. место изд.: М. — 165
- 1907, № 20, 19 ноября, стр. 4. На газ. место изд.: М. — 55
- Женева, 1908, № 21, 26 (13) февраля, стр. 2. — 353
- 1908, № 22, (3 мар.) 19 февраля, стр. 1. На газ. дата: (4 мар.) 19 февраля. — 32, 329
- 1908, № 28, (15) 2 апреля, стр. 1. — 436
- 1908, № 30, (23) 10 мая, стр. 2—3. — 69, 73
- 1908, № 31, (17) 4 июня, стр. 5—6. — 310
- 1908, № 32, (15) 2 июля, стр. 1—2. — 353
- 1908, № 33, (5 авг.) 23 июля, стр. 3—6. — 201, 273, 302, 303
- 1908, № 36, (16) 3 октября, стр. 6—7, 10. На газ. дата: (16) 30 октября. — 236
- 1908, № 37, (29) 16 октября, стр. 3—5. — 300, 302
- 1908, № 39, (26) 13 ноября, стр. 2—8. — 294, 305—308, 309—321, 380, 415

- 1908, № 40, 1 (14) декабря, стр. 3—5. — 353
- Париж, 1909, № 42. 12 (25) февраля, стр. 1—4. — 379—382, 406, 407
- 1909, № 44. Приложение к № 44 газ. «Пролетарий», 4 (17) апреля, стр. 1. — 406—417
- 1909, № 45, 13 (26) мая, стр. 6—7. — 425, 433, 436
- [249] *Протест против действия председательствующего А. Ф. Мейендорфа.* — В кн.: Стенографические отчеты [Государственной думы]. 1909 г. Сессия вторая. Ч. III. Заседания 71—100 (с 6 марта по 24 апреля 1909 г.). Спб., гос. тип., 1909, стлб. 2309—2310. (Государственная дума. Третий созыв). Под общ. загл.: Приложение к стенографическому отчету девяносто пятого заседания. — 447
- [250] *Протоколы Объединительного съезда РСДРП, состоявшегося в Стокгольме в 1906 г.* М., тип. Иванова, 1907. VI, 420 стр. — 30, 65, 171, 173, 177, 181—183, 185, 186, 189—190, 275, 278, 284, 332, 333, 334
- [251] *«Рабочее Дело»*, Женева, 1901, № 10, сентябрь. 136, 46 стр. — 162
- [252] *«Рабочее Знамя»*, М. — 28, 379, 380
- 1908, № 5, октябрь, стр. 4—5. — 294, 305, 379, 380, 415
- 1908, № 7, декабрь, стр. 4—6. — 379—381
- [253] *«Революционная Мысль»*. — 158, 160, 161, 365
- 1908, № 1, апрель, стр. 1, 4—8, 16. — 158, 160, 161, 163, 353, 366
- 1908, № 2, июнь, стр. 1—7, 10—13. — 158, 160, 162, 163, 353
- [254] *Революция и третья Дума.* — «Знамя Труда», [Париж], 1907, № 4, 30 августа, стр. 1—3. — 164
- [255] *[Резолюции, принятые на Пятой конференции РСДРП*

(Общероссийской 1908 г.). — В кн.: Извещение Центрального Комитета Российской с.-д. рабочей партии о состоявшейся очередной общепартийной конференции. [Изд. ЦК РСДРП. Paris, 1909], стр. 4—7. (РСДРП). — 368—372

[256] *Резолюции, принятые [первой общерусской] конференцией [партийных работников].* — В кн.: Первая общерусская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры». Женева, тип. партии, 1905, стр. 15—30. (РСДРП). — 62

[257] *Резолюция московской общегородской конференции РСДРП об отношении к думской фракции.* — «Пролетарий», Женева, 1908, № 31, (17) 4 июня, стр. 5—6, в отд.: Хроника. — 310

Резолюция о вооруженном восстании. [Главнейшие резолюции, принятые на Третьем съезде РСДРП] — см. Ленин, В. И. Резолюция о вооруженном восстании, принятая на III съезде РСДРП.

[258] *Резолюция о временном революционном правительстве.* [Главнейшие резолюции, принятые на Третьем съезде РСДРП]. — В кн.: Третий очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Женева, тип. партии, 1905, стр. XVIII—XIX. (РСДРП). — 383—385, 388, 390

[259] *Резолюция об отношении к крестьянскому движению.* [Главнейшие резолюции, принятые на Третьем съезде РСДРП]. — Там же, стр. XX — XXI. — 385, 391

[260] *Резолюция об отношении к непролетарским партиям, [принятая на V (Лондонском) съезде РСДРП].* — В кн.: Лондонский съезд Российской соц.-демокр. раб. партии (состоявшийся в 1907 г.). Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Paris, 1909, стр. 454—455. (РСДРП). — 363, 390, 392

[261] *Резолюция СПБ «отзовистов», предложенная ими расширенному заседанию Пет. ком. перед общепартийной конференцией.* — «Пролетарий», [Париж], 1909,

№ 44. Приложение к № 44 газ. «Пролетарий», 4 (17) апреля, стр. 1. — 406—417

- [262] *Резолюция ЦК РСДРП о кооперативах.* — «Социал-Демократ», [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 37—38, в отд.: Из партии. — 27
- [263] *Резолюция ЦК РСДРП о работе в профессиональных союзах.* — «Социал-Демократ», [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 38—39, в отд.: Из партии. — 26
- [264] *Резолюция ЦК РСДРП по поводу выступления социал-демократической фракции в III Государственной думе по вопросу о закрытии дверей думской комиссии по государственной обороне...* — «Социал-Демократ», [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 35. Под общ. загл.: Деятельность Центрального Комитета, в отд.: Из партии. — 28
- [265] *«Речь»*, Спб. — 30, 31, 446
- 1906, № 82, 25 мая (7 июня), стр. 1. — 32
- 1908, № 65, 16 (29) марта, стр. 1. — 30, 31, 33
- 1908, № 205, 28 августа (10 сентября), стр. 1—3.— 224
- 1909, № 133 (1018), 17 (30) мая, стр. 2—3. — 446
- 1909, № 139 (1024), 24 мая (6 июня), стр. 5. — 446
- [266] *Рубакин, Н. А. Наша правящая бюрократия в цифрах.* (Из «Этюд о чистой публике»). — «Сын Отечества», Спб., 1905, № 54, 20 апреля (3 мая), стр. 2—3. — 81
- [267] *Руднев, Н. Ф. Промыслы крестьян в Европейской России.* — «Сборник Саратовского Земства», 1894, * № 6, стр. 189—222; № 11, стр. 421—463. — 131
- [268] *«Русская Мысль»*, М., 1907, № 7, стр. 172—178. — 31
- 1907, № 8, стр. 228—235. — 31

- [269] *«Русское Государство»*, Спб. — 30
— 1906, № 39, 18 (31) марта, стр. 4. — 30
- [270] *С партией или без партии?* — *«Пролетарий»*, Genève, 1908, № 28, (15) 2 апреля, стр. 1. — 436
- [271] *С Урала.* — *«Социал-Демократ»*, [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 44—45. Под общ. загл.: Корреспонденции. — 25
- [272] *Салтыков-Щедрин, М. Е. В среде умеренности и аккуратности.* — 224
- [273] — *Дикий помещик.* — 96, 299, 445
- [274] — *За рубежом.* — 32, 300
- [275] — *История одного города.* — 324
- [276] — *Мелочи жизни.* — 172, 230
- [277] — *Премудрый пискарь.* — 183
- [278] — *Признаки времени.* — 241
- [279] — *Современная идиллия.* — 225
- [280] *С.-Петербург, 4 октября.* — *«Новое Время»*, Спб., 1908, № 11698, 5 (18) октября, стр. 2. — 245
- [281] *«С.-Петербургские Ведомости»*, 1908, № 24, 29 января (11 февраля), стр. 2. — 329
- [282] *Сборник оценочных сведений по крестьянскому землевладению в Землянском, Задонском, Коротоякском и Нижнедевицком уездах.* [Сост. Ф. Щербина]. С 3 схем. картами. Прил. к томам III, IV, V и VI. Изд. Воронежского губ. земства. Воронеж, тип. Исаева, 1889. 459 стр. — 117, 121, 126, 134—135, 139—140
- [283] *«Сборник Саратовского Земства»*, 1894, * № 6, стр. 189—222; № 11, стр. 421—463. — 131

- [284] *Сборник статей*. № 1. Спб., «Наша Мысль», 1907. 128 стр. — 355
- [285] *Сборник статистических сведений по Воронежской губернии*. Т. 4. Вып. I. Задонский уезд. Изд. Воронежского губ. земства. Воронеж, тип. Исаева, 1887. XIV, 157 стр. — 108, 110, 125, 126
- [286] *Сборник статистических сведений по Орловской губернии*. Т. II—III, VIII. Изд. Орловского губ. земства. Орел, 1887—1895. 3 т.
- Т. II. [Вып. I.]. Елецкий уезд. 1887. 958 стр. — 108, 125, 126
- Т. III. Трубчевский уезд. 1887. IV, 265, 224 стр. — 108, 125, 126
- Т. VIII. Орловский уезд. Статистико-экономические и оценочные материалы по крестьянскому и частновладельческому хозяйству. С 2 картогр. 1895. 1005 стр. (Стат. отд-ние Орловской губ. земской управы). — 123
- [287] *Сборник статистических сведений по Самарской губернии*. Отдел хозяйственной статистики. Т. VII. Новоузенский уезд. Изд. Самарского губ. земства. Самара, 1890. 524 стр. — 108, 110, 112, 124, 126
- [288] *Сборник статистических сведений по Саратовской губернии*. Т. I, XI. Изд. Саратовского губ. земства. Саратов, 1883—1891. 2 т.
- Т. I. Саратовский уезд. 1883. V, 154 стр.; 126 стр. табл., 1 карта. — 83, 92
- * — Т. XI. Камышинский уезд. 1891. 979 стр. — 105, 110, 126, 175
- [289] *Свод законов Российской империи*. Т. 1. Ч. I. Свод основных государственных законов. Изд. 1906 года. Спб., гос. тип., б. г. 78 стр. — 175
- [290] *Сводный сборник статистических сведений по Самар-*

ской губернии. Т. VIII. (Вып. I). Изд. Самарского губ. земства. Самара, 1892. X, 228 стр. — 108, 128

[291] «Северный Вестник», Спб., 1885, № 3, ноябрь, стр. 186—193. — 101

[292] *Сельское и лесное хозяйство России*. С прил. 47 карт и диагр. Изд. деп. земледелия и сельской промышленности гос. имуществ. Спб., 1893. II, XXVI, 649 стр. (Всемирная Колумбова выставка 1893 г. в Чикаго). — 97

Сельскохозяйственные и статистические сведения по материалам, полученным от хозяев. Вып. V — см. Короленко, С. А. Вольнонаемный труд в хозяйствах владельческих и передвижение рабочих в связи с статистико-экономическим обзором Европейской России в сельскохозяйственном и промышленном отношении.

[293] «Серенький» — в Думе. — «Русское Государство», Спб., 1906, № 39, 18 (31) марта, стр. 4. Подпись: Segno. — 30

[294] *Сиверский. Философия и террор*. — «Революционная Мысль», 1908, № 2, июнь, стр. 1—4. — 160, 161, 162, 163, 353

[295] * *Сначала*. — «Знамя Труда», [Париж, 1908, № 13, ноябрь], стр. 1—3. — 357—359, 360—363, 366

[296] «Современная Жизнь», М., 1907, № 2, февраль — март, стр. 158—186. — 62

[297] «Социал-Демократ», Спб. — 395

— 1906, № 6, 3 ноября, стр. 2—4. На газ. дата: 3 октября. — 395

[298] «Социал-Демократ», [Вильно — Спб.] — Париж — Женева. — 26, 28, 391, 392, 393, 401

— [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 10—19, 21—30, 35, 36—39, 43—45. — 26, 27, 28

- Париж, 1909, № 3, 9 (22) марта, стр. 3—4. — 383, 386, 388, 389, 390—392, 393, 396, 399, 401
- [²⁹⁹] *Старые тенденции и уроки жизни.* — «Социал-Демократ», [Вильно — Спб.], 1908, № 1, февраль, стр. 15—19. — 28
- [³⁰⁰] *Статистика землевладения 1905 г.* Свод данных по 50-ти губерниям Европейской России. Спб., тип. Минкова, 1907. 199 стр.; L стр. табл. (Центр. стат. ком. м-ва внутр. дел). — 77—80, 81, 83, 85—86, 112—113, 151, 154, 167
- [³⁰¹] * *Статистика производств, облагаемых акцизом, и гербовых знаков за 1897 и 1898 гг.* Сост. в стат. отд-нии главного упр. Спб., 1900. 1037 стр. (Главное упр. неокладных сборов и казенной продажи питей). — 130, 131
- [³⁰²] *Статистика Российской империи.* IV, XX, XXXI, XLIV, LV. 1883—1901 гг. Изд. Центр. ком. м-ва внутр. дел. Спб., 1888—1902, 5 т. На русск. и франц. яз.
- IV. Средний урожай в Европейской России за пятилетие 1883—1887 гг. Под ред. В. В. Зверинского. 1888. V, 17, 155 стр. — 93
- XX. Военно-конская перепись 1888 года. Под ред. А. Сырнева. 1891. VI, XXIII, 207 стр. табл. — 81, 123, 135—137
- XXXI. Военно-конская перепись 1891 года. Под ред. А. Сырнева. 1894. IV, XXIX, 149 стр. — 81, 123, 135—137
- XLIV. Военно-конская перепись 1896 г. Под ред. А. Сырнева. 1898. XIII стр.; 79 стр. табл.; 11 л. карт. — 81, 121, 123, 135—137, 148, 156, 176
- LV. Военно-конская перепись 1899—1901 гг. Под ред. А. Сырнева. 1902. XIV стр.; 223 стр. табл.; 2 л. карт. — 81, 121, 123, 135—137, 148, 156, 176
- [³⁰³] *Стаций, П. П. Фиваида.* — 429

[³⁰⁴] *Стенографические отчеты [Государственной думы].*
1906 год. Сессия первая. Т. I—II. Спб., гос. тип.,
1906. 2 т. (Государственная дума).

— Т. I. Заседания 1—18 (с 27 апреля по 30 мая). XXII,
866 стр. — 32, 71, 155, 173, 279, 328, 355

* — Т. II. Заседания 19—38 (с 1 июня по 4 июля),
стр. 867—2013. — 32, 71, 328, 355

[³⁰⁵] *Стенографические отчеты [Государственной думы].*
1907 год. Сессия вторая. Т. I—II. Спб., гос. тип.,
1907. 2 т. (Государственная дума. Второй созыв).

* — Т. I. Заседания 1—30 (с 20 февраля по 30 апреля).
VIII стр., 2344 стлб. — 183

— Т. II. Заседания 31—53 (с 1 мая по 2 июня). VIII
стр., 1610 стлб. — 177

[³⁰⁶] *Стенографические отчеты [Государственной думы].*
1908 г. Сессия первая. Ч. II. Заседания 31—60 (с
21 февраля по 6 мая 1908 г.). Спб., гос. тип., 1908.
XV стр., 2962 стлб. (Государственная дума. Тре-
тий созыв). — 436

[³⁰⁷] *Стенографические отчеты [Государственной думы].*
1908 г. Сессия вторая. Ч. I. Заседания 1—35 (с 15
октября по 20 декабря 1908 г.). Спб., гос. тип., 1908.
XIV стр., 3152 стлб. (Государственная дума. Третий
созыв). — 318

[³⁰⁸] *Стенографические отчеты [Государственной думы].*
1909 г. Сессия вторая. Ч. II—IV. Спб., гос. тип.,
1909. 3 т. (Государственная дума. Третий созыв).

— Ч. II. Заседания 36—70 (с 20 января по 5 марта
1909 г.). XIV стр., 3244 стлб. — 414

— Ч. III. Заседания 71—100 (с 6 марта по 24 апреля
1909 г.). XII стр., 2956 стлб. — 414, 418, 425, 435—
436, 439—442

- Ч. IV. Заседания 101—126 (с 27 апреля по 2 июня 1909 г.). XXXVII стр., 3476 стлб. — 440
- [309] *Стенографический отчет с.-петербургского телеграфного агентства [о заседаниях Государственной думы. 1908 г. Третий созыв. Сессия вторая. Ч. I. Заседания 1—35 (с 15 октября по 20 декабря 1908 г.). Приложение к газете «Россия»].* Спб., [тип. газ. «Россия»], 1908. 1124 стр. — 322—336
- [310] *«Столичная Почта»,* Спб. — 56
- 1908, № 251, 1 (14) марта, стр. 3—4. — 56
- [311] *Струве, П. Б. Заметки публициста. Съезд союза 17-го октября и созыв Государственной думы.* — «Полярная Звезда», Спб., 1906, № 10, 18 февраля, стр. 733—737. — 30
- [312] — *Консерватизм интеллигентской мысли. Из размышлений о русской революции.* — «Русская Мысль», М., 1907, № 7, стр. 172—178. — 31
- [313] — *Тактика или идеи? Из размышлений о русской революции.* — «Русская Мысль», М., 1907, № 8, стр. 228—235. — 31
- [314] *«Сын Отечества»,* Спб., 1905, № 54, 20 апреля (3 мая), стр. 2—3. — 81
- [315] *[Тактическая резолюция по аграрному вопросу, принятая на IV (Объединительном) съезде РСДРП].* — В листовке: Постановления и резолюции Объединительн. съезда Российской социал-демократической рабочей партии. [Спб.], тип. Центрального Комитета, [1906], стр. 1. (РСДРП). Под загл.: Аграрная программа. — 190
- [316] * *Тезяков, Н. И. Сельскохозяйственные рабочие и организация за ними санитарного надзора в Херсонской губернии. (По материалам лечебно-продовольственных пунктов в 1893—1895 гг.). (Доклад XIII губернскому съезду врачей и представителей зем-*

ских управ Херсонской губ.). Изд. Херсонской губ. земской управы. Херсон, 1896. II, 301 стр. — 130—134

- [317] *Толстой, Л. Н. Плоды просвещения.* — 84
- [318] *Томский, М. П. Письмо рабочего в редакцию «Пролетария».* — «Пролетарий», Женева, 1908, № 39, (26) 13 ноября, стр. 2—3. — 305—308, 310, 321
- [319] *Третий очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии.* Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Женева, тип. партии, 1905. XXIX, 401 стр. (РСДРП). — 62, 383—385, 388, 390
- [320] *Трирогов, В. Г. Община и подать.* (Собрание исследований). Спб., тип. Суворина, 1882. 509 стр. — 100
- [321] [*Троцкий, Л. Д.*] *Наша революция.* Спб., Глаголев, б. г. XX, 286 стр. Перед загл.: авт.: Н. Троцкий. — 393—397
- [322] *Тургенев, И. С. Житейское правило.* Стихотворение в прозе. — 278
- [323] — *Отцы и дети.* — 326, 419
- [324] *Уваров, М. С. О влиянии отхожего промысла на санитарное положение России.* — «Вестник Общественной Гигиены, Судебной и Практической Медицины», Спб., 1896, т. XXXI, кн. I, июль, стр. 1—49. — 130
- [325] *Указ правительствующему Сенату [о выдаче крестьянским поземельным банком ссуд под залог надельных земель. 15 (28) ноября 1906 г.].* — «Правительственный Вестник», Спб., 1906, № 256, 18 ноября (1 декабря), стр. 1. — 175
- [326] *Указ правительствующему Сенату [о выходе крестьян из общин и закреплении в собственность надельных участков. 9 (22) ноября 1906 г.].* — «Правительственный Вестник», Спб., 1906, № 252, 12 (25) ноября, стр. 1. — 175, 322, 324, 325, 330, 335, 340

- [327] *Указ правительствующему Сенату [об изменениях и дополнениях в положении о выборах в Государственную думу. 11 (24) декабря 1905 г.]*. — «Правительственный Вестник», Спб., 1905, № 268, 13 (26) декабря, стр. 1, в отд.: Действия правительства. — 52
- [328] *Успенский, Г. И. Власть земли*. — 80
- [329] *[Формула перехода к очередным делам, предложенная социал-демократической фракцией Государственной думы по поводу законопроекта по указу 9 ноября 1906 г.]*. — В кн.: Стенографический отчет с.-петербургского телеграфного агентства [о заседаниях Государственной думы. 1908 г. Третий созыв. Сессия вторая. Ч. I. Заседания 1—35 (с 15 октября по 20 декабря 1908 г.)]. Приложение к газете «Россия». Спб., [тип. газ. «Россия»], 1908, стр. 118. — 336
- [330] *[Формула перехода к очередным делам, предложенная Трудовой группой Государственной думы по поводу законопроекта по указу 9 ноября 1906 г.]*. — Там же, стр. 482. — 333
- [331] *Черняев, В. В. Земледельческие орудия и машины, их распространение и изготовление*. — В кн.: Сельское и лесное хозяйство России. С прил. 47 карт и диагр. Изд. деп. земледелия и сельской пром-ти м-ва гос. имуществ. Спб., 1893, стр. 351—362. (Всемирная Колумбова выставка 1893 г. в Чикаго). — 97
- [332] — *Сельскохозяйственное машиностроение*. — В кн.: Историко-статистический обзор промышленности России. Под ред. Д. А. Тимирязева. Т. I. Сельскохозяйственные произведения, огородничество, садоводство и домашние животные. Горная и соляная промышленность. Спб., 1883, стр. 142—157. (Всерос. пром.-худож. выставка 1882 г. в Москве). — 97
- [333] *Чупров, А. И. К вопросу об аграрной реформе*. — В кн.: Аграрный вопрос. Т. II. Сборник статей Брейера, Бруна, Воробьева, Герценштейна, Дена, Кауфмана, Кутлера, Левитского, Мануилова, Петрункевича, Ха-

уке, Чупрова, Якушкина. М., «Беседа», 1907, стр. 1—43. (Изд. Долгорукова и Петрункевича). — 32

[334] Шанин, М. *Муниципализация или раздел в собственность?* Характер нашего аграрного кризиса. Вильно, «Трибуна», 1907. 112 стр. — 144, 145, 178

[335] Энгельс, Ф. *Анти-Дюринг*. Переворот в науке, произведенный господином Евгением Дюрингом. 1876—1878 гг. — 40, 425, 426—427

— *Берлинские дебаты о революции*. I — см. Engels, F. Köln, 13 Juni.

[336] — *Введение [к работе К. Маркса «Гражданская война во Франции»]*. 18 марта 1891 г. — 427, 435, 436

[337] — *Введение [к работе К. Маркса «Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850 г.»]*. 6 марта 1895 г. — 52

[338] — *Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии*. Начало 1886 г. — 425

[339] — *Об историческом материализме*. — В кн.: Исторический материализм. Сборник статей Энгельса, Каутского, Лафарга, Жореса, Сореля, Адлера, Штерна, Цеттербаума, Келлес-Крауза, Бельфорт-Бакса, Штиллиха. Сост. и пер. С. Бронштейн (С. Семковский). С предисл. и указателем литературы об историческом материализме на русском и иностранных языках. Спб., тип. «Общественная Польза», 1908, стр. 162—183. — 400

[340] — *Письмо Э. Бронштейну*. 27 августа 1883 г. — 292

[341] — [*Письмо Ф. А. Зорге*. 29 ноября 1886 г.]. — В кн.: Письма И. Ф. Беккера, И. Дицгена, Ф. Энгельса, К. Маркса и др. к Ф. А. Зорге и др. Пер. с нем. Политикуса. С письмами и биографией Ф. А. Зорге Евг. Дицгена. С предисл. Н. Ленина. С портр. Ф. А. Зорге. Спб., Дауге, 1907, стр. 266—270. — 256, 422

- [342] — [*Письмо Ф. А. Зорге*. 7 декабря 1889 г.]. — Там же, стр. 356—359. — 256
- [343] — [*Письмо Ф. А. Зорге*. 10 июня 1891 г.]. — Там же, стр. 406—407. — 256
- [344] — [*Письмо Ф. Келли-Вишневецкой*. 28 декабря 1886 г.]. — Там же, стр. 271—274. — 256
- [345] — *Эмигрантская литература*. II. Программа бланкистских эмигрантов Коммуны. Июнь 1874 г. — 426
- [346] *Юбилей Л. Н. Толстого*. — «Речь», Спб., 1908, № 205, 28 августа (10 сентября), стр. 1—3. — 224
- [347] *Abschaffung der stehenden Heere und allgemeine Volksbewaffnung*. [Die Resolution des Internationalen sozialistischen Kongresses zu Paris]. In.: Protokoll des Internationalen Arbeiterkongresses zu Paris. Abgehalten vom 14. bis 20. Juli 1889. Deutsche Übersetzung. Mit einem Vorwort von W. Liebknecht. Nürnberg, Würlein, 1890, S. 119—120. — 204
- [348] *Abstract of the Twelfth Census of the United States*. 1900. 3-d edition. Washington, Government Printing Office, 1904. XV, 454 p. (Bureau of the Census. S. N. D. North, Director). — 88
- [349] *Die Arbeiter Britanniens an die Arbeiter Deutschlands*. — «Vorwärts», Berlin, 1908, Nr. 222, 22. September, S. 2. Unter dem Gesamttitel: Die Arbeiter für den Frieden. — 221
- [350] *Die Arbeiter für den Frieden*. — «Vorwärts», Berlin, 1908, Nr. 222, 22. September, S. 1—3. — 220—223.
- [351] *Baer, K. u. Helmersen, G. Beiträge zur Kenntnis des Russischen Reiches und der angrenzenden Länder Asiens*. Auf Kosten der Akademie der Wissenschaften. Bd. 11. Gemischten Inhalts. S.-Pb., Akademie der Wissenschaften, 1845. 183 S. — 87
- [352] *Bäuerliche Zustände in Deutschland*. Berichte, veröffentlicht vom Verein für Sozialpolitik. Bd. 3. Leipzig, Duncker u. Humblot

1883. VIII, 381 S. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. XXIV). — 122

- [353] [*Das Begrüßungsschreiben der türkischen Revolution*. Die Resolution des Internationalen sozialistischen Büros]. — «Vorwärts», Berlin, 1908, Nr. 242, 15. Oktober. 1. Beilage des «Vorwärts», S. 2. Unter dem Gesamttitel: Internationale sozialistische Konferenz zu Brüssel. — 263
- [354] *Bernstein, E. Probleme des Sozialismus*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1896—1897, Jg. XV, Bd. I, Nr. 6, S. 164—171; Nr. 7, S. 204—213; Nr. 10, S. 303—311; Nr. 25, S. 772—783; Bd. II, Nr. 30, S. 100—107; Nr. 31, S. 138—143. — 38—39
- [355] — *Das realistische und das ideologische Moment im Sozialismus*. Probleme des Sozialismus, 2. Serie II. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1897—1898, Jg. XVI, Bd. II, Nr. 34, S. 225—232; Nr. 39, S. 388—395. — 38—39
- [356] — *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*. Stuttgart, Dietz, 1899. X, 188 S. — 38—39, 43, 389
- [357] *Die Beziehungen zwischen der politischen Partei und den Gewerkschaften*. [Die Resolution des Internationalen sozialistischen Kongresses zu Stuttgart]. — In: Internationaler Sozialistenkongreß zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907, S. 50—51. — 341
- Brouckère, L. de. Das Begrüßungsschreiben der türkischen Revolution — см. Das Begrüßungsschreiben der türkischen Revolution.*
- [358] «*La Caserne*», Haine st. Paul. — 209
- [359] [*La commune révolutionnaire*]. Aux Communaux. [Londres, 1874]. 12 p. — 426
- [360] *Dahn, T. Die Bedingungen des erneuten Aufschwungs der russischen Revolution*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1908, Jg. 26, Bd. 2, Nr. 27, S. 4—10; Nr. 28, S. 49—58. — 51, 52
- [361] *Drechsler, H. Die bäuerlichen Zustände in einigen Teilen der Pro-*

vinz Hannover. — In: Bäuerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht vom Verein für Sozialpolitik. Bd. 3. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1883, S. 59—112. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. XXIV). — 122

- [³⁶²] *Engels, F. Introduction [to: «Socialism utopian and scientific»].* — In: Engels, F. Socialism utopian and scientific. Translated by E. Aveling. With a special introduction by the author. London — New-York, Sonnenschein — Scribner, 1892, p. V—XXXIX. — 64
- [³⁶³] — *Köln, 13. Juni.* — In: Marx, K. u. Engels, F. Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels. 1841 bis 1850. Bd. 3. Von Mai 1848 bis Oktober 1850. Stuttgart, Dietz, 1902, S. 97—100. Unter dem Gesamttitel: Das Ministerium Camphausen. (In: Aus dem literarischen Nachlaß von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle. Hrsg. von F. Mehring. Bd. 3.) — 420
- [³⁶⁴] — *Socialism utopian and scientific.* Translated by E. Aveling. With a special introduction by the author. London — New-York, Sonnenschein — Scribner, 1892. XXXIX, 117 p. — 64
- [³⁶⁵] *— *Über historischen Materialismus.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1892—1893, Jg. XI, Bd. I, Nr. 1, S. 15—20; Nr. 2, S. 42—51. — 64, 400
- [³⁶⁶] — *Vorwort [zum Buch von K. Marx «Das Elend der Philosophie»].* — In: Marx K. Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons «Philosophie des Elends». Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorw. und Noten von F. Engels. Stuttgart, Dietz, 1885, S. V—XXV. — 424
- [³⁶⁷] *Die Ereignisse im Orient.* — «Leipziger Volkszeitung», 1908, Nr. 232, 6. Oktober, S. 1—2. — 241
- [³⁶⁸] *Farley, R. P. The socialist international. An impression.* — «The Labour Leader», London, 1908, No. 42, Oct. 16, p. 665. — 257
- [³⁶⁹] «*Frankfurter Zeitung*», Frankfurt am Main, 1908, 14. April. — 54

- 1908, 20. Oktober. — 245
- 1908, 24. Oktober. — 245, 249
- 1908, 24. Oktober. 2. Morgenblatt. — 249

[³⁷⁰] *Gesetz gegen gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie.* Vom 21. October 1878. — «Reichs-Gesetzblatt», Berlin, 1878, Nr. 34, S. 351—358. — 29, 211, 317, 375, 414—415, 455

[³⁷¹] *Gesindeordnung.* 1767. — 149

[³⁷²] *Glazier, J. B. Labour Party fully recognised.* I. L. P. policy fully recognised. Kautsky moves the resolution. «The Labour Leader», London, 1908, No. 42, Oct. 16, p. 665. Under the general title: International Bureau. — 257

[³⁷³] *Hervé G. Leur patrie.* Paris, édité par l'auteur, [1905]. 286 p. — 208

[³⁷⁴] — *Der Militarismus und die internationalen Konflikte.* [Der Resolutionsentwurf, vorgeschlagen auf der Sitzung der Kommission des Internationalen Sozialistenkongresses am 20. August 1907]. — In: Internationaler Sozialistenkongreß zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907, S. 87. — 206

[³⁷⁵] «*L'Humanité*», Paris, 1908, No. 1567, 1 août, p. 1. — 197

[³⁷⁶] *Hyndman, H. M. A criticism of the proceedings.* — «Justice», London, 1908, No. 1,292, October 17, p. 7. Under the general title: The meeting of the International socialist Bureau. — 257, 258

[³⁷⁷] *Internationale sozialistische Konferenz zu Brüssel.* — «Vorwärts». Berlin, 1908, Nr. 242, 15. Oktober. 1. Beilage des «Vorwärts», S. 1—2. — 253—256, 257, 259—260, 263

[³⁷⁸] *Internationaler Sozialistenkongreß zu Stuttgart.* 18. bis 24. August 1907. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907. 132 S. — 204, 206, 209, 211, 222, 257, 263, 341

[³⁷⁹] «*La Jeunesse — c'est l'Avenir*», Haine st. Paul. — 209

- [³⁸⁰] «Justice», London. — 195, 257, 258
- 1908, No. 1,292, October 17, p. 4, 7; No. 1,294, Oktober 31, p. 3; No. 1,296, November 14, p. 3. — 257, 258
- [³⁸¹] *Kautsky, K. *Die soziale Revolution*, I. Sozialreform und soziale Revolution. 2. durchges. und verm. Aufl. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907. 64 S. — 60, 62, 63, 65, 189—190
- [³⁸²] — *Die soziale Revolution*. II. Am Tage nach der sozialen Revolution. 2. durchges. und verm. Aufl. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907. 48 S. — 60, 189—190
- [³⁸³] — *Vorwort zur zweiten Auflage [des Buches «Die soziale Revolution»]*. — In: Kautsky, K. *Die soziale Revolution*. I. Sozialreform und soziale Revolution. 2. durchges. und verm. Aufl. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907, S. 5—6. — 60, 65
- *Die Zulassung der «Arbeiterpartei» Englands zu den Internationalen Kongressen — см. Die Zulassung der «Arbeiterpartei» Englands zu den Internationalen Kongressen.*
- [³⁸⁴] Keussler, J. *Zur Geschichte und Kritik des bäuerlichen Gemeindebesitzes in Rußland*. T. 2, II. Hälfte. S.-Pb., Ricker, 1883. VIII, 248 S. — 100
- [³⁸⁵] «The Labour Leader», Manchester — London — Glasgow. — 257
- London, 1908, No. 42, Oct. 16, p. 665. — 257
- [³⁸⁶] Lassalle, F. *Über Verfassungswesen*. Ein Vortrag, gehalten [am 16. April 1862] in einem Berliner-Bürger-Bezirks-Verein von Ferdinand Lassalle. Berlin, Jansen, 1862. 32 S. — 359
- [³⁸⁷] — *Was nun?* Zweiter Vortrag über Verfassungswesen. Zürich, Meyer u. Zeller, 1863. 41 S. — 359
- [³⁸⁸] «Leipziger Volkszeitung». — 241
- 1908, Nr. 232, 6. Oktober, S. 1—2. — 241
- [³⁸⁹] [Lenin, W. I.] Lenin, N. *Program rolnoy Socjaldemokracji w rewolucji rosyjskiej*. (Autoreferat). — «Przegląd Socjaldemokra-

tyczny», Kraków, 1908, Nr. 6, sierpień, s. 516—532. — 275, 277, 278, 281, 285

[³⁹⁰] *The liberal-labour alliance.* — «Justice», London, 1908, No. 1,292, October 17, p. 4; No. 1,294, October 31, p. 3; No. 1,296, November 14, p. 3. — 257, 258

[³⁹¹] *Liebkecht, K. Militarismus und Antimilitarismus unter besonderer Berücksichtigung der internationalen Jugendbewegung.* Leipzig, 1907. VII, 126 S. — 207

[³⁹²] *Luxemburg, R. Offener Brief an Jean Jaurès.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1908, Jg. 26, Bd. 2, Nr. 43, S. 588—592. — 212

[³⁹³] *Marx, K. u. Engels, F. Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels.* 1841 bis 1850. Bd. 3. Von Mai 1848 bis Oktober 1850. Stuttgart, Dietz, 1902. VI, 491 S. (In: Aus dem literarischen Nachlaß von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle. Hrsg. von F. Mehring. Bd. 3). — 281—282, 400, 420

[³⁹⁴] *Marx, K. Das Elend der Philosophie.* Antwort auf Proudhons «Philosophie des Elends». Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorw. und Noten von F. Engels. Stuttgart, Dietz, 1885. XXXVI, 209 S. — 424

[³⁹⁵] *— *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. III. T. 1. Buch III: Der Gesamtprozeß der kapitalistischen Produktion. Kapitel I bis XXVIII. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meisner, 1894. XXVIII, 448 S. — 266, 267, 268, 284, 302

[³⁹⁶] *— *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. III. T. 2. Buch III: Der Gesamtprozeß der kapitalistischen Produktion. Kapitel XXIX bis LII. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meißner, 1894. IV, 422 S. — 174, 180, 266, 267, 268, 284, 302

[³⁹⁷] — *Köln, 29. Juli.* — In: Marx, K. u. Engels, F. Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels. 1841 bis 1850. Bd. 3. Von Mai 1848 bis Oktober 1850. Stuttgart, Dietz, 1902, S. 128—133. Unter dem Gesamttitel: Das Ministerium Hansemann. (In: Aus dem literarischen Nachlaß von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle. Hrsg. von F. Mehring. Bd. 3). — 281, 400

- [³⁹⁸] — *Theorien über den Mehrwert*. Aus dem nachgelassenen Manuskript «Zur Kritik der politischen Ökonomie» von K. Marx. Hrsg. von K. Kautsky. Bd. I. Die Anfänge der Theorie vom Mehrwert bis Adam Smith. Stuttgart, Dietz, 1905. XX, 430 S. — 150, 179, 268, 280
- [³⁹⁹] — *Theorien über den Mehrwert*. Aus dem nachgelassenen Manuskript «Zur Kritik der politischen Ökonomie» von K. Marx. Hrsg. von K. Kautsky. Bd. II. David Ricardo. T. 1. Stuttgart, Dietz, 1905. XXII, 344 S. — 150, 179, 181, 267, 268, 280
- [⁴⁰⁰] — *Theorien über den Mehrwert*. Aus dem nachgelassenen Manuskript «Zur Kritik der politischen Ökonomie» von K. Marx. Hrsg. von K. Kautsky. Bd. II. David Ricardo. T. 2. Stuttgart, Dietz, 1905. IV, 384 S. — 150—151, 174, 178, 179, 268, 280
- [⁴⁰¹] *Maslow, P. Die Agrarfrage in Rußland*. Die bäuerliche Wirtschaftsform und die ländlichen Arbeiter. Autorisierte Übersetzung von M. Nachimson. Stuttgart, Dietz, 1907. XIII, 265 S. — 179, 273
- [⁴⁰²] — *W sprawie programu rolnego*. (Odpowiedź Leninowi). — «Przegląd Socjaldemokratyczny», Kraków, 1908, Nr. 7, wrzesień, s. 588—596. — 275—279, 281, 282—286
- [⁴⁰³] *Der Militarismus und die internationalen Konflikte*. [Die Resolution des Internationalen sozialistischen Kongresses zu Stuttgart]. In: Internationaler Sozialistenkongreß zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907, S. 64—66. — 204, 209, 222
- [⁴⁰⁴] *«Die Neue Zeit», Stuttgart, 1892—1893, Jg. XI, Bd. I, Nr. 1, S. 15—20; Nr. 2, S. 42—51. — 64, 400
- 1896—1897, Jg. XV, Bd. I, Nr. 6, S. 164—171; Nr. 7, S. 204—213; Nr. 10, S. 303—311; Nr. 25, S. 772—783; Bd. II, Nr. 30, S. 100—107; Nr. 31, S. 138—143. — 38
- 1897—1898, Jg. XVI, Bd. II, Nr. 34, S. 225—232; Nr. 39, S. 388—395. — 38
- 1908, Jg. 26, Bd. 2, Nr. 27, S. 4—10; Nr. 28, S. 49—58. — 32, 51

— 1908, Jg. 26, Bd. 2, Nr. 43, S. 588—592. — 212

[405] «*Neue Rheinische Zeitung*», Köln. — 400, 420

[406] *Die Organisationsfrage in der russischen Sozialdemokratie*. — «Vorwärts», Berlin, 1909, Nr. 79, 3. April. 1. Beilage des «Vorwärts», S. 1—2. Unter der Rubrik: Aus der Partei. — 403—405

[407] «*Le Peuple*», Bruxelles. — 210, 254

[408] *Programm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen auf dem Parteitag zu Erfurt 1891*. — In: Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891. Berlin, «Vorwärts», 1891, S. 3—6. — 357, 427, 433, 436

[409] *Protokoll des Internationalen Arbeiterkongresses zu Paris*. Abgehalten vom 14. bis 20. Juli 1889. Deutsche Übersetzung. Mit einem Vorwort von W. Liebknecht. Nürnberg, Wörlein, 1890. V, 133 S. — 204

[410] *Protokoll des Internationalen sozialistischen Arbeiterkongresses in der Tonhalle Zürich vom 6. bis 12. August 1893*. Hrsg. vom Organisationskomitee. Zürich, Buchh. des Schweiz. Grütlive-reins, 1894. VIII, 65 S. — 204

[411] *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891. Berlin, «Vorwärts», 1891. 368 S. — 357, 427, 433, 436

[412] *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*. Abgehalten zu Essen vom 15. bis 21. September 1907. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907. 413 S. — 206, 209

[413] «*Przegląd Socjaldemokratyczny*», Kraków. — 188

— 1908, Nr. 6, sierpień, s. 516—532. — 275, 277, 278, 281, 284

— 1908, Nr. 7, wrzesień, s. 588—596. — 275—279, 281, 282—286

- [⁴¹⁴] «*Reichs-Gesetzblatt*», Berlin, 1878, Nr. 34, S. 351—358. — 29, 211, 316, 374, 414, 455
- [⁴¹⁵] [*Die Resolution der Versammlung der Berliner Arbeiter*. 20. September 1908]. — «*Vorwärts*», Berlin, 1908, Nr. 222, 22. September, S. 2. Unter dem Gesamttitel: *Die Arbeiter für den Frieden*. — 222
- [⁴¹⁶] «*Russisches Bulletin*». Berlin. — 250
- [⁴¹⁷] Schippel, M. *Balkanwirren und Demokratie einst und heute*. — «*Sozialistische Monatshefte*», Berlin, 1908, Bd. 3, Hft. 21, 22. Oktober, S. 1315—1319. — 244, 245
- [⁴¹⁸] Sembat, M. *Lendemain*. — «*L'Humanité*», Paris, 1908, No. 1567, 1 août, p. 1. — 197
- [⁴¹⁹] *Sitzung der Interparlamentarischen Kommission*. — «*Vorwärts*», Berlin, 1908, Nr. 243, 16. Oktober. 1. Beilage des «*Vorwärts*», S. 1. — 263—265
- [⁴²⁰] «*Der Sozialdemokrat*», Zürich — London. — 316
- [⁴²¹] «*Sozialistische Monatshefte*», Berlin. — 244
— 1908, Bd. 3, Hft. 21, 22. Oktober, S. 1315—1319. — 244, 245
- [⁴²²] *Sprawozdanie z VI zjazdu Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy*. Kraków, Wojtaszek, 1910. 2, XXII, 180 s. (Sozialdemokracja Królestwa Polskiego i Litwy). — 391
- [⁴²³] *Stellung des Proletariats zum Militarismus*. [Die Resolution des Internationalen sozialistischen Kongresses zu Brüssel]. — In: Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Arbeiterkongresses zu Brüssel. (16.—22. August 1891). Berlin, die Expedition des «*Vorwärts*», 1893, S. 26. — 204
- [⁴²⁴] *Stellung der Sozialdemokratie in Kriegsfall*. [Die Resolution des Internationalen sozialistischen Kongresses zu Zürich]. — In: Protokoll des Internationalen sozialistischen Arbeiterkongresses in der Tonhalle Zürich vom 6. bis 12. August 1893. Hrsg. vom Organisationskomitee. Zürich, Buchh. des Schweiz Grütlivereins, 1894, S. 20, 30. — 204

- [⁴²⁵] «*La Tribune Russe*», Paris. — 250
- [⁴²⁶] Vaillant, E. M. *Die politische Lage*. [Der Resolutionsentwurf, vorgeschlagen auf der Sitzung des Internationalen sozialistischen Büros am 12. Oktober 1908].— «Vorwärts», Berlin, 1908, Nr. 242, 15. Oktober. 1. Beilage des «Vorwärts», S. 2. Unter dem Gesamttitel: Internationale sozialistische Konferenz zu Brüssel. — 259—260
- [⁴²⁷] Van Kol, G. [*Die Resolution zur Kolonialfrage*]. — In: Internationaler Sozialistenkongreß zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907, S. 112. Unter der Rubrik: III. Kolonialfrage. — 264
- [⁴²⁸] *Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Arbeiterkongresses zu Brüssel*. (16.—22. August 1891). Berlin, die Expedition des «Vorwärts», 1893. 35 S. — 204
- [⁴²⁹] *Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen sozialistischen Arbeiter- und Gewerkschaftskongresses zu London vom 27. Juli bis 1. August 1896*. Berlin, die Expedition der Buchh. «Vorwärts», 1896. 32 S. — 341
- [⁴³⁰] *Die Verteidigung von Berlin!* — «Vorwärts», Berlin, 1908, Nr. 222, 22. September, S. 3. Unter dem Gesamttitel: Die Arbeiter für den Frieden. — 222
- [⁴³¹] «Vorwärts», Berlin. — 244, 403, 404
- 1908, Nr. 222, 22. September, S. 1—3. — 220—222
- 1908, Nr. 242, 15. Oktober. 1. Beilage des «Vorwärts», S. 1—2. — 253—256, 257, 259—260, 263
- 1908, Nr. 243, 16. Oktober. 1. Beilage des «Vorwärts», S. 1. — 263—265
- 1909, Nr. 79, 3. April. 1. Beilage des «Vorwärts», S. 1—2. — 403—405
- [⁴³²] *Die Wirtschaftspolitik der Arbeiterklasse*. [Die Resolution des Internationalen sozialistischen Kongresses zu London]. — In: Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen soziali-

stischen Arbeiter- und Gewerkschaftskongresses zu London vom 27. Juli bis 1. August 1896. Berlin, die Expedition der Buchh. «Vorwärts», 1896, S. 27—29. — 341

[⁴³³] *Zadania partji w chwili obeczej.* [Resolucja z VI zjazdu SDKP i L]. — In: Sprawozdanie z VI zjazdu Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy. Kraków, Wojtaszek, 1910, s. I—V.— 391

[⁴³⁴] *Die Zulassung der «Arbeiterpartei» Englands zu den Internationalen Kongressen.* [Die Resolution des Internationalen sozialistischen Büros, angenommen am 12. Oktober 1908]. — «Vorwärts», Berlin, 1908, Nr. 242, 15. Oktober. 1. Beilage des «Vorwärts», S. 1. Unter den Gesamttitel: Internationale sozialistische Konferenz zu Brüssel. — 253, 255, 257, 258

JMENNÝ REJSTŘÍK

ABDŮLHAMID II. (1842—1918) — turecký sultán (1876—1909). Na trůn nastoupil za podpory liberální buržoazie, které přislíbil zavedení ústavy. Slib dodržel, avšak již v roce 1878 rozpustil parlament a obnovil despotický režim. Krutým útiskem národů osmanské říše a pogromy v Arménii si vysloužil přezdívku krvavý sultán. Svou politikou Abdülhamid II. přeměnil Turecko v polokolonii evropských imperialistických mocností. Revoluční události v Turecku v roce 1908 jej přinutily parlament znovu svolat a obnovit ústavu. V roce 1909 byl po nezdařilém pokusu o kontrarevoluční převrat sesazen a uvězněn. — 192, 259, 263

ADLER Viktor (1852—1918) — jeden ze zakladatelů a vůdců rakouské sociálně demokratické strany a II. internacionály. Do dělnického hnutí se zapojil v polovině 80. let. V roce 1886 založil list Gleichheit, od roku 1889 byl redaktorem ústředního orgánu rakouské sociální demokracie Arbeiter-Zeitung. V letech 1889—1895 si dopisoval s B. Engelsem, avšak brzy po jeho smrti se přiklonil k reformismu; byl představitelem oportunistického křídla rakouské sociálně demokratické strany a II. internacionály. Za první světové války byl centristou, hlásal politiku třídního smíru a bojoval proti revolučním akcím dělnické třídy. Po vzniku Rakouské republiky (1918) byl ministrem zahraničních věcí. — 254—255, 262

AEHRENTHAL Alois Lexa (1854—1912) — hrabě, rakouský státník a diplomat. Diplomatickou dráhu zahájil v roce 1887. V letech 1895 až 1898 byl vyslancem v Rumunsku, v letech 1899—1906 velvyslancem v Petrohradě. V letech 1906—1912 zastával úřad ministra zahraničních věcí Rakouska-Uherska. Na Balkáně prováděl expanzivní politiku: v roce 1908 přispěl k anexi Bosny a Hercegoviny, což vyvolalo prudké zostření vztahů Rakouska-Uherska s Ruskem a krizi v mezinárodních stycích. — 242

ALEXANDR II. (ROMANOV) (1818—1881) — ruský car (1855—1881). — 422

ALEXEJ MICHAJLOVIČ (1629—1676) — ruský car od roku 1645, syn Michaila Fjodoroviče Romanova. — 332

ANDERSON James (1739—1808) — anglický buržoazní ekonom, farmář, autor několika vědeckých prací. V roce 1777 v práci *Issledovanie prirody chlebných zakonov...* [Zkoumání povahy obilních zákonů...] rozpracoval v základních rysech teorii diferenční renty. Hájil zájmy statkářů, byl pro zachování obilních zákonů, celních tarifů a vývozních premií. Podle jeho názoru tyto faktory stimulovaly rozvoj zemědělství. Andersonovy názory kritizoval K. Marx v druhé části *Teorií o nadhodnotě* (Praha 1964). — 150

ANDREJČUK M. A. (nar. 1866) — zámožný rolník, poslanec III. státní dumy za Volyňskou gubernii; nebyl členem žádné politické strany. V dumě byl zvolen do několika komisí. — 330

ANNĚNSKIJ N. F. (1843—1912) — ekonom a statistik, publicista, představitel liberálně narodnického hnutí. Řídil zemstevní statistiku v několika guberniích, pod jeho vedením bylo vydáno mnoho statistických prací. Přispěl do dvousvazkového sborníku *Vliv sklizní a cen obilí na některé stránky ruského národního hospodářství* (1897). Přispíval do časopisů *Dělo* a *Otčestvennyje zapiski* a byl členem redakce liberálně narodnického časopisu *Ruskoje bogatstvo*. V letech 1904—1905 byl jedním z vedoucích činitelů liberálně monarchistické organizace *Svaz osvobození*. V roce 1906 patřil k organizátorům maloburžoazní strany lidových socialistů, která vznikla z pravého křídla eserské strany a inklinovala ke kadetům. V posledních letech života zanechal politické činnosti. — 93—94

AVRAMOV Stefan — bulharský sociální demokrat. V roce 1908 zastupoval na zasedání mezinárodního socialistického byra Bulharskou dělnickou sociálně demokratickou stranu („těšňaky“). Brzy poté zanechal stranické práce. — 253, 255, 256, 259

AXELROD P. B. (1850—1928) — jeden z čelných představitelů menševismu; v 70. letech patřil k narodníkům, po rozkolu ve skupině *Zemlja i volja* se přiklonil ke skupině *Čornyj pereděl*; v roce 1883 se podílel na založení skupiny *Osvobození práce*. Od roku 1900 pracoval v redakci listu *Jiskra* a časopisu *Zarja*. Jako zástupce *Jiskry* se s právem poradního hlasu účastnil II. sjezdu SDDSR, patřil k menšinovým jiskrovcům. Po sjezdu se stal aktivním menševikem. V roce 1905 propagoval likvidátorskou myšlenku svolání dělnického sjezdu, který by byl protiváhou proletářské strany. V letech reakce

patřil k vůdcům likvidátorů, byl členem redakce listu menševiků-likvidátorů *Golos social-demokrata*; v roce 1912 byl členem protistranického srpnového bloku. Za první světové války zaujímal centristické stanovisko. Na zimmerwaldské a kientalské konferenci hájil názory pravého křídla. Po únorové revoluci 1917 se stal členem výkonného výboru petrohradského sovětu, podporoval prozatímní vládu. Říjnovou revoluci odmítal a v emigraci vyzýval k ozbrojené intervenci proti Sovětskému Rusku. — 392, 420

BAER Karl Ernst von (1792—1876) — významný přírodovědec estonského původu, zakladatel embryologie, akademik. Po absolvování derpské [tartuské] univerzity odjel do zahraničí, kde žil do roku 1834. Od roku 1817 byl prorektorem královecké univerzity [Königsberg, dnešní Kaliningrad], od roku 1819 profesorem zoologie a později anatomie. Byl řádným členem petrohradské Akademie věd. Proslavil se pracemi o zárodečném vývoji živočichů. Uznával evoluční proces, ale chápal ho idealisticky, vystupoval proti Darwinově evoluční teorii, zvláště proti teorii přirozeného výběru. Věnoval se také studiu antropologie. Zúčastnil se mnoha geografických expedicí. Napsal několik vědeckých prací věnovaných otázkám embryologie, antropologie, anatomie, zeměpisu aj. — 87

BALAKLEJEV I. I. (nar. 1866) — velkostatkář, krajně pravicový poslanec III. státní dumy za Podolskou gubernii; předseda místního oddílu černosotňovské organizace Svaz ruského národa. Byl zvolen do některých komisí dumy. — 325

BAZAROV V. A. (vl. jm. Rudněv) (1874—1939) — ekonom a filozof, publicista, překladatel Marxových a Engelsových děl; od roku 1896 pracoval v sociálně demokratickém hnutí. V letech 1905—1907 spolupracoval s řadou bolševických listů, v období reakce se odklonil od bolševismu a stal se jedním z hlavních zastánců machistické filozofie. V roce 1917 patřil mezi internacionalisticky smýšlející menševiky, byl jedním z redaktorů menševického listu *Novaja žizň*; vystupoval proti Říjnové revoluci. Od roku 1921 pracoval ve Státní plánovací komisi SSSR (Gosplan). V roce 1931 byl odsouzen v procesu s kontrarevoluční menševickou organizací, v roce 1932 byl osvobozen. — 40

BEBEL August (1840—1913) — významný představitel německé sociální demokracie a II. internacionály, povoláním soustružník. Do politického života vstoupil v první polovině 60. let, byl členem I. internacionály. V roce 1869 založil společně s W. Liebknechtem Sociálně

demokratickou dělnickou stranu Německa (eisenaušských). Byl několikrát zvolen poslancem Říšského sněmu, bojoval za sjednocení Německa demokratickou cestou. V parlamentě odhaloval reakční domácí i zahraniční politiku tehdejší vlády. Za francouzsko-pruské války zaujímal internacionalistické stanovisko, podporoval Pařížskou komunu. V 90. letech a po roce 1900 vystupoval proti reformismu a revizionismu v německé sociální demokracii. Lenin nazval jeho projevy proti bernsteinovcům „vzorem, jak je třeba hájit marxistické názory a bojovat za skutečně socialistický ráz dělnické strany“ (Spisy 19, Praha 1959, s. 295). Jako talentovaný publicista a řečník měl Bebel značný vliv na rozvoj německého a evropského dělnického hnutí. V posledních letech své činnosti se dopustil řady chyb centristického charakteru (nedostatečný boj proti oportunistům, přecenění významu parlamentních forem boje aj.). — 206, 414—415

BĚLOUSOV T. O. (nar. 1875) — menševik-likvidátor, poslanec III. státní dумы za Irkutskou gubernii. V únoru 1912 vystoupil ze sociálně demokratické frakce v dumě, ale nevzdal se poslaneckého mandátu. V. I. Lenin ostře odsoudil Bělousovo jednání v článku K odchodu poslance T. O. Bělousova ze soc. dem. frakce v dumě (Spisy 17, Praha 1958, s. 509—513). — 335, 336, 415, 436, 445

BEREZOVSKIJ A. J. (Berezovskij I.) (nar. 1868) — statkář, kadet, zeměstevní činitel; poslanec III. státní dумы za Simbírskou gubernii, člen několika komisí dумы. — 326—328

BERNSTEIN Eduard (1850—1932) — vůdce krajně oportunistického křídla německé sociální demokracie a II. internacionály, teoretik revizionismu a reformismu. V letech 1881—1890 redigoval ilegální orgán Sociálně demokratické strany Německa Der Sozialdemokrat. V letech 1896—1898 uveřejnil v časopise Die Neue Zeit sérii článků Problémy socialismu, jež později vydal knižně pod názvem Voraussetzungen der Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie [Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie] (1899; česky 1902). V této knize revidoval všechny základní teze marxistické filozofie, ekonomie a vědeckého socialismu. Odmítal marxistickou teorii třídního boje, učení o nevyhnutelnosti zániku kapitalismu, o socialistické revoluci a diktatuře proletariátu. Za jediný úkol dělnického hnutí považoval boj za reformy, které by „zlepšily“ hospodářské postavení dělníků za kapitalismu;razil oportunistické heslo Hnutí je vším, konečný cíl není ničím.

Teoretické názory Bernsteina a jeho stoupenců položily základ mezinárodnímu revizionismu; oportunistická činnost bernsteinovců

vedla k přímé zradě zájmů dělnické třídy a vyvrcholila krachem II. internacionály. Ani v následujících letech neustal Bernstein v boji proti marxismu. Vyzýval k podpoře politiky imperialistické buržoazie a vystupoval proti Říjnové revoluci a sovětskému státu. — 38, 43, 52, 292

БІНАСІК М. С. — viz Novosedskij

BISMARCK Otto Eduard Leopold von (1815—1898) — pruský a německý státník a diplomat. „Sjednocením shora“ vytvořil z rozdrobených německých států říši pod vedením Pruska. V letech 1871—1890 řídil jako říšský kancléř veškerou zahraniční i vnitřní politiku Německa, hájil zájmy junkerských statkářů a zároveň se snažil zajistit koalici junkerů s velkoburžoazií. Ve snaze potlačit dělnické hnutí vydal v roce 1878 výjimečný zákon proti socialistům. Když nedosáhl úspěchu, vystoupil s demagogickým programem sociálního zákonodárství a vydal zákony o povinném pojištění některých kategorií dělníků. Jeho pokus rozložit dělnické hnutí drobnými ústupky byl však bezvýsledný. V březnu 1890 byl nucen abdikovat. — 51, 210, 425—426

БЛАГОВѢЩЕНСКІЙ Н. А. (nar. 1859) — statistik kurského zemstva, sestavil Svodnyj statističeskij sbornik chozjajstvennych svedenij po zemskim podvornym perepisjam. T. I. Kresťjanskoje chozjajstvo [Statistický přehled hospodářských údajů ze soupisů zemstevních usedlostí. Sv. I. Rolnické hospodářství] (1893); je autorem řady statistických prací. Po Říjnové revoluci pracoval v kurském guberniálním statistickém úřadě. — 142—143

БОБЯНСКІЙ А. Ф. (nar. 1853) — kadet, velkostatkář, vojenský soudce, ve výslužbě působil jako právní zástupce. Byl poslancem III. státní dumy za Permskou gubernii. — 326

БОБРИНСКІЙ В. А. (nar. 1868) — hrabě, reakční politik, velkostatkář a majitel cukrovaru. V letech 1895—1898 byl předsedou bogorodické újezdní správy zemstva. Byl poslancem II., III. a IV. státní dumy za Tulskou gubernii. V dumách se přikláněl k pravému křídlu. Jako krajní nacionalista byl stoupencem násilné rusifikace národnostních menšin v Rusku. Po Říjnové revoluci bojoval proti sovětské vládě v jižním Rusku. V roce 1919 emigroval. — 324

БОГДАНОВ А. (vl. jm. Malinovskij A. A.) (Ivanov, Maximov, Rjadovoj, Verner) (1873—1928) — filozof, sociolog a ekonom, povoláním lé-

kař. V 90. letech pracoval v sociálně demokratických kroužcích v Tule. Po II. sjezdu SDDSR se přiklonil k bolševikům. Jako člen byra výborů většiny připravoval v Rusku III. sjezd strany, zúčastnil se ho jako delegát tulského výboru a na sjezdu byl zvolen členem ÚV SDDSR. Pracoval v redakci bolševických listů Vperjod, Proletarij a Novaja žižň. Po nástupu reakce stál v čele otzovistů a vedl protileninskou skupinu Vperjod. Ve filozofii se pokoušel vytvořit svůj vlastní systém — empiriomonismus. Lenin jeho názory podrobil kritice v díle Materialismus a empiriokriticismus. Na poradě rozšířené redakce listu Proletarij v červnu 1909 byl Bogdanov z bolševické strany vyloučen. Po Říjnové revoluci patřil k inspirátorům a organizátorům Proletkultu, pracoval na Proletářské univerzitě. Byl zakladatelem a ředitelem Ústavu pro transfúzi krve. — 40, 454

BÖHM-BAWERK Eugen (1851—1914) — rakouský ekonom, profesor v Innsbrucku a Vídni, ministr financí rakousko-uherské monarchie, jeden z ideologů rakouské národohospodářské školy. Základem jeho protimarxisticky zaměřeného ekonomického učení je subjektivně psychologická teorie mezního užitku. Zastíráním rozporů kapitalismu se Böhm-Bawerk snažil odvrátit dělnickou třídu od revolučního boje. Jeho reakčních názorů využívá buržoazie k obhajobě kapitalismu. — 40, 42

BRANTING Karl Hjalmar (1860—1925) — reformistický vůdce švédské sociálně demokratické strany, jeden z čelných představitelů II. internacionály, revizionista a oportunista. Od roku 1884 byl spolupracovníkem a později redaktorem liberálního listu Tiden. V letech 1887—1917 (s přestávkami) redigoval ústřední stranický orgán Sozialdemokraten. V letech 1897—1925 byl poslancem parlamentu. Za první světové války patřil k sociálšovinistům. V roce 1917 vstoupil do koaliční Edenovy liberálně 'socialistické' vlády, v letech 1920, 1921—1923 a 1924—1925 byl předsedou sociálně demokratické vlády. Podporoval vojenskou intervenci proti Sovětskému Rusku. — 264

BRIAND Aristide (1862—1932) — francouzský státník a diplomat; právník. Určitou dobu patřil k levému křídlu socialistů. Po zvolení do parlamentu v roce 1902 začal zastávat reakční názory a k dělnické třídě se stavěl nepřátelsky. V roce 1906 byl jmenován ministrem osvěty. Po vyloučení ze Socialistické strany Francie se přiklonil ke skupině tzv. nezávislých socialistů, která v roce 1911 přijala název Republikánská socialistická strana. V roce 1909 se Briand stal předsedou „kabinetu tří renegátů“ (Briand — Millerand — Viviani). V pozdějších letech byl několikrát předsedou vlády; v roce 1924

zastupoval Francii ve Společnosti národů. Ve 20. letech zastával úřad ministra zahraničních věcí. V roce 1931 utrpěl porážku v prezidentských volbách a zanechal politické činnosti. — 203

BROUCKÈRE Louis, de (1870—1951) — jeden z vůdců a teoretiků Belgické dělnické strany; před první světovou válkou stál v čele jejího levého křídla. Na stuttgartském kongresu II. internacionály vystoupil k otázce vzájemných vztahů mezi socialistickými stranami a odbory. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Po válce se stal členem byra generální rady strany a členem výkonného výboru II. internacionály. Později byl členem vlády a senátorem. Zastupoval Belgii ve Společnosti národů. Od roku 1919 působil jako profesor na bruselské univerzitě, od roku 1926 byl členem Belgické akademie. Vystupoval proti sovětskému státu a bolševické straně. — 44, 263

BULAT A. A. (vl. jm. Bulota) (1872—1941) — litevský veřejný činitel, poslanec II. a III. státní dumy za Suwaleckou gubernii, povoláním advokát. V říjnu 1905 byl jedním z organizátorů stávkových poštovních a telegrafních zaměstnanců; za svou činnost byl vězněn. V dumách byl členem trudovické frakce a ve III. státní dumě stál v jejím čele. V letech 1912—1915 působil jako advokát ve Vilně [Vilnius], v letech 1915—1917 žil v USA. Po návratu do Petrohradu byl za stranu eserů kooptován do kompromisnického ústředního výkonného výboru sovětu dělnických a vojenských zástupců.

Po svržení fašistického režimu v Litvě roku 1940 byl členem republikové volební komise pro volby do Lidového sejmu. V letech 1940—1941 vedl právní oddělení prezidia Nejvyššího sovětu Litevské SSR. V roce 1941 byl zastřelen německými okupanty. — 333

BÜLOW Bernhard (1849—1926) — německý diplomat a státník. V letech 1897—1900 byl státním tajemníkem pro zahraniční záležitosti, v letech 1900—1909 říšským kancléřem. Vystoupil s rozsáhlým programem koloniálních výbojů, vyjadřujícím expanzionistické snahy německého imperialismu. Bülowova vnitřní politika byla reakční, často krutě zasahoval proti rostoucímu stávkovému hnutí. Bojoval proti antimilitaristickým tendencím. Na začátku první světové války byl mimořádným vyslancem v Itálii. Později politické činnosti zanechal. — 203

BULYGIN A. G. (1851—1919) — ministr vnitra carské vlády, velkostatkář. Do roku 1900 byl vyšetřujícím soudcem, později gubernátorem v řadě gubernií. V letech 1900—1904 zastupoval moskevského generálního gubernátora, aktivně podporoval činnost zubatovovské tajné

policie. 20. ledna 1905 byl jmenován ministrem vnitra. V srpnu téhož roku jej car pověřil přípravou návrhu zákona o svolání poradní Státní dumy, jímž mělo být oslabeno vzrůstající se revoluční hnutí v Rusku. Duma však svolána nebyla, smetla ji revoluce. Po vydání carova Manifestu ze 17. října 1905 byl Bulygin penzionován: formálně zůstal členem Státní rady, ve skutečnosti však odešel z politického života. — 70, 306, 319

BURNS John Elliot (1858—1943) — anglický politik. Jako tradeunionistický předák se v 80. letech zúčastnil mnoha stávek, mj. také velké stávky londýnských dokařů v roce 1889. Byl členem Sociálně demokratické federace, brzy z ní však vystoupil. V roce 1892 byl zvolen do parlamentu. Vystupoval v něm proti zájmům dělnické třídy a obhajoval spolupráci s kapitalisty. V letech 1905—1914 byl ministrem místní samosprávy a později ministrem obchodu (1914). V srpnu 1914 byl Burns penzionován, protože nesouhlasil s rozhodnutím vlády vstoupit do války. Později už nehrál aktivní politickou úlohu. — 256, 258

CLEMENCEAU George Benjamin (1841—1929) — francouzský politik a státník, dlouholetý vůdce radikální strany. Do politického dění vstoupil jako levý republikán, měl negativní vztah k vládě Napoleona III. Ve dnech Pařížské komuny roku 1871 se jako starosta jednoho z pařížských obvodů zasazoval o smíření proletariátu s buržoazií. Později byl zvolen předsedou pařížské městské správy a v roce 1876 členem poslanecké sněmovny. V roce 1902 byl zvolen do senátu a v letech 1906—1909 stál v čele francouzské vlády. Hájil zájmy velkokapitálu a prováděl politiku krutých represálií vůči dělnické třídě.

Těsně před první světovou válkou se s radikální stranou rozešel. Za války vystupoval jako šovinista. Od listopadu 1917 stál znovu v čele vlády a nastolil vojenskou diktaturu. Byl jedním z inspirátorů a organizátorů ozbrojené intervence proti Sovětskému Rusku. Na pařížské mírové konferenci v roce 1919 hájil zájmy francouzských imperialistů. V roce 1920 byl poražen v prezidentských volbách a zanechal politické činnosti. — 196—197, 203, 241, 246, 304

CROMER Evelyn Baring (1841—1917) — lord, britský reakční státník a diplomat. V letech 1872—1876 stál v čele kabinetu místokrále Indie; po britské vojenské intervenci v Egyptě (1882) byl jmenován tamním rezidentem a generálním konzulem (1883—1907). Tvrdý koloniální režim, který při současném fiktivním zachování místních orgánů moci nastolil, je nazýván „Cromerovým režimem“. Cromer

se nelítostně vypořádal s účastníky národně osvobozenického hnutí v Egyptě. V souvislosti s událostmi ve vesnici Denšaváj v červnu 1906, kde okupanti za vzpouru místního obyvatelstva popravili 4 feláhy, byl Cromer v roce 1907 odvolán. — 203

CROMWELL Oliver (1599—1658) — anglický šlechtic, vůdčí osobnost anglické buržoazní revoluce, vůdce strany independentů, lord-protektor Anglie, Irska a Skotska. Jeho politická činnost se datuje od doby svolání Dlouhého parlamentu v roce 1640, do něhož byl zvolen městem Cambridge. Na začátku občanské války zorganizoval vojenské oddíly, jejichž hlavní sílu tvořili rolníci. Tyto oddíly se staly jádrem pravidelné parlamentní armády. Cromwell prokázal vynikající vojenské schopnosti, několikrát zvítězil nad královskými vojsky. Po vítězství ve druhé občanské válce (1648) pod vlivem lidových mas odstranil z parlamentu presbyteriány, představující špičku londýnské buržoazie, dal popravit krále a prohlásil Anglii republikou. Cromwell, který podle B. Engelse spojoval v jedné osobě Robespiera i Napoleona, se tvrdě vypořádal s představiteli demokratických směrů — levellery a diggery, stejně jako s národně osvobozenickým hnutím v Irsku a Skotsku. Po rozeznání parlamentu nastolil svou diktaturu — protektorát a stal se lordem-protektorem. Cromwellova diktatura připravila půdu pro restauraci královské dynastie Stuartovců. Cromwell prosazoval zájmy anglické buržoazie a usiloval o obchodní a koloniální nadvládu Anglie. — 64

CUNOW Heinrich (1862—1936) — německý pravicový sociální demokrat, historik, sociolog a etnograf. V letech 1917—1923 redigoval orgán sociálně demokratické strany Die Neue Zeit. Zpočátku se přikláněl k marxismu, později se z něho stal revizionista a falzifikátor marxismu. — 301

ČEREVANIN N. (vl. jm. Lipkin F. A.) (1868—1938) — publicista, jeden z „kritiků Marxe“, později menševický předák, likvidátor. Zúčastnil se IV. (sjednocovacího) a V. (londýnského) sjezdu SDDSR; přispíval do likvidátorských listů, byl spoluautorem Otevřeného dopisu 16 menševiků o likvidaci strany. Po srpnové protistranické konferenci v roce 1912 se stal členem menševického ústředí (organizačního výboru). Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. V roce 1917 redigoval petrohradský menševický list Rabočaja gazeta a později ústřední menševický orgán, časopis Rabočij internacional. K Říjnové revoluci se stavěl negativně. — 290, 295, 381, 392, 417, 455

ČERNYŠEVSKIJ N. G. (1828—1889) — významný ruský revoluční demokrat, vědec, utopický socialista, spisovatel, literární kritik, vedoucí osobnost revolučně demokratického hnutí 60. let v Rusku. V roce 1862 jej carská vláda zatkla a uvěznila v Petropavlovské pevnosti, kde strávil asi dva roky; poté byl odsouzen k sedmi letům nucených prací a k doživotnímu vyhnanství na Sibiři. Teprve na sklonku života byl z vyhnanství propuštěn. Až do své smrti zůstal oddaným bojovníkem proti sociální nerovnosti a proti všem projevům politického i hospodářského útlaku.

Černyševskij má obrovskou zásluhu o rozvoj ruské materialistické filozofie. Ostře kritizoval různé idealistické teorie a snažil se materialisticky přepracovat Hegelovu dialektiku. Své filozofické názory aplikoval v oblasti politické ekonomie, estetiky, umělecké kritiky a historie.

Černyševskij napsal celou řadu prací z filozofie, politické ekonomie, historie, etiky a estetiky. Jeho román Čto dělat? [Co dělat?] (1863; česky 1975) vychoval nejedno pokolení revolucionářů v Rusku i za hranicemi. — 454

ČILIKIN F. N. (nar. 1876) — poslanec III. státní dumy za Amurskou oblast; v dumě byl zpočátku (do roku 1909) členem sociálně demokratické frakce, později se přiklonil k politicky neorganizovaným poslancům. Jako člen sociálně demokratické frakce se nepodřizoval jejím usnesením a vedení strany. — 318

ČINGISCHÁN (vl. jm. Temüdzin) (asi 1155—1227) — slavný vojevůdce, zakladatel říše spojených mongolských kmenů. Sjednocení Mongolska dokončil v roce 1206. Vytvořil stát, v němž se upevnila moc šlechty nad širokými vrstvami kočovníků. Zavedl všeobecnou vojenskou povinnost, vybudoval veliké jízdní vojsko a z privilegovaného vojenského stavu vytvořil elitní armádu, což mu umožnilo realizovat rozsáhlé výboje. V letech 1209—1210 si podrobil Ujgury, později dobyl severní Čínu, pronikl do střední Asie, Íránu a Zakavkazska. V roce 1223 porazil ruská knížata a kmeny Polovců. V 60. letech 13. století se Čingischánova říše rozpadla. — 195

ČUPROV A. I. (1842—1908) — profesor ekonomie, liberál. Byl předsedou statistické sekce Moskevské právnické společnosti. Napsal mnoho prací o ekonomice železniční dopravy a agrární otázce. Byl redaktorem liberálně narodnického sborníku Vliv sklizní a cen obilí na některé stránky ruského národního hospodářství (1897) a autorem jednoho z článků tohoto sborníku. — 32

ČYŽEVSKYJ P. I. (Čiževskij) (nar. 1861) — člen Konstitučně demokratické strany, ukrajinský buržoazní nacionalista, poslanec I. státní dumy za Poltavskou gubernii. Po Říjnové revoluci emigroval a v zahraničí spolupracoval s redakcí týdeníku Volja, orgánu kontrarevoluční Ukrajinské rady. — 155, 279

DAN F. I. (vl. jm. Gurvič) (1871—1947) — jeden z menševických vůdců, povoláním lékař. V sociálně demokratickém hnutí pracoval od 90. let, byl členem petrohradského Svazu boje za osvobození dělnické třídy. Několikrát byl vězněn a deportován do vyhnanství. V září 1903 uprchl do zahraničí, záhy se přiklonil k menševikům. Zúčastnil se IV. a V. sjezdu SDDSR a mnoha konferencí. V cizině stál v letech reakce v čele skupiny likvidátorů, redigoval list Golos social-demokrata. Za první světové války vystupoval jako horlivý obranář. Po únorové revoluci 1917 byl členem výkonného výboru petrohradského sovětu, členem předsednictva ústředního výkonného výboru v prvním volebním období, podporoval prozatímní vládu. Po Říjnové revoluci bojoval proti sovětské vládě. Začátkem roku 1922 byl vypovězen jako nepřítel sovětského státu. — 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 173, 309, 349, 392, 420

DANIELSON N. F. (Nik. -on, Nikolaj -on) (1844—1918) — ruský ekonom, publicista, ideolog liberálního narodnictví 80. a 90. let. V 60. a 70. letech udržoval spojení s kroužky revoluční raznočinské mládeže. Danielson dokončil první překlad Marxova Kapitálu do ruštiny, který začal pořizovat G. A. Lopatin. Při práci na překladu si dopisoval s K. Marxem a B. Engelsem a informoval je o problémech ekonomického rozvoje Ruska. Podstatu marxismu však nepochopil a později proti němu vystupoval. V roce 1893 vydal knihu Očerki našego poreformennogo obščestvennogo chozjajstva [Studie o našem poreformním společenském hospodářství], která byla spolu s pracemi V. P. Voroncova ekonomickým zdůvodněním liberálního narodnictví. — 106, 130

DE BROUCKÈRE L. — viz Brouckère Louis de

DIETZ Johann Heinrich Wilhelm (1843—1922) — německý sociální demokrat, poslanec Říšského sněmu v letech 1881—1918. Řídil nakladatelství sociálně demokratické strany ve Stuttgartu, které vydávalo Marxovy a Engelsovy spisy. V jeho tiskárně vznikla první čísla Jiskry, časopis Zarja a Leninův spis Co dělat? — 273

DRECHSLER Gustav (1833—1890) — německý profesor, zakladatel

- a ředitel zemědělského ústavu v Göttingenu. Společně s W. Hennebergem vydával *Journal für Landwirtschaft* a napsal několik prací o zemědělství: *Die Statik des Landbaues* [Statika obdělávání půdy] (1869), *Die Entschädigungsberechnung expropriierter Grundstücke* [Výpočet náhrady za vyvlastněné pozemky] (1873) aj. V roce 1887 byl zvolen do Říšského sněmu. — 122
- DUBASOV F. V. (1845—1912) — generál-pobočník, admirál, jeden z vůdců carské reakce, krvavý katan první ruské revoluce 1905—1907. V roce 1905 bylo pod jeho vedením potlačeno rolnické hnutí v Černigovské, Poltavské a Kurské gubernii. Od listopadu 1905 byl moskevským generálním gubernátorem. Pod jeho velením bylo likvidováno prosincové ozbrojené povstání v Moskvě. Od roku 1906 byl členem Státní rady a od roku 1907 členem Rady státní obrany. — 70
- DUBROVIN A. I. (1855—1918) — organizátor a vůdce černosotňovského Svazu ruského národa, povoláním lékař. V letech 1905—1907 byl iniciátorem a organizátorem židovských pogromů a teroristických akcí. Redigoval černosotňovský antisemitský list *Russkoje znamja*. Po rozkolu Svazu ruského národa v roce 1910 vedl jeho jednu část. — 412
- DÜHRING Eugen (1833—1921) — německý filozof a ekonom. Jeho filozofické názory byly eklektickou směsicí pozitivismu, metafyzického materialismu a idealismu. Jeho reakčně utopický systém „socialistárního“ hospodářství idealizoval pruské polofeudální formy hospodářství. Vzhledem k tomu, že v 70. letech měl velký vliv na část německé sociální demokracie, podrobil Engels jeho názory kritice v knize Pana Eugena Dühringa převrat vědy (*Anti-Dühring*) (1877—1878). Lenin kritizoval Dühringovy eklektické názory v knize *Materialismus a empiriokriticismus* a v jiných pracích.
- Hlavní práce: *Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus* [Kritické dějiny národního hospodářství a socialismu] (1871), *Cursus der National-und Socialökonomie einschliesslich der Hauptpunkte der Finanzpolitik* [Kurs národní a sociální ekonomie zahrnující hlavní otázky finanční politiky] (1873), *Cursus der Philosophie als streng wissenschaftlicher Weltanschauung und Lebensgestaltung* [Kurs filozofie jako přísně vědeckého světového názoru a způsobu života] (1875). — 38, 40, 425, 426, 427, 434
- DUMBADZE I. A. (1851—1916) — generál carské armády, černosotňovec, přívrženec rusifikační politiky na Kavkaze. V roce 1906 byl

jmenován hlavním velitelem města Jalty. Byl členem monarchistického Svazu ruského národa, těšil se osobní přízni Mikuláše II. a s nepohodlnými lidmi se vypořádával bez ohledu na zákony. Jaltu si plně podrobil, terorizoval její obyvatelstvo a zasahoval do soudních záležitostí. To vyvolalo dokonce protesty ze strany okřabristů, kteří předložili v roce 1908 v III. státní dumě stížnost na jeho protizákonné jednání; v roce 1910 byl odvolán z funkce, ale už za měsíc byl znovu jmenován velitelem Jalty. — 52, 54, 201

DŽUBINSKIJ V. I. (1860—1927) — trudovik. Účastnil se hnutí narodovoljovců; v roce 1882 byl uvězněn a poslán na tři roky do vyhnanství do západní oblasti Sibíře, kde se usadil natrvalo. Byl poslancem III. a IV. státní dumy za Tobolskou gubernii; v dumě patřil k vůdcům Trudovické skupiny. — 333

DŽON — viz Maslov P. P.

EDUARD VII. (1841—1910) — anglický král (1901—1910). — 241, 259

ENGELS Bedřich (1820—1895) — spoluzakladatel vědeckého komunismu, vůdce a učitel mezinárodního proletariátu, přítel a spolupracovník K. Marxe (životopis viz v Leninově článku Bedřich Engels — Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 15—27). — 38, 40, 47, 52, 53, 57, 64, 65, 211, 256, 266, 289, 292, 300, 301, 400, 401, 424, 425, 426, 428, 429, 435, 436, 454

EZRA — viz Rozen M. M.

FAVRE Jules (1809—1880) — francouzský buržoazní politik; povoláním advokát. Za prusko-francouzské války 1870—1871 byl členem „vlády národní obrany“; v Thiersově vládě zastával funkci ministra zahraničí, byl jedním z organizátorů krvavého potlačení Pařížské komuny. V červnu 1871 se obrátil k zahraničním vládám s výzvou, aby vydaly komunardy jako zločince, a vyzýval ke křížovému tažení proti internacionále. V srpnu 1871 abdikoval a zanechal politické činnosti. — 213

FERDINAND I. (KOBURG) (1861—1948) — bulharský kníže (1887—1908) a car (1908—1918), vykonavatel výrazně germanofilské politiky; pocházel z německého knížecího rodu. Přispěl k rozpoutání druhé balkánské války (1913) a ke vstupu Bulharska do první světové války na straně Německa a jeho spojenců. V souvislosti s vladajským povstáním byl donucen v říjnu 1918 abdikovat a uprchl do Německa. — 242

FEUERBACH Ludwig Andreas (1804—1872) — německý filozof, materialista a ateista, jeden z předchůdců marxismu. Od roku 1828 byl soukromým docentem na univerzitě v Erlangenu. V roce 1830 vydal svou první práci, Gedanken über Tod und Unsterblichkeit [Úvahy o smrti a nesmrtnosti], v níž vystoupil proti křesťanskému náboženskému dogmatu o nesmrtnosti duše. Kniha byla zabavena, Feuerbach pronásledován a nakonec zbaven docentury na univerzitě. V roce 1836 se přestěhoval do vsi Brückberg v Durynsku, kde žil bezmála 25 let. V prvním období své filozofické dráhy byl ještě idealistou, přikláněl se k hegelovské levici. Koncem 30. let se však s idealismem definitivně rozešel. V dílech Zur Kritik der Hegelschen Philosophie [Ke kritice Hegelovy filozofie] (1839; česky 1959) a Das Wesen des Christentums [Podstata křesťanství] (1841; česky 1954) odmítl Hegelovu filozofii a přešel k materialismu. Meditativní charakter metafyzického materialismu však překonat nedokázal a nepochopil úlohu praxe v procesu poznání a společenského vývoje.

Feuerbach byl ideologem nejradikálnějších, demokratických vrstev německé buržoazie. Za revoluce 1848 sice uznával prvořadou úlohu politiky, avšak sám se politické činnosti nevěnoval. Po revoluci jeho vliv v Německu znatelně poklesl. V posledních letech svého života se začal zajímat o socialistickou literaturu, četl Marxův Kapitál a v roce 1870 vstoupil do Sociálně demokratické strany Německa.

Rozbor Feuerbachovy filozofie viz v dílech: K. Marx, Teze o Feuerbachovi; K. Marx-B. Engels, Německá ideologie; B. Engels, Ludwig Feuerbach a vyústění klasické německé filozofie; V. I. Lenin, Materialismus a empiriokriticismus. — 425, 428, 433, 454

FISCHER Richard (1855—1926) — německý sociální demokrat. V letech 1880—1890 pracoval v sociálně demokratických tiskárnách v Curychu a Londýně. V letech 1890—1893 byl tajemníkem sociálně demokratické strany. V letech 1893—1903 vedl sociálně demokratické nakladatelství, vydával a řídil ústřední list strany Vorwärts. — 222

FRANTIŠEK JOSEF I. (1830—1916) — rakouský císař (1848—1916). — 241, 242, 259

FRIDRICH VILÉM II. (1744—1797) — pruský král (od roku 1786) z rodu Hohenzollernů; rozšířil pruské území při druhém a třetím dělení Polska. — 241

GALLIFET Gaston Alexandre Auguste, markýz de (1830—1909) —

francouzský generál, kat Pařížské komuny; 1880 vojenský guvernér Paříže. — 197

GEGEČKORI J. P. (1879—1954) — gruzínský menševik; poslanec III. státní dumy za Kutaiskou gubernii, jeden z vůdců sociálně demokratické frakce v dumě. Po únorové revoluci 1917 byl členem zvláštního zakavkazského výboru prozatímní vlády. Od listopadu 1917 byl předsedou kontrarevoluční vlády Zakavkazska (zakavkazského komisariátu), později ministrem zahraničních věcí a místopředsedou menševické vlády Gruzie. Po vítězství sovětské moci v Gruzii v roce 1921 emigroval. — 335, 336

GELMERSEN G. P. (1803—1885) — ruský geolog, akademik. V letech 1865—1872 byl ředitelem petrohradského báňského institutu, od roku 1882 ředitelem geologického výboru, na jehož organizování se aktivně podílel. Velký význam měly jeho výzkumy v oblasti Uralu, Altaje a Střední Asie. V roce 1841 sestavil geologickou mapu evropského Ruska. — 87

GEORGE Henry (1839—1897) — americký maloburžoazní ekonom a publicista. Hlavní příčinu bídy viděl v pozemkové rentě, v tom, že lid byl zbaven vlastnictví půdy. Popíral antagonismus mezi prací a kapitálem a zisk z kapitálu považoval za přirozený přírodní zákon. Byl pro znárodnění veškeré půdy buržoazním státem (bez likvidace soukromé pozemkové držby). V. I. Lenin nazýval Georgea „buržoazním nacionalizátorem půdy“. Zmínky o Georgeovi najdeme v Marxově dopisu Sorgemu z roku 1881 a v Engelsově předmluvě k americkému vydání spisu Postavení dělnické třídy v Anglii (K. Marx-B. Engels, Spisy 21, Praha 1967, s. 363—371). — 331

GEPECKIJ N. J. (nar. 1869) — statkář, kněz; újezdní inspektor pro farní školy. Byl poslancem III. a IV. státní dumy za Besarabskou gubernii; v dumě pracoval v několika komisích. — 441

GERŠUNI G. A. (1870—1908) — spoluzakladatel a předák eserské strany, organizátor a vůdce její bojové skupiny, člen ústředního výboru strany. V letech 1902—1903 zorganizoval několik teroristických akcí. Byl zatčen a odsouzen k trestu smrti, trest mu však byl změněn na doživotní žalář. V roce 1905 byl poslán do vyhnanství na Sibiř. V roce 1906 odtud uprchl do zahraničí. V roce 1907 se zúčastnil sjezdu strany eserů v Tammerforsu [Tampere], na němž prosazoval vytvoření bloku s kadety. — 165, 166

GLASIER John Bruce (1859—1920) — anglický socialista, spoluzakladatel Labouristické strany, povoláním kovodělník. Do socialistického hnutí se zapojil na začátku 80. let. V roce 1893 vstoupil do Nezávislé labouristické strany, byl členem její Národní rady a v letech 1899—1900 jejím předsedou. V roce 1900 se zúčastnil vytvoření Výboru dělnického zastoupení, který byl v roce 1906 přeměněn v Labouristickou stranu. Byl delegátem v mezinárodním socialistickém byru za Nezávislou labouristickou stranu. V letech 1906 až 1910 redigoval týdeník Nezávislé labouristické strany *The Labour Leader* a v letech 1913—1917 měsíčník *The Socialist Review*. — 253, 257, 259

GOLICYN A. D. (nar. 1874) — kníže, velkostatkář, představitel zemstva, jeden z organizátorů strany Svaz 17. října. Byl poslancem III. státní dumy za Charkovskou gubernii a pracoval v několika jejích komisích. — 324

GOREV B. Í. (vl. jm. Goldman B. I.) (Igorev) (nar. 1874) — sociální demokrat. Do revolučního hnutí se zapojil v polovině 90. let. V roce 1905 byl členem petrohradského výboru SDDSR, patřil k bolševikům. V roce 1907 se přiklonil k menševikům. Na V. (londýnském) sjezdu ho menševici zvolili za kandidáta ústředního výboru SDDSR. Přispíval do orgánů menševiků-likvidátorů, do listu *Golos social-demokrata* a časopisu *Naša zarja*. V roce 1912 se zúčastnil protistranické srpnové konference ve Vídni, kde byl zvolen do organizačního výboru SDDSR. Po únorové revoluci 1917 se stal jedním z redaktorů menševického listu *Rabočaja gazeta*, členem menševického ústředního výboru a Celoruského ústředního výkonného výboru. V srpnu 1920 vystoupil z menševické organizace. Později přednášel na vysokých školách. — 352

GRIBOJEDOV A. S. (1795—1829) — dramatik, básník a diplomat. Stýkal se s děkabristy, k nimž měl blízko svými názory. Napsal řadu komedií, vysmívajících se nedokonalosti lidských charakterů. Nejznámější je veršovaná komedie *Hoře z rozumu* (1824), v níž karikuje příslušníky šlechty, důstojnictva a byrokracie. Byl zavražděn při útoku na ruské vyslanectví v Persii. — 202

GRIGORIJ — viz Zinovjev G. J.

GUČKOV A. I. (1862—1936) — velkokapitalista, organizátor a vůdce strany oktábristů. Za revoluce 1905—1907 ostře vystupoval proti revolučnímu hnutí a podporoval vládní politiku represálií vůči děl-

nictvu a rolnictvu. V letech reakce byl předsedou komise státní obrany a předsedou III. státní dумы. Za první světové války zastával funkci předsedy ústředního válečného průmyslového výboru a byl členem Mimořádné rady obrany. Po únorové revoluci 1917 byl ministrem vojenství a vojenského námořnictva v prozatímní vládě. V srpnu 1917 se zúčastnil organizace kornilovovského povstání, byl na frontě zatčen, ale prozatímní vládou osvobozen. Po Říjnové revoluci bojoval proti sovětské vládě a později emigroval. — 52, 373

GUESDE Jules (vl. jm. Basile Mathieu Jules) (1845—1922) — organizátor francouzského socialistického hnutí a II. internacionály. Politicky začal pracovat v druhé polovině 60. let. Protože podporoval Pařížskou komunu, musel emigrovat. V roce 1876 se vrátil do Francie. Pod vlivem Marxových a Engelsových prací se přiklonil k marxismu a roku 1877 se stal spoluzakladatelem listu *L'Égalité*, který sehrál v roce 1879 rozhodující úlohu při založení Francouzské dělnické strany. Za pomoci Marxe a Engelse vypracoval spolu s Lafarguem program strany, jenž byl schválen roku 1880 na kongresu v Le Havru. V roce 1901 založil spolu se svými stoupenci Socialistickou stranu Francie. Měl velký podíl na rozšíření marxistických idejí a na rozvoji socialistického hnutí ve Francii. Byl několikrát zvolen poslancem. Guesde zaujímal mylné stanovisko v otázce vztahu proletariátu k válce a podceňoval úlohu strany v boji dělnické třídy. Po vypuknutí první světové války zradil ve jménu „vlastenectví“ zájmy dělníků a vstoupil do buržoazní vlády. Lenin o tom napsal: „Poučte se z celého Guesdova života, řekneme dělníkům, s výjimkou jeho otevřené zrady na socialismu v roce 1914“ (Spisy 21, Praha 1957, s. 119). Guesde nepochopil význam Říjnové revoluce a nepřipojil se k většině delegátů Francouzské socialistické strany, jež se roku 1920 na kongresu v Tours rozhodla vstoupit do Kominterny. — 253, 263

GURKO V. I. (1863—1927) — reakční politik carského Ruska. V roce 1902 byl jmenován vedoucím zemstevního oddělení ministerstva vnitra a v roce 1906 náměstkem ministra vnitra. V I. státní dumě vystupoval proti návrhům agrárních zákonů, hájil zájmy statkářů. Hrál významnou úlohu v Goremykinově vládě. Pro účast na defraudaci státních peněz byl své funkce zbaven. V roce 1912 byl zvolen členem Státní rady. K Říjnové revoluci se stavěl negativně, bojoval proti sovětské moci, později emigroval. — 32

GURVIČ F. I. — viz Dan F. I.

GUŽON J. P. — velkopřumyslník. V letech 1900—1910 byl ředitelem vedení společnosti Moskevského hutního závodu, členem moskevské sekce Rady pro obchod a manufaktury, Francouzské společnosti vzájemné pomoci, předsedou Společnosti majitelů továren a závodů moskevské průmyslové oblasti, delegátem sjezdů zástupců průmyslu a obchodu. — 418

HARDE James Keir (1856—1915) — představitel anglického dělnického hnutí, reformista, vůdce Nezávislé labouristické strany, spoluzakladatel Labouristické strany, povoláním horník. Dostal se na politickou dráhu jako vedoucí činitel odborové organizace skotských horníků. V roce 1888 založil Skotskou dělnickou stranu. V roce 1887 začal vydávat časopis Miner, později přejmenovaný na The Labour Leader. Začátkem 90. let se zasloužil o vytvoření samostatné politické strany anglických dělníků, omezoval však její úlohu na úzce konstituční, reformistické cíle. V roce 1892 byl zvolen do parlamentu jako „nezávislý“ dělnický kandidát a uplatňoval v něm politiku kompromisů se zástupci buržoazních stran. Patřil k pravému křídlu činitelů II. internacionály. Na začátku první světové války vystupoval jako centrista a pacifistickými frázemi zastíral zrádcovskou úlohu stran II. internacionály. Na londýnské konferenci socialistů stran Dohody (únor 1915) se otevřeně připojil k sociálšovinistům, kteří vyzývali k podpoře imperialistických vlád za války. — 195

HEGEL Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831) — významný německý filozof, objektivní idealista, představitel německé klasické filozofie. Hegelovou historickou zásluhou je hluboká a všestranná propracování idealistické dialektiky, která se stala jedním z teoretických zdrojů dialektického materialismu. Podle Hegela je celý přírodní, historický i duchovní svět v neustálém pohybu, mění se, přetváří a vyvíjí; avšak objektivní svět, skutečnost, chápe Hegel jako výplod absolutního ducha, absolutní ideje. Svými sociálně politickými názory byl Hegel stoupencem konstituční monarchie.

Hlavní práce: Phänomenologie des Geistes [Fenomenologie ducha] (1807; česky 1960), Wissenschaft der Logik [Logika jako věda] (1812—1816; slovensky pod názvem Logika, 1961), Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften [Encyklopedie filozofických věd] (1817), Grundlinien der Philosophie des Rechts [Základy filozofie práva] (1821). Po jeho smrti byly vydány Vorlesungen über die Ästhetik [Přednášky o estetice] (1836—1838; česky pod názvem Estetika, 1966) a Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie [Přednášky o dějinách filozofie] (1833—1836; česky pod názvem Dějiny filozofie I, II, III, 1961, 1965, 1974). — 39, 454

HERVÉ Gustave (1871—1944) — člen Socialistické strany Francie, publicista a advokát. V roce 1906 založil list *La Guerre Sociale*, v němž propagoval poloanarchistický program boje proti militarismu. Na stuttgartském kongresu II. internacionály (1907) hájil stanovisko, že na každou válku je třeba odpovědět stávkou a povstáním. Za první světové války byl sociálšovinista. Po Říjnové revoluci ostře vystupoval proti Sovětskému Rusku a proti bolševikům. V roce 1918 byl ze Socialistické strany Francie vyloučen. Ve 30. letech propagoval sblížení Francie s fašistickým Německem. — 206, 207, 208

HUYSMANS Camille (1871—1968) — významný činitel belgického dělnického hnutí, profesor filologie, žurnalista. V letech 1904—1919 byl tajemníkem mezinárodního socialistického byra II. internacionály, patřil k centristům. S cílem obnovit II. internacionálu zorganizoval v roce 1916 v Haagu konferenci socialistů neutrálních stran; po první světové válce se stal jedním z významných činitelů obnovené II. internacionály. Několikrát byl členem belgické vlády, v letech 1946—1947 zastával úřad ministerského předsedy. Od roku 1910 byl poslancem parlamentu; v letech 1936—1939 a 1954—1959 byl předsedou belgické poslanecké sněmovny. V posledních letech svého života nejednou podpořil úsilí o navázání kontaktů socialistických stran s KSSS a o obnovení jednoty mezinárodního dělnického hnutí. — 251

HYNDMAN Henry Mayers (1842—1921) — anglický socialista, spoluzakladatel Sociálně demokratické federace (1884) a Britské socialistické strany (1911). V letech 1900—1910 byl členem mezinárodního socialistického byra. Za první světové války se zpočátku přikláněl k antimilitaristickým názorům, ale brzy přešel na pozice krajního sociálšovinismu. Za propagování imperialistické války byl v roce 1916 z Britské socialistické strany vyloučen. K Říjnové revoluci se stavěl negativně, schvaloval intervenci proti Sovětskému Rusku. — 253, 255, 256, 258

IGOREV — viz Gorev B. I.

ILIODOR (vl. jm. Trufanov S. M.) (nar. 1880) — řeholní kněz, jeden z černosotňovských předáků. Po skončení bohosloveckých studií působil v Počajejské lávře. Neblaze proslul svými ostrými útoky proti revolučnímu hnutí z let 1905—1907. V roce 1908 byl přeložen do Caricynu [Volgogradu], kde rozvíjel aktivní reakční činnost: založil Svaz pravoslavného ruského národa. V roce 1912 se vzdal kněžské

hodnosti. Napsal knihu o Rasputinovi Svjatoj čort [Svatý čert] (1917). Po Říjnové revoluci emigroval. — 266, 412

ILJIN VL. — viz Lenin V. I.

IZVOISKIJ A. P. (1856—1919) — diplomat. V letech 1894—1906 zastával významné diplomatické funkce ve Vatikánu, Bělehradě, Mnichově, Tokiu a Kodani. Od roku 1906 byl ministrem zahraničních věcí. Energicky hájil anglo-ruské styky. V roce 1907 se přímo zúčastnil uzavření rusko-anglické smlouvy o rozdělení sfér vlivu zejména na Blízkém východě, která dovršila právní úpravu Dohody. V roce 1910 byl vzhledem k řadě diplomatických neúspěchů odvolán z funkce ministra zahraničních věcí a jmenován vyslancem v Paříži. Pokračoval zde ve snahách o posílení Dohody. Po Říjnové revoluci zůstal ve Francii jako emigrant; podporoval zahraniční vojenskou intervenci proti Sovětskému Rusku. — 241, 242, 246, 247

JAUÈS Jean (1859—1914) — významný činitel francouzského a mezinárodního socialistického hnutí, historik. V roce 1902 vytvořil se svými stoupenci Francouzskou socialistickou stranu, která se v roce 1905 sloučila se Socialistickou stranou Francie a dostala název Francouzská sekce dělnické internacionály (SFIO). V letech 1885—1889, 1893—1898, 1902—1914 byl členem parlamentu a jedním z vůdců parlamentní socialistické frakce. V roce 1904 založil a do konce života redigoval list l'Humanité, který se v roce 1920 stal ústředním orgánem Francouzské komunistické strany. Jeho boj za demokracii, svobodu lidu, proti útlaku a válkám mu získal velkou popularitu. Byl přesvědčen, že jedině socialismus definitivně skoncuje s válkami a koloniálním útlakem. Přesto však se domníval, že socialismus nezvítězí cestou boje proletariátu s buržoazií, ale v důsledku rozvoje demokratických idejí. Lenin kritizoval Jaurèsovy reformistické názory, které ho zaváděly na cestu oportunistu.

Jaurèsův boj za mír a proti válce vyvolal vůči němu nenávisť buržoazie. Těsně před první světovou válkou byl z popudu reakce zavražděn.

Hlavní dílo: Histoire socialiste de la Révolution française [Socialistické dějiny francouzské revoluce] (1901—1907). — 212, 213, 221, 263

JERMANSKIJ O. A. (vl. jm. Kogan) (1866—1941) — sociální demokrat, menševik. Do revolučního hnutí se zapojil na konci 80. let. V roce 1905 pracoval v petrohradské organizaci menševiků, později v oděském výboru SDDSR. Jako delegát oděské organizace se zúčastnil

IV. (sjednocovacího) sjezdu strany. V letech reakce patřil k likvidátorům; aktivně pracoval v menševickém tisku a v sociálně demokratické frakci III. státní dumy. Za první světové války zaujímal centristické stanovisko. V roce 1917 vystupoval jako menševik-internacionalista. V roce 1918 byl členem ústředního výboru menševiků a redaktorem jejich ústředního orgánu *Rabočij internacional*. V roce 1921 zanechal politické činnosti a věnoval se vědecké práci. — 417

JEVLOGIJ (vl. jm. Georgijevskij V.) (nar. 1868) — monarchista, krajní reakcionář, jeden z vůdců černosotňovského Svazu ruského národa. Od roku 1902 byl lublinským biskupem. Pravoslavné obyvatelstvo Lublinské a Sedlecké gubernie jej zvolilo poslancem II. a III. státní dumy. V roce 1914 byl jmenován arcibiskupem volyňským. Po Říjnové revoluci se stal jedním z vůdců monarchistické emigrace. — 440—441, 445, 446

JINDŘICH VII. (TUDOR) (1457—1509) — od roku 1485 anglický král. Podporoval rozvoj průmyslu a obchodu. Za jeho vlády velkostatkáři ve větší míře násilně zabírali půdu a vyháněli rolníky z jejich pozemků. — 174

KAMENSKIJ P. V. (nar. 1860) — velkostatkář, předseda ústředního byra Svazu 17. října, zemstevní činitel. V letech 1890—1908 byl maršálkem šlechty mariupolského újezdu. Byl poslancem III. státní dumy za Jekatěrinoslavskou gubernii. — 444

KANT Immanuel (1724—1804) — zakladatel německé klasické filozofie, od roku 1770 profesor královecké univerzity. Kantova filozofie byla formou subjektivního idealismu a agnosticizmu, ale současně obsahovala určitou materialistickou tendenci, která byla vyjádřena učebním o „věcech o sobě“ a zjištěním, že naše poznatky jsou založeny na zkušenosti. Na Kantovu filozofii navázali představitelé klasického německého idealismu (Fichte, Schelling, Hegel) a později pod jeho vlivem vzniklo novokantovství, novopozitivismus aj. Snaha vrátit se ke Kantovi nebo smířit marxismus s kantovstvím byla vždy charakteristická pro revizionisty.

Hlavní díla: *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* [Obecné dějiny přírody a teorie nebes] (1755), *Kritik der reinen Vernunft* [Kritika čistého rozumu] (1781; česky pod názvem *Kritika čistého rozmyslu*, 1930), *Kritik der praktischen Vernunft* [Kritika praktického rozumu] (1788; česky 1944), *Kritik der Urteilskraft* [Kritika soudnosti] (1790) aj. — 39

KAPUSTIN M. J. (1847—1920) — okřabrista, povoláním lékař. Začátkem 70. let působil jako zemstevní lékař v Kostromské gubernii, později ve vojenských nemocnicích, přednášel na Vojenské lékařské akademii a na varšavské univerzitě. Od roku 1887 byl profesorem na kazaňské univerzitě. Za město Kazaň byl poslancem II. státní dumy. Byl rovněž zvolen poslancem III. státní dumy za Kazaňskou gubernii a stal se jejím místopředsedou. V. I. Lenin považoval Kapustina za „představitele kontrarevoluční buržoazie“. — 324, 444

KARAULOV M. A. (1878—1917) — kozácký podesaul, poslanec II. a IV. státní dumy za Tereckou oblast, monarchista. Redigoval časopis Kazačja nědělja. V dumách byl členem různých komisí, prosazoval municipalizaci půdy. V roce 1917 se stal členem prozatímního výboru Státní dumy. Po Říjnové revoluci byl jedním z vůdců kontrarevoluce na Tereku. Jako první ataman tereckého kozáckého vojska aktivně bojoval proti sovětské moci. — 183

KARAULOV V. A. (1854—1910) — kadet, šlechtic, povoláním právník. Byl poslancem III. státní dumy za Jenisejskou gubernii. V roce 1884 byl v Kyjevě zatčen a v procesu proti 12 narodovoljovcům odsouzen ke čtyřem letům nucených prací. Po odpykání trestu byl poslán do vyhnanství na Sibiř. V roce 1905 se přiklonil ke kadetům a vystupoval proti revoluci z let 1905—1907. Ve III. státní dumě patřil k nejkontrarevolučnějším kadetům. — 445—446

KAREL I. (STUART) (1600—1649) — anglický král (1625—1649). — 64, 401

KARYŠEV N. A. (1855—1905) — ekonom a statistik, úředník zemstva. Od roku 1891 byl profesorem jurjevské [tartuské] univerzity, později Moskevského zemědělského institutu. Psal do listu Russkije vědomosti a do časopisů Zemstvo, Russkoje bogatstvo aj. Napsal řadu knih a článků o ekonomice rolnického hospodářství v Rusku, v nichž hájil liberálně narodnické názory. — 104—105, 106

KATEŘINA II. (1729—1796) — ruská carevna (1762—1796). — 441

KAUFMAN A. A. (1864—1919) — buržoazní ekonom a statistik, profesor, publicista, jeden z organizátorů a vůdců Konstitučně demokratické strany. V letech 1887—1906 pracoval na ministerstvu zemědělství a státního majetku. Ve své knize Pereselenije i kolonizacija [Přesídlování a kolonizace] (1905) osvětlil dějiny kolonizační politiky carismu. Podílel se na sestavení kadetského návrhu agrární reformy, při-

spíval do listu Russkije vědomosti; hlásal třídní smír mezi rolníky a statkáři. Po Říjnové revoluci pracoval v ústředních statistických institucích. — 93—95, 97—99, 125

KAUTSKY Karl (1854—1938) — jeden z vůdců německé sociální demokracie a II. internacionály; zpočátku marxista, později renegát marxismu a ideolog centrismu. Redigoval teoretický orgán německé sociální demokracie Die Neue Zeit. Do socialistického hnutí se zapojil v roce 1874. V roce 1881 se seznámil s Marxem a Engelsem a pod jejich vlivem se přiklonil k marxismu. Již v tomto období měl však sklony k oportunistu a Marx s Engelsem ho za to nejednou kritizovali. V 80. a 90. letech napsal řadu teoretických a historických prací o různých otázkách marxistické teorie, které přispěly k propagaci marxismu: Karl Marx's Ökonomische Lehren [Ekonomické učení Karla Marxe] (1887; česky 1958), Die Agrarfrage [Agrární otázka] (1899; česky 1959) aj. Později zcela přešel na pozici oportunistu. Před první světovou válkou se stal centristou, za války otevřeným odpůrcem revolučního marxismu; svůj sociálšovinismus zastíral frázemi o internacionalismu. Propagoval teorii ultraimperialismu. Po Říjnové revoluci se postavil proti sovětské moci a napadal diktaturu proletariátu.

Lenin kritizoval teorie Kautského v dílech Krach II. internacionály (1915), Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu (1916), Stát a revoluce (1917), Proletářská revoluce a renegát Kautsky (1918) aj. — 60, 61, 62, 65, 66, 189, 208, 211, 253, 254, 255, 257, 258, 265, 397, 398, 399, 400, 401

KEDROV M. S. (1878—1941) — účastník revolučního hnutí od roku 1899, člen SDDSR od roku 1901, bolševik. V roce 1906 založil vydavatelství Zerno, v němž vycházela legální i ilegální literatura, zejména práce V. I. Lenina. Po Říjnové revoluci zastával řadu významných stranických a státních funkcí. — 36

KEUSLER I. A. (1843—1897) — ekonom, pracovník ministerstva financí, autor řady prací (většinou v němčině) o otázkách ruského rolnického hospodářství a pozemkové občiny. Pracoval na ministerstvu financí. Za čtyřsvazkové dílo o ruské pozemkové občině Zur Geschichte und Kritik des bäuerlichen Gemeindebesitzes in Russland [K dějinám a kritice rolnické občinové držby půdy v Rusku] mu byla udělena hodnost magistra a doktora politické ekonomie. — 100

KIZEVETTER A. A. (1866—1933) — ruský liberálně buržoazní historik a publicista. Byl členem Svazu osvobození od jeho vzniku a jedním

z vůdců Konstitučně demokratické strany. V letech 1900—1911 působil jako soukromý docent na moskevské univerzitě. Byl poslancem II. státní dumy za Moskvu. Přispíval do listu Russkije vědomosti. Stal se členem redakční rady časopisu Russkaja mysl a byl jedním z jeho redaktorů. Ve svých publicistických pracích zkresloval význam ruské revoluce 1905—1907. V. I. Lenin kritizoval v mnoha svých pracích Kizevetterovy názory a řadil ho mezi konstitučně demokratické profesory, spekulující s vědou ve prospěch reakce.

Po Říjnové revoluci Kizevetter aktivně bojoval proti sovětské moci. Za tuto činnost byl v roce 1922 vypovězen ze Sovětského Ruska. V zahraničí aktivně vystupoval v emigrantském tisku. — 418

KOGAN O. A. — viz Jermanskij O. A.

KONDRAŇJEV F. F. (nar. 1871) — rolník, trudovik. Byl poslancem III. státní dumy za Permskou gubernii; v dumě byl zvolen do dvou komisí. — 333

KOROLENKO S. A. — ekonom, statistik, pracoval na ministerstvu státního majetku, později jako úředník pro zvláštní úkoly při státní kontrole. V letech 1889—1892 napsal knihu Volnonajomnyj trud v chozjajstvach vladěčeskich i peredviženije rabočich, v svjazi s statistikoekonomičeskim obzorom Jevropejskoj Rossii v selskochozjajstvennom i promyšlennom otnošenijach [Svobodná námezdní práce v statkářských hospodářstvích a pohyb dělníků v zemědělství a průmyslu podle statistických a hospodářských údajů o evropském Rusku] (1892), kterou vydal odbor zemědělství a vesnické průmyslové výroby. Kolem roku 1900 přispíval do černosotňovského listu Novoje vremja. — 130, 133

KOSTROV — viz Žordanija N. N.

KRESTOVNIKOV G. A. (nar. 1855) — okťabrista, velkoprůmyslník a burzovní spekulant. Řadu let byl ředitelem Moskevsko-kurské železnice, předsedou správní rady Moskevské obchodní banky a Moskevské burzovní společnosti. Zúčastnil se sjezdů zástupců průmyslu a obchodu. V roce 1906 byl za obchodní a průmyslovou buržoazii zvolen do Státní rady. — 418, 419, 422, 424

KRIČEVSKIJ B. N. (1866—1919) — sociální demokrat, publicista, představitel ekonomismu. Od konce 80. let pracoval v sociálně demokratických kroužcích v Rusku; počátkem 90. let emigroval. V zahraničí se přiklonil ke skupině Osvobození práce a podílel se na její ediční činnosti. Koncem 90. let se stal jedním z vůdců Svazu ruských

sociálních demokratů v zahraničí a redaktorem jeho orgánu *Rabochje dělo*, na jehož stránkách propagoval ideje bernsteinismu. Brzy po II. sjezdu SDDSR činnosti v sociálně demokratickém hnutí zanechal. — 162

KРОПОТОВ A. J. (nar. 1874) — rolník, trudovik; volostní písař. Byl poslancem III. státní dumy za Vjateckou gubernii. — 330, 331

KUSKOVÁ J. D. (1869—1958) — představitelka ruského buržoazního hnutí, publicistka. V polovině 90. let se v zahraničí seznámila s marxismem, sblížila se se skupinou *Osvobození práce*, ale brzy pod vlivem bernsteinismu začala marxismus revidovat. Její dokument *Credo* výstižně vyjadřoval oportunistickou podstatu ekonomismu a vyvolal ostrý protest skupiny ruských marxistů vedených V. I. Leninem. Před revolucí 1905—1907 se Kuskovová stala členkou liberálního Svazu osvobození. V roce 1906 vydávala s S. N. Prokopovičem polokadetský časopis *Bez zaglavija*, aktivně spolupracovala s listem levicových kadetů *Tovarišč*. Po Říjnové revoluci vystupovala proti sovětské moci. V roce 1922 byla ze Sovětského Ruska vypovězena. V zahraničí patřila k nejaktivnějším bělogvardějským emigrantům. — 417

KUTLER N. N. (1859—1924) — významný představitel Konstitučně demokratické strany. Pracoval na ministerstvu financí, byl ředitelem hlavní berní správy, později ministrem zemědělství. Byl poslancem II. a III. státní dumy za Petrohrad. Patřil k autorům kadetského návrhu agrárního programu, který měl získat rolníky pro samoděržaví. V. I. Lenin podal podrobnou kritiku tohoto návrhu ve svých pracích *Návrh projevů o agrární otázce ve Druhé státní dumě a Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907* (viz *Sebrané spisy* 16, Praha 1984, s. 205—423). Po Říjnové revoluci pracoval Kutler v lidovém komisariátu financí. Od roku 1922 byl členem správy Státní banky SSSR. — 32, 327

LABRIOLA Arturo (1873—1959) — italský politik, právník a ekonom; jeden z vůdců syndikalistického hnutí v Itálii. Napsal několik knih o teorii syndikalismu, v nichž se snažil svůj program „revolučního syndikalismu“ přizpůsobit marxismu tím, že „opravoval“ marxismus. Za první světové války vystupoval jako šovinista. V letech 1920—1921 byl ministrem práce v Giolittiho vládě. V letech 1926—1939 žil v emigraci a bojoval proti fašismu. V letech 1948 až 1953 byl senátorem. Když v roce 1949 italská vláda podepsala smlouvu o vytvoření NATO, Labriola se zapojil do hnutí obránců

- míru. V roce 1950 byl zvolen členem Světové rady míru. — 44
- LAFONTAINE Henri (1854—1943)** — belgický socialista, profesor mezinárodního práva na bruselské univerzitě, senátor. Od roku 1892 byl předsedou Mezinárodního mírového byra; v roce 1895 se stal spoluzakladatelem Mezinárodního bibliografického ústavu v Bruselu, členem Ligy míru v Bernu a Ligy pro otázky mezinárodní arbitráže. V roce 1913 mu byla udělena Nobelova cena míru. V roce 1921 se jako belgický delegát zúčastnil zasedání Společnosti národů. — 263—264
- LAGARDELLE Hubert (1874—1958)** — francouzský maloburžoazní politik, anarchosyndikalista; jeden z následovníků teoretika francouzského anarchosyndikalismu G. Sorela. Lagardelle je autorem řady prací o historii anarchosyndikalismu ve Francii; několik let byl redaktorem orgánu socialistů *Le Mouvement Socialiste*. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Později pracoval ve Všeobecné konfederaci práce. V letech 1942—1943 byl ministrem práce v kolaborantské Pétainově vládě sídlící ve Vichy; v roce 1946 byl za účast v této vládě odsouzen k doživotnímu vězení. — 44
- LARIN J.** (vl. jm. Lurje M. A.) (1882—1932) — sociální demokrat, menševik, jeden z vůdců likvidátorského směru v ruské sociální demokracii. Byl delegátem IV. (sjednocovacího) sjezdu SDDSR s rozhodujícím hlasem. Na sjezdu i v tisku hájil menševický program municipalizace půdy a podporoval oportunistickou myšlenku svolání dělnického sjezdu. Byl delegátem V. (londýnského) sjezdu SDDSR. Po porážce revoluce 1905—1907 se stal jedním z otevřených a aktivních širitelů likvidátorství. Podílel se na vydávání likvidátorsky zaměřených publikací v menševickém ústředním tisku. Aktivně se zapojil do protistranického srpnového bloku a stal se členem jeho organizačního výboru. Po únorové revoluci stál v čele skupiny menševiků internacionalistů, kteří vydávali časopis *Internacional*. V srpnu 1917 byl přijat do bolševické strany. Po Říjnové revoluci pracoval v sovětech a hospodářských organizacích. — 186—187
- LASSALLE Ferdinand (1825—1864)** — německý maloburžoazní socialista, spisovatel, účastník revoluce 1848—1849. Od té doby udržoval styky s Marxem a Engelsem. Byl spoluzakladatelem Všeobecného německého dělnického spolku (1863), který měl sice pro německé dělnické hnutí pozitivní význam, ale nedal dělnické třídě revoluční perspektivy. Lassallovci chtěli legální agitaci za všeobecné volební právo a vytvářením výrobních družstev, dotovaných junkerským

státem, realizovat myšlenku „svobodného lidového státu“. Lassalle podporoval Bismarckovu politiku sjednocení Německa „shora“ pod vedením reakčního Pruska. Oportunistická politika lassallovců brzdila činnost I. internacionály a vytvoření skutečné dělnické strany v Německu a bránila třídnímu uvědomování dělníků. Teoretické a politické chyby lassallovců ostře kritizoval Marx v Kritice gothajského programu a Lenin ve Státu a revoluci i jiných pracích. — 314, 359

LEDEBOUR Georg (1850—1947) — německý sociální demokrat. V letech 1900—1918 byl členem Říšského sněmu za německou sociální demokracii. Na mezinárodním socialistickém kongresu ve Stuttgartu vystupoval proti kolonialismu. Zúčastnil se zimmerwaldské konference, byl jedním z politických vůdců zimmerwaldské pravice. Po rozkolu v německé sociální demokracii vstoupil v roce 1916 do sociálně demokratické skupiny práce v Říšském sněmu, která se stala v roce 1917 jádrem nově vzniklé centristické Nezávislé sociálně demokratické strany Německa podporující šovinisty. V letech 1920—1924 stál v čele malé nezávislé skupiny v Říšském sněmu. V roce 1931 se přiklonil k socialistické dělnické straně. Po Hitlerově příchodu k moci emigroval do Švýcarska. — 265

LEGIEN Karl (1861—1920) — německý pravicový sociální demokrat, jeden z vedoucích představitelů německých odborů, revizionista. Od roku 1890 zastával funkci předsedy Generální komise německých odborů. Od roku 1903 byl tajemníkem a od roku 1913 předsedou Mezinárodního odborového sekretariátu. V letech 1893—1920 (s přestávkami) byl poslancem Říšského sněmu za sociální demokracii, v letech 1919—1920 poslancem Národního shromáždění Výmarské republiky. Za první světové války patřil k zjevným sociálšovinistům. Aktivně podporoval politiku buržoazie, bojoval proti revolučnímu hnutí proletariátu. — 221

LENIN V. I. (vl. jm. Uljanov V. I.) (Iljin Vl., Lenin N., N. L.) (1870 až 1924) — viz Životopisná data. — 40, 55, 78, 81, 92, 102, 122, 130, 135, 136, 147, 150, 155, 158, 164, 167, 175, 178, 179, 188, 190, 201, 217, 253—255, 262, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 285, 294, 300, 303, 329, 344, 351, 353, 361, 383, 384, 386, 391, 395—396, 397—398, 399, 406, 415

LIEBKNECHT Karl (1871—1919) — význačný činitel německého a mezinárodního dělnického hnutí; syn Wilhelma Liebknechta, advokát. Do socialistického hnutí se zapojil už jako student, aktivně bojoval

proti oportunistu a militarismu. Za první ruské revoluce 1905—1907 vyzýval německé dělníky, aby následovali ruský příklad. V roce 1912 byl zvolen poslancem Říšského sněmu. Na začátku první světové války rozhodně vystoupil proti podpoře „vlastní“ vlády v loupeživé válce, jediný v celém Říšském sněmu hlasoval proti válečným úvěrům (2. prosince 1914). Byl jedním z organizátorů a vůdců revolučního Spartakova svazu. V roce 1916 byl odsouzen k nuceným pracím. Za listopadové revoluce v Německu stál spolu s R. Luxemburgovou v čele avantgardy německých dělníků, redigoval list *Die Rote Fahne*, byl jedním ze zakladatelů Komunistické strany Německa a vůdců povstání berlínských dělníků v lednu 1919. Po potlačení povstání byl bestiálně zavražděn bandami Noskeho. — 207

LIEBKNECHT Wilhelm (1826—1900) — význačný pracovník německého a mezinárodního dělnického hnutí, jeden ze zakladatelů a vůdců Sociálně demokratické strany Německa. Účastnil se aktivně revoluce 1848—1849 v Německu, po její porážce emigroval do Švýcarska a později do Anglie. V Londýně se sblížil s K. Marxem a B. Engelsem a pod jejich vlivem se stal socialistou. Po svém návratu do Německa roku 1862 a po založení I. internacionály byl jedním z nejhorlivějších propagátorů revolučních myšlenek internacionály a organizátorem jejích sekcí v Německu. Od založení jednotné Socialistické dělnické strany Německa (1875) byl Liebknecht až do konce svého života členem jejího vedení a odpovědným redaktorem jejího ústředního orgánu *Vorwärts*. V letech 1867—1870 byl poslancem Severoněmeckého říšského sněmu a po roce 1874 byl několikrát zvolen poslancem Německého říšského sněmu. Parlamentní tribunu využíval k odhalování reakční zahraniční i vnitřní politiky pruských junckerů. Aktivně se podílel na organizování II. internacionály. Marx a Engels si Liebknechta vážili, usměrňovali jeho činnost, ale zároveň ostře kritizovali jeho smířliveckou politiku vůči oportunistickým živlům. — 314

LIPKIN F. A. — viz Čerevanin N.

LJADOV M. N. (vl. jm. Mandelštam) (1872—1947) — profesionální revolucionář. V roce 1891 začal pracovat v moskevských narodnických kroužcích; v roce 1892 vstoupil do marxistického kroužku, v roce 1893 pomáhal zakládat Moskevský dělnický svaz, první sociálně demokratickou organizaci v Moskvě. V roce 1895 organizoval prvomájové oslavy v Moskvě, byl zatčen a v roce 1897 poslán na pět let do vyhnanství do Verchojansku. Po návratu z vyhnanství pracoval v Saratově. Na II. sjezdu SDDSR byl delegátem saratovského vý-

boru, patřil k většinovým jiskrovcům; po sjezdu byl důvěrníkem ústředního výboru, aktivně bojoval proti menševikům v Rusku i v zahraničí. V srpnu 1904 se zúčastnil porady dvaadvaceti bolševiků v Ženevě, stal se členem byra výborů většiny, byl delegován na amsterdamský kongres II. internacionály. Aktivně se účastnil revoluce 1905—1907, byl členem moskevského výboru strany, plnil odpovědné úkoly ústředního výboru SDDSR. V letech reakce se přiklonil k otzovistům, v roce 1909 vstoupil do frakční skupiny Vperjod. Byl jedním z lektorů stranické školy na ostrově Capri. V roce 1911 ze skupiny Vperjod vystoupil a odjel do Baku.

Po únorové revoluci 1917 byl místopředsedou bakuského sovětu dělnických a vojenských zástupců, zaujímal menševické stanovisko.

V roce 1920 mu bylo obnoveno členství v KSR(b), pracoval v hospodářských orgánech v Moskvě, v Nejvyšší národohospodářské radě a později v lidovém komisariátu osvěty; od roku 1923 byl rektorem Komunistické univerzity J. M. Sverdlova; zúčastnil se jako delegát XII., XIII., XIV., XV. a XVI. sjezdu strany. — 351

LJACHNICKIJ N. J. (nar. 1871) — trudovik, advokát. Byl poslancem III. státní dumy za Stavropolskou gubernii; v dumě pracoval v několika komisích. — 333

LJACHOV V. P. (1869—1919) — plukovník carské armády; neblaze proslul při potlačování národně osvobozeneckého hnutí na Kavkaze a v Íránu (perská revoluce 1905—1911). Za první světové války byl generálním gubernátorem černomořské turecké pobřežní zóny. V únoru 1919 byl jmenován vrchním velitelem Děnikinových vojsk v Terecko-dagestánském kraji. Za urputných bojů Dobrovolnické armády proti kavkazským národům byl Ljachov zabit. — 192, 246

LUNAČARSKIJ A. V. (1875—1933) — sovětský státník a veřejný činitel. V revolučním hnutí pracoval od začátku 90. let. Působil v redakcích bolševických listů Vperjod, Proletarij a později Novaja žižň. Redakce listu Vperjod jej delegovala na III. sjezd SDDSR, na němž přednesl z Leninova pověření referát o ozbrojeném povstání. Zúčastnil se IV. (sjednocovacího) a V. (londýnského) sjezdu strany. V roce 1907 zastupoval bolševiky na mezinárodním socialistickém kongresu ve Stuttgartu. V letech reakce se od marxismu odklonil, vstoupil do protistranické skupiny Vperjod a požadoval spojení marxismu s náboženstvím. Lenin podrobil Lunačarského názory kritice v práci Materialismus a empiriokriticismus (1909). V roce 1911 se Lunačarskij s vperjodovci rozešel. Za první světové války stál na pozicích internacionalismu. Začátkem roku 1917 vstoupil do skupiny mezi-

rajonovců a byl s ní na VI. sjezdu SDDSR přijat do strany. Po Říjnové revoluci zastával až do roku 1929 funkci lidového komisaře osvěty a od roku 1929 byl předsedou vědeckého výboru při ústředním výkonném výboru SSSR. V srpnu 1933 byl jmenován chargé d'affaires SSSR ve Španělsku. Napsal řadu prací o umění a literatuře. — 432

LURJE M. A. — Viz Larin J.

LUXEMBURGOVÁ Rosa (1871—1919) — významná pracovnice mezinárodního dělnického hnutí, představitelka levého křídla II. internacionály. V revolučním hnutí začala pracovat v druhé polovině 80. let. Patřila k zakladatelům polské sociální demokracie a bojovala proti nacionalismu v polském dělnickém hnutí. Od roku 1897 byla činná v německém sociálně demokratickém hnutí, vystupovala proti bernsteinismu a millerandismu; zúčastnila se první ruské revoluce (ve Varšavě). Jako delegátka V. (londýnského) sjezdu SDDSR (1907) podporovala bolševiky.

Od počátku první světové války stála na pozicích internacionalismu. V Německu patřila k zakladatelům skupiny Internacionála (později zvané Spartakus a Spartakův svaz). Ve vězení napsala pod pseudonymem Junius brožuru Die Krise der Sozialdemokratie [Krise sociální demokracie] (1916) (viz Leninův článek O Juniově brožurě, Spisy 22, Praha 1959, s. 329—344). V prosinci 1918 sehrála významnou úlohu na ustavujícím sjezdu Komunistické strany Německa. V lednu 1919 byla uvězněna a na příkaz Scheidemannovy vlády zavražděna. — 212—213

Lvov N. N. (1867—1944) — statkář. Lenin jej charakterizoval jako „kontrarevolučního šlechtice“, „vzor kadetského zrádce“. V letech 1893—1900 sloužil jako maršálek šlechty balašovského újezdu; od roku 1899 stál v čele saratovské guberniální správy zemstva. V letech 1904—1905 se zúčastnil sjezdů zemstev. Patřil k zakladatelům Svazu osvobození a Konstitučně demokratické strany, stal se členem jejího ústředního výboru. Byl zvolen do I. státní dumy, protože získal hlasy rolníků podvedených kadety, ale v dumě pak kategoricky vystoupil proti rolnickým požadavkům. Byl rovněž členem II. státní dumy; patřil k zakladatelům Strany pokojné obnovy. Ve III. a IV. státní dumě patřil k vůdčím osobnostem progresistů. V roce 1917 byl jedním z vedoucích představitelů sdružení statkářů. Po Říjnové revoluci se z něho stal bělogvardějský novinář, později emigroval. — 323—324

LYKOŠIN A. I. (1861—1918) — reakční činitel carského Ruska, černosotňovský statkář, spoluzakladatel monarchistického Svazu ruského národa. V letech 1907—1914 byl náměstkem ministra vnitra. — 323, 326

MACDONALD James Ramsey (1866—1937) — anglický politik, spoluzakladatel a vůdce Labouristické strany. V roce 1893 se podílel na vytvoření Nezávislé labouristické strany. V roce 1900 byl zvolen tajemníkem Výboru dělnického zastoupení, z něhož se v roce 1906 zformovala Labouristická strana. V roce 1906 se stal poslancem Dolní sněmovny, v roce 1911 vůdcem Labouristické strany. Ve straně i v II. internacionále uskutečňoval krajně oportunistickou politiku. Hlásal reakční teorii třídní spolupráce a postupné přeměny kapitalismu v socialismus („konstruktivní socialismus“). Na začátku první světové války zaujal pacifistické stanovisko, později otevřeně podporoval imperialistickou buržoazii. V letech 1918—1920 se pokoušel zabránit anglickým dělníkům v jejich boji proti intervenci západních států v Sovětském Rusku. V roce 1924 utvořil první labouristickou vládu ve Velké Británii a stal se jejím premiérem. Pod tlakem mas byla jeho vláda nucena navázat v únoru 1924 diplomatické styky se Sovětským svazem. Jako premiér druhé labouristické vlády v letech 1929—1931 byl opět donucen obnovit diplomatické styky se SSSR, provokativně přerušené Baldwinovou vládou v roce 1927. MacDonald krutě potlačoval národně osvobozené hnutí v anglických koloniích a uskutečňoval protidělnickou politiku. V letech 1931—1935 stál v čele „národní vlády“, jejíž politiku určovali konzervativci. — 257

MADDISON Fred (1856—1937) — anglický socialista, sazeč. V roce 1886 byl předsedou Britského kongresu odborů (TUC). Šest let působil jako člen školní rady v Tottenhamu. V roce 1893 se stal dělnickým dopisovatelem na ministerstvu obchodu. Do roku 1897 pracoval jako redaktor oficiálního orgánu společnosti železničních zaměstnanců Railway Review. Později byl tajemníkem Svazu mezinárodního rozhodčího soudu. V letech 1897—1900 a 1906—1910 byl členem parlamentu. — 221

MALINOVSKIJ A. A. — viz Bogdanov A.

MANDELŠTAM M. N. — viz Ljadov M. N.

MANUILOV A. A. (1861—1929) — buržoazní ekonom, významný představitel Konstitučně demokratické strany, redaktor listu Russkije

vědomosti. V letech 1905—1911 byl rektorem moskevské univerzity, v letech 1907—1911 členem Státní rady a v roce 1917 ministrem lidové osvěty v prozatímní vládě. Po Říjnové revoluci přednášel na sovětských vysokých školách. Hlavní práce: *Arenda zemli v Irlandii* [Pacht půdy v Irsku] (1895), *Poňatije cennosti po učeniju ekonomistov klassičeskoj školy* [Pojem hodnoty v učení ekonomů klasické školy] (1901), *Političeskaja ekonomija. Kurs lekcij, t. I* [Politická ekonomie. Cyklus přednášek, sv. I] (1914) aj. — 418

MARESS L. N. — ruský statistik a ekonom, autor článku *Proizvodstvo i potreblenije chleba v krestjanskom chozjajstve* [Výroba a spotřeba obilí v rolnickém hospodářství], otištěného v liberálním narodnickém sborníku *Vlijanije urožajev i chlebných cen na někotoryje storony ruskogo narodnogo chozjajstva* [Vliv sklizní a cen obilí na některé stránky ruského národního hospodářství] (Petrohrad 1897). — 106, 107

MARTOV L. (vl. jm. Cederbaum J. O.) (1873—1923) — jeden z čelných představitelů menševismu. V sociálně demokratickém hnutí pracoval od 90. let. V roce 1895 se podílel na založení petrohradského Svazu boje za osvobození dělnické třídy. V roce 1896 byl zatčen a vypovězen na tři roky do Turuchanska. Po návratu z vyhnanství v roce 1900 připravoval vydávání *Jiskry* a stal se členem její redakce. Po II. sjezdu SDDSR, kde byl delegátem za organizaci *Jiskry* a stál v čele oportunistické menšiny, začal pracovat v ústředních menševických institucích a redigoval menševické publikace. V letech reakce patřil k likvidátorům, redigoval list *Golos social-demokrata* a zúčastnil se protistranické srpnové konference (1912). Za první světové války byl centristou, zúčastnil se zimmerwaldské a kientalské konference. Po únorové revoluci 1917 stál v čele skupiny menševiků-internationalistů. Po Říjnové revoluci vystupoval proti sovětské moci. V roce 1920 emigroval do Německa a v Berlíně vydával menševický časopis *Socialističeskij věstnik*. — 62, 267, 383, 388—389, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 419, 423

MARTYNOV A. (vl. jm. Piker A. S.) (1865—1935) — jeden z čelných představitelů ekonomismu, významný menševický činitel; později člen komunistické strany. V 80. letech byl členem různých narodovoljovských kroužků; v roce 1886 byl uvězněn a poslán do vyhnanství na východní Sibiř. Ve vyhnanství se přiklonil k sociálním demokratům. V roce 1900 emigroval a začal pracovat v redakci časopisu ekonomistů *Rabočeje dělo*. Aktivně vystupoval proti leninské *Jiskře*. Na II. sjezdu SDDSR byl delegátem Svazu ruských sociál-

ních demokratů v zahraničí, patřil k protijiskrovcům. Po sjezdu se přiklonil k menševikům. V letech reakce byl likvidátorem a za první světové války centristou; po únorové revoluci 1917 patřil k menševikům-internacionalistům, po Říjnové revoluci se s menševiky rozešel. V letech 1918—1920 pracoval jako učitel na Ukrajině. V roce 1923 byl na XII. sjezdu KSR(b) přijat do strany a pracoval v Institutu K. Marxe a B. Engelse; od roku 1924 byl členem redakce časopisu *Kommunističeskij internacional*. — 162, 301, 303, 352, 423

MARX Karel (1818—1883) — zakladatel vědeckého komunismu, geniální myslitel, vůdce a učitel mezinárodního proletariátu (viz Leninovu stať Karel Marx [Stručný životopis a výklad marxismu] — Spisy 21, Praha 1959, s. 37—87). — 37, 38, 39, 40, 44, 45, 47, 52, 53, 56, 57, 66, 148, 150—152, 174, 177—178, 179, 180, 181, 187—188, 202, 211, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 280, 281, 282, 283, 284, 289, 300, 301, 302, 303, 304, 314, 357, 360, 400, 401, 420, 425, 427, 428, 429, 430, 436, 454

MASLOV P. P. (Džon) (1867—1946) — ekonom, sociální demokrat; napsal řadu prací o agrární otázce, v nichž se pokusil revidovat marxismus. Přispíval do časopisů *Žizň*, *Načalo* a *Naučnoje obozrenije*. Po II. sjezdu SDDSR se připojil k menševikům a vytyčil menševický program municipalizace půdy. Na IV. (sjednocovacím) sjezdu SDDSR vystoupil z pověření menševiků s referátem o agrární otázce; na sjezdu byl zvolen do redakce ústředního orgánu. V letech reakce byl likvidátorem, za první světové války sociálšovinistou. Po Říjnové revoluci zanechal politické činnosti a věnoval se pedagogické a vědecké práci. V roce 1929 byl jmenován řádným členem Akademie věd SSSR. — 170, 171, 172—173, 175, 176, 178—179, 180, 184, 185—186, 201, 202, 266—274, 275—286, 300, 301, 302, 303, 304, 417

MAŠKEVIČ D. F. (nar. 1871) — kněz, černosotňovec. Byl poslancem III. státní dumy za Chersonskou gubernii a členem několika komisí dumy. Aktivně pracoval v jelizavetgradské pobožce černosotňovské organizace Svaz ruského národa. — 441—442

MEHRING Franz (1846—1919) — význačný pracovník německého dělnického hnutí, jeden z vůdců a teoretiků levého křídla německé sociální demokracie, historik a literární vědec. Od konce 60. let byl znám jako radikální buržoazně demokratický publicista. V letech 1876—1882 hájil pozice buržoazního liberalismu, později se přiklonil více doleva, redigoval demokratický list *Volkszeitung*, hájil sociální demokracii proti Bismarckovi.

V roce 1891 vstoupil do Sociálně demokratické strany Německa. Byl aktivním spolupracovníkem a jedním z redaktorů teoretického orgánu strany Die Neue Zeit, později redigoval list Leipziger Volkszeitung. V roce 1893 vyšla jeho práce Lessingslegende [Lessingovská legenda] (česky 1949 pod názvem Bedřich II. a jeho doba. /Lessingovská legenda/), v roce 1897 čtyřsvazkové dílo Geschichte der deutschen Sozialdemokratie [Dějiny německé sociální demokracie]. Významně se podílel na vydání pozůstalosti Marxe, Engelse a Lassalla a v roce 1918 vydal knihu o životě a činnosti K. Marxe. Ve svých pracích se od marxismu nejednou odklonil. V II. internacionále vystupoval aktivně proti oportunistu a revizionismu, odsuzoval kautskismus. Přitom se bál organizačního rozchodu s oportunisty. Byl důsledným internacionalistou, vítal Říjnovou revoluci a pochopil správně význam brestlitevského míru. Od roku 1916 patřil k vůdcům Spartakova svazu a aktivně se podílel na založení Komunistické strany Německa. — 400

MEJENDORF A. F. (nar. 1869) — livonský baron, statkář, okřabrista; právník. Po ukončení studií na petrohradské univerzitě pracoval v letech 1892—1907 v Senátu, v kanceláři Státní rady a na ministerstvu vnitra. V letech 1902—1905 přednášel jako soukromý docent na petrohradské univerzitě ruské pozemkové právo. Byl poslancem III. a IV. státní dumy za Livonskou gubernii, během prvních dvou zasedání III. státní dumy byl jejím místopředsedou. V roce 1919 emigroval.

Hlavní práce: Prusskaja konstitucija [Pruská ústava] (1904), Kresťjanskij dvor v sistěme russkogo zakonodatělstva [Rolnická usedlost v systému ruského zákonodárství] (1907) aj. — 447

MEŠŤIKOV M. O. (1859—1919) — reakční publicista. Novinářskou činnost zahájil v roce 1879, psal do černosotřovského listu Novoje vremja. Lenin ho nazval „věrným hlídacím psem carské černé sotni“ (Spisy 17, Praha 1958, s. 81). Po Říjnové revoluci bojoval proti sovětské moci a v roce 1919 byl za kontrarevoluční činnost zastřelen. — 445

MERTVAGO A. P. (nar. 1856) — agronom, studoval zahradnictví ve Francii a navštěvoval přednášky z přírodních věd na Sorbonně. V letech 1887—1893 přispíval do listu Zemleděľčeskaja gazeta a do časopisu Selskoje chozjajstvo i lesovodstvo. V letech 1894—1905 redigoval zeměděľský a ekonomický časopis Chozjain, od roku 1905 ho sám vydával.

Hlavní práce: Selskochozjajstvennyje voprosy něčernozemnoj

polosy Rossii [Zemědělství v nečernozemním pásmu Ruska], Skolko v Rossii zemli i kak my jeju polzujemsja [Kolik je v Rusku půdy a jak ji využíváme] (1907) aj. — 86, 87, 89

MERZLJAKOV I. L. (nar. 1874) — rolník, trudovik. Byl poslancem III. státní dumy za Vjateckou gubernii; v dumě pracoval ve dvou komisích. — 333

MIKULAŠ I. (ROMANOV) (1796—1855) — ruský car (1825—1855). — 246

MIKULAŠ II. (ROMANOV) (1868—1918) — poslední ruský car (1894 až 1917). Z rozhodnutí uralského oblastního sovětu dělnických a vojenských zástupců v Jekatěrinburgu [Sverdlovsk] byl 17. července 1918 zastřelen. — 49, 191, 242, 246, 328, 373, 412, 422

MILJUKOV P. N. (1859—1943) — vůdce liberálně monarchistické Konstitučně demokratické strany, významný ideolog ruské imperialistické buržoazie, historik a publicista. Od roku 1886 byl soukromým docentem na moskevské univerzitě. Jako historik byl subjektivní idealista a eklektik, popíral zákonitost historického vývoje. Politickou činnost zahájil v první polovině 90. let; od roku 1902 aktivně spolupracoval s časopisem buržoazních liberálů Osvobožděníje, který vycházel v zahraničí. V říjnu 1905 se zúčastnil zakládání Konstitučně demokratické strany, později byl předsedou jejího ústředního výboru a redaktorem ústředního orgánu Reč. Byl poslancem III. a IV. státní dumy. Po únorové revoluci 1917 prosazoval jako ministr zahraničí první prozatímní vlády imperialistickou politiku války „až do vítězného konce“; v srpnu 1917 se aktivně zúčastnil přípravy kontrarevolučního kornilovovského povstání. Po Říjnové revoluci byl jedním z organizátorů zahraniční vojenské intervence proti Sovětskému Rusku a aktivním činitelem bělogvardějské emigrace. Od roku 1921 vydával v Paříži list Poslednije novosti. — 32, 34, 52, 243, 326, 327, 446

MITROFAN (vl. jm. Krasnopolskij D.) (nar. 1869) — černosotňovec, biskup. Byl poslancem III. státní dumy za Mogiljovskou gubernii; pracoval v několika komisích dumy. — 325, 439—440

MOLKENBUHR Hermann (1851—1927) — německý sociální demokrat, dělník v tabákové továrně. V 60. letech 19. století vstoupil do Lassalova Všeobecného německého dělnického spolku. Po vydání výjimečného zákona proti socialistům byl v roce 1881 vypovězen a do roku 1884 žil v USA. Od roku 1890 pracoval jako redaktor

sociálně demokratického listu Hamburger Echo. Od roku 1904 zastával funkci generálního tajemníka Sociálně demokratické strany Německa. Byl členem mezinárodního socialistického byra. V letech 1890—1906, 1907—1918 a 1920—1924 byl zvolen poslancem Říšského sněmu; v letech 1911—1924 předsedal sociálně demokratické frakci Říšského sněmu. Za první světové války zaujímal sociálšovinistické stanovisko. Po listopadové revoluci 1918 v Německu byl zvolen do berlínského výkonného výboru dělnických a vojenských poslanců. Prosazoval politiku jednotného bloku s kontrarevoluční buržoazní vládou. — 264—265

MORLEY John (1838—1923) — lord, anglický buržoazní politik. V roce 1883 se stal členem parlamentu. V letech 1886 a 1892 byl tajemníkem pro otázky Irska v Gladstonově vládě, v letech 1906—1910 jako tajemník pro otázky Indie prosazoval politiku potlačování národně osvobozenického hnutí. Proslul rovněž jako spisovatel. Je autorem knih o Voltairovi, Rousseauovi, Diderotovi, Cobdenovi, Cromwellovi, Gladstonovi; v roce 1917 vydal dvoudílnou knihu vzpomínek. — 195

MOST Johann Joseph (1846—1906) — německý sociální demokrat, později anarchista, knihař. V 60. letech začal pracovat v dělnickém hnutí, sblížil se se sociálními demokraty a stal se žurnalistou. V letech 1874—1878 byl poslancem Říšského sněmu. V teoretických otázkách byl stoupenecem Dühringa, v politice uplatňoval anarchistickou myšlenku „propagace činem“. Domníval se, že lze okamžitě provést proletářskou revoluci. Po vydání výjimečného zákona proti socialistům v roce 1878 emigroval do Londýna, kde vydával anarchistický list Freiheit. Vyzýval v něm dělníky k individuálnímu teroru, neboť v něm viděl nejúčinnější prostředek revolučního boje. V roce 1882 emigroval do USA, kde ve vydávání listu Freiheit pokračoval. V pozdějších letech přestal v dělnickém hnutí pracovat. — 434

MÜLBERGER Arthur (1847—1907) — německý maloburžoazní publicista, stoupenec Proudhonova učení, lékař. Jeho články o bytové otázce, otištěné roku 1872 v listě Der Volksstaat, přiměly Engelse k ostré kritice. Mütilberger přispíval do Höchbergerova oportunistického časopisu Die Zukunft. Napsal několik prací o dějinách společenského myšlení ve Francii a Německu, kritizoval marxismus. — 38

MUŠENKO I. N. (nar. 1871) — poslanec II. státní dumy za Kurskou gubernii, jeden z vůdců eserské frakce v dumě, inženýr. Byl oficiálním mluvčím eserů k agrární otázce. — 177

NADŽDIN L. (vl. jm. Zelenskij J. O.) (1877—1905) — politicky začal pracovat jako narodnik, v roce 1898 vstoupil do saratovské sociálně demokratické organizace. V roce 1899 byl zatčen a vypovězen do Vologedské gubernie; v roce 1900 emigroval do Švýcarska, kde zorganizoval revoluční socialistickou skupinu Svoboda (1901—1903). V časopise Svoboda, v brožurách Kanun revolucii [Předvečer revoluce] (1901), Vozrožděníje revoljucionizma v Rossii [Obrození revolucionismu v Rusku] (1901) a v jiných podporoval ekonomisty. Současně propagoval teror jako účinný prostředek k „probuzení mas“. Vystupoval proti leninské Jiskře, po II. sjezdu SDDSR psal do menševických listů. — 162

NĚKRASOV N. A. (1821—1878) — ruský básník, revoluční demokrat. Od roku 1847 vydával časopis Sovremennik, který byl téměř po dvacet let tribunou pokrokové ruské literatury a tehdejších společenských názorů. V tomto časopise publikovali také N. G. Černyševskij a N. A. Dobroljubov. Když byl v roce 1866 časopis carskou vládou zakázán, dostal se Někrasov brzy do čela časopisu Otčestvennyje zapiski a spolu s M. J. Saltykovem-Ščedrinem jej přeměnili v pokrokový demokratický orgán. V Někrasovově poezii se zřetelně odrážejí ideje revoluční rolnické demokracie. — 226

NIKŤUK J. S. (nar. 1873) — rolník. Byl poslancem III. státní dumy za Volyňskou gubernii; v dumě byl zvolen do dvou komisí. — 330

NIK.-ON — viz Danielson N. F.

NIKOLAJ-ON — viz Danielson N. F.

N. L. — viz Lenin V. I.

NOSKE Gustav (1868—1946) — jeden z oportunistických vůdců Sociálně demokratické strany Německa. Před první světovou válkou propagoval militarismus, za války se projevoval jako sociálšovinista, v Říšském sněmu hlasoval pro válečné úvěry. Za listopadové revoluce 1918 v Německu se podílel na potlačení povstání námořníků v Kielu. V letech 1919—1920 byl ministrem obrany; použil represálií vůči berlínským dělníkům a zorganizoval zavraždění K. Liebknechta a R. Luxemburgové. Později byl prezidentem v Hannoversku. Za fašistické diktatury pobíral od hitlerovské vlády státní penzi. — 206, 209

NOVOSEDSKIJ (vl. jm. Binasik M. S.) (1883—1938) — sociální demokrat,

menševik, advokát. V roce 1906 se zúčastnil IV. (sjednocovacího) sjezdu SDDSR jako delegát s rozhodujícím hlasem. Se sociálně demokratickým hnutím se v letech reakce rozešel. Po únorové revoluci 1917 se stal předsedou vojenské sekce petrohradského sovětu a členem petrohradského výkonného výboru; byl členem prvního ústředního výkonného výboru. Po Říjnové revoluci byl předsedou koaliční vlády ve Vladivostoku. Později pracoval v moskevských hospodářských orgánech. — 183, 185, 275, 284

ORLOV V. I. (1848—1885) — statistik, jeden ze zakladatelů zemstevní statistiky v Rusku. Byl vedoucím statistického oddělení moskevského guberniálního zemstva. Řídil rovněž statistický výzkum v Tambovské, Kurské, Orelské, Voroněžské a Samarské gubernii. Jako jeden z prvních používal metodu komplexního výzkumu jednotlivých hospodářství na základě rozsáhlého programu. Byl hlavním autorem Sborníků statistických údajů o Moskevské gubernii. Údajů z Orlovových statistických prací využíval K. Marx, V. I. Lenin a G. V. Plechanov. — 100

PERNERSTORFER Engelbert (1850—1918) — rakouský sociální demokrat, učitel. V roce 1885 byl zvolen poslancem Říšské rady. V roce 1896 se přiklonil k pravicovému křídlu sociálně demokratické strany, od roku 1897 byl členem jejího ústředního výboru. Zúčastnil se téměř všech kongresů II. internacionály. Jako předseda sociálně demokratické parlamentní frakce byl v roce 1907 zvolen viceprezidentem Říšské rady. Za první světové války zaujímal krajně šovinistickou pozici. — 263

PEŠECHONOV A. V. (1867—1933) — buržoazní veřejný činitel a publicista. V 90. letech patřil k liberálním narodníkům; spolupracoval s časopisem Russkoje bogatstvo a v roce 1904 se stal členem jeho redakce; přispíval do liberálně buržoazního časopisu Osvobožděnije a do eserského listu Revoljucionnaja Rossija. V letech 1903—1905 byl členem Svazu osvobození, od roku 1906 jedním z vůdců maloburžoazní strany lidových socialistů. Po únorové revoluci 1917 se stal ministrem zásobování v prozatímní vládě. Po Říjnové revoluci bojoval proti sovětské moci, v roce 1922 emigroval. — 177

PETR — viz Ramišvili N. V.

PETROV K. M. (Petrov III.) (nar. 1877) — trudovik, sazeč. Byl poslancem III. státní dumy za Permskou gubernii a tajemníkem frakce Trudovické skupiny v dumě; pracoval v několika komisích dumy. — 332

PIKER A. S. — viz Martynov A.

PLECHANOV G. V. (1856—1918) — marxistický filozof, literární historik a estetik, představitel mezinárodního dělnického hnutí, první propagátor marxismu v Rusku, sociální demokracie a II. internacionály. Jako student navázal v roce 1875 spojení s narodniky a s petrohradskými dělníky a zapojil se do revolučního hnutí. V roce 1877 se stal členem narodnické organizace Zemlja i volja a po jejím rozštěpení v roce 1879 se postavil do čela nově vytvořené narodnické organizace Čornyj pereděl. V roce 1880 emigroval, rozešel se s narodnictvím a v roce 1883 založil v Ženevě první ruskou marxistickou organizaci — skupinu Osvobození práce. Po roce 1900 redigoval spolu s Leninem list Jiskra a časopis Zarja, podílel se na přípravě programu strany a II. sjezdu SDDSR. Na sjezd byl delegován skupinou Osvobození práce, patřil k většinovým jiskrovcům, byl členem byra (předsednictva) sjezdu.

Po II. sjezdu SDDSR zaujal smířlivecké stanovisko vůči oportunistům a později se přiklonil k menševikům. Za první ruské revoluce 1905—1907 souhlasil v zásadních otázkách s menševiky. V letech reakce vystupoval proti machistické revizi marxismu i proti likvidátorství. Postavil se do čela skupiny menševiků, kteří byli stoupcem zachování ilegální strany. Za první světové války patřil k sociálšovinistům. Po únorové revoluci 1917 se vrátil do Ruska a podporoval prozatímní vládu; s Říjnovou revolucí nesouhlasil.

Nejdůležitější teoretické práce: Socializm i političeskaja borba [Socialismus a politický boj] (1883; česky ve Vybraných filozofických spisech I, 1959), Naši raznoglasija [Naše neshody] (1884; česky ve Vybraných filozofických spisech I, 1959), K voprosu o razvitii monističeskogo vzgljada na istoriju [O vývoji monistického názoru na dějiny] (1895; česky ve Vybraných filozofických spisech I, 1959), Beiträge zur Geschichte des Materialismus [Očerki po istorii materializma] (1896; česky pod názvem Příspěvky k dějinám materialismu, Vybrané filozofické spisy II, 1960), Obosnovanije narodničestva v trudach g-na Voroncova (V. V.) [Zdůvodnění narodnictví v pracích pana Voroncova (V. V.)] (1896), O materialističeskom ponimanii istorii [O materialistickém pojetí dějin] (1897; česky ve Vybraných filozofických spisech II, 1960), K voprosu o roli ličnosti v istorii [O úloze osobnosti v dějinách] (1898; česky ve Vybraných filozofických spisech II, 1960) aj. — 40, 46, 47, 52, 53, 61, 62, 65, 66, 171, 175, 176, 181—182, 183, 189, 201, 267, 269, 274, 300—304, 332, 333, 381, 398, 399

PLEVE V. K. (1846—1904) — reakční státník; v letech 1881—1884 byl

ředitelem policejního departmentu, od roku 1902 ministrem vnitra. Na jeho příkaz byly kruté potlačeny rolnické nepokoje v Poltavské a Charkovské gubernii a rozeznána řada zemstev. Pleve prosazoval reakční politiku rusifikace okrajových území Ruska. Aby odvrátil pozornost mas od revolučního boje, pomáhal vyprovokovat rusko-japonskou válku. Stejně cíle sledoval protizhidskými pogromy; podporoval „zubatovovštinu“. Svou politikou vzbudil nenávisť v nejširších vrstvách ruské společnosti. Dne 15. července 1904 byl zabit eserem J. S. Sazonovem. — 163, 195

POLOVŇOV A. V. — agent carské tajné policie, spoluzakladatel černo-soťňovské organizace Svaz ruského národa, velitel bojové družiny Svazu v narvském obvodu. V červenci 1906 se zúčastnil zavraždění člena Státní dumy, kadeta M. J. Gercenštejna. Byl odsouzen, avšak car jej záhy omilostnil. — 412

POPOV A. A. (Popov II.) (nar. 1868) — vesnický kněz. Byl poslancem III. státní dumy za Vjateckou gubernii; v dumě patřil k frakci progresistů; pracoval ve dvou komisích. — 333

POPOV I. N. (Popov IV.) (nar. 1878) — rolník. Byl poslancem III. státní dumy za Vologedskou gubernii; v dumě se zpočátku přikláněl k umírněné pravici, později k poslancům bez stranické příslušnosti; byl členem dvou komisí. — 330

POTRESOV A. N. (1869—1934) — jeden z vůdců menševického hnutí. V 90. letech se přiklonil k marxistům. Za činnost v petrohradském Svazu boje za osvobození dělnické třídy byl poslán do vyhnanství do Vjatecké gubernie. V roce 1900 emigroval a podílel se na založení listu Jiskra a časopisu Zarja. II. sjezdu se zúčastnil jako delegát Jiskry s právem poradního hlasu, patřil k menšinovým jiskrovcům. V letech reakce byl ideologem likvidátorství, významně ovlivnil menševické orgány Vozrožděnije a Naša zarja. Za první světové války patřil k sociálšovinistům. Po Říjnové revoluci emigroval. Přispíval do Kerenského týdeníku Dni a svými články útočil proti sovětské moci. — 392

PROKOPOVIČ S. N. (1871—1955) — buržoazní ekonom a publicista, jeden z významných ekonomistů a prvních propagátorů bernstejnismu v Rusku, aktivní člen liberální monarchistické organizace Svaz osvobození. V roce 1906 se stal členem ústředního výboru Konstitučně demokratické strany, redaktorem a vydavatelem časopisu Bez zaglavija a spolupracovníkem redakce listu Tovarišč. Je

autorem knih o dělnické otázce, které napsal v bernsteinovsko-liberálním duchu. V roce 1917 zastával v prozatímní vládě funkci ministra zásobování. Po Říjnové revoluci byl za protisovětskou činnost vypovězen z SSSR. — 87, 170, 392, 417

PUGAČOV J. I. (asi 1742—1775) — donský kozák, vůdce největšího protifeudálního rolnického a kozáckého povstání v Rusku, které zachvátilo v letech 1773—1775 území kolem řeky Uralu a Kamy, jihozápadní Sibiř a dolní a střední Povolží. Pugačov byl po potlačení povstání vydán carským úřadům a v lednu 1775 v Moskvě popraven. — 245

PURIŠKEVIČ V. M. (1870—1920) — velkostatkář, černosotňovec, monarchista. Od roku 1900 pracoval na ministerstvu vnitra. Patřil k zakladatelům černosotňovského Svazu ruského národa. V roce 1907 ze Svazu vystoupil a založil novou monarchistickou kontrarevoluční organizaci Svaz archanděla Michaela. Za Besarabskou gubernii byl poslancem II., III. a IV. státní dumy, proslul svými protižidovskými projevy. Po Říjnové revoluci aktivně bojoval proti sovětské moci. — 373, 412, 445—446

RAMIŠVILI N. V. (Petr, Semjonov N.) (1881—1930) — jeden z vůdců gruzínských menševiků. V roce 1902 vstoupil do sociálně demokratické strany, pracoval mezi gruzínskými rolníky. Po II. sjezdu SDDSR se přiklonil k menševikům a od té doby bojoval proti bolševikům. Na V. (londýnském) sjezdu SDDSR v roce 1907 byl menševiky zvolen do ústředního výboru. V období reakce patřil k likvidátorům. V roce 1910 pracoval v Tiflisu jako člen oblastního výboru SDDSR. Za první světové války patřil mezi obránáře. Po únorové revoluci 1917 byl členem ústředního výboru gruzínské strany menševiků, pracoval jako redaktor listu Ertoba [Jednota]. V letech 1918—1920 zastával úřad ministra vnitra v gruzínské menševické vládě, byl přívržencem odtržení Gruzie od Ruska a bojoval proti sovětské moci. V roce 1923 vedl v zahraničí skupinu menševiků, která se pokoušela zorganizovat povstání proti sovětské moci v Gruzii. — 218, 344, 392, 420

RAZIN S. T. (zemřel r. 1671) — donský kozák, představitel povstaleckého rolnictva, vůdce největší rolnické stávký v Rusku koncem 60. let 17. století. Po dobu bojů, které zachvátily v letech 1667—1671 obrovské území (Voroněž, Tambov, Arzamas, Nižnij Novgorod, Kostromu, Simbirsk, povodí Volhy a Donu), měl Razin autoritu, lid ho uznával za svého vůdce. Po porážce hlavních povstaleckých sil

u Simbirsku uprchl za Don; byl chycen zrádci, vydán carské vládě a v červnu 1671 v Moskvě popraven. — 332

REGLUS Jean Jacques Élise (1830—1905) — francouzský geograf a sociolog, teoretik anarchismu; účastník revoluce roku 1848 ve Francii. Po Napoleonově státním převratu (1851) emigroval do Anglie. V letech 1852—1857 žil v Irsku, USA a v Jižní Americe. V roce 1857 se vrátil do Francie a publikoval řadu článků o svých cestách. V roce 1865 vstoupil do I. internacionály a přidal se k bakunincům. Zúčastnil se Pařížské komuny 1871, byl zajat a odsouzen k doživotnímu vyhnanství, ale vzhledem k protestům řady významných vědců a politiků mu trest byl změněn na doživotní vypovězení z Francie. Žil v Itálii, později ve Švýcarsku a v Belgii. — 245

RICARDO David (1772—1823) — význačný anglický ekonom, autor děl *On the Principles of Political Economy and Taxation* [Zásady politické ekonomie a zdanění] (1812; česky 1956), *On Protection to Agriculture* [O ochraně zemědělství] (1822) a jiných prací, jimiž vrcholí klasická politická ekonomie. Ricardo zastával zásadu volné konkurence a požadoval odstranění všech omezení brzdících rozvoj kapitalistické výroby. Rozvinul Smithovu teorii hodnoty, kterou považoval za základ celé politické ekonomie, a dokázal, že hodnota je určována vynaloženou prací na výrobu zboží a z tohoto zdroje plyne jak mzda dělníka, tak i bezpracný důchod — zisk a renta. Formuloval ekonomický zákon protichůdných zájmů jednotlivých tříd, nechápal však historický charakter kapitalistické výroby, kterou považoval za věčnou. Neuvědomoval si společenský charakter hodnoty ani rozdíl mezi hodnotou a výrobní cenou; nepochopil původ a podstatu peněz. Ricardovy teoretické názory kritizoval Marx v *Kapitálu*, v *Teoriích o nadhodnotě* a jiných dílech. — 150—152, 174

RODBERTUS-JAGETZOW Johann Karl (1805—1875) — německý ekonom, pruský velkostatkář, katedrový socialista. Měl v úmyslu zachovat „alespoň pro nejbližších 500 let privilegovanou třídu...“, jak napsal Engels (K. Marx-B. Engels, Spisy 21, Praha 1967, s. 216). Rodbertus začal rozlišovat nadhodnotu a její speciální formy, ale vědecky je nevysvětlil. Příčinu hospodářských krizí viděl v neúplné spotřebě, a nikoli v základním rozporu kapitalismu.

Hlavní práce: *Zur Erkenntnis unserer staatswirtschaftlichen Zustände* [K poznání našich státně hospodářských poměrů] (1842), *Soziale Briefe an v. Kirchmann* [Sociální dopisy von Kirchmannovi] (1850—1851, 1884). — 151—152, 270

RODIČEV F. I. (nar. 1856) — tverský statkář a zemstevní činitel, jeden z vůdců Konstitučně demokratické strany a člen jejího ústředního výboru; právník. V letech 1904—1905 se zúčastnil sjezdů zemstev. Byl poslancem Státní dumy ve všech volebních obdobích. Po únorové revoluci 1917 se stal v prozatímní vládě komisařem pro záležitosti Finska. Po Říjnové revoluci emigroval. — 326

ROMANOVCI — dynastie ruských carů; vládli v letech 1613—1917. — 188

ROUSSELOVÁ Angèle — francouzská socialistka. V letech 1907—1912 byla členkou stále administrativní komise francouzské socialistické strany. Později zanechala politické činnosti. — 253, 255

ROZANOV N. S. (nar. 1870) — trudovik; lékař. Byl poslancem III. státní dumy za Saratovskou gubernii; pracoval v několika komisích dumy. — 447

ROZEN M. M. (Ezra) — delegát Bundu na plenárním zasedání ústředního výboru SDDSR konaném ve dnech 24.—26. srpna 1908. — 217, 218

ROŽKOV G. J. (nar. 1864) — rolník, trudovik. Byl poslancem III. státní dumy za Stavropolskou gubernii; v dumě pracoval v komisi pro otázky pravoslavné církve. V červnu 1912 se spolu se dvěma sty poslanci zúčastnil audience u cara, za což byl bez prodlení vyloučen z trudovické frakce. — 331, 446—447

RUBAKIN N. A. (1862—1946) — ruský bibliograf a spisovatel, autor mnoha prací o bibliografii a dějinách knihovnictví v Rusku, vědecko-populárních zeměpisných, přírodovědných a jiných publikací. V roce 1907 emigroval do Švýcarska, kde žil až do konce života. Rubakinovou základní bibliografickou prací je dílo *Sredi knig* [Mezi knihami] (1906). Lenin se scházel s Rubakinem v zahraničí a půjčoval si od něho knihy. Později Rubakin udržoval úzké spojení se Sovětským svazem a odkázal SSSR svou knihovnu o 80 tisících svazků. Byla zařazená do Leninovy státní knihovny. — 81

RUBANOVICH I. A. (1860—1920) — jeden z vůdců eserské strany. Zpočátku se aktivně účastnil narodovoljovského hnutí; v 80. letech emigroval do Paříže a roku 1893 vstoupil do tamější skupiny starých narodovoljovců. Po vzniku eserské strany se stal jejím aktivním členem. Spolupracoval s redakcí časopisu *Věstnik ruskoj revolucii*, který se od roku 1902 stal oficiálním orgánem eserů. Reprezentoval

eserskou stranu na mezinárodních socialistických kongresech v Amsterdamu (1904) a Stuttgartu (1907). Byl členem mezinárodního socialistického byra. Za první světové války se projevoval jako sociálšovinista. Po Říjnové revoluci se stal odpůrcem sovětské moci. — 253, 254, 255, 262

RUDNĚV S. F. (zemřel 1909) — statistik, zástupce vedoucího statistického oddělení moskevské guberniální zemstevní správy, autor článku *Promysly křesťjan v Jevropejskoj Rossii* [Živnosti rolníků evropského Ruska], otištěného v roce 1894 v 6. a 11. čísle Sborníku sara-tovského zemstva. — 131

RUDNĚV V. A. — viz Bazarov V.

SALTYKOV-ŠČEDRIN M. J. (1826—1889) — spisovatel, satirik, revoluční demokrat. Kritizoval feudálně absolutistický režim v Rusku a vytvořil celou galérii typů statkářských tyranů, carských byrokratů, bázlivých liberálů a jako první v ruské beletrii zachytil procesy probíhající na poreformní vesnici. Vytvořil nesmrtelné typy, např. Jidáška v románu *Gospoda Golovljojvy* [Golovlevské panstvo] (1875—1880; česky ve Výboru z díla, 1955), které připomíná ve svých pracích Lenin, když demaskuje různé protilidové sociální skupiny a politické strany. Díla Saltykova-Ščedrína vysoce ocenil rovněž K. Marx. V letech 1863—1864 byl Saltykov redaktorem revolučně demokratického časopisu *Sovremennik*, v roce 1868 členem redakce časopisu *Otěčestvennyje zapiski* a po Někrasovově smrti v roce 1878 odpovědným redaktorem tohoto časopisu. Stal se duchovním vůdcem demokratické inteligence, pokračoval ve slavných tradicích revoluční demokracie 60. let. — 183, 225

SATTÁR (70. léta 19. století — 1914) — chán, vůdce demokratického hnutí v íránském Ázerbájdžánu, národní hrdina Íránu. Byl členem ázerbájdžánské sociálně demokratické organizace *Gummet*. Za perské revoluce 1905—1911 bojoval proti íránským reakčním orgánům moci; v letech 1908—1909 stál v čele lidového povstání v Tabrizu proti vládě šáha a proti oddílům ázerbájdžánských feudálů za obnovení ústavy; v boji prokázal vynikající schopnosti lidového vůdce a vojenského organizátora. Chán Sattár si získal u širokých lidových mas v íránském Ázerbájdžánu velkou oblibu. — 245

SEMJONOV N. — viz Ramišvili N. V.

SCHIPPEL Max (1859—1928) — německý sociální demokrat, revizio-

nista. V letech 1887—1890 redigoval list Berliner Volkstribüne, od roku 1897 byl jedním z vedoucích pracovníků časopisu německých oportunistů Sozialistische Monatshefte. Jako poslanec Říšského sněmu (1890—1905) hájil expanzivní politiku německého imperialismu. Za první světové války patřil ke krajním sociálšovinistům. V letech 1923—1928 působil jako pedagog v Drážďanech. K Sovětskému svazu zaujímal nepřátelský postoj. — 244, 245

SCHOEN Wilhelm Eduard (1851—1933) — baron, německý diplomat. V roce 1900 byl vyslancem v Kodani, v roce 1906 velvyslancem v Petrohradě; v letech 1907—1910 zastával úřad ministra zahraničních věcí. V letech 1910—1914 byl velvyslancem v Paříži. — 242

SORGE Friedrich Adolph (1828—1906) — německý socialista, význačný představitel mezinárodního dělnického a socialistického hnutí, přítel a spolupracovník K. Marxe a B. Engelse. Zúčastnil se revoluce 1848—1849 v Německu. Po její porážce emigroval nejdříve do Švýcarska a poté do Ameriky. Tam organizoval sekci I. internacionály, byl tajemníkem generální rady I. internacionály (1872—1874). Pomáhal zakládat Socialistickou dělnickou stranu USA a Mezinárodní dělnický svaz. Napsal mnoho článků, uveřejňovaných hlavně v časopise německé sociální demokracie Die Neue Zeit. Připravil k tisku svou korespondenci s Marxem, Engelsem a dalšími osobnostmi, která v roce 1907 vyšla v ruštině s Leninovou předmluvou. — 256

STOLYPIN P. A. (1862—1911) — státník carského Ruska, velkostatkář. V letech 1906—1911 byl předsedou rady ministrů a ministrem vnitra. Po porážce první ruské revoluce prováděl krvavé represálie (stolypinská reakce v letech 1907—1910). Byl autorem agrární reformy, jejímž cílem bylo získat na vesnici oporu carskému absolutismu. Jeho pokus upevnit samoděržaví shora, v zájmu buržoazie a statkářů, však ztroskotal. V roce 1911 zavraždil Stolypina agent tajné policie eser Bogrov. — 33, 34, 48, 49, 50, 51, 52, 116, 139, 175, 177, 229, 232, 236, 282, 290, 291, 326, 329, 335, 372, 374

STORČAK I. I. (nar. 1862) — rolník, nepatřil k žádné politické straně. Byl poslancem III. státní dumy za Chersonskou gubernii. — 328 až 329, 330

STRELCOV R. J. (nar. 1875) — literát a publicista. V letech 1900—1914 žil v emigraci, hlavně v Německu; publikoval v řadě sociálně demokratických časopisů v cizině, např. v Sozialistische Monatshefte, Leipziger Volkszeitung, Vorwärts a v jiných a rovněž v levicově za-

měřeném konstitučně demokratickém listu *Tovarišč*, vydávaném v Rusku. Po návratu do Ruska pracoval v různých komisích při městské samosprávě v Petrohradě. Po Říjnové revoluci byl činný v hospodářských orgánech v Moskvě a Jaroslavlí. — 52

STRUVE P. B. (1870—1944) — buržoazní ekonom a publicista, představitel legálního marxismu, spolupracovník a redaktor časopisu *Novoje slovo* (1897), *Načalo* (1899) a *Žizň* (1900). Již ve své první práci *Kritičeskije zametki k voprosu ob ekonomičeskom razvitii Rossii* [Kritické poznámky k ekonomickému rozvoji Ruska] (1894) kritizoval narodnictví, „doplňoval“ a „kritizoval“ Marxovo ekonomické a filozofické učení, sympatizoval s představiteli vulgární buržoazní politické ekonomie a propagoval malthuziánství. Na přelomu století se definitivně rozešel s marxismem a sociální demokracií, přešel k liberálům a stal se jedním z teoretiků a organizátorů buržoazně liberální organizace *Svaz osvobození* (1904—1905) a redaktorem jejího ilegálního orgánu *Osvobožděnie* (1902—1905). Od roku 1905 byl členem ústředního výboru Konstitučně demokratické strany a po porážce revoluce 1905—1907 vůdcem pravého křídla liberálů. Patřil k ideologům ruského imperialismu. Po Říjnové revoluci byl členem kontrarevoluční Wrangelovy vlády; později emigroval. — 30, 31, 34, 49, 51, 52, 54, 70, 237, 323, 418, 446

SURKOV P. I. (1876—1946) — sociální demokrat, tkadlec. Byl volitelem ve volbách do I. a II. státní dumy a bolševickým poslancem ve III. státní dumě za dělníky Kostromské gubernie. Přispíval do legálního bolševického listu *Zvězda*, vydávaného v Petrohradě. Po Říjnové revoluci nebyl politicky organizován; pracoval v řadě sovětských institucí. — 425, 435—436, 444, 448

ŠANIN M. (vl. jm. Šapiro L. G.) (1887—1957) — účastník revolučního hnutí od roku 1902; v roce 1903 vstoupil do řížské organizace *Bundu*. Za dvinskou organizaci *Bundu* byl delegován na V. (londýnský) sjezd SDDSR. Po únorové revoluci 1917 vstoupil do SDDSR; byl menševikem. Od roku 1918 byl členem KSR(b), pracoval v lidovém komisariátu osvěty a byl politicky činný v Rudé armádě. V letech 1925—1929 pracoval v lidovém komisariátu financí RSFSR. Napsal několik vědeckých prací. — 144—145, 178

ŠAPIRO L. G. — viz Šanin M.

ŠIDLOVSKIJ C. I. (nar. 1861) — okťabrista, statkář, zemstevní činitel. V roce 1900 byl členem Rady rolnické banky, v roce 1905 ředitelem

zemědělského odboru. Byl poslancem III. a IV. státní dumy za Voroněžskou gubernii; v dumě pracoval v několika komisích. — 322, 323, 324, 326

ŠINGARJOV A. I. (1869—1918) — kadet, zemstevní činitel, publicista; lékař. Byl předsedou voroněžského guberniálního výboru Konstitučně demokratické strany a od roku 1907 členem jejího ústředního výboru. Za Voroněžskou gubernii byl poslancem II. a III. státní dumy, za Petrohrad poslancem IV. státní dumy; v dumě byl vůdcem frakce kadetů. Po únorové revoluci 1917 se stal ministrem zemědělství v první prozatímní vládě a ministrem financí v druhé prozatímní vládě. — 326

ŠVARC A. N. (1848—1915) — reakční činitel carského Ruska; filolog. Několik let se zabýval pedagogickou činností. V letech 1908—1910 jako ministr lidové osvěty uskutečnil řadu reakčních opatření v oblasti středního a vysokého školství: zrušil univerzitní autonomii, zakázal přijímat na vysoké školy ženy jako mimořádné posluchačky, nařídil přísně dodržovat kvótu pro přijímání židů na vysoké školy. — 232, 233, 236, 318

TĚZJAKOV N. I. (1859—1925) — lékař. Pracoval jako hygienik v chersonském, saratovském aj. zemstvech. Psal pojednání o hygienických pracovních podmínkách a životě zemědělských dělníků. Po Říjnové revoluci aktivně pracoval v sovětském zdravotnictví, od roku 1920 v lidovém komisariátu zdravotnictví. Lenin oceňoval Těžjakovovu knihu *Sel'skochozjajstvennyje rabočije i organizacija za nimi sanitarnogo nadzora v Chersonskoj gubernii* [Zemědělství dělníci a organizace zdravotnického dohledu v Chersonské gubernii] (1896), avšak zároveň poukazyval na některé jeho mylné narodnické představy. — 133

THIERS Adolphe (1797—1877) — reakční francouzský buržoazní politik a historik, advokát. Politickou činnost zahájil koncem 20. let 19. století jako představitel liberálně buržoazní opozice; po červencové buržoazní revoluci 1830 vykonával řadu ministerských funkcí, stál v čele vlády. V roce 1834 krutě potlačil republikánské povstání v Lyonu a v Paříži. Za druhé republiky (1848—1851) byl jedním z vůdců kontrarevoluční monarchistické „strany pořádku“. Po pádu druhého císařství (4. září 1870) byl jedním z faktických vůdců reakční vlády, 17. února 1871 stanul v jejím čele. Na Thiersův rozkaz byl podniknut pokus odzbrojit pařížskou národní gardu. Tento pokus vyvolal 18. března 1871 povstání. Thiers patřil k hlavním osno-

vatelům občanské války a organizátorům potlačení Pařížské komuny. Jeho úlohu v dějinách Francie podrobně vyličil K. Marx v práci *Občanská válka ve Francii* (K. Marx-B. Engels, Spisy 17, Praha 1965, s. 349—402). — 213

TIŁAK Bál Gangádhar (1856—1920) — významný představitel indického národně osvobozenického hnutí. V roce 1881 začal vydávat list *Késarí*, v němž vystupoval proti anglickému koloniálnímu režimu. Stál v čele levého křídla strany Indický národní kongres, které nesouhlasilo s pokojnými, legálními metodami boje proti anglickému koloniálnímu režimu. Vyzýval lidové masy k boji proti kolonizátorům všemi prostředky, násilí nevyjímaje. Jako stoupenec hinduismu však idealizoval feudální minulost a nadále se zastával kastovního systému; kromě toho nepředložil takový hospodářský program, který by odpovídal zájmům rolníků a řemeslníků.

V období rozmachu národně osvobozenického hnutí v Indii v letech 1905—1908 doporučoval lidovým masám, aby využily zkušeností z boje ruského lidu za svobodu. V roce 1908 byl za výzvu k boji proti koloniálnímu režimu odsouzen anglickými úřady k šesti letům nucených prací. Na tento akt odpověděl bombajský proletariát všeobecnou politickou stávkou, první v dějinách Indie. Z vězení byl Tilak propuštěn v roce 1914. Pod vlivem Říjnové revoluce vystoupil později s požadavkem znárodnění železnic a jiných podniků, jež měli v rukou angličtí kolonizátoři. — 195

TIMIRJAZEV V. I. (nar. 1849) — průmyslník a finančník carského Ruska. Od roku 1894 zastával různé funkce na ministerstvu financí. V roce 1905 se stal ministrem obchodu a průmyslu. V roce 1906 z ministerstva odešel a soukromě se věnoval obchodu a průmyslu. Byl členem Státní rady. V roce 1909 byl znovu jmenován ministrem obchodu a průmyslu. V roce 1912 jako ředitel správní rady Lenské společnosti pro těžbu zlata ospravedlňoval střelbu do dělníků na lenských rýžovištích. — 418—419

ТИТОВ I. V. (nar. 1879) — kněz, poslanec III. a IV. státní dумы za Permskou gubernii; v dumě patřil k frakci progresistů, byl členem několika komisí. V létě v roce 1912 se vzdal církevní hodnosti. — 330

ТИТТОНИ Tommaso (1855—1931) — italský státník a diplomat. V letech 1903—1909 zastával úřad ministra zahraničních věcí. Od roku 1906 byl senátorem, v letech 1910—1916 velvyslancem v Paříži. V roce 1919 se stal znovu ministrem zahraničních věcí, zastupoval Itálii na pařížské mírové konferenci. V letech 1919—1928 byl před-

sedou Senátu. V letech 1929—1930 zastával funkci prezidenta Italské akademie. — 242

TOLSTOJ D. A. (1823—1889) — hrabě, reakční státník carského Ruska. V roce 1865 byl jmenován nejvyšším prokurátorem Synodu a v roce 1866 zároveň i ministrem lidové osvěty; na základních a středních školách realizoval četné zpátečnické reformy. Od roku 1882 byl ministrem vnitra a velitelem četnictva. Zavedl drakonické Prozatímní předpisy, značně omezil samostatnost zemstevních institucí a bojoval proti každému projevu svobodného myšlení. — 322

TOLSTOJ L. N. (1828—1910) — ruský spisovatel, jeden z nejvýznamnějších světových autorů. Značně ovlivnil vývoj ruské i světové literatury. Ve své tvorbě vylíčil život předrevolučního Ruska.

Původem i výchovou byl šlechtic, ale rozešel se s názory svých kruhů a ostře kritizoval státní, společenské i ekonomické zřízení. Jeho ostré kritice neušla ani církev, která podporovala a ospravedlňovala útlak a vykořisťování. Za to byl Tolstoj z církve vyobcován.

Tolstoj odhaloval zvlí samoděržaví, ale místo boje proti nevolnictví, proti absolutistickému a policejnímu státu hlásal „neodporování zlu násilím“, apolitičnost, odklon od revoluce a mravní sebezdokonalování. Tvrdil, že je nutné nahradit staré náboženství novým. Jeho učení — tolstojovství — bylo utopické. Lenin charakterizoval názory Tolstého a zhodnotil jeho činnost v několika člancích: Lev Tolstoj jako zrcadlo ruské revoluce, L. N. Tolstoj, L. N. Tolstoj a současné dělnické hnutí, Tolstoj a proletářský boj (viz tento svazek, s. 224—231, Spisy 16, Praha 1958, s. 332—337, 340—342, 364 až 365). — 224—231

TOMILOV I. S. (nar. 1873) — drobný úředník rolnického původu; zpočátku se klonil ke kadetům, později přešel k trudovikům. Byl poslancem III. státní dумы za Archangelskou gubernii; byl zvolen do dvou komisí dумы. — 332

TOMSKIJ M. P. (1880—1936) — člen SDDSR od roku 1904. V letech 1905—1906 pracoval v revalské organizaci SDDSR; v roce 1907 se stal členem petrohradského výboru SDDSR; byl členem redakce bolševického listu Proletarij; zúčastnil se V. (londýnského) sjezdu SDDSR. V období reakce zaujímal smírlivecký postoj k likvidátorům, otzovistům a trockistům. Po únorové revoluci 1917 pracoval jako člen výkonné komise petrohradského výboru SDDSR(b). Po Říjnové revoluci byl předsedou prezidia Všesvazové ústřední rady odborů, členem prezidia Nejvyšší národohospodářské rady, členem

politbyra ÚV, ředitelem Sdružení státních nakladatelství RSFSR. Několikrát vystoupil proti leninské politice strany. V roce 1928 stál spolu s Bucharinem a Rykovem v čele pravicově oportunistické úchyvky ve VKS(b). — 305, 306, 307, 308, 310, 321

TREPOV D. F. (1855—1906) — vrchní policejní komisař Moskvy v letech 1896—1905. Byl to „jeden z nejnenáviděnějších přísluhovačů carismu v celém Rusku, který proslul v Moskvě svou krutostí, surovostí a tím, že se pokoušel spolu se zubatovovci demoralizovat dělníky“, charakterizoval jej Lenin (Sebrané spisy 9, Praha 1982, s. 237). Dne 11. ledna 1905 byl jmenován generálním gubernátorem Petrohradu, později zastupoval ministra vnitra. V říjnu 1905 vydal „proslulý“ rozkaz „slepých nábojů nepoužívat, ostrými nešetřit“. Byl iniciátorem černosotňovských pogromů. — 54, 70, 319, 328, 329

TRIROGOV V. G. — statistik, místopředseda saratovského guberniálního statistického výboru. Napsal knihu *Obščina i podať* [Občina a daně] (1882). — 100

TROCKIJ L. D. (vl. jm. Bronštejn) (1879—1940) — nepřítel leninismu. Na II. sjezdu SDDSR byl delegátem sibiřského svazu SDDSR, patřil k menšinovým jiskrovcům; po sjezdu aktivně bojoval proti bolševikům ve všech otázkách teorie a praxe socialistické revoluce. V letech reakce byl likvidátorem. V roce 1912 zorganizoval protistranický srpnový blok; za první světové války zaujímal centristické stanovisko, bojoval proti Leninovu stanovisku v otázkách války, míru a revoluce. Po únorové revoluci 1917 se vrátil z emigrace, vstoupil do skupiny mezirajonovců a společně s nimi byl na VI. sjezdu SDDSR přijat do bolševické strany. Po Říjnové revoluci byl lidovým komisařem zahraničních věcí, lidovým komisařem vojenství a vojenského námořnictva, předsedou Revoluční vojenské rady republiky a členem politického byra ÚV. V roce 1918 se stavěl proti brestlitevskému míru. V letech 1920—1921 stál v diskusi o odborech v čele opozice. Od roku 1923 vedl zběsilý frakční boj proti leninskému programu výstavby socialismu a proti generální linii strany; prohlašoval, že socialismus nemůže v SSSR zvítězit. V roce 1927 byl vyloučen ze strany, v roce 1929 byl za protisovětskou činnost vypořádán ze SSSR a v roce 1932 zbaven sovětského občanství. — 394 až 397

USPENSKIJ G. I. (1843—1902) — ruský spisovatel a publicista, revoluční demokrat. V roce 1865 se stal spolupracovníkem časopisu *Sovremennik* a po jeho zastavení pracovníkem časopisu *Otčestvennyje za-*

piski. Ve svých dílech realisticky zobrazil útisk, bezpráví a vykořisťování městské chudiny a rolnictva. I přes své narodnické názory objektivně zachytil rozvoj kapitalistických vztahů a rozklad občiny.
— 80

UVAROV A. A. (nar. 1859) — hrabě, velkostatkář, zemstevní činitel, úředník ministerstva vnitra v době, kdy byl ministrem vnitra Pleva. Byl poslancem III. státní dumy za Saratovskou gubernii; v dumě patřil zpočátku k frakci okťabristů, později se přiklonil k poslancům bez stranické příslušnosti a nakonec se přidal k progresistům, pracoval v několika komisích. — 443—444

UVAROV M. S. — autor článku O vlijanii otchožego promysla na sanitarnoje položenije Rossii [O vlivu odcházení za prací na zdravotní poměry v Rusku], otištěného v červenci 1896 v časopise Věstník obščestvennoj gigijeny, suděbnoj i praktičeskoj mediciny. — 130

V. V. — viz Voroncov V. P.

VAILLANT Édouard Marie (1840—1915) — francouzský socialista, stoupenec Blanquiho, jeden z vůdců levého křídla II. internacionály, člen výkonné komise Pařížské komuny a generální rady I. internacionály. Byl jedním z iniciátorů založení Socialistické strany Francie (1901). Po sloučení Socialistické strany s Jaurèsovou Francouzskou socialistickou stranou (1905) zaujímal Vaillant v nejdůležitějších politických otázkách oportunistické stanovisko. Za imperialistické války patřil k sociálšovinistům. — 253, 259, 263

VALENTINOV N. (vl. jm. Volskij N. V.) (1879—1964) — menševik, novinář. Po II. sjezdu SDDSR se přiklonil k bolševikům, na konci roku 1904 přešel k menševikům. Redigoval legální menševický list Moskovskaja gazeta a publikoval v menševických časopisech Pravda, Naše dělo, Dělo žizni aj. i v buržoazním listu Russkoje slovo. V letech reakce patřil k likvidátorům. Pokoušel se o revizi marxismu a obhajoval subjektivně idealistické názory E. Macha a R. Avenaria. Valentinovy filozofické názory kritizoval Lenin ve své práci Materialismus a empiriokriticismus (1909).

Po Říjnové revoluci byl Valentinov zástupcem redaktora listu Torgovo-promyšlennaja gazeta, orgánu Nejvyšší národohospodářské rady, později pracoval v obchodním zastupitelství SSSR v Paříži. V roce 1930 emigroval a vedl protisovětskou propagandu. — 417

VANDERVELDE Émile (1866—1938) — vůdce belgické Dělnické strany, předseda mezinárodního socialistického byra II. internacionály, revizionista a oportunista. Za první světové války byl sociálšovinistou, vstoupil do buržoazní vlády, ve které vedl různá ministerstva. Po únorové revoluci 1917 přijel do Ruska, kde agitoval pro pokračování v imperialistické válce. Říjnovou revoluci odmítal a aktivně podporoval ozbrojenou intervenci proti Sovětskému Rusku. Vynaložil velké úsilí, aby byla obnovena II. internacionála. V letech 1925 až 1927 byl ministrem zahraničních věcí. Vystupoval proti vytvoření jednotné protifašistické fronty komunistů a socialistů. — 44

VAN KOL Hendrick (1851—1925) — jeden ze zakladatelů a vůdců Holandské sociálně demokratické dělnické strany (1894). Již za několik let po jejím založení se dostává na cestu reformismu a oportunismu. Na amsterdamském (1904) a stuttgartském (1907) kongresu II. internacionály hájil oportunistickou rezoluci ke koloniální otázce, která ospravedlňovala zotročování koloniálních národů pod záminkou takzvané „civilizační mise“ imperialismu. K Říjnové revoluci a k sovětskému státu se stavěl negativně. — 259, 263, 264—265

VICHLJAJEV P. A. (1869—1928) — statistik a agronom, liberální narodnik, vedoucí hospodářského oddělení tverské zemstevní správy a v letech 1907—1917 vedoucí statistického oddělení moskevské zemstevní správy. Autor statistických prací o rolnickém hospodářství v carském Rusku, v nichž popíral třídní diferenciaci rolnictva a vychvaloval vesnickou občinu. V prozatímní vládě byl náměstkem ministra zemědělství. Po Říjnové revoluci pracoval v Ústřední statistické správě a přednášel na moskevských vysokých školách. — 106, 355

VIKTOR EMANUEL III. (1869—1947) — italský král (1900—1946). V roce 1936 si přisvojil titul císaře etiopského. Usnadnil nástup fašistického režimu a upevnil jeho pozici. Abdikoval ve prospěch svého syna Umberta II. a odešel do exilu. — 242

VILÉM II. (HOHENZOLLERN) (1859—1941) — německý císař a pruský král (1888—1918). — 220, 222

VIRVAIRE — francouzský generál; velel vojskům poslaným 30. července 1908 proti stávkujícím ve Villeneuve-Saint-Georges. — 197

VITTE S. J. (1849—1915) — ruský státník, představitel imperialistických zájmů vojenských a statkářských kruhů carského Ruska, pře-

svědčený zastánce samoděržaví. Snažil se zachovat monarchii malými ústupky a sliby liberální buržoazii a krutými represáliemi vůči lidu. Byl jedním z těch, kdo potlačili revoluci v letech 1905—1907. Jako ministr dopravy (únor—srpen 1892), ministr financí (1892 až 1903) a předseda vlády (říjen 1905—duben 1906) prosazoval v oblasti financí, celní politiky, výstavby železnic a továrního zákonodárství zájmy velkoburžoazie. Všestrannou podporou zahraničních investic přispěl nejen k rozvoji kapitalismu v Rusku, ale i k větší závislosti Ruska na imperialistických státech. Lenin jej charakterizoval jako „ministra makléře“ a „burzovního agenta“. — 30, 54, 63, 70, 329

VOLKOV N. K. (Volkov II.) (nar. 1875) — kadet, povoláním agronom; za účast v ozbrojeném povstání v Čitě v roce 1905 byl carskou vládou odsouzen. Byl poslancem III. a IV. státní dумы za Zabajkalskou oblast, pracoval v nich v několika komisích. — 333

VOLLMAR Georg Heinrich (1850—1922) — jeden z vůdců oportunistického křídla německé sociální demokracie, novinář. V polovině 70. let se přiklonil k sociální demokracii a v letech 1879—1880 redigoval ilegální orgán strany *Der Sozial-demokrat*, vycházející v Curychu. Několikrát byl zvolen poslancem Říšského sněmu a Bavorského zemského sněmu. Po zrušení výjimečného zákona proti socialistům pronesl roku 1891 v Mnichově dva projevy, v nichž navrhl, aby strana omezila svou činnost na boj za reformy, a vyzýval k uzavření dohody s vládou. Spolu s Bernsteinem patřil k ideologům reformismu a revizionismu. Odmítal tezi o zostřování třídního boje, vychvaloval přednosti státního socialismu, vyzýval sociální demokraty, aby se spojili s liberály. Při vypracovávání agrárního programu strany hájil zájmy drobných pozemkových vlastníků. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. V posledních letech svého života zanechal aktivní politické činnosti. — 205, 206, 207, 209, 210, 211

VOŁSKIJ A. A. — velkopřemyslník a burzovní spekulant, důlní inženýr, poradce carského dvora; v letech 1908—1911 předsedal radě sjezdů zástupců průmyslu a obchodu; byl redaktorem časopisu *Promyšlenost' i torgovlja*. — 418

VOŁSKIJ N. V. — viz Valentinov N.

VORONCOV V. P. (V. V.) (1847—1918) — ekonom a publicista, jeden z ideologů liberálního narodnictví 80. a 90. let, autor knih *Sud'by*

kapitalizma v Rossii [Osud kapitalismu v Rusku] (1882), Naši napravlenija [Naše směry] (1893), Očerki teoretičeskoj ekonomii [Nástin teoretické ekonomie] (1895) aj. Tvrdil, že v Rusku nejsou podmínky pro rozvoj kapitalismu, hájil zbožní malovýrobu a idealizoval rolnickou občinu. Prosazoval politiku smíru s carskou vládou a byl odpůrcem marxismu. Lenin v mnoha svých pracích Voroncovy názory ostře kritizoval. — 100, 101, 106, 123

ZELENSKIJ J. O. — viz Naděždin L.

ZINOVJEV G. J. (vl. jm. Radomyslskij G. J.) (Grigorij) (1883—1936) — člen SDDSR od roku 1901. V letech 1908—1917 žil v emigraci, byl členem redakce ústředního orgánu strany Social-demokrat a bolševického listu Proletarij. V letech reakce se stavěl smířlivecky k likvidátorům, otzovistům a trockistům. V době příprav Říjnové revoluce a v jejím průběhu kolísal, v říjnu 1917 vyslovil spolu s Kameněvem v menševicky zaměřeném listu Novaja žizň svůj nesouhlas s rozhodnutím ústředního výboru o ozbrojeném povstání. Prozatímní vládě tak vyzradil plány strany. Po Říjnové revoluci byl předsedou petrohradského sovětu, členem politbyra ústředního výboru, předsedou exekutivy Kominterny. Několikrát vystoupil proti leninské politice strany: v listopadu 1917 byl stoupencem vytvoření koaliční vlády za účasti menševiků a eserů, v roce 1925 patřil k organizátorům „nové opozice“, v roce 1926 k vůdcům protistranického trockistickozinovjevovského bloku. V listopadu 1927 byl za frakční činnost vyloučen ze strany, v roce 1928 mu bylo členství obnoveno, v roce 1932 byl znovu ze strany vyloučen, v roce 1933 opět přijat. V roce 1934 byl za protistranickou činnost vyloučen ze strany potřetí. — 217

ŽBANKOV D. N. (1853—1932) — lékař, spisovatel, významný činitel sociálního lékařství, jeden z vedoucích funkcionářů Pirogovovy společnosti ruských lékařů. Ve své literární činnosti se věnoval různým otázkám zemstevního zdravotnictví, epidemiologii, statistice, otázkám sezónních prací a jejich kulturního a zdravotního vlivu na obyvatelstvo. Ve svých dílech Zemsko-medicinskij sbornik [Lékařský sborník zemstev] (sešit 1—7), Babja storona [Kraj žen], Otchožije promysly v Smolenskoj gubernii v 1892—1895 gg. [Odcházení za prací ve Smolenské gubernii v letech 1892—1895] aj. obhajoval narodnické názory. Po Říjnové revoluci vystupoval proti sovětské moci. V roce 1921 zanechal veřejné činnosti. — 119

ŽITLOVSKIJ Ch. I. (1865—1943) — publicista, v mládí narodovoljec. Koncem 80. let emigroval do Švýcarska. Byl jedním z organizátorů

Svazu ruských socialistů-revolucionářů v Bernu (1894). Později se stal jedním z ideologů židovského maloburžoazního nacionalistického hnutí, zúčastnil se zakládání židovské socialistické dělnické strany (SERP) a byl jedním z jejích vůdců a teoretiků; zároveň udržoval spojení se stranou socialistů-revolucionářů. Kritizoval marxistické učení. Po vydání Manifestu ze 17. října 1905 se vrátil do Ruska, znovu však emigroval. Žil v USA, kde od roku 1908 vydával časopis *Dos Naie Leben*; přispíval do pokrokových židovských časopisů a vyjadřoval své sympatie k SSSR. — 262

ŽORDANIJA N. N. (Kostrov) (1870—1953) — sociální demokrat menševik. Politickou činnost zahájil v 90. letech, byl členem *Mesamedasi*, první marxistické skupiny v Gruzii, a stál v čele jejího oportunistického křídla. II. sjezdu SDDSR se zúčastnil s poradním hlasem, sympatizoval s menšinovými jiskrovci. Po sjezdu vedl kavkazské menševiky. V roce 1905 řídil menševický list *Social-demokrat* (v gruzínštině), vystupoval proti bolševické taktice v buržoazně demokratické revoluci. V roce 1906 byl členem I. státní dumy. Účastnil se jednání IV. (sjednocovacího) sjezdu SDDSR; na V. (londýnském) sjezdu v roce 1907 byl za menševiky zvolen členem ústředního výboru SDDSR. V letech reakce se sice oficiálně k likvidátorům nehlásil, avšak ve skutečnosti je podporoval. V roce 1914 přispíval do časopisu *Borba*, v jehož čele stál Trockij, za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Po únorové revoluci 1917 byl předsedou tifiského [tbiliského] sovětu dělnických zástupců, v letech 1918—1921 stál v čele kontrarevoluční menševické vlády v Gruzii; od roku 1921 žil v emigraci. — 172, 186—187

ŽIVOTOPISNÁ DATA

(Březen 1908—červen 1909)

1908

- V březnu 1908 až červnu 1909* Lenin žije v Ženevě (od 7. ledna podle nového kalendáře), v polovině prosince (podle nového kalendáře) 1908 se stěhuje do Paříže; rediguje bolševický list Proletarij, organizuje vydávání ústředního orgánu strany — listu Social-demokrat — a rediguje jej; řídí přípravu V. celoruské konference SDDSR a její jednání.
- 19. března (1. dubna)* V 26. čísle listu Proletarij je uveřejněn jako úvodník Leninův článek Na přímou cestu.
- 26. března (8. dubna)* V 27. čísle listu Proletarij je jako úvodník uveřejněn Leninův článek O „přirozené povaze“ ruské revoluce; v témže čísle je otištěno postskriptum k článku K rozpravám o rozšíření rozpočtových práv dumy.
- V druhé polovině března — nejpozději 3. (16.) dubna* Lenin píše stať Marxismus a revizionismus pro sborník Karl Marks (1818—1883). Sborník vyšel v Petrohradě mezi 25. zářím a 2. říjnem (8. a 15. říjnem) 1908.
- Nejdříve v březnu — nejpozději 14. (27.) října* Lenin si dělá poznámky ke knize J. Dietzgena Kleinere Philosophische Schriften [Menší filozofické práce], vydané ve Stuttgartu roku 1903. Z této knihy hojně čerpá v práci Materialismus a empiriokriticismus.
- Březen—říjen* Lenin pracuje na knize Materialismus a empiriokriticismus.
- Dříve než v dubnu* Lenin si pořizuje číselné výpočty, dělá si poznámky a podtrhuje některá místa v brožuře K. Kautského Die soziale Revolution [Sociální revoluce], vydané v Berlíně roku 1907.

3. (16.) dubna V dopise A. M. Gorkému Lenin sděluje, že odevzdal do tisku svou stať *Marxismus a revizionismus*, kterou označuje za „oficiální vypovězení války“ revizionistům (v této stati Lenin poprvé v tisku kritizoval ruské machisty A. Bogdanova, V. Bazarova a další). V dopise A. V. Lunačarskému vyjadřuje Lenin uspokojení nad tím, že Lunačarskij přislíbil posílat listu *Proletarij* své články a příspěvky z Itálie; v doušce mu sděluje, že se rozešel s propagátory „spojení vědeckého socialismu s náboženstvím“ a se všemi machisty.

Po 3. (16.) dubnu Lenin lektoruje článek V. Karpinského o ustavení celoruského hutního trastu a doporučuje uveřejnit v listu *Proletarij* dvě stránky (z 25) jako noticku a celý článek přepracovat a vydat jako brožuru.

Nejpozději 6. (19.) dubna V dopise M. I. Uljanovové se Lenin zmiňuje o své nadcházející cestě do Itálie.

6. (19.) dubna V dopise A. M. Gorkému Lenin píše, že v bolševické frakci není jednotný názor na filozofické otázky, a žádá ho, aby přispíval do listu *Proletarij*.

Mezi 10. a 17. (23. a 30.) dubnem Na žádost A. M. Gorkého přijíždí Lenin na Capri a stráví tam několik dní. Společně s Gorkým navštívuje neapolské muzeum, okolí Neapole, Pompeje a vystupuje na Vesuv. Oznamuje A. Bogdanovovi, V. Bazarovovi a A. V. Lunačarskému, kteří tehdy rovněž pobývali na Capri, že se s nimi ve filozofických otázkách naprosto rozchází.

16. (29.) dubna V 29. čísle listu *Proletarij* jsou uveřejněny Leninovy články *Vyslapanou cestičkou!* a *Blok kadetů s okřabristy?*

V polovině dubna Lenin v dopise M. F. Andrejevové žádá Gorkého, aby v ruských novinách uveřejnil otevřený dopis s výzvou o poskytnutí pomoci Kuklinově knihovně v Ženevě. Šlo o to, aby jí byly zaslány noviny z období revoluce a dokumentační materiál o jejím vývoji.

24. dubna (7. května) Lenin má v Ženevě přednášku na téma *Hodnocení ruské revoluce a její pravděpodobná budoucnost*.

- V dubnu* Lenin si dělá poznámky k Engelsovu článku Über historischen Materialismus [O historickém materialismu], který byl uveřejněn v časopise Die Neue Zeit, Nr. 1, XI Jahrgang, 1 Band, 1892/93. Tento Engelsův článek využil Lenin v knize Materialismus a empirio-kriticismus a v článku K zhodnocení ruské revoluce (byl otištěn v polském časopise Przegląd Socjaldemokratyczny, č. 2).
- Nejdříve v dubnu — nejpозději* Lenin si dělá poznámky k článku Siverského (V. Agafonova) Kartágo musí být zničeno!, který byl uveřejněn v dubnu 1908 v 1. čísle časopisu Revoljucionnaja mysl.
- 2. (15.) července*
- 1. (14.) května* Na schůzi v Paříži, kterou svolalo byro 2. pařížské sociálně demokratické skupiny, přednáší Lenin o charakteru ruské revoluce.
- 3. (16.) května* Lenin píše tajemníkovi mezinárodního socialistického byra C. Huysmansovi a žádá ho o poskytnutí 50 franků bývalému poslanci II. dумы I. R. Romanovovi, který byl několik měsíců bez práce.
- 10. (23.) května* V 30. čísle listu Proletarij vyšel jako úvodník Leninův článek Kadeti druhého sledu a článek K zhodnocení revoluce v Rusku, uveřejněný předtím v 2. čísle polského časopisu Przegląd Socjaldemokratyczny.
- 28. května (10. června)* Lenin písemně vzkazuje M. Cchakajovi, že by se s ním osobně rád sešel a pohovořil.
- Koncem května* V Bernu má Lenin přednášku pro emigrantskou a studentskou kolonii o dvou cestách hospodářského a politického vývoje Ruska.
- V květnu* V Britském muzeu v Londýně pracuje Lenin na knize Materialismus a empirio-kriticismus. Píše Deset otázek přednášejícímu a posílá je z Londýna I. F. Dubrovinskému (Innokentijovi) jako teze jeho diskusního příspěvku na přednášce A. A. Bogdanova, konané 15. (28.) května 1908 v Ženevě.
- Nejpозději* Lenin si pořizuje statistické propočty, číselné výpočty,

v květnu dělá si poznámky a podtrhuje některá místa v brožuře S. N. Prokopoviče a A. P. Mertvaga Kolik je v Rusku půdy a jak ji využíváme^[247] (Moskva, 1907). Na materiál z této brožury se Lenin odvolává ve svých pracích Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907 a Agrární otázka v Rusku koncem 19. století.

Nejdříve v květnu Lenin si dělá poznámky ke knize G. V. Plechanova Základní otázky marxismu (Petrohrad, 1908).

Na jaře V Lausanne Lenin přednáší skupině ruských sociálních demokratů na téma Ruská revoluce a její perspektivy. Přednášku vyslechlo asi 120 lidí.

7. (20.) června Lenin píše M. A. Uljanovové, že se vrátil z Londýna; vzhledem k tomu, že „moskevský vydavatel filozofické literatury“ P. G. Dauge odmítl vydat knihu Materialismus a empiriokriticismus, žádá sestru A. I. Uljanovovou-Jelizarovovou, aby mu pomohla najít jiného vydavatele a zaslala mu knihu Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907, která dosud nevyšla, ve 2—3 exemplářích, třebaš i knihařsky nezpracovaných.

Mezi 10. a 14. (23. a 27.) červnem Spolu s J. F. Dubrovinským, N. K. Krupskou a dalšími podpisuje Lenin prohlášení redakce listu Proletarij adresované členovi bolševického ústředí V. K. Taratutovi (Viktorovi) o tom, že je nezbytné skoncovat s konfliktem mezi redakcí a A. A. Bogdanovem, pokud Bogdanov vyhoví příslušným požadavkům.

17. (30.) června V dopise adresovaném MSB sděluje Lenin C. Huysmansovi, že v Rusku byla zatčena řada členů ÚV SDDSR; zároveň mu posílá v souvislosti s připravovaným vydáním zpráv přednesených na stuttgartském kongresu II. internacionály (1907) první část zprávy ÚV SDDSR pro tento kongres.

18. června (1. července) Lenin dokončil pro encyklopedický slovník vydávaný společností bratří Granatů obsáhlou stať Agrární otázka v Rusku koncem 19. století. Z cenzurních důvodů nebyla tehdy práce vydána a vyšla jako brožura až v roce 1918.

V dopise V. V. Vorovskému do Oděsy píše Lenin o svých zostřujících se neshodách s A. A. Bogdanovem a G. A. Alexinským a o nezbytném rozchodu s nimi; připomíná Vorovskému, aby přijel v srpnu do Paříže na stranickou konferenci, a dává pokyn, aby na konferenci byli delegováni „jen místní a jen aktivní pracovníci“; žádá ho o zaslání článků do Proletarije a táže se na možnosti vydání své knihy Materialismus a empiriokriticismus.

25. června
(8. července)

Lenin píše F. A. Rotštejnovi, že se rozhodl do příštího plenárního zasedání ÚV odložit odeslání dopisu anglickému továrníkovi Josephu Fellsovi ve věci splacení půjčky, kterou Fells poskytl v roce 1907 k úhradě výdajů spojených s V. sjezdem SDDSR.

Lenin píše C. Huysmansovi a sděluje mu, že bude informovat soudruhy v Rusku o jeho dopisu z 3. července 1908, v němž žádá, aby mezinárodnímu socialistickému byru byla urychleně zaslána druhá část zprávy ÚV SDDSR pro připravované vydání publikace o stuttgartském kongresu II. internacionály.

30. června
(13. července)

Lenin žádá v dopise M. I. Uljanovovou o zaslání jednoho exempláře druhé části 2. dílu sborníku svých prací Za 12 let, vysázeného ve vydavatelství Zerno. Tato část obsahovala též práci Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907. (Policie knihu zkonfiskovala ještě v tiskárně, takže svého prvního vydání se dočkala teprve v roce 1917.)

V červnu

Na Leninův návrh byla v listu Proletarij zahájena diskuse o otzovismu.

2. (15.) července

V 32. čísle listu Proletarij vyšel jako úvodník Leninův článek O některých rysech současného rozkladu.

5. (18.) července

Lenin dokončil autoreferát Agrární program sociální demokracie v ruské revoluci. Byl otištěn v srpnu v 6. čísle polského časopisu Przegląd Socjaldemokratyczny.

23. července
(5. srpna)

V 33. čísle listu Proletarij byly uveřejněny Leninovy články Hořlaviny ve světové politice (jako úvodník),

Bojovný militarismus a antimilitaristická taktika sociální demokracie a Petr Maslov opravuje koncepty Karla Marxe (z práce Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907).

27. července
(9. srpna) V dopise M. I. Uljanovové zve Lenin sestru, aby k němu spolu s matkou M. A. Uljanovovou přijely do Ženevy na zotavenou.
5. (18.) srpna Lenin píše dopis M. N. Pokrovskému, v němž se ho ptá, co soudí o návrhu, který mu tlumočil tajemník zajišťující vydání publikace *Istorija Rossii* [Dějiny Ruska], aby napsal stať o dějinách továrního průmyslu.
6. (19.) srpna V dopise adresovaném MSB sděluje Lenin C. Huysmansovi, že v Mnichově byli zatčeni tři ruští soudruzi, a žádá ho, aby jménem MSB potvrdil, že jsou členy sociálně demokratické strany.
- 11.—13.
(24.—26.) srpna V Ženevě se Lenin zúčastní plenárního zasedání ÚV SDDSR: odhalujepokusy menševikůlikvidovat ústřední výbor strany a nahradit jej „informačním byrem“; předkládá Prohlášení ke svolání plenárního zasedání ÚV a návrhy usnesení O ustavení ústředního zahraničního byra a O incidentu v souvislosti se svoláním plenárního zasedání ÚV (plenární zasedání oba návrhy přijalo); kromě toho předkládá pozměňovací návrhy k návrhu rezoluce o svolání celoruské stranické konference a k dalším dokumentům plenárního zasedání.
Bolševici volí Lenina do redakce ústředního orgánu strany.
- Mezi 13. (26.)
srpnem a 21. pro-
sincem (3. led-
nem 1909) Lenin řídí přípravu V. celoruské konference SDDSR.
26. srpna
(8. září) V dopise adresovaném MSB sděluje Lenin C. Huysmansovi, že v nejbližší době bude svoláno zasedání ÚV SDDSR, informuje ho o práci na druhé části zprávy ÚV SDDSR pro publikaci o stuttgartsčém kon-

gresu a potvrzuje, že od něho dostal pohlednici z 31. srpna 1908 (podle nového kalendáře).

- V srpnu* Jménem redakce listu Proletarij žádá Lenin A. Bogdanova, aby otevřeně vyložil v tisku své filozofické a politické názory.
- V létě* V postskriptu k nedochovanému dopisu M. A. Uljanovové vyslovuje Lenin svůj názor na Lowellovu knihu Mars a jeho kanály a na román A. Bogdanova Rudá hvězda (česky 1912); sděluje, že vyšla nová hra A. M. Gorkého Poslední.
- Mezi 8. (21.) zářím a 2. (15.) říjnem* Lenin píše pro 36. číslo listu Proletarij článek Mírová demonstrace anglických a německých dělníků. Článek nebyl tehdy publikován (byl otištěn až v roce 1933).
- Nejpozději 10. (23.) září* V článku K práci naší frakce v dumě dělá Lenin redakční úpravy. Článek byl uveřejněn v 35. čísle listu Proletarij z 11. (24.) září 1908.
- 11. (24.) září* V 35. čísle listu Proletarij byl uveřejněn jako úvodník Leninův článek Lev Tolstoj jako zrcadlo ruské revoluce.
- 12. (25.) září* Lenin píše dopis mezinárodnímu socialistickému byru adresovaný C. Huysmansovi, v němž oznamuje, že zasílá 600 franků jako řádný příspěvek SDDSR za rok 1908.
- 17. (30.) září* V dopise M. A. Uljanovové do stanice Michněvo Lenin sděluje, že pojedje do Bruselu na zasedání mezinárodního socialistického byra, které mělo být zahájeno 11. října, a že po ukončení práce na knize Materialismus a empiriokriticismus hodlá na týden zajet do Itálie.
- Mezi 25. zářím a 2. říjnem (8. a 15. říjnem)* Ve sborníku Karl Marks (1818—1883), který vyšel v Petrohradě, byla uveřejněna Leninova stať Marxismus a revizionismus.

27. září (10. října) Lenin se účastní konference socialistických novinářů ve 3 hod. odpoledne v Bruselu.
- Večer* V Lidovém domě se účastní mezinárodního shromáždění na podporu boje proletariátu všech zemí za zachování míru.
28. září (11. října) Lenin se účastní zasedání mezinárodního socialistického byra v Bruselu; kritizuje rezoluci K. Kautského o přijetí anglické Labouristické strany do internacionály a vyslovuje se proti přijetí sionistů-socialistů do ruské podsekce internacionály.
29. září (12. října) V Bruselu se Lenin účastní mezinárodní konference socialistů — členů parlamentních frakcí.
- Mezi 30. zářím a 15. říjnem (13.—28. říjnem)* Lenin píše článek Zasedání mezinárodního socialistického byra; byl otištěn 16. (29.) října 1908 v 37. čísle listu Proletarij.
- V září* Ke knize Materialismus a empiriokriticismus píše Lenin předmluvu.
3. (16.) října V 36. čísle listu Proletarij byl jako úvodník uveřejněn Leninův článek Studentské hnutí a současná politická situace.
- Mezi 5. a 15. (18. a 28.) říjnem* Lenin píše článek Události na Balkáně a v Persii; byl uveřejněn 16. (29.) října 1908 v 37. čísle listu Proletarij.
13. (26.) října C. Huysmansovi posílá Lenin text svého pozměňovacího návrhu k rezoluci K. Kautského o přijetí anglické Labouristické strany do internacionály a žádá, aby byl otištěn v oficiální zprávě o zasedání mezinárodního socialistického byra, které se konalo 11. října 1908.
14. (27.) října V dopise A. I. Uljanovové-Jelizarovové oznamuje, že dokončil práci na knize Materialismus a empiriokriticismus, a prosí ji, aby mu sdělila spolehlivou adresu,

na kterou by mohl zaslat rukopis, a při sebemenší možnosti uzavřela smlouvu na vydání této knihy.

- 14. nebo 15. (27. nebo 28.) října* Lenin posílá A. A. Bogdanovovi spolu s vlastním dodatkem dopis J. M. Stěklova, v němž Stěklov Leninovi navrhuje, aby přispěl do sborníku o životě a díle N. G. Černyševského. V doprovodném přípisu Lenin souhlasí s tím, že napíše pro sborník článek, bude-li mu nabídnuto filozofické téma. K vydání sborníku nedošlo.
- 16. (29.) října* V 37. čísle listu Proletarij byly uveřejněny Leninovy články Události na Balkáně a v Persii, Zasedání mezinárodního socialistického byra a Hysterie P. Maslova.
- 28. října (10. listopadu)* Lenin v dopise menševiku machistovi P. S. Juškevičovi, zaslaném do Petrohradu, odmítá návrh na spolupráci v literárně filozofických sbornících, o jejichž vydání se uvažovalo.
- V říjnu až listopadu* V 8.—9. čísle polského časopisu Przegląd Socjaldemokratyczny byl uveřejněn Leninův článek Několik poznámek k „odpovědi“ P. Maslova.
- 1. (14.) listopadu* V 38. čísle listu Proletarij byl uveřejněn Leninův článek O hodnocení současné situace.
- 4. (17.) listopadu* Lenin sděluje v dopise M. A. Uljanovové, že se definitivně rozhodl přestěhovat se do Paříže; žádá ji, aby vyřídila sestře Anně Iljiničně, že rukopis knihy Materialismus a empiriokriticismus zaslal do Podolska (V. A. Levickému).
- 13. (26.) listopadu* V 39. čísle listu Proletarij byly uveřejněny Leninovy články Jak Plechanov a spol. obhajují revizionismus a Ke dvěma dopisům.
- 18. listopadu (1. prosince)* V dopise mezinárodnímu socialistickému byru odpovídá Lenin C. Huysmansovi na jeho dotazy ohledně ilegální organizace SDDSR v Rusku, existence zahraničního byra ÚV SDDSR aj.; žádá, aby mu MSB poskytlo informace o omezení pracovní doby, o odborech, o podpoře v nezaměstnanosti, o inspekcích v zá-

vodech, o práci žen a dětí, o pojištění horníků, o mzdách fyzicky pracujících dělníků atd. Tyto informace nutně potřeboval tajemník sociálně demokratické frakce v dumě.

V dopise V. K. Taratutovi odpovídá Lenin na jeho dotaz a na Tyszkův telegram, kdo bude za ÚV SDDSR delegován na sjezd Sociální demokracie Království polského a Litvy; protestuje proti Tyszkovu návrhu, aby ÚV zastupoval V. I. Gorev (Igor).

27. listopadu
(10. prosince)

Lenin oznamuje v dopise M. A. Uljanovové, kdy odjede z Ženevy do Paříže, a píše, že odeslal telegram A. I. Uljanovové-Jelizarovové, aby neotálela a přistoupila na podmínky smlouvy o vytištění knihy Materialismus a empiriokriticismus v moskevském vydavatelství Zveno. Doporučuje, aby smlouva byla uzavřena na jeho jméno, a nikoli na jméno Anny Iljiničny, aby nemohla být podle tiskového zákona volána k odpovědnosti.

30. listopadu
(13. prosince)

V dopise C. Huysmansovi Lenin sděluje, že bylo podniknuto vše pro to, aby poslanci III. dumy zaplatili příspěvky SDDSR mezinárodnímu socialistickému byru, a slibuje, že během několika dní ho bude informovat o termínu zaslání zprávy ÚV SDDSR pro publikaci, kterou připravuje MSB o stuttgartském kongresu.

1. (14.) prosince

Ve 40. čísle listu Proletarij byl uveřejněn Leninův článek Rozprava o agrární otázce v III. dumě.

Lenin píše dopis (francouzsky) předsedovi výboru Společnosti přátel literatury v Ženevě. Oznamuje mu v něm, že ze Společnosti vystupuje, protože se stěhuje do Paříže, a děkuje mu za poskytnuté služby.

Lenin a Krupská odjíždějí z Ženevy do Paříže, kam se převádí i vydávání listu Proletarij. Po příjezdu do Paříže se Lenin s Krupskou ubytovávají v hotelu na bulváru Saint Marcel 24. Později se stěhují na okraj města a posléze do domu č. 4 v ulici Marie-Rose.

21. prosince
(3. ledna 1909)

V Paříži se účastní Lenin plenárního zasedání ÚV SDDSR, na němž se projednávala zpráva o přípravě konference.

- 21.—27. prosince Lenin se účastní V. celoruské konference SDDSR (3.—9. ledna 1909) v Paříži: přednáší referát O současné situaci a úkolech strany, předkládá návrh rezoluce k této otázce (konference jej schválila s nevelkými změnami); má projev k organizační otázce a píše směrnice pro organizační komisi (tyto směrnice byly pojaty do usnesení konference); předkládá návrh na způsob hlasování o rezolucích a návrh rezoluce o zveřejnění usnesení konference, vystoupí s faktickou připomínkou k návrhu menševiků na likvidaci ÚV a s několika dalšími faktickými připomínkami, jež odhalují likvidátorskou podstatu politiky menševiků; vystupuje v diskusi o sociálně demokratické frakci v dumě; píše praktické pokyny pro sociálně demokratickou frakci, jak hlasovat o rozpočtu, a předkládá řadu pozměňovacích návrhů k návrhům rezolucí o dalších otázkách.
- 27.—29. prosince Lenin se účastní plenárního zasedání ÚV SDDSR, na němž byly schváleny rezoluce V. celoruské konference SDDSR. (9.—11. ledna 1909)
30. prosince Lenin žádá⁷ dopisem (psaným francouzsky) ředitele Národní knihovny, aby mu byl vystaven průkaz, který by ho opravňoval používat služeb knihovny. (12. ledna 1909)
- V prosinci V Paříži referuje Lenin o současné situaci v Rusku.
- V roce 1908 V knize Ludwig Feuerbach. Sämtliche Werke. Zweiter Band [Sebrané spisy. Druhý svazek], Leipzig 1846 si Lenin dělá poznámky; využívá jich v práci Materialismus a empiriokriticismus.
- Nejdříve v roce 1908 Lenin si dělá poznámky ke knize V. Šuljatikova Opravdání kapitalizma v zapadnoevropejskoj filosofii. Ot Dekarta do E. Macha [Ospravedlňování kapitalismu v západoevropské filosofii. Od Descarta po E. Macha], vydané v Moskvě v roce 1908.
- Po roce 1908 Dělá si poznámky ke knize A. Reye La Philosophie Moderne [Moderní filozofie], vydané v Paříži v roce 1908; pořizuje si výpisky z článku J. N. Tarnovského Statističeskije sveděnjija o licach, obviňajemych v prestuplenijach gosudarstvennych [Statistické údaje o osobách obviněných z protistátní činnosti].

- Počátkem roku* V bolševickém kroužku v Paříži přednáší Lenin filozofii.
- 6. (19.) ledna* V dopise psaném francouzsky Lenin sděluje C. Huysmansovi, že mezinárodnímu socialistickému byru bylo zasláno 300 franků za příspěvky SDDSR na rok 1908, a slibuje, že připraví druhou část zprávy ÚV SDDSR pro publikaci o stuttgartském kongresu II. internacionály.
- Před 7. (20.) lednem* Lenin si dělá poznámky k článkům Od počátku, K jednomu nedorozumění, Ještě o současné situaci a o taktice strany, které byly uveřejněny v listopadu 1908 ve 13. čísle ústředního orgánu eserské strany, listu Znamja truda.
- 7. (20.) ledna* V 41. čísle listu Proletarij byl uveřejněn Leninův článek Jak socialisté-revolucionáři vyvozují závěry z revoluce a jak revoluce vyvodila závěry socialistům-revolucionářům.
- 22. ledna (4. února)* Lenin přednáší v Paříži o politické situaci v Rusku a o dvou cestách kapitalistického vývoje agrárních vztahů.
- 24. ledna (6. února)* V dopise A. I. Uljanovové-Jelizarovové sděluje, že dostal první korekturu knihy Materialismus a empiriokriticismus, a posílá seznam tiskových chyb; v postskriptu píše, že se chystá se sestrou Marií Iljiničnou do divadla na Andrejevovu hru Dni našež žizni [Dni našeho žití. Láska studentova] (Praha 1910).
- Před 28. lednem (10. únorem)* Lenin píše osnovu přednášky Současná situace v Rusku. Osnova byla otištěna v pozvánce, kterou vydala druhá pařížská skupina pro spolupráci s SDDSR.
- 28. ledna (10. února)* Ve 2. čísle listu Social-demokrat byl jako úvodník otištěn Leninův článek Na cestu. V Paříži vystupuje Lenin s přednáškou na téma Současná situace v Rusku.
- V lednu* Žádá dopisem C. Huysmanse o pomoc stávkujícím koželuhům ve Vilně [Vilnius].

Ve svém bytě debatuje s I. Erenburgem, který přijel z Ruska, vyptává se ho na smýšlení mládeže, na to, kteří spisovatelé se nejvíce čtou, zda jsou sborníky Znanije populární a co se hraje v moskevském Uměleckém divadle a u Korše.

Koncem ledna až v dubnu Pracuje na korekturách knihy Materialismus a empiriokriticismus, které mu posílají z Moskvy, informuje A. I. Uljanovovou-Jelizarovovou o tiskových chybách, které našel, místy text knihy opravuje a doplňuje.

V lednu—červnu Studuje v pařížské Národní knihovně.

1. (14.) února Na schůzi redakce listu Proletarij naléhavě požaduje, aby redakce otevřeně vystoupila proti bohostrůjcovství A. V. Lunačarského. Redakční článek proti bohostrůjcovství byl otištěn pod titulem *Ně po doroge* [Necestou] 12. (25.) února 1909 v 42. čísle listu Proletarij.

Před 12. (25.) únorem Lenin beseduje s litevským sociálním demokratem P. V. Aidukevičiusem (Marcelim), který byl pověřen uspořádáním peněžité sbírky pro stávkující koželuhy ve Vilně [Vilniusu].

12. (25.) února Píše (německy) dopis tajemníkovi MSB C. Huysmansovi, v němž potvrzuje, že Marceli má zorganizovat peněžitou sbírku pro stávkující koželuhy ve Vilně. V 42. čísle listu Proletarij byla uveřejněna redakční poznámka k článku K aktuálním otázkám. Poznámku napsal Lenin.

17.—23. února (2.—8. března) Lenin se zotavuje v Nizze.

24. února (9. března) V dopise A. I. Uljanovové-Jelizarovové sděluje, že se vrátil z Nizy do Paříže; prosí ji, aby urychlila vydání knihy Materialismus a empiriokriticismus a vyřídila „tisíceré díky“ I. I. Skvorcovovi-Stěpanovovi za pomoc při jejím vydání. V dopise mezinárodnímu socialistickému byru oznamuje, že dokončil zprávu ÚV SDDSR pro publikaci o stuttgartském kongresu II. internacionály.

27. února
(12. března) V dopise A. I. Uljanovové-Jelizarovové sděluje, že dostal část vytištěných archů knihy *Materialismus a empiriokriticismus*, a prosí ji „za každou cenu urychlit“ vydání knihy. Posílá jí seznam neopravených tiskových chyb a důrazně ji žádá, aby se nic nezmírňovalo v pasážích proti Bogdanovovi a Lunačarskému.
- Nejpozději
2. (15.) března Na schůzi redakce listu *Social-demokrat* vystupuje Lenin proti uveřejnění článku L. Martova *Zač bojovat?*^[143], hlásajícího názory menševiků-likvidátorů. Redakce uložila Leninovi, aby do téhož čísla listu napsal proti Martovovi polemický článek. Lenin Martovovi odpověděl článkem *Cíl boje proletariátu v naší revoluci*, který byl otištěn na pokračování 9. a 21. března (22. března a 3. dubna) 1909 ve 3. a 4. čísle listu *Social-demokrat*.
5. (18.) března Na schůzi emigrantů v Paříži přednáší o Pařížské komuně.
10. nebo 11.
(23. nebo 24.)
března V dopise A. I. Uljanovové-Jelizarovové sděluje, že posílá ke knize *Materialismus a empiriokriticismus* Dodatek k 1. bodu IV. kapitoly *Jak přistupoval N. G. Černyševskij ke kritice kantovství?*
- Před 13. (26.)
březnem Lenin vystupuje v Paříži s referátem o V. celoruské konferenci SDDSR.
- Nejdříve
23. března
(5. dubna) Jménem ÚV SDDSR Lenin písemně protestuje u představenstva Sociálně demokratické strany Německa proti tomu, jak byla v článku *Organizační otázka v ruské sociální demokracii*^[406], otištěném 3. dubna 1909 v 79. čísle listu *Vorwärts*, zkreslena podstata názorových neshod mezi ruskými sociálními demokraty.
26. března
(8. dubna) Lenin prosí v dopise A. I. Uljanovovou-Jelizarovovou, aby udělala vše pro to, aby kniha *Materialismus a empiriokriticismus* vyšla v první polovině dubna. Napsal: „S jejím vyjitím souvisí nejen mé publicistické, ale i důležité politické závazky.“

- V březnu* Účastní se v Paříži diskuse o vztahu strany k sociálně demokratické frakci v dumě, kritizuje stanoviska otzovistů a všestranně objasňuje taktiku využívání tribuny Státní dumy v zájmu revoluční propagandy a agitace. Dopisem žádá C. Huysmanse o poskytnutí pomoci stávkujícím koželuhům ve Vilně [Vilnius].
- 4. (17.) dubna* V příloze ke 44. číslu listu Proletarij byl uveřejněn Leninův článek Karikatura bolševismu.
- Před 8. (21.) dubnem* Lenin redakčně upravuje text článku R. Luxemburgové proti otzovistům a ultimativistům a dává pokyn, aby úpravy byly projednány s autorkou. Článek R. Luxemburgové byl uveřejněn 8. (21.) dubna 1909 ve 44. čísle listu Proletarij pod titulem Revoljucionnoje pochmelje [Revoluční kocovina].
- 8. (21.) dubna* Ve 44. čísle listu Proletarij byl uveřejněn Leninův článek „Levicové sklony“ buržoazie a úkoly proletariátu.
- 10. (23.) dubna* V souvislosti s přípravou rozšířeného zasedání redakce listu Proletarij píše Lenin dopis I. F. Dubrovinskému.
- 16. (29.) dubna* V dopise I. F. Dubrovinskému píše o vyzrazení vedoucích organizací na Urale a rovněž o svízelné situaci, která se vytvořila těsně před poradou rozšířené redakce listu Proletarij v důsledku postoje skupiny otzovistů v čele s A. Bogdanovem.
- Nejdříve
21. dubna
(4. května)* Sestře Marii Iljiničně píše věnování do knihy Materialismus a empiriokriticismus: „Drahé Máše od autora.“
- 21. dubna
(4. května)* Lenin diskutuje v Paříži na přednášce N. A. Semaška (Alexandrova) o agrární otázce. Píše dopis I. F. Dubrovinskému ohledně přípravy porady rozšířené redakce listu Proletarij.
- 22. dubna
(5. května)* V dopise I. F. Dubrovinskému oznamuje, že na poradou rozšířené redakce listu Proletarij přijeli dva členové bolševického ústředí a že se téhož dne konala schůze pařížské skupiny pro spolupráci s SDDSR.

Naléhavě doporučuje Dubrovinskému, aby se dále léčil v sanatoriu.

Mezi 29. dubnem a 4. květnem (12. a 17. květnem) V moskevském vydavatelství Zveno vychází Leninova kniha *Materialismus a empiriokriticismus*. Kritické poznámky k jedné reakční filozofii.

Koncem dubna — v první polovině června Lenin připravuje svolání porady rozšířené redakce listu *Proletarij*.

5. (18.) května V dopise R. Luxemburgové sděluje, že jí v upomínku na diskusi „o Machovi“ doporučeně zaslal exemplář své knihy *Materialismus a empiriokriticismus*; prosí ji, aby v listu *Die Neue Zeit* uveřejnila o knize noticku; pozitivně hodnotí její článek *Revoluční kocovina*.

8. (21.) května V klubu redakce listu *Proletarij* v Paříži přednáší na téma *Náboženství a dělnická strana*. Píše M. A. Uljanovové, že dostal knihu *Materialismus a empiriokriticismus*, a pozitivně hodnotí její vydání. Konstatuje, že „jen na cenu (2 ruble 60 kopějek) si všichni stěžují, ale za to přece může samozřejmě vydavatel!“

13. (26.) května V 45. čísle listu *Proletarij* byl jako úvodník uveřejněn Leninův článek *O vztahu dělnické strany k náboženství*.

V dopise adresovaném výkonnému výboru MSB Lenin sděluje, že car Mikuláš II. má navštívit Švédsko, Itálii, Anglii a Francii, a navrhuje, aby výkonný výbor vyzval socialistické strany a parlamentní skupiny k protestu proti carovu příjezdu, jako to udělali švédští socialisté. K dopisu přiložil překlad interpelace sociálně demokratické frakce ve III. státní dumě, vznesené v souvislosti s carovou cestou do Evropy. MSB později vydalo výzvu, která byla uveřejněna v ústředním tisku socialistických stran několika evropských zemí. Vzhledem k široké protestní vlně proti příjezdu Mikuláše II. podnikl car jen krátkou cestu a neodvážil se navštívit ani Londýn, ani Paříž, ani Řím.

15. (28.) května Lenin se účastní v Paříži volné diskuse na téma Kontrarevoluce a buržoazie v Rusku.

Nejpozději v květnu Lenin čte kadetský sborník Věchi a dělá si v něm poznámky. Kritizuje jej v článcích O sborníku Věchi, Věchovci a nacionalismus a v řadě dalších prací.

4. (17.) června V 6. čísle listu Social-demokrat byl uveřejněn Leninův článek Vztah tříd a stran k náboženství a církvi.

Začátkem léta Lenin posílá I. I. Skvorcovovi-Stěpanovovi knihu Materialismus a empiriokriticismus na znamení vděčnosti za pomoc při jejím vydání.

V první polovině roku 1909 Lenin si dělá poznámky o přírodovědných a filozofických knihách, jež má k dispozici knihovna na Sorbonně. Pořizuje si podrobný konспект z Feuerbachovy knihy Vorlesungen über das Wesen der Religion (Sämtliche Werke, Bd. 8, Hrsg. Wigand 1851) [Přednášky o podstatě náboženství (Sebrané spisy, sv. 8, vyd. Wigand)]; (česky 1952) a prohlíží si Feuerbachovu knihu Theogonie nach den Quellen des klassischen, hebräischen und christlichen Altertums (Sämtliche Werke, Bd. 9, Hrsg. Wigand 1857) [Teogonie podle antických, židovských a křesťanských pramenů (Sebrané spisy, sv. 9, vyd. Wigand)]; poznámky k této knize si zapisuje na konec sešitu s konpektem Přednášek o podstatě náboženství.

Nejdříve v roce 1909 Lenin si pořizuje poznámky k článku A. Děborina Dialektičeskij materializm, otištěném v roce 1909 ve sborníku Na rubeže.

M Í R Y A V Á H Y

MÍRY

I. míry plošné:

akr = $4047 \text{ m}^2 = 40,5 \text{ aru}$

čtverť = $0,546 \text{ ha}$

děšjatina = $2400 \text{ čtverečních sáhů} = 1,09 \text{ ha}$

II. míry objemové:

čtverť = $209,91 \text{ l}$ (u sypkých látek)

VÁHY

pud = $40 \text{ funtů} = 16,38 \text{ kg}$

OBSAH

Předmluva	7—21
1908	
NA PŘÍMOU CESTU	23—29
O „PŘIROZENÉ POVAZE“ RUSKÉ REVOLUCE	30—34
MARXISMUS A REVIZIONISMUS	35—45
VYŠLAPANOU CESTIČKOU!	46—53
BLOK KADETŮ S OKŤABRISTY?	54—55
K ZHODNOCENÍ REVOLUCE V RUSKU	56—68
KADETI DRUHÉHO SLEDU	69—73
AGRÁRNÍ OTÁZKA V RUSKU KONCEM 19. STOLETÍ	75—156
I	77
II	89
III	99
IV	114
V	125
VI	135
VII	144

* Hvězdičkou jsou označeny titulky Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS.

O NĚKTERÝCH RYSECH SOUČASNÉHO ROZKLADU	157—166
AGRÁRNÍ PROGRAM SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE V RUSKÉ REVOLUCI Autoreferát	167—190
HOŘLAVINY VE SVĚTOVÉ POLITICE	191—200
POZNÁMKA REDAKCE	201—202
BOJOVNÝ MILITARISMUS A ANTIMILITARISTICKÁ TAKTIKA SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE	203—213
I	203
II	205
III	209
PLENÁRNÍ ZASEDÁNÍ ÚV SDDSR <i>11.—13. (24.—26.) srpna 1908</i>	215—219
*1. PROHLÁŠENÍ KE SVOLÁNÍ PLENÁRNÍHO ZASEDÁNÍ ÚV	217
*2. NÁVRH USNESENÍ O INCIDENTU V SOUVISLOSTI SE SVOLÁNÍM PLENÁRNÍHO ZASEDÁNÍ ÚV	218
*3. NÁVRH USNESENÍ O USTAVENÍ ÚSTŘEDNÍHO ZAHRANIČNÍHO BYRA	219
MÍROVÁ DEMONSTRACE ANGLICKÝCH A NĚMECKÝCH DĚLNÍKŮ	220—223
LEV TOLSTOJ JAKO ZRCADLO RUSKÉ REVOLUCE	224—231
STUDENTSKÉ HNUTÍ A SOUČASNÁ POLITICKÁ SITUACE	232—238
UDÁLOSTI NA BALKÁNĚ A V PERSII	239—249
ZASEDÁNÍ MEZINÁRODNÍHO SOCIALISTICKÉHO BYRA	250—265
HYSTERIE P. MASLOVA	266—274

NĚKOLIK POZNÁMEK K ODPOVĚDI P. MASLOVA	275—286
O HODNOCENÍ SOUČASNÉ SITUACE	287—299
JAK PLECHANOV A SPOL. OBHAJUJÍ REVIZIONISMUS	300—304
KE DVĚMA DOPISŮM	305—321
ROZPRAVA O AGRÁRNÍ OTÁZCE V III. DUMĚ	322—336
V. CELORUSKÁ KONFERENCE SDDSR <i>21.—27. prosince 1908 (3.—9. ledna 1909)</i>	337—352
1. NÁVRH REZOLUCE O SOUČASNÉ SITUACI A ÚKOLECH STRANY	339—342
*2. SMĚRNICE PRO ORGANIZAČNÍ KOMISI	343
*3. VYSVĚTLENÍ K DISKUSNÍMU PŘÍSPĚVKU O ORGANIZAČNÍ OTÁZCE	344
*4. NÁVRH NA ZPŮSOB HLASOVÁNÍ O REZOLUCÍCH	345
*5. PRAKTICKÉ POKYNY K HLASOVÁNÍ SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ FRAKCE V DUMĚ O ROZPOČTU	346
První varianta	346
Druhá varianta	346
*6. DODATEK K REZOLUCI O SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ FRAKCI V DUMĚ	348
*7. PROHLÁŠENÍ BOLŠEVIKŮ	349
*8. NÁVRH REZOLUCE O ZVEŘEJNĚNÍ USNESENÍ KONFERENCE	350
9. FAKTICKÁ PŘIPOMÍNKA	351
*10. PROHLÁŠENÍ K NÁVRHU MENŠEVIKŮ NA LIKVIDACI ÚV	352

1909

JAK SOCIALISTÉ-REVOLUCIONÁŘI VYVO- ZUJÍ ZÁVĚRY Z REVOLUCE A JAK REVOLU- CE VYVODILA ZÁVĚRY SOCIALISTŮM- REVOLUCIONÁŘŮM	353—367
---	---------

NA CESTU	368—378
*O ČLÁNKU K AKTUÁLNÍM OTÁZKÁM	379—382
CÍL BOJĚ PROLETARIÁTU V NAŠÍ REVOLUCI	383—402
I	383
II	390
III	393
IV	397
V	401
*PŘEDSTAVENSTVU NĚMECKÉ SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ DĚLNICKÉ STRANY	403—405
KARIKATURA BOLŠEVISMU	406—417
„LEVICOVÉ SKLONY“ BURŽOAZIE A ÚKOLY PROLETARIÁTU	418—424
O VZTAHU DĚLNICKÉ STRANY K NÁBOŽENSTVÍ	425—436
VZTAH TRĚD A STRAN K NÁBOŽENSTVÍ A CÍRKVI	439—448
PŘÍPRAVNÉ MATERIÁLY	449
*Pozměňovací návrhy k návrhu rezoluce o svolání celoruské konference strany, předloženému na plenárním zasedání ÚV SDDSR	451
*Konspekt projevu o organizační otázce na V. celoruské konferenci SDDSR	452
*Osnova přednášek o marxismu	453
*Osnova přednášky Současná situace v Rusku	455
Seznam dosud nenalezených Leninových prací (březen 1908—červen 1909)	459—461

Seznam publikací a dokumentů, na jejichž redigování se V. I. Lenin podílel	462—464
Poznámky	465—530
Seznam literatury, kterou V. I. Lenin cituje nebo o níž se zmiňuje	531—586
Jmenný rejstřík	587—641
Životopisná data	642—658
Míry a váhy	659

V. I. L E N I N
S E B R A N Ě S P I S Y

17

Podle 5. ruského vydání V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij, tom 17, Politizdat, Moskva 1976, připraveného Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, přeložil kolektiv překladatelů. Kontrolní redaktorka ing. Hana Zikmundová. Odpovědná redaktorka Jiřina Novotná. Obálka, vazba a grafická úprava Milan Hegar. Výtvarný redaktor František Kraus. Technická redaktorka Jaroslava Lorenzová. Vydání II. Praha 1984. Vydalo Nakladatelství Svoboda jako svou 5251. publikaci. Vytisklo Rudé právo, tiskařské závody, Praha. Náklad 1—30 000. AA 35,21 (text 34,98, ilustrace 0,23), VA 36,18. Tematická skupina 00/3. Cena brož. výt. 12,50 Kčs, váz. výt. 18,— Kčs.

73/202-21-8.5

25-052-84 Kčs 18,—